

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

La Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, 1902-1973

Ruptures i continuïtats

Agustín G. Larios

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

**LA FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES
DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA, 1902-1973.
RUPTURES I CONTINUÏTATS**

Agustí G. Larios

**LA FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES
DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA, 1902-1973.
RUPTURES I CONTINUÏTATS**

Agustí G. Larios

Director: Dr. Jordi Casassas

FOTO DE COBERTA: Professors i alumnes de la Facultat de Filosofia i Lletres, juny de 1942.
A. PALOMEQUE. *Repertorio iconográfico del profesorado antiguo y moderno de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona y álbum de fotografías de carácter general referentes a actos de la misma (1941-1964)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

IMPRESSIÓ: La bona trama, S.A.
Castellnou, 39. 08017 Barcelona

*El cervell d'un ximple transforma la filosofia
en folia, la ciència en superstició i l'art en pedanteria.
Vet aquí que calgui l'educació universitària.*

Sentència atribuïda a GEORGE BERNARD SHAW.

Resum.....	9
Introducció.....	11
1. L'estat de la qüestió, marc d'estudi i antecedents.....	25
1.1. Els estudis sobre la història de la Universitat de Barcelona.....	25
1.2. Els grans temes i els enfocaments.....	38
1.3. Antecedents: la Facultat en el marc de la Universitat Literària de Barcelona ...	47
 PRIMERA PART. LA FACULTAT DURANT LA MONARQUIA	 57
2. Límits i contradiccions del sistema universitari centralista.....	59
2.1. El sistema educatiu universitari.....	60
2.2. Funcions de la universitat.....	65
2.3. Regeneracionisme i reforma.....	71
3. Organització i desplegament dels estudis.....	77
3.1. El Pla de 1900.....	78
3.2. La creació de noves seccions.....	85
3.3. Càtedres i seminaris.....	95
3.4. El Pla de 1928.....	101
4. Professorat: pervivència decimonònica.....	111
4.1. L'equip directiu.....	112
4.2. El claustre docent.....	115
4.3. El tremp intel·lectual.....	131
5. Vers l'autonomia universitària.....	135
5.1. El lent camí cap a l'autonomia.....	136
5.2. La conjuntura autonòmica de 1918-1922.....	143
5.3. Desencís i retraïment autonomista.....	149
 SEGONA PART. REPÚBLICA, AUTONOMIA I GUERRA CIVIL	 155
6. Un nou marc universitari i d'organització docent.....	157
6.1. El nou marc legal.....	158
6.2. L'autonomia de la Facultat.....	161
6.3. L'autonomia universitària i el Patronat.....	166

7. La renovació de la Facultat.....	185
7.1. Els promotors.....	186
7.2. Les modificacions docents.....	188
7.3. Les reestructuracions organitzatives	201
8. La renovació del claustre	211
8.1. L'ampliació del claustre	212
8.2. Perfil científic i docent	222
9. El sotrac de la Guerra Civil.....	229
9.1. El rectorat-comissariat	230
9.2. El retorn a l'autonomia.....	239
TERCERA PART. SOTA EL SIGNE DE LA DICTADURA FRANQUISTA	245
10. La nova universitat franquista	247
10.1. Repressió i depuració	248
10.2. El marc legal i el nou rol universitari	258
11. L'organització dels estudis.....	267
11.1. El retorn al model de càtedra.....	268
11.2. La reestructuració de 1953-1955	280
11.3. Seminaris, instituts i departaments.....	290
12. El professorat: la gran transformació	295
12.1. Els equips directius	296
12.2. Catedràtics i altres categories docents	298
12.3. Renovació i intel·lectualisme universitari.....	311
13. Massificació i desmembrament	317
13.1. Conflictivitat d'alumnes i professors.....	318
13.2. El Pla Maluquer.....	325
13.3. El desmembrament	332
Conclusions.....	335
Fonts i bibliografia	343
Annexos	408

RESUM

La Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, 1902–1973.

Ruptures i continuïtats

Agustí G. Larios

Director: Dr. Jordi Casassas

CERTAMENT, ELS ESTUDIS de conjunt o parcials sobre la història de la Universitat de Barcelona amb què comptem són rigorosos i valuosos, però també resulten migrats i encara tardans. L'anàlisi històrica de la Universitat de Barcelona com a institució cultural activa i de rellevància permet integrar i desenvolupar molts aspectes temàtics, metodològics i documentals. Dintre de la Universitat de Barcelona, fins a 1973, l'àmbit de les humanitats restà aglevat en un únic pol institucional de coneixement: l'antiga Facultat de Filosofia i Lletres. En el marc de la història cultural, doncs, resulta adient l'estudi de la Facultat durant les tres quartes parts del segle XX, en què pervingué nucli català d'alta cultura. Amb aquest estudi s'esbossa una visió global de la Facultat, situant el focus d'interès sobre la seva dimensió institucional i organitzativa. Vol dir això que prevalentment s'estudia la Facultat com a organització dinàmica amb una fesomia pròpia en la seva combinació de coneixements i persones, i que ha experimentat en el decurs del temps fluctuacions, mutacions i, segons com, fins i tot sotracs. En essència, l'objectiu d'aquesta recerca doctoral consisteix a traçar una panoràmica global sobre l'evolució de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona durant la major part del segle XX.

La hipòtesi de treball fonamental ha estat determinar l'abast de la incidència sobre la Facultat d'un seguit de factors determinants externs, com ara el desenvolupament dels canons del coneixement humanístic i l'evolució política, i, vinculat directament amb això, identificar les adaptacions o les ruptures, especialment en les conjuntures de canvi de règim polític. Atès que la Facultat s'ha manifestat fonamentalment com un conjunt d'intel·lectuals, també s'ha prioritzat l'estudi i la caracterització del principal col·lectiu humà de la Facultat: els docents. Consegüentment, són nombroses i diverses les qüestions abordades per tractar-los: la identificació dels seus membres, els processos d'accés i les promocions, les categories i les condicions professionals, els grups d'afinitat personal o professional, etc. L'esquema interpretatiu de l'evolució de la Facultat entre 1902 i 1973 s'estructura en tres grans blocs o etapes: de primer, l'etapa compresa entre 1902 i 1931, de manteniment d'una universitat de matriu liberal sota el règim monàrquic; segonament, l'etapa entre 1931 i 1939, més breu i intensa, i desenvolupada sota el signe de les radicals transformacions renovadores; i, per últim, l'etapa entre 1939 i 1973, que abasta la llarga dictadura franquista, alhora regressiva en els primers anys i més tard forçosament adaptativa als canvis en la societat amb la qual se sentia cada volta més vinculada la universitat massificada i en creixement del tardofranquisme.

INTRODUCCIÓ

EN ELS DARRERS ANYS del segle passat va prendre embranzida a Catalunya, com a altres indrets, el que hom ha anomenat «nova història cultural», és a dir, una renovada història cultural esdevinguda una categoria historiogràfica «tan àmplia com imprecisa» en la qual s'hi ha encabint un bigarrat ventall de camps d'estudi que abasta la història de l'educació, la història de la cultura popular, la història de la cultura escrita, la lectura i l'edició, la història dels intel·lectuals, la història de la vida quotidiana i de la sociabilitat, i la història de les mentalitats, entre altres. Aquesta tardana reformulació de la història cultural, amb tot, no ha aconseguit situar-la al nivell de les dues grans branques historiogràfiques, la història política i la història socioeconòmica, clarament hegemòniques en el camp de les ciències socials, de tradició més sòlida i reconeixement més ampli.¹

Dues subcategories en desenvolupament de la història cultural són, precisament, la història intel·lectual i la història de l'educació. I és dins d'aquesta darrera, però amb notòries connexions amb la història dels intel·lectuals, que hom troba la història de les universitats, que ha experimentat un desenvolupament força notable a l'Estat espanyol, de tal manera que s'ha operat «una eclosión de estudios históricos bien construidos, con distintas aportaciones en cuanto a teoría, métodos y técnicas historiográficas».² I, si amb anterioritat l'estudi històric de les universitats havia estat limitat a l'activitat d'erudits i documentalistes principalment, sovint amb una certa tirada cap a l'enfocament institucional i anecdòtic, en aquests moments l'embranchida esmentada prové de la tasca de nombrosos estudiosos que, des del mateix àmbit acadèmic, hi aporten un enfocament analític ben diferent. En aquest sentit, hem de remarcar que no només ha augmentat el nombre d'estudis sobre la història de les universitats, sinó que aquests estudis reflecteixen i alhora són el resultat d'un eixamplament i aprofundiment de les anàlisis sobre el passat de les universitats, amb aportacions rigoroses

1 A. SIMON (2003). *Diccionari d'historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 596-600. Per la seva banda, Peter Burke parla d'un nou paradigma en referir-se a aquesta renovada expansió de la història cultural, a P. BURKE (2006). *¿Qué es la historia cultural?* Barcelona: Paidós. Vegeu, també, E. HERNÁNDEZ SANDOICA (2001). «La historia cultural en España: tendencias y contextos de la última década». *Cercles*, 4, p. 57-91; A. BALCELLS (ed.) (2004). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; J. SERNA; A. PONS (2005). *La historia cultural. Autores, obras, lugares*. Madrid: Akal; i A. SIMON (coord.) (2009). *Tendències de la historiografia catalana*. València: Universitat de València.

2 J. L. POLO (2011). «Institutos, centros y grupos de investigación en historia de las universidades hispánicas». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO; J. L. POLO (eds.). *Historiografía y líneas de investigación en historia de las universidades: Europa mediterránea e Iberoamérica*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 243.

sobre determinats períodes cronològics i sobre aspectes concrets, la qual cosa, segons com, ha permès de bastir una síntesi interpretativa sobre algunes universitats espanyoles.

Val a dir que, des fa ja uns quants anys, a l'Estat espanyol, són constituïts i actius –i, en alguns casos, de manera molt intensa– alguns grups acadèmics que tenen com a objecte d'estudi la història de les universitats i que, ultrapassant l'àmbit local primigeni, tot plegat, basteixen amb la seva tasca una xarxa de coneixement força acurada i enriquidora sobre les universitats des d'una perspectiva historiogràfica polièdrica. Els exemples més rellevants són, en aquests moments, els grups de recerca corresponents a la Universidad de Salamanca, la Universitat de València i la Universidad Carlos III de Madrid.³ I la seva rellevància es palesa en la complexitat de les seves activitats, amb diferents nivells de materialització, com ara, de primer, la recerca històrica i la progressiva construcció d'un discurs interpretatiu;⁴ segonament, amb l'intercanvi dels nous coneixements i enfocaments historiogràfics, sobretot mitjançant la realització de jornades de treball i congressos; i, en darrer lloc, amb la difusió pública dels seus resultats i les seves aportacions, mitjançant la publicació d'obres col·lectives i monografies.⁵

3 Concretament, es tracta del Centro de Historia Universitaria Anfonso IX (CEHU) de la Universidad de Salamanca, el Centro de Estudios sobre la Historia de la Universidad (CESHU) de la Universitat de València i l'Instituto Antonio de Nebrija de Estudios sobre la Universidad de la Universidad Carlos III de Madrid. Vegeu J. L. POLO (2011), p. 269-296.

4 Els projectes de recerca menats per aquestes universitats són nombrosos; n'esmentem, a tall d'exemple, els següents: *La Universidad de Salamanca en el contexto cultural de las universidades europeas e iberoamericanas (siglos XV-XIX)*, del CEHU de la Universidad de Salamanca; *Universidades, ciencia, cultura y sociedad en Europa y América y sus relaciones con España. Siglos XVI-XVIII*, del CESHU de la Universitat de València; i *Doctrinas y ciencia en las universidades españolas en relación con América y Europa (siglos XVI a XX)* i *De artes a letras. Orígenes y desarrollos de la facultad de filosofía y letras en España. Siglos XVIII-XX*, de l'Instituto Antonio de Nebrija de la Universidad Carlos III de Madrid.

5 Convé esmentar els Congressos Internacionals d'Història de les Universitats Hispàniques que s'han anat realitzant arran la convocatòria inicial menada per Mariano Peset, el 1987, a València, i que han estat els següents: II Congrés (València, 1995), III Congrés (Mèxic, 1996), IV Congrés (Mèxic, 1997), V Congrés (Salamanca, 1998), VI Congrés (València, 1999), VII Congrés (Madrid, 2000), VIII Congrés (Mèxic, 2001), IX Congrés (València, 2005), X Congrés (València, 2007) i XI Congrés (València, 2011). Les actes de totes aquestes trobades acadèmiques han estat publicades a les obres següents: S. ALBIÑANA; M. PESET (coords.) (1989). *Claustros y estudiantes. Congreso Internacional de Historia de las Universidades Americanas y Españolas en la Edad Moderna*. València: Universitat de València; S. ALBIÑANA; M. PESET; P. RUIZ (eds.) (1998). *Doctores y escolares. II Congreso Internacional de las Universidades Hispánicas*. València: Universitat de València; M. MENEGUS (coord.) (2001). *Universidad y sociedad en Hispanoamérica. Grupos de poder, siglos XVIII y XIX*. Mèxic: CESU; Plaza y Valdés; E. GONZÁLEZ; M. L. PÉREZ (coords.) (2001). *Colegios y universidades. Del antiguo régimen al liberalismo*. Mèxic: CESU; L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (ed.) (2000). *Las universidades hispánicas de la monarquía de los austrias al centralismo liberal*. Salamanca: Universidad de Salamanca; Junta de Castilla y León; M. PESET (ed.) (2003). *Aulas y saberes. VI Congreso Internacional de Historia de las Universidades Hispánicas*. València: Universitat de València; M. A. BERMEJO (ed.) (2004). *Manuales y textos de enseñanza en la universidad liberal*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid; Dykinson; E. GONZÁLEZ; L. PÉREZ (coords.) (2005-2006). *Permanencia y cambio. Universidades hispánicas, 1551-2001*. Mèxic: CESU; M. PESET i altres (2008). *Ciencia y academia. IX Congreso Internacional de Historia de las Universidades Hispánicas*. València: Universitat de València; M. PESET i altres (2010b). *Facultades y grados. X Congreso Internacional de Historia de las Universidades Hispánicas*. València: Universitat de València; M. PESET i altres (2012). *Matrícula y lecciones. XI Congreso Internacional de Historia de las Universidades Hispánicas*. València: Universitat de València. Sobre aquests congressos, vegeu M. PESET (2008). «Prólogo». A: *Ciencia y academia. IX Congreso Internacional de Historia de las Universidades Hispánicas*. València: Universitat de València, vol. 1, p. 13-16.

En aquesta línia de treball, també hi són actius altres grups de recerca similars a altres estats europeus, especialment com França i Itàlia, on destaquen el Centre Interuniversitaire de Recherche sur l'Éducation et la Culture dans le Monde Ibérique et Ibero-Américaine (CIREMIA), de la Université François Rabelais de Tours, i el Centro Interuniversitario per la Storia delle Università Italiane (CESUI), que aplega i coordina diversos centres similars adscrits a algunes universitats italianes. Paral·lelament, diverses universitats a l'Estat espanyol han promogut la realització d'estudis monogràfics, i la seva publicació posterior, ben sovint en el marc de la celebració de la seva fundació com a institució acadèmica superior i amb un tarannà institucional accentuat.⁶

En el cas de la Universitat de Barcelona, una bona part dels estudis de què disposem s'emmarca, si més no en l'origen, en aquesta mena d'enfocament vinculat a les celebracions centenàries o efemèrides. Aquesta renovació historiogràfica sobre la Universitat de Barcelona té un nucli d'arrencada gens menyspreable en les actes del simposi celebrat el 1988 coincidint amb el 150è aniversari de la restauració de la Universitat de Barcelona i el seu retorn a Barcelona des de Cervera. Posteriorment, es va publicar *La Universitat de Barcelona* (1991), de Santiago Alcolea, Jordi Casassas, Ernest Lluch i Josep Termes, que aportava una visió global sobre aquesta institució; i, més recentment, coincidint amb el 75è aniversari de la promulgació de l'Estatut d'autonomia de la universitat de Barcelona el 1933, també s'ha publicat *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)* (2008), coordinada per Jordi Casassas, Francisco Gracia i Josep M. Fullola, complementada per *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450. Història dels ensenyaments* (2010). Altres aportacions parcials però rellevants sobre la història de la Universitat de Barcelona les trobem a *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic* (1993), de Joaquim Prats, *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui* (2002) i *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI* (2005), d'Antonio Fernández Luzón.⁷

⁶ A tall d'exemple, es poden esmentar les obres següents: J. R. SCHEIFER i altres (1987). *Universidad de Deusto. Centenario*. Deusto: Universidad de Deusto; J. M. PALOMARES; L. A. RIBOT (coords.) (1989). *Historia de la Universidad de Valladolid*. Valladolid: Universidad de Valladolid; M. FERNÁNDEZ; L. ROBLES; L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (coords.) (1989-1900). *La Universidad de Salamanca*. Salamanca: Universidad de Salamanca; L. M. GUTIÉRREZ (coord.) (1990). *La Universidad de Alcalá*. Madrid: Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid; E. HERNÁNDEZ SANDOICA; J. L. PESET (1990). *Universidad, poder académico y cambio social. Alcalá de Henares 17508-Madrid 1874*. Madrid: Consejo de Universidades; F. AGUILAR (1991). *Historia de la Universidad de Sevilla*. Sevilla: Universidad de Sevilla; E. GIL (ed.) (1993). *La Universidad Pontificia Comillas. Cien años de historia, 1892-1992*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas de Madrid; M. C. CALERO; I. ARIAS; C. VIÑES (1997). *Historia de la Universidad de Granada*. Granada: Universidad de Granada; M. F. NÚÑEZ (coord.) (1998). *Historia de la Universidad de La Laguna*. La Laguna: Universidad de La Laguna; M. PESET (coord.) (1999-2000). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València; S. ALBIÑANA (coord.) (2000). *Cinc segles i un dia*. València: Universitat de València; X. R. BARREIRO (coord.) (2000). *Historia de la Universidad de Santiago de Compostela*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela; J. ETAYO; F. GALINDO; F. PORTELA (2002). *Universidad Complutense de Madrid. De la Edad Media al III Milenio*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid; R. M. SERRERA; R. SÁNCHEZ (coords.) (2005). *V Centenario. La Universidad de Sevilla, 1505-2005*. Sevilla: Universidad de Sevilla; J. URÍA; C. GARCÍA; A. TERRÓN (eds.) (2008). *Historia de la Universidad de Oviedo*. Oviedo: Universidad de Oviedo.

⁷ DD.AA. (1990). *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1990; S. ALCOLEA; J. CASASSAS; E. LLUCH; J. TERMES (1991). *La Universitat de Barcelona*. Barcelona: Uni-

Certament, els estudis de conjunt o parcials sobre la Universitat de Barcelona amb què comptem són rigorosos i valuosos, però ben cert també que, si els comparem amb les aportacions que hi ha sobre altres universitats de l'Estat espanyol, resulten migrats i encara tardans, de tal manera que podem constatar una falta d'interès o, altrament dit, un interès relatiu sobre el passat de la universitat barcelonina. Hi ha, però, la confluència d'un seguit de factors que, d'alguna manera, ajudarien a explicar el motiu d'aquest fenomen específicament català. Tal vegada el factor més rellevant té a veure amb la preeminència de la historiografia socioeconòmica del tardofranquisme i el postfranquisme, que va privilegiar els estudis històrics sobre la industrialització i sobre l'obrerisme. Des d'aquesta perspectiva, l'estudi de les elits i les seves manifestacions culturals, com ara la universitat, esdevingueren secundàries, en la mesura que eren susceptibles de ser considerades conservadores. D'altra banda, també cal tenir en compte que, dins del camp de la història cultural, en els darrers anys ha suscitat més interès l'estudi de la cultura popular i la sociabilitat, més que no pas la història cultural institucionalitzada, en bona mesura bandejada, ja que, en termes generals, hi ha sovintejat la prioritització de les aportacions singularitzades, en la línia d'una infraestructura historiogràfica ben necessària, sobre actors, plataformes i productes culturals, més que no pas en l'elaboració d'interpretacions globals.⁸

En qualsevol cas, l'anàlisi històrica de la Universitat de Barcelona, com a institució cultural activa i de rellevància social permet integrar i desenvolupar molts aspectes temàtics, metodològics i documentals, des d'una perspectiva polièdrica: com a agent de construcció i difusió —o, segons com, de perpetuació— d'ideologies i productes, en la seva relació socioeconòmica, en la seva projecció política, en la generació de referents pedagògics i estris didàctics, etc. Com hem esmentat, en el cas de la Universitat de Barcelona disposem de diversos materials que aporten una narració global sobre la institució i, també, que aprofundeixen

versitat de Barcelona; J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (2008) (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*. Barcelona: Universitat de Barcelona; J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (2010) (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450. Història dels ensenyaments*. Barcelona: Universitat de Barcelona; J. PRATS (1993). *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Lleida: Pagès; J. J. BUSQUETA; J. PEMÁN (coords.) (2002). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*. Barcelona: Pòrtic; i A. FERNÁNDEZ (2005). *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2005.

⁸ Una mostra notable d'aquesta construcció d'infraestructura historiogràfica cultural serien els estudis promoguts pel Dr. Jordi Casassas i el Grup d'Estudis d'Història de la Cultura i els Intel·lectuals (GECHI) de la Universitat de Barcelona. En el terreny dels estudis sobre institucions culturals catalanes convé destacar els de l'Ateneu Barcelonès, a J. CASASSAS (1986a). *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies*. Barcelona: La Magrana i J. CASASSAS (dir.) (2006). *L'Ateneu i Barcelona. Un segle i mig d'acció cultural*. Barcelona: RBA, i de l'Institut d'Estudis Catalans, a A. BALCELLS; E. PUJOL (2002). *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. 1: 1907-1942. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans i A. BALCELLS; S. IZQUIERDO; E. PUJOL (2007). *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. 2: De 1942 als temps recents. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. D'altra banda, uns exemples d'interpretacions globals serien J. CASASSAS (coord.) (1999). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic i P. GABRIEL (1994-1999). *Història de la cultura catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

en aspectes rellevants o conjuntures concretes de la seva evolució;⁹ però, alhora, a parer nostre, també cal eixamplar aquest coneixement amb recerques monogràfiques que permetin aprofundir principalment tant en períodes cronològics concrets com en els diferents centres que l'han integrat.¹⁰

Actualment, el panorama universitari català és força ampli i complex, amb una oferta formativa ben diversa i amb un desplegament al territori notable. Amb tot, fins al 1968, quan es creà la Universitat Autònoma de Barcelona,¹¹ a l'antic districte universitari, que abastava Catalunya i les Illes Balears, només hi havia un centre universitari: la Universitat de Barcelona. I dintre d'ella, fins a 1973, l'àmbit de les humanitats restà aplegat en un únic pol institucional de coneixement: l'antiga Facultat de Filosofia i Lletres. Així, doncs, resulta del tot adient, en el marc de la història cultural, l'estudi de la Facultat durant les tres quartes parts del segle XX en què pervingué, mal que es vulgui, nucli català d'alta cultura, a dins i a fora de la mateixa universitat. Amb aquest estudi cerquem copsar-ne una visió global, situant el focus d'interès sobre la seva dimensió institucional-organitzativa. Vol dir això que prevalentment estudiem la Facultat com a organització dinàmica amb una fesomia pròpia en la seva combinació de coneixements i persones i que no ha romàs pas estàtica en el decurs del temps, sinó que ha experimentat fluctuacions, mutacions i, segons com, fins i tot sotrats. Des d'aquesta perspectiva, doncs, hem mirat de prioritzar l'anàlisi de la pròpia entitat, deixant en un segon pla, però no pas negligint-los, els aspectes relacionats amb les realitzacions materials i amb la seva incidència projecció sociopolítica.

En essència, l'objectiu d'aquesta recerca doctoral consisteix a traçar una panoràmica global sobre l'evolució de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona durant la major part del segle XX. El marc cronològic que circumscriu la recerca és, doncs, prou ampli com perquè permeti copsar les grans línies de l'evolució de la Facultat, bo i reconeixent les seves ruptures, continuïtats, perioditzacions i caracteritzacions principals. Per tant, el període cronològic de referència és el comprès entre el 1902, quan es desvetllaren els primers neguits d'autonomia i reforma al centre barceloní, i el 1973, quan s'esdevingué l'esmicolament i la desaparició com a tal d'aital Facultat, per donar pas a altres sistemes organitzatius dels estudis humanístics al si de la Universitat de Barcelona.

L'antiga Facultat de Filosofia i Lletres, ultra la seva rellevància com a centre docent de la Universitat de Barcelona, se'ns presenta amb una especificitat pròpia, per tal com alguns dels seus membres –com Jaume Serra Hunter o Pere Bosch Gimpera, per exemple– van participar

⁹ Vegeu M. PESET (1987b). «Historia de las universidades, historia de las ciencias». *Revista da Faculdade de Letras de Porto: Linguas e literaturas*, annex 1, p. 103-117.

¹⁰ Aquest aspecte es desenvolupa al capítol «L'estat de la qüestió, marc d'estudi i antecedents».

¹¹ Vegeu F. UDINA (1995). *Notes històriques de la Universitat Autònoma de Barcelona*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

actívement en la direcció de la universitat i, en segons quines conjuntures, van situar-se a l'avantguarda del desenvolupament i la renovació de la universitat. A més, d'altra banda, la Facultat de Filosofia i Lletres va ser un dels gresols d'intel·lectualitat a Catalunya —tot i que amb un rol subsidiari en determinats moments, per ser un organisme oficial de l'Estat espanyol—, ja que molt bona part de les elits amb significació cultural rellevant van vincular-se, en alguna etapa de la seva vida, amb la Facultat de Filosofia i Lletres —o també amb la Facultat de Dret, amb la qual va compartir estudis, professors i espais durant una bona colla d'anys—, com a alumne o bé com a docent. Val a dir, per tant, que conèixer quina ha estat l'evolució operada per la Facultat de Filosofia i Lletres al llarg de bona part del segle XX no pretén ser altra cosa que una contribució historiogràfica monogràfica que, a parer nostre, pot ajudar a entendre millor l'evolució cultural de la Catalunya recent.

A grans trets, l'evolució del món universitari durant la major part del segle XX ha estat condicionada per la ferma tendència al manteniment d'un cert *statu quo* preestablert, quelcom en bona mesura lògic si considerem la universitat com un organisme públic d'alta cultura fixador i perpetuador —a més de transmissor— dels canons del coneixement. Però, tot i amb això, com a entorn de conreu del coneixement, alguns dels seus membres també han maldat per cercar-hi la innovació i el progrés, motiu pel qual s'hi ha generat sovint una relació dialèctica entre ambdues tendències internes. A més, cal considerar com un factor determinant extern la incidència de l'evolució política, que ha voltes ha estat convulsa, sobre el marc institucional universitari; en aquest sentit, no podem menystenir com de determinants hi han estat les diverses conjuntures: des de la Mancomunitat de Catalunya fins a la dictadura franquista, passant per la dictadura de Primo de Rivera, pel reformisme republicà autonòmic i pel sotrac de la Guerra Civil. La primera hipòtesi de treball ha estat determinar l'abast de la incidència d'aquests factors sobre la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona i, vinculat directament amb això, identificar les adaptacions o les ruptures, inclosos els processos de depuració, dels membres permanents (docents) de la Facultat, especialment en les conjuntures de canvi de règim polític.

Això últim ens mena a la segona línia de recerca desenvolupada en la tesi, i que té a veure amb l'estudi i caracterització del capital humà principal de la Facultat. Els docents, per tant, són els protagonistes de la Facultat i, doncs, també d'aquest estudi, motiu pel qual són nombroses i diverses les qüestions abordades en tractar-los: la identificació dels seus membres, els processos d'accés i les promocions —càtedres titulars, acumulades, adjunties, etc.—, les diverses categories i condicions professionals, i la determinació d'adscripcions per grups d'afinitat personal o professional —escoles, mestres, deixebles...—, etc. En aquest camp de treball, resulta interessant poder perfilar els contorns del binomi —o, segons com, antinòmia— intel·lectual-funcionari que hom detecta consubstancialment combinat en el rol de docent de la Facultat, en aquesta mena de doble dimensió funcional i intel·lectual de proporcions variables en els casos i, també, al llarg del temps. Malgrat la tendència evident a la funcionarització

ció del professorat universitari, també observem, segons com, una voluntat a fer-hi prevaldre la seva condició intel·lectual, motiu pel qual considerem rellevant identificar les conjuntures en què això últim s'ha manifestat amb una certa nitidesa.

Una altra qüestió en relació amb el professorat sobre la qual pertoca interrogar-se és la capacitat d'adaptació o d'integració dels intel·lectuals catalans en el món universitari, regit en aquest aspecte pel famós «escalafó» obert a docents de tot l'Estat espanyol. I així com interessa conèixer com fou de profunda la integració dels intel·lectuals catalans dins del món docent oficial-estatal, a la inversa, també n'és d'interessant identificar els casos i les conjuntures en què els professors d'origen no català esdevingueren figures destacades de la *intelligentsia* catalana. En aquest sentit, una altra hipòtesi de treball a verificar pel que fa a la dimensió intel·lectual del professorat consisteix a determinar el pes de la Facultat de Filosofia i Lletres dins dels panorames culturals barceloní i català, sobretot en el seu doble vessant de generadora de discurs acadèmic i, alhora, de difusora cultural, així com també la projecció política dels seus membres, no només com a intel·lectuals ideologitzats, sinó com a homes d'acció política de certa rellevància.

Una altra hipòtesi de treball té a veure amb el paper desenvolupat per l'antiga Facultat de Filosofia i Lletres en el procés de conformació i desplegament dels coneixements humanístics de nivell superior al llarg de bona part del segle XX i, de manera especialment destacada, durant el seu primer terç. Vol dir això que s'escau reconèixer com ha estat el procés de configuració i desplegament dels diversos plans docents de la Facultat, amb la creació d'assignatures noves, la creació de seminaris especialitzats, la incorporació de noves titulacions acadèmiques, etc., però sobretot interessa perfilar, des d'un punt de vista cultural, quines han estat les característiques de l'evolució de les branques del coneixements —i dels seus corrents diversos— associades als estudis humanístics propis de la Facultat de Filosofia i Lletres entre 1902 i 1973, que han experimentat una notable expansió, amb la incorporació d'estudis de Lògica, Psicologia, Pedagogia, Antropologia, etc. Un epifenomen sobre el qual cal inquirir-se és, així mateix, la incorporació tardana i discontinua dels coneixements específics de la cultura catalana —la seva història, llengua, antropologia...— dins de l'oferta formativa de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona.

Una darrera hipòtesi de treball consisteix a verificar l'actuació —l'orientació i l'eficàcia més concretament— dels membres de la Facultat en el procés de renovació universitària, executat a batzegades al llarg del segle XX i que, com ja ha estat apuntat suara, va ser gens menyspreable. Les conjuntures renovadores en què talment fou rellevant el paper dels docents de la Facultat van ser, especialment, les corresponents a l'autonomia universitària de l'etapa republicana i a la renovació de la universitat massificada de la segona meitat de la dictadura franquista.

La verificació de les hipòtesis esmentades s'ha plantejat mitjançant l'estudi d'un llarg període de temps, comprés entre 1902 i 1973, en el qual hem mirat d'estructurar diacrònic-

ment els temes en etapes que, a grans trets, coincideixen amb la cronologia històrica del país, de manera que s'interrelacionen les dinàmiques internes de la Facultat, i de la universitat, amb les dinàmiques externes, pròpies de l'evolució sociopolítica catalana i estatal. El punt d'arrencada, fora del nostre marc cronològic, se situa en la dècada de 1830, quan, després de més d'un segle, es restablí la universitat a Barcelona; en un breu capítol inicial resseguim els precedents decimonònics dels estudis humanístics a la Universitat de Barcelona, a fi i efecte d'establir les coordenades bàsiques sobre les quals es desplegarà la Facultat de Filosofia i Lletres al llarg de bona part del segle XX i, també, del nostre estudi.

L'esquema interpretatiu de l'evolució de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona entre 1902 i 1973 s'estructura en tres grans blocs o etapes: primerament, l'etapa compresa entre 1902 i 1931, de manteniment d'una universitat de matriu liberal sota el règim monàrquic; en segon lloc, l'etapa entre 1931 i 1939, més breu i intensa, i desenvolupada sota el signe de les radicals transformacions renovadores; i, finalment, l'etapa entre 1939 i 1973, que abasta la llarga dictadura franquista alhora regressiva en els primers anys i més tard forçosament adaptativa als canvis operats en la societat amb la qual cada cop se sentia més vinculada la universitat massificada i en creixement del tardofranquisme.

En la primera etapa plantejada —«La Facultat durant la monarquia»— hem detectat, i així ho hem volgut explicar acuradament en el bloc d'estudi corresponent, unes dinàmiques internes de contraposició molt profundes i colpidores. Així, durant aquest període es manifesta de manera fefaent una contraposició interna entre el centralisme inherent a tot el sistema universitari i el desplegament d'una voluntat de dotar la universitat d'una certa autonomia, menada per alguns destacats membres de la Facultat de Filosofia i Lletres, que també es manifesta vinculada a altres plantejaments, semblantment contraposats, com foren el manteniment de l'estatus quo universitari i els intents d'introduir-hi reformes —in fenomen no exclusiu de la Universitat de Barcelona, com veurem— o, en una altra perspectiva un xic diferent, entre el replegament en sí mateixa, com a formadora o tituladora d'unes elits, o l'obertura a la societat, amb activitats de recerca científica realitzades pels seus professors, amb activitats de difusió (publicacions) i d'extensió universitària (conferències).

Per la seva banda, en el segon bloc d'aquest estudi —«República, autonomia i Guerra Civil»— hem mirat de conjuminar les dues grans línies d'evolució de la Facultat durant la dècada de 1930, sota el règim autonòmic republicà: per un costat, el desplegament de l'autonomia universitària i, per un altre costat, el sotrac de la Guerra Civil. En esdevenir-se el règim republicà, primer la Facultat de Filosofia i Lletres i després tota la Universitat de Barcelona van disposar d'un règim d'autonomia específics que les va permetre implantar algunes de les reformes que de feia molt temps havien estat reclamades, principalment pels seus membres. Tot i que la valoració historiogràfica, i sobretot memorialística, d'aquest període és notablement positiva, fregant fins i tot una certa mitificació, no podem menystenir que l'autonomia

va comptar amb l'oposició d'alguns sectors interns i externs força actius.¹² El cop d'estat de 1936 i la immediata Guerra Civil desfermada van convulsionar la universitat i la Facultat de Filosofia i Lletres i els seu membres.

Finalment, el tercer bloc d'estudi —«Sota el signe de la dictadura franquista»— abasta un llarg període de temps, que s'allarga des de l'acabament de la Guerra Civil i la imposició del nou règim dictatorial franquista fins a el desmembrament de la Facultat de Filosofia i Lletres executada el 1973. La gran sotragada històrica de la Facultat es va produir —com a molts altres centres semblants arreu i a la mateixa Universitat de Barcelona, val a dir— amb la instauració d'un nou règim polític que indefectiblement va suposar una colpidora regressió de la Facultat, que va recular d'uns quants anys en el temps. A aquesta etapa, a la que F. Gracia i J. M. Fullola es refereixen com «la nit»,¹³ en seguí una de nova en la qual la Facultat va experimentar el més gran creixement de la seva història pel que fa al número d'alumnes, de mestres i, mitjançant l'anomenat Pla Maluquer, també d'assignatures. La decisió governamental de desballestar —fins i tot físicament— la Facultat de Filosofia i Lletres, donant lloc a les facultats de Geografia i Història, de Filosofia, de Filologia i de Ciències de l'Educació, en una política especialitzadora tan en auge aleshores, va cloure la llarga etapa en què amb cadències internes els estudis humanístics de la Universitat de Barcelona van restar agrupats a redós del patí de Lletres del que actualment anomenem emfàticament Edifici Històric.

Per tal d'assolir els objectius fixats, hem plantejat la recerca de l'evolució institucional de la Facultat contextualitzant-la i inserint-la en cadascun dels períodes històrics a què fem referència adés, amb la intenció de perfilar i connectar les circumstàncies, les influències i, en definitiva, les interaccions dels diferents plànols de la vida cultural, el propi del món universitari, el més ampli del desplegament dels coneixements, el de la societat catalana, etc. D'aquesta manera, hem mirat d'esbossar la discontinua trajectòria evolutiva de la Facultat, palesant alhora el joc d'interaccions i influències mútues generades entre el microcosmos de la Facultat i de la intel·lectualitat catalana durant bona part del segle xx.

Per executar aquesta estratègia, hem realitzat una anàlisi qualitativa de força documentació primària, ja que hem tingut la sort de poder accedir a la documentació generada per la mateixa Universitat de Barcelona, que és molt abundosa i que fins ara ha estat poc explotada historiogràficament. La documentació del subfons d'ensenyament superior de l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, en bona mesura, ateny a aspectes globals de tota la Universitat, de manera que cada facultat i centre superior vinculat a la Universitat de Barcelona —

¹² Vegeu A. G. LARIOS (2015). «L'oposició a l'autonomia de la Universitat de Barcelona (1933-1934)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 26, p. 259-278.

¹³ Vegeu F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b). «La nit!». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 102-149.

l'Escola Provincial d'Arquitectura, l'Escola de Belles Arts, l'Escola d'Enginyers, les escoles de comerç, de nàutica i normals de mestres— hi disposa d'un subfons específic. Prenent com a exemple el cas de la Facultat de Filosofia i Lletres, podem comprovar que aquesta documentació pot agrupar-se, al seu torn, en tres grans àmbits: els llibres de matrícula i exàmens, els llibres d'actes i una miscel·lània de documentació diversa que inclou correspondència, comunicacions del rector, documentació de mena més aviat cultural —publicacions, conferències, congressos, etc.—, actes de Juntes de Govern, dades estadístiques, memòries de pensionats a l'estranger, documentació dels cursos per a estrangers i treballs dels alumnes. A l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona també hi ha altres fons que contenen informació valuosa per a aquest estudi, com el que aplega els fulletons i impresos relatius a la programació de les assignatures impartides a la Facultat, així com el fons dels expedients personals i acadèmics, amb dades sobre el personal docent i sobre l'alumnat.

D'altra banda, al deganat de la Facultat de Geografia i Història són custodiats diversos volums amb informació sobre la història interna de Facultat de Filosofia i Lletres entre 1954 i 1974 i sobre la Facultat de Geografia i Història entre 1974 i 1992. Es tracta de dos tipus de documents: per un costat, una setantena de volums en els quals s'ha incorporat una gran quantitat de documents de format menor; i, per un altre costat, un seguit de cròniques manuscrites en forma de dietari. De la gran quantitat de documents menors, poca cosa es pot dir, tret d'indicar que aporta informació sobre una gran varietat temàtica d'activitats públiques de les facultats, ja que incorpora molts documents de petit format; hi predominen principalment els retalls de notícies de premsa publicades en diaris barcelonins en les quals es dona notícia d'alguna activitat relacionada amb les facultats, però també hi ha altres tipus de documents, com ara textos de conferències pronunciades a les facultats o per professors de les facultats, invitacions i fulletons sobre actes acadèmics variats, com ara conferències, xerrades, taules rodones, etc., i també alguns documents relacionats amb la vida interna de les facultats, com ara fulletons o pasquins. Per un altre costat, la sèrie de dietaris abasta cronològicament el període 1954-1992, i estan signats per Antonio Palomeque els dos primers volums, corresponents a la Facultat de Filosofia i Lletres; per Alfredo Sáenz-Rico els dos darrers, corresponents a la Facultat de Geografia i Història; i conjuntament per Antonio Palomeque i Alfredo Sáenz-Rico el volum tercer, que comprèn la darrera etapa de la Facultat de Filosofia i Lletres i la primera etapa de la Facultat de Geografia i Història, arran la seva creació.¹⁴ En aquest fons do-

14 Es tracta dels volums següents: A. PALOMEQUE, *Diario de la Facultad de Filosofía y Letras: 13 de marzo de 1954 a 20 de junio de 1962*; i *Diario de la Facultad de Filosofía y Letras: junio de 1962 a septiembre de 1973*; A. SÁENZ-RICO, *Diario de la Facultad de Geografía e Historia (agosto de 1981 a octubre de 1988)*; i *Diario de la Facultad de Geografía e Historia (noviembre de 1988 a julio de 1992)*; i A. PALOMEQUE; A. SÁENZ-RICO, *Diario de la Facultad de Filosofía y Letras y de la Facultad de Geografía e Historia: octubre de 1973 a julio de 1981*.

cumental hi ha un sisè volum dietari que se superposa cronològicament al primer dels volums esmentats abans, ja que correspon al trienni del deganat de Felip Mateu, entre 1957 i 1960.¹⁵

La consulta de la bibliografia de l'època, preferentment integrada per un volum gens menyspreable de memòries anuals de la Universitat de Barcelona, ens ha resultat molt útil per complementar i verificar la informació documental que, tot i la seva abundor, també presenta alguns buits informatius significatius, de manera que ens ha estat menys difícil establir les grans línies de l'evolució de la Facultat. D'altra banda, la bibliografia també ens ha proporcionat el testimoni, en forma de memòries, d'alguns dels seus protagonistes, docents i/o discent, que ens han llegat la seva subjectiva visió valorativa, plena de matisos i caliu humà, sobre la seva experiència universitària. No cal dir que també hem consultat, tan exhaustivament com ens ha estat possible, bona part de la bibliografia que de manera global o específicament ha tractat sobre el món universitari i la Facultat, per un costat, i sobre el desplegament de les diverses disciplines de la branca de les humanitats, per un altre costat.

La realització d'entrevistes individuals ens ha permès obtenir informacions qualitatives de rellevància que, en determinades ocasions, han estat extraordinàriament útils. Aquests informants han accedit amablement a compartir els seus records d'alumnes, de docents i, en alguns casos, de gestors universitaris destacats. En totes les entrevistes, hem fet per manera de deixar en un segon pla les històries de vida —força interessants per sí mateixes—, per tal de recollir o confirmar dades i informacions concretes; igualment, ens han aportat valoracions personals i professionals de primer nivell, a càrrec dels protagonistes dels fets històriats.

Una de les dificultats en la recerca sobre la història de les universitats que hom troba és la gran abundor de literatura legal específica generada al llarg del temps, per tal com «desconocemos en cierta medida la ingente normativa que desde la prensa oficial intentaba encauzar el devenir cotidiano de la institución universitaria y, en general, de la enseñanza superior».¹⁶ I és que hem de tenir present que la normativa legal, tot i que pot arribar a semblar llunyana i aliena, per emanar tothora del govern de l'Estat espanyol, condicionava la totalitat dels aspectes de la vida quotidiana de l'antiga Facultat de Filosofia i Lletres: plans d'estudis, assignatures, promocions docents, nomenaments, categories professionals, calendaris, horaris, retribucions, entre molts altres aspectes. Per tant, constatem aquesta mancança d'una informació fonamental, que només ha estat possible compensar parcialment amb un resseguiment permanent mitjançant repertoris i compendis sobre legislació educativa. D'una altra banda, i de manera diferent, la consulta de la premsa periòdica, que en altres recerques sem-

15 F. MATEU, *Diario de la Facultad de Filosofía y Letras (1 de julio de 1957 al 12 de julio de 1960)*. Aquest material ha estat analitzat a J. MATEU; M. D. MATEU (1990). «La facultad de "Filosofía y Letras" segons el "Diario" escrit durant el deganat del prof. Felip Mateu i Llopis (1957-1960)». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 139-168.

16 F. MARTÍNEZ; J. M. PUYOL; C. RODRÍGUEZ (2004). *La universidad española, 1889-1939. Repertorio de legislación*. Madrid: Universidad Carlos III; Dykinson, p. 13.

blants esdevé una font d'informació insubstituïble, ha tingut en el nostre cas una funció complementària, ja que en la majoria de casos hi hem recorregut per verificar i ampliar esdeveniments concrets que ja coneixíem prèviament.

En definitiva, hem pretès d'integrar i combinar totes aquestes fonts d'informació i estratègies metodològiques esmentades per tal de bastir una narració interpretativa global, com dèiem adés, sobre la trajectòria de l'antiga Facultat de Filosofia i Lletres com a institució cultural de primer nivell en la història recent de Catalunya. Per aquesta raó, no només hem cercat una mirada interior de la Facultat —que és l'objectiu prevalent de la recerca, val a dir—, sinó que també hem volgut copsar, ni que sigui de manera aproximada, la seva projecció cap enfora.

Certament, una recerca d'aquestes característiques només pot ser executada amb la concurrència de moltes persones que, a còpia de professionalitat, coneixements i tremp encomanadissos, han facilitat de manera pràctica la meva tasca. I lògicament no podia cloure aquestes paraules liminars sense reconèixer el meu deure de gratitud amb totes elles. Bona part de la responsabilitat de l'inici d'aquest estudi correspon als professors Carles Santacana i Jordi Casassas, ja que tots dos m'engolosiren enginyosament a encetar-lo, i en el cas, a més, del *maître à penser* Casassas li regracio que m'hagi acompanyat i guiat traçudament durant els darrers anys. Com, semblantment, als aciençats companys i companyes del Grup d'Estudis d'Història de la Cultura i els Intel·lectuals (GEHCI) de la Universitat de Barcelona, de quina saviesa tant he pogut aprendre.

A dir veritat, han estat més que no pensava les persones que en aquests anys de recerca m'han fet costat des de la seva professionalitat, i m'és plaent de recordar-les tot agraint-les el seu valuós ajut: Ángeles del Rincón i Xavier Roigé, que, com a degans de la Facultat de Geografia i Història em feren a mans una valuosa documentació de la història de l'antiga Facultat de Filosofia i Lletres; Montserrat Garrich, antiga directora de l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, que va fer per facilitar-me cosa de no dir la consulta documental; Isabel Jiménez, M. Àngels Esteban, Neus Jaumot, M. Teresa Vernet i Neus Tarrat, de l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, Neus Verger, Isabel Añals, Isàbena Opisso, Irene Ibern, Marina Ruiz i Scarlet Vázquez, de la Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona, i Lola Harana, Lourdes Prades i Judith Montserrat, del CEHI-Pavelló de la República, que cuitaren a orientar-me amb clarícies, m'acolliren amicalment i m'atengueren sense defalliment.

Sens dubte, una de les més grans satisfaccions d'aquesta recerca ha estat el poder disposar a pler dels coneixements precisos i els records personals dels qui, com a discents o docents —i de vegades, per escriu, ocupant càrrecs de responsabilitat— esdevingueren protagonistes del passat recent de la Facultat, i que tant amablement han volgut compartir-los: José Arlegui, Albert Balcells, Salvador Claramunt, Jesús Contreras, Jaume Corts, Josep Florit, Mireia Frei-

xa, Agustín González, Miquel Izard, Pere Molas, Arturo Ruiz, Josep M. Salrach, Adolfo Sotelo i Joan Vilà Valentí.

Més personalment, vull agrair les meves companyes de feina, Elisenda Bachs, Núria Carreras i Susana Rodríguez, la paciència amb què per força han hagut d'entomar la meva fal·lera investigadora. Però, sobretot, vull agrair la comprensió de la Mati, la Lara i la Paula, que han hagut de patir, tothora amb resignació, les absències prolongades i els neguits pervinguts del seu aqueferat marit i pare.

1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ, MARC D'ESTUDI I ANTECEDENTS

ABANS NO ENCETEM l'estudi pròpiament de l'evolució de la Facultat de Filosofia i Lletres entre 1902 i 1973, s'escau fer un recorregut sumari i cronològic sobre els migrats estudis històrics centrats en la Universitat de Barcelona, en general, i en la Facultat, de manera particular. Tot seguit, mirarem de sintetitzar conceptualment els eixos més rellevants, pel que fa a temes i enfocaments, dels estudis precedents de què hom disposa. Finalment voldríem cloure aquest capítol previ resseguint els antecedents universitaris a Barcelona anteriors al 1902, és a dir, la trajectòria universitària local al llarg del segle XIX, d'ençà la seva restauració a la dècada de 1830, amb especial interès a identificar les bases sobre les quals va desenvolupar-se la Universitat de Barcelona al llarg de la centúria següent i, especialment, la seva Facultat de Filosofia i Lletres.

1.1. Els estudis sobre la història de la Universitat de Barcelona

Per a molts contemporaneïstes, els segles XIX i XX constitueixen, sobretot presentats en oposició a les centúries precedents de l'època moderna, una etapa històrica marcada pels canvis i les transformacions radicals en molts aspectes: polítics, econòmics, socials i, també, culturals. La concentració en poc temps de canvis nombrosos i la seva profunditat fa que hom, a més, en parli de revolucions; més concretament, al llarg del segle XIX es va produir arreu un seguit de transformacions estructurals de gran magnitud en un sentit modernitzador.¹⁷ Ben certament, aquesta modernització estructural pot ser considerada com un procés temporal de canvi que va afectar a tots els àmbits de la societat, i en especial de manera associada al progrés econòmic, a la mobilització social i al desenvolupament polític. A la fi del regnat de Carles IV el model de l'Antic Règim, tot i incorporar algunes reformes il·lustrades, semblava mantenir-se intacte en bona mesura; però, les idees revolucionàries franceses, escampades per tota Europa per les tropes napoleòniques, van fer capgirar l'antic ordre tradicional de les coses i, tot plegat, es va encetar el camí del liberalisme polític, del capitalisme econòmic i de la conformació d'una societat de classes. Des d'aquesta perspectiva, comunament ha estat acceptat que el segle XIX marca la pauta de l'aparició i el desenvolupament de dues noves clas-

¹⁷ T. CARNERO (1990). «Modernització, desenvolupament polític i canvi social: Espanya (1874-1931)». *Recerques*, 23. p. 77.

ses socials, la burgesia i el proletariat, que transmutaren radicalment el programa social existent fins aleshores; aquest procés progressiu de conformació social estava associat molt directament als canvis econòmics esdevinguts, fonamentalment, en aquesta centúria. Sigui com sigui, totes dues classes socials, desenvolupades a l'esguard de la revolució industrial, van mantenir, des d'una òptica d'anàlisi marxista del poder, una relació ben definida: l'una detenia els mitjans de producció i, alhora, els béns produïts, i l'altra hi aportava la seva força de treball.¹⁸

A Catalunya, com a la resta de l'Estat espanyol, l'anàlisi d'una de les dues classes socials a què al·ludíem adés —el proletariat i, en un sentit més ampli, el moviment obrer— ha suscitat l'interès de força estudiosos des de fa una bona colla d'anys —la primera edició, per exemple, d'*Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes* data de 1967—,¹⁹ i des d'aleshores s'han esmerçat molts esforços a estudiar els diferents aspectes de l'evolució d'aquest grup social i des de totes les perspectives possibles, de la qual cosa ens hem de regraciar. Ara bé, també ens hem de lamentar que l'interès per la burgesia catalana, a hores d'ara, no hagi fructificat en un nombre tan considerable d'estudis acurats, i menys encara centrats en l'estudi de les seves manifestacions socioculturals.²⁰

Tot i amb això, la rellevància social de la universitat del segle XIX, l'anomenada universitat liberal perllongada de fet fins a la segona meitat del segle XX a l'Estat espanyol, va facilitar que els mateixos professors universitaris comencessin a escriure sobre la seva pròpia història des d'una perspectiva institucional. Ara bé: sent, com és, fonamental el vessant cultural de l'estudi de les universitats contemporànies per raons òbvies, el desplegament del model d'universitat liberal i el seu desenvolupament posterior sobresurten, a parer nostre, per valoracions més aviat de mena política i socioeconòmica. Vol dir això que la fixació de la universitat liberal va ser una resposta, principalment, a uns criteris de base política dissenyats, apro-

18 Com indica Manuel Tuñón de Lara, «obrero y clase obrera nacen tras un complejo proceso de separación entre trabajador e instrumentos de producción, al cabo del cual existe una auténtica economía de mercado». M. TUÑÓN DE LARA (1972). *El movimiento obrero en la historia de España*. Madrid: Taurus, p. 9.

19 E. GIRALT; A. BALCELLS; J. TERMES (1967). *Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes*. Barcelona: Lavínia; també hi ha edició en castellà, de 1970.

20 Encara actualment hem de recórrer a recerques que han esdevingut, en certa mesura, clàssiques, com ara J. VICENS VIVES; M. LLORENS (1958). *Industrials i polítics del segle XIX*. Barcelona: Teide; A. JUTGLAR (1966). *Els burgesos catalans*. Barcelona: Norfeu, i (1972). *Història crítica de la burgesia en Catalunya*. Barcelona: Dopesa; E. LLUCH (1973). *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*. Barcelona: Edicions 62; J. SOLÉ TURA (1974). *Catalanismo y revolución burguesa*. Madrid: Editorial Cuadernos para el Diálogo; A. SOLÀ (1977). *L'èlit barcelonina a mitjan segle XIX*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, (1990). «Mentalitat i negocis de l'élite econòmica barcelonina de mitjan segle XIX». A: P. VILAR (dir.). *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, vol. 8, p. 222-249, i (1995). «Una burgesia plural». A: B. DE RIQUER (dir.). *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Vol. 6: *La gran transformació, 1790-1860*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 196-211; i F. CABANA (1996). *La burgesia catalana. Una aproximació històrica*. Barcelona: Pòrtic. Sobre les manifestacions socioculturals de la burgesia, hom pot consultar, per exemple, J. CASASSAS (1989). *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920). Estudis sobre les bases culturals i estratègiques del catalanisme*. Sant Cugat del Vallès: Els llibres de la Frontera, i J. CASASSAS (coord.) (1999).

vats i executats des de la centralitat del govern de l'Estat espanyol i que, per això mateix, va patir una manca de capacitat integradora de les realitats, en el cas català, no tant de les necessitats polítiques i culturals pròpies, com de la singular evolució socioeconòmica del país.

La translació d'aquest desajustament formatiu-socioeconòmic al terreny polític va tenir lloc progressivament, coincidint amb la politització del moviment catalanista. D'aquesta manera, a principis del segle XX, en el marc d'un procés de configuració d'una societat de masses i de la politització també dels afers socioculturals, l'autonomia universitària, més que no pas estricta qüestió acadèmica, va assolir una dimensió netament política. La institucionalització política del primer terç del segle XX, materialitzada primer en la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923) i després en la Generalitat republicana (1931-1939), va incorporar a les seves prioritats d'actuació l'*aggiornamento* de l'acció formativa a Catalunya, inclosa –amb resultats ben dissímils, val a dir– la catalanització de la Universitat de Barcelona. Després de la Guerra Civil, el règim franquista va imposar el retorn a un panorama universitari absolutament gris i encarcerat, condicionat primer per les repressions i les limitacions del control ferreny exercit sobretot durant la postguerra i, al capdavall, per les convulsions al fil de les contradiccions accentuades, ja a finals dels anys cinquanta, entre un sistema polític autoritari i autista –del qual la universitat era un reflex institucional– i un desenvolupament econòmic de creixement.

La Universitat de Barcelona va suscitar l'interès d'alguns intel·lectuals, en certa coincidència amb l'eclosió de la Renaixença cap a mitjans del segle XIX. Es tracta d'autors que abor-daren el passat de la institució universitària fent èmfasi d'un passat gloriós dels Estudis Generals de Barcelona, amb la intenció evident de contraposar-la a la més recent Universitat de Cervera, a la qual s'associava una imatge negativa per la seva vinculació primerenca amb la dinastia borbònica però també pel seu tarannà ultraconservador de les seves darreres etapes.

D'alguna manera, podem considerar que l'inici d'aquesta mena d'historiografia romàntica, erudita i, segons com, vehement va tenir lloc amb els primers discursos o lliçons inaugurals de la restaurada Universitat de Barcelona; concretament, el discurs del primer rector, Albert Pujol Gurena, el 1836, que significativament hom pot titular *Com ha de ser la nova universitat*.²¹ En aquest cas, la lliçó dictada pel rector de la universitat restaurada a Barcelona albirava una certa intencionalitat política, en la mesura que responia a la necessitat de posicionar-se davant el fet de la mateixa restauració, tot mirant de marcar un perfil propi de la seva institució i de remarcar els trets diferenciadors respecte de la Universitat de Cervera. En una línia en certa mesura similar, tot i que amb un enfocament temàtic diferent, per tal com el podem considerar més historicoacadèmic i menys polític, també hem d'esmentar el discurs

²¹ El text ha estat incorporat a la publicació DD.AA. (2001). *21 discursos inaugurals, 1836-1931. Recull de discursos pronunciats en els actes d'inauguració del curs de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, vol. 1 (amb presentació de F. ROCA. «El "nou temple de la Il·lustració"»). Aquest discurs no tenia un títol específic, i el que figura a l'edició esmentada ha estat extret del context del discurs.

inaugural, pronunciat el 1849 pel catedràtic Ramon Martí d'Eixalà, *Consideracions sobre l'origen, el caràcter i el destí dels cossos universitaris*.²²

Posteriorment, altres autors van recórrer a les fonts documentals per publicar estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona també des d'una perspectiva institucional. Es tracta del catedràtic Gaietà Vidal i de Valenciano, amb *Reseña histórica de la universidad literaria de Barcelona*, del 1881, i el filòleg i historiador Josep Balari i Jovany, amb *Historia de la Universidad de Barcelona*, publicada a l'*Anuario de la Universidad de Barcelona* de 1897. Referint-se a aquesta darrera obra, el professor Jordi Casassas afirma el següent:

«[...] es tracta d'un treball positivista, on s'analitza des de la lluita secular per establir la Universitat de Barcelona fins al seu present, on la tradició d'una històrica universitat catalana compta amb la col·laboració interinstitucional de corporacions com, per exemple, l'Acadèmia de Bones Lletres. El treball de Balari en supera un d'anterior, obra del catedràtic de geografia històrica d'Espanya, Gaietà Vidal i de Valenciano (1834-1893), *Reseña histórica de la universidad literaria de Barcelona* (1881).»²³

Com veiem, per als autors coetanis, l'interès per la trajectòria històrica de la Universitat de Barcelona durant el segle XIX —tan intensa i rellevant, pel que va significar de fixació d'un model que es va perllongar durant força anys—, tanmateix, va ser força migrat. I no serà fins a la segona meitat del segle XX que, en un altre context, sota la influència exercida per la magna obra de Cándido M. Ajo, *Historia de la universidades hispánicas*,²⁴ i també Lawrence Stone i la seva «revolució universitària»,²⁵ es reprengui la història de la Universitat de Barcelona durant el segle XIX, a càrrec del professor Antonio Palomeque Torres. Aquest professor, cronista de la Facultat de Geografia i Història, va reconstruir, amb una tasca d'arxiu gegantina, els principals esdeveniments de la nostra universitat durant la primera meitat del segle XIX en tres grans obres: *El trienio constitucional de Barcelona y la instauración de la Universidad de 2^a y 3ª enseñanza*, *Los estudios universitarios de Cataluña bajo la reacción absolutista y el triunfo liberal hasta la reforma de Pidal (1824-1845)* i *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la ley*

²² DD.AA. (2001), vol. introductori, p. XLVII.

²³ J. CASASSAS (2004). «La historiografia del positivisme». A: A. BALCELLS (ed.). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 176. Aquest autor també ha tractat sobre Balari i Jovany a J. CASASSAS (1990). «A propòsit de la "Historia de la Universidad de Barcelona" de J. Balari i Jovany». A: DD.AA. *Universidad de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 629-638, i a «Historiador, impulsor dels estudis filològics, modernitzador del classicisme i estudiós de la Universitat de Barcelona». A: DD.AA. (2001), vol. 10.

²⁴ C. M. AJO (1957-1979). *Historia de la universidades hispánicas. Origen y desarrollo de su aparición hasta nuestros días*. Madrid: CSIC, 11 vols. Es tracta d'una obra hagiogràfica que destaca els esplendors de les universitats espanyoles com a referment de la importància d'Espanya i el seu imperi, i recull un nombre considerable de materials.

²⁵ L. STONE (ed.) (1974). *The University in Society*. Princeton, NJ: Princeton University Press. Aquest autor, al seu torn, exerciria una influència en l'obra de R. L. KAGAN (1981). *Universidad y sociedad en la España moderna*. Madrid: Tecnos.

Moyano de 1857.²⁶ Tot i que no aborda la qüestió universitària, però alhora la complementa, també podem esmentar un treball del professor Alfredo Sáenz-Rico, deixeble de Palomeque, titulat *La educación general en Cataluña durante el Trienio Constitucional (1820-1823)*; així com també l'anterior l'estudi del professor Antoni Jutglar, «Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900».²⁷

Certament, les obres de Palomeque són centrades en l'estudi del procés de restitució de la Universitat de Barcelona esdevingut a la primera meitat del segle XIX i, des d'una perspectiva politicoinstitucional, tracten de la fixació del model universitari liberal a Barcelona. La segona meitat del vuit-cents, en què es va desenvolupar el desplegament d'aquest model a la capital catalana, tanmateix, encara ara no ha estat objecte d'anàlisi en estudis monogràfics. Ben cert, d'altra banda, que hom disposa d'estudis generals sobre la Universitat de Barcelona que, des de plantejaments metodològics acadèmics, també han tractat lògicament aquesta etapa històrica. La primera d'elles va ser, tot i que amb una temàtica ben concreta, l'obra col·lectiva publicada el 1988, amb motiu de la commemoració del 150è aniversari de la restauració de la universitat a Barcelona, *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Es tractava d'una obra centrada, fonamentalment, en la construcció del que actualment anomenem edifici històric de la universitat, segons un projecte de l'arquitecte Elies Rogent Amat, i, tot i que els centres d'interès tenen a veure amb la dimensió artística i arquitectònica de l'edifici, també conté una aportació que s'escapa a aquesta temàtica i que, altrament, a parer nostre, paga la pena d'esmentar: la del professor Jordi Casassas, titulada «Projectes, moviments i eestratègies a la Barcelona de mitjan del segle XIX. A propòsit de l'arquitecte E. Rogent».²⁸

Tres anys més tard, el 1991, veia la llum una obra de síntesi significativa: *La Universitat de Barcelona*, dels professors Santiago Alcolea, Jordi Casassas, Ernest Lluch i Josep Termes.²⁹ Aquest llibre suposava un canvi considerable en relació als publicats anteriorment, per tal

26 A. PALOMEQUE (1970). *El trienio constitucional en Barcelona y la instauración de la Universidad de 2ª y 3ª enseñanza*. Barcelona: Universitat de Barcelona; (1974). *Los estudios universitarios en Cataluña bajo la reacción absolutista y el triunfo liberal hasta la reforma de Pidal: 1824-1845*. Barcelona: Universitat de Barcelona; i (1979). *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la ley Moyano de 1857*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

27 A. SÁENZ-RICO (1973). *La educación general en Cataluña durante el Trienio Constitucional (1820-1823)*. Barcelona: Universitat de Barcelona; A. JUTGLAR (1966). «Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900». *Documentos y estudios*, XVI, p. 283-419.

28 J. CASASSAS (1988). «Projectes, moviments i eestratègies a la Barcelona de mitjan del segle XIX. A propòsit de l'arquitecte E. Rogent». A: DD.AA. *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 29-49. A l'obra també hi ha una altra aportació destacable que també s'allunya de la temàtica artística; es tracta de S. RIERA (1988b). «Els estudis científics i tècnics al voltant de 1873», p. 93-107. Completen l'obra els treballs següents: «Biografia de l'arquitecte Elies Rogent i Amat. Barcelona, 1821-1897», de Jordi Rogent (p. 13-27); «El món artístic i cultural català», de Francesc Fontbona (p. 51-71); «Orígens de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona», d'Ignasi de Solà-Morales (p. 73-91); «L'edifici de la Universitat de Barcelona testimoni de l'urbanisme del nou moment històric», de Pere Hereu (p. 109-121); «L'arquitectura de la Universitat de Barcelona», de Pere Hereu (p. 123-151); i «Les comandes d'art que genera la construcció de la Universitat de Barcelona», de Joan-Ramon Triadó (p. 153-167).

29 S. ALCOLEA; J. CASASSAS; E. LLUCH; J. TERMES (1991).

com, a més de la lògica dimensió academicoinstitucional, sobretot aportava un esforç reeixit per presentar la universitat en la seva realitat d'element social de primer ordre.³⁰ Tal com afirmava en el pròleg l'aleshores rector Josep M. Bricall,

«amb l'edició d'aquest llibre es pretén posar a l'abast, en una acurada síntesi, l'evolució de la nostra Universitat d'ençà de la seva creació, en les seves dimensions acadèmiques i institucionals, i la seva presència en la societat catalana que ha originat reaccions diverses, segons els moments de la història, des de la indiferència dels períodes més foscos, fins al lideratge socials dels moments més progressistes i actius.»³¹

Finalment, la darrera aportació de síntesi de la història de la universitat barcelonina el constitueix l'obra que, amb motiu del 75è aniversari de la promulgació de l'Estatut d'autonomia de la Universitat de Barcelona (1933), es va editar el 2008, sota la coordinació dels professors Jordi Casassas, Francisco Gracia i Josep M. Fullola, *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*.³² Amb un caràcter tal vegada més divulgatiu que les obres esmentades suara, es tracta en aquest cas d'un treball que té la virtut d'aportar unes interpretacions força ben contextualitzades, les quals han estat possibles gràcies als avenços realitzats en la tasca de recerca documental sobre el centre universitari. I concretament, sobre el segle XIX, l'obra incorpora un capítol ampli cronològicament que recull acuradament i integra de manera sintètica les perspectives sociocultural i sociopolítica que conformen l'evolució de la universitat durant aquests anys transcendents de la contemporaneïtat catalana.³³

D'altra banda, hi ha, així mateix, un seguit d'aportacions —d'intencions més limitades, val a dir— que aprofundeixen en aspectes més concrets, i que han estat publicades a finals del segle XX i principis del XXI. La primera d'aquestes obres són les actes del simposi realitzat el 1988, en el marc de la commemoració del 150è aniversari de la restauració de la universitat en la ciutat comtal, publicades amb el títol d'*Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*.³⁴ Aquesta obra està formada per un gran nombre de col·laboracions breus, que s'apleguen sota una estructura temàtica en cinc blocs, que són: les facultats de lletres, les facultats de dret i econòmiques, les facultats sanitàries, les facultats de ciències i, també, tre-

30 En aquest sentit, resulta força aclaridor del que diem el títol del capítol dedicat al segle XIX: «La Universitat de Barcelona. De la "Restauració" a la fi del segle XIX (La Universitat barcelonina i el món cultural català del vuit-cents)».

31 S. ALCOLEA; J. CASASSAS; E. LLUCH; J. TERMES (1991), p. 17.

32 J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.) (2008).

33 J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.) (2008), p. 26-47.

34 DD.AA. (1990). Prèviament a la celebració del simposi, la revista *L'Avenç* va publicar un dossier monogràfic al seu número de desembre de 1987, amb els articles següents: J. CASASSAS. «El 150 aniversari de la restauració de la Universitat de Barcelona», pàg. 5-7; J. PRATS. «L'irredentisme barceloní i la Universitat de Cervera», pàg. 8-13; J. MONÉS. «Precedents immediats de la Universitat de Barcelona a la reforma Pidal de 1845», pàg. 14-19; M. JORBA. «La Universitat de Barcelona i la Renaixença», pàg. 20-23; P. SOLÀ. «Entre el model d'universitat "formativa" i el model d'universitat-oficina», pàg. 24-27; P. HEREU. «La teoria d'arquitectura d'Elies Rogent», pàg. 28-27; i C. DUPLÀA. «Noucentisme i universitat catalana», pàg. 34-35.

balls generals. Precisament d'aquest darrer apartat destaquem dos treballs que analitzen qüestions relacionades amb el període que tractem ara: per un costat, «Anàlisi de dades per a l'elaboració de la història de la Universitat de Barcelona (1863-1883)», de M. Rosa Buxarrais, i «A propòsit de la "Historia de la Universidad de Barcelona" de J. Balari i Jovany», de Jordi Casassas.³⁵

Un segon material que tracta —per bé que parcialment— la Universitat de Barcelona durant el segle XIX el constitueix el recull d'alguns dels discursos inaugurals més destacats pronunciats en aquest centre acadèmic entre 1836 i 1931; concretament, es tracta de vint-i-una lliçons, de les quals onze corresponen al segle XIX, i les altres deu al segle XX.³⁶ Tots aquests textos acadèmics són un reflex molt significatiu de les inquietuds científiques de la universitat en aquells moments, i van ser pronunciades pels catedràtics de major prestigi, com ara Albert Pujol i Gurena (1836), Antoni Bergnes de las Casas (1851), Francesc Xavier Llorens i Barba (1854), Manuel Milà i Fontanals (1865), Gaietà Vidal i de Valenciano (1876), Manuel Duran i Bas (1877), Josep Balari i Jovany (1881) i Bartomeu Robert (1893). En l'edició que comentem, cada discurs inaugural publicat és acompanyat per un estudi contextualitzador sobre el seu autor i la seva obra a càrrec d'especialistes força notables.

Finalment, el 2002 es va publicar un interessant llibre, sota la coordinació de Joan J. Busqueta i Juan Pemán, titulat *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*.³⁷ A l'apartat cronològic dedicat a l'època moderna incorpora treballs monogràfics sobre diverses universitats, com ara Lleida, Girona, Osca, Perpinyà, València, Saragossa, Gandia i Cervera; tanmateix, malauradament, l'absència de la Universitat de Barcelona en aquesta obra, pel que fa als segles XIX i XX, és una mancança ben palesa del llibre que comentem.

El període comprés entre 1900 i 1939 va estar condicionat, en l'àmbit de la Universitat de Barcelona, per la relació contraposada entre la tradició universitària del segle XIX i els anhels per assolir una modernització de l'ensenyament, d'altra banda compartits pel que fa a altres àmbits de la vida de país. I, així mateix, hom perceb com bona part de les propostes reformistes —significativament en el món universitari— van ser plantejades pels sectors, força dinàmics i expansió, del catalanisme polític. Aquesta seria, en síntesi, la panoràmica que ens mostren les obres dels autors que han estudiat l'evolució de la Universitat de Barcelona durant el primer terç del segle XX.

Una primera constatació sobre els estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona elaborats durant el primer terç del segle XX és, malauradament, la seva escassetat. I això podrí-

35 M. R. BUXARRAIS (1990). «Anàlisi de dades per a l'elaboració de la història de la Universitat de Barcelona (1863-1883)». A: DD.AA. *Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 599-608; i J. CASASSAS (1990), p. 629-638.

36 DD.AA. (2001). El volum introductorï incorporava l'estudi preliminar de J. CASASSAS (2001). «La Universitat de Barcelona. De la Restauració de 1837 a la Segona República».

37 J. J. BUSQUETA; J. GAVÍN (coords.) (2002).

em dir que, en bona lògica, tindria molt a veure amb el fet que els mateixos professors universitaris es mostressin més preocupats a prendre part en el debat del procés per a la modernització de la seva universitat i, per tant, l'interès per la mateixa Universitat des d'un punt de vista històric esdevingués en un segon pla. Vet aquí com, durant els anys trenta, es va tendir més a l'elaborar-ne estudis més aviat de naturalesa ideològica que no pas històrica. L'exemple més evident d'aquesta perspectiva més presentista i ideologitzada el constitueix el cicle de conferències sobre la Universitat de Barcelona organitzat per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret a l'Ateneu Barcelonès, durant el 1935.³⁸ Hi van prendre part Josep Puig i Cadafalch, amb la conferència «Problemes actuals de la Universitat catalana»; August Pi i Suñer, amb «Els Congressos Universitaris i l'Autonomia»; Joan Estelrich, amb «El problema cultural de Catalunya i la seva situació jurídica»; Pere Coromines, amb «La lluita per la Universitat»; Pompeu Fabra, amb «L'obra de la Universitat autònoma»; Manuel Serra i Moret, amb «Popularització de la cultura universal»; i Joaquim Xirau, amb «La Universitat futura». Com evidència tant la significació dels conferenciantes, de significació política variada, com la mateixa temàtica de les xerrades realitzades, el conjunt del cicle de conferències a l'Ateneu s'emmarca, tal com hem apuntat suara, en un context de posicionament polític per tal de fer front a la campanya contrària a l'autonomia de la Universitat de Barcelona en ple bienni conservador.

Certament, aquesta obra estava, per la seva intencionalitat, més interessada en el present i, també, en el futur de la Universitat de Barcelona, i només la conferència de Pere Coromines prenia pròpiament una perspectiva històrica, en centrar-se en el procés de «recuperació» de la Universitat de Barcelona des de Cervera fins a Barcelona. Tot i amb això, també hi van haver, dins de la migradesa productiva que dèiem adés, dues obres contemporànies que van tractar sobre el passat de la institució, tot i que amb enfocaments, metodologia i àmbits cronològics força dissímils. La primera d'elles, en plena dècada dels anys vint, reprenia el fil dels estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona de signe positivista realitzats a finals de la centúria anterior; es tracta de la lliçó inaugural que el professor d'història Antonio de la Torre i del Cerro va realitzar, el 1926, sobre *La provisió de càtedres a la Universitat de Barcelona de 1559 a 1596*.³⁹ L'altre obra històrica va ser redactada pel professor Ferran Soldevila el 1938, amb motiu del centenari de la «restauració» de la Universitat a Barcelona des de Cervera, titulada *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*. Aquesta obra havia de ser la primera part d'una *Història de la Universitat de Barcelona*, menada pel rector Pere Bosch Gimpera amb motiu del centenari de la restauració del 1837, i en la qual, a més de Ferran Soldevila, també era previst que col·laboressin Jaume Vicens Vives, ocupant-se de l'etapa primera des de l'inici de la universitat fins al Decret de Nova Planta, i Guifré Bosch,

³⁸ DD.AA. (1935). *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Altés, 1935.

³⁹ DD.AA. (2001), vol. introductori, pàg. L.

encarregat de l'etapa compresa entre la segona meitat del segle XIX i l'inici del XX. Segons Albert Balcells, la intencionalitat de Bosch Gimpera era «fer una comparació entre la restauració de 1837 en plena revolució liberal, durant la Primera Guerra Carlina —una altra guerra civil—, i la renovació que es produïa en aquells moments, cent anys després».⁴⁰ Tot amb tot, només se'n va poder elaborar la part de Ferran Soldevila, que veié la llum en forma de monografia independent.⁴¹ En les seves planes aborda també el tancament de la Universitat de Barcelona després de la guerra de Successió i la creació de la nova universitat catalana a Cervera, a càrrec de Felip V. Només ressaltem ara, en qualsevol cas, el fet que aquesta obra està realitzada amb uns plantejaments metodològics rigorosos i científics que permeten establir una visió de síntesi força acurada de sobre la Universitat de Cervera i els primers anys del segle XIX en que van tenir lloc les iniciatives principals per a la restauració universitària a Barcelona, i això és encara més rellevant si tenim en compte el fet que l'obra va ser redactada en plena guerra civil, en una situació totalment convulsa des de tots els punts de vista possibles, la qual cosa, a parer nostre, la fa més valuosa.

L'escassetat esmentada d'obres contemporànies sobre el període 1900-1939, tanmateix, resta compensada per la producció que s'ha fet amb posterioritat per tal d'estudiar aquest període històric de la Universitat de Barcelona. Entre aquestes obres posteriors, podem establir, a més, una certa distinció entre dues categories, atenent al seu abast temàtic. Així, d'aquesta manera, per un costat, hi ha un grup de varies obres que tracten de manera ampla tota la història de la Universitat i que dediquen part dels seus capítols a estudiar el primer terç del segle XIX; i, per un altre costat, també disposem d'algunes obres més que analitzen monogràficament alguns dels aspectes concrets —fonamentalment, la Universitat Autònoma de Barcelona— de l'evolució de la Universitat de Barcelona durant aquests anys.

Al primer grup d'obres a què fem referència pertanyen les següents: *La Universitat de Barcelona*, de Santiago Alcolea, Jordi Casassas, Ernest Lluch i Josep Termes; *21 discursos inauguraus, 1836-1931. Universitat de Barcelona*; i *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*, de Jordi Casassas, Francisco Gracia i Josep M. Fullola. En el segon grup, d'altra banda, podem incloure les obres següents: *Aportaciones al estudio de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona en el primer decenio del siglo XX*, del professor Antonio Palomeque Torres;⁴² *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, d'Albert Ribas Massana;⁴³ *República, universitat i autonomia. 1931-1939. La República i la Universitat de Barcelona*, de Jordi

40 A. BALCELLS (2013). *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 54.

41 Les vicissituds de la publicació són tractades a E. PUJOL (2013). «Un llibre nascut en temps convulsos». A: F. SOLDEVILA. *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 21-44.

42 A. PALOMEQUE (1982). *Aportación al estudio de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona en el primer decenio del siglo XX*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

43 A. RIBAS (1976). *La Universitat Autònoma de Barcelona, 1933-1939*. Barcelona: Edicions 62.

Casassas, Josep M. Fullola, Francisco Gracia i Pilar Mateos;⁴⁴ i, finalment, també, la lliçó inaugural pronunciada pel professor Antoni Segura el 2008 i titulada *La Universitat Autònoma de Barcelona. Història, memòria i compromís*.

El 1991 la Universitat de Barcelona va editar una obra que ja hem tingut ocasió d'esmentar anteriorment —*La Universitat de Barcelona*, dels professors Santiago Alcolea, Jordi Casassas, Ernest Lluch i Josep Termes—, la qual tracta de manera excel·lent l'evolució de la institució acadèmica durant els segles XIX i XX i, encara de manera més meritòria, les relacions de la Universitat amb les dinàmiques polítiques i culturals d'aquest període. Específicament, el primer terç del segle XX hi és tractat dins del bloc *La Universitat de Barcelona i el món cultural català al segle XX*, en els seus capítols «Del Primer Congrés Universitari a l'esclat de la Gran Guerra» i «Sota el signe de la reforma. El període 1914-1939». La qüestió de la modernització universitària constitueix un eix central de la seva interpretació històrica, juntament amb altres aspectes de la vida institucional de la Universitat; la periodització deixa traslluir dues fases de signe ben diferent en el procés cap a la modernització que va travessar la Universitat: en primer lloc, l'evidenciació de crisi del model universitari liberal al fil de les iniciatives de reflexió i debat menades en els primers anys del segle XX; i, segonament, la presentació de les iniciatives reformistes en un context molt més ampli i complex de l'acció cultural del catalanisme que, per la cronologia del capítol, abraça des de la creació de la Mancomunitat de Catalunya, el 1914, fins a la finalització (a Catalunya) de l'experiència de la Generalitat de Catalunya, el 1939.

Una altra obra ja esmentada anteriorment és *21 discursos inaugurals. 1826-1931. Universitat de Barcelona*, que arreplega una selecció de les lliçons inaugurals més significatives. De les deu corresponents al període 1900-1931, en destaquem, a tall d'exemple, *Estudio de la causa del atraso científico en España en comparación con Europa*, de José Casares Gil (1900), *Algunos de los caracteres que distinguen la antigua literatura catalana*, d'Antoni Rubió Lluch (1901), *La enseñanza de la Geografía en España*, d'Odón de Buen y del Cos (1909) i també la ja esmentada anteriorment *Provisión de cátedras en la Universitat de Barcelona de 1559 a 1596*, d'Antonio de la Torre y del Cerro.⁴⁵

La darrera obra que tracta globalment la història de la Universitat de Barcelona és *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*, coordinada pels professors Jordi Casassas, Francisco Gracia i Josep M. Fullola. L'evolució de la Universitat, concretament, i de Catalunya, més genèricament i com a context, hi és reflectida en els dos capítols següents: en un primer, més genèric situat cronològicament entre 1837 i 1931, de Jordi Casassas, titulat

⁴⁴ J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA; P. MATEOS (2009). *República, universitat i autonomia. 1931-1939. La República i la Unversitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

⁴⁵ Corresponen, respectivament, als volums 12, 13, 16 i 19 de DD.AA. (2001), i són acompanyats d'estudis contextualitzadors a càrrec de Joandomènec Ros, Joaquim Molas, Joandomènec Ros i Jordi Nadal, respectivament.

«De la restauració vuitcentista a la segona república»; i en un segon, més específic que abasta el període 1931-1939, de Francisco Gracia i Josep M. Fullola, titulat «De l'esperança a la desfeta».⁴⁶ En la línia de síntesi divulgadora característica de l'obra, aquests autors situen acuradament les línies de l'evolució d'aquest període dins de la Universitat en relació a la qüestió de l'autonomia universitària i de l'experiència de la Universitat Autònoma de Barcelona.

En l'àmbit de les publicacions específiques sobre algun aspecte concret de la història de la Universitat de Barcelona durant el període 1900-1939 hem d'esmentar, en primer lloc, l'obra del professor Antonio Palomeque Torres, *Aportación al estudio de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona en el primer decenio del siglo XX*, en la línia de la profusió de dades de les seves obres anteriors sobre els estudis superiors catalans durant la primera meitat del segle XIX, per bé que en aquesta obra realitza un salt cronològic i temàtic en centra-se en la primera dècada del segle XX i, a més, en circumscriure el seu estudi únicament a la Facultat de Filosofia i Lletres i no a tota la institució, com en les seves obres anteriors.

En qualsevol cas, el tema preferent de les obres monogràfiques el constitueix, de totes totes, l'experiència de la Universitat Autònoma de Barcelona esdevinguda durant la dècada dels anys trenta, de gran significació en la història de la Universitat —de tal manera que excel·leix com una fita inqüestionable— i de Catalunya. Val a dir que els tres materials que estudien l'etapa de la universitat autònoma són ben diferents en els seus plantejaments i enfocaments, per tal com es tracta d'una monografia històrica, del catàleg d'una exposició i d'un discurs inaugural del curs acadèmic.

Amb una intencionalitat divulgativa sobre un dels episodis més rellevants de la història més recent de Catalunya, Albert Ribas va publicar *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)* el 1977. Com a tal, constitueix un producte molt del seu moment, en el sentit que s'inscriu en una certa línia d'obres de divulgació històrica que cercaven la reconstrucció del patrimoni cultural català, que el franquisme va mirar de neutralitzar durant els anys de la dictadura, mitjançant la recuperació d'institucions emblemàtiques, episodis rellevants i fites destacades del passat de Catalunya. Cal afegir, finalment, que l'obra és complementada per un annex que aplega una miscel·lània de legislació i documents.

Entre el 16 de setembre i el 31 d'octubre de 1938 el vestíbul de l'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona va acollir l'exposició *República, Universitat i Autonomia. 1931-1939. La República i la Universitat de Barcelona*, que va ser acompanyada de l'edició d'un catàleg. Tots dos productes historicoculturals —exposició i catàleg— commemoraven el 75è aniversari de l'Estatut d'autonomia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquesta obra, clarament divulgativa, té la virtut de combinar dos elements fonamentals: per un costat, el caràcter ne-

⁴⁶ J. CASASSAS (2008), p. 26-47; i F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008). «De l'esperança a la desfeta». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*, p. 50-99.

cessàriament sintètic que, més enllà d'aportar discursos interpretatius de plantejaments ambiciosos, esbossa les línies claus de l'evolució de la Universitat durant la dècada dels anys trenta; i, per un altre costat, el caràcter visual, que presenta nombrosos materials gràfics i documentals que havien restat inèdits fins aleshores.

En canvi, la naturalesa de *La Universitat Autònoma de Barcelona. Història, memòria i compromís*, d'Antoni Segura, és ben altra, ja que, com a lliçó inaugural del curs 2008-2009, es tracta d'un material acadèmicoinstitucional que, en aquest cas concret, incorpora un component commemoratiu i, en certa mesura, també reivindicatiu d'un passat universitari de progrés que tendeix cap a la mitificació. En qualsevol cas, l'autor hi basteix una síntesi de la Universitat Autònoma de Barcelona, empeltada en dues qüestions no relacionades stricto sensu directament amb aquesta temàtica, però sí, en canvi amb l'autor i el moment actual de la historiografia catalana, això és, amb el Centre d'Estudis Històrics Internacionals, que l'autor dirigeix, i la memòria històrica. Això és, precisament, el que l'autor va expressar en la seva intervenció en pronunciar les paraules següents referides a l'objectiu de la seva dissertació: «commemorar el setanta-cinquè aniversari de la constitució de la Universitat Autònoma de Barcelona, que és el principal motiu que ens aplega avui ací a tots nosaltres, parlar del Pavelló de la República, actual seu del Centre d'Estudis Històrics Internacional fundat per Jaume Vicens Vives el 1949, i relacionar-ho tot plegat amb l'actual debat sobre la memòria històrica.»

Una altra monografia interessant sobre una conjuntura convulsa és *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936*, d'Albert Balcells. Aquesta monografia se centra a estudiar els lamentables efectes de la Guerra Civil sobre la Universitat de Barcelona —així com també el Parlament de Catalunya— és a dir, una institució liberal bàsica i representativa de la democràcia autònoma catalana que es veié col·lapsada i fortament qüestionada, malgrat els esforços que s'hi esmerçaren per recuperar una certa normalitat acadèmica notablement difícil d'assolir.

En termes generals, no existeix gaire producció bibliogràfica rigorosa sobre les universitats espanyoles durant el règim franquista, una temàtica que, segons que sembla, encara no ha suscitat prou interès dels nombrosos estudiosos de la dictadura franquista. Sigui com sigui, hi ha algunes aportacions força destacables, com ara l'obra col·lectiva *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*, coordinada per Juan José Carreras i Miguel Ángel Ruiz Carnicer (1991),⁴⁷ els treballs de Jaume Claret⁴⁸ i, finalment, alguns estudis sobre el moviment de protesta estudiantil, principalment a Madrid.⁴⁹

⁴⁷ Aquesta obra recull els treballs presentats a un congrés, a partir de cinc eixos temàtics d'estudi: *¿Hay un modelo fascista de Universidad?, Depuración, represión e institucionalización de la dominación (1937-1945)*, *La Universidad de los años cuarenta: mediocridad y control ideológico. Investigación en la postguerra, Renovación ministerial y cambio generacional. La etapa 1951-1956. El surgimiento de las disidencias* i, finalment, *De la universidad tecnocrática al radicalismo estudiantil. Desarrollo y crisis de la Universidad franquista*. Ementem, a tall d'exemple, alguns dels treballs publicats: A. ALTED. «Bases político-ideológicas y jurídicas de la Universidad franquista durante los Ministerios de Sáinz Rodríguez y primer época de Ibáñez Martín (1938-1945)» (p. 95-124); M. PESET. «La Ley de Ordenación Universitaria de 1943» (p. 125-158); M. E. NICOLÁS.

Certament, la producció bibliogràfica sobre la Universitat de Barcelona elaborada durant el franquisme reflecteix, en bona mesura, els intents per tirar endavant una certa renovació historiogràfica en el marc oficial de la mateixa Universitat. D'aquesta època comptem amb els estudis sobre l'evolució de la Universitat que es van publicar, a manera d'introduccions històriques, sense signar en diversos anuaris publicats per la Universitat; únicament el corresponent al 1967 va ser rubricat pels professors Carlos Seco i Antonio Palomeque.

Pel que fa a la producció sobre la Universitat de Barcelona durant el franquisme, s'ha de constatar una polarització evident entre dues temàtiques ben concretes: per un costat, la dura repressió exercida pel règim dictatorial sobre la universitat i l'estament universitari durant els primers anys de la postguerra; i, per un altre costat, l'actuació opositora i de protesta que van protagonitzar els estudiants universitaris a partir de la meitat de la dècada dels anys 50 i, sobretot, durant els darrers anys del règim franquista. L'exemple més il·lustratiu d'això tal vegada sigui l'estructura del període franquista en dos capítols —«La nit!», de Francisco Gracia i Josep M. Fullola, per al període 1939-1954, i «Entre el creixement i els intents de renovació», de Carles Santacana, per al període 1954-1975— de l'obra *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce* (1450).⁵⁰ D'alguna manera, la polarització temàtica es veu accentuada pel fet de tenir com a protagonistes els dos col·lectius principals de la Universitat —els professors represaliats i els alumnes mobilitzats— i, també, perquè tots dos fenòmens —repressió i mobilització— van manifestar-se de manera més intensa durant dues fases cronològiques allunyades entre sí, això és, al principi i al final del franquisme. En qualsevol cas, tots dos fenòmens tenen en comú el seu caràcter de conflicte violent en el marc universitari. Sigui com sigui, resta pendent d'estudiar una bona quantitat de qüestions més de fons sobre l'etapa la Univer-

«La Universidad de los cuarenta: por una cultura unitaria y tradicional» (p. 341-370); C. PARÍS. «La pretensión de una Universidad tecnocrática (Panorama de la Universidad española desde 1956 hasta 1975)» (p. 437-454); A. NADAL. «El movimiento universitario y la represión» (p. 455-468); i F. FERNÁNDEZ BUEY. «Estudiantes y profesores universitarios contra Franco. De los sindicatos democráticos al movimiento de profesores no numerarios (1966-1975)» (p. 469-496).

48 Concretament, J. CLARET (2006a). «Cuando las cátedras eran trincheras. La depuración política e ideológica de la universidad española durante el primer franquismo». *Hispania nova*, 6 (2006); i (2006b). *El atroz desmoche. La destrucción de la Universidad española bajo el franquismo, 1936-1945*. Barcelona: Crítica.

49 Sobre l'acció estudiantil a Madrid, hom pot consultar, per exemple, P. LIZCANO (2006). *La generación del 56. La Universidad contra Franco*. Madrid: S&C; E. HERNÁNDEZ SANDOICA (1991). «Universidad y oposición al franquismo. Reflexiones en torno a los sucesos de 1956 en Madrid». A: J. TUSELL; AL ALTED; A. MATEOS (eds.). *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de investigación*. Madrid: UNED, vol. 2, p. 185-190; J. ÁLVAREZ (2004). *Envenenados de cuerpo y alma. La oposición universitaria al franquismo en Madrid (1939-1970)*. Madrid: Siglo XXI; i, amb una perspectiva més àmplia, E. HERNÁNDEZ SANDOICA (2002). «La dictadura franquista y la Universidad, 1951-1975 (con especial atención al caso de Madrid)». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 5, p. 127-156; G. VALDEVIRA (2006). *La oposición estudiantil al franquismo*. Madrid: Síntesis; E. HERNÁNDEZ SANDOICA; M. A. RUIZ CARNICER; M. BALDÓ (2007). *Estudiantes contra Franco (1939-1975)*. Madrid: La Esfera; i M. A. RUIZ CARNICER (1996). *El sindicato Español universitario (SEU), 1939-1965. La socialización política de la juventud en el franquismo*. Madrid. Siglo XXI.

50 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008a); i C. SANTACANA (2008a). «Entre el creixement i els intents de renovació». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce* (1450). Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 150-179.

sitat de Barcelona durant el període franquista, que depassin l'aspecte més politicoinstitucional que tenen els dos vessants conflictius apuntats suara, de manera que s pugui ampliar l'estudi de la Universitat des de noves perspectives. Efectivament, les dues línies d'estudi apuntades tenen una rellevància notable, però encara és ben migrat el coneixement que tenim d'aspectes universitaris durant el franquisme com, per exemple, els plans d'estudi, l'anàlisi sociològica de l'alumnat, el desenvolupament científic i investigador efectuat en el si universitari, etc.

En qualsevol cas, ara per ara, les dues grans obres monogràfiques que estudien el franquisme a la Universitat de Barcelona responen, efectivament, a aquestes dues temàtiques preferents. La més recent de les dues correspon a una recerca realitzada per Jaume Claret, titulada *La repressió franquista a la Universitat catalana. La Universitat de Barcelona autònoma, de la Segona República al primer franquisme*, posteriorment ampliada amb la seva tesi doctoral *La repressió franquista a la Universitat espanyola*.⁵¹ En la seva recerca Claret estudia com, ja durant la Guerra Civil, es va iniciar una repressió molt dura sobre el professorat considerada depuració professional, tot evidenciant que es va valorar molt més el mèrit polític que no pas el mèrit acadèmic i com el règim franquista va aplicar una purga política dels docents no identificats amb el règim dictatorial. A més l'autor hi fa èmfasi a remarcar que el règim franquista, a diferència de la depuració republicana durant la guerra civil, que considera defensiva i respectuosa amb la legalitat, va aplicar una repressió indiscriminada amb sancions i en la qual les vacants produïdes en l'escalafó acadèmic esdevingueren gairebé un botí de guerra. L'altra obra, ja esdevinguda clàssica però alhora actualment en plena vigència, correspon a la recerca de Josep M. Colomer, titulada *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*. En aquesta obra, l'autor dissectiona força pormenoritzadament i exhaustivament l'actuació del moviment estudiantil universitari a Barcelona durant el franquisme, amb una abundor de dades i informacions realment meritòria.

1.2. Els grans temes i els enfocaments

Com hem vist, l'aportació bibliogràfica sobre la Universitat de Barcelona, tot i la seva migradesa, especialment si hom la compara amb altres centres universitaris espanyols, presenta una diversitat de temes i d'enfocaments. A parer nostre, els temes històrics estudiats són essencialment quatre: la Universitat de Cervera, la reinstauració de la Universitat de Barcelona, el binomi reforma-autonomia universitària del primer terç del segle xx i, finalment, l'impacte

⁵¹ J. CLARET (2003b). *La repressió franquista a la Universitat catalana. La Universitat de Barcelona autònoma, de la Segona República al primer franquisme*. Vic: Eumo, i (2003a). «La repressió franquista a la Universitat de Barcelona. La fi de l'autonomia universitària republicana», *Afers*, 45, p. 319-335; i J. CLARET (2006a) i (2006b).

de la dictadura franquista sobre la Universitat de Barcelona. D'altra banda, les interpretacions històriques sobre aquestes quatre grans temàtiques no han estat homogènies, sinó més aviat diverses i fins i tot, segons els casos, contraposades, ja que en comptem amb tres grans perspectives o enfocaments historiogràfics: el de la historiografia romàntica, el de la historiografia institucional i el de la historiografia sociocultural. Tot i que la pràctica totalitat de les obres se centren en la Universitat de Barcelona i en molt poques ocasions tracten monogràficament la Facultat de Filosofia i Lletres, que ens ocupa a nosaltres, paga la pena de copsar, ni que sigui esquemàticament, aquests temes i enfocaments més generals perquè ens ajudaran a emmarcar més acuradament el nostre estudi específic sobre la Facultat.

Els primers intel·lectuals que van fer una lectura interpretativa de la Universitat de Cervera van ser els autors romàntics del segle XIX, que se situaven clarament en la línia de recuperar el passat català des de la reivindicació de la rellevància del passat preborbònic. Aquest posicionament de mitificació del passat preborbònic es va veure reforçat per un plantejament complementari de crítica a l'etapa borbònica que suposava el segle XVIII, més proper en el temps a la seva situació. Per a aquests autors, la figura més destacada dels quals era Antoni de Bofarull,⁵² la Universitat de Cervera i, més concretament, la seva creació —per tal com van bandejar-ne una anàlisi més ampla de la institució acadèmica— era interpretada com un càstig de Felip V contra el poble català pel seu posicionament favorable a l'arxiduc Carles durant la Guerra de Successió i, altrament, consideraven als clergues jesuïtes com a culpables d'aquesta repressió per part del monarca.

A finals del segle XIX, tanmateix, es va configurar una percepció ben diferent de la Universitat de Cervera, en bastir-se una relectura de la significació d'aquesta universitat. Es tracta d'una interpretació molt important, perquè, amb alguns matisos menors, ha estat la preeminent fins a l'actualitat. L'autoria de la nova percepció de la Universitat de Cervera correspon al destacat bisbe de Vic Josep Torras i Bages, complementada per les aportacions de mossèn Frederic Clascar. Com veiem, es tracta d'autors la principal fonamentació ideològica dels quals consistia a considerar catalanisme i catolicisme com a dos vessants de la idiosincràsia del poble català. No pertoca aquí analitzar la base ideològica del catolicisme conservador de Torras i Bages, però sí convé recordar-lo en la mesura que empelta directament amb la interpretació feta per ell de la Universitat de Cervera. Per als publicistes catòlics de finals del segle XIX, la Universitat de Cervera va realitzar una tasca principal de catalanització, per tal com s'esdevingué una mena de bressol del catalanisme moderat, representat per les figures destacades de Josep Finestres, Mateu Aymerich, Tomàs Cerdà i Ramon Llätzer Dou, principal-

⁵² Antoni de Bofarull va criticar la idoneïtat de la ciutat de Cervera per a l'establiment del centre universitari (la «Universidad rural de Cataluña») i l'autoritarisme de la decisió presa per Felip V a (1879). *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Barcelona, vol. IX.

ment.⁵³ I, a més a més, amb la virtut —segons el seu ideari— de fer-ho des de l'ortodòxia del catolicisme, per tal com considerava el centre cerverí un gran exponent de les essències catalanes —que, tal com hem esmentat suara, es fonamentaven en el sincretisme catolicisme-catalanitat. Lògicament, per a aquests intel·lectuals de l'activisme catòlic, l'expulsió dels jesuïtes el 1767 va comportar, indefugiblement, l'inici de la decadència de la Universitat de Cervera.

Aquesta potent —des d'un punt de vista ideològic— línia interpretativa de la Universitat de Cervera es va veure continuada, amb ampliació i reforçament, amb les aportacions fetes per un seguit d'estudiosos a principis del segle XX. En aquest cas, es tracta d'autors que van mantenir la centralitat de les dues grans idees-força dels seus predecessors —és a dir, la tasca catalanitzadora duta a terme per la Universitat de Cervera, per un costat, i la defensa dels jesuïtes com a pal de paller d'aquesta institució, per un altre costat—, però, a diferència d'ells, van ultrapassar el seu nivell de fonamentació teòrica o ideològica, amb l'aportació de l'estudi d'una considerable base documental. Es tracta, per tant, en aquest cas, d'autors erudits, com ara l'arxiver Manuel Rubió Borràs i del jesuïta Ignasi Casanovas, el qual va menar un encibellament de la figura del professor cerverí Josep Finestres i de Monsalvo.⁵⁴

L'arxiver Manuel Rubió Borràs va ser l'autor d'una magna obra en dos volums sobre la Universitat de Cervera, amb una amplíssima base documental; de fet, n'és la primera aportació rigorosament documentada.⁵⁵ Per la seva banda, Ignasi Casanovas va estudiar la documentació, sobretot epistolar, de Josep Finestres. Per al jesuïta Casanovas, el segle XVIII va significar una mena d'etapa de renaixement cultural de Catalunya, que donava el contrapunt a la decadència cultural de la centúria anterior; i identificava com a la principal institució catalana, que comptava amb força presència de jesuïtes, a la universitat cerverina. Recorda Casanovas com la Companyia aportava a aquesta universitat els seus millors mestres, dintre els quals va excel·lir el professor Josep Finestres i de Monsalvo, per la seva erudició i, sobretot, també per haver crear una escola plena de deixebles. Per a Casanovas, atès que la rellevància de la universitat cerverina era deguda a la presència i actuació dels jesuïtes, la seva expulsió d'Espanya va comportar la inevitable decadència de la institució cerverina. El 1938, l'historiador Ferran Soldevila va publicar la seva obra *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*. En ella, Soldevila realitza una interpretació integradora d'algunes de les principals idees dels estudiosos predecessors, en la mesura que fa èmfa-

53 Sobre aquests intel·lectuals que van ser professors de la Universitat de Cervera es pot consultar, per exemple, M. PÉREZ (2005). «Censura i autocensura a l'obra de Josep Finestres». *Ius Fugit*, 13-14, p. 77-93; J. M. BENÍTEZ (2000). «La relació de Mateu Aymerich amb Gregori Mayans». *Revista Catalana de Teologia*, 25, p. 223-232 i (1996). *Jesuïtes i Catalunya: fets i figures*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

54 I. CASANOVAS (1953). *La cultura catalana en el siglo XVIII. Finestres y la Universidad de Cervera*. Barcelona: Editorial Balmes.

55 M. RUBIÓ (1915-1916). *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera*. Barcelona: Librería Verdguer.

si, en síntesi, de les dues qüestions següents: per una banda, es referma en la idea que la Universitat de Cervera va ser el resultat de l'acció repressora dels borbons sobre el catalans; i, per una altra banda, aporta una reformulació de la Universitat de Cervera com a bressol de la catalanitat.

Posteriorment, l'erudit jesuïta Miquel Batllori va recuperar les teories principals del seu mestre, el també jesuïta Ignasi Casanovas, en el sentit que, per al pare Batllori, la Universitat de Cervera va ser la gran institució cultural a Catalunya gràcies a la tasca que hi van realitzar els professors jesuïtes del centre cerverí i, doncs, també, que la seva l'expulsió en va determinar una inevitable decadència. La periodització de l'evolució de la universitat cerverina que basteix Batllori evidencia i referma aquest gran protagonisme atorgat als jesuïtes, ja que situa els anys de plenitud en el període 1726-1777. I, més concretament, atribueix a l'expulsió l'inici de la davallada cerverina, tal com es dedueix de les seves paraules següents: «Aquest exili abrupte [...] ajudà a precipitar la decadència de la Universitat de Cervera, que ja tenia més elements interns de dissolució: l'allunyament del centre real de tota la vida catalana, que continuava essent Barcelona, com a causa més particular; i, com a causa més general, la dissociació creixent entre la cultura universitària i la cultura del temps.»⁵⁶

Més recentment, el professor d'història de l'educació Joaquim Prats ha estudiat documentalment la Universitat de Cervera durant el període de 1714-1808, fixant-se com a objectius els següents: la reconstrucció de la història de la institució en el context de la monarquia borbònica, clarificar les circumstàncies favorables a l'erecció de la Universitat de Barcelona a principis del segle XVIII, analitzar l'evolució ideològica, científica i cultural d'aquesta institució i, finalment, analitzar internament la universitat per tal de detectar-hi tendències i tensions. La seva tasca de recerca és un treball acadèmic que, com ell mateix reconeix, s'ha de complementar i ampliar amb la recerca sobre aquests altres aspectes: l'estudi de les finances de la universitat, l'estudi social de la universitat,⁵⁷ l'anàlisi de les relacions institucionals — amb els municipis, l'Església catòlica i altres institucions catalanes— i amb una anàlisi estrictament cultural. Des d'aquesta nova perspectiva, Joaquim Prats ha maldat per desballestar dos dels grans tòpics historiogràfics —a parer d'aquest historiador— que forneixen l'apreciació majoritària sobre aquesta institució universitària. En aquest sentit, Joaquim Prats ens posa en alerta, de ben antuvi, sobre la particularitat següent: «Es tracta d'un exemple curiós de com un tema del passat sobrepassa els límits historiogràfics, es converteix en una

⁵⁶ M. BATLLORI (1997). «La Universitat de Cervera: 1717-1842». A: *La Il·lustració. Obra completa*, vol. 9 (E. DURAN; J. SOLERVICENS, curs.). València: Tres i Quatre, p. 172-173.

⁵⁷ Hom pot consultar un petit treball sobre la vida quotidiana a la Universitat de Cervera basat en l'epistolari de Fidel de Moragas i Lleonar, estudiant d'aquesta universitat entre 1792 i 1798, a E. OLIVÉ (1990). «Vida quotidiana i peripècies d'un estudiant de Cervera (1789-1798)». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium*, 1988. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 169-184.

qüestió que conté connotacions allunyades de la problemàtica científica, i ens situa en un àmbit predominantment ideològic.»⁵⁸

Hi ha un primer aspecte de controvèrsia entre els historiadors i fa referència a la naturalesa de la mateixa creació de la Universitat de Cervera. Certament, si hi ha algun tipus d'idea bàsica fixada sobre la Universitat de Cervera en l'imaginari col·lectiu dels catalans, aquesta no és altra que la supressió de les universitats catalanes va ser un càstig infringit per Felip V contra el poble català per haver fet costat a la causa de l'arxiduc Carles i que el trasllat a la inapropiada —en termes culturals, però no pas militars— ciutat de Cervera va ser un premi a aquest municipi per haver abraçat la causa filipista. Són nombrosos els autors que sustenten —segons com, amb certa vehemència— aquests postulats, com ara Ignasi Casanovas.⁵⁹ Per la seva banda, Joaquim Prats estableix una línia argumental, fent servir el dubte raonable a partir de l'anàlisi acurada d'abundosa documentació, i fent èmfasi en la intencionalitat reformadora del monarca Borbó.⁶⁰

Un altre aspecte de controvèrsia entre els estudiosos més destacats de la Universitat de Cervera té un doble vessant, per tal com afecta simultàniament a la presència i actuació dels jesuïtes a la universitat certerina, per un costat, i a la periodificació de l'evolució d'aquesta

58 J. PRATS (1993). *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Lleida: Pagès, p. 43; també es pot consultar del mateix autor (2002). «La Universitat de Cervera: reformas borbónicas de los estudios superiores en Catalunya». A: J. J. BUSQUETA; J. PEMÁN (coords.). *Las universidades de la Corona d'Aragó, ahir i avui*. Barcelona: Pòrtic, p. 351-380.

59 En reportem les paraules del pare Casanovas: «A estas causas de acción lenta [causas externas de decadencia y también causas internas de descomposición] se añadió un golpe mortal definitivo, y fue la extinción violenta de las ocho universidades que había en las principales ciudades catalanas. Felipe V, mezclando con su espíritu de venganza política planes de regeneración escolar, de que había oído hablar a otros, pero que él nunca entendió, cerró para siempre todos los centros de cultura superior de Cataluña, confiscó sus bienes, y creyendo presuntuosamente que tenía tanta fuerza para crear como para destruir, fundó la universidad única y mandó que fuese la primera de Europa. De esta manera quedaba Cataluña sin ninguna clase de cultura propia, impedida de ir libremente a buscar otra al extranjero y obligada a recibir la que quisiera darle el déspota que le había dado muerte políticamente. [...] El efecto fue enteramente contrario a lo que era de esperar. A mediados del siglo XVIII encontramos a Cataluña repleta de una enseñanza secundaria perfectamente orientada y de una cultura superior como jamás la había tenido, émula de las más ilustres de Europa.» I. CASANOVAS (1953), p. 285-286.

60 Concretament, Joaquim Prats explicita els sis punts següents: «En primer lloc, la supressió de les universitats catalanes i la creació de la de Cervera responien a la idea de reforma dels primers anys del regnat de Felip V. [...] En segon lloc, en els dies posteriors a la presa de Barcelona, les mesures repressives inclogueren la clausura d'una part del seu Estudi General i el trasllat d'alguns dels seus professors a Cervera. Aquestes providències [...] tenien un clar objectiu: evitar problemes a l'hora de controlar la ciutat [...]. La determinació es produí amb cautela i no comportava cap projecte de supressió definitiva del centre barceloní. [...] En tercer lloc, la situació d'indefensió dels municipis pel que fa a la defensa dels seus privilegis en matèria d'ensenyament deixava les mans lliures a les aspiracions dels reformistes. [...] En quart lloc, a la conjunció de la voluntat reformista amb la situació creada per les mesures provisionals dels comandaments militars, s'hi afegí el decidit suport de la Companyia de Jesús que, mitjançant el confessor reial, pressionà per a la construcció d'una nova universitat. [...] En cinquè lloc, l'elecció de Cervera responia molt més al model universitari que es volia implantar (imatge d'Alcalà, i centre geogràfic del territori, localitat sense guarnició militar, etc.), que a la influència de les peticions de la ciutat. [...] I en darrer lloc, la posició de la Corona enfront de les universitats controlades per ordes religiosos (Solsona i Tortosa) o amb una presència clara en el govern de l'Església (Lleida i sobretot Tarragona) fou coherent amb la influència dels regalistes radicals (Macanaz), i la seva supressió afavorida per la ruptura de les relacions Madrid-Roma.» J. PRATS (1993), p. 77-78.

institució i, més concretament, a l'inici de la seva decadència, per un altre costat. En aquest sentit, en la postura defensada per autors com Ignasi Casanovas i Miquel Batllori destaca la gran rellevància dels personatges jesuïtes o propers a la Companyia, com fou el cas de Josep Finestres. Per a Ignasi Casanovas, aquest intel·lectual sintetitzava la grandesa de la mateixa Universitat de Cervera, a la qual representava, i que concreta en els termes següents: «Su vida llenó casi todo el siglo XVIII, desde 1688 hasta 1777, y durante este largo período él solo representa o personifica la cultura catalana, hasta alcanzar una fama espléndida, no sólo en Cataluña, sino delante de España entera y aun en el areópago de los sabios de Europa.»⁶¹ En l'evolució, per tant, de la Universitat de Cervera destaquen dues etapes consecutives: una primera d'esplendor intel·lectual i una segona de decadència absoluta, separades totes dues per un fet extraordinàriament excepcional –sobretot, com és lògic, des de la perspectiva d'aquests autors jesuïtes esmentats–, que no va ser altre que l'expulsió dels jesuïtes, esdevinguda el 1767. Per la seva banda, Joaquim Prats destaca tothora les greus mancances i dificultats que va tenir la Universitat de Cervera per consolidar-se, provocades, alhora, per l'oposició ferrenya de les institucions i autoritats que patrocinaven les antigues universitats i que veien a la de Cervera com una imposició reial que envaïa les seves competències particulars, per un costat; i per les pròpies contradiccions internes del sistema de govern de la monarquia a Castella i, fins i tot, a la seva delegació al Principat –la Reial Audiència de Barcelona–, per un altre costat. Sigui com sigui, Prats assenyala la manca del promotor Luis Curiel –traspassat el 1725– com un cop que va afeblir notablement la Universitat de Cervera i, doncs, també, que va limitar les seves possibilitats de consolidació.

La lectura del procés de restauració universitària a Barcelona, en certa mesura, complementa la perspectiva històrica esmentada suara sobre la mateixa Universitat de Cervera, caracteritzada, d'una banda, com un càstig de la monarquia borbònica al conjunt de la societat catalana, i significativament a les institucions barcelonines, pel seu posicionament austriacista durant la guerra de Successió i, d'altra banda, com un intent del reformisme borbònic per dotar-los d'institucions modernitzadores. Així, doncs, la interpretació d'aquesta reorientació de la política universitària no pot ser vista sinó, per un costat, com un redreçament assolit per l'encert de la dinàmica societat barcelonina, identificada amb el liberalisme polític del primer terç del segle XIX, contraposat a l'encarcament conservador simbolitzat pel model universitari cerverí. I, per un altre costat, només pot ser associada a una definitiva frustració de l'intent del reformisme borbònic, depassat per les vicissituds polítiques del segle anterior.

El tercer tema sobre el qual tracten moltes de les obres que estudien el passat de la Universitat de Barcelona té un doble vessant, ja que es tracta de la dualitat conformada per la modernització universitària i la seva autonomia. Com veurem, aquest és un procés que

61 I. CASANOVAS (1953), p. 1.

s'inicià a finals del segle XIX, en constatar les limitacions evidents del sistema universitari, com van posar de manifest força intel·lectuals, i es projectà al llarg del primer terç de la centúria següent: primerament, en la perllongada tasca per l'assoliment de l'autonomia universitària i, més tard, durant la Segona República, en l'aplicació i manteniment d'aital autonomia, primer per a la Facultat de Filosofia i Lletres i després ampliada a tota la Universitat de Barcelona.

La qüestió de la reforma modernitzadora de la universitat espanyola va generar un debat en el qual van prendre part un ampli estol d'intel·lectuals universitaris d'arreu de l'Estat espanyol. La seva vinculació amb l'esperit d'ensulsidea col·lectiva arran el 98, en certa manera, va fer més viu i va amplificar el ressò de les seves crítiques al sistema universitari. Molts dels intel·lectuals de primer rengle d'aleshores, i amb una trajectòria ideològica no necessàriament compartida, com Rafael Altamira, Francisco Giner de los Ríos, Ricardo Macías Picavea, Marcelino Menéndez Pelayo, Aniceto Sela o Miguel de Unamuno van alçar la seva veu en favor de la reforma, aportant-hi els seus neguits i les seves reflexions expressats en conferències, ponències, articles o llibres.

I si hom troba abundosa bibliografia —per bé que majoritàriament no centrada en el cas català— sobre la modernització universitària, podrem constatar que la qüestió de l'autonomia universitària n'esdevé l'autèntic eix central pel que fa al cas català. No podem menystenir que aquesta qüestió ha estat un rellevant motiu d'interès historiogràfic, i, si bé no ha generat nombrosos estudis, en canvi sí que ha estat molt valorat per la memorialística. Com afirma Miquel Siguan, «tots els que vam tenir la mala sort de ser alumnes de la primera Universitat Autònoma, la d'abans de la guerra, en parlem amb tanta il·lusió que fins i tot sense voler tendim a donar-ne una imatge idealitzada».⁶²

Idealitzada o no, han estat nombrosos els intel·lectuals catalans que han recollit en les seves memòries els seus records, i les seves valoracions, del seu pas per l'*alma mater* barcelonina en els seus anys de joventut. Val a dir que pel pati de Lletres —a la planta baixa els alumnes de Dret i al primer pis els de Filosofia i Lletres— passaren al llarg del primer terç del segle passat molts dels intel·lectuals que excel·liren en alguns casos ja durant la Segona República i en la majoria de casos durant els anys posteriors a la Guerra Civil. D'aquests, alguns en van publicar les seves memòries, com ara Carles Soldevila, Agustí Calvet (Gaziel), Lluís Nicolau d'Olwer, Josep M. de Sagarra, Josep M. de Nadal, Josep Pla, Jordi Maragall, Ignasi Agustí, Pere Bosch Gimpera o Tomàs Carreras Artau.⁶³

⁶² M. SIGUAN (1993), *Els estudiants catalans i la Guerra Civil*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 7.

⁶³ C. SOLDEVILA (1951). *Del llum de gas al llum elèctric. Memòries d'infància i joventut*. Barcelona: Aedos; A. CALVET (1958). *Tots els camins duen a Roma. Història d'un destí (1893-1914)*. Barcelona: Aedos; LL. NICOLAU D'OLWER (1958). *Caliu. Records de Mestres i amics*. Mèxic: Institut Català de Cultura; J. M. DE SAGARRA (1954). *Memòries*. Barcelona: Aedos; J. M. DE NADAL (1965). *Memòries*. Barcelona: Aedos; J. PLA (1966). *El quadern gris: un dietari*. Barcelona: Destino; J. MARAGALL (1969). *Balaç de la Universitat Autònoma*. Barcelona: Nova Terra; I. AGUSTÍ (1974). *Ganas de hablar*. Barcelona: Planeta; P. BOSCH GIMPERA (1980). *Memòries*. Barcelo-

L'obra primerenca que va tractar de manera monogràfica l'experiència de la Universitat de Barcelona autònoma va ser *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, d'Albert Ribas, publicada el 1977.⁶⁴ D'aleshores ençà, rarament hi han hagut altres aportacions des del terreny de la història, com ara la del catàleg de l'exposició *República, Universitat i Autonomia. 1931-1939. La República i la Universitat de Barcelona* o la lliçó inaugural *La Universitat Autònoma de Barcelona. Història, memòria i compromís*, dictada per Antoni Segura el 2008, ja esmentades suara;⁶⁵ però, en canvi, comptem amb algunes altres provinents del terreny del dret, com ara l'estudi *L'autonomia universitària*, d'Eva Pons,⁶⁶ que s'hi refereix, i *L'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933. 75è aniversari*, amb un ampli estudi introductori a càrrec de Xavier Pons.⁶⁷

En un altre sentit, cal destacar també l'estudi sobre el parer que va mostrar, sobretot en les seves paraules però també en la seva trajectòria un dels més destacats artífex de l'autonomia universitària del període, el que arribaria a ser el rector de la Universitat de Barcelona durant l'etapa autonòmica, Pere Bosch Gimpera. Ens referim al meritori treball de Francisco Gracia *Pensar la Universitat. Escrits de Pere Bosch Gimpera*.⁶⁸

El cànon historiogràfic marxista, hegemònic a partir dels anys seixanta del segle passat, va introduir el franquisme com un dels temes preferents d'anàlisi al nostre país i, consegüentment, experimentaren una florida els estudis sobre aquest període i, tot i que en menor mesura, també sobre el món cultural durant el franquisme. Aquest darrer camp d'estudi, amb tot, també ha estat un objecte d'estudi prioritari per a una certa historiografia de matriu catalanista, interessada a recuperar la notable rellevància de la intel·lectualitat catalana durant aquesta difícil etapa de la contemporaneïtat a Catalunya. Malgrat això, l'estudi sobre la Universitat de Barcelona encara resulta incomplet o, altrament dit, esdevé un àmbit de recerca que, encara ara, ofereix moltes possibilitats per a l'historiador.

Un dels treballs que ha esdevingut un clàssic en aquesta temàtica és *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, de Josep M. Colomer.⁶⁹ Publicat el 1978, l'obra ressegueix les lluites

na: Edicions 62; i T. CARRERAS (2001). *La meua Girona. Memòries de Tomàs Carreras i Artau*. Girona: Ajuntament de Girona.

64 A. RIBAS (1977).

65 J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA; P. MATEOS (2009) i A. SEGURA (2008). També aborda un aspecte concret d'aquesta etapa A. G. LARIOS (2015). «L'oposició a l'autonomia de la Universitat de Barcelona (1933-1934)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 26, p. 259-278.

66 E. PONS (2001). *L'autonomia universitària*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

67 X. PONS (2009). «L'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933: antecedents, abast i continguts». A: *L'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933. 75è aniversari*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 13-130.

68 F. GRACIA (20015). *Pensar la Universitat. Escrits de Pere Bosch Gimpera*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Sobre aquest personatge també va confegir una exhaustiva biografia, a F. GRACIA (2011). *Pere Bosch Gimpera. Universitat, política, exili*. Madrid: Marcial Pons.

69 J. M. COLOMER (1978). *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*. Barcelona: Curial. Més recentment, aquest camp d'estudi s'ha vist enriquit amb altres aportacions rellevants, com ara E. HERNÁNDEZ SANDOICA;

dels estudiants universitaris catalans contra el franquisme, en la mesura que la mobilització estudiantil, durant aquest llarg període, i malgrat la repressió menada per les autoritats franquistes –incloses les universitàries–, va situar-los en l'avantguarda cultural dins del conjunt dels sectors oposats al règim dictatorial. Altrament, han estat estudiats o memorats diversos esdeveniments destacats que jalonen l'evolució del moviment estudiantil a la Universitat de Barcelona, com ara l'assemblea del Paranimf del 1957, la fundació del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB) del 1966 al convent dels caputxins de Sarrià coneguda com «la caputxinada» o l'assalt al rectorat del 1969.⁷⁰

Algunes aportacions historiogràfiques més recents, i amb un tarannà forà rigorós, s'han centrat en l'estudi del professorat de la Facultat, bé de manera col·lectiva o bé de manera individual. El vessant col·lectiu, dissortadament, està lluny encara d'un enfocament prosopogràfic tan necessari com útil, i se circumscriu a l'estudi en profunditat d'un dels processos més lamentables de la repressió que va colpir el cos docent de tota la universitat. Es tracta de l'estudi sobre la tasca de depuració menada pel règim franquista i que van haver de patir els professors universitaris en finalitzar la Guerra Civil, *La repressió franquista a la Universitat catalana. La Universitat de Barcelona autònoma, de la Segona República al primer franquisme*, de Jaume Claret.⁷¹ El vessant individual, per un altre costat, remet a diversos treballs biogràfics sobre alguns dels professors de la Facultat, que ens han permès conèixer amb més profunditat algunes de les figures que van influir abastament sobre els seus alumnes i deixebles, com ara Martín Almagro, Martí d Riquer o Jaume Vicens Vives.⁷² A banda dels estudis biogràfics, també cal esmentar les diverses publicacions d'homenatge a Josep Alsina, Jaume Bofill, Horacio Capel, Lluís Casassas, Antoni Comas, Buenaventura Delgado, Josep Fontana, Joan Frigolé, Emili Giralt, Nazario González, Joaquim Molas, Jordi Nadal, Carlos Seco, Sebastià Serrano, Josep Termes, Jaume Vicens Vives, Joan Vilà Valentí o Mercedes Vilanova.⁷³

M. A. RUIZ; M. BALDÓ (2007). *Estudiantes contra Franco (1939-1975). Oposición política y movilización juvenil*. Madrid: La Esfera de los Libros; i E. GONZÁLEZ (2009). *Rebelión en las aulas. Movilización y protesta estudiantil en la España contemporánea, 1865-2008*. Madrid: Alianza.

⁷⁰ Sobre aquests esdeveniments a la Facultat de Filosofia i Lletres, hom pot consultar A. G. LARIOS (2012b). «Del SEU al SDEUB. La protesta estudiantil a la Universitat de Barcelona (1956-1968) segons els dietaris de la Facultat de Filosofia i Lletres». A: R. ARNABAT; J. SANTESMASES (eds.). *1960-1980. Transicions i canvis a les terres de parla catalana*. Barcelona; Valls: Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana; Institut Ramon Muntaner; Cossetània, p. 173-186.

⁷¹ J. CLARET (2003b).

⁷² F. GRACIA (2012). *Arqueologia i política. La gestió de Martín Almagro Basch al capdavant del Museu Arqueològic Provincial de Barcelona (1939-1962)*. Barcelona: Universitat de Barcelona; C. GATELL; G. SOLER (2008). *Martí de Riquer. Viure la literatura*. Barcelona: La Magrana; i J. M. MUÑOZ (1997). *Jaume Vicens Vives (1910-1960). Una biografia intel·lectual*. Barcelona: Edicions 62.

⁷³ C. MIRALLES (1994). *Doctor Josep Alsina. Universitari i estudiós*. Barcelona: Universitat de Barcelona; A. JOLONCH; J. M. ROMERO (coords.) (2011). *Homenatge a Jaume Bofill i Bofill*. Barcelona: Universitat de Barcelona; L. URTEAGA; V. CASALS (eds.) (2015). *Horacio Capel, geògraf*. Barcelona: Universitat de Barcelona; J. VILÀ VALENTÍ (1993). *Professor Lluís Casassas. Geografia i territori*. Barcelona: Universitat de Barcelona; A. BOVER (coord.) (2009). *Doctor Antoni Comas. In Memoriam 25 anys*. Barcelona: Universitat de Barcelona; C. VILANOÛ (coord.) (2005). *Doctor Alexandre Sanvisens Marfull. Pedagog i pensador*. Barcelona: Universitat de

Semblantment al període del primer terç del segle xx, també hi ha diversos testimonis d'alguns intel·lectuals catalans que van passar per la Universitat de Barcelona durant la dictadura franquista i que ens han llegat els seus valuosos records personals. En ocasions a cavall entre la memòria i l'estudi, de vegades incorporant-hi records del període republicà, alguns d'aquests van ser Guillem Díaz-Plaja, Alexandre Cirici, Ramon Carnicer, Albert Manent, Jordi Rubió, Joaquim Maluquer, Juan Carlos García-Borrón, Pere Voltes, Francisco Fernández-Buey o Jordi Llovet, entre d'altres.⁷⁴

Com apuntàvem adés, l'estudi de la Universitat de Barcelona durant l'etapa franquista presenta alguns vuits significatius que, des de la historiografia, pertocaria escometre quan abans millor per tal de disposar-ne d'una més acurada visió de globalitat. No voldríem cloure aquest apartat sense esmentar, a tall d'exemple, alguns dels interrogants que hom pot formular-se: com s'omplí el vuit humà i acadèmic que comportà la imposició de la dictadura el 1939?, quina mena de connexió s'establí, i com evolucionà amb el pas dels anys, entre la Universitat de Barcelona i el món cultural del moment? O quins van ser el efectes de la massificació universitària sobre el personal docent i, més concretament, la seva projecció sobre el pla Maluquer i el conflicte dels PNN?

1.3. Antecedents: la Facultat en el marc de la Universitat Literària de Barcelona

En iniciar-se el convuls segle XVIII, a Catalunya hi havia diversos centres acadèmics superiors amb capacitat per concedir graus majors als seus alumnes, la qual cosa era possible no-

Barcelona; DD.AA. (2004). *Josep Fontana. Història i projecte nacional. Reconeixement a una trajectòria*. Barcelona: Crítica; C. DEL MÁRMOL i altres (eds.) (2016). *Compromisos etnográficos. Un homenaje a Joan Frigolé*. Barcelona: Universitat de Barcelona; R. CONGOST; LL. FERRER (eds.) (2005). *Doctor Emili Giralt i Raventós. Estudis d'història agrària*. Barcelona: Universitat de Barcelona; DD.AA. (1998). *Profesor Nazario González. Una historia abierta*. Barcelona: Universitat de Barcelona; DD.AA. (2003). *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Barcelona: Universitat de Barcelona; M. GUTIÉRREZ (coord.) (2009). *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic espanyol*. Barcelona: Universitat de Barcelona; J. T. ÀLVAREZ i altres (coords.) (1989). *Profesor Carlos Seco Serrano. Haciendo historia*. Barcelona: Universitat de Barcelona; TERMES; L. HARANA (coord.) (2010). *Jaume Vicens Vives, mestre d'historiadors*. Barcelona: Universitat de Barcelona; DD.AA. (1999). *Professor Joan Vilà Valentí. El seu mestratge en la Geografia universitària*. Barcelona: Universitat de Barcelona; i DD.AA. (2008). *Profesora Mercedes Vilanova: a contracorriente*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

74 G. DÍAZ-PLAJA (1966). *Memorias de una generación destruida*. Barcelona: Delos Aymà; A. CIRICI (1977). *El temps barrat*. Barcelona: Destino; R. CARNICER (1983). *Friso menor*. Esplugues de Llobregat: Plaza & Janés; A. MANENT (1986). *El Molí de l'Ombra. Dietari polític i retrats, 1946-1975*. Barcelona: Edicions 62; J. RUBIÓ (1991). *Meistres, companys i amics*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; J. MALUQUER (1997). *Memòria amb figures*. Barcelona: Thassàlia; J. C. GARCÍA-BORRÓN (2004). *España siglo XX. Recuerdos de un observador atento*. Barcelona: Serbal; P. VOLTES (2004). *Furia y farsa del siglo XX*. Barcelona: Flor del viento; F. FERNÁNDEZ-BUEY (2009). *Por una universidad democrática. Escritos sobre la universidad y los movimientos universitarios (1965-2009)*. Barcelona: El viejo topo; i J. LLOVET (2011). *Adéu a la Universitat. L'eclipsi de les humanitats*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.

més si es disposava del reconeixement reial o pontifici, o de tots dos.⁷⁵ A més a més, d'aquesta gran varietat de centres universitaris catalans, a la mateixa ciutat de Barcelona existia un bon nombre de centres de formació vinculats als diferents instituts religiosos, com ara els següents: els jesuïtes, amb el Col·legi de Betlem i el Seminari de Nobles de Cordelles; el Col·legi Tridentí o Seminari Episcopal; els Frares Dominics, a Santa Caterina; els Frares Beneditins, al monestir de Sant Pau del Camp; els Mercedaris; els Franciscans; els Carmelites Descalçats, amb el Col·legi del Sant Àngel; els Trinitaris Calçats; els Frares Agustins Calçats, a Sant Agustí Vell; els clergues menors, a Ribera; i la Companyia de Maria, amb ensenyament per a nenes.⁷⁶

Així doncs, una de les característiques més notòries de l'activitat docent a Catalunya en iniciar-se la centúria del set-cents va ser l'extraordinària heterogeneïtat dels estudis catalans, en el qual subjeia una pugna constant entre el poder religiós, representat pels diferents ordres religiosos, i el poder municipal, especialment en el cas de la ciutat de Barcelona. En aquesta pugna els estaments religiosos maldaven per consolidar la seva preeminència, cosa que afectava no només a qüestions d'ordre ideològic, sinó també a aspectes de mena més pràctica, com ara les aportacions econòmiques o la concessió de les titulacions acadèmiques. Sovint aquestes pugnes es van traslladar a l'alumnat, que en diverses ocasions va protagonitzar aldarulls de certa intensitat i rellevància. Cal recordar que a la ciutat de Barcelona hi havia en aquests anys un nombre molt elevat de joves estudiants que, pel cap baix, podria oscil·lar entre 1.500 i 2.000 persones. A més a més, el paper d'aquest personal universitari, juntament amb el dels docents, en el conflicte successori va ser una clara i activa identificació amb el bàndol austriacista.

En finalitzar la guerra de Successió, amb la definitiva conquesta de la ciutat de Barcelona pel bàndol filipista, les noves autoritats reials van decretar el trasllat, el setembre de 1714, dels Estudis Generals de Barcelona fora d'aquesta ciutat, i la seva instal·lació al convent dels frares mínims de la vila de Cervera. El 1717 Felip V feia publicar el Reial Decret d'Erecció de la Universitat de Cervera, pel qual restaven suspeses les altres universitats catalanes, en atorgar a la universitat certerina el monopoli d'estudis superiors a Catalunya. Tanmateix, no va ser fins a 1734 que la Universitat de Cervera va ser reconeguda eclesiàsticament, amb la promul-

75 Segons Joaquim Prats, «[...] a Catalunya existien set centres superiors. De més antiguitat a menys, eren: primer, la Reial i Pontifícia Universitat de la Corona d'Aragó a Lleida (des d'ara Universitat de Lleida); segon, la Reial i Pontifícia Universitat de Sant Lluç a Girona (Universitat de Girona); tercer, l'Estudi General o Reial Universitat de Barcelona; quart, el Seminari-Universitat Pontifícia i Reial de Tarragona (Universitat de Tarragona); cinquè, la Reial i Pontifícia Universitat de Vic (Universitat de Vic); sisè, Convent-Universitat Pontifícia de Sant Jordi a Tortosa (Universitat de Tortosa) i setè, el Convent-Universitat Pontifícia de Sant Miquel a Solsona (Universitat de Solsona).» J. PRATS (1993), p. 80.

76 J. CARRERA (1957b). *La Universitat, el instituto, los colegios y las escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*. Barcelona: Bosch, p. 8-9; i J. MONÉS (2009a). «Educació i cultura. Barcelona: 1760-1808». A: M. R. BUXARRAIS i altres. *Doctor Buenaventura Delgado Criado. Pedagogo e historiador*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 363.

gació de les butlles papals, que definitivament transferien a Cervera els drets econòmics de les antigues universitats suprimides.

Durant el segon terç del segle XVIII, la Universitat de Cervera va desplegar, amb més o menys rellevància, les seves activitats acadèmiques, gaudint, com ha estat dit, del monopoli dels estudis universitaris catalans i, també, de publicació. Segons Antoni Bosch Gimpera,

«a Cervera tanmateix no es perdia del tot la tradició catalana i tingué en el segle XVIII una època brillant amb eminents professors, fins amb nivell superior al d'altres universitats espanyoles. Aquest període és il·lustrat pels noms de Josep Finestres, eminent jurista i humanista, el P. Aymerich, eminent filòsof, i el P. Cerdà, que havien estat professors del Col·legi de Cordelles dels jesuïtes de Barcelona, Tomàs Cerdà, filòsof, Bartomeu Pou, Josep Pons, Lluçà Gallisà, Ignasi i Ramon Llätzer de Dou. [...] Deixebles eminents de Cervera foren el P. Caresmar i el que havia d'ésser gran historiador Pròsper de Bofarull».⁷⁷

Tanmateix, la dècada dels anys seixanta es van produir diversos esdeveniments que van incidir, amb intensitat diversa val a dir, sobre la posterior evolució cerverina durant el darrer terç d'aquesta centúria, que hom caracteritza com a decadent. Alguns d'aquests fets van ser l'expulsió dels jesuïtes, el 1767, la supressió de les càtedres cerverines d'anatomia i cirurgia, el 1768, simultàniament a la creació de diverses institucions acadèmiques d'alt nivell a Barcelona promogudes per l'elit burgesa local. Convé destacar especialment el cas de la Junta de Comerç de Barcelona, que va promoure la constitució de vàries escoles: la de Nàutica (1769), la de Nobles Arts (1775), el Gabinet de Màquines (1804), l'Escola de Taquigrafia i la de Química (1805) i la de Mecànica (1808).⁷⁸ Altres institucions culturals van ser la Reial Acadèmia de les Ciències i Arts de Barcelona (1764), el Reial Col·legi de Cirurgia (1760) i l'Acadèmia de Medicina (1786).⁷⁹

Una de les característiques de les reformes universitàries il·lustrades del segle XVIII, davant les dificultats per promoure-les generalitzadament, va ser la introducció de modificacions particulars, sobretot en els diferents plans d'estudis establerts durant el regnat de Carles III. Recollint el desig uniformitzador dels reformistes del set-cents, durant el primer terç del segle XIX, es van succeir diferents plans per a les universitats, vinculats directament a les variacions polítiques d'aquells anys, com ara el pla Caballero (1807), la reimplantació del pla de 1771 a mans de l'absolutisme, el retorn al pla de 1807 menat pels liberals el 1821 —i la subse-

⁷⁷ A. BOSCH GIMPERA (1970). *La Universitat i Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, p. 25.

⁷⁸ S. RIERA (1995). «La ciència, de la Guerra del Francès a la Revolució de Setembre. La Restauració de la Universitat de Barcelona». A: P. GABRIEL (dir.). *Història de la cultura catalana*. Barcelona: Edicions 62, vol. 4: *Romanticisme i Renaixença, 1800-1860*, p. 251.

⁷⁹ S. RIERA (1996). «Ciència i tècnica a Catalunya durant el Segle de les Llums». A: P. GABRIEL (dir.). *Història de la cultura catalana*. Barcelona: Edicions 62, vol. 3: *El Set-cents*, p. 189-210; S. RIERA (1983). *Síntesi d'història de la ciència catalana*. Barcelona: La Magrana, p. 142-150.

güent aprovació del reglament general de 1820—, el pla Colomarde (1824) i, finalment, el pla del duc de Rivas (1836).⁸⁰

Una de les fonts de finançament principals de les universitats, els delmes eclesiàstics, va ser suprimida el 1837, de manera que els drets de matrícula, juntament amb les aportacions fixades als pressupostos de l'estat, van esdevenir tot seguit les vies exclusives del seu manteniment econòmic. Va ser així com s'inicià la supressió del model universitari d'Antic Règim, i més específicament d'un dels seus elements caracteritzadors fonamentals, això és, la seva autonomia econòmica i organitzativa.

Després de la Guerra del Francès, van començar les gestions per recuperar els estudis universitaris a Barcelona, com, per exemple, les realitzades pel capital general de Catalunya Castaños el 1816, que, tanmateix, no van reeixir. Quan els liberals van accedir al poder entre 1821 i 1823, en el denominat Trienni Liberal, se'n va portar a cap el primer intent seriós, en aprovar-se la creació a Barcelona d'estudis de segon i tercer ensenyament, mantenint, això sí, la Universitat de Cervera.⁸¹ El gener de 1822 s'autoritza a l'ajuntament de Barcelona a obrir la universitat, la inauguració oficial tingué lloc al Saló de Cent el 12 de febrer de 1822, dia de Santa Eulàlia.⁸² Segons que sembla, les classes van haver d'impartir-se a seus diverses, com l'Acadèmia de Ciències Naturals, el convent de Sant Agustí, la Llotja, l'exconvent dels Carmelians Descalços de la Rambla, el Col·legi Tridentí i, més tard, també el convent de Santa Catalina.⁸³ El novembre de 1822, el govern aprovà el reglament provisional de la Universitat de Barcelona, alhora que suprimia la Universitat de Cervera, que s'enfonsava intel·lectualment, tal com recorda Ferran Soldevila quan afirma que

«La Universitat de Cervera, restaurada el 1814 després de la guerra, suprimida el 1822, novament restablerta en 1823 i closa definitivament en 1835, arriba al seu màxim de postració intel·lectual, per bé que hi cursin estudis personalitats que després sobresortiran en el moviment restaurador: Manuel Milà i Fontanals, Jaume Balmes, Ramon López Soler, Joaquim Roca i Cornet i Ramon Martí d'Eixalà».⁸⁴

Les dificultats, però, per consolidar el projecte universitari barceloní conduïren a la suspensió de les classes al maig de 1823 i, en acabat, foragitats els liberals del govern, es decretà el restabliment de la Universitat de Cervera al novembre d'aquell any. Deu anys més tard va morir Ferran VII i es reactivaren els esforços pel restabliment de la universitat a Barcelona. La

80 Sobre l'evolució del marc normatiu universitari, hom pot consultar, especialment, M. PESET; J. L. PESET (1974). *La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Despotismo ilustrado y revolución liberal*. Madrid: Taurus.

81 Vegeu A. PALOMEQUE (1970). *El trienio constitucional en Barcelona y la instauración de la Universidad de 2.ª y 3.ª enseñanza*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

82 A. DE LA TORRE (atribuït) (1950). «Reseña histórica de la Universidad de Barcelona». A: UNIVERSITAT DE BARCELONA. *La Universidad de Barcelona 1950*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 31.

83 J. CASASSAS (2009), p. 27.

84 F. SOLDEVILA (dir.) (1961). *Un siglo de vida catalana, 1814-1930*. Barcelona: Alcides, vol. 1, p. 135.

situació provocada pel conflicte carlí afectà positivament el projecte universitari barceloní en la mesura que amb l'encimbellament dels progressistes, com indica Fèlix Villagrasa, «tant els moderats com els progressistes catalans maldaren per encabir la demanda de la recuperació de la universitat per a Barcelona entre els greuges infligits pel despotisme a una ciutat tan inequívocament liberal».⁸⁵

El setembre de 1836 es van obrir a Barcelona els estudis generals de manera provisional i, un any més tard, es va decretar el retorn interí de la Universitat de Cervera a Barcelona, amb la creació d'una Universitat Literària de Barcelona.⁸⁶ És a dir, durant un any van coexistir la Universitat de Cervera i la Universitat de Barcelona, i, encara més, entre 1838 i 1840, van funcionar uns estudis universitaris carlins a Solsona i després al monestir de Sant Pere de la Portella que, en bona mesura, van donar una certa continuïtat a la universitat certerina; i és que, com afirma Lluís Ferran Toledano,

«per a la plana major del carlisme català, amb la formació de la Universitat Literària de Solsona i després de la Portella, no es pretenia cap altra cosa que restaurar i continuar provisionalment la mateixa Universitat de Cervera. Un centre que després de viure una lluita entre sectors immobilitistes i reformadors va caure en la paralització absolutista coincidint amb el regnat de Ferran VII».⁸⁷

Finalment, a l'agost de 1842 es decretava com a definitiu el trasllat de la universitat a Barcelona que s'havia acordat el 1837. Ara bé, els estudis universitaris que recuperava la capital catalana ja no eren els Estudis Generals anteriors al 1714, amb la seva autonomia econòmica i acadèmica, sinó una universitat uniformada i provinciana que en la segona meitat del segle XIX s'anà esllanguint burocratitzada a l'empara de l'Estat.⁸⁸ Les primeres mesures governamentals tendiren a posar ordre en l'estructuració organitzativa dels estudis. D'aquesta mane-

85 F. VILLAGRASA (2010). *Francesc Xavier Llorens i Barba. La Universitat de Barcelona i el pensament català al segle XIX*. Barcelona: Llibres de l'Índex, p. 57. Vegeu, també, A. PALOMEQUE (1974). *Los estudios universitarios en Cataluña bajo la reacción absolutista y el triunfo liberal hasta la reforma de Pidal (1824-1845)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

86 Aquests estudis generals aplegaren les càtedres menades per les principals institucions cíviques de Barcelona. «Los Estudios generales comprendían, como de 3.ª enseñanza cuatro cátedras de Jurisprudencia civil y dos de Jurisprudencia canónica. Para la 2.ª enseñanza se utilizaron en su casi totalidad estudios ya existentes en Barcelona: de la Academia de Ciencias Naturales y Artes, Geografía y Cronología, Matemáticas, Mineralogía y Zoología, Ideología, Lógica y Gramática general; de la Academia de Buenas Letras, Literatura principalmente española e Historia; de la Lonja, Física, Química, Botánica y Agricultura, Economía política y Estadística; como cátedras de Jurisprudencia, Moral y Derecho natural, Derecho público y Constitución». A de la Torre (1959), p. 34.

87 Ll. F. TOLEDANO (1997). «Pròleg». A: D. MONTAÑA; J. PUJOL. *La universitat carlina a Catalunya. Solsona (1838). Sant Pere de la Portella (1838-1840)*. Valls: Cossetània, p. 12-13.

88 En aquest sentit, Albert Ribas indica que «la Universitat restaurada ja no era la d'abans, quant a l'organització i al funcionament. Ja no depenia de cap municipi i estava completament separada de tota entitat local; era un centre sotmès únicament i exclusivament al Govern de Madrid. Aquesta característica s'agreujà amb la promulgació consecutiva de les lleis i els decrets centralitzadors: el Pla Pidal de 1845 i la Llei Moyano, de 1857». A. RIBAS (1976), p. 24.

ra, el 1842 es va crear la Facultat de Jurisprudència a partir de la fusió de les de Cànon i de Lleis; el 1843 es va crear la Facultat de Ciències Mèdiques, com a conseqüència de la fusió dels estudis de Medicina, Cirurgia i Farmàcia. Aquell mateix any es decretà un pla d'estudis per a la Facultat de Filosofia, que hi establí uns estudis generals en Ciències i en Lletres, de quatre cursos, preparatoris per a l'accés a qualsevol carrera. El 1857, l'anomenada Llei Moyano reconfigurà els estudis de la fins aleshores Facultat de Filosofia que restarien en endavant separats en una Facultat de Lletres i una Facultat de Ciències. En qualsevol cas, la Llei Moyano, pel que feia a la reglamentació dels estudis superiors, refermava el caràcter burocràtic i centralista de les universitats, i, concretament per a Barcelona, com explica Fèlix Villagrasa,

«aquesta llei reforçava el caire institucional de la Universitat i funcional del seu professorat, enquadrat en una estructura que cada cop tenia menys a veure amb les corporacions ciutadanes d'on havia sorgit. La creació de la Facultat de Ciències deixava sense sentit docent l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, que, com la de Bones Lletres, quedaria com a símbol d'una època en què la iniciativa ciutadana suplí la renúncia del poder polític a promoure l'avenç de la il·lustració. A partir d'ara les acadèmies es dedicaran a funcions honorífiques i protocol·làries més que no pas a les purament acadèmiques, que es transferiran a la Universitat».⁸⁹

Tot i el marcat tarannà burocràtic imposat a les universitats espanyoles, durant aquests anys la Universitat de Barcelona va comptar amb un estol de professors que hi excel·liren, i no només per la seva dinàmica activitat docent, sinó també per la seva vinculació «al renaixement cultural i *particularista* del país».⁹⁰ Es tracta d'un grup de professors més joves connectats amb la vida ciutadana i amb el moviment de catalanisme cultural de la Renaixença. Alguns d'aquests catedràtics destacats van ser l'economista Ramon Anglasesell, l'hellenista Antoni Bergnes de las Casas, el jurista Manuel Duran i Bas, el filòsof Francesc Xavier Llorens i Barba, el filòleg Manuel Milà i Fontanals, el jurista Estanislau Reynals i Rabassa o l'historiador Joaquim Rubió i Ors, entre altres.

L'arrelament de la Universitat de Barcelona en la segona meitat del segle XIX resta acreditat per la categoria intel·lectual d'alguns dels nous catedràtics que s'hi van incorporar aleshores. Però també pel fet que es produí un augment del nombre d'estudiants matriculats al centre: el curs 1858-1859 comptava amb 1.095 alumnes, però les matriculacions s'enfilaren fins als 2.600 en el curs 1869-1870; després de mantenir-se uns quants cursos al voltant d'uns 2.500 alumnes, a partir del curs 1878-1879 en va minvar fins a situar-se en uns 2.000 alumnes matriculats en el curs 1882-1883.⁹¹ Com veiem, fou durant l'etapa corresponent al Sexen-

⁸⁹ F. VILLAGRASA (2010), p. 97. Vegeu, també, A. PALOMEQUE (1979). *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la Ley Moyano de 1857*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

⁹⁰ J. CASASSAS (2009), p. 34. Vegeu, també, S. ALCOLEA; J. CASASSAS; E. LLUCH; J. TERMES (1991), p. 110-112.

⁹¹ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1860). *Anuario para el curso académico de 1858 á 1859*. Barcelona: Imprenta y librería politécnica de Tomas Gorchs; i M. R. BUXARRAIS (1990), p. 601 i 605.

ni Democràtic que el nombre d'alumnes va assolir les xifres més altes, tot coincidint amb un cert revifament dels estudis universitaris barcelonins. Cal recordar, en aquest sentit, que també durant el Sexenni la Universitat de Barcelona va poder, amb la col·laboració econòmica de la Diputació de Barcelona, ampliar l'oferta dels seus estudis amb l'establiment del doctorat; concretament, per facultats,

«l'oferta de doctorat era: des de Dret, Història Eclesiàstica, Concilis i Col·leccions Canòniques, Filosofia del Dret i Dret Internacional, Legislació Comparada i Història dels Tractats; des de Filosofia i Lletres, Història de la Filosofia i Estètica; des de Ciències, Geologia i Paleontologia, Anatomia Comparada, Anàlisi Química i Exercicis Pràctics i Astronomia Física; des de Medicina, Història de la Medicina; i des de Farmàcia, Anàlisi Clínica d'aplicacions a les Ciències Mèdiques».⁹²

El curs 1870-1871, sent rector Antoni Bergnes de las Casas, la nòmina de catedràtics de la Facultat de Filosofia i lletres estava integrada per Ramon Garriga (a càrrec d'Estudis sobre autors grecs), Jacinto Díaz (Literatura clàssica, grega i llatina), Francesc Xavier Llorens (Metafísica), Antoni Bergnes de las Casas (Llengua grega), Mariano Viscasillas (Llengua hebrea), José M. Anchoriz (Història d'Espanya), Gaietà Vidal i Valenciano (Geografia), Manuel Milà i Fontanals (Principis generals de literatura i Literatura espanyola) i Joaquim Rubió i Ors (Història universal).⁹³

D'ençà el 1838, les classes de la restablerta universitat es realitzaren al desamortitzat convent del Carme en unes condicions materials força precàries; segons que sembla, l'ensorrament de part del sostre de l'antic convent, el 5 d'abril de 1853, que ferí greument quatre persones i provocà la mort d'una altra —tots ells paletes que hi treballaven—, va esperonar seriosament les autoritats a posar en marxa un dels projectes infraestructurals més notables, com fou la construcció d'un edifici per a seu pròpia de la Universitat de Barcelona, projectat específicament per a la docència universitària. Després d'unes dificultats inicials per decidir la ubicació del nou edifici, l'aprovació del Pla d'Eixample d'Ildefons Cerdà el juny de 1859 n'obrí noves possibilitats i, finalment, fou acordat l'enclavament definitiu. L'arquitecte i professor universitari Elies Rogent fou l'encarregat de projectar el nou edifici, la construcció del qual s'inicià el 1863 i es perllongà fins al 1889. La inauguració oficial, però, va tenir lloc al setembre de 1871, en ocasió d'una visita del rei Amadeu I, i les primeres classes van començar-hi el desembre d'aquell mateix any.⁹⁴

⁹² J. CASASSAS (2009), p. 24.

⁹³ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1871). *Datos estadísticos del curso de 1869 á 1870*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez y C.^a, p. 57-58.

⁹⁴ Vegeu P. HEREU (188a). «L'edifici de la Universitat, testimoni de l'urbanisme del seu moment històric». A: DD.AA. *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 108-121; P. HEREU (1988b). «L'arquitectura de la Universitat». A: DD.AA. *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 122-151; i J. TERMES; A. CIRICI; S. ALCOLEA (1971). *La Universidad de Barcelona. Estudio histórico-artístico*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

Els darrers anys del segle XIX, durant la Restauració, per a la Universitat de Barcelona van suposar un període «d'un cert esmorteïment acadèmic i un tancament de files al voltant de les posicions més conservadores» o de «mediocritat universitària o aïllament cultural».⁹⁵ I és que, després del Sexenni, el redreçament conservador de la monarquia alfonsina es va projectar també en el món universitari mitjançant una acció repressiva gens menyspreable, que cercava aplicar un control ferreny de l'activitat docent que s'hi feia. D'aquest tarannà fou la promulgació, el febrer de 1875, d'un decret del ministre de Foment, el marquès d'Orovio, en què facultava el govern a sancionar els professors que, en la seva llibertat de càtedra, expliquessin doctrines contràries a l'Església catòlica o al sistema polític monàrquic. L'oposició a aquesta mesura va portar a un grup de catedràtics madrilenys a fundar la prestigiosa Institución Libre de Enseñanza, en el marc del que ha estat conegut com la «segona qüestió universitària».⁹⁶ Segons que sembla, aquestes mesures no van provocar una reacció adversa entre els membres del claustre universitari barceloní, en el qual predominaven els professors conservadors:

«Cal tenir present, a més, que al capdavant dels estudis d'arquitectura, de literatura, de filosofia, de dret, d'economia o de filologia clàssica, suposem, hi havia personalitats directament vinculades al projecte conservador dels anys seixanta i a tot l'esforç per vertebrar-lo políticament i institucionalment. [...] D'aquesta manera resultava difícil que es produís un moviment de dissidència universitària. Per altra banda, els professors joves dels cinquanta començaven a envellir, a retirar-se o fins i tot a morir, com és el cas de Reynals el 1876 mateix, de Bergnes de las Casas el 1881, o, el 1883, de Milà i Fontanals; amb ells, la Universitat perd, a més, el lligam que l'havia mantinguda ben relacionada amb el món cultural i institucional català dels anys centrals del segle».⁹⁷

Un dels exemples més febaents del tarannà estantís que mostrava la Universitat de Barcelona a les acaballes del vuit-cents fou el conflicte polèmic que comportaria la destitució del jove catedràtic d'Història Natural Odón de Buen el 1895. Lliurepensador i introductor del darwinisme, topà amb les forces més ultranceres del moment encapçalades pel cardenal Salvador Casañas, que menà la prohibició papal de dos llibres seus –*Tratado general de Geología* i *Tratado general de Zoología*– i l'excomunicació del catedràtic.⁹⁸

En definitiva, en termes generals, l'evolució de la Universitat de Barcelona al llarg del segle XIX és la crònica d'una transició de la il·lusió al desencís del projecte universitari, culminat

⁹⁵ J. CASASSAS (2009), p. 39; i S. ALCOLEA; J. CASASSAS; E. LLUCH; J. TERMES (1991), p. 120.

⁹⁶ L'anomenada «primera qüestió universitària» també fou protagonitzada pel marquès d'Orovio anys abans quan, sent ministre de Foment entre 1866 i 1868, prohibí la llibertat de càtedra i provocà una topada amb l'estament acadèmic.

⁹⁷ S. ALCOLEA; J. CASASSAS; E. LLUCH; J. TERMES (1991), p. 122.

⁹⁸ Vegeu J. ARQUÉS (1985). «Darwinisme i antidarwinisme a la Universitat de Barcelona: la suspensió d'Odón de Buen de la seva càtedra». A: *Cinc estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 19-66.

per una grisor acadèmica considerable, només parcialment apaivagada gràcies al prestigi de molts dels seus catedràtics.⁹⁹ Aquesta grisor universitària, a més, contrastava força amb el notable, dinàmic i enriquidor panorama de la ciència i de la cultura catalanes durant aquests anys, a l'escalf de moviments com la Renaixença i el Modernisme, i dels avenços científics i tècnics.¹⁰⁰ I és que en aquella centúria, que s'inicià amb un anhel per la recuperació dels estudis universitaris, en la qual va col·laborar bona part de la societat civil del moment i que va tenir una certa projecció cultural, s'operà un esclavissament lent però indeturable cap a una burocratització que evidenciava els límits del model universitari i la seva desvinculació de la transformada societat catalana de finals del segle XIX. Un panorama final que sintetitzen les paraules de Manuel Serra i Moret de manera prou eloqüent:

«Unes aules grises i uns professors rutinaris que anaven repetint textos antediluvians, absències repetides de professors i alumnes, vagues per a anticipar vacances i un lliurament de certificats i diplomes a cada fi de curs que, en la majoria de casos, eren garantia de nul·litat i d'incompetència. Honroses excepcions, ten escasses com els ous de dos rovells, confirmaven la regla. La projecció de la Universitat de Barcelona damunt la superfície social de Catalunya l'advertia tothom que estudiï la vida intel·lectual del nostre poble, particularment la passada centúria. Fàbrica de títols, elaboració d'incapacitats totals. Poca cosa més representa la Universitat de Barcelona».¹⁰¹

99 Com assenyalava Jordi Casassas, «s'havia entrat en un període universitari d'estancament, disfuncionalitat, desarrelament ciutadà i crisi generalitzada». J. CASASSAS (2001), p. XXV. El mateix autor apunta, en contraposició, a una potenciació d'una l'Ateneu Barcelonès, com a entitat cultural extrauniversitària de gran prestigi. Sobre l'Ateneu Barcelonès, hom pot consultar J. CASASSAS (1986a) i J. CASASSAS (dir.) (2006).

100 Sobre el dinamisme cultural d'aquests anys, hom pot consultar, per exemple, P. GABRIEL (dir.). *Història de la cultura catalana*. Barcelona: Edicions 62, especialment els volums 4 (*Romanticisme i Renaixença, 1800-1860*), 5 (*Naturisme, positivisme i catalanisme, 1860-1890*) i 6 (*El Modernisme, 1890-1906*); i, també, J. CASASSAS (coord.) (1999). Sobre el desenvolupament científic, hom pot consultar, per exemple, J. M. CAMARASA; A. ROCA (dirs.) (1995). *Ciència i tècnica als Països Catalans. Una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació catalana per a la Recerca, 1995; i A. NIETO; A. ROCA (coords.) (2000). *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX. Història, ciència i societat*. Barcelona: Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona; Institut d'Estudis Catalans.

101 M. SERRA (1935). «Popularització de la cultura universitària». A: DD.AA. *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprenta Altés, p. 161-162. Citat per J. MONÉS (1981b). «De la il·lusió al desencís universitari (1857-1900)». A: DD. AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 35.

PRIMERA PART
LA FACULTAT DURANT LA MONARQUIA

2. LÍMITS I CONTRADICCIONS DEL SISTEMA UNIVERSITARI CENTRALISTA

EL TARANNÀ DE LA INSTITUCIÓ universitària i dels universitaris al llarg del temps ha estat objecte de reflexions diverses, i en alguns casos han derivat en descripcions força ben aclariadores i amb un punt d'agudeses vehement, com ara la que en fa el professor Salvador Claramunt en les paraules següents:

«La institució universitària, nascuda per la lenta i imparabile evolució de la societat urbana dels segles XI, XII i XIII, té uns orígens, com els orígens de les coses més variades, envoltats en una nebulosa entre mítica, caòtica, reivindicativa, revolucionària i de modernitat. L'única cosa segura i incontestable és que, a través de tots els temps, la transmissió del saber s'ha fet sempre entre minories ansioses de mantenir el seu monopoli en el marc de l'*amor sciendi*, i el dilema entre l'*ambitio dignitatis* i l'*invidia pecuniae*. Tota la resta són floritures justificatives d'unes minories que es diuen que ho han sacrificat tot per la ciència, quan en realitat el que ha prevalgut ha estat sempre la satisfacció de la seva vanitat intel·lectual, unit a l'instint de supervivència.»¹⁰²

Reporto aquestes paraules de qui ha estat vicerector de la Universitat de Barcelona, pronunciades al seu paranimf com a lliçó inaugural del curs acadèmic 2000-2001, per tal com, deixant de banda la rotunditat i vehemència del to, palesen la perdurança al llarg del temps dels usos i costums propis de la institució universitària. No debades, l'inici de la nova centúria —en els primers anys del segle XX dels grans trasbalsos— ens portà una universitat fonamentalment continuista. L'administració centralista de l'Estat liberal conformada al llarg del segle XIX menà una institució universitària, semblantment, centralista i administrativa, de tal manera que a començos del segle XX la Universitat de Barcelona, i, dintre d'ella, la Facultat de Filosofia i Lletres, presentava la mateixa fesomia que havia adquirit al llarg de la segona meitat de la centúria anterior, sense no haver experimentat en aquests anys una mínima transformació destacable, a excepció de l'avenç infraestructural de comptar per a la docència amb un nou edifici universitari a partir de 1871.¹⁰³

Com veurem, les característiques que presentava la Universitat de Barcelona pels volts de 1900 eren, si fa no fa, força semblants a les de cinquanta anys enrere, havent romàs isolada

¹⁰² S. CLARAMUNT (2000). *La gestació d'una institució universitària: el 550 aniversari de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 3.

¹⁰³ Hom pot consultar sobre aquesta qüestió, per exemple, J. CASASSAS (1988), p. 28-87; i J. MONÉS (1981). «De la il·lusió al desencís (1857-1900)». A: *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 29-35.

de bona part dels notables canvis de tot ordre esdevinguts intensament a Catalunya en la conjuntura finisecular i, destacadament, en els primers anys del nou segle. En efecte, la Catalunya del tombant de segle es va veure fortament trasbalsada pels processos de transformació de la vida econòmica, social i política; les mutacions socials, vinculades al creixement econòmic i a una forta tensió social, van cristal·litzar en la configuració d'una societat de masses en la qual es palesaren, sovint de manera convulsa, les contradiccions entre elements moderns i tradicionals. Amb tot, les necessitats o possibilitats de modernització de la societat catalana van topar amb la malafiança estantissa del règim espanyol i dels partits dinàstics, i va operar-se una recodificació del mapa polític català amb un estat restauracionista a la defensiva i un catalanisme polític emergent que reclamava un paper destacat o preeminent. En definitiva, com afirma Pere Gabriel,

«potser cap altra característica general resumeix més adequadament la situació social i política del tombant del segle a Catalunya que la de ser un intens període de transicions, en un camí (gens pausat, gens regulat i ple de sobresalts) cap a unes noves codificacions i valors».¹⁰⁴

Així doncs, Catalunya –i Espanya– experimentava algunes de les transformacions més rellevants i intenses en tots el àmbits, però, alhora, en el cas de la institució universitària barcelonina, com a la resta de l'Estat espanyol, es reafirmà reclosa en si mateixa, immobiliària i d'esquenes a aquestes transformacions apuntades adés.

2.1. El sistema educatiu universitari

L'origen del model universitari espanyol en iniciar-se el segle XX rau fonamentalment en dues normatives legals d'una cinquantena d'anys enrere: de primer, l'anomenat Pla Pidal de 1845 –en realitat dissenyat per Antonio Gil de Zárate– i, segonament, l'anomenada Llei Moyano de 1857, que el consolidà i legitimà.¹⁰⁵ Totes dues normatives maldaren –a més de secularitzar i restringir la llibertat d'ensenyament– per centralitzar i uniformitzar els diversos

104 P. GABRIEL (1995). «Transicions i canvi de segle». A: P. GABRIEL (dir.). *Història de la cultura catalana*. Vol. 6: *El Modernisme, 1890-1906*. Barcelona: Edicions 62, p. 37. Una visió del panorama cultural català del tombant del segle, a E. BAYÓN i altres (1999). «L'aparició del món contemporani (1860-1914)». A: J. CASASSAS (coord.). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Proa, p. 95-231.

105 Pedro José Pidal Camiado, marquès de Pidal, va ser ministre de Governació entre 1844 i 1845 sota la presidència del general Narváez, del Partit Moderat; Antonio Gil de Zárate va ser director general d'Instrucció Pública; i Claudio Moyano Samaniego va ser ministre de Foment entre 1856 i 1857 en un govern presidit pel general Narváez.

aspectes del món educatiu universitari sota el control polític estatal,¹⁰⁶ tal com exposava el propi preàmbul del Pla de 1845:

«Antiguamente eran las Universidades independientes entre sí, y hasta del Gobierno mismo; cada cual tenía su régimen, sus estudios, sus métodos y aun sus pretensiones distintas; no sólo disponían arbitrariamente de sus fondos, sino que hasta era también arbitraria en ellas la enseñanza. Ya desde fines del siglo pasado trató el Gobierno de poner diques a semejante anarquía, que, tras el desconcierto general de todas las ciencias, mantenía a éstas en un atraso lastimoso, perpetuando rancias ideas, doctrinas desacreditadas y perjudiciales preocupaciones.»¹⁰⁷

A tal fi, doncs, hi era recollit al Pla de 1845 tot un bon seguit de disposicions clarament centralitzadores i uniformitzadores, com ara la indicació precisa de les matèries i assignatures, la fixació d'una llista de referències de llibres de text, l'ordenació dels exàmens, l'establiment del monopoli de titulacions doctorals en la Universitat de Madrid –coneguda per aquesta raó com a Universitat Central–, la creació d'un cos únic funcional de professors –i la realització exclusivament a Madrid de les oposicions per a accedir-hi–, l'establiment de deu districtes universitaris, etc. En aquesta normativa, la figura del rector, de nomenament reial, que fins aleshores havia actuat com a representant màxim de la seva universitat davant el govern, permutava el seu paper en esdevenir, a la inversa, el màxim representant del govern dins de la seva universitat.

Per la seva banda, la Llei d'instrucció pública de 1857, coneguda com a Llei Moyano pel nom del ministre de Foment que la va impulsar, reblava el clau uniformitzador i centralista del sistema educatiu espanyol.¹⁰⁸ En aquest sentit, es confirmaven amb rang de llei tots els aspectes del Pla Pidal referits a les universitats esmentats suara. D'aquesta manera, doncs, segons la Llei Moyano, l'ensenyament universitari havia de respondre a les coordinades següents: la fixació dels plans d'estudis, la publicació de les llistes de llibres de text homologats, l'establiment d'un mapa universitari amb indicació dels estudis assignats a cada centre i la reserva en exclusiva del títol de doctor a la Universitat de Madrid,¹⁰⁹ l'establiment del sistema d'oposicions a realitzar a Madrid per tal de proveir el cos de catedràtics universitaris i el reforçament de la figura del rector com a delegat governatiu en matèria educativa de tot el seu districte universitari.

106 J. M. HERNÁNDEZ (1995). «El debate sobre la universidad en torno a la Ley Moyano (1857)». A: L. VEGA (coord.). *Moderantismo y educación. Estudios en torno a la Ley Moyano*. Zamora: Instituto de Estudios Zamoranos, p. 83-108; A. PALOMEQUE (1971).

107 Plan General de estudios, aprovat per Reial decret de 17 de setembre de 1845. M. DE PUELLES (1985). *Historia de la educación en España. Textos y documentos*. Vol. 2: *De las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, p. 201-202.

108 El text de la llei a M. DE PUELLES (1985), p. 245-300.

109 «Para la enseñanza de las facultades habrá diez Universidades: una central y nueve de distrito» (art. 127); «La Universidad central estará en Madrid: las de distrito en Barcelona, Granada, Oviedo, Salamanca, Santiago, Sevilla, Valencia, Valladolid y Zaragoza» (art. 128). M. DE PUELLES (1985), p. 270.

Certament, la Llei Moyano tenia entre les seves virtuts el haver servit per consagrar un model organitzatiu del sistema educatiu espanyol contemporani, per tal com va aconseguir perpetuar la seva vigència en bona mesura durant més de cent anys, fins a la Llei General d'Educació de 1970 o Llei Villar Palasí. Aquesta reforma universitària Pidal-Moyano s'inspirava en la voluntat d'aconseguir tres objectius fonamentals: de primer, desvincular la universitat de l'Església catòlica i de la monarquia absoluta definitivament superada en finalitzar la primera Guerra Carlina; segonament, estatalitzar totalment les competències educatives superiors; i, en darrer terme, adaptar els continguts dels estudis universitaris als interessos de la burgesia liberal dominant.¹¹⁰ Ara bé: els resultats de la seva aplicació van donar lloc a un nou panorama universitari, caracteritzat per la uniformització dels estudis que s'hi impartien, per la centralització de la gestió i finançament dels centres superiors i per la creació d'un cos burocratitzat de professors universitaris, esdevinguts, en termes generals, funcionaris de l'estat.

Tot plegat, es va configurar un sistema educatiu estructurat en tres nivells: primari, gratuït i depenent dels ajuntaments; secundari, assumit pels instituts provincials creats per les diputacions, rellevant la tasca de les suprimides universitats menors; i, superior, circumscrit a les universitats, limitades en nombre. I és que, efectivament, de la mateixa manera que anteriorment s'havia establert una divisió política en 50 províncies, també es fixava una divisió educativa en 10 districtes universitaris, corresponent cadascú d'ells a una universitat i encapçalats per un rector que, com ja s'ha indicat, va passar a ser una mena de figura politico-institucional designada pel govern. D'altra banda, els ensenyaments universitaris es van estructurar en sis facultats: filosofia i lletres, ciències, farmàcia, medicina, dret i teologia; però només la nova Universitat de Madrid, com a conseqüència de la seva posició hegemònica en el sistema universitari, disposava de la totalitat d'aquests ensenyaments.

El principal referent del sistema universitari per als successius governants espanyols va ser el model d'universitat napoleònica, i només durant el darrer terç del segle XIX i començaments del segle XX alguns sectors intel·lectuals, vinculats sobretot al regeneracionisme krausista i també als corrents ideològics del catalanisme, van prendre com a model més ajustat a les necessitats i els interessos d'aquell moment el sistema universitari alemany, d'un tarannà força diferent del francès. Alguns autors com Antonio Álvarez de Morales han considerat la preeminència del model universitari francès a Espanya com quelcom gairebé natural i inevitable, per tal com ho fonamenta en arguments d'aquesta mena:

«Pero cualquier persona conocedora de la realidad española necesariamente había de coincidir en que la Universidad de Londres o la Universidad alemana, las dos experiencias más importantes, junto con la napoleónica, que el nuevo siglo había producido en

110 C. FORCADELL (1987). «Introducción». A: G. BORAQ. *Historia de la Universidad de Zaragoza*. Saragossa: Mira, p. 21.

Europa, no podían aclimatarse a un país como España, sino que, al contrario, era la Universidad de tipo napoleónico la única realizable en un país de las condiciones de España, donde necesariamente, dada la debilidad creadora de la Sociedad, si el Estado no se encargaba de este asunto era necesariamente dejar muerta la universidad, pues ni siquiera la Iglesia tenía en ese momento fuerza para ello, aparte de que precisamente esto era lo que se trataba de evitar. Los largos siglos de decadencia de la Universidad y el clamor en favor de la acción del estado como única arma capaz de salvarla, aparte de las razones ideológicas, tenía la enorme fuerza de ser la única solución posible; por eso, frente a liberalismos utópicos, se imponía el liberalismo realista que no se detuviera ante consideraciones excesivas.»¹¹¹

En qualsevol cas, l'arrelament de la influència del sistema universitari francès napoleònic va estar condicionada pel fet d'esdevenir un referent, més que no pas pedagògic, sobretot polític i organitzatiu.¹¹² En el rerefons de la seva influència, a més, hom troba un cert emmirallament dels governants espanyols en el nou Estat fort i autoritari que va ser l'Imperi napoleònic, en el que, en certa mesura, la seva universitat era una mena de reflex de la eficàcia normativa i institucionalitzadora de la política imperial francesa. Val a dir que mitjançant la creació, el 1806, de la Universitat Imperial, Napoleó va menar la configuració d'un sistema educatiu centralitzat, absolutament jerarquitzat, fonamentat en la disciplina i subordinat totalment al poder polític; altrament dit:

«La concepción y estructura de esta nueva universidad fue muy diferente a la tradicional. Las viejas tendencias a la especulación teórica, a la retórica y al intelectualismo fueron sustituidos por una orientación pragmática y profesionalizante, al constituirse la universidad en un organismo estatal, centralizado, burocrático y jerárquico que supervisaba la enseñanza secundaria y superior.»¹¹³

Si la configuració de la universitat contemporània en el marc de l'Estat liberal va tenir com a font d'inspiració la universitat napoleònica, fins i tot quan aquest sistema universitari era posat en qüestió a França durant la segona meitat del segle XIX i especialment tras la derrota de Sedan (1870), la influència del model universitari alemany, tanmateix, se situa en la

¹¹¹ A. ÁLVAREZ DE MORALES (1972). *Génesis de la universidad española contemporánea*. Madrid: Instituto de Estudios Administrativos, p. 334-336.

¹¹² «Ya en el siglo XIX Francia era el referente pedagógico a seguir. No hay más que recordar la influencia que en el plano político-administrativo ejerce la instrucción pública francesa en las Cortes de Cádiz, en el informe Quintana o en la Ley Moyano de 1857, y en lo pedagógico su influjo en el normalismo español». J. M. HERNÁNDEZ (2005). «Influencias nacionales europeas en la política educativa española del siglo XIX», *Historia de la educación*, 24, p. 41. Sobre aquesta qüestió, hom també pot consultar, per exemple, G. OSSENBACH; M. DE PUELLES (eds.) (1990). *La Revolución Francesa y su influencia en la educación española*. Madrid: UNED; i C. RODRÍGUEZ (2000). «La historiografía francesa sobre universidades en el siglo XX: las grandes líneas de trabajo». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 3, p. 233-260.

¹¹³ G. GÓMEZ (1998). *La universidad a través del tiempo*. Mèxic: Universidad Iberoamericana, p. 80. Sobre les característiques de la universitat napoleònica, hom pot consultar P. GERBOD (1965). *La condition universitaire en France au XIXe siècle*. París: Presses Universitaires de France; i M. BAYEN (1973). *Histoire des universités*. París: Presses Universitaires de France.

conjuntura de finals del segle XIX i començaments del segle XX, amb una presència evident dins de l'ideari dels krausistes, dels regeneracionistes i, també, dels noucentistes, i més formalitzada sobretot arran dels viatges d'estudis becats per la Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas (JAE) a partir de 1907 que va permetre a alguns alumnes i professors universitaris experimentar aquest model de prop i, posteriorment, donar-lo a conèixer en el món universitari espanyol.¹¹⁴ El model universitari alemany es va començar a configurar arran la creació, el 1810, de la Universitat de Berlin, menada per Wilhelm von Humboldt, que va servir de model per a la reforma posterior de la resta d'universitats alemanyes. En la definició teòrica del nou model universitari alemany van prendre part intel·lectuals germànics de primer nivell, com Johann Fichte i Friedrich Scheiermacher, els quals, juntament amb l'esmentat Humboldt, han estat considerats els grans reformadors de la universitat alemanya.¹¹⁵ Cal recordar que els professors i alumnes universitaris alemanys, de la mateixa manera que l'elit culta i benestant de la qual formaven part, respongueren a la posició de gran prestigi que els havia atorgat l'estat en reconèixer-los con l'elit intel·lectual de la nació alemanya, sobretot a finals del segle XIX i principis del XX, esdevenint el corpus ideològic del conservador estat-nació alemany.

Així, doncs, per diferents motius, en la conjuntura del tombant de segle, el model universitari alemany va anar desplaçant al model francès en la seva influència sobre alguns sectors intel·lectuals espanyols i catalans. Alguns d'ells, com el krausistes i regeneracionistes espanyols, admiraren la seva eficàcia pedagògica i científica; altres, com els progressistes moderats, hi cercaven una alternativa al marxisme incipient; i uns altres, com els noucentistes catalans, a més, en valoraven la seva dimensió nacional.

El 1900 l'alenada reformista s'estenia per diversos àmbits governamentals i es creava el ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, assumint les competències administratives en matèria d'educació de l'extingit ministeri de Foment. El primer ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts va ser el conservador Antonio García Alix.¹¹⁶ La creació d'aquest nou ministeri respongué, com veurem més endavant, a «la explosión pedagógica de carácter reformista»

114 En aquest sentit, J. M. Fernández assenyala que «con menor influencia que la educación francesa, la alemana empieza a ser más conocida a raíz de los viajes a Alemania de los becados de la Junta para Ampliación de Estudios y, sobre todo, cuando el modelo pedagógico cultural alemán llama la atención de los pedagogos liberales y políticos republicanos que pretenden dotar a la educación de un nuevo carácter social, espiritual y axiológico. Sin embargo, la introducción del pensamiento educativo alemán, como se sabe, es ya visible en los orígenes de la Institución Libre de Enseñanza.» J. M. HERNÁNDEZ (2005), p. 60-61.

115 Les seves teoritzacions, juntament amb les d'altres intel·lectuals alemanys, han estat recollides a DD. AA. (1959). *La idea de la universidad en Alemania*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana.

116 Antonio García Alix va ser ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts entre 1900 i 1901, sota la presidència del conservador Francisco Silvela. Sobre la creació del ministeri d'Instrucció Pública, hom pot consultar P. ÁLVAREZ (dir.) (2002). *Cien años de educación en España. En torno a la creación del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes*. Madrid: Fundación BBVA; Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.

que s'esdevingué en les instàncies de poder governamental.¹¹⁷ Mitjançant un seguit de decrets el ministre García Alix menà la reforma organitzativa dels plans d'estudis de les diverses facultats universitàries espanyoles i, ja amb el liberal comte Romanones com a ministre del ram, també s'esdevingué el reconeixement de la llibertat de ciència del professorat universitari.¹¹⁸ Simultàniament a la tasca de reforma mitjançant decret, García Alix preparà un projecte de llei sobre l'organització de les universitats que contemplava un grau mínim d'autonomia; tanmateix, el projecte no reeixí, ja que, com afirma Mariano Peset,

«Sin duda, no era fácil romper el modelo liberal basado en los poderes ministeriales. El gobierno prefería la dependencia de las universidades, con rectores delegados desde Madrid, nombrados libremente por el ministro. Prefería controlar, en buena medida, las oposiciones o selección del profesorado, los planes y las asignaturas, los libros y programas. Prefería la dependencia económica de las universidades.»¹¹⁹

Sigui com vulgui, a principis del segle xx, i durant uns quants anys, el sistema educatiu universitari espanyol mantenia els mateixos trets que l'havien caracteritzat en els anys precedents, és a dir, pel que feia a la seva plasmació organitzativa, era centralista, uniformitzador i jeràrquic. A més, i com a conseqüència d'això, havia aconseguit estendre aquest tarannà normativitzador a l'àmbit de les branques del coneixement, que restaven encotillades en una força rígida classificació dels sabers de rang universitari.

2.2. Funcions de la universitat

L'ensenyament universitari a Espanya és antic i respon a una tradició multiinstitucional, de manera que aquests ensenyaments s'han realitzat, al llarg del temps, vinculats a diversos organismes, com les mateixes universitats, però també a d'altres, com ara les escoles superiors d'Arquitectura, d'Enginyeria, de Nàutica, a l'Escola Normal de Mestres, als Estudis Universitaris Catalans, etc. Vol dir això que aquest fet —el de la tradició multiinstitucional— ha afavorit que en iniciar-se el segle xx la universitat tingués, en bona mesura, una fesomia multifuncional, per tal com l'evolució dels estudis superiors ha permès, a voltes de manera contradictòria, la conformació de les funcions universitàries al llarg del temps.

¹¹⁷ M. DE PUELLES (2010). *Educación e ideología en la España contemporánea*. Madrid: Tecnos, p. 205.

¹¹⁸ La llibertat de ciència va se reconeguda per García Alix (reial ordre de 15 de gener de 1900) i pel comte de Romanones (reial ordre de 21 de març de 1901). Álvaro Figueroa y Torres Mendieta, comte de Romanones, va ser ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts entre 1901 i 1902, sota la presidència del liberal Práxedes Mateo Sagasta.

¹¹⁹ M. PESET (1991b). «Los orígenes de la autonomía universitaria y el proyecto de García Alix de 1901». A: J. L. GUEREÑA; E. M. FELL; J. R. AYMES (eds.). *L'université en Espagne et en Amérique Latine de moyen âge à nous jours*. Tours: Université de Tours, vol. 2, p. 193.

Com hem vist, la Llei d'instrucció pública de 9 de setembre de 1857 configurà de manera definitiva –i, també, permanent– la matriu universitària liberal espanyola, d'un notable tarannà centralista i uniformitzadora. Ara bé, aquesta matriu universitària no només establí un model organitzatiu, sinó que també va determinar el model funcional de les universitats d'aleshores ençà. En prendre com a model a imitar el sistema universitari francès, s'hi va manllevar el model organitzatiu i, alhora, el model funcional d'aquell sistema. Cal recordar, en aquest sentit, que l'estructura universitària napoleònica va ser dissenyada atenent a la finalitat de promoure el coneixement de matèries concretes i pràctiques, adreçades a formar els quadres dirigents i professionals del nou règim imperial francès. És a dir, aquesta nova universitat imperial va esdevenir «un corps chargé exclusivement de l'enseignement et de l'éducation publiques dans tout l'Empire» i, doncs, va tenir encomanada la missió «d'éduquer et instruire l'élite de la nation, de lui donner (du moins à l'origine) ses officiers et ses fonctionnaires».¹²⁰

Tot amb tot, aquest sistema educatiu jerarquitzat sota la Universitat de França va patir el gran inconvenient, com indica Carolina Rodríguez, de la desconexió pràctica entre les diferents facultats i, doncs, també, de la manca de circulació horitzontal dels nous coneixements assolits per aquests centres. En altres paraules, «cada facultad vivía y funcionaba al margen del trabajo investigador realizado en otras facultades, lo que redundaba aún más en su alejamiento de todos los movimientos científicos».¹²¹ D'aquesta manera, tot i reforçar notablement el tarannà eminentment pràctic de la universitat francesa com a instructora i preparadora de quadres dirigents, bandejava definitivament les seves possibilitats d'esdevenir un centre superior avesat en la recerca científica.¹²²

El model universitari professionalitzador, com el francès, s'adeia força a les necessitats que presentava Espanya en el procés de desplegament de l'estat liberal, ja que permetia nodrir-lo dels quadres tècnicament preparats que li calien, com ara enginyers, veterinaris, arquitectes, etc. Sobre això, el polític liberal Santiago Alba afirmà que la universitat no era un mitjà «para enseñar la ciencia del Derecho, la médica, la militar, etc..., sino para “hacer” abogados, médicos, militares, etc...» i, per la seva banda, el propi Joaquín Costa considerava que la universitat era una «fàbrica de licenciados y proletarios de levita».¹²³ Ara bé, amb el

120 P. GERBOD (1965), p. 15.

121 C. RODRÍGUEZ (2000), p. 239.

122 «Frente al modelo alemán en el que era primordial la integración en la universidad de la investigación convirtiéndola así en lugares para la innovación, en el modelo francés las universidades de provincias eran expendedoras de títulos y esperaban a que la ciencia discurriera por el Colegio de Francia, los institutos y las sociedades que dejaban a la universidad en un auténtico desierto». C. RODRÍGUEZ (2000), p. 243.

123 S. ALBA (1904). «Prólogo a la Primera edición». A: E. DEMOLINS. *En qué consiste la superioridad de los anglo-sajones*. Madrid: Lib. De Victoriano Suárez, p. 21; J. COSTA (1916). *Maestro, escuela y patria. Notas pedagógicas*. Madrid: Biblioteca Costa, p. 232. Citats a L. VEGA (1998). «Regeneracionismo social y universidad en España». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (2000). *Las universidades hispánicas: de la monarquía de los Austrias al centralismo liberal*. Salamanca: Universidad de Salamanca; Junta de Castilla y León, p. 378.

pas del temps, com veurem més endavant, aquest model exclusivament professionalitzador centrat a estendre títols acadèmics, es mostraria insuficient per a les noves demandes culturals del tombant de segle, fet que afavoriria la crítica del model universitari per part d'intel·lectuals destacats del moment i, al capdavant, la reivindicació del model universitari alemany.

En termes generals, segons la legislació espanyola, la universitat era una institució educativa de nivell superior secularitzada i monopolitzada per l'estat. La seva funció exclusiva era docent, ja que estava destinada a la formació especialitzada d'una minoria, l'elit social de les famílies benestants amb capacitat econòmica per pagar els drets de matrícula, graus i títols científics i per alliberar un dels seus membres per a estudiar-hi durant uns quants anys de la seva vida.¹²⁴ Aquesta funció docent es basava en «les repeticions mnemotècniques dels manuals escrits pels catedràtics de les diferents assignatures, que era el que es feia de manera majoritària a les universitats espanyoles i el que constituïa l'únic bagatge de coneixements que rebien els alumnes».¹²⁵

Ja hem esmentat com a finals del segle XIX, i també a inicis del XX, hi va haver un cert interès intel·lectual per qüestionar el model universitari espanyol, que incloïa la crítica de la seva funció educativa, alhora que plantejava el model alternatiu alemany com a més adient per a les necessitats educatives superiors del moment. Com recorda Francisco Gracia, per al cas de Pere Bosch Gimpera arran les seves estades formatives a Alemanya, el model universitari alemany era d'un altre tarannà a l'espanyol, ja que permetia

«aprofitar els ensenyaments universitaris combinant les classes teòriques, impartides per alguns dels millors especialistes de l'època en arqueologia, prehistòria i història antiga, amb treballs de seminari, classes pràctiques, treball de laboratori a la mateixa universitat i als museus berlinesos, i treball de camp en jaciments arqueològics. Era una docència encaminada no a l'acumulació dels rudiments bàsics d'una especialitat, sinó a la formació de la recerca dels futurs docents i investigadors. El treball de l'alumne era guiat per les tutories dels professors, amb recomanacions bibliogràfiques i discussions temàtiques que impel·lien a la reflexió i a l'anàlisi.»¹²⁶

Tot plegat, des dels seus orígens a principis del segle XIX,¹²⁷ l'orientació de la docència i la investigació es va decantar cap aprenentatges més aviat pràctics i científics en els quals esde-

124 L'escriptor Josep M. de Segarra, en un passatge de les seves memòries, sintetitza amb molt d'encert quina era la composició socioeconòmica dels estudiants de la Universitat de Barcelona durant els primers anys del segle XX quan afirma que «entre aquells minyons, n'hi havia de temperatura burgesa, n'hi havia de nodrits amb les familiars martingales del funcionarisme, o amb les farinetes integrals de la pagesia». J. M. DE SEGARRA (1954). *Memòries*. Barcelona: Aedos, p. 360.

125 F. GRACIA (2015). *Pensar la Universitat. Escrits de Pere Bosch Gimpera*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 15-16.

126 M. PESET (1991b), p. 193.

127 Com afirma el promotor de la Universitat de Berlín, Wilhelm von Humboldt, «el concepto de los establecimientos científicos superiores, como centros en los que se culmina cuanto tiende directamente a

vingué fonamental l'experimentació com a via de descobriment intel·lectual. L'eficàcia d'aquest model d'aprenentatge alemany resta fora de qualsevol dubte si hom té en consideració, per exemple, l'abast i la potència del panorama científic d'aquest país a principis del segle XX, el més avançat del món aleshores; només un repàs de la nòmina dels premis Nobel d'aquells anys, per exemple, palesa amb escreix la validesa de tal afirmació, amb científics tan destacats com ara Wilhelm Conrad Röntgen, Max Planck, Johannes Stark, Albert Einstein i Werner Heisenberg, entre d'altres.

A Espanya, hi va haver una bona colla d'intel·lectuals que va reflexionar sobre les funcions universitàries, i un dels més destacats en fou el pedagog i filòsof krausista Francisco Giner de los Ríos, qui, el 1905, va establir a la seva obra *Pedagogía universitaria* una triple dimensió universitària: per un costat, el tipus científic, que, com en el cas alemany, concep la universitat com un «centro para formar hombres de ciencia, orientados en sus varias corrientes y capaces de dirigirlas en su caso»; per un altre costat, el tipus general-educatiu, que, com en el cas anglès, pretén «dirigir la educación total humana, concertando y equilibrando sus diversas fuerzas en el desarrollo más enérgico de la personalidad individual»; i, finalment, el tipus professional, que, com en el cas francès i espanyol, actua com a «oficina de preparación mecánica a los exámenes, como condición previa para la expedición de certificados, títulos y diplomas».¹²⁸

Per la seva banda, altres intel·lectuals del tombant del segle prioritzaven, a més, la funció social de la universitat, estenent la seva funció educadora més enllà de l'elit circumscrita als seus alumnes d'aleshores. Un dels autors que va incidir en la idea d'extensió universitària va ser el catedràtic universitari Aniceto Sela, qui va col·laborar a promoure l'extensió universitària des de la Universitat d'Oviedo. Segons aquest catedràtic d'inspiració krausista-institucionalista, per tal com

«fuera pretensión absurda el que en medio de un país donde doce millones de personas no saben leer ni escribir, y muchos de los que saben no hacen el menor uso de estos instrumentos de cultura, las Universidades se encerraran en su torre de marfil, y limita-

elevar la cultura moral de la nación, descansa en el hecho de que estos centros están destinados a cultivar la ciencia en el país en el más profundo y más amplio sentido de la palabra [...]. La esencia de estos establecimientos científicos consiste, pues, interiormente, en combinar la ciencia objetiva con la cultura subjetiva; exteriormente, en enlazar la enseñanza escolar ya terminada con el estudio inicial bajo la propia dirección del estudiante [...]. Como estos centros sólo pueden conseguir la finalidad que se proponen siempre y cuando que cada uno de ellos se enfrente, en la medida de lo posible, con la idea pura de la ciencia, los principios imperantes dentro de ellos son la soledad y la libertad. [...] Otra de las características de los establecimientos científicos superiores es que no consideran nunca la ciencia como un problema perfectamente resuelto, y por consiguiente siguen siempre investigando». W. VON HUMBOLDT (1959). «Sobre la organización interna y externa de los establecimientos superiores de Berlín». A: *La idea de universidad en Alemania*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana, p. 209-210.

128 F. GINER DE LOS RÍOS (1915). *Ensayos sobre la educación*. Madrid: Ed. La Lectura, p. 290.

das á la educación de unos cuantos elegidos y á la investigación científica, se desentendieran de todo lo demás y juzgaran cumplida su misión con esto.»¹²⁹

L'altre autor que féu bandera de l'extensió universitària va ser l'historiador i pedagog Rafael Altamira, qui també des del nucli de la Universitat d'Oviedo va menar la difusió del coneixement entre els obrers mitjançant cursos i conferències per tal d'educar-los. Precisament aquesta finalitat educativa és la que atribueix prevalentment a l'acció de l'extensió universitària quan afirma que

«efectivamente, su misión principal con respecto a la clase obrera, no consiste en “instruir”, sino en “educar”. No se preocupa [...] sino de elevar el espíritu, de abrirle horizontes nuevos, de dignificarlo, de ponerlo en condiciones para que guste y paladee los grandes goces de la inteligencia, que dan a la vida mayores encantos y compensan la monótona y al cabo embrutecedora repetición de un trabajo mecánico casi invariable.»¹³⁰

Vol dir això que la plasmació de la funció social en l'extensió universitària tingué una font d'inspiració en l'anomenada universitat popular menada per alguns sectors intel·lectuals progressistes francesos a partir de la crisi de *l'affaire Dreyfus*, entre 1898 i 1901. Inspirant-se, al seu torn, en l'exemple de l'extensió universitària anglesa promoguda pel professor de la Universitat de Cambridge James Stuart el 1871, per tal d'agrupar estudiants, professors i sectors obrers, l'anarquista Georges Deherme i el professor universitari Gabriel Séailles van fundar a París una universitat popular el curs 1898-1899, i aviat es va estendre la iniciativa per altres ciutats franceses esdevenint un moviment d'instrucció popular.¹³¹ Aquest moviment va prendre com a base d'actuació la realització de conferències de temàtica força variada – història, literatura, geografia, ciències naturals, etc.– amb l'objectiu de conferir als obrers unes nocions d'història de la civilització i augmentar el seu nivell intel·lectual i moral.¹³²

129 A. SELA (1904). «Fin y organización de las Universidades y autonomía que conviene conceder a las Facultades y Escuelas especiales que las constituyen». *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, 533, p. 232. Citat per A. MAYORDOMO; C. RUIZ (1982). *La universidad como problema en los intelectuales regeneracionistas*. València: Universitat de València, p. 53.

130 R. ALTAMIRA (1917). *Psicología del pueblo español*. Barcelona: Minerva, p. 250. Citat per A. MAYORDOMO; C. RUIZ (1982), p. 62-63.

131 Alguns dels principals promotors de la universitat popular de París, van ser, també, Émile Duclaux, Ferdinand Bouisson, Charles Seignobos, Louis Lapique, Louis Havet, Émile Zola, Anatole France i Théodore Steeg, entre d'altres.

132 En bona mesura, l'objectiu últim de la iniciativa de les universitats populars franceses connecta, en part, amb la ideologia de fons de Josep Anselm Clavé en promoure la creació de grups corals a Barcelona i altres viles catalanes a partir de 1850. Sobre aquesta qüestió, hom pot consultar, per exemple, J. M. POBLET (1973). *Josep Anselm Clavé i la seva època (1824-1874)*. Barcelona: Dopesa; E. OLIVÉ (1987). «Els cors de Clavé i l'obrerisme». *L'Avenç*, 104, p. 28-29; R. VINYES (1992). «Cant, ball i festa en la cultura obrera». *Acàcia. Papers del CIMS*, 2, p. 27-37; A. GARCIA (1996). «Ordre industrial i transformació cultural a la Catalunya de mitjan segle XIX: a propòsit de Josep Anselm Clavé i l'associacionisme coral». *Recerques*, 33, p. 103-134; i J. CARBONELL (2000). *Josep Anselm Clavé i el naixement del cant coral a Catalunya (1850-1974)*. Cabrera de Mar: Galerada.

A l'Estat espanyol, tot i que els límits entre extensió universitària i educació popular, com afirmen P. L. Moreno i A. Sebastián, «no siempre estuvieron claros»,¹³³ sembla que les idees d'extensió universitària esmentades van connectar amb diversos sectors de renovadors de l'educació, principalment, com hem vist, amb els reformistes vinculats amb la Institución Libre de Enseñanza (ILE) i, significativament, amb el grup encapçalat per Rafael Altamira que va promoure l'extensió universitària des de la Universitat d'Oviedo.¹³⁴ Per la seva part, a Catalunya, un grup de catedràtics —Odón de Buen, Andrés Martínez Vargas, Carlos Calleja i Marcelo Rivas Mateos— i alumnes de la Universitat de Barcelona «recorrieron Cataluña pronunciando conferencias de divulgación científica en ateneos, casinos, círculos y cooperativas ante un público muy diverso».¹³⁵ Tot i desconèixer l'abast real de l'extensió universitària a la Universitat de Barcelona, tenim notícies que s'hi van realitzar activitats d'aquesta mena durant el curs 1902-1903 i que se'n volgué donar continuïtat al curs següent, com es dedueix d'una comunicació entre el rector i el degà de Filosofia i Lletres en què el primer li demanava al segon

«preguntar a todos los Sres. Catedráticos y Profesores Auxiliares de ese claustro [...] quiénes son de ellos los que están dispuestos a tomar parte en la llamada Extensión Universitaria, iniciadas en el curso anterior, aceptada de buen grado por la Superioridad y que acaba de ser objeto de un caluroso elogio por parte de la Universidad de Oviedo, que ha alabado por modo extraordinario nuestra labor».¹³⁶

133 P. L. MORENO; A. SEBASTIÁN (2001). «Un siglo de universidades populares». *Historia de la educación*, 20, p. 162. Sobre les universitats populars, hom pot consultar J. L. GUEREÑA (1999). «La educación popular a principios del siglo XX». A: J. RUIZ i altres (eds.). *La educación en España a examen (1898-1998)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico; Ministerio de Educación y Cultura, vol. 2, p. 24-31; i A. MOLERO (1998). «Reflexiones en torno a la educación popular». A: E. BELENGUER i altres (coords.). *Educación popular. Actas del VIII Congreso Nacional de Historia de la Educación*. La Laguna: Universidad de La Laguna, vol. 3, p. 9-46.

134 L'anomenat «grup d'Oviedo» era format per un estol de catedràtics d'aquella universitat, entre els quals hi havia Rafael Altamira, Fermín Cenella, Adolfo Álvarez-Buylla, Aniceto Sala i Adolfo Posada, compromesos a socialitzar el coneixement entre els sectors obrers a fi i efecte de suavitzar la rivalitat de classes. Precisament, Alfonso Posada considerava que, des de l'entorn universitari, calia «el establecimiento de contactos numerosos y repetidos entre los diferentes elementos de la sociedad»; A. POSADA (1902). «Extensión universitarias», *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, p. 9. Sobre el «grup d'Oviedo», hom pot consultar S. M. CORONAS (2002). «El "grupo de Oviedo" o la fuerza de un ideal». A: *El grupo de Oviedo. Discursos de apertura de curso (1862-1903)*. Oviedo: Universidad de Oviedo, vol. 1, p. 7-64; sobre l'extensió universitària, hom pot consultar L. PALACIOS (1909). *Las universidades populares*. València: F. Sempere y Compañía Editores; i sobre la Institución Libre de Enseñanza, hom pot consultar V. CACHO (1962). *La Institución Libre de Enseñanza*. Madrid: Fundación Albéniz; Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales; DD.AA. (1977). *En el centenario de la Institución Libre de Enseñanza*. Madrid: Tecnos; B. DELGADO (2000b). *La Institución Libre de Enseñanza en Catalunya*. Barcelona: Ariel; A. JIMÉNEZ-LANDI (1996). *La Institución Libre de Enseñanza y su ambiente*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid i (2010). *Breve historia de la Institución Libre de Enseñanza (1896-1936)*. Madrid: Tébar; i A. MOLERO (2000). *La Institución Libre de Enseñanza. Un proyecto de reforma pedagógica*. Madrid: Biblioteca Nueva.

135 B. DELGADO (1997). «La Generación del 98 y la educación española». *Revista de educación*, núm. extraordinari, p. 30.

136 AHUB, 30/1/1/7: Filosofia i Lletres. Comunicacions al Rector. Vegeu C. VILANOU (1984). «La extensión universitaria en Cataluña (1902-1909)». *Perspectivas pedagógicas*, 53-54, p. 95-99.

Amb tot, sembla que les idees de l'educació popular tingueren més ressò entre els grups racionalistes vinculats amb el moviment ateneista català.¹³⁷

2.3. Regeneracionisme i reforma

En l'exposició de motius del projecte de reforma universitària de García Alix que no reeixí –i que fou presentat pel seu successor ministerial, el comte de Romanones, al Senat el 29 d'octubre de 1901– s'hi feia una descripció de les universitats espanyoles ben esfereidora, per tal com s'hi afirmava que restaven sotmeses a

«un régimen centralizador que ha convertido la enseñanza en mero servicio administrativo, en función burocrática pendiente en todo momento y ocasión del impulso que reciba de los poderes públicos y falta, por tanto, de espíritu corporativo que la vivifique, de estímulos que aceleren el desarrollo de sus energías, y hasta de responsabilidad que la obligue a moverse por sí misma y la enaltezca ante sus propios ojos y ante el juicio de la nación.»¹³⁸

En l'esmentat projecte, com veiem, es reconeixia explícitament que calia una reforma intensament reviscoladora de les universitats per tal de fer-les desempallegar-se del seu estat somort. De fet, durant les tres primeres dècades del segle XIX es promogueren tres plans, més o menys exitosos, de reforma universitària, el 1901, el 1919 i el 1928 i que tractarem amb un cert detall en un altre capítol d'aquest estudi. Sense entrar ara a analitzar-los, sí que podem anticipar com l'autonomia universitària –amb el seu abast divers: acadèmica, organitzativa o econòmica– s'ha erigit durant el període que tractem aquí en un element clau per aconseguir la modernització universitària que, com veurem, fora tan reclamada per determinats intel·lectuals.

Tot i amb això, cal recordar que, malgrat els intents de reforma esmentats, l'evolució del panorama universitari espanyol entre 1900 i 1931 se'ns presenta, en termes generals, com una línia de continuïtat amb el model universitari liberal confegit durant el segle anterior, és a dir, un continuisme, com afirma Elena Hernández Sandoica, amb

¹³⁷ J. MONÉS (1997). «A la recerca de l'home nou». A: B. DE RIQUER (dir.). *Historia. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Vol. 8: *L'època dels nous moviments socials, 1900-1930*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 306-323. Sobre el moviment ateneista català, hom pot consultar, per exemple, P. SOLÀ (1978). *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*. *L'Ateneu Enciclopèdic Popular*. Barcelona: La Magrana; A. BOSCH (1991). *Els ateneus de Catalunya*. Barcelona: Federació d'Ateneus de Catalunya; i R. ARNABAT; X. FERRÉ (2015). *Ateneus, sociabilitat i associacionisme a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Federació d'Ateneus de Catalunya.

¹³⁸ Citat per M. PESET (1991b), p. 193-194.

«la fuerte pervivencia, la vigencia absoluta, del esquema *burocrático-administrativo* concebido en esencia por los moderados. La Universidad, pues, aparecerá como una rama, específica, de la Administración del Estado, destinada a ejercer el control de los títulos profesionales, a procurar la legitimación de la práctica social de los saberes, concebida como una plataforma intrínsecamente adicta a los poderes públicos, y —en contrapartida— ajena del todo, durante mucho tiempo, a la investigación científica.»¹³⁹

Ja a finals del segle XIX s'havia iniciat un cert tipus de moviment renovador que es veuria afavorit per la florida regeneracionista vinculada al pessimisme històric del *fin de siècle*.¹⁴⁰ En aquest sentit, per exemple, el 1882 s'havia celebrat un Primer Congreso Pedagógico Nacional a Madrid i el segon va tenir lloc a Barcelona el 1888 a recer de la dinamització cultural i política arran la celebració de l'Exposició Universal.¹⁴¹ En dues trobades més, el 1902, a Madrid i València, i a la Segona Assembla Universitària, el 1905, a Barcelona, es va plantejar, entre d'altres qüestions, la idoneïtat de l'autonomia com a fórmula adient per a la reorganització de les universitats.¹⁴² Així en aquests fòrums formals de debat com en diverses publicacions a càrrec de prestigiosos intel·lectuals i pedagogs va prendre cos i forma la conscienciació progressiva de la necessitat d'encetar la renovació del model universitari espanyol.

Certament, el debat intel·lectual sobre la reforma universitària del tombant de segle recollia plantejaments plurals i enfocaments diversos que, amb tot, tenien un punt de confluència en la reclamació de l'autonomia per a les universitats com a acció de renovació de l'ensenyament superior. En termes generals, hom pot reconèixer tres grups ideològics entre els reformistes universitaris. Per un costat, els propers a la Institución Libre de Enseñanza, que «abogarían por la adopción de medidas contrarias a la tentacular intromisión del Estado, vinculando la idea de la autonomía a una reforma impulsada desde dentro y orientada a fabricar un ámbito científico redimido de ataduras externas, al albur de la consolidación de las libertades de cátedra y de enseñanza, que ya no se perfilan circunscritas a la parcela indivi-

139 E. HERNÁNDEZ SANDOICA (1991). «Cambios y resistencias al cambio de la Universidad española (1875-1931)». A: J. L. GARCÍA (ed.). *España entre dos siglos (1875-1931). Continuidad y cambio*. Madrid: Siglo XXI, p. 9-10 (la cursiva és de l'original).

140 Per als precedents remots hom pot consultar, per exemple, V. CACHO (1962); i sobre l'impacte educatiu de la crisi finisecular, B. DELGADO (2000a). «La Generación del 98 y la universidad española». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (ed.). *Las universidades hispánicas: de la monarquía de los Austrias al centralismo liberal*. Salamanca: Universidad de Salamanca; Junta de Castilla y León, vol. 2, p. 139-156; i L. VEGA (2000); i M. M. DEL POZO (1999). «El discurso pedagógico regeneracionista español: de la univocidad a la polisemia». A: J. RUIZ i altres (eds.). *La educación en España a examen (1898-1998)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico; Ministerio de Educación y Cultura, vol. 1, p. 59-73.

141 J. CASASSAS (2001). «La Universitat de Barcelona. De la Restauració de 1837 a la Segona República». A: DD.AA. *21 discursos inaugurals. Recull dels discursos pronunciats en els actes d'inauguració del curs de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, vol. Introductori, p. 28.

142 Sobre aquesta qüestió, hom pot consultar, per exemple, F. CANES (1991). «Las asambleas universitarias españolas de comienzos del siglo xx (1902-1915)». A: J. L. GUEREÑA; E. M. FELL; J. R. AYMES (eds.). *L'université en Espagne et en Amérique Latine du moyen âge à nous jours*. Tours: Université de Tours, vol. 1, p. 273-283; i també B. DELGADO (1988). «La II assembla universitària de Barcelona (1905)». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 683-692.

dual, sino dotadas de una dimensión colectiva».¹⁴³ Amb un tarannà força ben diferent a aquests, hi hagué el grup ultraconservador encapçalat per Marcelino Menéndez Pelayo, que cercava en l'autonomia universitària la possibilitat d'homologació legal i financera dels centres privats i que, al capdavant, traspuaven un desig de retorn a les universitats de matriu corporativa pròpies de l'Antic Règim. Finalment, la proposta d'autonomia universitària com a mitjà de reforma també vingué d'un tercer grup vinculat als moviments nacionalistes, com ara el català, delerosos d'aconseguir instruments descentralitzadors.

Sovint s'ha vinculat directament el reformisme pedagògic i les seves iniciatives d'inici del segle XX amb el regeneracionisme, tot associant-lo amb la crisi general esdevinguda arran la derrota del 1898 i les pèrdues de les darreres possessions colonials espanyoles a Amèrica i Àsia. Cal, però, considerar que el regeneracionisme fou un fenomen complex iniciat amb anterioritat al *desastre* del 98, si bé és cert que la convulsió moral de la sotragada del 98 hi incidí forà directament per tal com li va atorgar un efecte multiplicador. I és que durant els anys de la Restauració alfonsina va prendre cos el moviment regeneracionista que cercava la renovació moral, en alguns casos, mitjançant la necessària modernització d'Espanya i, en altres casos, més específicament mitjançant la reforma a fons de l'educació. Lògicament, per al grup dels regeneracionistes que prioritzaven la reforma educativa, la renovació de les universitats constituïa una necessitat de primer ordre, sobretot si considerem que això, a la llarga, permetria incidir en la formació de l'elit dels quadres dirigents de l'estat.¹⁴⁴

Com hem vist al llarg d'aquest capítol, el model universitari de matriu liberal, que com a institució administrativa prioritzava gairebé de manera exclusiva la funció professionalitzant, s'avesà en l'expedició de titulacions acadèmiques, més que no pas en l'efectiva formació de quadres i elits directives. Alguns dels més destacats intel·lectuals i pedagogs de finals del segle XIX n'eren ben conscients i en realitzaren propostes reformadores. Però més que no pas aquestes propostes seves de transformació de les universitats, ens interessa examinar, ni que sigui breument, les diagnòsiques que, amb molt de coneixement directe, feren amb severitat alguns d'aquests autors sobre el panorama universitari burocratitzat i somort.

143 M. BERMEJO (2010). «La autonomía universitaria desde la Ley Moyano de 1857 a su plasmación constitucional: el largo y tortuoso devenir de una vieja aspiración tratando de definir su contenido». *Ius fugit*, 16, p. 240.

144 En aquest sentit, com recorda M. N. Gómez, els intel·lectuals de començos del segle XX «hablan y escriben sobre educación y sobre los distintos niveles de enseñanzas, planteando nuevos modos de organización tanto internos como externos. Pero, sobre todo, se refiere a la Universidad, pues siguen pensando que en la reforma de esta institución y en el cumplimiento de sus fines pudiera estar la solución de muchos de los problemas detectados. No en balde se formaban en ella los hombres que, según el modelo político vigente, ocuparían los principales puestos de la administración. Reformar la Universidad significaba ser fiel al lema de "reformular desde arriba", que la política de Cánovas había instaurado. Y la Universidad tenía que variar para que cambiara el país, porque desde la influencia de esa institución se extendía tanto a la enseñanza secundaria como a la primaria, ya que los responsables de la política educativa eran, por lo general, hombres universitarios». M. N. Gómez (1997). «La universidad española del 98 al 23: pensamiento, legislación, prensa». *Revista de educación*, núm. extraordinari, p. 116.

Entre 1880 i 1882 l'erudit, historiador de les idees i catedràtic Marcelino Menéndez Pelayo va escriure la seva *Historia de los heterodoxos españoles* en què, des del seu plantejament patriòtic i conservador, va inventariar en clau històrica algunes de les influències negatives en la modernitat d'Espanya. Com no podia ser altrament, Menéndez Pelayo hi fa una crítica del model universitari liberal, del qual blasma amb certa vehemència el que ell considerarà els seus dos grans defectes: la seva secularització i la seva centralització administrativa uniformitzadora. Posteriorment, en un informe seu sobre la reforma universitària del 1892, l'autor santanderí reivindicà l'autonomia universitària en l'organització del professorat, en la confecció de plans d'estudis i mètodes organitzatius, i en la limitació de la intervenció de l'Estat.¹⁴⁵

Menéndez Pelayo descriu, consegüentment, amb cruesa el panorama universitari:

«Amarga es la verdad [...]. Las Universidades españolas son las únicas del Universo que, ni en poco ni en mucho, intervienen en la elección de su personal; las únicas que no pueden preparar candidatos idóneos para el profesorado [...]. Por tardío que sea el fruto [de la autonomía universitària], nunca dejará de ser más nutritivo y sabroso que el que nos ha proporcionado desde 1845 la atropellada importación del régimen centralista francés, que en Francia misma comienza a ser desterrado de la enseñanza, y que los más doctos pedagogos de la nación vecina empiezan a considerar como raíz y fuente de gran parte de los desastres y flaquezas de la educación nacional.»¹⁴⁶

Per la seva banda, l'escriptor, filòsof i catedràtic Miguel de Unamuno també va descriure el 1899, a *De la enseñanza superior en España*, el panorama universitari amb el seu to de lament desencantat. Concretament expressà quin era l'estat malmès de les universitats espanyoles amb els termes següents:

«La Universidad es, ante todo, una oficina del Estado, con su correspondiente expediente didáctico, porque la cátedra no es más que un expediente. No hay claustros universitarios; no hay más que una oficina, un *centro docente* (tal es el mote) en el que nos reunimos al azar unos cuantos funcionarios, que vamos a despachar, desde nuestra plataforma —los que a ella se encaramen— el expediente diario de nuestra lección. Antes de entrar en clase se echa un cigarro, charlando del suceso del día durante un cuarto de hora que de cortesía llaman. Luego se entra en clase, circunscriben algunos su cabeza en el borlado prisma hexagonal de seda negra —¡geométrico símbolo de la enseñanza oficial!—, se endilga la lección, y ya es domingo para el resto del día, como dice uno del oficio. Se han ganado los garbanzos.»¹⁴⁷

¹⁴⁵ A. MAYORDOMO; C. RUIZ (1982), p. 24-29.

¹⁴⁶ M. MENÉNDEZ (1963). *Obras completas*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, vol. LXIV, p. 278 i 280-281. Citat per M. DE PUELLES (1998). «Política universitaria y debate en España (1902-1928)». A: *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 38.

¹⁴⁷ M. DE UNAMUNO (1899). *De la enseñanza superior en España*. Madrid: Revista Nueva, p. 19 (la cursiva és de l'original). Citat per M. DE PUELLES (1998), p. 39.

El mateix any, també el pedagog krausista Manuel Bartolomé Cossío, sota l'impacte del sotrac moral del 98, va incidir en la descripció de la universitat, en l'article «Idilio pedagógico»:

«Que no son las universidades tales focos [de cultura i de ciència], esto es ya sabido; que están mal —aunque ni un ápice peor que todos los demás organismos—, tan rematadamente mal, que es permitido dudar de si padecería algo la cultura del país el día que todas cerrasen.»¹⁴⁸

La situació de l'ensenyament superior en el tombant de segle és objecte d'opinió també de Ricardo Macías Picavea. Aquest escriptor i pensador no s'està pas de criticar la condició prevalent de les universitats com a oficines administratives, cosa que expressà de la manera següent:

«Como el Instituto, la Universidad es una cosa muerta por dentro. Idéntico régimen, igual falta de contenido, carencia parecida de toda acción educativa y docente, el mismo absoluto defecto de material didáctico, la propia ausencia de un cuerpo vivo y un alma autónoma formados por el inalienable molde de su fin, vocación y destino: una oficina más que planea a su antojo el Ministro del ramo con los 300 llamados catedráticos a quienes el Estado paga un sueldo tasado, como a otro oficinista cualquiera, para que le representen la comedia universitaria a la medida.»¹⁴⁹

En definitiva, el projecte liberal de sistema educatiu universitari pastat en base, sobretot, a la burocratització, la centralització i la uniformització, sobre els fonaments d'una llarga tradició de pluralitat, en el tombant de segle es mantenia aparentment immòbil i inalterable al pas del temps. Amb tot, darrera d'aquesta possible aparença superficial hom el pot percebre esgotat i afectat d'un seguit de greus limitacions, tot palesant senyals d'obsolescència pel que feia al model general d'ensenyament superior, bandejant les funcions que no fossin pròpiament la de titular nous professionals i, sobretot, situant-se mal que es vulgui en el punt de vista dels reformistes —intel·lectuals i governamentals— per tal com la universitat —com el sistema educatiu, en general— era identificada com un dels alçaprens fonamentals per poder regirar la situació general de declivi i modernitzar el país.

148 M. B. COSSÍO (1966). *De su jornada*. Madrid: Aguilar, p. 178 (la cursiva és de l'original). Citat per M. DE PUELLES (1998), p. 39.

149 R. MACÍAS PICAVEA (1899). *El problema nacional. Hechos, causas, remedios*. Madrid: Librería General de Victoriano Suárez, p. 131. Citat per M. DE PUELLES (1998), p. 39.

3. ORGANITZACIÓ I DESPLEGAMENT DELS ESTUDIS

EN PARAL·LEL A L'ENDARRERIMENT que patia el coneixement científic i social a Espanya, el desplegament acadèmic de bona part dels coneixements no s'esdevingué durant el segle XIX, sinó més aviat coincidint amb l'inici del segle XX, i es va perllongar, amb una evolució entrebancada, durant el primer terç d'aquesta centúria. Certament, el procés d'institucionalització acadèmica de les diverses branques del coneixement social –des de la Filosofia fins a la Sociologia, passant per la mateixa Història, l'Arqueologia, la Psicologia, la Pedagogia o l'Antropologia– fou lent, discontinu i sovint experimentà batzegades. Des del punt de vista universitari, a aquest desplegament acadèmic li va caldre superar l'inconvenient de la tradicional consideració de la universitat com una institució centrada en l'atorgament de titulacions professionals –com hem vist en el capítol anterior– més que no pas en la generació de cultura i coneixement nou, motiu pel qual restava aïllada i al marge dels avenços, les innovacions i les investigacions realitzades sobretot a l'estranger. Per aquesta raó, la pròpia reforma universitària, que havia estat plantejada amb anterioritat i finalment escomesa durant el primer terç del segle XX, restava fermament connectada amb el desplegament acadèmic de les noves branques del coneixement. Altrament dit: reforma universitària i desplegament del coneixement actuaven com dos vessants, complementaris i amb una dinàmica dialèctica, d'un mateix procés de transformació universitària.

Tot i amb aquesta dificultat intrínsecament institucional, el món universitari espanyol del primer terç del segle XX comptava amb la presència i l'empenta resoluta d'un estol de catedràtics de nova fornada i capdavanters alhora, que, en la majoria de casos de manera aïllada, esmerçaren neguits i esforços per millorar la situació universitària, en general, i per desenvolupar la disciplina científica a la qual estaven adscrits, en concret. A la Facultat de Filosofia i Lletres –com veurem en el capítol següent– fou el cas dels membres de l'anomenada «generació de 1914», i en la qual hom engloba alguns valuosos intel·lectuals esdevinguts catedràtics, com ara Tomàs Carreras Artau, Pere Bosch Gimpera, Joaquim Balcells Pintó, Jaume Serra Húnter i Joaquim Xirau Palau.¹⁵⁰ Tots ells tingueren un paper relle-

¹⁵⁰ Jordi Casassas considera que «es pot parlar d'una generació universitària de 1914 equivalent a la intel·lectual i literària general». J. CASASSAS (2008), p. 44. En un sentit més ampli, Jaume Vicens Vives definí la «generació de 1917», la qual, segons Josep Pla, «fou pròpiament la segona gran generació de la historiografia i de l'erudició catalanes». J. PLA (1981). *Homenots. Segona sèrie*. Vol. 16 d'*Obra completa*. Barcelona: Destino, p. 62. Vegeu, també, E. PUJOL (2003). *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*. Catarroja; Barcelona: Afers, p. 78-79, i E. PUJOL (2004). «La historiografia del noucentisme i del període republicà». A: A. BALCELLS (ed.). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 191-192.

vant en el desenvolupament de la branca de les humanitats que conreaven —l’etnologia, l’arqueologia, la filologia, la filosofia, la pedagogia...—, com semblantment rellevant fou la seva empenta en l’avenç per la reforma universitària i, més concretament, de la Universitat de Barcelona, sobretot des de l’opció personal per l’autonomia com a mitjà adient per a progressar-hi. En definitiva: en tots dos aspectes esmentats —desenvolupament científic i reforma universitària— aquest grup fou capdavanter i, alhora, fonamental.

Sigui com sigui, en iniciar-se el segle XX, la de Barcelona era una universitat de províncies, en la qual la Facultat de Filosofia i Lletres encara presentava una fesomia decimonònica pel que feia a les matèries que s’hi impartien, al gruix esquifit de docents que hi professaven i, també, al nombre migrat d’alumnes amb què comptava. Fora bo, en aquest sentit, de recordar que el mapa universitari espanyol es regia per una estricta jerarquia en la qual la Universitat de Madrid mantenia una posició superior i central, i la resta d’universitats ho eren com a cap de districte i amb una oferta parcial d’ensenyaments i, pel que feia a l’àmbit de les humanitats, generalista, per tal com les facultats de Filosofia i Lletres venien actuant prevalentment com a preparadores dels ensenyaments jurídics. Com hem vist, la Universitat de Barcelona era una universitat modesta i molt poc dinàmica en el tombant del segle, amb pocs alumnes i professors...

Certament, l’inici del desplegament dels estudis universitaris, amb el consegüent desenvolupament de les diverses disciplines acadèmiques, va estar vinculat directament a les transformacions de bona part de les institucions educatives del país, bo i començant per la mateixa creació el 1900 d’un ministeri específic com fou el d’Instrucció Pública i Belles Arts. D’aquesta manera, durant els tres primers decennis del nou segle es van portar a terme diversos intents de reforma dels ensenyaments superiors, que, amb més èxit o menys, van comportar una certa transformació del món universitari espanyol. El 1900, el primer ministre del ram, Antonio García Alix, va promoure una reforma, mitjançant decrets, dels plans curriculars dels ensenyaments de les diverses facultats, inclosa la de Filosofia i Lletres. Amb posterioritat també es van regular diverses mesures governamentals orientades a implantar un cert grau d’autonomia universitària; tal foren les reformes de César Silió, el 1919, i d’Eduardo Calleja, el 1928.¹⁵¹ A banda del grau d’efectivitat real pel que feia a la necessària reforma global del món universitari espanyol, sembla fora de tot dubte l’avenç experimentat en el desenvolupament de les disciplines humanístiques, ja sigui per l’impuls dels estudis arran la reordenació acadèmica com per la creació d’organismes parauniversitaris com la Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas.

¹⁵¹ César Silió Cortés va ser ministre d’Instrucció Pública i Belles Arts el 1919, sota la presidència del conservador Antonio Maura, i entre 1921 i 1922, sota la presidència del també conservador José Sánchez Guerra. Eduardo Callejo de la Cuesta va ser ministre d’Instrucció Pública i Belles Arts entre 1925 i 1930, en el directori civil presidit pel dictador Miguel Primo de Rivera.

3.1. El pla de 1900

Com s'ha esmentat, el ministre d'Instrucció Pública García Alix, formalment membre d'un govern conservador, va posar en marxa des de l'inici de la seva gestió un ampli programa reformista del món universitari, que, segons com, pel seu tarannà volgutament innovador, semblaria proper a alguns dels plantejaments polítics vinculats a l'institucionalisme.¹⁵² García Alix era un polític convençut de la necessitat de la reforma i, a banda de les seves abundoses i variades modificacions parcials establertes en diversos àmbits –assistència obligatòria dels alumnes, autoritat dels catedràtics, sistema d'oposicions, jubilacions forçoses, entre d'altres–¹⁵³ i del projecte frustrat de reforma universitària –tractat en un altre capítol–, va revisar els plans d'estudis d'algunes facultats, com ara la de Filosofia i Lletres. Concretament, la política de revisió dels plans d'estudis menada pel ministre va afectar els estudis de Filosofia i Lletres, de Farmàcia, de Dret i de Ciències, a més de les Escoles Especials, mitjançant un seguit de decrets.¹⁵⁴ En resum, com indica M. de Puelles,

«Los estudios de farmacia, no modificados desde 1868, se actualizaban, ya que “la ampliación de funciones del farmacéutico en los múltiple problemas de salubridad pública y el carácter cada vez más práctico de estos estudios imponen algunas modificaciones en beneficio de la enseñanza [sic]. La reforma del plan de estudios de la facultad de Ciencias apuntó a la separación de los estudios de física y química, dando la correspondiente importancia a los mismos al establecer una sección para cada una de ellas. Por último, se reformaron los estudios de derecho –ahora facultades de Derecho y Ciencias Sociales–, creando dos secciones para ambas ramas, si bien la rama de Ciencias Sociales se establecía por el momento solo en la Universidad Central.»¹⁵⁵

Fins a la implantació del nou pla d'estudis, a les facultats de Filosofia i Lletres s'impartien uns ensenyaments genèrics mancats d'especialització que atorgaven uns coneixements difusos en humanitats. Però a partir de 1900, l'ensenyament s'estratificà en dos primers cursos generals anomenats «comuns», perquè havien de ser els mateixos per a tots els alumnes, seguits de dos cursos més d'especialització –en filosofia, en lletres i en història–.¹⁵⁶ Aquests

¹⁵² Com recorda M. Peset, «el primer ministro de instrucción pública va a desarrollar, durante los años de su mandato, un conjunto de disposiciones que parecen recoger ansias del regeneracionismo en la Gaceta». M. PESET (1991b), p. 190.

¹⁵³ Aquestes disposicions foren recollides a A. GARCÍA ALIX (1900). *Disposiciones dictadas para la reorganización de la enseñanza*. Madrid: Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes.

¹⁵⁴ Real decreto suprimiendo, op. cit.; Real decreto modificando los estudios de la Facultad de Farmacia (31-7-1900). *Gaceta de Madrid*, 215 (3-8-1900), p. 474; Real decreto reformando el plan de estudios de la Facultad de Derecho (2-8-1900). *Gaceta de Madrid*, 216 (4-8-1900), p. 485-486; i Real decreto reformando los estudios de la Facultad de Ciencias (4-8-1900). *Gaceta de Madrid*, 219 (7-8-1900), p. 532-533.

¹⁵⁵ M. DE PUELLES (2010), p. 208.

¹⁵⁶ «Art. 32. En todas las Universidades de España existirán las enseñanzas que comprende el primer grupo de los estudios comunes. A este fin, la cátedra de Literatura general y Literatura española será en

quatre cursos, i la superació d'un examen de grau, donaven accés a la llicenciatura. Després d'això, la reforma també contemplava l'opció del doctorat, restringit únicament a la Universitat de Madrid, mitjançant el seguiment d'un curs especialitzat de doctorat i la realització d'una tesi doctoral d'investigació.

La mesura més rellevant de reestructuració dels estudis impartits a les facultats de Filosofia i Lletres menada per la reforma de García Alix va ser, certament, la creació de tres seccions per tal d'impartir-hi les tres especialitats: estudis filosòfics, estudis literaris i estudis històrics. En certa mesura, es recodificava el coneixement humanístic delimitant amb claredat els seus tres vessants fonamentals: l'home, el seu llenguatge i la seva conducta.¹⁵⁷ En aquest re-dimensionament del saber humanístic, el coneixement històric va adquirir un valor rellevant, tal com alguns autors regeneracionistes propugnaven, i no debades en la mateixa exposició del decret s'indicava que els professors no havien d'entendre la història com «un vano ejercicio de la memoria, sino el resultado de investigaciones y estudios verdaderamente positivos y seguros» i que calia «manejar las fuentes y emplear los métodos modernos».¹⁵⁸ En aquest primer moment a la Universitat de Barcelona només se li va atorgar la secció de Lletres, i no seria fins que alguns anys més tard, el 1910, s'hi ampliaria l'oferta formativa amb l'atorgament de les seccions d'Història i de Filosofia. Tot i amb això, el claustre de la Facultat de Filosofia i Lletres no va estar gaire d'acord amb la mesura governamental i el 1902 reclamà l'establiment també de la secció d'Història, fonamentant la seva petició en la tradició d'estudi històric del territori —en una velada referència a la tasca menada pel moviment de la Renaixença, val a dir— i en la disposició de nombroses infraestructures per al treball de les fonts, en línia amb l'enfoc pràctic atorgat pel pla de 1900 als estudis d'Història. Concretament, la petició s'expressava en els termes següents:

« Que este distrito universitario es campo abonado para el cultivo de la Historia, bien lo atestigua el sinnúmero de escritores con que cuenta consagrados con verdadero fervor a su estudio. No hay seguramente otra comarca española que la aventaje en afán de investigación, ni en deseo de esclarecer los hechos pasados; y aunque sea cierto que tales aficiones se revelan muchas veces en otras ajenas a todo aparato científico, y se reduzcan en no pocas ocasiones al relato, más o menos documentado, de los acontecimientos principales de cada ciudad o pueblo, ello es que aún tales ensayos son otras tantas revelaciones de una afición general y decidida. No es menos exacto que en todo tiempo, sin ex-

los sucesivo de Lengua y Literatura españolas, y la de Metafísica de Lógica fundamental, las cuales serán de igual manera desempeñadas». Real decreto suprimiendo la Escuela Superior de Diplomática e incorporando las enseñanzas que la constituyen a la Facultad de Filosofía y Letras, y reformando ésta. *Gaceta de Madrid*, 203 (22-7-1900), p. 311.

157 P. FERNÁNDEZ (1997). «La identidad de la Facultad de Filosofía y Letras». *La balsa de la Medusa*, 44, p. 102.

158 Real decreto suprimiendo, op. cit., p. 310. Vegeu, també, M. BALDÓ (2000). «El plan de estudios de 1900 y la renovación de la enseñanza de la historia». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (ed.). *Las universidades hispánicas: de la monarquía de los Austrias al centralismo liberal*. Salamanca: Universidad de Salamanca; Junta de Castilla y León, vol. 2, p. 59-76.

cluir al presenta, ha contado con historiadores dignos de este nombre, que a la ímproba y pacientísima labor del examen de documentos escritos, ha sabido juntar una interesante exposición y una certera crítica, hasta producir varios e importantes volúmenes, de utilidad notoria y de fama reconocida.

Punto menos que imposible sería continuar una lista completa de las otras publicaciones o inéditas que se relacionan con las enseñanzas cuya creación en esta Facultad se solicita. Su sola enumeración llenaría un libro. Cada provincia, cada comarca, cada ciudad, cada pueblo, y hasta catedral o santuario, tiene escritas su historia o su monografía. ¿Y se habrá de permitir que tan múltiples e interesantes mitos, tan constantes y generosas iniciativas, se pierdan y esterilicen en una vida informe y solitaria, alejadas de toda doctrina oficial que las encauce, sin correspondencia ninguna con una autoridad competente capaz de dirigir las, ajenas por completo de nuestro principal Centro docente, ya que no otra cosa significa el caso actual de tener tan solo cabida en él la enseñanza de un solo curso de Historia Universal y de una sola asignatura de Historia de España en el año preparatorio de la carrera de Derecho? La Facultad que suscribe entiende que si algo significa propensión nativa y firmemente arraigada en esta comarca a indagar los hechos pasados, nada cumple mejor al Estado que vigorizarla y corregirla, ofreciéndole seguro apoyo en asignaturas adecuadas y suficientes, como lo encontraría a no dudar en las clases desempeñadas por doctos catedráticos, exclusivamente dedicados a tales materias, si se llegara a introducir la sección de Historia, nutrida de las amplias enseñanzas que hoy, según la experiencia ha demostrado, exige el desarrollo de aquella ciencia.

Pero si esta vocación para el estudio de la historia, aquí comúnmente sentida, ya legitimaría de por sí la petición de esta Facultad, apoyada con mucha mayor elocuencia y más decidida eficacia el hecho incontestable de una existencia infinita de materiales propios para hacer una labor fecunda, y que, sin embargo, hoy la Universidad desperdicia [...]. Hoy que con tanto acierto se ha pensado en dar a la enseñanza un carácter esencialmente práctico, parece del caso utilizar más que nunca todos los medios educativos que pueden acrecentar la cultura nacional, y es a todas luces deplorable que, por carecer de asignaturas apropiadas, se vean privados nuestros escolares de visitar y estudiar oficialmente el número considerable de Archivos y Museos que posee nuestro distrito universitario, y que atesora tanta riqueza intelectual.

Que el escolar que aquí cursara la Sección de Historia podría llenar cumplidamente su objeto y aún dedicar después a tal estudio los esfuerzos de toda su vida, bien lo acredita el valor y la importancia de los depósitos prontos a suministrarle los datos que apetezca.

Para el que cifre solo su empeño en conocer los hechos de nuestros pasados, bien podrá saciar su codicia en el incomparable Archivo de la Corona de Aragón, uno de los más nutridos y de los más bien ordenados de Europa, en el interesante de la Bailía Real Patrimonio Regio, en el Municipal, y en los de la catedral y de la Delegación de Hacienda, de Barcelona; en los municipales de Vich, Lérida, Manresa y Gerona; en los de las catedrales de Tarragona, Gerona y Seo de Urgel, y en el Archivo Histórico de Palma de Mallorca.

Los que consagran sus estudios a la Arqueología, sin contar con los monumentos vivos que por fortuna abundan todavía resistiendo el paso de los siglos, encontrarán valiosísimos fragmentos y raros ejemplares dentro de Barcelona en el Museo Provincial de Antigüedades, instalado en la capilla de Santa Águeda; en el Museo Histórico, el de Reproducciones y el de Historia Natural, pertenecientes al Municipio; y fuera de la ciudad, en el ya riquísimo Arqueológico-Artístico Episcopal de Vich, en el Museo-Biblioteca de Manresa, en los de la Comisión de Monumentos de Lérida, Gerona y Tarragona, en la

Biblioteca-Museo Balaguer de Villanueva y Geltrú, y para no citar ya más, en los municipales de Tortosa y Mataró, y en los mallorquines de Raixa y de la Sociedad Arqueológica Luliana de Palma. Guía además de suma utilidad podrían ser las publicaciones de la Asociación Artística-Arqueológica Barcelonesa, a la que sirve de órgano una interesante Revista, y, sobre todo, las de la benemérita Asociación catalana de Excursiones, cuya producción forma ya una verdadera Biblioteca. Y todo esto, dejando también en silencio muchas colecciones particulares, aunque las haya tan notables como la de la Sra. Viuda de Chopitea, la de indios del Sr. Cabot, la de azulejos del Sr. Font y Gumá, la de hierros viejos de Sr. Rosinyol, etc.

Excelente auxiliar de la enseñanza de Numismática será también el conocimiento de los materiales conservados en algunos de los yacimientos Museos y especialmente el de algunas notables colecciones particulares, como la del Sr Pedral, ya adquirida por la Diputación, y las de los Sres. Bordas, Raimundo Bosch, Marqués de Dou, etc.

En fin, si con menor riqueza de materiales de esta enseñanza había de darse el estudio de la Epigrafía, no dejaría por esto de prestar inmenso servicio los ejemplares de la época romana, guardados en los Museos provinciales de Tarragona y Barcelona, así como los muchos de la Edad Media, conservados también en ambos y en el de Lérida, y los hebreos en Barcelona y especialmente en Gerona.

Digno es, por consiguiente, de llamar la atención de V.E. el hecho de que con la supresión en esta Universidad de los estudios de la Sección de Historia, se desperdicie tan provechosa ocasión de emplear tantos medios de cultura en beneficio de la clase escolar, y sobre todo de tener en cuenta que sólo con el auxilio de tan poderosos instrumentos podrá escribirse con el tiempo la infinita historia de España, ahora, en la imposibilidad de explotar debidamente dichos recursos, todavía no más que esbozada e imperfectamente conocida.»¹⁵⁹

La distribució d'especialitats arreu de les facultats de Filosofia i Lletres donava un panorama ben singular, ja que únicament la Universitat de Madrid comptava amb totes les especialitats; més concretament, cadascuna d'elles només en disposava d'una: l'especialitat de lletres fou assignada a les universitats de Barcelona, Granada i Salamanca; la d'història, en canvi, a les universitats de Saragossa, Sevilla i València; finalment, només comptaven amb els estudis comuns les universitats d'Oviedo, Santiago i Valladolid. En diverses ocasions el mapa de les especialitats es va veure modificat per decisions ministerials, de tal forma que s'anà ampliant una mica l'oferta d'especialitats. D'aquesta manera, als anys vint, les universitats amb totes les especialitats eren la de Madrid, en els graus de llicenciatura i de doctorat, i la de Barcelona, només en la llicenciatura; la resta d'universitats només comptava amb una especialitat: lletres a Granada i Salamanca; història, a Santiago, Saragossa, Sevilla, València i Valladolid, i els estudis comuns, a Oviedo, Múrcia i La Laguna.¹⁶⁰

¹⁵⁹ AHUB, 38/4/2/29: Esborrany de la instància demanant l'establiment de la secció d'Història (16-5-1902).

¹⁶⁰ GACETA DE MADRID (1902). *Guía oficial de España. 1902*. Madrid: Sucesora de M. Minuesa de los Ríos, p. 629; i GACETA DE MADRID (1928). *Guía oficial de España. 1928*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, p. 713-749.

Una altra de les mesures importants contemplades a la reforma de les facultats de Filosofia i Lletres va ser la supressió de l'Escuela Superior de Diplomática i, consegüentment, la incorporació dels estudis que s'hi feien a Filosofia i Lletres, de manera que eixamplaven les assignatures actuals per un cantó que, fins aleshores, havia estat menystingut: el de la metodologia. L'Escuela Superior de Diplomática era un centre depenent de la direcció general d'instrucció de l'antic ministeri de Foment i preparava els futurs tècnics arqueòlegs, arxivers i bibliotecaris.¹⁶¹ S'hi impartien assignatures de caire instrumental, com ara l'Arqueologia, la Bibliologia, la Diplomàtica, l'Epigrafia, la Història de l'art, el Llatí medieval, les Llengües neolatines, la Numismàtica o la Paleografia, entre d'altres. Una part d'aquestes assignatures van ser incorporades a l'especialitat d'història, com l'Arqueologia, l'Epigrafia i la Numismàtica; d'altres van passar a la secció de lletres, com la Paleografia, la Bibliologia i el Llatí medieval, i alguna altra, com la Història de l'art, es va integrar dins dels estudis de doctorat a Madrid.¹⁶²

Aquesta mesura, efectivament, reforçava l'eficàcia dels estudis universitaris humanístics, tant freturosos com estaven de poder ampliar-se amb un enfocament més pràctic i instrumental. Tot i amb això, com que el mapa universitari d'especialitats era deficient i no contemplava que hi coexistissin diverses especialitats en la mateixa facultat —això només passava a la Universitat de Madrid—, es donava el cas que un aspirant al cos d'arxivers rebia una formació parcial si cursava només una especialitat, i no en podia assolir una preparació completa. Tal fou el cas de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, en la qual durant el primer decenni només hi va haver l'especialitat de lletres i, doncs, no s'hi impartien les anomenades «assignatures auxiliars» d'història, és a dir, l'Arqueologia, l'Epigrafia i la Numismàtica. Posteriorment, amb la implantació de l'especialitat d'història, el 1910, s'anà ampliant l'oferta d'assignatures, la qual cosa va permetre esmenar aquesta mancança evident.

Lògicament, el desplegament acadèmic del pla de 1900 es va portar a cap de manera progressiva, alhora que es mantenien algunes de les assignatures del pla de 1880, a extingir. D'aquesta manera, per exemple, el curs 1901-1902, que era el segon curs d'implantació del pla nou, s'ofertaren les assignatures del pla antic, com ara la Metafísica —de primer curs i de segon—, la Llengua grega, la Història universal —també de primer curs i de segon—, la Literatura general, la Literatura grega, la Llengua i la literatura llatines, la Literatura espanyola, la His-

161 Sobre l'Escuela Superior de Diplomática hom pot consultar G. PASAMAR; I. PEIRÓ (1986), *Historiografía y práctica social en España*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, p. 12-15, i G. PASAMAR; I. PEIRÓ (1996), *La Escuela Superior de Diplomática. Los archiveros en la historiografía contemporánea*. Madrid: ANABAD.

162 Part d'aquesta matèria també s'integrà a la nova assignatura Teoria de la literatura i de les arts, que era bàsicament una assignatura literària. Amb tot, com apunta Mireia Freixa, «a través del simple enunciado de la materia, podemos deducir que los contenidos históricos debían ser una parte mínima de una materia que tenía como tema básico la teoría literaria. Sin embargo, debemos dar el valor de ser la primera vez que el arte entraba en una facultad de letras, en un momento que los trabajos de investigación de Historia del Arte eran solamente promovidos desde la Escuela Provincial de Arquitectura o la Academia Provincial de Bellas Artes». M. FREIXA (2009). «Los estudios de Historia del Arte en la Universidad de Barcelona». A: J. M. GONZÁLEZ; M. J. MEJÍAS (eds.). *Estudios de Historia del Arte. Centenario del Laboratorio de Arte (1907-2007)*. Sevilla: Universidad de Sevilla, vol. 1, p. 82.

tòria crítica d'Espanya i la Llengua hebrea; alhora que també s'ofertaren les corresponents als dos cursos de comuns, és a dir, la Llengua i literatura espanyoles, la Lògica fonamental, la Història d'Espanya, la Llengua i literatura llatines, la Teoria de la literatura i de les arts i la Història universal.¹⁶³

El bloc d'assignatures de comuns eren sis de lliçó diària, de dilluns a dissabte, i estaven distribuïdes en dos grups o cursos: primerament, la Llengua i literatura espanyoles, la Lògica fonamental i la Història d'Espanya, que, a més, eren les assignatures del curs de preparatori de Dret que havien de cursar tots els alumnes d'aquesta facultat; i en segon lloc, la Llengua i literatura llatines, la Teoria de la literatura i de les arts i la Història universal. Per la seva banda, el bloc de les assignatures de l'especialitat de lletres era formada també per dos grups o cursos: primerament, la Paleografia, el Llatí vulgar i dels temps mitjans, la Literatura espanyola (curs d'investigació), la Llengua grega i la Llengua aràbiga; i en segon lloc, la Filologia comparada del llatí i el castellà, la Llengua i literatura gregues, la Llengua hebrea, la Bibliologia i la Gramàtica comparada de les llengües indoeuropees.¹⁶⁴

Pla d'estudis de 1900 (cursos comuns i secció de Lletres)	
<i>Estudis comuns</i>	
1r curs	Llengua i literatura espanyoles Lògica fonamental Història d'Espanya
2n curs	Llengua i literatura llatines Teoria de la literatura i de les arts Història universal
<i>Especialitat de Lletres</i>	
3r curs	Paleografia Llatí vulgar i dels temps mitjans Literatura espanyola (curs d'investigació) Llengua grega Llengua aràbiga
4t curs	Filologia comparada del llatí i el castellà Llengua i literatura gregues Llengua hebrea Bibliologia Gramàtica comparada de les llengües indoeuropees

Font: AUB, 38/2/44: Quadre de les assignatures, catedràtics, dies, hores i locals (1906-1907) i Real decreto suprimiendo, op. cit., p. 311.

¹⁶³ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1904). *Memoria del curso de 1901 a 1902. Anuario del de 1902 a 1903 de su distrito universitario*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Inglada, Domingo y C^a, p. 4.

¹⁶⁴ Real decreto suprimiendo, op. cit., p. 311.

3.2. La creació de les noves seccions

D'ençà la reforma esmentada de les facultats de Filosofia i Lletres menada per García Alix, el pla docent de la Facultat barcelonina es va veure modificat en diverses ocasions com a conseqüència de les decisions governamentals. En general, la major part d'ocasions en què això es produí consistiren en canvis de poca volada, que complementaven o esmenaven alguns aspectes dels plans en vigor, però en una ocasió va tractar-se d'una gran transformació que va servir per ampliar el ventall de disciplines reconegudes acadèmicament i, consegüentment, per modificar notablement la fesomia de la Facultat. Es tracta de la creació de les noves seccions de Filosofia i d'Història, el 1910. L'aplicació d'aquesta mesura va eixamplar força l'abast dels estudis humanístics a la Facultat, que presentaven unes limitacions importants en restar, fins aleshores, circumscrits als estudis filològics de l'especialització de Lletres.

Efectivament, el 1910 es va produir un avenç important en l'ampliació de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Al desembre d'aquell any, finalment, el govern espanyol decretà que hi fossin establertes dues noves seccions: la de Filosofia i la d'Història.¹⁶⁵ Amb aquesta mesura, la Universitat de Barcelona passaria a ser l'única universitat de districte que aplegava les tres especialitats possibles en el terreny de les humanitats, i, per a portar-lo a cap, li va caldre un esforç suplementari per part, especialment, dels catedràtics de la Facultat, que en alguns casos veieren transformada sobtadament la seva càtedra i el altres casos hagueren d'assumir la docència d'una segona càtedra en condició d'acumulada.

El decret establia la immediata implantació del pla nou, ja que autoritzava la Universitat de Barcelona a matricular alumnes en les noves especialitats en cosa de pocs dies, entre l'1 i el 20 de gener de 1911, i, a més, a establir la durada que considerés adient per a aquest curs, per tal com la direcció universitària restava autoritzat «para proponer la prórroga que estime prudencial en la duración de este curso que se va á empezar en el mes de Enero».¹⁶⁶ Però el desplegament immediat comptava amb una dificultat molt gran que havia de depassar per poder posar en marxa les noves especialitats, i és que l'aprovació governamental de les dues noves seccions no va anar acompanyada del nomenament immediat dels nous catedràtics per fer-se càrrec de les noves assignatures. En definitiva: el govern establí noves assignatures per a la Facultat, però aquesta mesura no va anar complementada amb la designació dels docents necessaris per a impartir-les. En contrapartida, el govern, provisionalment i amb caràcter

¹⁶⁵ Real orden estableciendo en la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona, los estudios correspondientes á la Licenciatura en las secciones de Filosofía y de Historia (20-12-1910). *Gaceta de Madrid*, 360 (26-12-1910), p. 705.

¹⁶⁶ Real orden estableciendo, op. cit., p. 705.

d'urgència, transferia al rectorat la responsabilitat de menar una proposta de docents, en dues modalitats possibles: interinitat o per acumulació de càtedres.¹⁶⁷

Quadre d'assignatures del curs 1911-1912

Estudis comuns

1r curs

Llengua i literatura espanyoles
Lògica fonamental
Història d'Espanya

2n curs

Llengua i literatura llatines
Teoria de la literatura i de les arts
Història universal

Especialitat de Lletres

3r curs

Paleografia
Llatí vulgar i dels temps mitjans
Literatura espanyola (curs d'investigació)
Llengua grega
Llengua aràbiga

4t curs

Filologia comparada
Llengua i literatura gregues
Llengua hebrea
Bibliologia
Gramàtica comparada

Especialitat de Filosofia

3r curs

Ètica
Llengua grega
Psicologia superior

4t curs

Llengua i literatura gregues
Història de la filosofia

Especialitat d'Història

3r curs

Geografia política i descriptiva
Història antiga i mitjana d'Espanya
Història universal, antiga i mitjana
Arqueologia

4t curs

Història moderna i contemporània d'Espanya
Numismàtica i Epigrafia
Història universal, moderna i contemporània

Font: AUB, 17/7/11: Quadre de les assignatures, catedràtics, dies, hores i locals (1911-1912).

¹⁶⁷ Concretament l'article segon de la reial ordre n'establia el següent: «mientras se provee, con arreglo a las disposiciones vigentes, las plazas de Catedráticos y Auxiliares de estas dos nuevas Secciones, el Rector de la Universidad de acuerdo con el Claustro de Filosofía y Letras, formulará y remitirá con toda urgencia al Ministerio la propuesta del personal docente que interinamente ó por acumulación, pueda encargarse de estas enseñanzas». Real orden estableciendo, op. cit., p. 705.

La nova especialitat d'Història estava formada per vuit assignatures, distribuïdes en dos cursos. Però, atenent al nombre d'hores de docència, totes aquestes assignatures no eren de la mateixa categoria, ja que n'hi havia que eren de lliçó diària, de dilluns a dissabte, i d'altres que ho eren de lliçó alterna, és a dir, de la meitat d'hores, impartides els dilluns, dimecres i divendres o bé els dimarts, dijous i dissabtes. Les assignatures anomenades, doncs, alternes eren les d'un tarannà més pràctic o auxiliars, perquè, a més de l'Arqueologia, que s'impartia al primer curs, en aquesta categoria s'aplegaven Numismàtica i Epigrafia, i Paleografia, que s'impartien a l'últim curs. En canvi, en el grup d'assignatures de lliçó diària n'hi havia la de Geografia política i descriptiva i les pròpiament històriques, establertes cronològicament per curs; d'aquesta manera, al tercer curs s'hi feien Història antiga i mitjana, tant d'Espanya com universal, i al quart curs, Història moderna i contemporània, igualment d'Espanya i universal.¹⁶⁸

Per la seva banda, la nova especialitat de Filosofia estava formada per només set assignatures, de les quals, a més, dues corresponien a l'ensenyament de grec: Llengua grega, al tercer curs, i Llengua i literatura gregues, a quart. Les altres assignatures eren Ètica i Psicologia superior, de tercer, i Història de la filosofia, de quart. De totes aquestes assignatures, només Història de la filosofia era de lliçó alterna, i totes les altres ho eren de lliçó diària.

Tal com preveia la reial ordre esmentada, inicialment les assignatures foren impartides per catedràtics que no n'eren titulars, en règim d'acumulades, com en el cas d'Història antiga i mitjana d'Espanya, impartida pel catedràtic d'Història d'Espanya Inocencio de la Vallina, Història universal, antiga i mitjana, impartida pel catedràtic de Llengua i literatura gregues Lluís Segalà, Història universal, moderna i contemporània, impartida pel catedràtic d'Història universal Martiniano Martínez o Psicologia superior, impartida pel catedràtic de Teoria de la literatura i de les arts José Jordán de Urries.¹⁶⁹ Les noves assignatures impartides

168 En una mostra d'arbitrarietat ministerial, la nomenclatura de les assignatures tendia a la singularitat, perquè, per un costat, les dues assignatures específiques d'Espanya s'anomenaren Història antiga i medieval d'Espanya i Història moderna i contemporània d'Espanya i, per un altre costat, les dues d'universal s'anomenaren Història universal, antiga i mitjana i Història universal, moderna i contemporània.

169 A més, el catedràtic de Llengua grega Lluís Segalà, que impartia aquesta assignatura a l'especialitat de Lletres, desenvolupava com a acumulada aquesta mateixa assignatura al primer curs d'especialitat de Filosofia, i el catedràtic de Llengua i literatura grega Lluís Segalà, que la impartia a l'especialitat de Lletres i que tenia acumulada la d'Història universal antiga i mitjana, de l'especialitat d'Història, també tingué com a acumulada la de Llengua i literatura grega de l'especialitat de Filosofia. El de l'hellenista Segalà no fou l'únic cas de catedràtic que, a més, desenvolupés dues acumulades, perquè un cas semblant durant diversos cursos fou el d'Antoni Rubió Lluch, catedràtic de Llengua i literatura espanyola que, a més, tingué acumulades les càtedres de Literatura espanyola (investigació) i de Bibliologia. Segalà, amés, a principis de 1909 havia demanat autorització, i li fou acceptada, per professar l'assignatura Gramàtica comparada del llatí i del català als Estudis Universitaris Catalans, cosa que féu amb l'auxiliar Ferran Crusat i Prats: «sota aquest títol s'amagaven unes simples classes de llatí per a suplir la preparació deficient amb què els estudiants arribaven a la universitat, i la fórmula es devia a Ferran Valls i Taberner». AHUB, 38/1/1/8: Comunicats del rectorat (4-2-1909) i A. BALCELLS (2011). *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985)*. Per una Universitat Catalana. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 47. Per la seva banda, Antoni

per professors auxiliars van ser Geografia política i descriptiva, a càrrec del polivalent Cosme Parpal, Història Moderna i contemporània d'Espanya, a càrrec de Josep Franquesa, i Ètica, a càrrec de Ferran Crusat. Numismàtica i Epigrafia i Història de la Filosofia, totes dues assignatures del segon curs de les especialitats d'Història i de Filosofia, respectivament, no van ser cobertes en un primer moment.

Com veurem, la provisió definitiva de les càtedres noves va menar l'ampliació del cos docent de la Facultat amb la incorporació de catedràtics nous. Tal fou el cas d'Eduardo Pérez Agudo, a Geografia política i descriptiva, Josep V. Amorós a Arqueologia,¹⁷⁰ Pere Bosch Gimpera, a Història universal, antiga i mitjana,¹⁷¹ Tomàs Carreras i Artau, a Ètica,¹⁷² Jaume Serra Húnter, a Història de la filosofia,¹⁷³ i Pere Font i Puig, a Psicologia superior. Aquestes incorporacions, a més de les d'Antonio de la Torre,¹⁷⁴ Àngel Apraiz,¹⁷⁵ Joaquim Balcells¹⁷⁶ i Josep M. Millàs a causa de la jubilació dels titulars anteriors,¹⁷⁷ van comportar un necessari renovellament del claustre de la Facultat de Filosofia i Lletres, i hi aportaren energia per escometre l'ampliació dels estudis i també fermesa per mirar de renovar les seves disciplines respectives i els estudis universitaris generals. Recordem, en aquest sentit, que encara a la Facultat hi professava algun docent d'un conservadorisme tronat, com ara el creacionista catedràtic d'Història universal Martiniano Martínez. Tot i amb això, caldria matissar que no totes les

Rubió Lluch també havia estat autoritzat a professar Literatura catalana als Estudis Universitaris Catalans. AHUB, 38/1/1/8: Comunicats del rectorat (4-2-1909).

170 Vegeu M. DÍAZ-ANDREU; G. MORA; J. CORTADELLA (coords.) (2009). *Diccionario histórico de la Arqueología en España*. Madrid: Marcial Pons, p. 83; i A. ESTIVILL (2016). *Qui era qui a l'Escola de Bibliotecàries. Notícies biogràfiques del professorat (1915-1972)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 83-84.

171 Vegeu, especialment, F. GRACIA (2011b). *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*. Madrid: Marcial Pons; F. GRACIA (2011c). «Pere Bosch Gimpera. Deconstruyendo un mito para establecerlo de nuevo». *Cercles*, 14, p. 173-200; i J. CORTADELLA (2011). «Pere Bosch Gimpera: el més jove, vital i escandalós de la "colla de l'Ateneu"». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 22, p. 201-234.

172 Vegeu Ll. CALVO (1994). *Tomàs Carreras Artau o el tremp de l'etnologia catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; i C. ORTIZ; L. A. SÁNCHEZ (eds.) (1994). *Diccionario histórico de la Antropología española*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 185-189.

173 Vegeu M. VIDAL (1985). «Jaume Serra Hunter i la història de la Filosofia». *Enrahonar*, 12, p. 97-100; R. ALCOBERRO (2003). «Jaume Serra Húnter, filòsof noucentista català». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. II: 1924-1939*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 73-87; M. VERDAGUER (2005). «Jaume Serra Húnter. Un oblidat de la història». *Dovella*, 90, p. 25-39; i P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012). *Diccionari biogràfic de l'Acadèmia de Bones Lletres*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres; Fundació Noguera, p. 409-411..

174 Vegeu I. PEIRÓ; G. PASAMAR (2002). *Diccionario Akal de historiadores españoles contemporáneos (1840-1980)*. Madrid: Akal, p. 622-623; i P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 431-432.

175 Vegeu K. MURO (2001). *Ángel de Apraiz. Biografía y bibliografía*. Vitoria-Gasteiz: Ayuntamiento de Vitoria-Gasteiz.

176 Vegeu J. Ll. VIDAL (2004). «Joaquim Balcells, el llatí de la Universitat Autònoma». A: J. MALÉ; R. CABRÉ; M. JUFRESA (eds.). *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans mestres de la Filologia catalana i la Filologia clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 93-106; J. PEDROLA (2011). «Joaquim Balcells i Pinto, 1890-1936». A: M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.). *La nissaga catalana del món clàssic*. Barcelona: Auriga, p. 280-282; i P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 57-58.

177 A Història universal, Teoria de la literatura i les arts, Llengua i literatura llatina i Llengua aràbiga, respectivament.

noves incorporacions es podrien considerar de partidaris d'una renovació universitària, perquè entre elles hi havia la del catedràtic Eduardo Pérez Agudo, alineat més aviat amb una consideració conservadora de l'estatus quo universitari.

Com s'ha esmentat suara, algunes de les modificacions introduïdes pel ministeri d'Instrucció Pública pel que feia als plans docents van comportar la dotació d'algunes càtedres noves. En alguns casos, aquestes modificacions van reeixir, però en d'altres no. Per exemple, el 1911 la Facultat, per acord de la seva Junta, va proposar la creació d'una càtedra de Literatura catalana, després que l'any anterior el Congrés dels Diputats n'aprovés una proposta semblant. Concretament, a la Junta de Facultat de l'11 de juliol de 1911

«se hizo referencia al proyecto que existe de crear una cátedra de Literatura catalana, y el claustro acogió con simpatía el proyecto y manifestó el deseo unánime de que sea un hecho su realización, y por lo tanto el establecimiento de los estudios de dicha cátedra en la Universidad de Barcelona».¹⁷⁸

Una altra modificació rellevant del pla docent que semblantment no s'acabà portant a terme en el moment que fou aprovada va ser la incorporació de l'ensenyament de pedagogia a la Facultat. A l'agost de 1921, el ministeri va ordenar que s'implantessin Pedagogia i Història de la pedagogia com a assignatures noves.¹⁷⁹ Aquestes dues assignatures havien de complementar l'oferta formativa de la Facultat d'una manera subsidiària, si tenim en compte que la seva matriculació era voluntària i havien de ser de lliçó alterna; d'altra banda, la seva dotació docent només estava contemplada com a acumulades. En qualsevol cas, la incorporació de la pedagogia als estudis universitaris, que en el cas català ja havia estat reclamada el 1918 al Segon Congrés Universitari Català,¹⁸⁰ no s'esdevingué pas aleshores, segons que sembla, per la interferència de l'atorgament d'autonomia universitària. La Junta de la Facultat va restar dividida entre, efectivament, acatar l'ordre fil per randa i proposar les acumulacions de les dues noves assignatures i, per contra, no actuar-hi en espera de la imminent autonomia universi-

178 AHUB, 38/6/2/6: Nomenament de professors i auxiliars interins (15-7-1911). En aquest sentit, Albert Balcells recorda que «va ser l'any 1910 quan es féu al Congrés dels Diputats una proposta de creació d'una càtedra de literatura catalana a la Universitat de Barcelona i d'una de literatura galaicoportuguesa a Madrid. Va ser una iniciativa del diputat Hermenegildo Giner de los Ríos, republicà radical del partit de Lerroux, germà de Francisco Giner de los Ríos i catedràtic de l'únic institut públic de batxillerat existent aleshores a Barcelona dins del cos de la universitat. La proposta va ser acceptada sense cap vot en contra el 10 de novembre de 1910, però no es va portar mai a la pràctica». A. BALCELLS (2011), p. 48; vegeu també J. MALÉ (2003). «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història (I)». *Revista de Catalunya*, 186, p. 55.

179 Real orden relativa al establecimiento en las Universidades donde exista la Facultad de Filosofía y Letras o alguna de sus Secciones, de las enseñanzas de Pedagogía e Historia de la Pedagogía. *Gaceta de Madrid*, 217 (5-8-1921), p. 585.

180 M. PUIG (1977). *Els Congressos Universitaris Catalans*. Barcelona: Undarius, p. 94-95. Vegeu també A. BALCELLS (2017). «Els congressos universitaris catalans». A: J. FERRER; B. PADRÓ; V. QUIROGA (eds.). *I Convenció Ciutadana sobre la Universitat Catalana*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 31-43.

tària, que fou decretada només un mes després, el setembre del mateix any.¹⁸¹ Tot convidava a pensar que per un excés de prudència —«para no comprometer en nada nuestras decisiones de un porvenir próximo» afirmava l'acta de la reunió— es malbaratà la possibilitat d'incorporar uns primers estudis pedagògics a la Facultat.¹⁸²

Però, en canvi, una modificació del pla d'estudis significativa que sí s'aplicà va ser la decretada el 1913, i que mirava de desenvolupar, tot ampliant-lo, el pla d'estudis vigent, mitjançant la creació d'algunes assignatures noves. La modificació va ser ordenada pel ministeri el setembre de 1913, i venia a posar fi a algunes mancances que havien estat assenyalades des que el pla s'aprova el 1900.¹⁸³ Les modificacions introduïdes afectaren totes tres especialitats de la Facultat. A la de Lletres, Llatí vulgar i dels temps mitjans passà a ser Llengua llatina (primer curs d'ampliació), a tercer curs; i Filologia comparada i Gramàtica comparada foren substituïdes per Història de la llengua castellana i s'hi afegí Llengua llatina (segon curs d'ampliació), al quart curs. A la de Filosofia, es van afegir les assignatures noves d'Antropologia, a tercer, i Psicologia experimental, a quart. La llicenciatura d'Història fou, de les tres especialitats, la que menys canvis va experimentar, ja que només fou ampliada amb l'afegiment de Paleografia, a quart curs. Com era habitual en aquests casos, aquestes noves disposicions es van implantar depenent de les possibilitats reals de la Facultat, és a dir, mitjançant la proposta d'interinatges i acumulades.

Com hem vist, els plans docents van estar tothora subjectes a les decisions governamentals i encotillats mil·limètricament per les reglamentacions oficials. Tot i amb això, aquesta mancança evident derivada de la hiperreglamentació va estar esmenada parcialment per l'augment progressiu de les activitats docents extracurriculars que es van portar a terme a la Facultat de Filosofia i Lletres. Va ser que, després del desplegament de totes les especialitats i la subsegüent renovació del claustre de la Facultat, i especialment durant la dècada de 1920, s'hi van començar a realitzar força activitats culturals d'alt nivell. Hi van influir, d'una banda, la incorporació d'un grup de catedràtics que van exhibir un tremp dinamitzador de la Facultat

181 Real decreto disponiendo que la Universidad, como institución pública con organización y vida corporativa autónoma, se regirà por su correspondiente Estatuto y aprobando los Estatutos de las Universidades que se expresan, algunos de ellos con las modificaciones que se publican (9-9-1921). *Gaceta de Madrid*, 254 (11-9-1921), p. 1006-1015. Vegeu també C. SILLÓ (1914). *La educación nacional*. Madrid: Librería Española y Extranjera de Francisco Beltrán. Tanmateix, l'autonomia universitària no va arribar a l'any de vigència, ja que al juliol de l'any següent va ser suspesa per ordre del ministre Tomás Montejo. Real decreto declarando en suspenso la aplicación de los preceptos contenidos en el Real decreto de 21 de Mayo de 1919, que establecieron el régimen de autonomía universitària (29-7-1922). *Gaceta de Madrid*, 214 (2-8-1922), p. 477.

182 AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres, p. 51. Tot i amb això, els estudis pedagògics no van ser integrats a la universitat enlloc o, altrament dit, «por supuesto, no tuvo eco tal decreto». J. RUIZ (1979). «Antecedentes de las actuales secciones de Pedagogía». A: A. ESCOLANO (comp.). *Los estudios de Ciencias de la Educación: currículum y profesores*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 235.

183 Real orden disponiendo que para cumplimiento del Real decreto de 15 de Agosto próximo pasado, que reorganizó las enseñanzas de la Facultad de Filosofía y Letras, los estudios comunes á todas las Licenciaturas, sean los que se publican (3-9-1913). *Gaceta de Madrid*, 251 (8-9-1913), p. 587-588.

–i que podem associar a l'articulació dels diferents seminaris– i, d'altra banda, la possibilitat de consignar anualment unes dotacions econòmiques destinades a «serveis de cultura general, ampliació d'estudis i investigacions científiques».

Concretament el 1925 aquesta dotació econòmica es va emprar de la manera següent:

«Una o dos pensiones para alumnos de la Facultad.

Cursos breves de profesores nacionales o extranjeros.

Ordenación de fichas y materiales inéditos del Dr. Balari, preparándolos para su impresión, y para los gastos de publicación de estos materiales y otras publicaciones de la Facultad.

Materiales de investigación para las clases.

Catalogación, servicio y demás necesidades de la Biblioteca y Sala de lectura para los alumnos.

Adquisiciones de libros y encuadernaciones».¹⁸⁴

Algunes de les més significatives activitats docents extracurriculars de la Facultat van ser els cursos monogràfics que s'hi van impartir. Eren de temàtica ben diversa i, clarament, responien a la iniciativa personal dels catedràtics que els proposaven i que, en la majoria dels casos, eren els mateixos encarregats de la seva docència. Una excepció a això últim va ser l'esforç, encetat el 1916, per crear-hi uns estudis de llengües vives;¹⁸⁵ durant els anys següents, l'encarregat d'organitzar aquesta mena de cursos d'idiomes va ser el catedràtic Pere Bosch Gimpera, un ferm partidari de dotar els homes de ciència de tots els recursos instrumentals per poder estar al dia dels avenços de les seves disciplines, i que ho havia pogut experimentar com a pensionat a Alemanya. Després d'una interrupció durant el bienni 1924-1926, segons que sembla per decisió governativa,¹⁸⁶ es van reprendre els cursos d'anglès, francès i alemany, que van anar a càrrec d'especialistes aliens a la Universitat de Barcelona, com, per exemple, A. Bertrand, director de l'Institut Francès de Barcelona;¹⁸⁷ també van fer-s'hi cursos de rus i de literatura eslava.¹⁸⁸

Per contra, tret de l'excepció esmentada dels cursos d'idiomes i d'algun altre curs puntual, com ara el de conferències sobre filosofia catalana a càrrec del degà de Filosofia i Lletres de

¹⁸⁴ AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (28-9-1925), p. 112.

¹⁸⁵ Segons consta a l'acta de la Junta del 13 d'octubre de 1916, «varios señores presentes significaron la conveniencia de que en esta Facultad se establezcan cursos libres de lenguas vivas, como poderoso medio de estudio para determinadas materias. Acordóse unánimemente comunicar este pensamiento al Rectorado para su aprobación, obtenida la cual se intentará establecer enseñanzas de francés, inglés, alemán e italiano». AHUB, 41/6/3/14: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (13-10-1916), p. 32..

¹⁸⁶ AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (26-9-1924), p. 75, (10-12-1924), p. 87 i (28-9-1926), p. 139.

¹⁸⁷ AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (28-11-1923), p. 45.

¹⁸⁸ AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (9-7-1923), p. 31 i (10-11-1930), p. 144-145.

la Universitat de Madrid, Adolfo Bonilla,¹⁸⁹ gairebé la totalitat dels altres cursos impartits a la Facultat durant aquests anys van tenir com a docents a alguns dels seus catedràtics i professors auxiliars. A tall d'exemple, podem citar-ne els casos de Cosme Parpal, amb estudis sobre Psicologia afectiva i Psicologia hispànica (1920),¹⁹⁰ de Jaume Serra Húnter, amb cursos d'Epistemologia o Teoria del coneixement (1921) i de Metafísica (1925),¹⁹¹ de Tomàs Carreras i Artau, a l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (a partir de 1921),¹⁹² de Joaquim Xirau, amb cursos de Conceptes filosòfics fonamentals (1921) i d'Introducció a la Filosofia (1924),¹⁹³ de Joaquim Balcells, amb un curs sobre Estilística llatina (1922)¹⁹⁴ o d'Antonio de la Torre, amb un curs sobre Història de la Corona d'Aragó (a partir de 1923).¹⁹⁵

Una mena d'iniciativa formativa ben singular va ser la realització durant diversos estius, de cursos per a nord-americans. El projecte va ser promogut per la professora de Literatura espanyola al Barnard College de la Universitat de Columbia, Carolina Marcial Dorado, i va tenir una primera edició el 1922. En les edicions successives van col·laborar alguns dels professors de la Facultat, com ara Josep V. Amorós, Lluís Pericot, Manuel de Montoliu, Joaquim Balcells o Jordi Rubió.¹⁹⁶

189 Tot i que sovintejaven les conferències puntuals organitzades per la Facultat dictades per especialistes d'anomenada reconsagrada sobre les temàtiques, esmentem aquest cicle per la seva estructuració de curs. Les lliçons d'Adolfo Bonilla van tenir lloc entre el 18 i el 22 de febrer de 1924, i s'hi van tractar els aspectes següents: «1. Los orígenes. La cultura filosófica catalana en la Edad Media; 2. Lulio y el lulismo; 3. El orientalismo filosófico en Cataluña; 4. El Renacimiento catalán y la cultura histórica filosófica; 4. La tradición escolástica. La escuela escocesa. Otras direcciones. Los contemporáneos. Ensayo de una determinación de los caracteres de la filosofía catalana». AHUB, 38/1/2/4: Varis.

190 AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (4-6-1920), p. 7-8.

191 AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (19-5-1921), p. 43 i AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (26-3-1925), p. 101.

192 AHUB, 38/1/2/3: Filosofia, varis (1921-1922). En el marc de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya dirigit pel catedràtic d'Ètica Tomàs Carreras i Artau, el curs 1921-1922 es van realitzar les accions formatives següents: «Estudis sobre la mentalitat primitiva», a càrrec de Tomàs Carreras i Artau; «Curs d'introducció a l'etnografia i de l'etnografia especial de Catalunya», per Josep M. Batista i Roca, auxiliar de la Facultat; «Recerques lingüístiques a l'Alt Aragó. Aplicacions etnogràfiques», per Josep M. de Casacuberta, auxiliar de la Facultat; «Resultats d'una excursió lingüístico-etnogràfica al poble català d'Alguer (illa de Sardenya)», per mossèn Antoni Griera, membre de l'Institut d'Estudis Catalans, i Josep M. de Casacuberta i Josep M. Batista i Roca; «Estudios sobre el pueblo vasco y su cultura (segunda sèrie)», per Telesforo de Aranzadi, catedràtic de la Facultat de Ciències, i Àngel Apraiz, catedràtic de la Facultat; i «Estudis sobre la masia catalana», per l'arquitecte Josep Danés Torras.

193 AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (6-6-1921), p. 46 i AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (10-12-1924), p. 90.

194 AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (19-11-1922), p. 68.

195 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (10-12-1924), p. 90, (20-10-1927), p. 184 i (3-12-1926), p. 150. Provablement el primer curs d'Història de la Corona d'Aragó s'encetà el 1920.

196 M. DE ZARRAGA (23-10-1927). «La il·lustre doctora espanyola que solo vive para España». *Abc*, p. 18. Les assignatures que van impartir-hi els docents de la Facultat foren, per exemple, Història de l'art espanyol, Història d'Espanya, Literatura espanyola, el 1923, i Fonètica, Història de la literatura espanyola, Literatura espanyola contemporània, Història d'Espanya, Història dels descobriments, Història de l'art espanyol i Història de la pintura espanyola, el 1924. AHUB, 41/6/2/32: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres, p. 8 i 105-106.

Convé recordar que totes aquestes iniciatives docents extracurriculars van ser tothora el resultat de l'empenta del nucli docent més dinàmic de la Facultat, dotat d'una visió més ampla de la seva activitat cultural i que, en molts dels casos, tenien vincles amb altres institucions culturals catalanes, com, per exemple, l'Institut d'Estudis Catalans. A més, la decisió de l'execució o no d'aquestes iniciatives docents corresponia sempre a la Junta de la Facultat, motiu pel qual la resolució de les propostes —és a dir, de l'atorgament de la *venia legendi*— també estava condicionada pel joc de relacions que s'establia al si d'aquest organisme. Un punt de fricció, precisament, s'esdevingué el 1921 arran la publicació d'un programa de «Cursos complementaris i treballs de seminari» editat per la Junta Permanent del Segon Congrés Universitari Català en el qual es donava publicitat de les activitats docents d'alguns membres de la Facultat que, segons s'hi deia, «tenen el caràcter d'estudis lliures i d'ampliació de les càtedres vigents».¹⁹⁷ El degà Josep Daurella en va plantejar

«que se había enterado con extrañeza de que en el programa de cursos publicados por una entidad distinta de nuestra Facultad se habían copiado textualmente varios de los anunciados en el cuadro de los organizados por la misma, causando la lectura de dicho programa la impresión de que tales cursos habían sido organizados por la expresada entidad».¹⁹⁸

Per la seva banda, el catedràtic Pere Bosch Gimpera, que actuava com a secretari dels cursos esmentats, va matissar que en cap moment no havia estat aquesta la intenció dels promotors, alhora que feia notar que la iniciativa responia al «vehemente deseo de cooperar en la medida de sus fuerzas a nuestra renovación universitaria, que afortunadamente se viene operando merced al esfuerzo de múltiples factores», el que en certa mesura equivalia a reconèixer a un grup de catedràtics la paternitat dels intents de renovació universitària.¹⁹⁹

Precisament, alguns d'aquests professors de la Facultat van refermar les seves xarxes de sociabilitat acadèmica amb la creació d'alguna plataforma parauniversitària de coordinació. Tal fou el cas de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria, creada el 1922 al si de la Facultat de Filosofia i Lletres. Domiciliada a la Facultat, la seva Junta inicial va estar integrada per Telesforo de Aranzadi, com a president, Pere Bosch Gimpera, com a vicepresi-

¹⁹⁷ AHUB, 38/3/2/11: Cursos, curssets i conferències de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona i d'altres universitats. Els membres de la Facultat que s'hi esmentaven eren Jaume Serra Hünter, Tomàs Carreras i Artau, Manuel de Montoliu, Josep M. Batista i Roca, Josep V. Amorós i Pere Bosch Gimpera.

¹⁹⁸ AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (6-4-21), p. 39. Vegeu, també, JUNTA PERMANENT DEL SEGON CONGRÉS UNIVERSITARI CATALÀ (1919). *Cursos complementaris i treballs de seminari de la Universitat Catalana*. Barcelona: Junta Permanent del Segon Congrés Universitari Català.

¹⁹⁹ AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (6-4-1921), p. 40.

dent, Tomàs Carreras i Artau, com a tresorer, August Pi i Sunyer, Joan Serra Vilaró, lluís Pericot i Rossend Serra i Pagès, com a vocals, i Josep M. Batista i Roca, com a secretari.²⁰⁰

Un altre exemple de l'activitat parauniversitària que complementava la que es feia a la Facultat el constitueixen els anomenats cursos d'extensió universitària, en els quals, entre altres, van prendre part alguns dels professors de la Facultat. En el programa corresponent a l'hivern de 1917, en van conferenciar José Jordán de Urríes («Sistema de les arts»), Manuel de Montoliu («La llengua i la literatura catalanes en Alemanya»), Pere Bosch Gimpera («Sobre la cultura ibèrica») i Jordi Rubió i Balaguer («La política mediterrània de Catalunya a l'Edat mitjana»). En la realització d'aquelles conferències, a més dels conferenciants, van col·laborar un seguit d'entitats i institucions d'alta cultura: l'Ateneu Barcelonès, la Universitat de Barcelona, l'Acadèmia de Legislació i Jurisprudència, l'Escola de Funcionaris i l'Institut d'Estudis Catalans.²⁰¹

En tots els plans docents aplicats a la Facultat de Filosofia i lletres durant el primer terç del segle XX restaven vedats els estudis i la titulació de doctorat, ja que tothora es mantingué l'exclusivitat del estudis de tercer cicle a la Universitat de Madrid. Tot i amb això, aquesta continuava sent una reclamació força sentida per la Facultat i els seus membres. Tan ferm era aquest desig entre els catedràtics de Filosofia i Lletres que fins i tot el 1917 arribaren a l'extrem d'oferir-se «sin gratificació alguna» al ministeri perquè hi implantés aquests estudis. En la seva petició, que s'afegia a una de semblant que anteriorment havia presentat la Facultat de Ciències, la Junta de la Facultat va articular una proposta d'assignatures de doctorat ben definida i estructurada en les tres especialitats:

«La asignatura de Metafísica será explicada por el Catedrático de Lógica fundamental [Josep Daurella]

La de Estética por el de Teoría de la Literatura y de las Artes [José Jordán de Urríes].

La de Sociología por el de Historia de la filosofía [Jaume Serra Húnter].

La de Pedagogía superior por el de Psicología superior [Cosme Parpal].

La de Filosofía del derecho por el de Ética [Tomàs Carreras i Artau], mientras no se ofrezca a desempeñarla ningún Catedrático de la Facultad de Derecho. [...]

La asignatura de Filología románica será explicada por el Catedrático de Lengua y literatura griegas [Josep Banqué].

La de Literatura arábica por el de Lengua arábica [Francesc Barjau].

La de Lengua y literatura rabínicas por el de Lengua hebrea [Francesc Barjau].

La de Sánscrito por el de Lengua griega [Lluís Segalà].

200 AHUB, 38/1/2/3: Filosofia, varis (26-1-1921). La coordinació entre la Facultat i l'Associació contemplava que els llibres d'aquesta última romanguessin als seminaris universitaris i, alhora, que els seus membres poguessin fer ús dels fons bibliogràfics dels seminaris. AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (19-6-1922), p. 78. Vegeu Ll. PERICOT (1975). «Un episodio en la Historia de la Etnografía en España. La Asociación Catalana d'Antropología, Etnología i Prehistòria». *Revista de la Universidad Complutense*, 98, p. 15-21.

201 AHUB, 41/6/3/11: Cursos, cursets i conferències de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona i d'altres universitats (1917).

La de Literatura contemporánea de las lenguas no latinas por el de Lengua y literatura española [Antoni Rubió i Lluch]. [...]

La asignatura de Sociología será explicada por el Catedrático de Historia de la filosofía [Jaume Serra Húnter].

La de Historia del arte por el de Arqueología [Josep V. Amorós].

La de Historia de América por el de Historia universal [Martiniano Martínez].

La de Arqueología arábica por el de Arqueología [Josep V. Amorós].

La de Instituciones civiles y políticas de América por el de Geografía política y descriptiva [Eduardo Pérez Agudo].»²⁰²

3.3. Càtedres i seminaris

Si efectivament les assignatures i els cursos –fixades pel govern i impulsats per la Facultat, respectivament– són rellevants per escatir el desplegament dels nous coneixements acadèmics de principis del segle xx, semblantment la figura del catedràtic i, en un sentit més impersonal, de les càtedres que regentaven constituïren el pal de paller de l'entramat universitari d'aquells anys, i encara ho serà fins ben entrat el franquisme dictatorial, a la segona meitat de la centúria. En qualsevol cas, el binomi càtedra-catedràtic es mantindrà en tot moment com el nucli essencial en què es fonamentava el món universitari espanyol i, doncs, també, el català. En aquest sentit, fins i tot, Alejandro Nieto encunya el terme «catedraticocentrismo» per referir-se a aquesta particular circumstància de la vida universitària, i, més concretament, n'afirma que

«La vida (y la política) universitarias se han centrado tradicionalmente sobre la figura del catedrático: aun concibiéndose formalmente la Universidad como una corporación de profesores y alumnos, para poco –o nada– han contado los alumnos; y del lado de los profesores, lo no catedráticos era como si no existieran, puesto que su vida oficial dependía totalmente de la voluntad del “maestro”. En cuanto a un eventual “tercero”, es decir, el Ministerio siempre ha vivido colonizado por algunos catedráticos. Las consecuencias de tal situación son fáciles de imaginar: la Universidad estaba en manos de los catedráticos y las reformas universitarias, firmadas o propuestas por un Ministro o Director General catedrático, o eran en realidad reformas para catedráticos, o a ellos se encomendaba la gestión». ²⁰³

Sigui com vulgui, la potestat per definir les càtedres en la universitat de matriu liberal era exercida en exclusiva pel govern de l'Estat. El ministeri d'Instrucció Pública, com hem vist, reglamentava quines càtedres s'establien a les universitats i, doncs, quines eren les assignatures que s'incorporaven als plans d'estudis. La càtedra esdevenia, des d'aquesta perspectiva,

²⁰² AHUB, 41/6/3/17: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (17-11-1917), p. 43.

²⁰³ A. NIETO (1984). *La tribu universitària. Fenomenología de los catedráticos de la Universidad española*. Madrid: Tecnos, p. 17.

una singularització del lloc de treball, perquè pressuposava un alt grau d'especialització en la mesura que un catedràtic només podia estar adscrit a una càtedra concreta. Val a dir que a partir d'aquest plantejament teòric inicial, després s'afegia l'aplicació pràctica, i al capdavant això comportava que s'hi donessin circumstàncies ben singulars: per un costat, podia donar-se el cas que, per decisió governativa, es modifiqués radicalment l'especialització d'una càtedra d'un curs pel següent, de manera que un catedràtic passés, per exemple, de ser-ho de Metafísica a ser-ho de Lògica fonamental;²⁰⁴ i, per un altre costat, per efecte del sistema de les acumulades, un catedràtic pogués exercir la docència de dues especialitzacions alhora, com, per exemple, llengua grega i Història universal antiga i mitjana.²⁰⁵

Càtedres creades entre 1902 i 1928	
Any	Càtedra
1902*	Lògica fonamental Llengua i literatura espanyoles Literatura espanyola (curs d'investigació) Història d'Espanya Història universal Teoria de la literatura i de les arts Llengua i literatura llatines Llatí vulgar i dels temps mitjans Llatí, 1r grup Llatí, 2n grup Llengua aràbiga Llengua grega Paleografia
1905	Filologia comparada del llatí i el castellà llengua hebrea Gramàtica comparada de les llengües indo-europees Llengua i literatura gregues Bibliologia
1907	Història crítica d'Espanya
1910	Psicologia superior Història de la filosofia Ètica Història antiga i mitjana d'Espanya Història moderna i contemporània d'Espanya Arqueologia Numismàtica i epigrafia Història universal, edat antiga i mitjana Història universal moderna i contemporània

204 Aquest fou el cas de Josep Daurella i Rull que, en virtut del reial decret de 1900 que modificava els ensenyaments de les facultats de Filosofia i Lletres arreu, passà de ser catedràtic de Metafísica a ser-ho de Lògica fonamental. Tal com valora Xavier Serra, «en filosofia [...] passar d'explicar la Metafísica a explicar la Lògica, comportava canviar de branca i introduïa per a aquells catedràtics la necessitat de renovar completament el temari i modificar substancialment el punt de vista». X. SERRA (2010). *Història social de la filosofia catalana. La Lògica (1900-1980)*. Catarroja: Afers, p. 24.

205 L'hel·lenista Lluís Segalà i Estalella era catedràtic de Llengua grega i, entre 1910 i 1915, també exercí, com a acumulada, la càtedra d'Història universal, edat antiga i mitjana. És ben lògic deduir que en aquesta darrera assignatura les seves lliçons sobre la història de la Grècia clàssica i les de l'Europa medieval estiguessin una mica descompensades.

Geografia política i descriptiva	
1913	Llengua llatina (1r curs d'ampliació) Llengua llatina (2n curs d'ampliació)
1914	Història de la llengua castellana
1916	Història d'Espanya antiga i mitjana
1924	Llengua i literatura llatines (ampliació)

Font: Anuaris de la Universitat de Barcelona (1902-1926).

* Corresponen a càtedres creades pel pla de 1900.

Si bé l'Estat liberal havia aconseguit transformar plenament els catedràtics en funcionaris integrats en un cos estable i encotillat de l'administració pública, la màxima expressió simbòlica del qual era el famós «escalafó», els catedràtics maldaren tothora per mantenir i fer paleses les seves cotes de jerarquia i poder acadèmic i organitzatiu. Això últim s'evidencià en diverses ocasions a la Facultat de Filosofia i Lletres, com ara quan, el 1924, el catedràtic Eduardo Pérez Agudo reclamava al secretari de la Facultat que esmenés l'acta d'una reunió de la Junta substituint-hi el terme «profesores» pel de «catedráticos», i ho feia argumentant la seva proposta tot afirmant-ne que

«La palabra profesor nos rebaja por la vulgaridad que envuelve y por su impropiedad, pues no significa nada que tenga relación con la enseñanza. La palabra Catedrático es nombre apropiado, grande y noble, de pura alcurnia y dice cuanto somos o debemos ser. Los extranjeros —afegia, palesant un altre vessant del seu tarannà ideològic— deben aprenderla de nosotros como han aprendido otras cosas, pero nosotros no debemos renunciar a tan linajudo significado».²⁰⁶

En un sentit semblant, l'any abans es va evidenciar una pugna entre els dos catedràtics hel·lenistes de la Facultat, Josep Banqué i Lluís Segalà, a causa de la distribució alterna per cursos de la Llengua grega i la Llengua i literatura gregues, ja que tots dos catedràtics presentaven postures antagòniques sobre aquesta qüestió: Banqué reclamava poder impartir dos cursos seguits de Llengua grega i Segalà considerava que s'havia de respectar l'alternança de cada curs. Aquesta disputa va formalitzar-se mitjançant instàncies davant el ministeri, va ser un tema recurrent i enutjós a nombroses Juntes de la Facultat i, tot plegat, obligà al degà a realitzar diverses gestions per trobar una «fórmula de avenencia entre los doctores Banqué y Segalá»;²⁰⁷ a més, l'enfrontament va afectar els treballs que, des de 1922, venia realitzant una comissió de membres per editar les obres de Josep Balari i Jovany, en la qual desenvolupaven un rol destacat Banqué i Segalà.²⁰⁸

206 Eduardo Pérez Agudo va tramitar la seva petició al catedràtic Antonio de la Torre, secretari de la Facultat, mitjançant un ofici. AHUB, 38/1/2/4: Filosofia i Lletres, varis (18-6-1924).

207 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (9-3-1923), p. 7.

208 Arran els enfrontaments i la mala maror generada al claustre, hi hagué una cadena de renúncies dels membres de la comissió a càrrec de l'edició dels materials inèdits de Balari i Jovany, de la qual van plegar Francesc Barjau, Joaquim Balcells i Antonio de la Torre. AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (30-4-1924), p. 64.

Un altre exemple del concepte de jerarquia que impregnavava el binomi càtedra-catedràtic el trobem en el toc d'atenció que el 1924 el vclautre de la Facultat, a instàncies del catedràtic Joaquim Balcells —que demanà al degà «tome las medidas que crea pertinentes»— va donar al professor auxiliar Fèlix Duran i Cañameras que va obligar a aquest últim, també bibliotecari de la universitat, a desdir-se públicament de les crítiques, ben probablement certes, que havia fet d'algunes pràctiques dels catedràtics en un article de la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*. Ben cert que l'article tenia un to sorneguer, però la rectificació que va haver de trameetre per carta al degà sembla forçada per una inferioritat per la seva condició subalterna d'auxiliar.²⁰⁹

En qualsevol cas, el model del binomi càtedra-catedràtic que hem esbossat remet, des del punt de vista pedagògic, a un model de docència, de llarguíssima tradició, que es fonamentava en les classes magistrals sovint soporíferes i feixugues, posades en escena amb una retòrica barroca i pomposa, que es complementaven amb la comercialització d'uns manuals d'apunts que l'alumne havia de memoritzar fil per randa per poder superar els exàmens de tribunals. Lògicament, el nucli de nous professors dinàmics a què ja hem fet referència anteriorment no estaven gaire d'acord a perpetuar aquest model docent, sinó que més aviat eren partidaris d'introduir-hi modificacions en el sentit d'atorgar als seus ensenyaments un sentit més pràctic. En definitiva, aquest desig de reforma abocava a la progressiva implantació del model universitari germànic, que articulava l'acció docent a partir del treball de seminari.²¹⁰

El 1920 fou l'any clau per desenvolupar els seminaris a la Facultat de Filosofia i Lletres, ja que se n'hi van crear tres: el d'Ètica, el d'Història i Arqueologia i el de Filosofia; a més, consta la petició de constitució d'un altre més —Filològic-literari— del qual no tenim constància que es portés a cap. Amb tot, el que constituirà la base de les activitat acadèmiques del seminari d'Ètica, és a dir, els arxius de Psicologia col·lectiva i ètica hispàniques i d'Etnografia i Folklore de Catalunya menats per Tomàs Carreras i Artau, ja venien funcionant de feia uns anys, concretament des de 1912, en el primer cas, i 1915, en el segon.²¹¹ Tot just accedia a la càtedra

209 A l'article afirmava el següent: «Dice el refrán que cada maestro tiene su librillo. En la actualidad no hay catedrático de la Facultad de Filosofía y Letras (por lo menos de la Universidad de Barcelona) que no quiera tener su armario-biblioteca, cuya llave lleva él encima y de cuyos libros sólo puede aprovecharse él y sus alumnos. No importa que en todo rincón, que en todos los pasillos, que en la mayoría de las aulas haya una biblioteca chiquita y que el Estado haya de comprar siete u ocho ejemplares de una misma obra que sólo se utiliza tres o cuatro veces al año; el catedrático está satisfecho porque tiene su biblioteca, de la cual él sólo puede disponer a pasar de haberla pagado el Estado». AHUB, 38/1/2/4: Facultat de Filosofia i Lletres, varis (28-3-1924).

210 Francisco Gracia recorda l'experiència de Pere Bosch Gimpera, un dels impulsors d'aquest canvi a la Facultat, a la Universitat de Berlin, «on comprovà els avantatges del sistema docent anglosaxó, basat en les tutories i les classes pràctiques com a complement decisiu de les lliçons magistrals, respecte del model francès, sustentat en les explicacions teòriques, que era l'aplicat a Espanya». F. GRACIA (2015), p. 25.

211 En la seva petició de reconeixement com a seminari d'Ètica, Tomàs Carreras en definí breument l'objectiu: «el cultivo de la investigación personal mediante la colaboración del profesor con sus alumnos de la Cátedra, con otras Cátedras, especialmente de la sección de Filosofía y aún con otros elementos extrauniversitarios». AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (4-6-1920). Amb anterioritat, ja se n'havia afirmat que els dos arxius esmentats estaven «dirigidos y costeados por el Dr. Carreras y

d'Ètica, Tomàs Carreras i Artau encetà una avantguardista tasca de seminari que resultà innovadora en un doble vessant: internament, pel que feia a la mateixa renovació de la docència universitària i, externament, pel que feia a la repercussió sobre el panorama en desenvolupament de l'antropologia catalana. Tots dos projectes desenvolupats per Carreras a l'entorn de la seva càtedra d'Ètica, i embrió del seminari, tingueren un abast diferent, com sintetitza Lluís Calvo en afirmar que

«respecto al proyecto del A.P.E.H. [l'Arxiu de psicologia i ètica hispàniques], éste estuvo orientado como un complemento de las clases de Ética de Carreras y, por lo tanto, dirigido hacia el alumnado, quien constituyó el principal agente de la acción. Por su parte, el A.E.F.C. [l'Arxiu d'etnografia i folklore de Catalunya] fue una empresa que fue más allá del recinto universitario ya que en él participaron folkloristas, literatos, excursionistas, religiosos, etc., llegando a contabilizarse más de trescientos colaboradores en el momento de mayor auge de la institución».²¹²

Si important va ser la tasca científica menada al seminari d'Ètica, certament la del seminari d'Història i Arqueologia no fou menor, si bé és cert que, a diferència de l'anterior, més enfocada exclusivament a la formació de l'alumnat de la secció d'Història. Els seus promotors principals van ser Pere Bosch Gimpera i Antonio del Castillo, dos catedràtics que van remoure i dinamitzar la secció d'Història de la Facultat i que van crear escola, amb un reguitzell de deixebles de primer nivell en la historiografia catalana. En el seu primer curs de funcionament, el seminari d'Història i Arqueologia va incidir en la investigació amb els projectes «Comparación del neolítico y eneolítico francés con el de la península Ibérica» i «Estudio de las fuentes literarias referentes a los pueblos de la península en la Antigüedad», a càrrec de Pere Bosch Gimpera, «Bibliografía histórica de la Corona de Aragón» i «Las Cortes catalanas medievales y los orígenes de la Generalidad», a càrrec d'Antonio de la Torre, «Iconografía catalana», «Arquitectura militar de España medieval» i «Indumentaria española medieval», a càrrec de Josep V. Amorós. A més, a aquest seminari van organitzar-se conferències, cursos monogràfics d'intel·lectuals destacats del món cultural català del moment –com Ferran Valls i Taberner o Antoni Rovira i Virgili– i es van editar alguns treballs.²¹³

Per la seva banda, el seminari de Filosofia va ser reconegut el 1920, a instàncies del catedràtic d'Història de la filosofia Jaume Serra Hünter, un altre membre del nucli de professors

que con carácter de ampliación de estudios de la cátedras de Ética vienen funcionando desde 1912 y 1915». AHUB, 41/6/3/17: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (30-4-1918), p. 51.

212 Ll. CALVO (1991). *El «Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya» y la Antropología catalana*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 17-18. Vegeu, també, Ll. CALVO (1994); i Ll. CALVO (1997). *Historia de la Antropología en Cataluña*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

213 AHUB, 41/6/3/17: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (13-5-1920), p. 100 i AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (13-5-1920), p. 1. Entre els conoferenciants, podem destacar el filòleg suís Wilhelm Meyer-Lübke i l'historiador alemany Heinrich Finke. Alguns dels alumnes que participaren activament en les tasques del seminari van ser Marià Bassols, Josep C. Serra, Lluís Pericot i Alberto del Castillo.

dinàmics preocupats per la renovació docent de la universitat. Pel que sabem, les activitats del seminari es remunten al curs 1914-1915 i, segons afirmava el mateix Serra Húnter, el seminari era

«la agrupación de alumnos, exalumnos y excepcionalmente de personas debidamente capacitadas que bajo la dirección y con la colaboración del catedrático realiza estudios de Filosofía en sus aspectos sistémico e histórico; de ahí su doble finalidad investigadora: la reflexión personal y la construcción histórica de los sistemas de base de las obras clásicas de la Filosofía».²¹⁴

Com dèiem adés, el 1920 consta una petició formulada a la Facultat per crear-hi un seminari Filològic-literari, en el si de la secció de Lletres, amb la intenció de fer-hi «cursos monogràfics o sobre materias complementarias del vigente plan de estudios» a càrrec dels catedràtics i professors auxiliars Francesc Barjau, Josep Banqué, Jordi Rubió i Balaguer, Joaquim Balcells i Lluís Segalà, així com de convidar a professors estrangers, com ara Alfred Jeauroy o Antoine Meillet a fer-hi cursos breus de les seves especialitats.²¹⁵ Anys més tard, hi ha constància de l'existència d'altres seminaris, com ara el de Filologia llatina, menat per Joaquim Balcells, el de Psicologia superior, a càrrec de Pere Font i Puig, el de Filologia grega, dirigit per Lluís Segalà, i el de Pedagogia, promogut per Joaquim Xirau i Jaume Serra Húnter.²¹⁶ D'aquests quatre seminaris, el que tingué més volada fou el de Pedagogia, per tal com els seus promotors aconseguiren congriar-hi la col·laboració d'especialistes aliens, com ara Emili Mira, August Pi i Sunyer, Jesús Bellido, Abelard Fàbrega, Alexandre Galí o Artur Martorell, fet que els permeté articular una mena de proposta d'estudis universitaris de Pedagogia força estructurats.²¹⁷

214 AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (4-6-1920), p. 5. Entre les tasques se seminari executades amb anterioritat al 1920, hi ha els cursos següents impartits per Serra Húnter: «Epistemología o Teoría del conocimiento» (1914-1915), «Metafísica como Filosofía de lo trascendente» (1915-1916), «Metodología de las Ciencias del Espíritu» (1916-1917), «Cuestiones principales de Psicología empírica» (1917-1918), «Lógica desde el punto de vista del psicologismo» (1918-1919) i «Ética doctrinal» (1919-1920). AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (4-6-1920), p. 5-6.

215 Entre els cursos monogràfics consten «Curso breve de Lengua rabínica», de Francesc Barjau; «Traducción y estudio de las obras morales de Plutarco», de Josep Banqué; «Estudios sobre manuscritos de Cataluña en los siglos XI y XV», de Jordi Rubió i Balaguer; «Los poetas elegíacos latinos», de Joaquim Balcells, i «Curso breve de lengua sánscrita», de Lluís Segalà. AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (4-6-1920), p. 6.

216 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (15-5-1924), p. 65-66, (19-5-1917), p. 172 i (6-10-1930), p. 135.

217 Sota la denominació de «Cursos permanentes sistemáticos» s'aplegaven vuit matèries estructurades en dos cursos: «Pedagogía», per Joaquim Xirau; «Principios de Filosofía y Pedagogía», de Jaume Serra Húnter; «Psicología infantil», d'Emili Mira, i «Fisiología humana», d'August Pi i Sunyer i Jesús Bellido, per un costat; i per un altre costat «Pedagogía (seminario)», de Joaquim Xirau; «Psicotécnica educativa y Psicopatología infantil», d'Emili Mira; «Fisiología aplicada a la escuela e higiene escolar», d'August Pi i Sunyer i Jesús Bellido, i «Metodología y organización escolar», d'Abelard Fàbrega, Alexandre Galí, Emili Mira, Artur Martorell i Joaquim Xirau. AHUB, 38/3/2/42: Avisos. Vegeu, també, Ll. FOLCH (1984). «El Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona (1930-1938)». A: *Cinquantenari dels estudis de pedagogia*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 7-14; Ll. FOLCH (1996). «El Seminari de Pedagogia de la Uni-

La creació dels seminaris a la Facultat era una iniciativa de una part del seu claustre en la qual es va implicar, de manera individual o concertada, una part substancialment dinàmica dels seus membres més compromesos amb donar resposta a una necessitat de reforma universitària, com ara Tomàs Carreras i Artau, Pere Bosch Gimpera o Joaquim Balcells, entre altres. Mitjançant aquestes modestes plataformes organitzatives que foren els seminaris es va poder enriquir la vida universitària, encotillada pels plans d'estudis, millorant l'acció docent amb un enfocament pràctic i, alhora, introduint-hi, finalment, la recerca institucionalitzada, absent fins aleshores de les aules de la Facultat.

3.4. El pla de 1928

El cop d'estat que el 13 de setembre de 1923 executà el general Primo de Rivera permeté la instauració d'un singular règim institucional que, en el terreny cultural i intel·lectual, acabaria fent que bona part dels sectors intel·lectuals se situessin en contra del primorriverisme. Profundament arbitrària i antiintel·lectual, la dictadura maldà per exercir un control ferreny dels sectors educatius, i va situar el sistema educatiu en el centre de la seva estratègia per produir ciutadans adoctrinats, amb el magma del patriotisme exacerbant que impregnava totalment el tradicionalisme conservador i autoritari del règim dictatorial.²¹⁸ El 1926 es posà en marxa la reforma de l'educació secundària, i dos anys més tard, el 1928, s'endegava la reforma universitària.²¹⁹ Tot amb tot, des de la perspectiva d'aquest estudi, ens interessa centrar-nos en la incidència que la reforma parcial del 1928 tingué sobre la Facultat de Filosofia i Lletres.

El maig de 1928, el ministre d'Instrucció Pública Eduardo Callejo signava el decret llei de reforma dels estudis universitaris. Tot i que el títol de la norma podria fer pensar en una modificació d'abast ampli, en realitat contemplava, fonamentalment, una modificació dels plans d'estudis de les diverses facultats universitàries, amb alguns additaments concrets. Aquesta reforma parcial era judicada pel ministre més assolible que no pas una reforma integral del

versitat de Barcelona (1930-1938)». A: C. VILANOU (coord.). *Joaquim Xirau, filòsof i pedagog*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 57-62; i J. GONZÁLEZ-AGÀPITO (2010). «La Pedagogia a la Universitat de Barcelona». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet immia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 182-189.

218 Sobre aquesta qüestió, vegeu A. QUIROGA (2008). «Educación para la ciudadanía autoritaria. La nacionalización de los jóvenes en la dictadura de Primo de Rivera». *Revista de educación*, 27, p. 87-104.

219 Vegeu M. DE PUELLES (1998). «Política universitaria y debate público en España (1902-1928)». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Múrcia: Universidad de Murcia, p. 35-52; i A. BAIGES (2015). «El sistema educatiu durant la dictadura de Primo de Rivera: creixement, repressió i nacionalització. Un estat de la qüestió». *Cercles*, 18, p. 121-142; i M DE PUELLES (1980), p. 227-232. Sobre el cas català, vegeu J. M. ROIG (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya, 1923-1930. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

món universitari, que era el desig manifestat per Callejo. A parer seu, tal com recull el preàmbul de la norma,

«vasto y complejo el total problema de la Universidad, el Ministro que suscribe se ha limitado, por ahora, a acometer parcialmente su reforma, en el aspecto vital y esencialísimo de los estudios y enseñanzas que en ella puedan darse, por creerlo más viable en su realización y eficaz en sus resultados que presentar un proyecto de gran traza que abarcara la integridad de la reforma, pero que, acaso por su misma ambiciosa amplitud, no lograra salir de la estéril región de los buenos propósitos».²²⁰

La reforma del pla docent afectava totes les facultats universitàries, però pel que feia a la Facultat de Filosofia i Lletres, l'anomenat pla Callejo consistia en una reordenació rellevant de les assignatures obligatòries que, a més, en comportava una reducció. Si en el pla de 1900 hi havia 28 assignatures –inclosos els dos cursos de comuns i els dos cursos de cada especialitat–, amb aquesta reforma les assignatures «fonamentals» que venien explicitades es van reduir fins a les 22. Dividides per especialitats, aquestes disciplines fonamentals eren Lògica i teoria del coneixement, Psicologia, Metafísic, Ètica, Estètica i Història de la filosofia, a Filosofia; Llengua i literatura espanyola, Llengua i literatura llatina, Llengua i literatura grega, Llengua àrab, Llengua hebrea, Literatura moderna, Bibliologia, Literatura general i Història de l'Art, a Lletres; i Paleografia i diplomàtica, Numismàtica i epigrafia, Arqueologia, Prehistòria i història antiga universal, Prehistòria i història antiga d'Espanya, Història mitjana, moderna i contemporània universal, Història mitjana, moderna i contemporània d'Espanya i Geografia.²²¹

La reestructuració, per tant, de les matèries fonamentals de cada especialitat no va ser, amb tot, gaire profunda. Tal vegada l'especialitat de Filosofia fou la que sortí més ben parada, perquè s'hi van completar les branques del saber filosòfic amb la incorporació de Metafísica i Estètica. Per la seva banda, a l'especialitat de Lletres es va executar el desdoblament de l'antiga Teoria de la Literatura i de les Arts en Literatura general i Història de l'art; a més, s'hi agrupaven les llengües i literatures més importants i s'hi va afegir Literatures modernes. Finalment, l'especialitat d'Història fou la menys afectada, ja que bàsicament es va menar un reordenament de les agrupacions cronològiques de les assignatures estrictament històriques.

Segons la norma del ministre Callejo, la universitat esdevé una institució en la qual s'han de conjuminar tres funcions bàsiques, com són la formació de llicenciats, la qualificació professional i l'especulació científica. A fi i efecte d'executar aquestes tres funcions, la norma

220 Eduardo Calleja de la Cuesta va ser ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts entre desembre de 1925 i gener de 1930 formant part de l'anomenat Directori Civil presidit pel general Miguel Primo de Rivera. Real decreto ley relativo a la reforma de los estudios universitarios (19-5-1928). *Gaceta de Madrid*, 142 (21-5-1928), p. 1010-1016. El text de la llei a M. DE PUELLES (1989). *De la Restauración a la II República*. Vol. 3 d'*Historia de la educación en España. Textos y documentos*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, p. 227-229.

221 Real decreto ley relativo a la reforma, op. cit., p. 1011.

establia una classificació de les accions formatives en tres categories, conegudes com cursos de tipus A, de tipus B i de tipus C. Els cursos corresponents a la llicenciatura són configurats en la seva totalitat per les assignatures fixades pel ministeri, que es consideren fonamentals, i són els cursos de tipus A. També hi havia els cursos adreçats a desenvolupar alguna especialitat professional vinculada amb els cursos fonamentals de la llicenciatura; eren, per tant, cursos d'especialització i conformaven la categoria de cursos B. I, finalment, s'establien els cursos monogràfics d'estudi i recerca, que integraven els estudis de doctorat, coneguts com a cursos C. Mentre que, com dèiem, els cursos de tipus A eren establerts pel ministeri, els cursos de les altres dues categories havien de ser menats per la Facultat. Tot i que pot semblar una aportació rellevant vers l'autonomia, en realitat es tractava de l'atorgament d'una certa llibertat pedagògica, molt limitada pels entrebancs administratius i docents, en què els cursos no fonamentals, en realitat, responien a les capacitats científiques de què comptava la Facultat. Per aquesta raó, les propostes que s'articularen des de les tres seccions de la Facultat tingueren com a docents els catedràtics i professors auxiliars amb més tremp investigador.²²²

Quadre d'assignatures elementals (tipus A) del curs 1930-1931

Secció de Filosofia

Primer curs

Psicologia (1r), P. Font i Puig
Lògica i teoria del coneixement, J. Xirau

Segon curs

Lògica i teoria del coneixement (2n), J. Xirau
Ètica, T. Carreras i Artau

Secció de Lletres

Primer curs

Llengua i literatura espanyola, M. de Montoliu
Història de l'art, A. Apraiz
Literatura general, A. Apraiz
Llengua llatina, J. Balcells

Secció d'Història

Primer curs

Prehistòria i Història antiga universal i d'Espanya, M. Martínez
Geografia (1r), E. Pérez Agudo
Paleografia i diplomàtica (1r), F. Nabot
Llengua llatina, J. Balcells

Segon curs

Arqueologia, J. V. Amorós
Paleografia i diplomàtica (2n), F. Nabot

222 «a) Cursos elementales, teóricos o prácticos, de una disciplina en su conjunto, en los cuales se aspire a proveer al alumno de aquellos conocimientos indispensables para el ejercicio de una profesión o que tienen carácter básico para sus estudios.

b) Cursos teóricos o prácticos en los cuales se desarrolle una especialidad comprendida en alguna de las disciplinas fundamentales o conexas con ella y que tienen una finalidad principalmente profesional.

c) Cursos en los que se persigue la formación intelectual más completa a los efectos de la investigación o especulación científica». Real decreto ley relativo a la reforma, op. cit., p. 1012.

Història universal (Edat Mitjana), P. Bosch Gimpera
 Història d'Espanya (Edat Mitjana), P. Bosch Gimpera

Font: AUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (5-12-1929), p. 94-97.

* Aquesta relació inicial es va veure ampliada al llarg del curs.

En aquesta nova categorització de les matèries —en la qual les assignatures passaren a ser denominades assignatures A, assignatures B i assignatures C—, les assignatures fonamentals —tipus A— i obligatòries per a obtenir el títol de llicenciatura van estar complementades per un seguit d'assignatures variables, segons la capacitat de la pròpia Facultat, que tenien un tarannà més pràctic, especialitzat i enfocat a la investigació; precisament les assignatures de tipus C corresponien als ensenyaments que permetrien accedir a la titulació de doctorat, ara obert a totes les universitats.²²³

La reforma, eminentment docent, com hem vist, incorporava dues mesures recurrents en els projectes universitaris governamentals anteriors: d'una banda, la limitació de la llibertat de càtedra en la mesura que, tot i reconèixer una «plena libertad pedagógica» a l'article 73, la condicionava a no «atacar los principios básicos sociales, que son fundamento de la constitución del país —que la dictadura havia arrabassat—, ni a su forma de Gobierno, ni a los Poderes ni autoridades»;²²⁴ i, d'una altra banda, el reconeixement a centres privats de la capacitat legal de titular els seus alumnes amb nivell universitari. Concretament, l'article 53 establia que

«Los alumnos que hubiesen realizado sus estudios asistiendo habitualmente, durante los años exigidos como mínimo de escolaridad, a Centros de Estudios superiores que por más de veinte años de existencia hayan acreditado notoriamente su capacidad científica y pedagógica, realizarán sus exámenes de fin de curso en idéntica forma que los que hubiesen seguido sus cursos normales en la Universidad, siendo examinados en ella por dos profesores de aquéllos, presididos por un Catedrático de la Facultad en que estuviesen matriculados».²²⁵

A la pràctica, aquesta darrera disposició era una habilitació dels centres privats religiosos per a examinar els seus alumnes a la universitat i, per tant, comportava un reconeixement universitari de l'Església catòlica, perquè, segons que sembla, només hi havia dos centres amb les característiques requerides: el Col·legi de Deusto, dels jesuïtes, i els Estudis Superiors de l'Escorial, dels agustins. Mentre que l'article limitador de la llibertat de càtedra no va generar reaccions, en canvi el relacionat amb els centres religiosos va provocar una ferma mobilització

223 Segons l'article 58, «todas las Universidades del Reino pueden conferir el grado de Doctor, siempre que se hallen en las condiciones exigidas en los artículos siguientes», que fonamentalment consistia a ofertar cursos C amb un enfocament de certa coherència investigadora; en aquest cas, calia que el ministeri autoritzés la potestat de titular amb el grau de doctor. Real decreto ley relativo a la reforma, op. cit., p. 1014-1015.

224 Real decreto ley relativo a la reforma, op. cit., p. 1015.

225 Real decreto ley relativo a la reforma, op. cit., p. 1014.

dels estudiants universitaris en contra, que, al capdavant, derivaria en una oposició al mateix règim dictatorial que seria determinant en la seva ensulsidea.

En qualsevol cas, per a la Facultat de Filosofia i Lletres la modificació del pla d'estudis de 1928 va significar, alhora, un repte i una oportunitat. La implantació del nou pla s'esdevingué un repte organitzatiu de primera magnitud perquè implicava una reorientació general del model docent i comportava la gestió de nombroses accions formatives, una tasca per a la qual molts dels catedràtics no estaven gaire capacitats. I també constituí una oportunitat, sobretot, per refermar el model de treball de seminari i per, aprofitant els marges d'autogestió, integrar en el món universitari els avenços de les branques del coneixement que s'estaven desenvolupant més enllà del clos universitari. Altrament, no podem judicar l'abast d'això últim perquè la vigència del pla Callejo va ser prou migrada com per permetre percebre la seva efectivitat, ja que només restà en vigència durant només tres cursos.

En aquests tres cursos —1928-1929, 1929-1930 i 1930-1931—, la dotació docent de les assignatures noves es va realitzar, com venia sent consuetud, de manera provisional mitjançant interinitats i, sobretot, acumulades, alhora que es mantenia, en procés d'extinció, el pla docent anterior. Així, doncs, alguns dels professors que exercien la docència de les assignatures del pla antic, alhora, també se'n feren càrrec a corre-cuita, en règim d'acumulada, de les assignatures de tipus A o fonamentals; el 1928, per exemple, Pere Font, de Psicologia; Joaquim Xirau, de Lògica i teoria del coneixement; Manuel de Montoliu, de Llengua i literatura espanyoles; Joaquim Balcells, de Llengua i literatura llatines; Ángel Apraiz, de Literatura general i d'Història de l'art; Eduardo Pérez Agudo, de Geografia; Francesc Nabot, de Paleografia i Diplomàtica; i Pere Bosch Gimpera, de Prehistòria i història antiga universal i d'Espanya.²²⁶ A l'estiu de 1929, just abans d'iniciar el segon curs de vigència del nou pla, el ministeri va fixar els criteris d'acoblament dels catedràtics de l'antic pla al nou, és a dir, de manera general va determinar el canvi de càtedres de les quals eren titulars. Mentre que a les seccions de Filosofia i de Lletres les modificacions van ser poques,²²⁷ a la secció d'Història hi va haver un reglament considerable;²²⁸ en alguns casos, això va provocar alguna situació incoherent —com la

226 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (25-9-1928), p. 34-35 i AHUB, 38/1/1/12: Comunicacions i oficis (3-10-1928).

227 A Filosofia, s'establí que les assignatures noves d'Estètica i Metafísica fossin acumulades a la Universitat de Barcelona; a Lletres, que les càtedres d'Història de l'Art i Literatura general fossin acumulades al catedràtic de Teoria de la Literatura i de les Arts. Real orden estableciendo reglas para hacer el acoplamiento del personal existente hoy en las Universidades, a las diversas enseñanzas que constituyen los nuevos planes de estudio de las Facultades universitarias (17-8-1929). *Gaceta de Madrid*, 232 (20-8-1929), p. 1290.

228 «6.º La asignatura única de Historia moderna universal y de España se dividirá en dos, de clase diaria: una, de Historia moderna universal, y otra, de Historia moderna de España.

Y los dos cursos, de lección alterna, de Historia universal contemporánea e Historia de España contemporánea desaparecen del plan, creándose en su lugar una asignatura, de lección diaria, que se denominará Historia contemporánea universal y de España.

del catedràtic Pere Bosch Gimpera— que de seguida la Facultat va haver de fer conèixer a les autoritats educatives o «Superioridad».²²⁹

Però va ser la gestió de les assignatures de tipus B i C la que va donar més feina als clausurals de Filosofia i Lletres, perquè, certament, s'obria un ventall de possibilitats notables si s'aprofitaven amb encert per aplicar-hi una renovació dels ensenyaments. Com que, en definitiva, la posada en marxa d'una d'aquestes assignatures depenia del parer de la Junta de la Facultat, i per tal de reduir-ne les arbitrarietats i, doncs, també, els conflictes entre els docents de la Facultat, aviat van de fixar-hi unes condicions mínimes. D'aquesta manera, en iniciar-se el curs 1928-1929, la Junta va acordar per unanimitat

«que toda persona que haya de dar cursos B y C presente el plan de su trabajo, procediendo el informe de la Sección respectiva. Este plan si se trata de Catedráticos de la Facultad se limitará a una explicación verbal o escrita y si se trata de otro personal docente universitario un cuestionario sistemático. Cuando quien solicite la venia legendi no per-

7.º Los Catedráticos pertenecientes a Universidades que cuentan con Sección completa de Historia, quedarán adscritos como titulares de las nuevas asignaturas, acomodándose a las siguientes prescripciones:

A) Los Catedráticos del suprimido curso de Historia universal pasarán a ser titulares de Prehistoria e Historia antigua universal y de España.

B) Los Catedráticos de la anterior asignatura de Historia universal antigua y media, pasarán a serlo de Historia universal (Edad media).

C) Los Catedráticos del suprimido curso de Historia antigua y media de España, pasarán a serlo de Historia de España (edad media).

D) Los Catedráticos de la antigua asignatura de Historia universal moderna y contemporánea pasarán a serlo de Historia moderna universal.

E) Los Catedráticos de la antigua asignatura de Historia de España pasarán a serlo de la asignatura de Historia moderna de España.

F) Los Catedráticos de la anterior asignatura de Historia moderna y contemporánea de España pasarán a serlo de Historia contemporánea universal y de España.

G) Los Catedráticos de la antigua asignatura de Geografía política y descriptiva, lo serán en lo sucesivo de Geografía, dividida al presente en dos cursos.

H) Las Cátedras de Paleografía y Diplomática, Arqueología y Numismática y Epigrafía serán desempeñadas por sus actuales titulares, y donde éstos no existan, serán acumuladas a propuesta de la Facultad, exceptuando la de Arqueología, que se adjudicará al Catedrático de la suprimida asignatura de Teoría de la Literatura y de las Artes». Real orden estableciendo reglas, op. cit., p. 1290.

229 «La Junta de la Facultad, [...] elevando en petición al Ministerio de que el Señor Bosch Gimpera, autoridad en estudios de Prehistoria reconocida internacionalmente como es bien notorio pueda continuar desempeñando en esta Facultad la Cátedra de Prehistoria, acuerda por unanimidad, haciendo suya una propuesta también unánime de todos los Catedráticos numerarios que forman la Sección de Historia, rogar encarecidamente al Excmo. Sr. Ministro de Instrucción Pública acepte como propuesta de la Facultad para la Cátedra de Prehistoria e Historia antigua universal y de España a favor de D. Pedro Bosch Gimpera, actual titular de la cátedra de Historia Universal antigua y media; que D. Martiniano Martínez Ramírez, actual titular de Historia Universal y que con arreglo a la Real Orden de 17 de agosto último debería ser el titular de la Cátedra de Prehistoria e Historia antigua, sea nombrado titular de la de Historia Universal moderna; que de conformidad con la expresada disposición D. Antonio de la Torre y del Cerro, actual titular de Historia de España, sea nombrado de Historia moderna de España; para las Cátedras de Historia Universal media, Historia de España media e Historia contemporánea, teniendo en cuenta los estudios especializados de los tres catedráticos numerarios que existen en la Facultad, propone se encomiende como acumuladas la Cátedra de Historia Universal media a D. Pedro Bosch Gimpera, de Historia de España media a D. Antonio de la Torre y del Cerro y la de Historia Contemporánea a D. Martiniano Martínez Ramírez». AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (28-9-1929), p. 86-87.

tenezca al profesorado universitario, de acuerdo con el art. 13 del Real Decreto de reforma universitaria, demostrará su competencia científica mediante publicaciones, títulos u otros elementos de juicio, y, a ser posible, que lo garantice persona solvente».²³⁰

Tot i aquesta prevenció legalista del claustre de la Facultat, bona part dels cursos B i C va anar a càrrec dels mateixos catedràtics de les tres seccions; i les incorporacions com a docents van anar a càrrec, en la majoria de casos, d'un bon estol de professors auxiliars que començaren, d'aquesta manera, a assumir la responsabilitat docent d'una assignatura pràctica o de temàtica força especialitzada i, en menor mesura, amb la col·laboració d'alguns especialistes de reconegut prestigi. Aquests nous docents foren el teòleg Albert Bonet i el filòsof Francesc Mirabent, a Filosofia; els filòlegs Odón Apraiz, Antoni M. Griera, Joan Petit i Josep Vergés, el musicòleg Higiní Anglès i l'historiador de la literatura Manuel de Montoliu, a Lletres; i el bibliòfil Pere Bohigas, l'arqueòleg Josep C. Serra i el medievalista Ferran Valls i Taberner, a Història.²³¹ D'alta banda, la realització de cursos B i C va permetre aprofundir en la relació entre seccions, ja que alguns cursos d'una secció eren impartits per membres d'altres seccions –per exemple, Llengua grega per a la lectura de textos filosòfics, de la secció de Filosofia, era impartida per docents de la secció de Lletres–, i també amb altres facultats, com les de Ciències i Medicina, ja que alguns dels seus cursos, com ara Fisiologia humana o Antropologia, també formaven part del pla docent de la Facultat de Filosofia i Lletres

Quadre de cursos B i C de la Facultat de Filosofia i Lletres (1929-1930)

Secció de Filosofia

Cursos B

La Sociologia i les Ciències Psicològiques, T. Carreras i Artau
 Estètica, P. Font i Puig
 Història de la Teoria del concepte, J. Serra Húnter
 La metafísica de la causalitat, A. Bonet
 Els problemes d'Estètica pura, F. Mirabent
 Llengua grega, per a la lectura de textos filosòfics
 Llengua llatina, per a la lectura de textos filosòfics
 Fisiologia humana
 Antropologia
 Introducció a la Física matemàtica

Cursos C

Idees filosòfiques en textos búdics, P. Font i Puig
 Investigació de les fonts del tractat *De anima et vita* de Luis Vives, J. Serra Húnter

Secció de Lletres

Cursos B

²³⁰ AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (18-10-1928), p. 38-39.

²³¹ AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (5-12-1929), p. 94-97.

Estètica, P. Font i Puig
 Evolució tècnica literària de Virgili, J. Balcells
 Història de Grècia i Roma, P. Bosch Gimpera
 Història d'Espanya mitjana, A. De la Torre
 Estudis de Literatura francesa Medieval, La "Matière de Bretagne", P. Bohigas
 Els dialectes provençals, J. Corominas
 Història de la Llengua francesa, A. Grieria
 Introducció als estudis de Musicologia, Higiní Anglès

Cursos C

Investigacions sobre obres d'Art Modern, A. Apraiz
 Investigacions sobre lèxic de Cató i Varró, J. Balcells
 Exercicis de Sintaxi històrica del castellà sobre el text dels Miracles de Berceo, M. de Montoliu
 Interpretació d'un text francès antic, A. Griega

Secció d'Història

Cursos B

Introducció a la investigació històrica, A. de la Torre
 Etnografia Prehistòrica de l'Occident d'Europa, P. Bosch Gimpera
 La Marca Hispànica, F. Valls i Taberner
 Institucions medievals europees, A. del Castillo
 Civilització romana a Espanya, J. C. Serra
 Grec, Ll. Segalà
 Colonització estrangera en el segle XIX, M. Martínez
 Curs monogràfic de la Geografia d'Amèrica, E. Pérez Agudo

Cursos C

Correspondència diplomàtica dels Reis Catòlics. Relacions amb els països berberis-cos, A. de la Torre
 Treballs de Seminari sobre el problema dels Celtes a Espanya, P. Bosch Gimpera
 El problema de la Geografia política, E. Pérez Agudo

Font: AUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (5-12-1929), p. 94-97.

* Aquesta relació inicial es va veure ampliada al llarg del curs.

Com hem comentat anteriorment, la reforma de 1928 incorporava un article que, en la seva aplicació pràctica, implicava el reconeixement universitari per a dos centres de l'Església catòlica. Això va suscitar una intensa mobilització d'oposició per part de bona part dels estudiants universitaris. La conflictivitat estudiantil és una de les característiques inherents a la universitat espanyola de tradició més dilatada, i en la majoria de les seves mobilitzacions les motivacions havien estat prevalentment acadèmiques, però la iniciada el 1928 derivà ben ràpidament cap a finalitats polítiques ben notòries de lluita contra la dictadura. S'operà, d'aquesta manera, una basculació des d'una inicial mobilització «troiana» a una mobilització corporativa escolar, segons la tipologia plantejada per Eduardo González Calleja.²³² Val a dir

232 Segons Eduardo González Calleja, una mobilització «troiana» «acostumbraba a expresarse en la algarada estudiantil de carácter explosivo motivada por razones exclusivamente académicas [i eren] acciones plenamente despolitizadas, dirigidas en general contra el profesorado y circunscritas al recinto universitario»; per contra, el que ell anomena mobilització corporativa escolar consistien en «acciones tumultuarias de rápido desarrollo, con un origen académico, pero vinculadas a razones ideológicas como la defensa de valores de la democracia, la libertad de expresión o el laicismo, lo que da un tono de incipiente politización a la protesta». E. GONZÁLEZ (2009). *Rebelión en las aulas. Movilización y protesta estudiantil en la España contemporánea, 1865-2008*. Madrid: Alianza, p. 49. Sobre la mobilització estudiantil, també podeu veure, per exemple, N. GONZÁLEZ (1970). «El problema universitario español en su contexto histórico».

que en la dinàmica del moviment estudiantil polititzat a Madrid, sobretot mitjançant la Federació Universitària Escolar (FUE), va tenir un paper directiu destacat el mallorquí Antoni M. Sbert.²³³

Els aldarulls dels estudiants tenien una tradició ferma dins de la Universitat de Barcelona, en la qual, durant els primers anys del segle XX, es van produir conflictes importants el 1908 (abans de les vacances de Nadal), el 1913 (després de l'atropellament d'un alumne per un tramvia), el 1914-1915 (d'alumnes no universitaris), el 1915 (d'alumnes de preparatori) i el 1926 (per la reforma del batxillerat). La mobilització a partir de 1929, menada per la FUE, va ser més intensa a altres universitats —especialment la de Madrid—, que no pas a la de Barcelona, amb aldarulls en diverses ocasions; tot i això, la situació a la universitat barcelonina es va malmetre força durant algunes setmanes anteriors a la inauguració de l'Exposició Internacional de Barcelona, al maig de 1929. Quatre mesos més tard, el Directori va derogar el polèmic article de la reforma universitària, la qual cosa significava una gran victòria del moviment estudiantil.²³⁴ Però no va minvar l'oposició dels estudiants al dictador, el qual presentaria la seva renúncia el gener de 1930.

A: DD.AA. *Problemas de la juventud en el mundo actual*. Madrid: Centro de Estudios Sociales del Valle de los Caídos, p. 93-135; R. LÓPEZ (1995). *Ideología y educación en la dictadura de Primo de Rivera (II)*. Institutos y universidades. València: Universitat de València, p. 235-249; i M. BALDÓ (2011b). «Los estudiantes universitarios españoles en la Edad contemporánea: líneas de investigación». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO; J. L. POLO (eds.). *Historiografía y líneas de investigación en historia de las universidades: Europa mediterránea e Iberoamericana*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 243-267.

233 Sobre Antoni M. Sbert, vegeu J. MASSOT (2000a). *Antoni M. Sbert, intel·lectual i polític*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans i J. MASSOT (2000b). *Antoni M. Sbert, agitador, polític i promotor cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

234 Real decreto derogando el artículo 53 del real decreto-ley de 19 de Mayo de 1928 (21-9-1929). *Gaceta de Madrid*, 267 (24-9-1929), p. 1917-1918.

4. EL PROFESSORAT: PERVIVÈNCIA DECIMONÒNICA

CERTAMENT, EL PRIMER QUE HOM CONSIDERA, en aproximar-se a una facultat, és que es tracta d'un centre docent especialitzat que forma part d'una institució universitària, és a dir, el vessant més fàcilment perceptible n'és l'institucional-organitzatiu. Però, ultra això últim, una facultat universitària és també un conjunt de persones —docents i discents— que durant un cert període de les seves vides van participar aplegades en el projecte col·lectiu d'ensenyament-aprenentatge. La Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona era un centre de formació especialitzat en el coneixement humanístic, i altrament era un conjunt de savis i erudits amb una certa voluntat de compartir els seus coneixements exclusius amb les successives onades d'alumnes que s'hi van aplegar sota el seu mestratge. Ja hem esmentat anteriorment el concepte de «catedraticentrisme» hegemònic a les universitats del primer terç del segle XX, i en aquest capítol mirarem d'aproximar-nos amb un cert nivell de detall a aquest grup —minoritari en persones, però clau si el considerem en el temps— de docents de la Facultat, des d'un punt de vista col·lectiu i individual.

En termes generals, la dinàmica interna del claustre de la Facultat va restar mediatitzada, durant bona part dels anys que ara estudiem, per la contraposició de dos grups que tenien i expressaven una visió del món universitari ben diferent i que, per tant, van protagonitzar uns determinats posicionaments al llarg d'aquells anys. Tot i que resulta, si més no, complicat assajar un enquadrament dels docents de la Facultat, perquè la seva classificació implicaria una inevitable dosi d'arbitrarietat i perquè la reducció d'una trajectòria d'anys a unes determinades alineacions comportaria una simplificació tal vegada injusta, no podem estar-nos de fer palès que, efectivament, dins del claustre hi havia, d'una banda, catedràtics que eren partidaris de la perpetuació del model universitari vigent i hereu d'una tradició decimonònica, amb el qual s'identificaven plenament, i, d'una altra banda, catedràtics que blasraven aquell model i n'eren abrandats partidaris de la reforma.

Aquesta confrontació de models s'esdevingué a partir del moment en què s'anà incorporant al claustre un seguit de nous catedràtics que no combregaven pas amb la perpetuació d'una universitat de matriu francesa que consideraven col·lapsada. Això es produí arran la creació de les seccions de Filosofia i d'Història el 1910 —com hem vist al capítol anterior— i la subsegüent dotació de les càtedres noves. I és que entre els nous catedràtics que s'hi van anar incorporant hi va haver un estol de ferm partidaris de la renovació universitària mitjançant la implantació dels seminaris, l'autonomia docent i organitzativa i la catalanització de la institució —en el sentit d'incorporar-hi acadèmicament elements propis de la seva cultura, com

ara el dret, la història, la llengua i la literatura, les tradicions, etc. Aquest nucli de catedràtics innovadors estava format per figures ben destacades com Jaume Serra (Filosofia), Tomàs Carreras Artau (Ètica), Pere Bosch Gimpera (Prehistòria), Joaquim Balcells (Llatí) o Jordi Rubió Balaguer (Literatura catalana), entre d'altres. Com ja s'ha esmentat anteriorment, formaven part del que Jaume Vicens Vives va anomenar la generació de 1917 i que han estat considerats com la segona generació de l'Institut d'Estudis Catalans, una institució amb la qual, d'alguna forma o altra, van estar vinculats;²³⁵ també han estat considerats membres d'una generació universitària de 1914, identificada, a més, amb els valors del moviment noucentista català.

En qualsevol cas, el grup de catedràtics identificats amb el model universitari tradicional, encapçalats per Josep Daurella, però amb aferrissats representants d'un conservadorisme d'allò més tronat com Martiniano Martínez o Eduardo Pérez Agudo,²³⁶ eren majoritaris en el claustre de la Facultat, de manera que pogueren exercir un control permanent sobre la majoria de les decisions que s'hi van prendre. De fet, el grup renovador va maldar perquè la Facultat s'orientés de manera clara vers la renovació universitària, però, com a conseqüència d'aquest joc de poder desplegat al si de la Facultat, només van aconseguir que la docència tradicionalment exercida i fonamentada en les lliçons magistrals restés complementada pel treball més pràctic i d'investigació realitzat en els seminaris que s'anaren creant i, també, que s'ampliés el nombre dels seus efectius amb la incorporació progressiva com a auxiliars i ajudants alguns dels seus deixebles més destacats. Amb tot, el gran projecte d'autonomia universitària, com veurem al capítol següent, tot i que reeixiren en la tasca de refermament del recolzament a la Facultat, no s'acabà consolidant per la dinàmica general de la Universitat de Barcelona.

4.1. L'equip directiu

La Facultat estava encapçalada orgànicament pel degà, el vicedegà i el secretari. Aquests eren càrrecs uninominals, que dins del profundament jeràrquic sistema educatiu espanyol tenien més a veure amb una funció de transmissió que no pas pròpiament d'exercici de poder

235 «Formaven part de l'elit noucentista, la generació de la Solidaritat Catalana, com li agradava dir a Nicolau d'Olwer, o la de 1917 o la de l'Institut, com Jaume Vicens Vives i Josep Pla van qualificar-la. En realitat era la segona generació de l'Institut d'Estudis Catalans, la d'aquells que van ser deixebles i successors immediats dels membres fundadors». A. BALCELLS (2007). «Estudi introductori». A: LL. NICOLAU D'OLWER. *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 12..

236 Aquests dos professors, per exemple, van trametre un informe secret a la presidència del Govern, durant la dictadura de Primo de Rivera, el juny de 1927, «denunciando a colegas e informando sobre reuniones "ilegales" entre profesores de universidad de Madrid y Barcelona». A. QUIROGA (2008). «Educación para la ciudadanía autoritaria. La nacionalización de los jóvenes en la dictadura de Primo de Rivera». *Historia de la educación*, 27, p. 99.

i de pressa de decisions. Desconeixem del cert la durada dels mandats i el sistema d'elecció efectiva dels càrrecs, perquè en ocasions se n'han fet mitjançant la proposta d'una terna de candidats votada a la Junta i en altres ocasions només se n'ha escollit un. En tot cas, corresponia a la Junta votar d'entre els seus membres una proposta que «elevava a la Superioridad» perquè se'n fes el nomenament.²³⁷ D'aquests tres càrrecs, el degà ostentava la representació de la Facultat i exercia la direcció teòrica dels seus membres; el vicedegà, només tenia una funció real quan, per la raó que fos, havia de substituir el degà; i el secretari s'ocupava de la feina més carregosa de la Facultat, perquè havia d'estar al cas del marc legal i normatiu que afectava la vida universitària —d'altra banda, constantment canviant—, d'ocupar-se de l'arxiu de la documentació i de redactar les actes de les Juntes que s'hi celebrassin.

Entre 1902 i 1931 van exercir el deganat tres catedràtics de la Facultat: Ramon M. Garriga (interinament, el 1902-1904), Josep Daurella (1904-1927) i Antoni Rubió Lluch (1927-1931). Durant la major part dels anys que ara estudiem va ser Josep Daurella qui va exercir un control més afermat dels ressorts de poder dins de la Facultat; a més de degà, i sense renunciar a aquest càrrec, Daurella també fou vicerector de la universitat, el 1914, i senador per la universitat, entre 1913 i 1923.²³⁸ Segons el pare Joan Tusquets, al Senat «es significà sempre per la tendència a l'autonomia universitària i pel seu afecte a les institucions culturals de Catalunya».²³⁹ En morir Josep Daurella, el 1927, el claustre de la Facultat va haver de triar un substi-

237 Per exemple, al setembre de 1927, la proposta que des de la Facultat es va remetre al ministeri era un certificat en el qual s'esmentava la terna proposada, però també els resultats de la votació per tal que es tingués en compte el nivell de suport de cada candidat dintre de la Facultat. Al document, signat pel secretari Antonio de la Torre es feia constar el següent: «Vacante el Decanato de la Facultad por fallecimiento de Don José Daurella y Rull, la Facultad procedió a hacer la propuesta en terna que determina la Real Orden de 9 de abril de 1921. Leída esta disposición y las demás pertinentes, emitieron voto los diez candidatos numerarios presentes. Verificado el escrutinio, dio el siguiente resultado: Don Antonio Rubió y Lluch, diez votos; Don Francisco Barjau y Pons, un voto; Don José Banqué y Faliu, tres votos; Don Antonio de la Torre y del Cerro, cuatro votos; Don Jaime Serra Hunter, un voto. En vista del resultado de la votación, la Facultad acordó elevar al Rectorado una terna formada por Don Antonio Rubió y Lluch, Don Antonio de la Torre y del Cerro, y Don José Banqué y Faliu». AHUB, 38/1/2/10.1: Varis: catedràtics numeraris (27-9-1927).

238 Josep Daurella va guanyar totes les eleccions al Senat a les quals es va presentar: el maig de 1914, l'abril de 1916, el març de 1918, el juny de 1919, el gener de 1921 i el maig de 1923. En la majoria d'eleccions va ser l'únic candidat, i només en dues ocasions va haver de competir amb un altre candidat: el 1918, contra Eduard Alcobé, i el 1923, contra César Silió.

239 J TUSQUETS (1927). «Mort de don Josep Daurella Rull». *Criterion*, III, p. 377-379. Citat per X. SERRA (2010), p. 27. Sobre la representació política de Daurella com a senador universitar, Pere Bosch Gimpera explica el següent: «El doctor Daurella era senador perpetu de la Universitat i, atès que aquest càrrec l'obligava a mantenir una certa vigilància sobre el cos electoral, al despatx del magatzem de bacallà del carrer del Rec un empleat portava un registre d'electors en el qual figuraven tots els seus parents a fi de poder seguir al dia casaments, defuncions, naixements en el si de les respectives famílies, per tal de trametre una felicitació oportuna o assistir a un enterrament. A la vegada gestionava a Madrid, quan l'ocasió ho requeria, tot allò que interessava els electors. Preparava l'elecció interposant la seva influència prop dels jutges de les oposicions a càtedres de Barcelona, perquè el candidat triomfant li restés agraït i el votés arribat el cas. El dia de les eleccions senatorials enviava un vehicle a l'estació perquè recollís els directors d'instituts i de normals del districte universitari, els pagava el dinar en un restaurant i, després, els portava als "toros". Deien que a l'enterrament del seu predecessor, el baró Bonet, ja conreava els vots dels catedràtics i doctors del claustre, anunciant-los que es presentaria a l'elecció. No cal dir que, les dues vegades que se li enfrontà un altre candidat, aquest perdé. Tothom estava compromès a votar el doctor Daurella, i

tut per reemplaçar-lo, i l'escollit va ser el prestigiós i benemèrit Antoni Rubió Lluch, altament apreciat per tothom pel seu tarannà afable. Pel que fa a la secretaria, aquest càrrec va ser ocupat successivament per Delfí Donadiu, Francesc Barjau, Josep Banqué, Antonio de la Torre i Cosme Parpal.

Degans i secretaris de la Facultat (1902-1931)

1902	Ramon M. Garriga i Nogués, degà accidental Delfí Donadiu i Puignau, secretari
194	Josep Daurella i Rull, degà Martiniano Martínez Ramírez, secretari
1905	Josep Daurella i Rull, degà Francesc Barjau i Pons, secretari
*	Josep Daurella i Rull, degà Josep Banqué i Faliu, secretari
1924	Josep Daurella i Rull, degà Antonio de la Torre y del Cerro, secretari
1927	Josep Daurella i Rull, degà Cosme Parpal i Marquès, secretari
1928	Antoni Rubió i Lluch, degà Cosme Parpal i Marquès, secretari

Font: Anuaris de la Universitat de Barcelona (1902-1926), *Guía oficial de España* (1902-1930) i A. PALOMEQUE (1982).

* Any indeterminat.

Des d'un punt de vista pràctic, el poder real del degà era limitat, ja que les decisions sempre havien d'estar estudiades, debatudes i acordades per la Junta de la Facultat, a la qual assistien els catedràtics i també els professors auxiliars, aquests últims amb veu però sense vot. Algunes de les decisions que s'havien de resoldre a les Juntes eren d'ordre fonamental per als catedràtics, perquè d'alguna manera afectaven directament el seu estatus dins la Facultat, i tenien a veure amb les propostes de càtedres acumulades –amb el seu rerefons econòmic afeïgit– o de nomenaments d'ajudants de classes pràctiques –que podia afectar la promoció dels seus deixebles–, la proposta dels quals de vegades provenia de les reunions prèvies dels catedràtics de les seccions, i, en última instància, també la distribució d'horaris lectius –que, segons com, podia afavorir o entorpir altres activitats professionals dels catedràtics. De vegades, aquestes propostes les feia el degà, d'altres les seccions afectades o, fins i tot, sorgien de la mateixa Junta; però, segons que sembla, en tots els casos era la Junta de la Facultat l'organisme que havia de prendre els acords, i això provocava que hi haguessin conflictes o pugnes entre els catedràtics de la Facultat que, de vegades, originaven debats i votacions força primmirats.

ho proguérem comprovar en visitar un director de l'Institut de Girona, que consideràvem com un vot segur per al nou candidat, el senyor Alcobé, ja que hi havia la circumstància que havia estat alumne seu. El director, però, ens digué molt compungit que no votava el seu mestre perquè no podia oblidar que el senyor Daurella havia fet expressament un viatge a Girona per tal d'assistir a l'enterrament de la seva esposa». P. BOSCH GIMPERA (1980), p. 30.

En conjuntures puntuals, la Facultat es va dotar de ponències que actuaven com a comissions de treball per tal de fer propostes concretes en la gestió de determinats projectes de la Facultat. Però sembla que entre 1922 i 1928 va funcionar una ponència que de manera regular s'ocupava de gestionar els temes que li encarregava la Facultat, cosa, d'altra banda, ben lògica si considerem que aquesta etapa coincideix amb la d'una certa efervescència de les activitats extracurriculars, com ara cursos i publicacions, i l'estructuració dels seminaris. Aquesta ponència estava formada pel degà, que n'era membre nat, i un vocal i un suplent de cadascuna de les tres seccions de la Facultat escollits pels seus companys.²⁴⁰ La seva dissolució es va produir el 1928, després que alguns dels membres de la Facultat –Tomàs Carreras, Lluís Segalà, Eduardo Pérez Agudo i Martiniano Martínez– presentessin objeccions o crítiques a la manera en què aquesta ponència havia vingut treballant i que dimitissin els tres membres que la integraven; al capdavall, tal com afirma el degà Jordi Rubió i Lluch:

«[...] teniendo en cuenta todo lo que viene sucediendo y las repetidas renunciaciones de ponentes y suplentes, que hacen imposible el que la Ponencia pueda subsistir, lo más prudente era no insistir más en este asunto y que no exista la Ponencia. Así se acuerda. Manifestó a continuación el Señor decano que, desaparecida la Ponencia, urgía designar un claustral que, haciendo las veces de tesorero, se encargase de los fondos y de la intervención de gastos de atenciones de cultura [...]».²⁴¹

4.2. El claustre docent

D'ençà les reformes universitàries de mitjan segle XX, els catedràtics universitaris esdevingueren membres d'un cos de funcionaris que depenia en la seva totalitat del govern de l'Estat. En virtut d'això, l'Estat va reglamentar tots els aspectes que feien referència a la seva condició de treballadors governamentals, com ara l'escalafó, les categories professionals, els salaris, els sistemes d'accés, etc.²⁴²

²⁴⁰ Per exemple, a finals del 1927, la ponència de la Facultat estava integrada pel degà Jordi Rubió i Lluch, com a degà; Jaume Serra Húnter i Tomàs Carreras, com a vocal i suplent de la secció de Filosofia; Joaquim Balcells i Àngel Apraiz, com a vocal i suplent de la secció de Lletres; i Antonio de la Torre i Pere Bosch Gimpera, com a vocal i suplement de la secció d'Història. AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (13-12-1927). Tots ells eren catedràtics que s'havien destacat per la seva voluntat reformista de la universitat, i sembla lògic pensar que, d'alguna manera, actuaren com a contrapoder de l'anterior degà Daurella o, altrament dit, com a mitjà de pressió perquè actués de manera més ferma en aquest sentit.

²⁴¹ AHUB, 38/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (26-3-1928), p. 10-11.

²⁴² Vegeu F. VILLACORTA (1991). «Catedráticos y auxiliares. La formación de los cuerpos burocráticos universitarios (1857-1923)». A: J. L. GUEREÑA; E. M. FELL; J. R. AYMES (eds.). *L'Université en Espagne et en Amérique Latine du Moyen Âge à nos jours*. Tours: Université de Tours, vol. 2, p. 151-163; i J. L. GUEREÑA (1998). «Los escalafones de antigüedad de los catedráticos de universidad». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 532-537.

Pel que fa a les categories professionals, cal considerar que, durant els primers anys del segle XX, en el món universitari la funció docent total corresponia al catedràtic, que era responsable d'una càtedra específica i, alhora, de les activitats que s'hi feien. En un paper absolutament subsidiari dels catedràtics, hi havia els auxiliars que en depenien i col·laboraven amb ell en tasques preferentment subalternes, fent-se càrrec de substituir-lo en les seves absències i de totes les tasques encarregades pels catedràtics, com ara la vigilància de les proves, la realització de visites i excursions, i la col·laboració en treballs pràctics; de manera excepcional, un professor auxiliar podia fer-se càrrec interinament d'alguna càtedra no dotada. La categoria de professor auxiliars, que en iniciar-se el segle tenia caràcter de numerari, a partir de 1917 van passar a ser temporal; mentre que els auxiliars numeraris que subsistien aleshores van passar a extingir des d'aquell moment.²⁴³ Els professors auxiliars podien ser nomenats temporalment per un període de quatre anys, que era prorrogable amb un segon quadrienni, directament pel rector a proposta de la Facultat; per cada tres assignatures teòriques, en corresponia un, però en el cas que les assignatures fossin reconegudes com a pràctiques li pertocava un altre. En un nivell inferior, per dessota dels catedràtics i els professors auxiliars, hi havia la figura de l'ajudant de classes pràctiques, que es podia nomenar, amb caràcter gratuït, «por cada 25 ó fracción de 25 matriculados en dichas prácticas», i només per a un sol curs.

Catedràtics i professors auxiliars de la Facultat (1902-1926)			
Any	Catedràtics	Auxiliars	Total
1902	9	6	15
1905	9	3	12
1906	9	3	12
1907	9	9	18
1908	9	9	18
1909	9	7	16
1911	10	13	23
1911	9	9	18
1912	12	12	24
1913	14	12	26
1914	13	12	25
1915	15	10	25
1916	18	18	36
1924	15	9	24
1925	15	9	24
1926	16*	6	22

Font: Anuaris de la Universitat de Barcelona (1902-1926).

* Inclou el cas de Francesc Barjau i Pons, que consta com a catedràtic honorari (jubilat).

²⁴³ Real decreto reorganizando el Profesorado auxiliar de las Universidades del Reino (21-12-1917). *Gaceta de Madrid*, 356 (22-12-1917), p. 688-690. Concretament, sobre l'extinció dels auxiliars numeraris s'hi establí que les seves places «se amortizarán a medida que vagen».

L'evolució quantitativa de catedràtics i professors auxiliars de la Facultat evidencia molt clarament la relació del seu augment amb la creació de les seccions de Filosofia i d'Història i, sobretot, amb el desplegament progressiu de les assignatures pròpies d'aquestes dues llicenciatures noves. En el cas dels catedràtics, observem com es va passar de nou càtedres a quinze, i els casos en què, com el 1916, es depassà aquesta xifra es degué a la dotació d'acumulades. Cal advertir que les xifres no contempen el creixement que s'experimentà, sobretot de professors auxiliars, arran la implantació, be que temporal, del pla Callejo de 1928, i que, tot plegat, serví d'avançament del creixement docent de l'etapa republicana i autonòmica de la dècada de 1930. Precisament sobre els professors auxiliars, advertim que gairebé freguen la meitat de la plantilla docent, el que convida a pensar en un paper important, tot i la consideració de subsidiarietat que se'ls atorgà tothora.

L'accés a la càtedra s'efectuava mitjançant un complex sistema d'oposicions que ha estat regulat minuciosament i prolixament per diverses disposicions normatives durant el primer terç del segle XX; les dues fonamentals han estat els reglaments de 1901 i de 1917, aquest últim puntualment esmenat el 1917 i el 1923.²⁴⁴ Totes les oposicions a càtedres universitàries s'havien de fer a la capital de l'Estat i consistien en la realització d'un reguitzell de proves teòriques i pràctiques, escrites i orals, les primeres de les quals, a més, amb caràcter eliminatori. Seguint aquest complex sistema de proves, el tribunal avaluador hauria d'estar en condicions de poder seleccionar el millor candidat per ocupar la càtedra vacant. Segons el reglament de 1901, l'opositor havia de fer sis exercicis consecutius: resposta per escrit de dos temes, resposta oral de cinc temes, lliçó, treball pràctic, treball d'investigació pròpia i proposta de programa de la matèria. El reglament de 1910 escorçà el nombre de proves a cinc (escrita, oral, pràctica, lliçó, i programa i mètode), però, en canvi, incorporava una valoració de mèrits i treballs dels candidats feta pel tribunal. Per últim, en virtut de la modificació de 1923, els exercicis tornaren a ser sis: escrit, oral, pràctic, lliçó, exposició del treball d'investigació i exposició de la memòria.

En aquest sistema de selecció de candidats, el tribunal desenvolupava un rol essencial, en la mesura que la seva composició i sobretot la seva actuació eren fonamentals perquè la decisió que finalment prenguéss fos, si més no des d'un punt de vista teòric, absolutament objec-

244 Real decreto aprobando el reglamento de oposiciones á Catedras, Escuelas y plazas de Profesores auxiliares (11-8-1901). *Gaceta de Madrid*, 228 (16-8-1901), p. 737-738; Real decreto aprobando el adjunto Reglamento de oposiciones á Catedras de Universidades, Institutos, Escuelas Normales de Ingenieros Industriales, de Artes é Industrias, de Comercio y de Veterinaria (8-4-1910). *Gaceta de Madrid*, 104 (14-4-1910), p. 100-104; Real decreto modificando el sentido que se publica el artículo 10 del Reglamento de oposiciones a Cátedras y Auxiliarias de 8 de Abril de 1910 (1-12-1917). *Gaceta de Madrid*, 336 (2-12-1917), p. 476-477; i Real decreto disponiendo que los artículos 9º y 29 y párrafo 1º del 28 del vigente Reglamento de oposiciones a Cátedras aprobado por Real decreto de 8 de Abril de 1910, se substituyan por los que se publican, en todos los casos en que se trate de una vacante en Cátedras universitarias (18-5-1923). *Gaceta de Madrid*, 139 (19-5-1923), p. 679-680. Vegeu, també, M. MARTÍNEZ (2014). *La regulación de las oposiciones a cátedras universitarias: 1845-1931*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid.

tiva i impecable. Per aquesta raó, no debades sovintejaven les crítiques a les actuacions dels tribunals, tothora amb ombres d'arbitrarietat. Per tal d'augmentar-ne la imparcialitat, s'establí un sistema anomenat automàtic de designació dels seus membres, de manera que, a banda del president, que era designat pel Consell d'Instrucció pública, els altres quatre catedràtics avaluadors havien de ser els dos més antics i els dos més moderns de l'especialitat que figuressin a l'escalafó. Amb tot, el 1923 es modificà aquest sistema de composició dels tribunals, per tal com es fixava que «todas las facultades implicadas debían proponer al ministerio los nombres de aquellas personas que estimasen capacitadas para juzgar los ejercicios. Después, el Consejo de Instrucción pública formulaba la propuesta de jueces escogidos de aquella relación».²⁴⁵

Tot plegat, aquest sistema d'oposicions resultava controvertit, perquè, tot i la sofisticació dels procediments emprats, no garantia que s'apliqués una mena de cooptació interna en el cos de catedràtics, al qual en la majoria de casos s'arribava després de fer mèrits en les posicions inferiors del cos docent, com a ajudant de classes pràctiques o com a auxiliar. Algunes veus deixaren constància de les singularitats del sistema, però tal vegada una de les més vehements i nítides sigui la de Pere Bosch Gimpera, qui dos anys després d'haver guanyat les oposicions a la càtedra d'Història universal antiga i mitjana de la Universitat de Barcelona, publicava, a la revista *El Tiempo*, un article força crític sobre la situació de la universitat espanyola en el que, entre altres qüestions, abordava també la de les oposicions en els termes següents:

«Es cierto que con el actual sistema de nombramiento las oposiciones suelen ser muchas veces un verdadero atropello de todas las reglas de equidad y de sentido común y [que] se dan las cátedras a opositores que se han preparado con un manualito del que apenas han sacado otra cosa que “una idea redonda de la asignatura” o [que] con la cátedra se recompensan las privaciones y el número de hijos o el haber ahorrado a alguno de los jueces el trabajo de levantarse temprano para explicar su cátedra etc., etc., con lo cual se mejora muy poco el profesorado».²⁴⁶

De fet, fins i tot la Facultat de Filosofia i Lletres va emetre un informe de «Bases para la redacción del oportuno Reglamento de oposiciones a cátedra», a inicis de 1922, en el qual es manifestava que les proves de selecció havien de permetre «apreciar las condiciones de aptitud pedagógica, investigadora y cultural de los aspirantes» i, tot seguit, explicitaven algunes consideracions més específiques sobre aquests procés de selecció en proposar unes bases per a la redacció d'un reglament:

²⁴⁵ M. MARTÍNEZ (2014), p. 20.

²⁴⁶ P. BOSCH (1918). Citat per F. GRACIA (2015), p. 317. Sobre les oposicions de Bosch Gimpera, hom pot consultar F. GRACIA (2011b), p. 14-158.

«I. Se considerarán como méritos preferentes los trabajos originales publicados o inéditos que presenten los opositores. II. Los ejercicios de oposición se distribuirán en: A) Ejercicios de carácter general (aplicables a todas las oposiciones a cátedras): 1º Discusión de los trabajos originales presentados por el aspirante y relativos a la materia de la oposición; 2º Defensa del programa y de su bibliografía y del método de la cátedra; 3º Explicación de una lección de dicho programa del opositor de las tres sacadas a suerte, concediéndose al opositor un tiempo prudencial de preparación. B) Ejercicios de carácter especial (a discusión del tribunal calificador): 1º Prácticos; 2º Contestación por escrito a temas sacados a la suerte de un cuestionario de cuarenta redactados por el Tribunal y conocido por los aspirantes con diez días de antelación. III. El orden de estos ejercicios será señalado por el Tribunal teniendo en cuenta la índole de la enseñanza a que se refiera la oposición. Dicho orden será anunciado por el Tribunal con la debida antelación».²⁴⁷

Com veiem, es tracta d'un text que segueix les línies de les reformes dels reglaments, en què en cap moment es qüestiona la idoneïtat d'aquests sistema de selecció per oposicions, sinó que s'esmercen esforços a mirar de polir-lo lleument perquè semblés més lluent. I resulta més evident l'oficialisme del document intern de la Facultat, si hom el compara amb el to de l'article públic de Pere Bosch Gimpera.

Pel que feia al nomenament —terme força ambivalent que incloïa tant les contractacions remunerades com els encàrrecs docents gratuïts— dels professors auxiliars i dels ajudants de classes pràctiques, el procés se simplificava teòricament en la mesura que acabava sent una selecció perquè la Facultat pogués realitzar una proposta al rectorat de la Universitat de Barcelona. El sistema de selecció, en aquest cas, era més dútil ja que responia a uns equilibris de poder intern entre els catedràtics de la Facultat que servaven les seves quotes d'influència, i en la majoria de casos aquestes seleccions afectaven principalment als catedràtics de la Facultat que integraven el tribunal, en altres ocasions s'ampliava als membres de la secció a la qual era adscrita la plaça a cobrir i altres ocasions més fins i tot acabava afectat tot el claustre de la Facultat en resoldre's en Junta. Aquesta darrera circumstància tingué a veure amb les picabaralles entre diversos sectors docents del claustre i provocaren alguna topada que prengué un caire vehement i polèmic. Tal fou el cas del nomenament de Josep C. Serra Ràfols com a auxiliar de la secció d'Història el 1927, càrrec al qual també aspirava el sacerdot i arxiver Josep Rius Serra, al qual els catedràtics Martiniano Martínez i Eduardo Pérez Agudo consideraven més preparat per ocupar-lo.²⁴⁸ Alguns mesos més tard, Eduardo Pérez Agudo, al·legant que en un dels treballs que Serra Ràfols hi va presentar com a mèrit redactat en català s'esmentava

²⁴⁷ AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (21-2-1922), p. 69-70.

²⁴⁸ Segons consta en un certificat de la Facultat, en la reunió prèvia de la Secció d'Història, «se habían decidido por el señor Serra Ràfols los señores Bosch, Amorós y él mismo [Antonio de la Torre], y por el señor Rius los señores Martínez y Pérez Agudo», però, tot i així, en fer la proposta a la Facultat el catedràtic més antic Martiniano Martínez va proposar Rius Serra, motiu pel qual van haver d'intervenir en la Junta de la Facultat altres catedràtics i, segons que sembla, féu que s'absentés Martiniano Martínez; al capdavant sotmesa la candidatura de Serra Ràfols a votació, només va comptar amb un vot en contra, previsiblement d'Eduardo Pérez Agudo. AHUB, 38/6/2/3: auxiliars temporals (27-5-1927).

la nació catalana, va presentar una denúncia primer davant el rector i posteriorment davant el capità general Emilio Barrera. Al capdavant, durant una visita del dictador a Barcelona, el degà Daurella, Bosch i Serra Ràfols foren convocats a capitania, on aquest últim va ser amonestat paternalment per Primo de Rivera.²⁴⁹

Sigui com vulgui, el sistema de nomenament d'auxiliars i ajudants va permetre incorporar a la docència, bé que en condicions precàries i temporals, alguns dels deixebles més destacats dels catedràtics, que amb el pas del temps esdevingueren brillants especialistes de les seves matèries o, fins i tot, en alguns casos, destacats catedràtics de la Facultat. A tall d'exemple, podem esmentar-ne alguns dels que, en un moment o altre, foren professors auxiliars o ajudants de classes pràctiques, o ambdues coses, de la Facultat: Gumersind Alabart, Odón Apraiz, Josep M. Balcells, Constantí Ballester, Joaquim Baró, Marià Bassols, Josep M. Batista, Enrique Bayón, Pere Bohigas, Albert Bonet, Joaquim Carreras, Ambrosio Carrión, Josep M. Casacuberta, Alberto del Castillo, Joan Corominas, Joan Crexells, Ferran Crussat, Agustí Duran, Fèlix Duran, Lluís Fontanella, Josep M. Millàs, Francesc Mirabent, Claudi Miralles, Manuel Mora, Manuel de Montoliu, Francesc A. Nabot, Lluís Nicolau d'Olwer, Cosme Parpal, Lluís Pericot, Joan Petit, Isidor Ribas, Joan Rieradevall, Ramon Roquer, Josep Rovira, Jordi Rubió, Francesc Xavier de Salas, Adela M. Trepal, Faustino de la Vallina, Josep Vergés, Francesc Viladrdebó o Joaquim Xirau.

Certament, el nivell dels professors auxiliars i dels ajudants de classes pràctiques que acabem d'esmentar fou remarcable; en el cas dels catedràtics, però, la valoració no pot ser-ne tan rotunda ni generalitzable. Tal vegada, en el cas d'auxiliars i ajudants, en trobar-se en els inicis de la seva carrera docent universitària, l'empenta amb què s'enfrontaven al nou horitzó fos més ferma i il·lusionada; mentre que en el cas de la majoria de catedràtics, amb una trajectòria perllongada i un xic decebuda del món universitari, se situaven en una posició de resignat escepticisme. A més, no podem menystenir que les condicions generals de treball eren precàries, com afirmà el 1918 Pere Bosch Gimpera:

«En invierno hace frío en ella y no hay dinero para calefacción, falta espacio para instalar laboratorios, seminarios y bibliotecas, pedir una pequeña reforma en los edificios cuesta un expediente que se eterniza en el negociado de construcciones civiles, en donde acaba no resolviéndose nunca, no hay auxiliares para las prácticas, los trabajos que en la universidad se hacen, no los conoce nadie porque las facultades no tienen un céntimo para publicaciones y solo de cuando en cuando y como una limosna después de instancias, juegos de influencias y viajes de rectores y senadores, se obtienen unas pocas pesetas para sacar a la luz unos cuadernos».²⁵⁰

²⁴⁹ F. GRACIA (2011), p. 210-211.

²⁵⁰ P. BOSCH (1918). Citat per F. GRACIA (2015), p. 318.

D'altra banda, les condicions econòmiques dels catedràtics, tot i ser millor que les dels professors auxiliars, no eren pas gaire folgades, i sovintejaven els que havien de simultaniejar la seva feina docent a la Facultat amb altres tasques intel·lectuals complementàries, com la realització de treballs editorials –traduccions o autories–, la docència en centres privats –de batxillerat o acadèmies, fins i tot regentades per ells mateixos– o, en alguns casos, el manteniment d'un negoci privat basat en l'elaboració i mercadeig d'apunts i manuals de les assignatures pròpies.²⁵¹

Ja s'ha esmentat que en el si del claustre de la Facultat es va anar conformant un nucli de catedràtics renovadors que accediren al càrrec universitari després de la creació de les seccions de Filosofia i d'Història. Es tractava d'una minoria formada per Pere Bosch Gimpera, Antonio de la Torre i Josep V. Amorós, a Història; Jaume Serra Hünter i Tomàs Carreras Artau, a Filosofia; i Joaquim Balcells, a Lletres. Òbviament, no actuaven de manera conjunta a l'hora de gestionar els projectes innovadors –i potser era Tomàs Carreras qui tenia més tirada a actuar lliurement, com efectivament féu en diverses ocasions–, però també és cert que en algunes ocasions es concertaren per fer front comú als sectors més combativament conservadors de la Facultat.

En qualsevol cas, els catedràtics que hem motejat com a reformistes presentaven alguns trets característics que els identificaven col·lectivament dins de la Facultat. El primer d'ells fora la seva resoluta aposta per convertir els ensenyaments de la seva càtedra –i, per extensió, de la Facultat i la universitat– en ensenyaments pràctics, basats en els rudiments procedimentals de la matèria, fins a l'extrem, com féu Antonio de la Torre, d'impartir algunes de les seves classes a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, per tal que els seus alumnes hi prenguessin contacte directe amb les fonts primàries.²⁵² Vinculat amb això, hi ha l'interès d'aquests catedràtics per tirar endavant projectes de recerca, sovint amb la col·laboració valuosa dels seus

251 Per exemple, a la Fundació Bernat Metge trobem destacats catedràtics i auxiliars de la Facultat, com ara Lluís Segalà, Joaquim Balcells, Carles Riba o Lluís Nicolau d'Olwer, que hi feren traduccions d'autors clàssics. M. FRANQUESA (2013). *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 91-114. També alguns docents de la Facultat van fer-se càrrec d'assignatures a l'Escola de Bibliotecàries, com Lluís Segalà, Jordi Rubió i Balaguer o Josep V. Amorós, o als Estudis Universitaris Catalans, com Antoni Rubió i Lluch o Pere Bosch Gimpera. Vegeu A. ESTIVILL (2016). *Qui era qui a l'Escola de Bibliotecàries. Notícies biogràfiques del professorat (1915-1972)*. Barcelona: Universitat de Barcelona; i A. BALCELLS (2011). Pere Bosch Gimpera recorda, de la seva experiència com a estudiant, el cas del catedràtic Inocencio de la Vallina, d'Història d'Espanya, com el «primer espècimen de la universitat picaresca», pel seu sistema de venda d'apunts ben original: «Per ampliar coneixements, el nostre professor ens feia comprar uns apunts que venia a casa seva per cinquanta pessetes, quantitat aleshores prou considerable. Segons deia el rebut que testificava el pagament, teníem dret a un cert nombre de quaderns que es referien a parts incompletes de la sèrie; així un quadern era de Prehistòria, un altre de l'època visigòtica, d'altres de l'Edat Moderna, etc. Ningú no veié mai l'obra completa i se sospitava que d'allò que es tractava era que no es poguessin revendre als estudiants dels cursos següents». P. BOSCH (1980), p. 29.

252 De fet, Antonio de la Torre no va ser l'únic catedràtic que traslladà part de les lleves lliçons fora de la universitat, perquè dos companys seus de la secció d'Història, com Pere Bosch Gimpera i Josep V. Amorós, acudiren al museu arqueològic provincial per treballar-hi amb peces arqueològiques i numismàtiques, respectivament.

deixebles en tasques de seminari, com els projectes de traducció d'autors clàssics o la catalogació de referències històriques en les obres dels clàssics, per exemple.²⁵³ En alguns casos, el projecte de recerca prengué tanta volada que depassava la nòmina de col·laboradors universitaris per abastar un bon reguitzell d'especialistes extrauniversitaris; tal fou el cas de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore menat per Tomàs Carreras Artau, que arribà a comptar amb un nombre considerable de col·laboradors d'arreu dels Països Catalans.²⁵⁴ La conseqüència lògica d'aquest segon aspecte caracteritzador —és a dir, la recerca— fou l'interès per publicar, ja que efectivament anaven bastint, fruit de la recerca executada, un nou corpus de coneixement que calia difondre entre les especialitats de la branca acadèmica. De vegades, es van produir algunes picabaralles entre ells per poder accedir als migrats fons econòmics de la Facultat destinats a publicacions.²⁵⁵

En coherència amb els dos trets apuntats, també hi havia el desig d'aprofundir acadèmicament en l'especialització, cosa del tot necessària per tal d'aconseguir un nivell de coneixement erudit —que era el propi del món universitari—; calia, doncs, acotar l'abast de la matèria d'estudi, de manera que en el futur s'estigués en condicions adients per a proposar-ne una síntesi. Precisament, l'especialització dels coneixements que conreaven implicava, com a element innovador, la integració dels elements culturals catalans dins del marc acadèmic de la Facultat; i podríem afegir que això s'esdevenia des d'un posicionament de base catalanista, en la mesura que de manera natural aquests catedràtics catalans entenien que la llengua catalana, la història dels catalans o les seves tradicions podien formar part dels seus estudis, però, per sobre d'això, perquè com a estudiosos consideraven que l'entorn cultural havia de restar connectat amb la universitat, integrant-s'hi acadèmicament. Un exemple que il·lustra nítidament això últim era el cas del catedràtic d'història cordovès Antonio de la Torre, que realitzà diversos cursos sobre la història de la Corona d'Aragó.²⁵⁶

253 Per exemple, el 1920, Josep Banqué treballà amb els seus alumnes en la traducció de les obres morals de Plutarc, i Pere Bosch Gimpera menà un estudi de les fonts literàries referents als pobles de la Península Ibèrica a l'Antiguitat. AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (4-6-1920), p. 6; i AHUB, 41/6/3/17: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (13-5-1920), p. 100.

254 Sobre l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, vegeu Ll. CALVO (1991). «L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. El projecte noucentista de renovació i institucionalització de l'Etnografia catalana». A: Ll. CALVO (cur.). *Aportacions a la història de l'antropologia catalana i hispànica*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 43-62; i J. ROMA (2016). «L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Tomàs Carreras i Artau i Josep M. Batista i Roca». *Revista d'etnologia de Catalunya*, 11, p. 56-66.

255 Un catedràtic que es mostrà especialment fiscalitzador dels criteris per seleccionar els materials acadèmics a editar per la Facultat va ser Tomàs Carreras i Artau, el qual, segons que sembla, havia pagat de la seva butxaca les primeres publicacions de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. En aquest sentit, per exemple, el 1925, es queixà que en acordar-se la publicació de *La cultura megalítica pirenaica en Catalunya*, de Lluís Pericot, no s'atenguessin les «peticiones de publicaciones hechas por los catedráticos de la Sección de Filosofía». AHUB, 41/6/2/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (26-3-1925), p. 103-104.

256 No sabem del cert quin va ser el curs en què el professor de la Torre començà el curs d'història de la Corona d'Aragó, però el 1920 consten al pla de treball del seminari d'Història i Arqueologia per a 1920-1921 com a temes a desenvolupar els dos temes següents: Bibliografia històrica de la Corona d'Aragó i Les corts catalanes medievals i els orígens de la Generalitat. El curs d'història de la Corona d'Aragó del profes-

Un aspecte de naturalesa pràctica que caracteritzà el grup dels reformistes, i que en certa mesura els connectava amb els catedràtics conservadors, va ser la seva participació interessada en els tribunals d'oposicions. A diferència, però, del catedràtic d'aquest últim grup, que hi cercava un reconeixement del seu prestigi i una manera d'accedir a un joc d'intercanvi de favors que el refermés, els reformistes hi estaven interessats perquè els consideraven un mitjà imprescindible per poder promocionar acadèmicament els seus deixebles i, d'aquesta manera, avançar efectivament en la creació d'escola. En termes generals, el conservadorisme vital era present en el grup majoritari de catedràtics, que eren gent d'ordre i consideraven la tradició un dels valors inherents a la tasca docent universitària; i, segons com, aquest conservadorisme esdevenia paradoxalment tronat en uns homes de ciència, com en el cas de Martiniano Martínez o d'Eduardo Pérez Agudo.

Els catedràtics conservadors de la Facultat prioritzaven, en la seva funció universitària, l'activitat docent, que era, segons la seva perspectiva, l'única dimensió pròpiament universitària i, consegüentment, l'única a la qual s'hi dedicaven. La seva acció docent, d'altra banda, es basava en les classes magistrals dictades amb un to soporífer i una retòrica altiloqüent, que forçosament abocava l'alumnat a haver de completar-les, no pas amb bibliografia especialitzada, sinó amb l'adquisició dels apunts de l'assignatura o del manual corresponent. Així, doncs, no entrava dins de la seva perspectiva la prioritat de realitzar treball investigador ni incentivar el seus alumnes i deixebles a menar projectes de recerca. I, en darrer terme, no cercaren de manera preferent una especialització acadèmica profunda, ja que provenien de la tradició universitària de la segona meitat del segle XIX en què a les facultats de Filosofia i Lletres s'impartia una docència humanística de caire general prèvia a l'accés a altres carreres. Lògicament, tendiren a la generalització, més que no pas a l'especialització, dels seus coneixements, fins a l'extrem de donar-se el cas que un mateix catedràtic pogués, si convenia, fer-se càrrec d'assignatures com llatí, paleografia, teoria de la literatura i de les arts i història universal antiga i medieval, posem per cas.

Per tal de completar aquest esbós caracteritzador del professorat de la Facultat del primer terç del segle XX, podem recórrer a la literatura memorialística amb què comptem d'alguns autors que, com a docents o discents, passaren per Filosofia i Lletres durant aquell període i que, per la seva condició intel·lectual, van publicar en llibres de memòries, dietaris o obres semblants alguns dels seus records universitaris centrats en el professorat. Aquests autors memorialistes foren, efectivament, intel·lectuals de primer nivell, en el seu vessant més acadèmic o literari, com ara Ramon M. Garriga, Carles Soldevila, Agustí Calvet (Gaziel), Lluís Nicolau d'Olwer, Josep M. de Sagarra, Josep M. de Nadal, Josep Pla, Ignasi Agustí, Pere Bosch Gimpera o Tomàs Carreras i Artau.

sor de la Torre es continuà fent diversos cursos successius. AHUB, 41/6/3/17: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (13-5-1920), p. 100.

Entre els professors més veterans hi havia Inocencio de la Vallina, catedràtic d'Història d'Espanya, Delfí Donadiu, catedràtic d'Hebreu, o Manuel Soriano, catedràtic de Llengua i literatura llatines. Segons Pere Bosch Gimpera, de la Vallina era un professor gran que només feia dir la lliçó als seus alumnes i amb una certa tirada a la picaresca:

«El senyor De la Vallina tenia un fill que donava lliçons particulars d'Història als alumnes suspesos pel juny, els quals preparava per als exàmens de setembre; males llengües deien que el pare suspenia els alumnes rics que podien pagar les “conferències”, tot i que molts dies, en lloc de fer-les, el fill del senyor De la Vallina i l'alumne se n'anaven a passejar».²⁵⁷

Josep M. de Sagarra el descriu amb un aspecte «d'un profund escèptic, abandonat físicament, desencisat i sense ambicions» i es refereix, també, als seus apunts:

«Tenia una idea molt pessimista del talent dels seus alumnes, als quals exigia que li compressin uns famosos apunts que costaven sis duros; amb la particularitat que aquells apunts començaven, per exemple, a la pàgina 42 i acabaven a la 276 sense tenir ni cap ni cua».²⁵⁸

Agustí Calvet també es refereix als singulars apunts de De la Vallina, fent-ne algunes observacions encara més sucoses:

«De seguida es feia evident que no creia en res: ni en nosaltres, els alumnes, ni en ell mateix, el professor, ni probablement en la matèria que ensenyava. Era un home bonhomíós, que devia haver rodolat força pel món i anat deixant una il·lusió a cada tombarella. Ja devien quedar-li'n ben poques (vull dir d'il·lusions), i a fi d'evitar de perdre-les totes s'havia empecat un bon sistema per a reforçar els ingressos que li donava la càtedra. Eren els apunts. Uns apunts, la nostra obra de text exclusiva, que ell mateix es feia i venia a casa seva, on els alumnes anàvem amatents a comprar-los, com aquell qui compra vint onces o una terça de menja espiritual. I parlo d'onces perquè aquells apunts tenien la particularitat de vendre's per plec separats i com aquell qui diu a embostes, de manera que, presos a dojo, sovint no lligaven els uns amb els altres, ni en la numeració de les pàgines ni en el tema que tractaven. Anàvem a comprar-ne tres o quatre vegades durant el curs —com en una mena de fires periòdiques—, i, en tornant a casa i desfer el paquet, sempre ens trobàvem, per exemple, que de la pàgina 16, la darrera del primer plec que ens havia donat, el segon saltava a la 145, i el tercer a la 209, etc. Així, d'Hasdrúbal, la matèria passava a l'*Armada Invencible*, i, sense saber com va acabar aquesta, ens trobàvem de ple en el *motín de Aranjuez* o a la mort de Prim i la intempestiva arribada d'Amadeu de Savoia».²⁵⁹

²⁵⁷ P. BOSCH (1980), p. 29. Per la seva banda, Ramon M. Garriga afirmava d'ell que «desempeña la primera [la càtedra] con asiduidad y celo y el resto del día lo dedica a las naturales expansiones que le proporcionan su buena esposa y sus cariñosos hijos». R. M. GARRIGA (1900). *Semblanzas literarias*. Barcelona, p. 7.

²⁵⁸ J. M. DE SAGARRA (1954), p. 355.

²⁵⁹ A. CALVET (1958), p. 169-170.

Amb un to més comprensiu, Tomàs Carreras i Artau el rememora semblantment una mica abandonat i amb un estil docent un xic caòtic, ja que «no entrava ni sortia puntualment; uns dies explicava poc o no explicava, altres no preguntava; en fi, els seus *apuntes* velografiats, trassumpte de les seves explicacions, no eren seguits sinó truncats per grans llacunes».²⁶⁰

Per la seva banda, de Delfí Donadiu comptem amb les descripcions redactades per Ramon M. Garriga i Tomàs Carreas i Artau. El primer d'ells feia èmfasi de l'enorme abast i diversitat dels seus coneixements i, també, de la seva vinculació eclesiàstica:

«Alumno aprovechado del Seminario Conciliar de Gerona y más tarde de la Universidad de Barcelona, posee todas las ciencias divinas y humanas, sagradas y profanas, filosóficas y literarias, y tan familiares le son las Teología Moral y Dogmática y la Patrología, como la Filología moderna.

[...] Organízase una peregrinación á Roma: no hay cuidado de que Donadiu deje de formar parte, entablando relaciones con los Cardenales y hablando con el Sumo Pontífice en latín é italiano».²⁶¹

Coincidia en aquests dos aspectes essencials per Tomàs Carreras Artau, qui, a més a més, en destacava la seva laboriositat:

«Jo vaig conèixer i tractar el doctor Donadiu i Puignau com a alumne de la seva càtedra d'Hebreu —n'era el catedràtic numerari des del 1882—, que ell professava a consciència i amb entusiasme; però a la meua època escolar s'havia ja extingit en el doctor Donadiu la seva activitat filosòfica estricta, i estava aleshores lliurat totalment als estudis filosòfics i apològètics i a l'Acció Catòlica. Don Delfí —així l'anomenaven familiarment—, solter i que havia cursat la carrera eclesiàstica als seminaris de Girona i Barcelona, llevat d'un ufanós bigoti que posava un punt de gravetat a la seva cara plàcida i arrodonida, tenia maneres sacerdotals. [...] Treballava tothora, sempre amb el mateix ritme, sense immutar-se i sense fatiga, talment com una formigueta; disfrutava fent discursos els diumenges, agombolant càrrecs honorífics i distincions pontifícies, emprenent viatges, adés presidint peregrinacions, adés per prendre part com a delegat en els congressos catòlics internacionals».²⁶²

De Manuel Soriano, Ramon M. Garriga traçà un retrat ben curiós, en el qual destaca la seva polivalència i irònicament la seva afecció vaganera:

«[...] un hombre simpático en opinión del inolvidable Milá, que con razón le juzgava acto para desempeñar cualquier asignatura de la facultad; dotado de percepción rápida y claro talento, pero abandonado por completo.

260 T. CARRERAS (2001), p. 171.

261 R. M. GARRIGA (1900), p. 11.

262 T. CARRERAS (2001), p. 156.

[...] Enseña con claridad, pero es de rigor que lo menos ha de dedicar dos días por semana á su dios Morfeo, uno de ellos domingo, y el otro comúnmente el jueves, en el cual sus alumnos guardan fiesta [...].²⁶³

Aquests autors memorialístics també tenen algunes línies per explicar-nos com eren i com impartien les seves lliçons alguns altres docents de la Facultat, com ara Josep Banqué i Lluís Segalà,²⁶⁴ tots dos eminents hel·lenistes, Martiniano Martínez, catedràtic d'Història, Cosme Parpal,²⁶⁵ primer catedràtic de Psicologia superior, o l'auxiliar Josep Franquesa.²⁶⁶

De Josep Banqué, que alternava amb Lluís Segalà els cursos de Llengua grega i de Literatura grega, Pere Bosch Gimpera evoca amb certa ironia l'activitat acadèmica, de la qual no tenia una gaire bona consideració: «de com s'aprenia el grec amb ell, és millor deixar-ho còrre»; i en ressaltava alguns trets:

«una vegada li inventaren un poema, crec que de Safo, que suposava descobert entre els papirus d'Oxyrhynchos i ho cregué tant, que volia fer-lo publicar per la Facultat. Traduí l'himne homèric a Hermes amb tanta fidelitat, que no s'atreví a interpretar com a "vaques" el grec "boús" i escrigué: "*Hermes robó los bueyes de Apolo, todos hembras.*" Era home "xistós" i per fer més atractiva la feixuga lectura del sànscrit, del qual pretenia donar unes nocions a *Gramática comparada*, deia que les lletres del seu alfabet "*colgaban de una línea como las longanizas de Vich del techo*".²⁶⁷

De l'altre hel·lenista de la Facultat, Lluís Segalà, s'ocupà Tomàs Carreras i Artau, qui en ressaltà, amb un punt de recança, com tingué capacitat per aconseguir deixebles: «[...] l'any 1906, el Dr. Segalà succeïa el propi Dr. Balari a la seva càtedra de Barcelona i en el seu art d'atreure deixebles —aquests no tan agraïts i fidels com el Dr. Segalà ho fou sempre a la persona i a la memòria del seu mestre—.»²⁶⁸

Mossén Martiniano Martínez era un catedràtic d'un conservadorisme tronat que regentà la càtedra d'Història universal antiga i mitjana i que publicà un manual d'història universal

²⁶³ R. M. GARRIGA (1900), p. 21-22.

²⁶⁴ Vegeu C. MIRALLES (2002). *Lluís Segalà i Estalella: semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; C. MIRALLES (2004). «Lluís Segalà: entre tradició i Noucentisme». A: J. MALÉ; R. CABRÉ; M. JUFRESA (curs.). *Els grans mestres de la Filologia catalana i la Filologia clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 67-77; J. A. CLUA (2011). «Lluís Segalà i Estalella 1873-1938». A: M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.). *La nissaga catalana del món clàssic*. Barcelona: Auriga, p. 216-219; P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 406-407; i A. ESTIVILL (2016), p. 31-33.

²⁶⁵ Vegeu P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 301-303. Cosme Parpal, en convocar-se per primer cop la càtedra de Psicologia, competí amb l'eminent intel·lectual Eugeni d'Ors, a qui derrotà; es va fer càrrec de la càtedra fins a la seva mort, el 1923, i fou substituït per Pere Font i Puig. Vegeu M. SIGUAN (1981a). *La Psicologia a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, p. 181-182.

²⁶⁶ Vegeu P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 181.

²⁶⁷ P. BOSCH (1980), p. 32-33.

²⁶⁸ T. CARRERAS (2001), p. 191.

en què es contenien algunes afirmacions gruixudes recordades per Agustí Calvet o Pere Bosch Gimpera. Gaziol escribia el següent de Martínez:

«Era sacerdot i ho tenia tot resolt: la vida sense mal-de-cap familiars, la petita canongia universitària, les hores d'asseure's a taula, passejar, de dormir, de fer el tresillo, i així mateix el sistema de la Història Universal. El seu llibre de text (no podia faltar) era el més extraordinari dels que han hagut d'empassar-se les incomptables generacions d'estudiants: era un monument, una obra mestra. Tot el curs de la història humana rodava entorn d'uns principis senzillíssims, com muntats sobre boles, i segons els quals hom demostrava, com dos i dos fan quatre, que els mals i les misèries de la humanitat venien dels enemics dels Papes i dels enemics de la Tradició espanyola».²⁶⁹

I Pere Bosch Gimpera reblava el clau d'aquesta percepció maniquea, tot entrant al detall d'alguns dels fragments cèlebres de l'esmentat manual:

«En el seu llibre deia coses com aquesta: “*Shakespeare, hombre de costumbres abyectas y de mediano talento, en sus obras no hay verdad histórica ni moralidad.*” [...] Segons ell, tots els que intervingueren en la Revolució Francesa eren uns assassins; la prehistòria era “*una ciencia tendenciosa inventada por los herejes para combatir la religión y todo lo que se sabe de ella cabe en un papel de fumar y aún sobra*”».²⁷⁰

De Cosme Parpal tenim la descripció física que en féu Josep Pla i també la valoració com a docent expressada per Pere Bosch Gimpera. El primer ens el descriu d'aquesta manera:

«A les dotze en punt del matí, travessa el pati de Dret don Cosme Parpal i Marquès, catedràtic de no sé quina assignatura de Filosofia i Lletres. Va vestit de paisà. Porta jaqué. Sembla un colom: cama prima, pantalons estrets, ventre alt i imponent, cap petit, front fugitiu, cabells cap al clatell, tot el cos tirat endarrera d'una manera tan acusada que, quan acciona amb el bastó, no li toca mai a terra. Les cues del jaqué li fan uns saltats d'una comicitat irresistible».²⁷¹

Per la seva banda, Pere Bosch Gimpera en fa una valoració ambivalent de l'auxiliar poli-valent que esdevindria el primer catedràtic de Psicologia superior mitjançant unes oposicions en què va vèncer l'eminent codificador intel·lectual del Noucentisme, Eugeni d'Ors; les seves paraules són aquestes:

269 A. CALVET (1958), p. 188. Al discurs inaugural del curs 1921-1922 que pronuncià al paranimf de la universitat deixà anà això altre: «Desde que Montesquieu en su *Espíritu de las leyes*, y Rousseau en el *Contrato social*, infiltraron en las constituciones de los Estados modernos las utopías de su ingenio extraviado que pretendió subvertir (y lo consiguió) la constitución histórica de los pueblos europeos, calcada en las verdades sublimes del Evangelio, nada hay en la presente sociedad que no sea discutido o negado». M. MARTÍNEZ (1921). *Discurso inaugural leído en la solemne apertura de curso académico de 1921 a 1922 ante el claustro de la Universidad de Barcelona por Martiniano Martínez Ramírez*. Barcelona: Tip. La Académica, de Serra y Russell, p. 7.

270 P. BOSCH (1980), p. 32.

271 J. PLA (1966), p. 368-369.

«[...] home excel·lent i cordial, indubtablement de gran erudició, gran amic dels estudiants, que ajudà sempre, es limitava, però, a repetir els “apunts” —per altra banda excel·lents— de les explicacions del doctor Rubió, amb una oratòria barroca i altisonant que aviat ens causà avorriment».²⁷²

Els dos catedràtics que, sens dubte, més impactaren els autors memorialístics van ser Antoni Rubió i Lluch i Josep Daurella,²⁷³ possiblement els dos membres més rellevants, bé que per raons diverses, de la Facultat durant els primers anys del segle xx. Gairebé tots els autors que han escrit sobre Antoni Rubió i Lluch han coincidit a remarcar-ne la gran vàlua científica de la seva tasca i, alhora, a lamentar, més directament o menys, la seva escadussera participació docent i extradocent en la vida de la Facultat. En el seu breu apunt, Pere Bosch Gimpera apunta això últim com de passada quan explica les excel·lències de les seves lliçons:

«A Literatura, el doctor Rubió i Lluch —quan podia fer la classe, perquè la seva salut precària li ho impedia sovint— ens tenia atents a la seva paraula eloqüent i a les seves explicacions plenes d’interès. Se’n treia, certament, una panoràmica insospitada del desenvolupament, no sols de la Literatura castellana, sinó del fons històric, en què es produí; de la hispano-llatina que la precedí, de les paral·leles catalana i galaico-portuguesa, l’existència de les quals ignoraven totalment molts alumnes».²⁷⁴

Per la seva banda, Tomàs Carreras i Artau destacà en la figura de Rubió i Lluch «dues qualitats cabdals, que solen ésser inseparables del mestre autèntic»:²⁷⁵ la seva admiració i gratitud envers els seus mestres i l’estima envers els seus alumnes, als quals guiava traçudament pels camins acadèmics. A més, en destacà el seu sentiment tradicional, bo i afirmant-ne que

«A la Facultat era acèrrim partidari del manteniment de les velles etiquetes acadèmiques: hauria volgut que la recepció d’un nou company hagués anat acompanyada d’una certa solemnitat, i quan semblava imminent la implantació del doctorat, somiava en el restabliment del cerimonial de Cervera per a la col·lació d’aquest grau».²⁷⁶

272 P. BOSCH (1980), p. 28-29.

273 Sobre Antoni Rubió i Lluch, vegeu J. MASSOT (2006). «Antoni Rubió i Lluch vist pel seu fill Jordi». A: *Escriptors i erudits contemporanis*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 101-138; A. BALCELLS (2008). *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l’Institut d’Estudis Catalans*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans; J. MALÉ (2011). «Antoni Rubió i Lluch 1856-1937». A: M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.), p. 176-179; A. SIMON (dir.) (2003). *Diccionari d’historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 1036-1038; P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 376-377; i Ll. NICOLAU D’OLWER (1958). *Caliu. Records de mestres i amics*. Mèxic: Institut Català de Cultura, p. 29-66. I sobre Josep Daurella, vegeu X. SERRA (2010), p. 15-46; i P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 181.

274 P. BOSCH (1980), p. 28.

275 T. CARRERAS (2001), p. 175.

276 T. CARRERAS (2001), p. 180.

Gaziel ens reportà la seva impressió de l'eminent catedràtic bo i ressaltant-ne una bona colla de virtuts i una única mancança:

«“Don Antoni”, com l’anomenàvem els seus deixebles, era un mestre autèntic, de la raça dels investigadors i els orientadors, home d’arxiu (on s’havia cremat els ulls), explorador inigualat de l’antiga cultura catalana, escriptor excel·lent, professor de càlida i comunicativa eloqüència, i home de món ensem, enginyós i càustic, però sense malícia: ple d’encís personal, de cordialitat i d’alada saviesa.

Certament: “don Antoni” era tot això, però gairebé mai no venia a donar-nos la classe». ²⁷⁷

Finalment, de Rubió i Lluch el seu col·lega Ramon M. Garriga, a més d’esmentar abastament la seva aversió per les obligacions de la vida universitària —en digué que era «el Catedrático de *los horrores*» perquè sentia horrors als exàmens, als tribunals, etc.—, lloà la seva posició científica destacada:

«[...] Es el que más á contribución pone á la Academia, leyendo monografías literarias, ó trabajos históricos, ó artículos críticos; da conferencias sobre Literatura catalana á los P.P. Jesuitas; explica Retórica y Poética á las institutrices, y marcha con licencia á Madrid para copiar y anotar códices importantes, en cuya ocupación, muy de su gusto, consigue la fama que le proporciona la publicación de la obra inédita, el placer y la satisfacción de pasar una larga temporada en la Corte y el librarse de la monotonía de la clase». ²⁷⁸

De Josep Daurella —del qual Carles Soldevila digué «que ens havia explicat Lògica en forma ombrívola i medievalsca»— ²⁷⁹ tenim descripcions de Ramon M. Garriga, Pere Bosch Gimpera, Josep M. de Sagarra i Josep Pla. Tots ells coincidiren a remarcar la seva predisposició al lideratge —inclosa la seva bona posició econòmica aconseguida pel negoci familiar de comerç de bacallà— i la seva mediocre capacitat docent, sobretot si tenim en compte que, d’un curs al següent, passà de professar Metafísica a fer-ho de Lògica fonamental. Ramon M. Garriga, però, anterior a aquesta transmutació acadèmica de Daurella, destaca la seva doble activitat acadèmica i comercial:

«Si pudiera dedicarse exclusivamente al estudio, llegaría á ser, no un digno sucesor de nuestro inolvidable Llorens, que ya lo es, sino un filósofo que señalaría una nueva era en la ciencia y ben la Metafísica, porque á su privilegiado talento asocia una constancia inquebrantable para la lectura y la meditación; pero la temprana muerte de su padre le hace vivir doble vida, la del científico y la del comerciante. Por eso no descansa un momento y va como electrizado de la cátedra al despacho y del despacho á la cátedra; ésta le

²⁷⁷ A. CALVET (1958), p. 170-171.

²⁷⁸ R. M. GARRIGA (1900), p. 18.

²⁷⁹ C. SOLDEVILA (1951), p. 195.

proporciona fama, aquél riqueza, que, agregada á la que ya posee y á la que ha aportado su segunda esposa, le constituye en un áureo filósofo [...].²⁸⁰

Pere Bosch Gimpera, per la seva banda, també esmentà aquesta doble condició i, a més, aportà algunes informacions significatives sobre la docència de Daurella:

«El doctor Daurella, catedràtic de Lògica, repetia el seu llibre de Lògica escolàstica, tronant contra Descartes, Condillac i els filòsofs d'altres escoles. En la seva joventut havia sentit fortament la vocació universitària, però la mort del seu pare, quan elle era catedràtic a Valladolid, l'obligà a demanar el trasllat a Barcelona per fer compatibles les tasques docents amb la gerència d'un florent negoci d'importació de bacallà, circumstància que era sempre objecte de bromes sobre la compatibilitat de la Filosofia i el bacallà. [...] Als exàmens treia a la sort les boles de cinc lliçons i feia resoldre a la pissarra uns sil·logismes. Descobrim que si es deixava de contestar una sola lliçó o no es resolien els sil·logismes teníem suspens segur, però que, mentre el qui s'examinava continuava parlant, el senyor Daurella no l'escoltava pensant, sens dubte, en els seus negocis. Allò ens suggerí l'artifici d'estudiar sols la primera pregunta de cada lliçó i tornar a començar repetint la contestació si no ens feia passar a la següent».²⁸¹

Per la seva banda, Gaziel també va fer referència a la doble condició professional de Daurella i incidí a ressaltar la inutilitat de les seves lliçons:

«El Sr. Daurella era un importador de bacallà a l'engròs, dels més forts de Barcelona, amb magatzems i oficines al barri de Ribera. Es deia que s'havia casat, a més, amb una dona molt rica, i era tingut per un burgès de grans cabals. El que no es veia tan bé, per consegüent, era la seva dèria a explicar una assignatura més aviat abstracta, quan la seva posició social era tan concreta. Probablement es tractava d'una d'aquelles deixies de la incerta joventut, quan l'home cerca fortuna i malda per situar-se a la vida. Potser influïa també, en un tan gran bacallaner com ell, el prestigi de ser catedràtic, per esborrar així, amb un perfum d'espiritualitat, la fortor salada del peix en conserva.

[...] El Sr. Daurella explicava nou mesos seguits, sense una falta, la inanitat més prodigiosa que mai hagi pogut ser batejada de *Lògica fonamental*. Si aquella rovellada escolàstica del pensament haguéssim intentat després aplicar-la a qualsevol cosa de la vida real, per senzilla que fos —com clavar un clau o fer una passejada en barca—, fatalment ens hauríem picat els dits o anat a parar a l'aigua. Ni jo ni cap dels qui estudiarem amb aquell gran negociant, que ens explicava Lògica com el qui porta, tot mudat, un pendó a la processó del Corpus, no recorda un borrall de l'assignatura, si no és alguna d'aquelles lletanies: *Bàrbara*, *Celarent*, *Darii*, *Ferio*, etc., de les quals ja no en volen ni els seminaristes, o els jocs de mans absurds que poden fer-se amb els sil·logismes».²⁸²

L'escriptor Josep M. de Sagarra esbossà un breu apunt descriptiu de Josep Daurella en què feia èmfasi de les seves característiques d'un carisma una mica singular:

280 R. M. GARRIGA (1900), p. 19.

281 P. BOSCH (1980), p. 29-30.

282 A. CALVET (1958), p. 169.

«[...] era bru, majestàtic, anava tot afaitat i mastegava perpètuament pastilles de goma i menta; duia un coll rodó i tenia un aire de diputat de les Corts de Càdiç una mica empeltat de pastor protestant.

En la seva pronunciació, molt personal i lleugerament emfàtica, em semblava endevinar-hi un ressò teològic de finals del disset. La cosa més insospitada del Dr. Daurella consistia en el fet que aquell cavaller tan profundament acadèmic, tan socialment respectable, era una de les primeres figures del comerç de bacallà dintre el mercat de Barcelona».²⁸³

El també escriptor Josep Pla, finalment, en féu un retrat al seu *Quadern gris* ple d'ironia, del qual extractem un parell de fragments sobre com impartia la docència i la mena de filosofia que explicava als seus alumnes:

«El senyor Daurella era un magnífic, excel·lent professor, en aquest sentit; en el sentit que les persones que passàvem pel davant de la seva tarima coneixíem el que és la veritat. Quan, a quarts de dues de la tarda, s'aixecava, sota els seus auspicis, l'hora de la veritat —“*Es la hora, señor profesor*”—, sentíem que n'estàvem impregnats, ens emportàvem el seu alè, a les nostres orelles tremolava el ressò de la veritat. [...]

Professionalment el doctor Daurella era un fort comerciant de bacallà. Era, a més a més, tomista de mentalitat. Seria potser una mica arriscat d'afirmar que el doctor Daurella explicava el tomisme. Explicava els ossos del tomisme —i encara els més pelats i escu-rats—, el tomisme momificat. Però això sí: érem feliços, intensament feliços, i mai no us podríeu figurar el gust que dóna viure transportat a l'època anterior a Galileu, a Newton i a Descartes. Quin benestar! Quina cucanya!».²⁸⁴

4.3. El tremp intel·lectual

Certament, el tarannà funcional, d'ençà mitjan segle XIX, s'anà afermant dins del cos docent universitari i, en iniciar-se la nova centúria, era un sentiment molt afermat entre el grup de catedràtics de la Facultat de Filosofia i Lletres. Els seus integrants, a més, com hem vist, conservaven una visió tradicional de la funció universitària i del seu rol dins d'ella. La mediocritat docent, tret d'excepcions, era majoritària entre els catedràtics i, tal com expliquen Marc Baldó i M. Fernanda Mancebo per al cas de la Universitat de Barcelona, però perfectament aplicable a la Facultat barcelonina, hi havia dues menes d'enfocaments:

«l'explicació d'un manual combinada amb preguntes als escolars que aclaria el professorat, i l'explicació de la matèria seguint diversos llibres monogràfics o articles, a base de discursos probablement ben travats però llibrescs i sense sentit pràctic. Tanmateix, alguns continuaven fent classe amb mètodes d'altres segles: prenien la lliçó de memòria

²⁸³ J. M. DE SAGARRA (1954), p. 353.

²⁸⁴ J. PLA (1966), p. 327 i 329.

als alumnes i després feien algun incís com a aclariment. Però allò que no hi solia aparèixer era l'exposició i el contrast d'investigacions pròpies del mestre, i encara menys el treball amb els alumnes».²⁸⁵

Aquesta mediocritat docent era majoritàriament extensible a la manca d'investigacions científiques i de publicacions, que restaven circumscrites a les iniciatives personals; tota amb tot, amb algunes excepcions per tal com també hi hagué activitats que significativament es ressaltava com a alienes a l'activitat *stricto sensu* universitària en titllar-les com a «servicios extraordinarios prestados á la enseñanza, realizados fuera de los reglamentarios, investigaciones y publicaciones».²⁸⁶ Precisament, les publicacions universitàries acostumaven a consistir en manuals d'autor per a la docència de la seva assignatura, els discursos d'obertura protocol·laris –rotatius entre les facultats de la universitat– i, més escadusserament, les monografies i els articles.

D'altra banda, la comoditat d'una vida universitària resolta –tot i que de vegades s'havia de conjuminar amb tasques professionals– només es veia pertorbada pels aldarulls que periòdicament provocava una part de la població estudiantil, sovint en una estratègia per avançar els períodes de vacances. I així era que la preocupació per l'organització jerarquizada restava constantment present, amb un interès evident per desenvolupar un *cursus honorum* que reafirmés la posició dels catedràtics dins de la Facultat i, també, del món universitari en general, amb picabaralles per l'assignació de les càtedres acumulades o pel control del nomenament de professors auxiliars i ajudants de classes pràctiques. Com recorda Pere Bosch Gimpera, «generalmente desde fuera de la universidad se culpa a los profesores que no estudian más que el movimiento del escalafón y no investigan otra cosa que los años que pueden tardar en ascender».²⁸⁷

Amb tot, en aquesta Facultat amb ensenyaments anacrònics desvinculats de la realitat social i cultural catalana i dels avenços científics estrangers, mancada d'elaboració de coneix-

285 M. BALDÓ; M. F. MANCERO (2000). «Els professors». A: M. PESET (ed.). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València, vol. 3, p. 85.

286 Per exemple, al curs 1909-1910, en tenim una relació en la qual consten: «El Dr. D. Inocencio de la Vallina ha desempeñado durante el verano un curso de vacaciones haciendo con distinguidos alumnos de esta Escuela estudios de investigación sobre los escritores economistas del siglo XVIII: el resultado fueron varias Memorias en que se exponen, juzgándolas, sus doctrinas, y se indican las disposiciones económicas de los gobiernos de aquella centuria. El Dr. D. Francisco Barjau tiene publicada una traducción castellana en prosa de la primera obra Olímpica de Píndaro. El Dr. D. José Banqué una traducción en prosa castellana de tres himnos homéricos. El Dr. D. Luis Segalá una traducción también en prosa castellana de la Teogonía de Hesiodo. El Dr. D. José Jordán de Urríes ha dado durante el curso último quince conferencias sobre "Escuelas pictóricas"». AHUB, 38/6/2/6: Nomenament de professors i auxiliars interins (19-10-1910).

287 P. BOSCH (1918), citat a F. GARCIA (2015), p. 317. Gaziel reblava el clau quan afirmava: «en aquella Universitat de Barcelona (o almenys a les seves facultats de Dret i Lletres, que jo vaig conèixer), els catedràtics només hi venien a cobrir l'expedient acadèmic, una horeta cada dia, i encara molt rebaixada pel major nombre possible de festes i faltes; i se'n tornaven, tan tranquils, a ocupar-se de feines que els interessaven i rendien més». A. CALVET (1958), p. 180.

xement, va irrompre un seguit de personalitats de rellevància i prestigi, incorporades especialment a partir de la creació de les seccions de Filosofia i de Lletres. La incorporació d'aquest grup de catedràtics novells, en algun cas –com Pere Bosch Gimpera– pensionat a l'estranger per assimilar avenços científics i, també, altres mètodes docents, va permetre renovar la Facultat, tot impulsant-hi la docència i la investigació.²⁸⁸

Els intents de transformació progressiva de la Facultat va venir donada, doncs, per la modificació –bé que minoritària– del perfil dels seus catedràtics, en la mesura que no només desitjaven millorar la docència universitària, sinó que també pretenien connectar-la amb l'entorn cultural català. Vol dir això que, juntament amb el tarannà intrínsecament funcional dels catedràtics de la Facultat, hom percep la conformació d'una certa dimensió intel·lectual.²⁸⁹ La seva projecció intel·lectual, en aquests anys, era encara reduïda i incipient, i es manifestarà plenament durant els anys de la República i l'autonomia catalana. Sigui com vulgui, aquest grup de catedràtics nous menà diverses accions de projecció social, i a les tradicionals conferències erudites –bé que, segons com, reformulades–²⁹⁰ afegiren altres iniciatives com ara la presència en premsa, les investigacions de gran abast com l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya impulsat per Tomàs Carreras i Artau, les publicacions o la participació personal en algunes de les institucions culturals catalanes més rellevants. Algunes d'aquestes institucions o plataformes culturals amb les quals van estar connectats alguns dels catedràtics més dinàmics de la Facultat van ser la Reial Acadèmia de Bones Lletres, l'Ateneu Barcelonès, els Estudis Universitaris Catalans, l'Institut d'Estudis Catalans, l'Escola de Bibliotecàries o la Fundació Bernat Metge, entre altres.

Vinculació amb entitats culturals

Catedràtic	RABLI	EUC	IEC	EB	FBM
Josep V. Amorós	–	–	–	SÍ	–
Maximiliano Alarcón	–	–	–	–	–
Ángel Apraiz	–	–	–	–	–

288 La creació el 1907 de la Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas va permetre encetar un projecte de transferència de coneixements en el qual els alumnes i professors de les universitats espanyoles van poder fer estades temporals a universitats i centres especialitzats de recerca d'altres països europeus. Vegeu J. RUIZ (2000). «La Junta para Ampliación de Estudios, una agencia de modernización pedagógica en España». *Revista de Educación*, núm. extraordinari, p. 229-247; J. RUIZ (2001). «Aportaciones de la Junta para Ampliación de Estudios a la renovación de la enseñanza superior en España». A: P. ÁLVAREZ (dir.). *Cien años de educación en España. En torno a la creación del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes*. Madrid: Fundación BBVA; Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, p. 431-455; i J. M. SÁNCHEZ (1988). *La Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, 80 años después*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

289 Sobre el concepte d'intel·lectual contemporani, vegeu, per exemple, J. CASASSAS (2009). *La fàbrica de les idees. Política i cultura a la Catalunya del segle XX*. Catarroja: Afers, p. 36-41.

290 Per exemple, mentre hi ha conferències de línia tradicional com les que llegia Eduardo Pérez Agudo a les casernes militars –finançades pel ministeri d'Estat– (1926) o amb motiu de la «Fiesta de la Raza» (1930), també sabem de la que van impartir, amb força ressò, Pere Bosch Gimpera i Àngel Apraiz sobre el recent descobriment de la tomba del faraó Tutankamon (1926).

Joaquim Balcells	sí	–	–	–	sí
Josep Banqué	–	–	–	–	–
Pere Bosch Gimpera	sí	sí	sí	–	sí
Tomàs Carreras i Artau	sí	–	–	–	–
Josep Daurella	sí	–	–	–	–
Delfí Donadiu	–	–	–	–	–
Pere Font i Puig	sí	–	–	–	–
Ramon M. Garriga	–	–	–	–	–
José Jordán de Urríes	sí	–	–	–	–
Martiniano Martínez	–	–	–	–	–
Cosme Parpal	sí	–	–	–	–
Eduardo Pérez Agudo	–	–	–	–	–
Antoni Rubió i Lluch	sí	sí	sí	–	–
Jordi Rubió i Balaguer*	sí	sí	sí	sí	–
Lluís Segalà	sí	sí	sí	sí	sí
Jaume Serra Húnter	sí	–	sí	–	sí
Manuel Soriano	–	–	–	–	–
Antonio de la Torre	sí	–	–	–	–
Inocencio de la Vallina	–	–	–	–	–
Joaquim Xirau	–	–	–	sí	–

Font: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1997). *Directorí dels membres de l'Institut d'Estudis Catalans, 1907–1997*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; A. BALCELLS; E. PUJOL (2008); A. BALCELLS (2011); P. MOLAS; E. DURAN; J. MAS-SOT (dirs.) (2012); M. FRANQUESA (2013); i A. ESTIVILL (2013).

* Professor auxiliar.

5. VERS L'AUTONOMIA UNIVERSITÀRIA

EN LES PLANES PRECEDENTS d'aquest primer bloc hem tractat sobre el sistema universitari durant les tres primeres dècades del segle XX, sobre els estudis que s'impartien a la Facultat de Filosofia i Lletres i sobre el professorat que s'hi n'ocupà. Aquesta visió de conjunt de la Facultat barcelonina, amb tot, no estaria completa si no tractéssim una de les qüestions cabdals que, d'una manera o altra, va restar present durant bona part dels anys que ara estudiem, com fou l'eix fonamental del reformisme universitari: l'autonomia universitària; val a dir que plantejada sobretot com a desideràtum i com a precedent d'una realització durant la dècada de 1930, com veurem en el bloc següent. El reformisme autonomista universitari, certament, fou un fenomen força complex sobre els que van influir diversos factors interns i externs a les pròpies universitats i a la pròpia Facultat, en el que es van posar en acció consideracions diferents de la mateixa autonomia i el seu abast, i que, al capdavall, va restar condicionat per les circumstàncies particulars de la vida política espanyola i catalana.

L'articulació de l'anhel de reforma universitària es va menar des de diferents nuclis i amb direccions oposades. En primer lloc, des del si de la Facultat –així com des d'altres facultats i universitats– es van articular, en diverses ocasions, propostes d'autonomia per a la Facultat que, en la terminologia del moment, «s'elevaven a la Superioritat», és a dir, al ministeri d'Instrucció Pública. I, en un altre sentit, en determinades conjuntures, des d'aquest ministeri també s'engegaren projectes reformistes que contemplaven l'autonomia universitària com a eix vertebrador de la transformació del món universitari. Ara bé: el concepte d'autonomia que nucleava les dues menes de fluxos reformistes no coincidien del tot, ja que, mentre que en les propostes generades a l'interior de la Facultat es contemplava una autonomia àmplia dels centres universitaris, en el cas de l'autonomia decretada pel govern, aquesta ho fou en un sentit restrictiu tal que, com afirma Antonio Reyna sobre la reforma Silió de 1919, es tractà més d'una descentralització que no pas una autonomia efectiva.²⁹¹

D'altra banda, el procés vers l'autonomia universitària no va ser lineal, sinó que va experimentar conjuntures de més esperonament i altres, per contra, de més retraïment. En termes generals, tot i amb això, a la Facultat en podem reconèixer tres fases durant les tres primeres dècades que ara estudiem. Primerament, una fase llarga de covament del moviment reformista, l'inici del qual podria datar-se el 1902, quan s'esdevingué la convocatòria del I Congrés Universitari Català celebrat l'any següent; alguns alumnes hi van tenir un cert paper

²⁹¹ A. REYNA (1973). «Reforma Silió de autonomia universitària». *Revista de educació*, 227-228, p. 60.

de rellevància i s'articulà, principalment, fora de la Facultat. A aquesta, li seguí una segona fase que s'encetà el 1918, amb la confluència del II Congrés Universitari Català i els primers passos cap a l'autonomia menada pel ministre César Silió. La darrera fase, finalment, començà després que es decretés, el 1922, la fi de l'efímer règim d'autonomia universitària i estigué condicionada pel desencís que patiren els reformistes i el seu subsegüent afermament intern a la Facultat, mentre la dictadura de Primo de Rivera esmerçava esforços per augmentar el control dels sectors culturals i intel·lectuals del país.

5.1. El lent camí cap a l'autonomia

«A la autonomía de las antiguas Universidades españolas, dignas de competir en su tiempo con las primeras Universidades de Europa, sucedió por excesiva reacción contra abusos y corruptelas secundarios, un régimen centralizador que ha convertido la enseñanza en mero servicio administrativo, en función burocrática pendiente en todo momento y ocasión del impulso que reciba de los poderes públicos, y falta, por lo tanto, de espíritu corporativo que la vivifique, de estímulos que aceleren el desarrollo de sus energías, y hasta de responsabilidad que la obligue a moverse por sí misma y la enaltezca ante los propios ojos y ante el juicio de la Nación. [...]

A remediary tamaños males va encaminado el presente proyecto de ley, bastante más conforme en su orientación y tendencias con el régimen universitario de los pueblos cultos como Inglaterra, Alemania y Estados Unidos norteamericanos que el actual régimen establecido por nuestra legislación de Instrucción pública. Mas como de una situación semejante a la que hoy viven las instituciones docentes españolas, y de la cual procede en gran parte la atonía y decadencia que en ellas se nota, no es posible pasar de manera brusca a un sistema de amplia libertad, ha creído necesario el ministro que suscribe proceder con la mayor prudencia, con timidez acaso a veces, para no comprometer por exceso de precipitación una obra en cuyos resultados finales cifra todo género de esperanzas».²⁹²

Tal foren les paraules del primer ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts espanyol, Antonio García Alix, en el preàmbul del projecte de llei de reforma universitària que el 1900 posà en marxa, i amb les quals volgué destacar dos elements claus amb què s'hagué d'enfrontar aital projecte: per un costat, el reconeixement de la precària situació en què es trobava el món universitari —que hem mirat de sintetitzar al capítol «Límits i contradiccions del sistema universitari centralista»—; i, per un altre costat, l'abast limitat i seminal del projecte, que es presentava, doncs, com un primer pas d'una tasca més àmplia de reforma que, amb el temps, calia desplegar.

²⁹² Projecte de llei d'organització de les universitats (1900), citat per M. PESET (1985). «La autonomía de las universidades». A: DD.AA. *Pasado, presente y futuro de la universidad española*. Madrid: Fundación Juan March, p. 97-98. El text del projecte a A. GARCÍA ALIX (1900). *Disposiciones dictadas para la reorganización de la enseñanza*. Madrid: Imprenta del Colegio Nacional de Sordomudos y de Ciegos, p. 382-391.

Efectivament, aquesta fou la primera plasmació normativa del segle XX sobre l'autonomia universitària, plantejada només com a autonomia jurídica i administrativa, però sense desplegar pas la més essencial autonomia científica i docent, de tal manera que no s'hi contemplava que les universitats tinguessin capacitat pròpia per al nomenament del seu professorat ni tampoc per elaborar els plans d'estudis i intervenir en les formes d'ensenyament.²⁹³ El març de 1901, el torn ministerial deixà pas a un govern liberal en el qual el nou ministre del ram, el comte de Romanones, prengué el relleu reformista del seu predecessor i, tot i que el projecte va anar fent via parlamentària, al capdavall, no va ser aprovat pel Senat perquè el ministre decidí retirar-lo, segons que sembla, per «no “debilitar” al Estado descentralizando potestades».²⁹⁴

Alhora que els intents de reforma menats des d'estaments institucionals externs a la universitat fracassaven, es promogueren altres iniciatives des del seu interior que n'aportaren elements de reflexió rellevants. D'aquesta manera, recollint l'acord que el 1892 es prengué al Congrés Pedagògic Ibero-lusità-america de realitzar una assemblea de catedràtics d'universitat, se celebrà a València la I Assemblea de Catedràtics d'Universitat entre el 26 d'octubre i l'1 de novembre de 1902. Aquesta trobada tingué continuïtat a Barcelona el 1905 i, molt més tard, a Madrid el 1915.²⁹⁵ Mitjançant aquestes reunions, els catedràtics també prengueren part en el debat sobre la reforma universitària, tal vegada des d'un punt de vista corporatiu, però amb el valor afegit d'aportar propostes de modificacions relacionades molt estretament amb la realitat de l'activitat universitària quotidiana que coneixia de primera mà el gruix de docents que participà en aquestes trobades de reflexió.

La I Assemblea de Catedràtics tingué lloc tot coincidint amb la commemoració del IV centenari de la Universitat de València.²⁹⁶ Hi van participar una trentena de catedràtics, en representació de les universitats de Madrid, Barcelona, Valladolid, Saragossa i València, que, després de tractar sobre els problemes de les diverses facultats, van abordar els cinc àmbits en què es va estructurar la trobada.²⁹⁷ Entre les conclusions a què hi van arribar, hi havia la re-

293 M. PESET (1991b), especialment p. 194-199.

294 D. COMAS (2001). *Autonomía y reformas en la Universidad de Valencia (1900-1922)*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid; Dykinson, p. 46. Vegeu també M. PESET (1985), M. PESET (1991b) i M. DE PUELLES (1998).

295 Sobre les assemblees de catedràtics, vegeu J. C. MAINER (1978). «La redención de los paraninfos: assemblees y regeneracionisme universitarios». A: M. TUÑÓN DE LARA i altres. *La crisis del Estado español, 1989-1936*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo, p. 213-244; i F. CANES (1991).

296 Vegeu D. COMAS (2001), p. 46-53.

297 Els cinc àmbits eren: «Fin y organización de las Universidades, y autonomía que conviene conceder á las Facultades ó Escuelas especiales que la constituyen», «Formación é ingreso, derechos y deberes del Profesorado numerario y auxiliar de las Universidades», «Conveniencia de seleccionar los alumnos á su ingreso en la Facultad, y condiciones generales de un buen régimen escolar universitario», «Medios que pueden emplearse para mayor alcance é intensidad al trabajo del Profesorado oficial de las Universidades» i «Condiciones jurídicas de la libertad de enseñanza». Opuscle *Conclusiones aprobadas por la asamblea*

clamació de l'autonomia institucional —per poder triar les seves autoritats acadèmiques—, econòmica i administrativa, i pedagògica —amb llibertat per configurar els plans d'estudi— i la petició de beques per a viatges a l'estranger d'alumnes i professors, en l'àmbit «Fines, organización y autonomía de la Universidad»; la reconsideració de la figura del professor auxiliar i la possibilitat de contractació de professors extraordinaris, en l'àmbit «Formación, ingreso, derechos y deberes del profesorado»; la selecció de l'alumnat, la limitació del nombre d'alumnes i la implantació de l'extensió universitària, en l'àmbit «Régimen escolar»; la dotació de recursos infraestructurals adients, la conveniència de realitzar excursions i millorar les publicacions, en l'àmbit «Medios que pueden emplearse»; i el reconeixement de la llibertat de càtedra, en l'àmbit «Condiciones jurídicas de la libertad de enseñanza».²⁹⁸

A Barcelona, de feia algun temps abans ja s'havia reclamat una certa catalanització de la Universitat de Barcelona amb puntuals peticions d'incorporació d'estudis propis, com la que féu Antoni Rubió i Lluch, al discurs inaugural del curs 1901-1902, demanant l'establiment oficial d'una càtedra de literatura catalana.²⁹⁹ Certament, en els primers moments del nou segle confluïren diversos factors que afavoriren la conformació d'un clima favorable a la reforma universitària en un sentit autonomista, com la tendència expansiva del catalanisme polític, sobretot després de l'impacte de la victòria electoral del 1901, en la que, a més era estesa la dimensió modernitzadora del mateix moviment catalanista, i també l'existència de diverses agrupacions escolars força dinàmiques. En aquest context, s'afegirien també el desencís generat pel fracàs del reformisme ministerial de Garcia Alix i Romanones i l'escalf de la I Assemblea de Catedràtics Universitaris celebrada a València, orientada vers l'autonomisme universitari. Tot plegat, ja el maig de 1902 es va activar la iniciativa de celebrar un Congrés Universitari Català, amb la constitució d'una comissió organitzadora integrada per representants de l'Agrupació Escolar Catalanista Ramon Llull, del Centre Escolar Catalanista i de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, a la qual s'afegí també la Federació Escolar Catalana, vinculada a la Lliga. El 15 de desembre de 1902, finalment, es concretà la convocatòria del Congrés.³⁰⁰

Com que la Universitat de Barcelona, regida per Rafael Rodríguez Menéndez, vetà que el Congrés se celebres dins del recinte universitari, aquest s'hagué de fer al Palau de Belles Arts,

celebrada en Valencia en los días 27 al 31 de octubre de 1902. AHUB, 25/2/8/20: Dades de l'assemblea de la Universitat de València sobre el mal estat de l'ensenyament.

298 J. C. MAINER (1978), p. 232-233 i D. COMAS (2001), p. 51-52.

299 A. RUBIÓ (1901). *Discurso inaugural leído en la solemne apertura del curso académico de 1901 á 1902 ante el claustro de la Universidad de Barcelona por el Doctor D. Antonio Rubió y Lluch.* Barcelona: Imprenta y Librería de Montserrat.

300 Vegeu M. PUIG (cur.) (1977). *Els congressos universitaris catalans.* Barcelona: Undarius; A. GALÍ (1980). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936.* Vol. 9: *Ensenyament universitari.* Barcelona: Fundació Alexandre Galí, p. 56-75; J. MONÉS (2004). «El Congrés de 1903». *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 5, p. 132-143; i A. BALCELLS (2011). *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985). Per una Universitat Catalana.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 12-16.

entre el 31 de gener i el 2 de febrer de 1903. La trobada es va estructurar en dues grans seccions, que constitueixen l'eix dels moviments de transformació universitària de bona part del primer terç del segle XX: les reformes per millorar l'ensenyament universitari i l'autonomia universitària. Al seu torn, cadascuna d'aquestes seccions se subdividia en diversos temes de debat i, d'aquesta manera, la secció primera era integrada pels temes següents: la llibertat d'ensenyament, l'organització de la universitat catalana, la necessitat de dividir i especialitzar les carreres, la conveniència d'abolir els doctorats, l'extensió dels ensenyaments especulatius, la creació de càtedres de dret civil i d'història i literatura catalanes, i l'extensió universitària. Per la seva banda, la secció segona estigué subdividida en dos apartats: «l'A, que comprenia vuit temes dedicats a la problemàtica central, és a dir, a l'autonomia universitària, tot plegat complementat amb l'apartat B, amb tema únic que fixava els mínims exigibles, en aquell moment concret, per a la dita autonomia».³⁰¹

La iniciativa del Congrés i el pes de la seva realització va anar a càrrec dels estudiants catalans i les seves associacions, però no restaren aïllats en el seu projecte, ja que també hi van prendre part alguns pocs catedràtics barcelonins, perquè la majoria en restà al marge, i diversos intel·lectuals i professionals de prestigi.³⁰² En qualsevol cas, a banda de la positiva valoració de conjunt de l'assemblea, pel nivell i aprofundiment dels temes que s'hi tractaren i el seu ressò, en tingué ben poques repercussions pràctiques, ja que tot plegat es va desenvolupar en el terreny de les reivindicacions. Una iniciativa que, tanmateix, sí prosperà fou la creació de les tres càtedres vinculades amb la cultura catalana —Dret civil català, Història de Catalunya i Literatura catalana—, i ho fou al marge de la Universitat de Barcelona. En previsió que la resposta ministerial a la seva petició fos negativa —com efectivament passà el juny de 1905, dos anys després de tramitar-la—,³⁰³ la comissió organitzadora del Congrés es constituí en associació legal i gestionà l'inici de les classes de les noves càtedres, que començaren l'octubre de 1903 a l'Ateneu Barcelonès. Iniciava el seu camí, al marge de la Universitat de Barcelona, el que podem considerar «l'únic fruit visible» del Congrés: els anomenats Estudis Universitaris Catalans.³⁰⁴ Aquesta entitat, amb vocació universitària però, per voluntat aliena, marginada de la universitat oficial, es posà en marxa amb la col·laboració, a més de la Diputació de Barcelona, d'un seguit d'entitats, la majoria culturals, del que podríem considerar la societat civil catalana, com l'Ateneu Barcelonès, el Foment de Treball Nacional, el Cercle Artístic de Sant Lluç i la Institució Catalana d'Història Natural. Els primers dos cursos que s'hi impartiren foren Dret civil català i Història de Catalunya, però s'anaren ampliant progressivament amb

301 J. MONÉS (2004), p. 137; M. PUIG (cur.) (1977), p. 9.

302 A. BALCELLS (2011), p. 14.

303 J. MONÉS (2004), p. 141.

304 S'hi argumentava «que la llengua catalana no era nacional d'Espanya i que a Europa no hi havia universitats bilingües». A. BALCELLS (2011), p. 17.

economia social i política aranzelària, Història de la literatura catalana, Història de l'art, Geologia aplicada a Catalunya i Tècnica d'anàlisi química, entre d'altres, de tal manera que s'arribaren a les deu càtedres el curs 1906-1907.³⁰⁵

El 1905 tingué lloc la II Assemblea de Catedràtics Universitaris, que se celebrà a Barcelona, entre el 2 i el 7 de gener.³⁰⁶ Aquesta trobada, que donava continuïtat a la precedent de València, suscità una polèmica considerable arran la inclusió del dret a llibertat de càtedra en la ponència de Miguel de Unamuno i el subsegüent retret en forma de boicot menat pels sectors més catòlicament conservadors del cos de catedràtics i alguns intel·lectuals. L'assemblea barcelonina manllevà l'estructura organitzativa de la de 1902, ja que, d'una banda, s'hi van debatre els de temes específics per facultats i, d'una altra, es van tractar tres grans temes generals plantejats com a ponències en assemblea general. Les tres ponències versaven sobre l'autonomia universitària, l'ensenyament universitari i el professorat, i anaren a càrrec de Gumersindo de Azcárate, Miguel de Unamuno i Blas Lázaro, respectivament. Però va ser la ponència de Miguel de Unamuno la que suscità l'animadversió dels ultracatòlics contra la trobada i l'esperit reformista que la inspirava, ja que

«[...] pronto surge la división y la discordia entre los inscritos como asambleístas con motivo de la conclusión última de la Memoria del Dr. Unamuno que, al atacar el derecho de la Iglesia a inspeccionar la enseñanza pública en cuanto pueda afectar a la pureza del dogma, derecho indiscutible para los católicos, según uno de los principales cánones del Concilio Vaticano, fue causa de que respetable número de profesores de las diversas Facultades, Instituciones y Escuelas especiales, superiores y Normales de Barcelona, dirigieran al Presidente de la Junta un atento mensaje retirando su adhesión a la Asamblea».³⁰⁷

El moviment d'oposició, que encapçalà de manera notòria el bisbe Casañas,³⁰⁸ retreia la part de la ponència d'aquest catedràtic en què criticava aquesta potestat de l'Església catòlica i

305 Sobre els primers anys dels Estudis Universitaris Catalans, vegeu A. BALCELLS (2011), p. 17-43.

306 Vegeu J. C. MAINER (1978), p. 239-243; B. DELGADO (1990). «La II assemblea universitària de Barcelona (1905)». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 683-692; i D. COMAS (2001), p. 53-61.

307 E. RODRÍGUEZ (1905). «Segunda Asamblea Universitaria. Acta de la sesión inaugural». A: *Segunda Asamblea Universitaria*. Barcelona, p. 7. Citat a D. COMAS (2001), p. 55-56.

308 En aquest sentit, Buenaventura Delgado parla de «desqualificació episcopal» i reporta la carta del bisbe Casañas tramesa al rector per excusar la seva assistència a la trobada: «Excmo. Sr.: Deseoso siempre de corresponder a las atenciones que se me dispensan, siento vivísima pena en no poder aceptar la invitación que se sirve hacerme en su comunicación oficial de ayer como presidente de la Asamblea Universitaria que ha de celebrarse próximamente en esta ciudad. La causa que me lo impide no se oculta seguramente a V.C.: es el cumplimiento de un estricto deber de conciencia que pesa sobre mí, como prelado de esta diócesis, de no autorizar jamás ataques a los derechos de Cristo y de su Santa Iglesia. Se ha hecho público por varios conductos que en la próxima Asamblea Universitaria se va a sostener una proposición en la que se niegan uno de los fundamentales dogmas de nuestra santa religión, relativo al derecho y deber que le incumbe sobre la enseñanza, por disposición de Cristo, definido como fe en el Concilio Vaticano. Y al decir a V.E. que no puedo autorizarlo con mi presencia debo añadir que no le es lícito a la Asamblea enseñar y propagar errores directamente contrarios a las divinas enseñanzas como lo son las que se contienen

feia pública la seva oposició a les «creencias extracientíficas que no deben nunca interponerse en el camino de la libre investigación filosófica y científica».³⁰⁹ El fracàs de la trobada dels catedràtics universitaris, en certa mesura, evidenciava que, malgrat el tremp reformista i la seva visibilitat intel·lectual punyent, en el món universitari encara hi predominaven els docents ideològicament conservadors cofois de la seva deliquescència. La Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, com hem vist en capítols anteriors, no era pas una excepció a aquesta situació esmentada i no serà fins a la seva ampliació a partir de 1910 que es podrà revertir un xic amb la renovació parcial del seu claustre. Aquest reduït grup de nous catedràtics de la Facultat estava format per Pere Bosch Gimpera, Jaume Serra Húnter i Tomàs Carreras i Artau.

La situació, per tant, no semblava falaguera per a l'esdevenidor de l'autonomia universitària, ja que, de Madrid estant, el govern espanyol restava instal·lat en la discontinuïtat de les seves oscil·lants polítiques reformistes —adés llençava projectes d'autonomia, adés els suspenia o deixava decaure— i, des de la universitat estant, l'autonomia no comptava encara amb massa crítica com per depassar l'estatus de desideràtum i esdevenir una realitat efectiva. A més, els intel·lectuals i polítics en l'òrbita del catalanisme, vinculats a la Diputació de Barcelona primer i a la Mancomunitat de Catalunya més tard, no només restaren al marge del debat reformista universitari, sinó que promoveren, com afirma Josep Grau, «la construcció d'una xarxa de centres docents i de recerca que rivalitzaven amb la universitat oficial».³¹⁰ Es tractava de centres culturals d'alt nivell, com l'Institut d'Estudis Catalans o l'Escola Industrial, entre d'altres.³¹¹

En aquest context, el 1915 el senador Elías Tormo va presentar una proposta al Senat perquè a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Madrid se li atorgués un règim d'autonomia pedagògica de manera provisional i com a assaig durant deu anys. Assabentats d'aquesta proposició de llei, el claustre de la Facultat barcelonina valorà positivament la iniciativa, tot considerant que el seu centre també podria beneficiar-se'n, i encarregà al seu degà

en la ponència presentada por el Sr. Unamuno. Dios guarde a V.E. muchos años». B. DELGADO (1990), p. 686.

309 M. DE UNAMUNO (1905). *La Enseñanza universitaria*. Barcelona: Tip. La Académica, p. 6. Citat a J. C. MAINER (1978), p. 241.

310 J. GRAU (1996). «La Mancomunitat de Catalunya i la qüestió universitària (1914-1923)». *El contemporani*, 8, p. 19.

311 Vegeu, per exemple, J. CASASSAS; J. M. ROIG (1995). «Sota el signe de la Mancomunitat». A: B. DE RIQUER (dir.). *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. 8, p. 264-279; A. BALCELLS; E. PUJOL; J. SABATER (1996). *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Proa; E. BAYÓN i altres (1999). «L'aparició del món contemporani (1860-1914)». A: J. CASASSAS (coord.). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Proa, p. 95-231; O. COSTA; A. GIRAÓ; S. IZQUIERDO (1999). «Sota el signe del conflicte i la massificació (1914-1939)». A: J. CASASSAS (coord.). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Proa, p. 233-323; A. BALCELLS; E. PUJOL (2008); i J. GONZÁLEZ-AGÀPITO (2014). «L'obra pedagògica de la Mancomunitat de Catalunya». A: A. BALCELLS (cur.). *La Mancomunitat de Catalunya (1914)*. *Simposi del centenari*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 151-165.

Josep Daurella, que allora era senador per designació de la Universitat de Barcelona, que en fes les gestions escaients;³¹² segons que sembla, però, Daurella va trobar dificultats al si de la comissió senatorial i, a més, al capdavant, la iniciativa va decaure a causa del tancament de les Corts.³¹³ Aquell mateix any, tingué lloc la III Assemblea de catedràtics Universitaris, que se celebrà a Madrid, i a la qual la Facultat va enviar com a representants seus Cosme Parpal, en nom dels catedràtics, i Joaquim J. Baró, en nom del professorat auxiliar.³¹⁴ Tot convida a pensar que el desig d'autonomia universitària s'anava estenent entre el renovat claustre de la Facultat, ja que un any després del primer acord favorable, a començament de 1916 es repren-gué l'encàrrec fet al degà-senador Daurella perquè ho gestionés davant el ministre d'Instrucció pública, Julio Burell i Cuéllar. La resposta rebuda inicialment no fou pas denega-tòria, ja que el ministre li va demanar que fos la Facultat qui redactés un avantprojecte d'autonomia pedagògica, per tal d'examinar-lo. Desconeixem l'argumentació denegatòria posterior, si n'hi hagué, però el cert és que la Facultat no assolí l'autonomia reclamada. El text de l'avantprojecte era, allora, sintètic, concís i de gran abast, ja que recollia una detallada explicitació de tots els vessants d'una completa autonomia pedagògica; i resava de la manera següent:

«Artículo 1.º Se concede a la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona la autonomía pedagógica.

Dentro de esta concesión se entenderá comprometida la autorización para los siguientes objetos: 1) Establecer un orden más adecuado de sus enseñanzas. 2) Regular el ingreso en la Facultad y toda la materia de exámenes. 3) Instalar laboratorios, seminarios, archivos y bibliotecas especializados. 4) Promover, con carácter permanente, cursos complementarios y de investigación. 5) Organizar excursiones científicas, pensiones para el extranjero y la asistencia a congresos nacionales e internacionales. 6) Fomentar la colaboración extra-universitaria para fines estrictamente científicos. 7) Empezar publicaciones, y, en una palabra, organizar íntegramente la vida científica y pedagógica de la Facultad.

A este efecto la Facultad formulará un plan de estudios minucioso y razonado, que someterá a la aprobación definitiva del ministro que refrenda.

Artículo 2.º Teniendo en cuenta los caracteres especialísimos que el problema universitario ofrece en Cataluña, y para la realización de los fines expresados en el artículo anterior, se dotará urgentemente de medios económicos suficientes a la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona, de tal manera que ésta se halle en condiciones de poder desarrollar sus iniciativas científicas y trabajar tan bien o mejor que los organismos de cultura existentes en Barcelona, y no dependiendo del Estado

312 Concretament, a l'acta de la Junta de la Facultat consta que «examinada con detenimiento la proposición, mereció aplauso unánime de todos los señores presentes; entendiendo que dicho ensayo podría muy bien ser aplicable igualmente a la Facultad de Filosofía y Letras de esta Universidad, por ser la única completa en sus tres secciones del período de Licenciatura como en Madrid». AHUB, 41/6/3/17: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (9-1-1915), p. 1-2.

313 AHUB, 41/6/3/17: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (8-4-1915), p. 3.

314 AHUB, 41/6/3/17: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (8-4-1915), p. 19.

A este propósito se intentará, por vía de ensayo, una prudente descentralización del Instituto de Material científico y de la Junta de Ampliación de Estudios solamente con relación a la nombrada Facultad de Filosofía y Letras». ³¹⁵

Resulta, si més no, revelador que en la proposta d'avantprojecte tramesa al ministre s'esmentin uns «caracteres especialíssimos que el problema universitario ofrece en Cataluña» i es faci una al·lusió velada tan matussera a l'Institut d'Estudis Catalans en fixar l'objectiu en «trabajar tan bien o mejor que los organismos de cultura existentes en Barcelona». En la Memòria que acompanyava la proposta de la Facultat i centrada en el «estado actual del problema universitario en Cataluña», es donen més detalls de la situació de cert desarrelament en què es troben els docents de la Facultat, atrapats entre una desatenció per part del ministre, per un costat, i la competència menada per les institucions culturals catalanes de la vinculades a la Mancomunitat de Catalunya. Els termes d'aquesta tessitura són ben palesos en la descripció que s'hi fa eloqüentment:

«Resulta de todo lo expuesto que el profesorado de la Universidad de Barcelona que pugna por dignificar dentro del propio solar universitario, la función que le ha sido encomendada, se halla en una situación por demás anómala y trágica: por un lado, se encuentra abandonado y lo que es más, postergado, por el Estado mismo cuyo buen nombre defiende; por otro lado y por el pecado original de pertenecer aquel á un centro oficial, es menospreciado, sin formación de causa á los ojos del buen público catalán á quien día tras día se le viene predicando con el doble instrumento del reclamo organizado y la prensa de partido, que no hay más cultura ni esperanza de redención científica que la proveniente de los nuevos centros». ³¹⁶

5.2. La conjuntura autonòmica de 1918-1922

Si durant la major part de les dues primeres dècades del segle les iniciatives en favor de l'autonomia universitària, generades tant des de dins de la universitat com des de fora, no sortiren del plànol dels projectes, els desitjos i les teoritzacions reivindicatives, en canvi, durant el quinquenni entre 1918 i 1922 s'operà un salt qualitatiu en la trajectòria vers l'autonomia i es frisà, bé que molt breument, el terreny de les realitzacions. I és que, després de la celebració del II Congrés Universitari Català, el 1918, el projecte de reforma universitària del ministre César Silió l'any següent faria via entre 1921 i 1922, quan les universitats espanyoles gaudiren efímerament del règim d'autonomia. Al capdavall, però, l'autonomia univer-

³¹⁵ AHUB, 41/6/3/17: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (15-2-1916), p. 24-25.

³¹⁶ AHUB, 38/5/2/11: Documents varis relatius a aquest curs acadèmic. Vegeu el text sencer de la « que en solicitud de la AUTONOMÍA PEDAGÓGICA eleva la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona al Excmo. Sr. MINISTRO DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA Y BELLAS ARTES con la información acerca de estado actual del problema universitario en Cataluña» a l'apartat d'annexos.

sitària no reeixí políticament i fou suspesa, bo i generant un desencís notable entre els docents reformistes de la Facultat, que es reorientaren dins cercant-hi un enfortiment intern.

Com recorda Jordi Casassas, la confluència de nous professors reformistes, el dinamisme dels estudiants i la pressió política del catalanisme «es va crear, novament, un ambient favorable a la renovació i la catalanització de la universitat»,³¹⁷ i prova d'això és que el Segon Congrés Universitari Català, celebrat entre el 7 i el 14 d'abril de 1918, es pogué realitzar al Paraninf de la Universitat de Barcelona, cosa ben diferent del que succeí amb l'edició de 1903, que fou vetada i s'hagué de portar a terme a l'Ateneu Barcelonès.³¹⁸ Inicialment convocat per l'Associació Catalana d'Estudiants, presidida per Josep M. Batista i Roca, el Congrés no fou únicament una iniciativa estudiantil, sinó que va comptar amb el suport de catedràtics universitaris i d'un ventall notable d'intel·lectuals del moment. A les dues reclamacions fonamental expressades des de l'inici del segle de manera cíclica i recurrent al món universitari – és a dir, la reforma i l'autonomia universitàries – s'hi afegí, en aquesta conjuntura, la reivindicació de la catalanització de la Universitat de Barcelona. A més, per a alguns autors, a aquesta triple confluència es vinculava la reivindicació de l'autonomia nacional, per tal com

«la qüestió universitària, és a dir, tot el conjunt de problemes derivats d'una dinàmica escleròtica i centralista en la universitat espanyola, era identificada pels congressistes de 1918 com a un afer fonamental en la lluita pel manteniment i desenvolupament d'una identitat nacional pròpia i, àdhuc, en la lluita per la vertebració d'aquesta identitat, la defensa de "l'autonomia integral"». ³¹⁹

Sigui com vulgui, la reivindicació catalanista incorporada a la voluntat de renovació pedagògica i d'autonomia universitària sembla molt present i, de fet, la primera gestió dels organitzadors després del Congrés fou adreçar-se a la Mancomunitat de Catalunya per fer-li avinent de les conclusions i, alhora, demanar-li suport, malgrat no albirar-ne cap possibilitat atesa l'evident oposició de Josep Puig i Cadafalch a intervenir en la universitat oficial de l'Estat espanyol.³²⁰ El document lliurat portava per títol *Missatge a l'Excma. Mancomunitat de Catalunya*, va ser signat per un grup de professors i alumnes universitaris el 25 de maig de 1918,³²¹ i recollia dues peticions concretes:

317 J. CASASSAS (2008), p. 44.

318 Vegeu A. PI (1935). «Els Congressos Universitaris i l'Autonomia». A: DD.AA. *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprempta Altés, p. 33-60; M. PUIG (cur.) (1977), p. 23-48; i A. GALÍ (1980), p. 86-116.

319 R. BORI; J. CORTADA; X. PUJADAS (1990). «Autonomia universitària i autonomia nacional: el catalanisme en el segon congrés universitari català». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 588.

320 Sis mesos més tard el que havia estat president del Congrés, August Pi i Sunyer, va rebre una carta d'Eugeni d'Ors en què denegava el suport econòmic de la Mancomunitat «tot condicionant-lo a l'assoliment de l'autonomia universitària». J. GRAU (1996), p. 20.

321 Els signants del manifest van ser August Pi i Sunyer, Josep M. Batista i Roca, Josep M. de Casacuberta, Felip Proubasta, Tomàs Carreras i Artau, Ferran Valls i Taberner, Pere Bosch Gimpera, Manuel Folgue-

«1r. Que l'Excma. Mancomunitat dispensi la seva protecció econòmica a totes aquelles iniciatives que, amb esperit de perfeccionament, naixin i es desenrotllin en la universitat, i especialment per a la dotació de laboratoris i seminaris, continuació de cursos complementaris i d'investigació, publicacions, ampliació de l'actual règim becari, fundació de cases d'estudiants, creació i dotació de càtedres lliures, etc., respectant, però, la peculiar fesomia universitària i la constitució autonòmica de les iniciatives o empreses subvencionades.

2n. Que l'Excma. Mancomunitat presti des d'ara i en quantes ocasions sigui necessari, el seu autoritzat concurs per a obtenir dels poders públics la implantació total o gradual d'un règim de perfecta autonomia per a la nostra universitat».³²²

El 2 de desembre de 1918, quan la Junta Permanent ja havia rebut la resposta negativa de la Mancomunitat un grup de catedràtics de la universitat s'hi adreçà amb una declaració, titulada *Per l'autonomia de la nostra Universitat*.³²³ Pocs dies després, el 14 de gener de 1918, un grup de catedràtics redactà un *Projecte d'Estatut de la Universitat Catalana*,³²⁴ que seria assumit íntegrament per la Junta Permanent del Segon Congrés Universitari Català el 27 de gener, tot recollint el següent:

«1r. La universitat ha d'ésser absolutament autònoma en l'ordre científic i docent. Ella ha d'acordar sos plans d'ensenyament i elegir sos mètodes de treball, nomenar les seves autoritats acadèmiques i atendre sa pròpia administració amb la col·laboració d'aquelles entitats que subvinguin a les seves despeses.

2n. La universitat ha d'ésser abans que tot un orgue propulsor de la cultura catalana. Aquesta catalanitat, més que en singularitzar-se, deu consistir en aportar el nostre esforç i l'esperit del nostre poble al patrimoni espiritual de la humanitat.

3r. La universitat no deu vincular-se amb cap forma política. Ha de conviure amb tots els factors socials de Catalunya, als quals ha d'aportar pròdigament el concurs de son esforç intel·lectual.

ra i Duran, Jaume Serra Húnter, Raimond Negre i Balet, Jaume Algarra, J. Vidal Salvo, Eduard Fontserè, Bonaventura Bassegoda i Musté, Pere Nubiola, Joan B. Corominas, Enric Soler i Batlle, Jesús Isamat, A. Puig Gairalt i Josep Ignasi Mirabet. F. GRACIA (2015), p. 295-296.

322 *Missatge a l'Excma. Mancomunitat de Catalunya* (25-5-1918). Recollit a F. GRACIA (2015), p. 293-296.

323 Els signats d'aital declaració foren Eduard Alcobé Arenas, Jaume Algarra Postius, Telesforo de Aranzadi y Unamuno, Josep Antoni Barraquer i Roviralta, Josep M. Bartrina Artau, Ramon Casamada i Mauri, Eduard Fontserè i Riba, Josep Fuset i Tubià, Pere Nubiola i Espinós, Francisco Pardillo y Vaquer, Jaume Peyrí i Rocamora, Agust Pi i Sunyer, Antoni Rubió i Lluch, Lluís Segalà i Estalella, Jaume Serra Húnter, Enric Soler i Batlle, Esteve Terradas Illa, Ramon Torres Casanovas i Josep M. Trias de Bes. F. GRACIA (2015), p. 28.

324 Els signants del Projecte foren Eduard Alcobé i Arenas, Jaume Algarra Postius, Telesforo de Aranzadi y Unamuno, Josep Antoni Barraquer i Roviralta, Josep M. Bartrina i Thomàs, Jesús M. Bellido i Golferrichs, Pere Bosch Gimpera, Arturo Caballero y Segares, Tomàs Carreras i Artau, Ramon Casamada i Mauri, Magí Fàbrega i Cortés, Eduard Fontserè i Riba, Josep Fuset i Tubià, José Mur Ainsa, Pere Nubiola i Espinós, Francisco Pardillo y Vaquer, Jaume Peyrí i Rocamora, August Pi i Sunyer, Antonio Riera y Vila-ret, Jaume Serra Húnter, Francisco de Sojo y Batlle, Enric Soler i Batlle, Esteve Terrades Illa, Ramon Torres Casanovas, Josep M. Trias de Bes i Joaquim Trias i Pujol. F. GRACIA (2015), p. 29.

4t. La universitat ha d'ésser facultada per cridar a son si tots aquells elements culturals de Catalunya i de fora que puguin contribuir, en un ordre enlairat d'idees i de coneixements, al progrés del nostre poble». ³²⁵

El Projecte d'estatut s'estructurava en noranta-tres articles, en els quals es fixava l'autonomia completa de la Universitat de Barcelona, en el terreny acadèmic —plans d'estudis, elecció d'autoritats acadèmiques i nomenament de personal docent—, administratiu i econòmic. ³²⁶ També s'hi establia la junta universitària, formada pel rector, el vicerector, els degans i els professors delegats de les facultats, i el secretari general, i que era encarregada de la gestió econòmica; i que el rector fos elegit pel claustre general i no pas nomenat pel Govern. Per la seva banda, les facultats, segons el Projecte, també actuaven de manera autònoma, amb llibertat per escollir els seus càrrecs i en la gestió acadèmica pròpia. Amb tot, els tres aspectes més polèmics del Projecte feien referència a la catalanització de la universitat —singularment, s'hi establia que «la llengua oficial de la universitat serà la catalana» (article 33)—, al sistema de nomenament del professorat, que cercava la creació d'un cos docent propi i que posava en qüestió els drets corporatius dels catedràtics, i la possibilitat d'atribuir les assignatures a altres professors que no en fossin catedràtics.

Al maig de 1919 el líder conservador Antonio Maura accedí a la presidència del Consell i, en la línia reformista, el seu ministre d'Instrucció Pública, César Silió, va sorprendre tothom en fer aprovar un decret d'autonomia universitària el 21 de maig de 1919. ³²⁷ El conegut com a Decret Silió va ser «el primer intent seriós de posar en pràctica un sistema de descentralització universitària», ³²⁸ per tal com esdevingué un primer pas cap a una autonomia universitària efectiva ja que establia les bases perquè totes les universitats espanyoles poguessin assolir aquesta condició. El decret era una aposta decidida per remoure les estructures universitàries i partia d'una anàlisi realista de les limitacions del sistema universitari, ja que en l'exposició de motius les reflectia encertadament:

325 *Autonomia Universitària. Projecte d'Estatut de la Universitat Catalana*. Citat per F. GRACIA (2015), p. 28.

326 Vegeu X. PONS (2009). «L'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933: antecedents, abast i continguts». A: *L'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933. 75è aniversari*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 20-24; i F. GRACIA (2015), p. 30-38. Text del Projecte a X. PONS (2009), p. 155-169.

327 Real decreto declarando que todas las Universidades españolas serán autónomas en su doble carácter de Escuelas profesionales y de Centros pedagógicos de alta cultura nacional, y cada una organizará su nuevo régimen con arreglo a las bases que se publican (21-5-1919). *Gaceta de Madrid*, 142 (22-5-1919), p. 624-627. Aquest decret ha estat abundantament tractat i sovintegen els textos que l'estudien; vegeu, per exemple, A. REYNA (1973); M. PESET (1985), 105-112; M. PESET; M. F. MANCEBO (1988). «Un intento de autonomía universitària: el fracaso de la reforma Silió de 1919». A: *Homenaje a Juan Berchmans Vallet de Goytisolo*. Madrid: Junta de Decanos de los Consejos Notariales de España; Consejo General del Notariado, vol. 4, p. 505-557; D. COMAS (2001), p. 179-241; E. PONS (2001). *L'autonomia universitària*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 81-83; M. BERMEJO (2010), p. 246-254; i J. M. PUYOL (2011). *La autonomía universitària en Madrid (1919-1922)*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid, p. 33-46.

328 E. PONS (2001), p. 81.

«Las Universidades españolas, de tan gloriosa tradición, que compitieron con las más famosas del mundo en sus días de esplendor, son hoy casi exclusivamente escuelas que habilitan para el ejercicio profesional. El molde uniformista en que el Estado las encuadró y la constante intervención del Poder público en la ordenación de su vida, no lograron las perfecciones que sin duda se aspiraba: sirvieron, en cambio, para suprimir todo estímulo de noble emulación y matar iniciativas que sólo en la posible diversidad hallan esperanzas de prevailecimiento».³²⁹

Després d'indicar que les universitats «serán autónomas en su doble carácter de Escuelas profesionales y de Centros pedagógicos de alta cultura nacional», en el decret s'establien un seguit de bases, en les quals es reconeixia la personalitat jurídica de les universitats i dels seus centres, es fixava l'elecció del rector pel claustre, així com la comissió executiva i les juntes de facultat com a òrgans col·legiats. En l'àmbit pedagògic, el decret permetia que les universitats ampliessin els plans d'estudis completant els ensenyaments mínims establerts pel Govern, i la intervenció dels centres en els nomenaments del professorat. Així mateix, s'introduïen modificacions en el règim econòmic de les universitats.³³⁰

El decret establia el procés de desenvolupament autònom, ja que fixava un termini de quatre mesos –finalment, ampliat a cinc– perquè les universitats elaboressin un projecte d'estatut d'autonomia que, al capdavall, havia de ser aprovat pel Govern. A la Facultat, de seguida es van escollir dos catedràtics –Cosme Parpal i Antonio de la Torre– per formar part, en representació del centre, d'una comissió encarregada de redactar el projecte.³³¹ Les tasques de redacció i debats sobre l'estatut es perllongaren fins al 20 d'octubre, quan finalment se n'aprovà el projecte, signat per Jesús Sánchez Diezma, Cosme Parpal, Enrique Soler, Antonio de la Torre, Antonio Salvat Navarro, A. Murua, Eduard Alcobé, Carlos Calleja, August Pi i Sunyer i Francisco Gómez del Campillo;³³² segons que sembla, «el procés es va anar endarrerint a causa de l'obstruccionisme dels grups més conservadors».³³³ Tot i que semblava que la majoria del professorat es decantava per la via reformista, el projecte que s'aprovà finalment «no tenia ni de bon tros l'ambició autònoma i catalanista que sorgia dels congressos universitaris».³³⁴ En aquest sentit, l'article 21 establia que la llengua oficial de la Universitat de Barcelona era el castellà, i el català només podria emprar-se en les classes relacionades amb matè-

329 Real decreto declarando que todas, op. cit., p. 624.

330 Per a una valoració de l'articulat del decret, vegeu X. PONS (2009), p. 26-29; i F. GRACIA (2015), p. 40-42.

331 Cosme Parpal i Antonio de la Torre van obtenir 11 i 10 vots, respectivament. Altres catedràtics votats foren Pere Bosch Gimpera (4 vots), Antoni Rubió i Lluch (2 vots) i Francesc Barjau (1 vot). AHUB, 41/6/3/17: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (25-5-1919), p. 81.

332 Per a una valoració de l'articulat, vegeu X. PONS (2009), p. 32-34.

333 F. GRACIA (2015), p. 42.

334 X. PONS (2009), p. 31.

ries pròpies de la cultura catalana i en les tesis doctorals;³³⁵ aquest article comptà amb tres vots particulars contraris signats per August Pi i Sunyer, Jesús Sánchez Diezma, i Carlos Calleja i Eduard Alcobé.³³⁶

El Decret Silió havia estat força criticat, sobretot pels sectors polítics més ultraconservadors, i, més enllà del terreny polític partidista, dins dels claustres universitaris no rebé un suport enardit;³³⁷ de fet, tret de les universitats amb una majoria docent reformista, algunes altres, com la de Barcelona, esgotaren el termini legal per a redactar els seus propis estatuts. Com a conseqüència de tot plegat, els governs posteriors van deixar aturat el projecte autonòmic, i no serà fins al retorn de Silió al ministeri —entre agost de 1921 i abril de 1922— que s'aprovaren els estatuts de les universitats espanyoles, mitjançant un reial decret del 9 de setembre de 1921.³³⁸ Tot i amb això, la vigència de l'estatut de la Universitat de Barcelona —com els de la resta d'universitats— ve ser efímera, perquè el substitut de Silió al ministeri, Tomás Montejo y Rica, decretà la suspensió de l'autonomia universitària el 31 de juliol de 1922, deixant sense vigència l'estatut universitari.³³⁹ Al capdavall, aquesta norma restà en vigor entre setembre de 1921 i juliol de 1922, un període de temps tan curt que el féu pràcticament inapreciable.

335 Literalment, l'article 21 del projecte d'estatut establí el següent: «El idioma de la Universidad será el castellano, oficial del Estado español y medio de relación de españoles e hispanoamericanos.

El catalán podrá usarse en las Cátedras y Laboratorios dedicados al cultivo de las modalidades peculiares de la cultura catalana.

En las tesis doctorales, además del castellano y del catalán, podrán usarse el galaicoportugués y aquellos otros idiomas que la Universidad acordare. En publicaciones de la Universidad podrá usarse cualquier idioma. Los Profesores extraordinarios podrán emplear su idioma propio, siempre que así se acuerde al hacer el nombramiento».

336 AHUB: 26/1/2/5: Estatuts de la Universitat de Barcelona. També consta que 64 entitats i persones van presentar observacions al projecte; entre les entitats hi havia l'Ateneu Barcelonès, la Reial Acadèmia de Bones Lletres, l'Ateneu Obrer, el Centre Excursionista de Catalunya, l'Associació Catalana d'Estudiants, la Junta Permanent del Segon Congrés Universitari Català, el Col·legi d'Advocats de Barcelona, el Cercle Artístic de Sant Lluç i el CADCI.

337 A. REYNA (1973), p. 77-78.

338 Real decreto disponiendo que la Universidad, como institución pública con organización y vida corporativa autónoma, se regirá por su correspondiente Estatuto y aprobando los Estatutos de las Universidades que se expresan, algunos de ellos con las modificaciones que se publican (9-9-1921). *Gaceta de Madrid*, 254 (11-9-1921), p. 1006-1015. Vegeu també MINISTERIO DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA Y BELLAS ARTES (1919). *El nuevo régimen de autonomía universitaria. Extracto de documentos*. Madrid: Talleres de Instituto Geográfico y Estadístico.

339 Real decreto declarando en suspenso la aplicación de los preceptos contenidos en el Real decreto de 21 de Mayo de 1919, que establecieron el régimen de autonomía universitària (29-7-1922). *Gaceta de Madrid*, 214 (2-8-1922), p. 477.

5.3. Desencís i retraïment autonomista

El sotrac de la suspensió de l'autonomia universitària, segons que sembla, no agafà per sorpresa a tothom, ja que uns dies abans que s'aprovés el decret derogatori, Pere Bosch Gimpera adreçà una carta al ministre Montejo per queixar-se de manera vehement de les seves manifestacions contràries a l'autonomia. Certament, el to de la carta era directa i abrandant:

«Si V. E. quiere conocer la verdadera opinión de las universidades españolas no basta que se apoye en la opinión de unos cuantos senadores que se llaman universitarios y que algunas veces no son más que gestores de negocios y de intereses inconfesables, ni de unos cuantos catedráticos que generalmente suelen pertenecer a lo peor del profesorado. Reúna V. E. los claustros en tiempo normal y obre en consecuencia».³⁴⁰

Si reportem aquest testimoni és perquè mostra de manera fefaent com de convençuts de la idoneïtat de la seva opció estaven els partidaris de l'autonomia universitària. Recordem que a l'alçada de 1922 el sentiment autonomista estava fermament assentat dins de la Facultat i que els catedràtics que se'n destacaven més, com Pere Bosch Gimpera, Joaquim Balcells, Tomàs Carreras i Artau o Jaume Serra Húnter, eren força actius en defensa de la reforma universitària i, també, gaudien d'un reconegut prestigi professional. Prova d'aquest activisme són les manifestacions que privadament o públicament feren alguns d'ells, com Pere Bosch Gimpera i Joaquim Balcells, notablement decebuts per la decisió ministerial de barra el pas al desplegament de l'autonomia universitària. En aquest sentit, cal afegir que, el mateix dia que Bosch Gimpera remeté la carta al ministre Montejo, també li adreçà una altra al seu company de Facultat però, al capdavall, senador en representació de la Universitat de Barcelona; en aquesta missiva Bosch recriminà a Daurella que no prengué partit públicament al Senat en defensa de l'autonomia universitària, i ho féu en un to, semblantment, dur:

«¿Qué cree V. que dirán los enemigos de la Universidad de Barcelona, en el mismo Barcelona y fuera, cuando sepan que, al decir públicamente el ministro que derogará la autonomía, el senador de la universidad se ha quedado callado? ¿No cree V. que los que siempre hemos luchado en Cataluña contra los que querían menoscabar la dignidad de nuestra universidad alegando su falta de espíritu, no tenemos más remedio que darles la razón y confesar amargamente que nos hemos equivocado?».³⁴¹

Aquesta pregunta, òbviament, era retòrica, perquè els partidaris del reformisme autonomista estaven plenament convençuts, tal com expressaren públicament Bosch Gimpera i Balcells en l'article «La Universitat de Barcelona y la pérdida autonomía» publicat a *La Veu de*

³⁴⁰ Carta de Bosch Gimpera a Montejo (19-7-1922). Citat per F. GRACIA (2015), p. 53.

³⁴¹ Carta de Bosch Gimpera a Daurella (19-7-1922). Citat per F. GRACIA (2015), p. 62.

Catalunya un cop s'aprovà la suspensió de l'autonomia, i en el qual feren afirmacions com aquestes:

«[...] convé que se sàpiga a Catalunya com pensen els professors de la Universitat de Barcelona, que en l'autonomia hi veien l'única possibilitat que pogués devenir el centre d'alta cultura que Catalunya té dret d'exigir que sigui i que la Universitat de Barcelona, en lluita constant amb les misèries d'una organització ridículament atrassada, no pot acabar de ser. [...] Sortosament, ni a dintre de la universitat falta gent per a mantenir la lluita per l'autonomia i la dignitat, ni a fora hi ha el desconeixement i la indiferència [...]. Si el problema de la universitat devé un problema de tots, la Universitat de Barcelona tornarà a ser autònoma, i podrà devenir una vera universitat. Si els professors deserten de la lluita o si s'hi troben sols, caldrà renunciar a la redempció de la nostra alta escola, i mentre no sàpiga Catalunya crear la seva universitat, haurà de renunciar també a tenir la seva cultura, puix que en els pobles moderns la universitat és l'orgue insubstituïble de creació de valors i de llur perpetuació».³⁴²

Amb tot, en el si de la Facultat, les posicions dels catedràtics en relació a la suspensió de l'autonomia era diversa, ja que se'n manifestaren tres postures: per un costat, el nucli de partidaris decidits de l'autonomia —Bosch Gimpera, Carreras i Artau, Balcells, Serra Húnter, Apraiz i De la Torre—, que criticaven la meusra governamental; per un altre costat, el gruix majoritari, que propugnava un posicionament possibilista que defugia la confrontació; i també, el duo ultraconservador de Pérez Agudo i mossèn Martínez, totalment refractaris a qualsevol mena de crítica a l'autoritat superior. En diverses reunions del claustre de la Facultat es van confrontar els parers d'aquests sectors, tal com es recullen a les actes:

«Planteada de nuevo la moción del Dr. Torre acerca del Real Decreto de suspensión de Autonomía Universitaria [és a dir, que consti en acta la protesta de la Facultat pel real decret], el Dr. Martínez manifiesta que nadie puede protestar de un acto de la Superioridad, además de que él considera, por el contrario, laudable la resolución ministerial a la que da adhesión entusiasta y patriótica. El Dr. Pérez Agudo expone que el ministro ha ordenado en uso de sus facultades. Además de que la Autonomía ha perdido terreno en la misma opinión universitaria y no ha tenido tampoco ambiente en el resto de la opinión pública. El Dr. Banqué sostiene que como el Rector de la Universidad ya se lamentó por telegrama de dicha suspensión, dicho acto excusa todo ulterior acuerdo, aun cuando su deseo es de que sea pronto ley la de Autonomía Universitaria en las debidas condiciones. El Dr. Rubió y Lluch dice que la autonomía no le asusta, antes al contrario es régimen muy laudable, pero que dada de improviso era un salto en el vacío y por lo tanto peligroso. Hay que ir a ella lentamente por delegaciones, como elección de cargos, doctorado, libertad para las lenguas regionales, y lamentaría que el Real Decreto de suspensión arrasara toda esperanza para el provenir. El Dr. Carreras afirma que es cuestión de dignidad la protesta ya que el Ministro no ha consultado a los Claustros, ni a la Mesa de la Asamblea Universitaria, dando cuenta, además, de las gestiones realizadas por la extinguida Comi-

³⁴² P. BOSCH GIMPERA; J. BALCELLS. «La Universitat de Barcelona y la pérdida autonomía». *La Veu de Catalunya* (31-8-1922), p. 7.

sión Ejecutiva de la Universidad a favor de la Autonomía y para que ésta no fuese anulada. El Dr. Torre insiste de nuevo en su proposición que formula por escrito y dice así: “La Facultad en la primera reunión celebrada después del Real Decreto del Sr. Montejo suspendiendo la autonomía universitaria acuerda consignar en acta su protesta más enérgica contra dicha disposición.” El Dr. Parpal presenta a su vez la siguiente proposición: “1º. La Facultad acuerda ratificarse en sus acuerdos e historia a favor de la Autonomía Universitaria; 2º. Manifiesta sus deseos fervientes de que sea pronto ley la de Autonomía y 3º. Que entretanto no haya dicha ley se recaben todas aquellas facultades autonómicas que puedan otorgarse sin ley, para que, de esta suerte, se implante gradualmente el nuevo régimen.” El Dr. Bosch manifiesta que como no hay unanimidad de pareceres le interesa hacer constar su opinión que formula en los siguientes términos: “Me adhiero en todo lo manifestado por el Dr. Torre y no sólo hago constar en acta mi más enérgica protesta por la suspensión de la autonomía, sino que lamento y protesto de ello de que el autor de esta suspensión sea un catedrático, que como tal desde el ministerio estaba obligado a trabajar para que las Universidades españolas entraran en la única organización, que a mi modo de ver es la única compatible con el verdadero concepto de la Universidad que es algo internacionalmente admitido y que desgraciadamente en España es bastante desconocido».³⁴³

Al capdavall, en una reunió posterior es va sotmetre la qüestió a votació, i s’hi imposà majoritàriament la proposta de mossèn Parpal, en un sentit contemporitzador.³⁴⁴

L’any següent, després del canvi polític radical amb la suspensió del sistema constitucional, arran el cop d’estat del general Primo de Rivera, i la seva substitució per la dictadura encapçalada pel directori, els partidaris del reformisme autonomista de la Facultat tornaren a insistir en la petició d’atorgament d’un règim d’autonomia universitària, cosa que féu col·lectivament la Facultat, arran una proposta menada per Bosch Gimpera, Carreras i Artau i Apraiz.³⁴⁵ La resposta del directori al degà Daurella no passava de ser una mena d’«enterado»: «Ya sabe Vd. que mi deseo es que la enseñanza se reorganice cuanto antes, para bien de todos los españoles».³⁴⁶ Segons informa Francisco Gracia, Pere Bosch Gimpera contactà per carta amb Primo de Rivera per insistir directament en la petició i, també, redactà un informe indat per al directori militar sobre la situació universitària.³⁴⁷

³⁴³ AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (27-9-1922), p. 85-86.

³⁴⁴ AHUB, 41/6/3/20: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (29-9-1922), p. 86.

³⁴⁵ «Se da lectura de una comunicación, dirigida al Sr. Decano, fecha 3 del actual, que el Sr. Decano entrega en la sesión, firmada por los señores Bosch, Carreras y Apraiz, en la que se solicita de la Facultad se dirija comunicación al Directorio militar recordando las aspiraciones de la facultad en pro de su reforma y de su autonomía, acompañando el “Proyecto de reforma de su organización” y los “Planes de estudio y bases para la organización del doctorado”, publicados por la facultad; y que el acuerdo que se adopte se comunique a las demás facultades de la Universidad, a las otras universidades y a la Prensa. Después de defender y justificar el Sr. Bosch su propuesta y de un amplio cambio de impresiones acerca del tema, la facultad acordó ratificar una vez más sus aspiraciones de reforma, consignadas en las publicaciones citadas; hacer presente este su deseo a la Superioridad, con remisión de las publicaciones dichas; y autorizar al Sr. Decano para que tramite este acuerdo en la forma que juzgue más oportuna.» AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (11-10-1923), p. 38.

³⁴⁶ AHUB, 38/1/2/4: varis (30-10-1923).

³⁴⁷ F. GRACIA (2015), p. 67-72.

El desencís del reformistes davant l'actitud de la dictadura primoriverista envers el problema universitari semblava augmentar, sobretot en constatar críticament com el panorama docent a la Facultat estava afamat d'una urgent reforma que l'esmoreís i aconseguís revertir la situació. Tal fou l'argumentació que tant Joaquim Balcells com Pere Bosch Gimpera expressaren separadament al secretari de la Facultat quan aquest els reclamà una relació de les seves activitats com a catedràtics per confegir la memòria de la Facultat. Joaquim Balcells afirmava en el seu escrit:

«Esta dificultad primordial de ignorancia del latín de los alumnos de Letras de la Universidad viene agravada por el absurdo plan a que está sometida nuestra Facultad de Filosofía y Letras.

De esto repetidas veces se ha venido quejando la Facultad y no son muy lejanos los días en que publicó el plan de estudios que creyó conveniente. Este profesor, no obstante, quiere repetir ahora que se ve dolorosamente obligado a confesar la poca eficacia de sus esfuerzos delante de un plan de estudios desprovisto de sentido común y atormentador de sus discípulos. Estos únicamente reaccionando contra el medio pueden orientarse y hallar su vocación. Es un plan cuyo objetivo parece ser el formar una juventud apta para tomar parte en oposiciones de cualquier asignatura a que tenga derecho burocrático.

No es posible enseñar filología latina sin contar con otras disciplinas como Historia de Roma por ejemplo a no ser que nuestras Universidades no deban formar especialistas».³⁴⁸

Per la seva banda, Bosch Gimpera li feia saber la seva crítica opinió sobre l'organització docent de la Facultat:

«Antes de terminar desea el que suscribe hacer constar que, a medida que el progreso de la técnica de investigación, el aumento del material y la extensión de los objetivos que se propone el Seminario complica el trabajo, se experimenta una mayor dificultad para trabajar con los alumnos oficiales que carecen de tiempo que dedicar a trabajos extraordinarios así como de la más elemental preparación filológica y aún de cultura general acerca de la Antigüedad. Ello, cree el que suscribe, que se debe principalmente a la inadecuada organización de nuestros estudios universitarios, contra la que ha protestado tantas veces la Facultad. Perdida toda esperanza de renovación al suprimirse la autonomía universitaria y sin vislumbrarse reforma ninguna emprendida por la Superioridad, a pesar de las informaciones públicas hechas durante el presente curso, el mal se agrava cada vez más. Si ello continúa así, se establecerá una verdadera incompatibilidad, que ya comienza a existir, entre el trabajo verdaderamente científico de investigación y el normal de clase».³⁴⁹

La implicació dels sectors autonomistes va ser tothora partidària de la col·laboració ferma en totes les mesures reformadores que des d'instàncies governamentals es van menra, com la

³⁴⁸ AHUB, 38/1/2/4: Varis (15-5-1924).

³⁴⁹ AHUB, 38/1/2/4: Varis (15-5-1924).

reforma del pla d'estudis promoguda pel ministre Callejo el 1928, bo i participant activament en el desplegament d'aquest pla que, com ja s'ha vist –al capítol «Organització i desplegament dels estudis»–, es fonamentava en gran mesura en l'actitud proactiva del professorat per poder tirar-lo endavant.

Immediatament després de la caiguda de la dictadura, el nou ministre d'Instrucció Pública, Elías Tormo, va promoure una nova iniciativa de reforma universitària des de fora de la universitat;³⁵⁰ mitjançant un reial decret s'aprovà el 24 de setembre de 1930 l'Estatuto General de Enseñanza Universitaria.³⁵¹ En una comunicació tramesa des del ministeri a les universitats donat a conèixer el nou decret es feia una anàlisi del món universitari en els termes següents:

«Numerosas disposiciones de estos últimos años han pretendido transformar hasta en sus más hondas raíces el régimen de vida de la enseñanza, de la investigación y aún de la administración en las Universidades de nuestra Patria.

Nadie puede desconocer el ámbito dilatado a que se extienden las reformas aludidas. Introducción de nuevas disciplinas; supresión de viejas denominaciones o ampliación de antiguas enseñanzas; creación de nuevos cursos; establecimiento de seminarios, Laboratorios, Cátedras, amén de instituciones de Juntas, Patronatos y administraciones; todo un conjunto –quizás no siempre armónico– de disposiciones complejas, ha venido en poco tiempo a sustituir la esquemática uniformidad de la anterior vida universitaria.

El propósito fue sin duda plausible. Y no es nuevo ciertamente. La Universidad española tenía desde hace años un intenso sentimiento de sus propias deficiencias y buscaba con generoso afán el remedio y las vías que la condujeran a un nivel más alto y universal en sus labores.

Buena prueba de ello suministraron los proyectos de Estatutos, que, para preparar el régimen de autonomía, redactaron hace diez años las Universidades. En ellos está condensada la expresión genuina del ideal que entonces alentaba. Desde aquella fecha hasta hoy, puede decirse que el hervor y propósito de renovación no han cesado (con períodos de calma y exaltación alternativos) en el seno de la colectividad universitaria. Muchas de las disposiciones dictadas en estos últimos años responden, en última instancia, a anhelos formulados, más o menos concretamente, durante el período de honda y fecunda crisis, en que aún estamos.

Pero no basta decretar. La vida no se transforma desde fuera; produce ella misma las fuerzas que llevan a cabo sus metamorfosis. Las disposiciones generales, cuando se extienden a tan amplios sectores de la realidad viva, tienen siempre consecuencias y resultados imprevistos e imprevisibles. No se sabe de antemano ni cómo serán cumplidas ni aun siquiera si podrán ser de verdad cumplidas. Acaso sucede que la realidad repele la norma nueva, por resultarle inasimilable; otras veces acontece que, queriendo aplicarle con buena voluntad y aún con entusiasmo, la convierte insensiblemente en algo por completo distinto de lo que el legislador pretendía. Sobre todo en períodos de afán renovador, suele contarse más con el buen deseo que con la conveniente preparación. Y por

350 Elías Tormo Monzó va ser ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts sota el govern del general Dámaso Berenguer y Fusté, entre febrer de 1930 i febrer de 1931.

351 Real decreto relativo al Estatuto general de la Enseñanza universitaria (24-9-1930). *Gaceta de Madrid*, 272 (29-9-1930), p. 1825-1831.

estas causas acontece que las reformas, al introducirse en la realidad, dan muchas veces resultados imprevistos y no producen los efectos apetecidos.

Conviene, pues, al encauzamiento y consolidación de estas tendencias renovadoras considerar alguna vez el conjunto y en el caso de las reformas universitarias de 1928 examinaron a la vez la legislación y el estado real de la vida universitaria, para ver en qué punto y de qué modos pueden enmendarse y cuáles sean las necesidades más urgentes y las reformas indispensables; todo ello sobre la base o texto de estudio de las disposiciones legales que se decretaron y que se están cumpliendo ahora, nada íntegramente.»³⁵²

En termes generals, l'Estatuto General de la Enseñanza Universitaria refermava el pla d'estudis de Callejo, mantenint l'essència de la seva flexibilitat curricular, adaptada a les possibilitats reals de cada centre. A més, com ressalta Xavier Pons, obria la porta universitària a la catalanitat, per tal com a l'article 12 s'establia que

«En otro orden de actividades, se entenderá deber moral de la Universidad el estudio de problemas de interés nacional, y especialmente de la región en que se halle enclavada, así como la preparación del personal director de las actividades económicas vitales de la misma. Para atender todo ello podrá coordinarse con las entidades oficiales o particulares a quienes interese esta obra».³⁵³

Aquest darrer intent reformador dels governs de la decadent monarquia alfonsina en certa mesura tancava un cicle de mobilització universitària contra la dictadura primoriverista, però no podrà deturar les ànsies del reformisme catalanista per assolir una universitat autònoma en un nou règim d'autonomia política.

³⁵² AHUB, 38/1/2/5: Varis (31-3-1930).

³⁵³ Real decreto relativo al Estatuto general, op. cit, p. 1827.

SEGONA PART
REPÚBLICA, AUTONOMIA I GUERRA CIVIL

6. UN NOU MARC UNIVERSITARI I D'ORGANITZACIÓ DOCENT

EL PERÍODE 1931-1939 OCUPA un espai central en aquesta recerca doctoral, ja que separa dues etapes d'un abast cronològic semblant —tres dècades i tres dècades i escaig— que, d'una manera o altra, conflueixen en la dècada de 1930: com a culminació dels esforços reformistes en un cas, i com a referent antireformista en l'altre cas. Des del punt de vista organitzatiu, la connexió entre universitat centralista i burocratitzada de l'Estat liberal i la universitat grisa i feixistitzada de la dictadura autoritària passà pels vuit intensos i convulsos anys que s'escolen entre 1931 i 1939. Sigui con vulgui, la de 1931-1939 va ser una etapa extraordinària i de radical —en el sentit d'arrel— transformació per a la Universitat de Barcelona. I dintre d'ella, la Facultat de Filosofia i Lletres va viure amb encara més intensitat aquestes transformacions, ocupant-hi un lloc d'avantguarda.

Durant els anys de plenitud republicana i autonomia catalana, hi confluïren, finalment, reformisme, autonomia i catalanitat, en una evolució plena d'entrebancs que sacsejaren la Facultat amb la vehemència encomanada del context polític. Certament, entre 1902 i 1931 la combinació de factors no fou pas favorable al reformisme universitari a causa, fonamentalment, de l'asincronia entre els elements universitaris partidaris de la reforma, les intencions i actuacions del Govern de Madrid i les prioritats de les institucions polítiques catalanes, com la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya, governades pels catalanistes. Però si a partir de 1931 la reforma universitària aconseguí passar de desig a realitat no fou perquè la base interna reformista a la Universitat de Barcelona esdevingués majoritària entre el claustre, sinó per la doble confluència de signe reformista de les noves autoritats polítiques a Madrid i a Barcelona.

Tot i amb això, l'evolució autonomista de la Universitat va restar interferida per l'oposició interna i externa, manifestada especialment durant conjuntures notablement crítiques, que culminarien amb la suspensió de l'autonomia després dels Fets d'Octubre; la Facultat, a més, se'n veié especialment trasbalsada, atès que bona part dels impulsors del reformisme autonomia n'eren professors. Al capdavall, la sotragada del cop d'estat de l'estiu de 1936 ho regirà tot; en un clima de crispació notable, primer amb l'etapa de comissariat universitari —és a dir, d'Universitat Catalana, formalment depenent de la Generalitat— i, més tard, de recobrament de l'autonomia originària, coparticipada pels governs de la República i de Catalunya.

6.1. El nou marc legal

La proclamació de la República el 1931 va comportar un redreçament de la política educativa i un avenç cap a l'assoliment de l'autonomia de la Universitat de Barcelona.³⁵⁴ L'endemà de la proclamació republicana, el 15 d'abril, el govern provisional de Catalunya presidit per Francesc Macià, designà un comissariat encarregat del govern de la universitat,³⁵⁵ encapçalat per Enric Soler i Batlle, com a rector, i del qual formà part Jaume Serra Húnter, com a degà de la Facultat de Filosofia i Lletres;³⁵⁶ el 4 de maig, tots aquests càrrecs foren ratificats pels nomenaments que va fer el ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, el radical-socialista català Marcel·lí Domingo.³⁵⁷ Aquest doble nomenament de Jaume Serra Húnter com a degà de Filosofia i Lletres, amb tot, va suscitar alguna opinió favorable a l'autonomia en el nomenament, com l'expressada pel catedràtic Antoni de la Torre en la Junta de la Facultat.³⁵⁸ Tot i que el nou govern republicà no va establir que fossin els claustres i les facultats els encarregats de nomenar els seus càrrecs, sí que va demanar-los que fessin propostes de nomenaments, mitjançant l'Ordre de 30 d'abril de 1931:

«Este Ministerio ha acordado que los Claustros de todos los Centros docentes se reúnan para formular aquellas propuestas que consideren más adecuadas para la provisión de dichos cargos y que expresen a la vez el criterio de las mayorías, y el de las minorías de los mismos, en caso de no haber unanimidad.»³⁵⁹

354 Vegeu, per exemple, M. PÉREZ (1975). *La enseñanza en la Segunda República Española*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo; A. MOLERO (1977). *La reforma educativa de la Segunda República Española: primer bienio*. Madrid: Santillana; i R. NAVARRO (1979). *L'educació a Catalunya durant la Generalitat, 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62, p. 95-141.

355 Segons recull Alexandre Galí, el document signat per Francesc Macià resava: «En nom de la República Catalana i d'acord amb el Govern Provisional de la República Federal Espanyola, us hem designat per a ésser Comissaris encarregats d'assumir la direcció de la universitat catalana provisionalment i d'aplicar l'Estatut d'autonomia». A. GALÍ (1980), p. 125.

356 Els altres càrrecs eren Josep Xirau i Palau, com a degà de Dret; August Pi i Sunyer, com a degà de Medicina; Eduard Fontseré i Riba, com a degà de Ciències, i Ramon Casamada i Mauri, com a degà de Farmàcia.

357 AHUB, 37/1/1/2: Escrits informatius sobre l'autonomia universitària (4-5-1931). Marcel·lí Domingo i Sanjuan va ser ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, com a membre del Partit Republicà Radical Socialista, en els governs provisionals presidits per Niceto Alcalá-Zamora i Manuel Azaña, entre l'abril i el desembre de 1931. Tornaria a ocupar la cartera durant el primer semestre de 1936 arran la victòria del Front Popular. Vegeu X. PUJADAS (1996). *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

358 Aquesta postura d'Antonio de la Torre obligà a Jaume Serra Húnter a posicionar-se'n: «ante ello él [Serra Húnter] sigue defendiendo como ideal de la Universidad el principio de la intervención en su gobierno y en la designación de sus autoridades académicas y que debe procurarse que cuanto antes cese el actual estado de excepción». AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (6-5-1931), p. 157-160.

359 Orden disponiendo que los Claustros de todos los Centros docentes se reúnan para formular las propuestas que consideren más adecuadas para la provisión de los cargos de las Autoridades académicas, y que expresan a la vez el criterio de las mayorías y el de las minorías de los mismos, caso de no haber unanimidad (30-4-1931). *Gaceta de Madrid*, 123 (3-5-1931), p. 500.

Algun altre catedràtic de la Facultat, com Tomàs Carreras Artau, va insistir en reunió de catedràtics a demanar que la pròpia Universitat de Barcelona tingui capacitat per proposar les seves pròpies autoritats acadèmiques. Les intervencions d'alguns catedràtics, com Joaquim Xirau, Pere Bosch Gimpera i Joaquim Balcells, donaren a entendre que en la conjuntura de negociació entre ambdós governs no fos convenient plantejar aital reclamació al ministeri.³⁶⁰

El Comissariat nomenat per regir la Universitat de Barcelona tingué com a primera missió la preparació d'un estatut d'autonomia per a la Universitat, d'acord amb el Consell de Cultura creat pel conseller Ventura Gassol i presidit per Jaume Serra Húnter,³⁶¹ prenent com a document de referència el projecte d'estatut d'autonomia aprovat per la Junta Permanent del Segon Congrés Universitari Català, el 1919. La primera actuació del Comissariat, en qualsevol cas, va ser emetre una nota donant-se a conèixer i demanant la col·laboració de tothom:

«Els qui subscriuen, nomenats pel Govern de la República Catalana, d'acord amb el Govern Federal Espanyol per a organitzar amb amplis poders la Universitat de Barcelona segons l'esperit del Segon Congrés Universitari Català, declaren haver-se constituït per a portar a cap aquesta tasca; es proposen que aquest període constituent sigui tan breu com ho permetin les circumstàncies i senten el deure de fer constar una vegada més que essent la Universitat l'òrgan propulsor de la cultura catalana és la seva missió més que singularitzar-se, aportar l'esforç i l'esperit del poble català a la cultura universal.

Aquesta Comissaria desitja, doncs, la col·laboració de tots els universitaris sense distinció de llengües ni de lloc de naixement perquè considera que mai cap demarcació podria establir-se entre nosaltres com no sigui la que determina l'interès per l'alta missió de la Universitat.

Desitja i espera així mateix la col·laboració de les joventuts escolars que tan sensibles s'han mostrat sempre a les exigències de l'esperit i de la cultura».³⁶²

Per la seva banda, el Govern provisional de la República prengué diverses mesures relacionades amb la reorganització educativa, com ara l'autorització de l'ús docent de les llengües vernacles i la derogació de les disposicions educatives emanades durant l'etapa de la dictadura primoriverista.

L'ús del català, efectivament, fou autoritzat pel govern republicà com a llengua d'ús docent, mitjançant un decret del 30 de maig, després que prèviament el rectorat hagués autoritzat els professors universitaris a impartir la docència en català.³⁶³ El text ministerial, en la

360 Finalment tots els membres del claustre de la Facultat, a excepció de Tomàs Carreras i Artau, manifestaren que no era oportuna la petició. AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (6-6-1931), p. 165-166.

361 P. BOSCH GIMPERA (1971). *La Universitat i Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, p. 55.

362 AHUB, 37/1/1/2: Escrits informatius sobre l'autonomia universitària (15-4-1931); A. GALÍ (1980), p. 126.

363 F. GRACIA (2015), p. 95. Decreto derogando todas las disposiciones dictadas contra el uso del catalán en las Escuelas primarias; disponiendo que en las Escuelas maternas y de párvulos la enseñanza se dé exclusivamente en lengua materna, castellana o catalana, e igualmente en las Escuelas primarias, y que en

seva part expositiva, reconeixia la rellevància del català com a llengua d'educació i els greuges infringits per la dictadura:

«A las Cortes Constituyentes ha de revertir plenamente la responsabilidad de estructurar el nuevo Estado español y precisar la amplitud y las características de la cultura pública. A las Cortes Constituyentes habrá de confiar Cataluña el reconocimiento de su personalidad jurídica y las funciones que dentro del Estado haya de cumplir. Pero infligiéronse por la Dictadura tal número de ofensas y vejámenes a los más íntimos y sagrados sentimientos de Cataluña; determinaron, por otra parte, estos ataques una reacción espiritual tan viva, que el Gobierno provisional no desborda sus Poderes acudiendo con rapidez a reparar la injusticia y a servir aquellas aspiraciones que diputan de acuerdo con las necesidades de la enseñanza y las propias conveniencias de España, a la que, dentro ya de la democracia republicana, interesa que el hombre logre su más alta valoración espiritual.

La lengua catalana, proscrita y combatida por la Dictadura, era ya antes de dicho régimen y es hoy, con más intensidad y mayor extensión, la lengua con que uno de los pueblos más emotivos y creadores del territorio hispano descubre las intimidades de su conciencia y expresa sus pensamientos. Posibilitar que la lengua materna sea un instrumento de cultura es posibilitar que la cultura rinda su máxima eficacia.»³⁶⁴

El Govern de la República va decretar el 13 de maig la derogació dels plans d'estudis vigents d'ensenyament secundari i universitari,³⁶⁵ alhora que li encarregava expressament al Consell d'Instrucció Pública que en realitzés les propostes adients mentre les Corts Constituents no fixessin un nou model d'ensenyament; de fet, restablia la legalitat anterior a la dictadura primoriverista, bo i reconeixent els problemes existents aleshores en el preàmbul del decret:

«No era un modelo el sistema de Segunda enseñanza y de enseñanza universitaria que prevalecía en España antes del 13 de septiembre de 1923. Precisaba airearlo, modernizarlo, europeizarlo, lo mismo en lo que se refiere a la selección de alumnos que a la elección del Profesorado, que a la orientación pedagógica. La Segunda enseñanza y la Universidad han de cumplir hoy con su misión formativa de la personalidad humana y de desenvolvimiento de la capacidad profesional de modo muy distinto a como lo venían cumpliendo.»³⁶⁶

En aquesta nova conjuntura, en què es donaren passos accelerats per a la reforma educativa tant pel Govern de la República com pel Govern Català, s'esdevingué la dimissió del rec-

éstas se enseñe a los alumnos catalanes, a partir de los ocho años, el conocimiento y práctica de la lengua espanyola (29-4-1931). *Gaceta de Madrid*, 120 (30-4-1931), p. 413-414.

364 Decreto derogando todas las disposiciones, op. cit., p. 413-414.

365 Decreto derogando, con sus disposiciones complementarias, los planes vigentes de Segunda enseñanza y de enseñanza universitaria, y disponiendo quede restablecido para el próximo curso la legalidad anterior a la Dictadura (13-5-1931). *Gaceta de Madrid*, 134 (14-5-1931), p. 717.

366 Decreto derogando todas las disposiciones, op. cit., p. 413-414.

tor Eduard Soler i Batlle, fet que permeté l'accés al càrrec de rector d'un catedràtic més clarament partidari de les reformes, com era l'aleshores degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, Jaume Serra Húnter. El Ministeri d'Instrucció Pública el nomenà directament el 16 de juny i, després d'efectuar-se una votació al claustre de la universitat, va ser ratificat pel ministeri el 7 de juliol.³⁶⁷ L'efecte col·lateral de l'ascens de Serra Húnter al rectorat va ser el nomenament de Pere Bosch Gimpera com a nou degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, mitjançant un nomenament directe i sense consultar-lo amb l'afectat, el qual, però, no volgué acceptar-lo mentre no comptés amb el suport dels membres de la Facultat, fet que s'esdevingué el 27 de juny; finalment, el ministeri va emetre un segon nomenament ratificatori.³⁶⁸ Vet aquí el relat de la Junta de la Facultat en què s'escollí degà Bosch Gimpera:

«A continuación el Secretario da lectura a las disposiciones de la Superioridad, una de ellas concediendo voto a los señores profesores auxiliares, la otra disponiendo que por la Junta de la Facultad se haga propuesta de Decano. El Sr. Riba manifiesta que han sido designados para votar en delegación de todos los auxiliares los señores Bohigas, Serra Ráfols, Balcells, Corominas y el mismo Sr. Riba. Se ausenta el Dr. Banqué.

A continuación la Facultad acuerda expresar a la Superioridad el deseo unánime de todos los claustrales de que el Dr. Rubió y Lluch que hasta hace muy poco ha venido desempeñando el Decanato a satisfacción de todos sea nombrado Decano Honorario. [...]

Se pasa a votación secreta la propuesta de Decano de la Facultad. Hecho el escrutinio da el siguiente resultado de diez y siete con derecho a voto entre los presentes. El Dr. D. Pedro Bosch Gimpera diez y seis votos; en blanco uno. Queda pues acordado proponer a la Superioridad como Decano de esta Facultad de Filosofía y Letras al Dr. D. Pedro Bosch Gimpera.

[...] [Bosch] recuerda como hace pocos días al verse sorprendido con el nombramiento directo de Decano hecho por el Gobierno de la República no aceptó hasta tanto que, después de la reunión que tuvo con los compañeros de la facultad, previamente citados, pudo contar con el asentimiento de estos.»³⁶⁹

6.2. L'autonomia de la Facultat

Durant els cursos 1931-1932 i 1932-1933 la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona específicament va gaudir un règim d'autonomia que, de manera excepcional i a títol d'experiment, va concedir-li el Govern de la República el 15 de setembre de 1931, juntament amb la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Madrid.³⁷⁰ Tal com s'afirmava

³⁶⁷ *Gaceta de Madrid*, 168 (17-6-1931), p. 1448 i 189 (8-7-1931), p. 214.

³⁶⁸ F. GRACIA (2015), p. 101-102.

³⁶⁹ AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (27-6-1931), p. 172-173.

³⁷⁰ Decreto disponiendo que para el próximo curso académico de 1931-1932 regirá en las Facultades de Filosofía y Letras los planes de estudios provisionales que se inserta (15-9-1931). *Gaceta de Madrid*, 259 (16-9-1931), p. 1847-1850.

al decret, aquestes dues facultats eren les dues úniques de Filosofia i Lletres que disposaven de totes les seves seccions:

«Como ensayo de futuras reformas de la Universidad se establece un régimen de excepción a favor de las Facultades de Filosofía y Letras de las Universidades de Madrid y Barcelona, única de las de su clase que tienen completas sus Secciones y en las que es posible realizar la experiencia pedagógica que el Ministerio desea acometer. [...]

Artículo 9.º Las Facultades de Filosofía y Letras de Madrid y Barcelona, anunciarán, antes del 5 de Octubre este curso y durante el mes de Junio en los siguientes, sus planes de estudios. En ellos ampliarán libremente el cuadro actual de sus enseñanzas [...].»³⁷¹

Aquesta mesura va ser rebuda molt positivament pels membres de la Facultat, després que el degà Bosch Gimpera els informés del seu abast i les conseqüències per a la Facultat, motiu pel qual decidiren de remetre «un telegrama de felicitación al Sr. Ministro de Instrucción Pública por la orientación de esta reforma».³⁷² Aquesta experiència pedagògica que el ministeri expressava que volia escometre estava inspirada en l'esperit institucionalista que cercava la modernització de l'ensenyament a Espanya.

Al decret d'autonomia de la Facultat s'establia un pla d'estudis format per quatre cursos, el primer del qual era comú per a totes les seccions i els altres tres, específics de cada secció. Una de les grans novetats era que incorporava moltes més especialitzacions que fins aleshores, ja que els estudis que s'hi impartien donaven accés als títols de Llicenciat en Filosofia, en Filologia clàssica, Filologia semítica, Filologia moderna, en Història de l'Antiguitat, en Història de l'Edat Mitjana, en Història en Edat Moderna i d'Arxiver, bibliotecari i arqueòleg.³⁷³ En l'articulat del decret d'autonomia de la Facultat, certament, s'estructurava un plantejament pedagògic força diferent del que fins aleshores s'aplicava, en la mesura que contemplava que l'alumne pogués dissenyar el seu itinerari curricular d'acord amb els seus interessos acadèmics i professionals, ja que s'hi establia que pogués matricular-se en les assignatures que lliurement triés.³⁷⁴ I, altrament, incorporava una modificació docent rellevant, ja que establia que l'avaluació de l'alumne s'havia de realitzar dues proves de conjunt –una general i una altra específica per a la llicenciatura a la qual s'optava–, que substituïen les proves memorístiques de cada matèria.³⁷⁵

371 Decreto disponiendo que para el próximo curso, op. cit., p. 1847 i 1849.

372 AHUB, 41/6/2/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (25-9-1931), p. 175.

373 Decreto disponiendo que para el próximo curso, op. cit., p. 1847.

374 «El Ministro reconoce a los alumnos el derecho a formar los planes de examen de Licenciatura o de Certificado, previa la aprobación por la Facultad del que aquéllos hayan formado. Tomando como base cualquiera de los tipos señalados en este Decreto, el alumno podrá introducir en él los cambios que estime oportunos, con tal que el número de materias, el de las pruebas y la relativa dificultad del conjunto sean apreciados por la Facultad como equivalentes a los del certificado cuya modificación se proponga». Decreto disponiendo que para el próximo curso, op. cit., p. 1849, amb detall dels continguts de totes les proves, tan generals com específiques.

375 Decreto disponiendo que para el próximo curso, op. cit., p. 1847-1849.

D'altra banda, pel que feia al professorat, el decret incorporava diverses novetats força important, ja que, finalment, es donaven instruments a la Facultat perquè progressivament pogués renovar el seu claustre docent, incorporant-hi nous professors. Primerament, cal indicar que hi havia la possibilitat que la Facultat ofertés assignatures amb més d'un professor, és a dir, que es donava la opció de duplicar càtedres i, d'aquesta manera, renovar les àrees amb catedràtics més tradicionals en els seus mètodes amb la incorporació de docents més ben preparats i amb major empena per introduir-hi metodologia més d'acord amb la voluntat de reforma universitària —treballs pràctics, de seminari, investigació, etc.—. A més, també la Facultat tenia la llibertat per contractar directament —amb només l'acord de la Facultat— alguns docents, com ara «encargados de curso o personas de reconocida competencia, nacionales o extranjeros.»³⁷⁶ En virtut de tot plegat, per exemple, per bé que l'inici del procediment es féu acollint-se al decret de reforma d'Elías Tormo de 1930, es va crear la Càtedra de Llengua Catalana i es va contractar Pompeu Fabra i Poch per a fer-se'n càrrec, a l'octubre de 1932. En acabat, Pompeu Fabra va prendre possessió de la càtedra el 7 de desembre de 1932, en un acte en el qual van prendre part Pere Bosch Gimpera, com a degà, el catedràtic Antoni Rubió i Lluch, Josep Puig i Cadafalch, com a president de l'Institut d'Estudis Catalans, i Jaume Serra Húnter, com a rector.³⁷⁷

El Comissariat designat per regir la Universitat de Barcelona va elaborar una ponència de projecte d'estatut —redactat, segons afirma Xavier Pons, per Pere Bosch Gimpera i Antoni Trias i Pujol—³⁷⁸ d'acord amb les directrius fixades en el projecte de 1919, derivat del Segon Congrés Universitari Català. Aquest projecte, datat el 26 de maig de 1931, va ser elevat al Consell de Cultura de la Generalitat, i els seus autors feien notar la conveniència que fos valorat pels membres del món universitari a fi de millorar-lo; concretament, en deien:

«[...] varem demostrar el propòsit de demanar al Govern de la Generalitat de Catalunya i al de la República Espanyola, en presentar-los aquest projecte, que el considerin amb el mer caràcter de ponència que té i que el subjectin a una ampla informació entre els elements universitaris, professors i estudiants, i entre totes les persones i entitats que s'interessin per la Universitat de Barcelona. Aquesta és la petició que fa unànimement el Comissariat, que posa totes les seves esperances en un perfeccionament d'aquest projecte mercès a la col·laboració entusiasta de tots els qui estimin la nostra Universitat».³⁷⁹

Al seu torn, els membres de la Facultat, en reunió del 28 de maig, van demanar que fos primerament la Universitat qui valorés el projecte d'estatut, desig que va recollir expressa-

³⁷⁶ Decreto disponiendo que para el próximo curso, op. cit., p. 1849.

³⁷⁷ De fet, la intervenció en un acte intern de la universitat del president de l'Institut d'Estudis Catalans era absolutament excepcional. D'altra banda, l'acta de la pressa de possessió és el primer document intern d'aquest nivell que es redactà en català. Vegeu el text íntegre de l'acta al capítol d'annexos.

³⁷⁸ X. PONS (2009), p. 52-53.

³⁷⁹ DD.AA. (1931). *Projecte d'Estatut de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Guinart i Pujolar, imp., p. 6.

ment el rector Serra Húnter.³⁸⁰ De fet, pocs dies després —el 10 i el 12 de juny—, a requeriment del conseller de Cultura, Ventura Gassol, el claustre de la Facultat va examinar l'articulat del projecte.³⁸¹ La setmana següent, a més, els representants de la Federació Universitària d'Estudiants de Filosofia i Lletres, per boca del seu membre Eduard Nicol, van exposar el seu informe sobre el projecte en la Junta de la Facultat.³⁸²

Els mateixos ponents, en les planes prèvies al projecte, feien saber que hi havien fet intencionadament algunes modificacions essencials en relació al projecte de 1919, com, per exemple, en el seu títol, que fa referència a la Universitat de Barcelona, en comptes de fer-ho a la Universitat catalana, segons afirmen, «a fi que mai aquest darrer pugui ésser impediment, ni tan sols verbal, a que els beneficis de l'ensenyament universitari sien extesos amb totes les seves prerrogatives a altres indrets de Catalunya».³⁸³ Igualment, el nou projecte d'estatut matisà el sentit de catalanitat de la Universitat de Barcelona, sobretot, en relació a l'ús de les llengües, ja que, a més del català —com al projecte de 1919—, també considerava el castellà llengua pròpia de la Universitat, aspecte recollit a l'article 7 en els termes següents: «La llengua pròpia de la Universitat de Barcelona és la catalana, però la castellana, per ésser així mateix llengua de l'Estat espanyol, serà també considerada llengua de la Universitat».³⁸⁴ La ponència argumentava aquesta modificació indicant que la situació de 1931, a diferència de la de 1919, era més favorable a un clima de convivència dins de la Universitat:

«Hem cregut que l'ambient de cordialitat i de llibertat per a Catalunya, que ara existeix a Espanya (i que no existia, desgraciadament, l'any 1919), ens obligava a fer aquesta modificació. Creiem també que els articles esmentats deien ja prou, tal com eren en el projecte antic, i diuen molt més tal com queden ara, com ha d'ésser entesa la catalanitat de la Universitat nostra, i quant gran es el desig de convivència i de cordialitat que els professors catalans senten envers llurs dignes col·legues vinguts d'altres terres d'Espanya. Per a ells tota la nostra efusió i tota la nostra simpatia. Lluer bella parla, vehicle de produccions literàries immortals, i que en deixar d'ésser per a nosaltres estigma de sumissió reprèn tots els drets a la nostra admiració i el nostre respecte, no podria ésser bandejada de la Universitat de Barcelona. Sols exigim que sigui respectada i honorada la nostra, amb totes les preeminències que corresponen a la llengua secular d'un poble lliure dintre del seu propi territori».³⁸⁵

En definitiva, a banda de la consagració de l'autonomia científica, acadèmica i administrativa com a essència consubstancial de la Universitat de Barcelona, el projecte de 1931

380 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (28-5-1931), p. 162.

381 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (10-6-1931 i 12-6-1931), p. 167-171.

382 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (16-6-1931), p. 172.

383 DD.AA. (1931), p. 3.

384 DD.AA. (1931), p. 8.

385 DD.AA. (1931), p. 5.

prefigurava una nova dimensió de la institució superior en la qual es conjugaven valors ideològics que fins aleshores hi eren inèdits, com ara la catalanitat i la funció social.³⁸⁶ La catalanitat, ja esmentada, es manifestava nítidament a l'article 6, en què s'establia que «la Universitat ha d'ésser abans que tot un orgue propulsor de la cultura catalana. Aquesta catalanitat, més que en singularitzar-se, ha de consistir en aportar l'esforç i l'esperit del poble català al patrimoni espiritual de la Humanitat».³⁸⁷ Per la seva banda, la funció social passava per obrir els estudis universitaris al conjunt de la població, depassant la reduïda elit de joves benestants que tradicionalment havia nodrit el seu alumnat; en aquest sentit, l'article 9 establia el següent:

«La Universitat de Barcelona no serà una Universitat de classe, ni la pobresa podrà constituir obstacle per a que a ella hi arribin tots aquells que puguin haver profit del seu ensenyament.

La Universitat, per a complir degudament la missió social que li pertoca, ha de facilitar l'accés a les carreres universitàries a tots aquells que hi tinguin aptituds i vocació. Per a això, ampliarà i perfeccionarà les institucions becàries, i podrà establir aquells acords amb corporacions populars, organitzacions obreres, societats, etc., que cregui conduents a que els estudis superiors no quedin solament a l'abast de les classes benestants».³⁸⁸

Aquest plantejament obert a la societat i connectat amb els valors de l'època republicana que tot just s'havia encetat en la vida pública es manifestava també en l'elecció democràtica dels càrrecs universitaris i, especialment, en la creació del Consell de la Universitat, un nou òrgan de gestió plural, que havia d'integrar els membres del claustre docent i també la representació d'altres institucions culturals, de les administracions públiques subvencionadores i dels antics alumnes de la Universitat de Barcelona.

El projecte que presentà la ponència va ser modificat lleument pel Consell de Cultura de la Generalitat i, finalment, seria aprovat pel Govern de la Generalitat el 8 de febrer de 1932.³⁸⁹ El retardament d'aquesta aprovació governamental vingué donat pel fet que la seva posada en marxa estava condicionada per la situació de provisionalitat institucional en què es trobava el país; altrament dit: primer calia l'aprovació de la Constitució de la República, i després de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

386 Per a una anàlisi de l'articulat del projecte, vegeu X. PONS (2009), p. 53-58.

387 DD.AA. (1931), p. 8.

388 DD.AA. (1931), p. 9.

389 Estatut de la Universitat de Barcelona (Redacció aprovada del Ple del Consell de Cultura). *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, 8 (15-2-1932), p. 67-73.

6.3. L'autonomia universitària i el Patronat

Després de l'aprovació de la Constitució de la República el desembre de 1931, les Corts van començar a discutir algunes de les lleis fonamentals republicanes, i entre elles la de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Les discussions van començar-ne el 6 de maig de 1932 i s'estengueren durant els mesos següents fins al setembre.³⁹⁰ En general, tot el procés de debat parlamentari va desenvolupar-se sota una pràctica d'obstruccionisme deliberat i de confrontació política aferrissada, que va assolir les seves màximes cotes durant la discussió de la part de l'articulat que feia referència directament a les qüestions d'educació i cultura.³⁹¹ En aquest sentit, tal com assenyala Albert Balcells,

«en las Cortes predominó el sentimiento de que la catalanización de la Universidad de Barcelona equivalía a su desespañolización y consideraban que la cultura castellana era la única y verdadera cultura española sin admitir la expresión de una ciencia universitaria y universal en lengua catalana».³⁹²

De fet, l'equivalència entre catalanització i desespanyolització de la Universitat de Barcelona la va establir el dirigent conservador Josep M. Gil-Robles, aleshores diputat adscrit a la minoria agrària, en la seva intervenció parlamentària del 2 d'agost, en què esbombà la seva recança contra l'autonomia universitària catalana en aquests termes:

«[...] no es para nadie un secreto que esa Universidad bilingüe que hoy se va a conceder a Cataluña, o que la Universidad autónoma que, en otra hipótesis, pudiera constituirse, no serán más que un instrumento de catalanización, mejor podríamos decir de desespañolización, que acabaría con todo germen de cultura española dentro del ámbito a que alcanzara la actividad de la Universidad catalana».³⁹³

390 T. ABELLÓ (2007). *El debat estatutari del 1932*. Barcelona: Parlament de Catalunya, p. 95.

391 Vegeu A. MORI (1932). *Crónica de las Cortes Constituyentes de la Segunda República Española*. Vol. 9: *El articulado del Estatuto de Cataluña. Su aprobación definitiva*. Madrid: M. Aguilar; J. M. ROIG (1978). *L'Estatut de Catalunya a les Corts Constituents (1932)*. Barcelona: Curial, p. 135-145; i X. TORNAFOCH (2004). «Los debates del Estatuto de Autonomía de Cataluña en las Cortes republicanas (mayo-agosto de 1932). El idioma catalán y el sistema escolar». *Historia Actual Online*, 4, p. 35-42. Per la seva banda, Albert Ribas explica que «la discussió de la qüestió educativa va ser de les més llargues i apassionades de tot el debat sobre l'Estatut i centrà l'atenció de l'opinió pública catalana i no catalana —l'aprovació d'un sol article, el 7è, va consumir més d'una setmana de debats—. Les posicions eren enfrontades». A. RIBAS (1981). «La catalanització de la Universitat: L'Autònoma (1933-1936)». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 45. Vegeu el desenvolupament del debat parlamentari a A. RIBAS (1976), p. 200-231.

392 A. BALCELLS (2010). *Catalunya ante España. Los diálogos entre intelectuales catalanes y castellanos, 1888-1984*. Lleida: Milenio, p. 89.

393 Discurs de José M. Gil-Robles explicant el vot de la minoria agrària abans de l'aprovació a les Corts del dictamen sobre l'ensenyament a l'Estatut d'Autonomia de Catalunya per 129 a favor i 84 en contra, el 2 d'agost de 1932. J. M. GIL-ROBLES (1971). *Discursos parlamentarios*. Madrid: Taurus, p. 150.

Finalment, l'Estatut d'Autonomia de Catalunya va ser aprovat per les Corts espanyoles el 9 de setembre de 1932 i promulgat pel president de la República sis dies després. El 5 d'octubre següent el Govern de la Generalitat n'oficialitzà el text aprovat.³⁹⁴ Pel que feia a la qüestió universitària, l'Estatut aprovat es decantà per una de les quatre opcions possibles de model universitari: la d'una universitat única, autònoma i bilingüe, tal com se n'estableix a l'article 7:

«Si la Generalitat ho proposa, el Govern de la República podrà atorgar a la Universitat de Barcelona, un règim d'autonomia; en aquest cas s'organitzarà com a Universitat única, regida per un Patronat que ofereixi a les llengües i a les cultures castellana i catalana les garanties recíproques de convivència amb igualtat de drets per a Professors i alumnes».³⁹⁵

Es va imposar, per tant, l'opció pactista entre el Govern de la República i la Generalitat de Catalunya, consagrant un model universitari mixt que, en paraules de Joan Estelrich, era «encara que difícil, l'única solució possible, i, encara que no del tot satisfactòria, l'única solució aconsellable».³⁹⁶ Hi havia, però, altres models que es van descartar: el d'una universitat catalana única «amb els drets i prerrogatives de tota universitat completa i digna»;³⁹⁷ el d'una universitat única estatal, com a perpetuació del model existent; i, finalment, el de dues universitats, la catalana i l'estatal.³⁹⁸ Els sectors catalans més radicals eren, òbviament, partidaris del primer model i, en canvi, els sectors nacionalistes espanyols ho eren del model doble; no cal dir que tots dos sectors se sentiren decebutos pel model finalment adoptat, al qual s'oposarien aferrissadament els sectors més intransigents del nacionalisme espanyolista.³⁹⁹

A l'Estatut d'Autonomia de Catalunya s'establí que, per a l'accés al règim d'autonomia universitària, calia, com a condició *sine qua non*, que primerament el Govern de la Generalitat ho sol·licités per a la Universitat de Barcelona al Govern de la República i que, posteriorment,

394 Ley relativa al Estatuto de Cataluña (15-9-1932). *Gaceta de Madrid*, 265 (21-9-1932), p. 2090-2094; Estatut de Catalunya (text català oficial aprovat pel Consell de la Generalitat en sessió de 5 d'octubre de 1932) (5-10-1932). *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, 19 (15-10-1932), p. 489-496.

395 Estatut de Catalunya (text català oficial aprovat pel Consell de la Generalitat en sessió de 5 d'octubre de 1932) (5-10-1932). *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, 19 (15-10-1932), p. 491.

396 J. ESTELRICH (1935). «El problema cultural de Catalunya i la seva situació jurídica». A: DD.AA. *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprempta Altés, p. 91.

397 J. ESTELRICH (1935), p. 86.

398 Vegeu els aspectes positius i negatius de totes les opcions universitàries plantejades a J. ESTELRICH (1935), p. 86-92; R. NAVARRO (1979), p. 100-107; i J. GONZÁLEZ-AGÀPITO i altres (2002). *Tradició i renovació pedagògica, 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 568-569.

399 En la sessió de les Corts del 2 d'agost de 1932, José M. Gil-Robles expressà clarament que el seu grup parlamentari era partidari de l'existència de dues universitats a Catalunya: «Por eso yo pido facultades para que a Cataluña se le permita crear los centros superiores de enseñanza que tenga por conveniente; pero que el Estado mantenga sus órganos propios, con objeto de garantizar la cultura española y los derechos de los españoles, no catalanes, que residan en Cataluña y que aspiren a una enseñanza superior». J. M. GIL-ROBLES (1971), p. 150.

al seu torn, aquest ho acceptés. És a dir, que la tramitació de l'autonomia de la Universitat de Barcelona no podia donar-se per una iniciativa de la mateixa universitària, sinó que situava la qüestió en una àrea extrauniversitària en abocar imperiosament a un procés de negociació politicoinstitucional entre tots dos governs. I tal vegada sigui per això que trigà tant a concretar-se l'inici del procés, el qual no s'arribà a encetar fins a l'1 de juny de 1933, quan s'aprovà el decret del Govern de la República.⁴⁰⁰ No es pot oblidar que el govern presidit per Manuel Azaña —recolzat per diversos partits republicans progressistes i el PSOE— travessava aleshores una conjuntura adversa fent front a una oposició política aferrissada i en fase expansiva com manifestaven els resultats de les eleccions municipals parcials del 23 d'abril de 1933;⁴⁰¹ de fet, el 8 de juny s'esdevingué una crisi de govern i, tot i que es reedità la mateixa fórmula de govern, al capdavant, aquest govern va caure definitivament a principi de setembre.

El decret, entre altres qüestions, establia que al capdavant de la Universitat de Barcelona hi hauria un patronat integrat per onze membres: cinc d'ells designats pel Govern de la República i cinc més designats per la Generalitat, a més del rector que ho era en qualitat de vocal nat.⁴⁰² A principis de juliol, tots dos governs designaren els membres del Patronat: la Generalitat nomenà Pompeu Fabra, Domingo Barnés, August Pi i Sunyer, Joaquim Balcells i Josep Xirau; i el Govern de la República, Gregorio Marañón, Américo Castro, Antonio García Banús, Cándido Bolívar i Antoni Trias i Pujol.⁴⁰³ De tots els membres del Patronat, cap d'ells era gestor polític, ja que eren catedràtics universitaris de prestigi i liberals republicans d'ideologia diversa, en un ampli ventall que abastava la dreta catalanista, el republicanisme progressista i el socialisme federalista.⁴⁰⁴ Precisament la seva condició de professors universitaris va ser

400 Decreto otorgando a la Universidad de Barcelona la autonomía solicitada por el Consejo de La Generalidad de Cataluña (1-6-1933). *Gaceta de Madrid*, 153 (2-6-1933), p. 1630-1631.

401 En aquelles eleccions, les dretes no republicanes i els republicans d'oposició obtingueren uns resultats favorables i depassaren els dels partits governamentals.

402 Vegeu una anàlisi de l'articulat del decret a X. PONS (2009), p. 73-79.

403 Decret designant els senyors Pompeu Fabra, Domènec Barnés, August Pi i Sunyer, Joaquim Balcells i Josep Xirau per formar part en nom del Consell de la Generalitat del Patronat que regirà la Universitat autònoma de Barcelona (1-7-1933). *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 61 (4-7-1933), p. 21; i Decreto nombrando Vocales del Patronato de la Universidad de Barcelona a los señores que se mencionan (5-7-1933). *Gaceta de Madrid*, 188 (7-7-1933), p. 143. La Junta de la Facultat va acordar que constés en acta la seva satisfacció pel nomenament de dos membres de la Facultat, Pompeu Fabra i Joaquim Balcells, per a formar part del Patronat. AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (7-7-1933), p. 285.

404 A. BALCELLS (2010), p. 90; J. MARAGALL (1969). *Balanç de la Universitat Autònoma*. Barcelona: Nova Terra, p. 19. Enric Freixa perfila més acuradament el tarannà dels membres del Patronat: «Els membres catalans eren clarament nacionalistes: en Xirau havia estat un dels fundadors de la Unió Socialista de Catalunya, i en Pi i Sunyer tenia antecedents federals; els altres són més difícils d'adscriure, però queda clar que cap d'ells no depenia del partit que governava la Generalitat: l'Esquerra Republicana. Quant a facultats, dos eren de Filosofia i Lletres (i, comptant-hi el Rector, tres), dos de Medicina, un de Dret i un de Ciències. En Fabra i en Pi i Sunyer eren de l'Institut d'Estudis Catalans, en Balcells, de l'Acadèmia de Bones Lletres i de la Fundació Bernat Metge, en Pi i Sunyer era president de l'Acadèmia de Medicina, i no hi havia ningú de l'Acadèmia de Ciències, si bé el castellano-parlant Emilio Jimeno, en aquell temps acadèmic electe d'aquesta corporació, fou nomenat administrador.

Els membres castellans, menys diversificats quant a les idees, tots feien olor d'"Institución Libre de Enseñanza", més que cap en Castro, que havia col·laborat amb Giner de los Ríos, i, llevat d'en Marañón,

considerada posteriorment com un defecte de la institució, tal com apuntà Alexandre Galí en afirmar-ne el següent:

«Evidentment, la Universitat havia d'ésser regida per un patronat, però mai per un patronat de professors, excepte que intencionadament –cosa en la qual ningú no va pensar– hom hagués pretès que les primeres duríssimes topades, la primera esbandida, la fessin els professors mateixos barallant-se entre ells com va succeir. El joc –si hagués estat preparat– hauria estat tan perillós que la Universitat podia haver-hi soterrat la pròpia autonomia; però, com hem dit, no va ésser així. Els polítics van nomenar un patronat de professors sense mesurar-ne les conseqüències, altrament potser s'hi haurien mirat una mica». ⁴⁰⁵

En la primera reunió del Patronat, el 18 de juliol, foren escollits Pompeu Fabra com a president, Domingo Barnés com a vicepresident i Joaquim Balcells, com a secretari. ⁴⁰⁶ Tal com establí el decret d'autonomia, la missió prioritària del Patronat era l'elaboració del projecte d'estatut de la Universitat de Barcelona, per tal que fos aprovat pels governs de la República i de la Generalitat. La redacció del projecte, a més, tenia dos condicionants força importants: per un costat, calia enllestir-la aviat perquè l'autonomia pogués ser efectiva en iniciar-se el curs 1933-1934; ⁴⁰⁷ i, per un altre costat, calia que el text fos assumible per tots dos governs, ja que, en cas contrari, tal com establí el decret al seu article 6, només es disposaria d'un termini de trenta dies per assolir l'acord per evitar que restés «disuelto el Patronato, retrotrayéndose la Universidad al régimen común». ⁴⁰⁸ Així, doncs, els membres del Patronat van posar fil a l'agulla i van treballar de valent durant el primer mes de vida de l'organisme, bé que comptant com a material de treball amb el projecte de 1931 que, al seu torn, recollia bona part dels plantejaments del projecte de 1919. Al si del Patronat, el procés de redacció no degué estar exempt d'algunes friccions, perquè a la reunió del 31 de juliol se'n va plantejar una discrepància quan el rector Serra Húnter, recolzat per Joaquim Balcells, hi va exposar que la Junta de Govern de la Universitat havia insistit que el Claustre General fos consultat sobre la proposta de l'Estatut. Ben present el record de l'actuació del claustre durant l'estiu de 1922, al

estaven fortament lligats amb l'equip que va governar Espanya durant el primer bienni de la República: deixant de banda els diversos càrrecs a Madrid, dels vocals del Patronat van sortir dos ambaixadors de la República. El mateix Barnés fou ministre d'Educació, succeint el seu germà, però no per això va deixar de ser vocal del Patronat. Tots els membres del Patronat eren universitaris de gran vocació i científics del màxim prestigi en llurs respectives especialitats». E. FREIXA (1983). «Quinze mesos de Patronat». A: DD.AA. *Commemoració del 50è aniversari de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Universitat Autònoma de Barcelona; Universitat Politècnica de Catalunya, p. 21-24.

405 A. GALÍ (1980), p. 160.

406 AHUB, A-3 (2655 4.1): Llibre d'actes del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (18-7-1933), p. 1.

407 P. FABRA (1935). «L'obra de la Universitat autònoma». A: DD.AA. *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprempta Altés, p. 134.

408 Decreto otorgando a la Universidad de Barcelona, op. cit., p. 1631.

capdavall, s'acordà demanar a tots els professors universitaris que individualment fessin, si era el cas, suggeriments per escrit a l'estatut.⁴⁰⁹ A finals d'agost de 1933, el text definitiu enllestit pel Patronat va comptar amb el suport polític dels governs de la República i la Generalitat, tot i que hi va haver un procés de negociació intens.⁴¹⁰

L'Estatut de la Universitat de Barcelona, tot i partir de la base dels diversos projectes anteriors —com ja s'ha esmentat—, presentava unes diferències notables de concepte de la pròpia universitat i d'organització i distribució de competències.⁴¹¹ Pel que fa a la conceptualització que s'hi feia de la Universitat de Barcelona, ja a l'article 2 de l'Estatut s'afirmava que «la Universitat és autònoma en els ordres docent i administratiu»,⁴¹² però no es feia enlloc cap referència a l'autonomia científica plantejada en els projectes anteriors que consagrava la capacitat de la universitat d'esdevenir i actuar com a institució cultural d'alt nivell a Catalunya. De fet, això últim —més ben dit: la seva absència— entroncava amb la manca d'una catalanitat clarament exposada a l'Estatut de 1933, on només hi havia una molt diluïda referència al·lusiva al bilingüisme benintencionat o convivencial: l'Estatut no reconeixia cap llengua com a pròpia de la Universitat i es limitava, en aquest aspecte, a reiterar el que en deia el decret de juny de 1933, és a dir, que la Universitat «acollirà en recíproca convivència les llengües i cultures castellana i catalana en igualtat de drets per a professors i alumnes, sobre la base dels uns i dels altres per expressar-se en cada cas en la llengua que prefereixin».⁴¹³ Finalment, tancava el capítol d'absències remarcables la manca de cap referència a la dimensió social de la Universitat de Barcelona, que va merèixer un títol específic del projecte assumit per la Generalitat de només feia un any, el de 1932.

La novetat més important que incorporava l'Estatut pel que feia a l'organització interna de la Universitat va ser, precisament, el fet que el Patronat passava a concentrar gairebé tots els poders decisoris. Si en crear-lo, el decret li atribuï la funció de «regir» la Universitat, pel desplegament de l'articulat estatutari, el Patronat n'esdevenia el «veritable òrgan directiu».⁴¹⁴ D'aquesta manera, com assenyalen Francisco Gracia i Josep M. Fullola, el Patronat fou dotat

«dels poders necessaris per desenvolupar o modificar l'estatut; aprovar els reglaments redactats per la junta universitària i les facultats; nomenar el personal docent i

409 AHUB, A-3 (2655 4.1): Llibre d'actes del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (31-7-1933), p. 19-20.

410 Orden aprobando el Estatuto, que se inserta, de la Universidad autónoma de Barcelona (7-9-1933). *Gaceta de Madrid*, 251 (8-9-1933), p. 1602-1605; i Decret d'aprovació de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona (28-8-1933). *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 61 (4-9-1933), p. 401-405. Sobre el procés de redacció i acord, vegeu F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2009), p. 53-56.

411 Vegeu una anàlisi de l'articulat a X. PONS (2009), p. 81-99.

412 Decret d'aprovació de l'Estatut, op. cit., p. 402.

413 Decret d'aprovació de l'Estatut, op. cit., p. 402.

414 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008a), p. 54.

d'administració i serveis; i administrar els fons propis, les aportacions econòmiques lliurades pel Ministerio de Instrucción Pública i el patrimoni de la universitat».⁴¹⁵

I si el Patronat, en certa mesura, s'autootorgà la potestat directiva de la Universitat, la resta d'òrgans de govern i autoritats acadèmiques, de llarga tradició universitària, foren situats en una situació subsidiària d'aquell, amb capacitats assessores i executores. El rector ostentava la representació de la Universitat, però no n'era la màxima autoritat, ja que, segons l'article 18, li pertocava «posar en vigor els acords i disposicions de tota classe» que aprovés el Patronat,⁴¹⁶ i, alhora, n'era membre nat com a vocal; la seva elecció —que no nomenament, com els membres del Patronat— corresponia al Claustre General. Així mateix, el rector presidia la Junta Universitària, integrada també per tres professors numeraris o agregats, un professor ajudant i un alumne de cada facultat;⁴¹⁷ les seves funcions eren propositives, com les del Claustre General, que va veure disminuïdes les seves antigues competències, que passaren al Patronat.

El capítol de professorat, certament, implicava un replantejament global que mirà de renovar el cos docent de la Universitat mitjançant la modificació del sistema de nous professors, depassant l'encotillat i blasmat sistema d'oposicions del cos de catedràtics estatal.⁴¹⁸ L'Estatut considerava professors numeraris o catedràtics als aleshores catedràtics de la Universitat de Barcelona —als quals, a més, se'ls concedia l'opció de passar a l'excedència si no estaven d'acord amb el nou règim d'autonomia universitària—, però el Patronat també tenia tres nous mecanismes per ampliar el cos docent: cridant, en condició d'agregats, catedràtics d'altres universitats de l'Estat; contractant directament «aquelles persones de mèrit singular», per bé que restava condicionat a la doble aprovació per part de la Generalitat i del Govern de la República; i nomenant professors lliures, amb l'atorgament de la *venia docendi* «per a professar cursos regulars iguals als dels Professors numeraris i agregats».⁴¹⁹ D'altra banda, les facultats gaudien d'un notable nivell d'autonomia interna pel que feia a l'organització dels plans d'estudis i la docència, per bé que les seves mesures havien de comptar amb l'aprovació de la Junta Universitària i del Patronat.

415 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008a), p. 54.

416 Decret d'aprovació de l'Estatut, op. cit., p. 402.

417 A inicis de 1934 es va constituir la Junta Universitària, integrada pels professors Joaquim Xirau, Albert del Castillo, Jordi Rubió i Josep M. Balcells, de Filosofia i Lletres i Pedagogia; Josep M. Boix, Lluís García de Valdeavellano, Josep M. Giralt i Antoni M. Simarro, de Dret; Josep Mur, Francesc Pardillo, Ramon Jardí i Joaquim Febrer, de Ciències; Pere Nubiola, Jesús M. Bellido, Emili Mira i Jacint Muñoz, de Medicina; Josep Deulofeu, Francesc Palomas, Pius Font i Salvador Tayà, de Farmàcia; així com també pels estudiants Salvador Espriu (Filosofia i Lletres i Pedagogia), Joaquim Granados (Dret), Ernest Colominas (Ciències), Josep M. Massons (Medicina) i J. Pesqueira (Farmàcia). El secretari escollit va ser Albert del Castillo. AHUB, A-VII.1: Règim orgànic. Altres organismes universitaris. Ofici del rector al president del Patronat (30-1-1934).

418 Vegeu F. GRACIA (2011b), p. 260-261.

419 Decret d'aprovació de l'Estatut, op. cit., p. 403.

Finalment, l'Estatut també considerava rellevant la representació estudiantil, tradició bandejada pels organismes universitaris. Concretament, es reconeixia la creació d'una associació professional d'estudiants a cada facultat, en principi sense significació política. Aquesta associació esdevenia l'única representació oficial dels estudiants davant les autoritats acadèmiques, raó per la qual comptava amb un alumne per facultat a la Junta Universitària, així com quatre alumnes a cada Junta de Facultat.

Pocs dies després d'aprovat l'Estatut, el rector Jaume Serra Húnter féu saber al Patronat la seva dimissió del càrrec, decisió que reiterà el 15 d'octubre: «Añade que aún cuando fuese reelegido, él no puede ser ya el rector de la universidad. Además, la función del rector ahora no será la de antes y él no puede acomodarse a dos actuaciones distintas: la pasada y la que en adelante le correspondería».⁴²⁰ El 9 de novembre Serra Húnter cessà com a rector i fou substituït interinament pel degà José Mur Ainsa. A les eleccions celebrades el 13 de desembre per escollir el nou rector de la Universitat, un càrrec en aquelles circumstàncies de divisió del claustre no resultava gaire ambicionable, es presentaren tres candidats, dels quals va resultar triomfador Pere Bosch Gimpera, amb 88 vots dels 104 emesos.⁴²¹ L'accés de Pere Bosch Gimpera al rectorat, però, deixà sense degà la Facultat de Filosofia i Lletres, motiu pel qual s'hi hagué d'escollir un substitut, elecció que s'efectuà el 15 de desembre i en la qual va resultar escollit Joaquim Xirau amb vint-i-dos vots.⁴²² Així, doncs, a finals de 1933 eren degà de la Facultat Joaquim Xirau; rector de la Universitat Pere Bosch i Gimpera; i president del Patronat, Pompeu Fabra.

Ara bé, durant els mesos següents el projecte reformista de l'autonomia universitària, en ple desplegament, es va veure entrebancat per dificultats enormes. Certament, l'oposició al Patronat i a la seva tasca va ser força àmplia, ja que procedia de diferents sectors i així mateix, en la major part dels casos, fins i tot aferrissada, tal com assenyalava Josep Ramon Xirau: «No creguéssim pas que establir el nou règim va ésser cosa fàcil. Ens combateren aferrissadament i amb tota mena d'armes, lícites i il·lícites, i, si em permeteu, diré que de vegades fins i tot amb armes prohibides pel Dret de gens».⁴²³ Sigui com vulgui, l'Estatut de la Universitat de Barcelona va tenir una vigència força convulsa, i moltes energies dels promotors de les refor-

420 Citat per F. GRACIA (2015), p. 149. A la reunió del Patronat del 18 d'octubre «el Secretario da cuenta del problema planteado por la dimisión del Sr. Serra Hunter. Después de larga deliberación, y vista la reiteración en la dimisión presentada por dicho señor, de su cargo de Rector, se acuerda aceptarla y que, en caso que no quiera continuar interinamente en el cargo hasta que el nuevo Claustro designe Rector, ejerza interinamente las funciones de éste el decano de más edad». AHUB, A-3 (2655 4.1): Llibre d'actes del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (18-10-1933), p. 78.

421 Dels 141 claustrals amb dret de vot, van votar 104. Bosch va obtenir 88 vots; Josep Mur, vuit; Jaume Peyrí, un; també hi van haver vuit vots en blanc i un més nul.

422 Hi van votar tots els membres de la Junta de la Facultat amb dret de vot i els resultats van ser 22 vots per a Joaquim Xirau, 3 vots per a Pere Font i Puig, 1 vot per a Jaume Serra Húnter i 1 vot per a Antonio de la Torre. AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948) (15-12-1933), p. 9-10.

423 J. R. XIRAU (1971). «La Universitat autònoma de Barcelona». A: *8 conferències sobre Catalunya*. Barcelona: Proa, p. 46.

mes a la universitat catalana es van haver d'emprar, a desgrat seu, no pas per empènyer amb més vigor i seny la transformació dels estudis universitaris, sinó més aviat a contrarestar els atacs a aquesta tasca. Com assenyala Antoni Segura,

«els principals problemes tingueren a veure amb l'Estatut —en realitat, amb l'autonomia—, el català, el paper del Patronat —els amplis poders concedits al Patronat eren contestats per molts professors numeraris, que contraposaven a aquest Claustre—, el caràcter vitalici —en realitat, il·limitat— dels vocals del Patronat i la seva elecció externa al centre, i l'orientació —social i catalanista— de la Universitat Autònoma de Barcelona».⁴²⁴

A parer nostre, més que pas resseguir aquest garbuix d'aspectes esmentats, resulta més aclaridor mirar d'escatir la significació dels diferents grups que, en un moment o altre, s'oposaren al Patronat: dins la universitat, l'oposició vingué tant del grup d'alumnes lliures com d'un grup gens menyspreable de catedràtics; i, d'altra banda, de manera aliena a la institució —i, més concretament, de Madrid estant—, el sector polític i intel·lectual anticatalà que s'havia manifestat durant el debat estatutari de 1932 i que, després de les eleccions a Corts de novembre de 1933, esdevingué hegemònic en les instàncies de poder de la República.

Les primeres oposicions al Patronat i la seva tasca reformadora van estar protagonitzades pels alumnes universitaris i, més destacadament, pels alumnes lliures. Certament, l'alumnat de la Universitat de Barcelona, com el d'altres universitats arreu, comptava amb una tradició contestatària que, segons com, esdevenia violenta, circumstància que en el passat portà en diverses ocasions al tancament de la Universitat. De vegades, els aldarulls estudiantils tenien motivacions polítiques, però també sovintejaren les mobilitzacions per motius acadèmics o «troianes». Amb tot, d'ençà de la instauració de la República i durant el rectorat de Jaume Serra Húnter, l'acció contestatària estudiantil restà apaivagada. Ara bé, les reformes acadèmiques menades pel Patronat el curs 1933-1934 van estar en l'origen de l'oposició no violenta d'una part dels estudiants de la Universitat de Barcelona. Val a dir, en aquest sentit, que, en el devessall de mesures introduïdes, n'hi havia dues que traspalsaren força el quefer fins aleshores d'una part de la massa estudiantil: per un costat, la instauració de l'assistència obligatòria a les classes, que comportava la desaparició dels alumnes anomenats lliures; i, per l'altre, l'establiment d'una prova d'ingrés a la Universitat. En bona mesura, aquests canvis, directament adreçats a millorar el nivell docent i acadèmic de la institució, van somoure una part dels estudiants, per als quals les modificacions apuntades suara els feien més mal que bé, ja que per tirar endavant la seva carrera universitària es veien obligats a partir d'aquell moment a esmerçar més esforços en la seva funció d'alumnat. Fet i fet, complicava un xic la vida dels estudiants, que, altrament, van comprovar amb cert enuig que les reformes introduïdes a la Universitat de Barcelona, tanmateix, no afectaven pas la resta d'universitats espanyoles. El

424 A. SEGURA (2008), p. 14.

Patronat, però, no defallí en la seva determinació reformadora pel que tocava a fer pujar el nivell de la massa estudiantil, a la qual hom classificava de la manera següent:

«Qui estudiava fins ara a la Universitat: a) el que vagament aspirava des dels començos de la seva carrera a arribar a l'exercici d'una professió. b) el que enviat per la família anava simplement a la recerca d'un títol, sense esma ni interès... D'aquests dos sectors –sobretot del primer– ha nascut l'estudiant nadalenc, avalotador i indiferent a la vida material i espiritual universitària = el jugador de billar... Aquests sectors han originat la “timidesa davant del treball” de tants... c) un tercer grup, mínim, anàrquic a quasi totes les Facultats, orgànic potser a la de Filosofia... que aspirava a estudiar, a exercir professions, a investigar... o a ensenyar, i que sovint ho realitzava contra infinites dificultats econòmiques.

Imagineu que a Cambridge en els seus nombrosos col·legis hi hagi estudiants que no siguin d'aquests tercers? El nombre d'ells és escàs. En tota la Universitat de Cambridge no passaran de 5000 entre Professors i Estudiants. Però la qualitat és distinta.

És just per tant esposar-se a un afany de depuració i de superació almenys en el sector estudiantil? Una prova d'ingrés que deuria avergonyir als que la realitzen, per la seva senzillesa: uns plans d'estudis que aspiren simplement a que l'ensenyament sigui alguna cosa... Unes proves que permeten constatar la realitat dels fruits d'aquest ensenyament... Això diu que provoca escarafalls i emigracions en massa?

En bona hora!... Si algú s'espanta per aquest programa inicial –i que algú s'espanti és la nostra vergonya– que fugi. Cap català ni cap universitari en lamentarà la fugida». ⁴²⁵

El Patronat, d'altra banda, hi va actuar amb agilitat per tal de donar les màximes facilitats –incloses beques– als fins aleshores estudiants lliures. ⁴²⁶ Amb tot i això, es va produir una certa «emigració» cap a altres universitats no tan rigoroses, fet que provocà una disminució en les matriculacions de la Universitat de Barcelona durant el curs 1934-1935. ⁴²⁷ La davallada en la matriculació, tot i estar provocada per la pujada dels nivells d'exigència acadèmica, va estar atribuïda per alguns sectors –premsa i partits espanyolistes– a la catalanització de la «universitat separatista». ⁴²⁸

Tal vegada el conflicte amb més ressò que va qüestionar més directament el Patronat va ser el promogut per un grup considerable de catedràtics de la Universitat arran de la constitució del Patronat. Efectivament, el gener de 1934 es va fer públic un manifest signat per quaranta-un catedràtics en què es criticava, directament i amb claredat, el paper preeminent del Patronat en el nou règim d'autonomia, en detriment del que havia estat tradicionalment el paper del claustre. ⁴²⁹ En aquest sentit, l'anomenat «Manifest del 41» afirmava el següent:

⁴²⁵ AHUB, 37/1/1/2: Escrits informatius sobre l'autonomia universitària.

⁴²⁶ A. TRIAS (1935). *La autonomía de la Universidad de Barcelona*. Barcelona: F. Camps Calmet, p. 43.

⁴²⁷ A. TRIAS (1935), p. 74; R. NAVARRO (1979), p. 118.

⁴²⁸ A. PURCET (2007). «Una soledat massa sorollosa. L'extrema dreta i la catalanització de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1936)». *Recerques*, 55, p. 104.

⁴²⁹ Els signants del manifest van ser Eduard Alcobé, Jaume Algarra, José V. Amorós, Ángel de Apráiz, Josep Banqué, Tomàs Carreras, Ramon Casamada, Gonzalo del Castillo, José Deulofeu, Emilio Fernández,

«Els Catedràtics sota-signants estimem que el Decret de primer de juny d'aquest any i l'Estatut de la Universitat de Barcelona format com a conseqüència d'aquell Decret, encara que afirmaven que s'atorgava a aquesta Universitat un règim d'autonomia, el que feren, en realitat, fou sotmetre-la a un règim de disminució d'atribucions i de subjecció a la voluntat d'un Patronat en el nomenament del qual no havia tingut intervenció de cap mena».⁴³⁰

I reblava el clau, cuitant a reclamar que l'Estatut estigués redactat per la Universitat, i no pel Patronat, i que els patrons fossin elegits pel claustre, i no nomenats pels governs de la República i de la Generalitat. El mateix mes de gener, el Patronat contestà als promotors del Manifest dels 41 fent-los saber que l'existència i configuració del Patronat havia estat un acord pactat entre els governs de la República i de la Generalitat i que, segons el marc normatiu legal que se'n derivava, el Patronat només podia actuar de la manera en què ho havia estat fent; també, aprofitava l'avinentsa per recordar que el règim d'autonomia assolit per la Universitat de Barcelona era el més favorable que mai s'havia pogut aconseguir fins aleshores.⁴³¹

Benito Fernández, Ángel A. Ferrer, José Fuset, Luis G. de Valdeavellano, Salvador Gil, Francisco Gómez del Campillo, Ramón Jardí, Emili Jimeno, Daniel Marín, Martiniano Martínez, Josep M. Millàs, José Mur, José M. Orts, Francisco Palomas, Francisco Pardillo, Agustín Pedro, Eduardo Pérez, Blas Pérez, Jaume Peyrí, Antonio Salvat, Maximino San Miguel, Lluís Segalà, Enric Soler, Mariano Soria, Manuel Taure, Esteve Terradas, Antonio de la Torre, Cándido Torres, Antonio Torroja i Gregori Vidal.

430 AHUB, A1: Documentació diversa sobre el procés d'autonomia de la universitat. Consulteu el text sencer al capítol d'annexos.

431 A la contestació del Patronat al Manifest dels 41 s'afirmava el següent: «El Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona ha llegit amb la màxima atenció el document que li ha estat dirigit per quaranta-un professors de la dita Universitat, subscrit amb data de l'onze de desembre darrer, encara que no n'ha tingut coneixement fins al vint-i-dos de gener. En resposta a aquest document, com a resultat de meditades deliberacions, el Patronat manifesta als dignes signants:

Primer.— Que no està en la seva mà de variar les bases de l'Estatut Universitari, redactat per encàrrec exprés del Govern de la República i del Govern de la Generalitat de Catalunya, encàrrec que aquest Patronat ha complert en l'única forma que ha jutjat possible, tenint en compte l'estat de l'ensenyament superior a Espanya i en vista de les condicions especialíssimes de la Universitat de Barcelona. [...] Perquè sorgeixi un Estatut diferent caldria que l'Estat i la Generalitat modifiquessin l'actual sistema, conseqüència de la mateixa llei estatutària per la qual es regeix Catalunya. [...]

Tercer.— Que els patrons hagin de renovar-se periòdicament, amb intervenció de la Universitat, segons que és sol·licitat en el punt tercer del document al qual donem resposta, no és cosa que el Patronat pugui concedir ni refusar. Un canvi com aquest en la seva estructura fonamental correspondria d'introduir-lo al Govern de la República i al de la Generalitat de Catalunya.

Com a complement necessari de les precedents manifestacions, que responen d'una manera congruent a tot allò exposat per aquest grup de professors, el Patronat desitjaria afegir unes cordials i exactes paraules sobre el mateix fons de la qüestió que li ha estat plantejada. [...] S'ha pretès fer possible la coexistència de dues Universitats, una d'estat i una de Catalunya, i per això ha estat inexcusable que l'Estat i la Generalitat projectessin sobre aquell centre d'ensenyament, per mitjà d'un Patronat el perfil de la porció d'autoritat que els semblà bé de delegar, amb el propòsit de fer més realitzable una experiència que no compta amb cap precedent, ni a Espanya ni a l'estranger. [...]

Estructurar una Universitat que sense vana pedanteria aspiri a ésser alguna cosa enèrgica i fecunda obliga a llançar-se pel camí dels sacrificis més aspres, i potser a incórrer en algunes impopularitats, amb la fe certa, malgrat tot, d'aconseguir en una data pròxima, amb l'adhesió dels més conspicus, l'assentiment de tot Catalunya, que, sense error, sabrà destriar on és que amb cura més escrupolosa es cultiva el seu ideal d'humanitat. [...]

Un informe intern del Patronat, sota l'epígraf «Campaña contra el Patronato», descriu com aquest procés d'oposició es covà a la Facultat de Medicina i no s'està de caracteritzar els seus capparets com un grup de catedràtics primoriveristes amb virior catalanòfoba:

«Un grupo de profesores ha iniciado una campaña contra el Patronato. El movimiento ha partido de Medicina –Peyrí, Ferrer, Cagigal, Nubiola, Pedro Pons, Gil Vernet– y ha prendido en las restantes Facultades. [...] Forman grupo los antiguos servidores de la Dictadura llenos de fobia catalana y los más intransigentes en catalanismo. [...] Era preciso –decían– dirigirse a Madrid, echar al Patronato, entregar la Universidad al Claustro y que este hiciera otro Estatuto y gobernara la Universidad».⁴³²

Segons que sembla, en la seva percepció tradicionalment jeràrquica, l'existència d'aquest Patronat els manllevava la posició central dins la Universitat de Barcelona de la qual gaudien com a catedràtics, i alhora palesava la temença per la pèrdua del seu estatus docent, de manera que s'hi va arreplegar un virolat estol de catedràtics desprestigiats en la seva tasca docent i d'altres que havien signat les conclusions de l'Assemblea de 1918.⁴³³ Els catedràtics Josep Deulofeu, de Farmàcia, i Tomàs Carreras Artau, de Filosofia i Lletres, havien manifestat les seves crítiques al Patronat en sengles publicacions.⁴³⁴ D'altra banda, com a reacció, el maig de 1934 es redactà un manifest –no publicat, tanmateix– d'adhesió al Patronat signat per 114 professors de la Universitat, majoritàriament no numeraris, «amb l'afegitó d'uns pocs catedràtics, la meitat dels quals devien al Patronat el seu trasllat a Barcelona des d'altres universitats i els altres estaven vinculats per càrrec o parentiu amb el mateix organisme al qual donaven suport».⁴³⁵ En aquest document que els signants feren arribar al Patronat, s'argumentava la

En fi, no es comprèn en què pot ésser perjudicial per a la cultura catalana l'actual règim, ja que mai no ha estat tan ample ni tan valuós el cabal d'ensenyaments sobre la llengua i la cultura de Catalunya, ni han estat tan nombrosos mai a la Universitat els fets que hi assegurassin la dignitat de l'esperit català». UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934b). *Per l'autonomia de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Impremta Clarasó, p. 27-32.

432 AHUB, A1: Documentació diversa sobre el procés d'autonomia de la universitat.

433 Hi havia signants del manifest de suport al general Primo de Rivera, segons F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008a), p. 63.

434 J. DEULOFEU (1933). *La verdad sobre la Universidad Autónoma de Barcelona*. Barcelona: Castells; T. CARRERAS (1933). *La Universitat Autònoma de Barcelona i el Patronat Universitari*. Barcelona: Bosch.

435 AHUB, A1: Documentació diversa sobre el procés d'autonomia de la universitat. Els signants van ser Emili Mira, Carles Riba, Jesús M Bellido, Pedro Domingo, Miquel Masriera, Miquel de Montolíu, Lluís Nicolau D'Olwer, Lluís Pericot, Josep M. Pi i Sunyer, Lluís Sayé, Joaquim Trias Pujol, M. Vidal i Guardiola, Joaquim Xirau, Jordi Rubió, Josep M. Tallada, Àngel Valbuena Prat, Manuel Chevalier, Alexandre Gallart Folch, Ramon Sarró Burbano, Jacinto Muñoz Arbat, José M. Muñoz Arbat, José Oriol Anguera, J. Usúa, Eduardo Tolosa, Ramon Aramón i Serra, Joan Mascaró, Francesc Mirabent, Jaume Serra Hünter, Josep M. Balcells, Albert del Castillo, Manuel Reventós, Manuel Sánchez Sarto, A. Moles CAHUBet, José Quero Molares, Josep Giralt, Higiní Anglés, Marià Bassols, Eduard Nicol, J. de C. Serra Ràfols, Marcial Olivar, Vicente Carulla, P. Martínez García, F. Gallart Monés, Ignasi Vidal Guitart, M. Faura Sans, F. Domènech Alsina, M. Corachán, L. Suñé Medan-Ave, Miquel Santaló, Jaume Vicens, Jordi Udina Martorell, Margarida Comas, Miquel Molinas, Jesús Isamat Vila, Pedro González Juan, B. Oliver Suñé, Antoni Peyrí, J. Cuatrecases, B. Rodríguez Arias, J. Puig Sureda, Juan Guiteras, Eduardo de Salas, José Monche, F. Buqué, I. Barraquer Barraquer, Lluís Gubern, Josep Fontanet, F. Martorell Otzet, Cristián Cortés, J. Fuster Pomar, A. Trias Maxencs, P. Camps Juncosa, Jaume Sunyer Pi, Jaume Reventós Pijoan, J. Bofill Deulofeu,

necessitat que fos el Patronat l'encarregat de gestionar la implantació de l'autonomia, en comptes del Claustre General, atès el poc interès per aquesta qüestió que aquest organisme universitari va mostrar sobretot en la conjuntura de 1919.⁴³⁶

Certament, els atacs esmentats al Patronat –tant per la seva configuració com per la seva tasca– van ser rellevants, per tal com evidenciaven els recels que la reforma modernitzadora suscitava en els diversos nuclis interns del món universitari. Però, sobretot, també perquè aquestes revoltes antiPatronat no estaven desconnectades de la malfiança envers el procés d'autonomia congriada en sectors polítics i intel·lectuals madrilenys, atès que la reforma menada «personificaba también las peores pesadillas de la derecha política y de buena parte de la intelectualidad española».⁴³⁷ Les etzibades ultranceres es desfermaren de manera recurrent

Ramon Surunyach Oller, J. Casanovas Carnicer, A. Sanchiz, F. Ladaría Caldenteny, J. Alsina Bofill, J. Gómez Márquez, Luis Celis, E. Ribas Ribas, Rossend Carrasco Formiguera, Antoni Griñó, Carles Soler Dopff, C. Cardenal de Salas, J. M. Roca de Vinyals, Joan Petit, Eduard Valentí, Ramon d'Alòs, Nicolas Hartong, Josep Vergés, Domingo Casanovas, J. M. Calsamiglia, Jordi Maragall, Pere Bohigas, Joan Corominas, Pablo Martínez de Salinas, Pere Grases, Enrique d'Aoust, Enric Bagué, Ferran Soldevila, J. J. A. Bertrand, Joan Roura, Adela M. Trepas, Francesc M. Gimeno Vidal, Antoni Armengol, J. Sala Roig, L. Carulla Minguell, A. Valls Conforto, Tomàs Seix, Pau Cartanyá, Josep Pascual Vila. AHUB, A1: Documentació diversa sobre el procés d'autonomia de la universitat.

436 Al document de suport dels professors al Patronat s'esmentava el següent: «Davant dels atacs que aquests darrers mesos s'han succeït contra el règim de la Universitat autònoma de Catalunya i contra l'actuació del seu Patronat, creiem que és el nostre deure de fixar breument la nostra posició com a universitaris, lliurant a l'opinió pública unes quantes afirmacions que ens semblen suficients per explicar els fets esdevinguts i per a rebatre llurs interpretacions errònies.

1r. L'aspiració a l'autonomia era sentida feia bastants anys dins de la nostra Universitat, però només per una petita part dels seus professors i per un grup selecte d'alumnes. En 1919, el II Congrés Universitari Català elaborà un projecte d'Estatut Universitari que es basava en les mateixes idees plasmades avui en el règim en funcionament, contra el qual, sembla, hi ha tantes protestes. Aquest projecte fou presentat al Claustre General de la Universitat de Barcelona i rebutjat per una gran majoria de vots, amb l'acord de no donar-li curs, malgrat que no s'hi establí cap règim de Patronat.

2n. Poc temps després d'haver-se manifestat el Claustre General de la Universitat de Barcelona tan categòricament contra l'autonomia proposada, l'autonomia vingué de sobte, perquè el mateix any 1919 el Sr. Silió, aleshores Ministre d'Instrucció Pública, l'establí directament. I, com era natural que fós, el nostre Claustre Universitari mostrà tan poc delit d'aprofitar-se'n que, en derogar-la pocs mesos després un altre Ministre, no calgué alterar gens el règim de la Universitat, per la simple raó que seguia essent el mateix de sempre.

Aquests dos fets demostren, doncs, que la majoria dels titulars de la Universitat de Barcelona era, sota la Monarquia, contrària a la idea de l'autonomia universitària, i que en tenir, més encara que la possibilitat l'obligació de realitzar-la, malgrat no haver-hi cap impediment, hi renuncià.

3r. És evident que si el Claustre General no ha sofert modificacions importants de 1919 a 1931, no es podia esperar ni suposar que fos ara partidari entusiàstic d'aquella profunda reforma de l'organització universitària que tant li desplaïa anys enrere. I així es comprèn i es justifica que els poders públics desitjosos que el règim autonòmic atorgat novament a la nostra Universitat no fracassés, com en 1919, per la resistència d'un Claustre en el qual predominaven els elements anquilosats, confiessin la nova organització a un Patronat constituït precisament per les persones que més garanties, no ja solament de solvència, sinó sobretot d'entusiasme per la idea de la Universitat nova, podien oferir a l'Estat i a la Generalitat. I per prevenir que un canvi de situació política tirés per terra la seva actuació, fou establir d'una manera taxativa en l'art. 7è. De l'Estatut de Catalunya que el règim de funcionament de la nostra Universitat seria el de Patronat, i en el Decret de 1r. de juny del 1933 que posà en vigència i determinà les bases de l'actual règim autonòmic de la Universitat de Barcelona, al Patronat és fet l'encàrrec d'elaborar l'Estatut corresponent». AHUB, A1: Documentació diversa sobre el procés d'autonomia de la universitat.

437 J. CLARET (2010). «El legado de la Universitat de Barcelona autònoma». A: J. L. BARONA (ed.). *El exilio científico republicano*. València: Universitat de València, p. 236.

en conjuntures diverses, com ara durant la tramitació parlamentària de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1932 i, més tard, en la dimissió del patró Américo Castro l'abril de 1934. La dimissió del vocal del Patronat sobrevingué en considerar Américo Castro que el tractament que es donava a la Universitat de Barcelona a l'ús de les llengües castellana i catalana perjudicava la presència de la cultura castellana al centre. La dissensió va generar una correspondència creuada entre Castro i Pompeu Fabra, del to de la qual és un bon exemple la carta següent que adreçà el primer al president del Patronat:

«Mi querido Fabra: Realmente no se podrá decir que soy yo quien se coloca en postura inflexible; ni pido la reforma del Estatuto ni nada semejante. Me conformaría con una interpretación cordial del mismo, con un propósito manifiesto de no hacer retroceder indefinidamente el cultivo del castellano en la Universidad, que así se vacía de sustancia estatal. Lo que llamo "farsa" —es decir para hablar más parlamentariamente, inadecuación entre los propósitos y las realidades— es el hecho de que los cursos para obreros tengan ocho o nueve cursos en catalán y uno en castellano, que en medicina y en letras el castellano esté casi hundido, el que acontezca lo mismo en todas las enseñanzas nuevas introducidas por el Patronato. Vds. se niegan a hacer nada por vía cordial y sencilla para que se produzca cierto equilibrio entre las dos lenguas, porque piensan que entonces se vendrán abajo las columnas del templo; y entonces, yo digo, que si hablar de que el castellano no se hunda es provocar un cataclismo, entonces no tengo nada que hacer ahí, y me voy; y además me voy pensando que debe fundarse una Universidad del estado y otra de la Generalidad, porque no tiene sentido que el Estado pague una Universidad del Estado en trance manifiesto de descastellanización. [Salvador de] Madariaga [ministro d'Instrucción Pública] se obstina en no publicar la dimisión mía pero tendrá que hacerlo él o bien quien lo sustituya, porque de otro modo me forzarán a decirlo en la prensa. Vds. deben instar a Madariaga para que publique mi dimisión en bien de todos.

En estas condiciones le agradeceré mucho me considere dimitido y no me envíen más papeles ni nada en relación con el Patronato. No quiero ocuparme más de eso, ya que nuestra divergencia es radical, y no he conseguido sino crear entre Vds. Y los dos de acá una unión absoluta. Está bien, pero que los de ahí y los de aquí afronten su responsabilidad: yo no la quiero, porque no sirvo sino para dar la impresión de que hay equilibrio de tendencias dentro del Patronato, y eso sí que es farsa por lo que a mí hace.

Insisto porque es tan verdad como todo lo que antes digo, que me duele un horror tener que proceder así, por haber aprendido a estimarlo a V. mucho durante nuestra convivencia, lo mismo que a los demás compañeros. Yo había pensado en que habría tira y afloja, justamente por eso, por la unidad de fondo que hay entre nosotros y por la manera leal en que he defendido lo catalán antes y ahora. Pero por lo visto, en esto del catalanismo, cuanto más se da, más se quiere. Por mi parte no quiero ni dar, ni negar: irme en paz, y ya está».⁴³⁸

Val a dir que una de les veus parlamentàries que sobresortí a fuetejar amb malvolença l'autonomia universitària barcelonina tal vegada fou la del diputat conservador Antonio Royo

438 AHUB, 37/1/1/18/1: Correspondència Américo Castro (26-4-1934).

Villanova,⁴³⁹ qui a començaments de 1934 féu costat al catedràtic de grec Lluís Segalà en les seves queixes pel tracte discriminatori suposadament menat pel Patronat contra ell, en els termes següents:

«Yo ahora denuncio la insensibilidad de los profesores y de los estudiantes españoles, ante lo que ha ocurrido con dos ilustres catedráticos de Barcelona, que si pertenecieran a otra Universidad no se verían vejados como se han visto. [...] Dn. Luis Segalá, catedrático de griego por oposición, en virtud de un patronato que se ejerce sobre una Universidad llamada autónoma –cuyo estatuto se ha aprobado sin intervención de los catedráticos ni de los alumnos, porque ningún catedrático ha tomado parte en la votación del Estatuto, y quisiera que se me explicara cómo puede haber autonomía universitaria sin que ese Estatuto lo aprueben los catedráticos y los alumnos, o, por los menos, los catedráticos–, ha sido víctima de un Estatuto que ningún catedrático podía aprobar, y se ha visto despojado de su cátedra, y sus enseñanzas, las que él profesaba por oposición, se le han dado a un auxiliar y al Sr. Segalá se le ha encargado una clase en donde tenga pocos alumnos y poca eficacia su actuación».⁴⁴⁰

Amb tot, la malfiança política envers l'autonomia de la Universitat de Barcelona assoliria el grau més punyent en ser menada pel mateix govern de la República, d'ideologia conservadora espanyolista. Al capdavall, la conjuntura dels coneguts Fets d'Octubre de 1934 va ser emprada pel govern de Lerroux per propinar un cop brutal a l'autonomia de la Universitat de Barcelona, ja que quatre membres del Patronat –Pompeu Fabra, Pere Bosch, Antoni Trias i Josep Xirau– van ser empresonats, acusats de rebel·lió militar.⁴⁴¹ A més d'això, la cosa especialment rellevant va ser que el ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, el liberal demòcrata Filiberto Villalobos,⁴⁴² va encetar una política anticatalana en el terreny de l'ensenyament; a tal fi, nomenà un comissari general d'ensenyament de Catalunya –el sotssecretari del seu ministeri Ramón Prieto Bances– alhora que suspenia l'autonomia de la Universitat de Barce-

439 L'aragonès Antonio Royo era diputat de la minoria agrària a les Corts. Vegeu J. PICH; J. CONTRERAS; J. PASTRANA (2015). «A sangre y fuego. Antonio Royo Vilanova, maestro de administrativistas y anticatalanistas». *Historia Contemporánea*, 51, p. 609-640; i L. T. GIL (2005). *El Partido Agrario Español (1934-1936): una alternativa conservadora y republicana*. Tesi doctoral. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.

440 AHUB, A1: Documentació diversa sobre el procés d'autonomia de la universitat.

441 En un ofici del Comissari General d'Ensenyament a Catalunya adreçat al ministre d'Instrucció Pública es fa constar: «A los efectos consiguientes, comunico a V. E. que el Sr. Coronel Juez de Instrucción de la 4.ª División, en oficio de 29 de los corrientes, me dice lo que sigue:

“I. Sr. En méritos de la causa n.º 235 de 1934, instruida por el supuesto delito de rebelión militar, tengo el honor de participar a V. S. I. que por el auto del veintiséis de octubre, hoy firme, se decretó el procesamiento y prisión de Don Pompeyo Fabra Poch, Don José Xirau Palau, Don Pedro Bosch Gimpera y Don Antonio Trias Pujol. Lo que pongo en su conocimiento para los efectos legales que procedan”. AHUB, 37/1/1/7/6: Oficis de Ramon Prieto Bances (30-11-1934).

442 Filiberto Villalobos va ser ministre d'Instrucció Pública entre abril i desembre de 1934 en sengles governs presidits pels radicals Ricardo Samper i Alejandro Lerroux, i entre desembre de 1935 i febrer de 1936 en el govern presidit pel centrista Manuel Portela Valladares. Vegeu A. Rodríguez (1985). *Filiberto Villalobos, su obra social y política (1900-1936)*. Salamanca: Centro de Estudios Salmantinos; i J. M. HERNÁNDEZ (2005). «Villalobos, Ministro de Instrucción Pública». A: R. ROBLEDO (coord.). *Sueños de concòrdia. Filiberto Villalobos y su tiempo histórico, 1900-1955*. Salamanca: Caja Duero, p. 363-390.

lona, adduint denúncies contra el Patronat fetes per alguns catedràtics.⁴⁴³ En realitat, es tractava d'una campanya de desprestigi contra un dels elements emblemàtics de la tasca de modernització cultural, sobretot si tenim en compte que, com declarà el ministre Villalobos, la mesura de suspensió estava presa amb anterioritat als Fets d'Octubre, i, fins i tot, el boicot s'articulà mitjançant l'escanyament econòmic de la Universitat de Barcelona bo i retenint l'execució de partides econòmiques incloses en els pressupostos.⁴⁴⁴ D'aquest fet, segons que sembla, anterior a la suspensió autonòmica, es queixà per carta al Comissari General un membre del Patronat, que ben probablement fos Joaquim Balcells, en aquests termes:

«Nadie puede poner en duda que los últimos meses del Patronato —no de la Universidad— el ministerio no nos concedió ayuda alguna. El porqué de ello lo manifestó el propio Ministro, el Sr. Villalobos, cuando en unas declaraciones a la Prensa —creo que del 20 de Octubre pasado— que no han sido desmentidas, manifestó que ya tenía de tiempo atrás preconcebida la disolución del Patronato de la Universidad de Barcelona y que por ello no libraba el Ministerio cantidad alguna al Patronato. Eso es un hecho.

Ahora, extirpado el mal —es decir, nosotros— el Ministerio volvió a librar cantidades. ¿No es todo ello perfectamente claro, amigo Prieto? [...] He de añadir algo. Quiero referirme a algo que ha dicho la Prensa estos días: el pensamiento de crear aquí dos Universidades.

Eso nos duele profundamente. Eso es la idea francamente separatista en la cultura. ¿Es que nosotros no somos parte del estado español? ¿Es que estamos fuera de él y el catalán no es una lengua española? Por Dios, no se cieguen Vds. de ese modo. Somos más generosos nosotros. No es un problema de número de docencias en tal lengua o en tal otra, amigo Prieto; eso no se resuelve con estadísticas: a tantos Puig, tantos Pérez, no! Para la cultura catalana no significan nada Banqué ni Alcobé, ni para la castellana Pérez Agudo o el inventor de la caxigalina. Es otra cosa: es un problema de alta dignidad. Y, sin embargo de creerlo nosotros así, ya lo ve Vd.: intentamos retener aquí a Dámaso Alonso; el Centro lo trabajaba y un buen día supimos que el Ministerio no daba facilidades: y lo mismo ocurrió con otros. Nuestro intento de crear, aquí, un Centro de estudios donde la cultura castellana dignamente representada irradiara —al principio con modestia— con tanta dignidad como desde el Centro de Estudios Históricos de Madrid, tropezó con unas amables y cariñosas palabras y con unos misteriosos obstáculos. Es claro que no se nos ayudó. Ahora bien, ¿por qué?

Yo creo que la visión de Madrid falla. Mientras el Estado mantenga el prejuicio de que lo suyo es un centro como el Instituto Balmes, fallará siempre y la cultura por la que debería velar (aparte que debería velar también por la catalana que es tan española como la otra) quedará sin autoridad ni dignidad. Como una cultura que se dispusiera para unos

443 Decreto creando un Comisario general de Enseñanza en Cataluña (1-11-1934). *Gaceta de Madrid*, 307 (3-11-1934), p. 960. F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008a), p. 70.

444 En carta de Joaquim Balcells al Comissari General (5 de novembre de 1935), el secretari del Patronat li ho va retreure d'aital manera: «Nadie puede poner en duda que los últimos meses del Patronato —no de la Universidad— el ministerio no nos concedió ayuda alguna. El porqué de ello lo manifestó el propio Ministro, el Sr. Villalobos, cuando en unas declaraciones a la Prensa —creo que del 20 de Octubre pasado— que no han sido desmentidas, manifestó que ya tenía de tiempo atrás concebida la disolución del Patronato de la Universidad de Barcelona y que por ello no libraba el Ministerio cantidad alguna al Patronato. Eso es un hecho.» AHUB, 37/1/1/5: Escrits informatius sobre l'autonomia universitària.

negros que hay que colonizar. Nosotros creemos que Cataluña autónoma es una parte de España. Por ahí creen que Cataluña es un cuerpo extraño al Estado. Y o no se reconoce autonomía alguna o el Estado vigila como vigilaría a una colonia a la cual teme, pero a la que no ama. ¿Cree Vd. que lo generoso es un Estado que tiene aquí los Institutos que tiene y las Escuelas Nacionales que tiene? ¿Que mientras a la Universidad de Madrid entrega en Presupuesto más de nueve millones —sin contar lo que destina a otros Centros de cultura y de estudios superiores de tipo universitario— y para sus nuevos edificios más de cien millones, envía a Barcelona —incluyendo el personal— poco menos de dos millones y medio? Claro que esto lo hace también con Oviedo y Salamanca; y Cádiz tiene una Facultad de Medicina con prácticas de Obstetricia que se realizan casi únicamente sobre muñecas de trapo. Y no sigo porque parecería que quiero escribir un libro acerca del “crimen contra las provincias”». ⁴⁴⁵

Com a reacció a la suspensió de l'autonomia decretada pel Govern de la República, al mes de novembre de 1934 van dimitir dels seus càrrecs els degans de Filosofia i Lletres i Pedagogia, Joaquim Xirau, de Medicina, Joaquim Trias i Pujol, i de Farmàcia, Josep Deulofeu i Poch. En el cas de Filosofia i Lletres i Pedagogia, la Junta de la Facultat no va voler acceptar la dimissió de Xirau i, consegüentment, no es va escollir un degà nou, de manera que s'hi va produir una mena de buit directiu pel que feia al govern de la pròpia Facultat durant un seguit de mesos. ⁴⁴⁶ A principis de maig de 1935, després d'entrevistar-se en Madrid amb l'aleshores ministre d'Instrucció Pública Ramón Prieto Bances —abans havia estat Comissari General d'Ensenyament a Catalunya—, ⁴⁴⁷ el Joaquim Xirau va acceptar ser ratificat en el seu càrrec de degà de Filosofia i Lletres i Pedagogia. ⁴⁴⁸

I no foren en va els atacs menats, ja que les conseqüències de les mesures executades esdevingueren un entrebanc efectiu des de primera hora contra la tasca encetada pel Patronat. De primer, arran d'això, es van aturar tots els projectes programats per al curs 1934-1935, sent la suspensió del personal nomenat pel Patronat la mesura més dràstica; ⁴⁴⁹ amb tot i això, els

445 AHUB, 37/1/1/5: Escrits informatius sobre l'autonomia universitària (5-11-1935).

446 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948), p. 104.

447 Ramón Prieto Bances va ser ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts entre abril i maig de 1935, com a independent, en un govern presidit pel Radical Alejandro Lerroux. Va ser el primer i l'últim Comissari General d'Ensenyament a Catalunya durant la suspensió de l'autonomia, primer entre novembre de 1934 i gener de 1935, i després entre el desembre de 1935 i el febrer de 1936; entremig van ocupar el càrrec Vicente Álvarez Rodríguez de Villamil, i a partir d'octubre de 1935 Salvador Martínez Moya Crespo.

448 En reunió de Junta de la Facultat, «el Dr. Xirau manifiesta que ha reunido la Junta porque considera como un deber de cortesía el dar gracias a ésta por haberle sido ratificada la confianza. Expone que fue llamado por el Sr. Ministro Sr. Prieto Bances a Madrid, con el objeto de rogarle que siguiera en el ejercicio del cargo de Decano, de acuerdo con la petición de la Facultad. El Dr. Xirau explicó a éste el espíritu y las aspiraciones de la facultad y le dio cuenta detallada de los acuerdos últimos de la misma relativos a su constitución y organización. Aceptó en fin seguir al frente del Decanato luego de manifestarle el Sr. Ministro su identificación con aquel espíritu y aspiraciones y su decisión de darles satisfacción mediante la publicación inmediata de un Decreto que lo recogiera y confirmara en la realidad legal». AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948) (2-5-1935), p. 111-112.

449 Concretament, obeint les ordres del Comissari General d'Educació de Catalunya (7 de novembre de 1934), el rector manà als degans, entre d'altres coses: «1. Que se suspende en sus funciones a todo el personal nombrado por el Patronato mientras otra cosa no se disponga. 2. Que no se dé posesión ninguna al

professors i el personal administratiu i subaltern afectats van continuar exercint voluntàriament i gratuïtament les seves funcions, a fi i efecte de garantir la continuïtat de l'obra renovadora. D'altra banda, com a conseqüència de la suspensió de l'autonomia universitària, els càrrecs de responsabilitat passaren a mans dels representants de la vella tradició conservadora universitària, és a dir, un reguitzell de catedràtics que feren costat incondicionalment als gestors ministerials, que s'ensenyoriren de la Universitat de Barcelona amb la intenció –si la voluntat del Patronat havia estat desespanyolitzar-la– de reespanyolitzar-la.

Aquesta anòmala situació universitària, amb el Patronat dissolt i l'autonomia suprimida, es va perllongar durant tot l'any 1936 i no es va redreçar fins a les eleccions generals del febrer de 1936, en les quals va triomfar el Front Popular. Amb una majoria parlamentària d'esquerres a les Corts i el retorn de Manuel Azaña al capdavant del Govern de la República –i del tortosí Marcel·lí Domingo al front del ministeri d'Instrucció Pública, com al 1931–, es va anul·lar la Comissaria General d'Ensenyament a Catalunya i el Patronat va retornar a l'exercici de les seves funcions.⁴⁵⁰ Aquest redreçament a la Universitat de Barcelona es va completar amb la restitució en el rectorat de Pere Bosch Gimpera, després del rectorat accidental de José Mur, amb el pagament dels sous endarrerits al professorat i amb el lliurament de les partides econòmiques retingudes per a obres i material.⁴⁵¹

Entre les mesures que emprengueren les noves autoritats de la Universitat de Barcelona hi ha la reforma de l'Estatut de 1933 menada pel Patronat a fi i efecte, sobretot, de garantir una major dotació de recursos econòmics propis de la Universitat i millorar l'actuació econòmica, bo i incorporant les experiències en aquest sentit tingudes durant els mesos de suspensió de l'autonomia; així mateix, es van modificar la tipologia de les categories docents. Com indica Albert Balcells:

«La reforma responia al desig de garantir l'autonomia econòmica de la institució per tal d'evitar la reducció unilateral de la contribució econòmica del poder central com havia passat el 1935 i també es volia reforçar el paper de la Junta Universitària, a la qual s'encarregava ara l'elaboració del pressupost, que el Patronat simplement aprovaria (article 11). També s'acceptava que el concurs i no la designació directa fos el procediment ordinari de nomenament del professorat (article 41)».⁴⁵²

personal recientemente nombrado por el Patronato mientras otra cosa no se disponga. 3. Que se convoque a los catedráticos numerarios de esa Facultad para que informen sobre la posibilidad del mantenimiento, modificación o substitución del plan vigente, a que pueden obligar las circunstancias». AHUB, 37/1/1/5: Escrits informatius sobre l'autonomia universitària.

450 Decreto derogando el artículo 2.º del Decreto de 1.º de Noviembre de 1934 y restituyendo en sus funciones al Patronato de la Universidad de Barcelona (24-2-1936) i Decreto derogando el artículo 1.º del Decreto de 1.º de Noviembre de 1931, que creó la Comisaría general de la enseñanza en Cataluña (24-2-1936). *Gaceta de Madrid*, 56 (25-2-1936), p. 1597.

451 A. BALCELLS (2013), p. 25.

452 A. BALCELLS (2013), p. 26. Vegeu també F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008a), p. 60-61.

Tal com establia l'Estatut de 1933 en el seu article 11, calia demanar a les facultats i la Junta Universitària el seu parer sobre la proposta de modificació, cosa que s'esdevingué el 28 d'abril de 1936.⁴⁵³ Amb les esmenes i observacions plantejades a aquests organismes el Patronat comptava amb un text per negociar amb els governs de la República i de la Generalitat perquè aprovessin la reforma. Al capdavant aquest procés de modificació es veié deturat pel cop d'estat de juliol i l'inici de la Guerra Civil.

453 L'article 11 de l'Estatut de 1933 establia que: «És funció del Patronat: (...) b) Introduir en aquest Estatut les modificacions que cregui oportunes, escoltades les Facultats i la Junta Universitària, i d'acord també amb el Decret de 1r de juny de 1933. (...)». Decret d'aprovació de l'Estatut, op. cit., p. 402.

7. LA RENOVACIÓ DE LA FACULTAT

COM JA HA ESTAT APUNTAT al capítol anterior, el nou règim d'autonomia universitària fou possible, essencialment, per la incidència de factors exògens a la Universitat de Barcelona, com fou l'acció concertada, en aquest sentit, dels governs de la República i de la Generalitat, arran la instauració del nou règim republicà i autonòmic. No podem oblidar la manca d'una massa crítica dins de la Universitat de Barcelona favorable a la reforma, la qual cosa obligava als seus partidaris, en minoria, a dependre d'aquesta acció exterior al centre superior. Tot i ser minoritaris, el nucli promotor del reformisme autonomista era força actiu i actuà amb molt de tremp i decisió, sent destacadament rellevant el provinent de la Facultat de Filosofia i Lletres que ocuparia càrrecs de responsabilitat a la Universitat. Tal vegada aquesta actitud ferma seva els ajudà a tirar endavant les reformes de tota mena de què tan necessitada es trobava la universitat barcelonina, tot i l'oposició que per un cantó i altre reberen els seus projectes reformistes.

Ni que sigui com a metàfora material de la transformació per la qual es delien aquests sectors universitaris reformistes, no ens estem de reportar les impressions que Alexandre Cirici i Pellicer, alumne universitari durant el temps de la república i futur crític d'art, recollí en les seves memòries amb els mots següents:

«Era pitjor que l'Institut. Tot més brut, més decrepit, les parets dels passadissos i patis plenes d'inscripcions obscenes i de textos polítics a base de visca i mori. També hi havia dibuixos pornogràfics en abundor, de vegades d'un esquematisme digne dels aborígens d' Austràlia, de vegada de clars obscurs d'un alt nivell acadèmic. Totes les finestres de les aules que donaven als patis eren protegides per teles metàl·liques per evitar que els vidres —que mai ningú no havia netejat— fossin víctimes dels grans partits de futbol que s'hi celebraven amb pilotes improvisades, fetes de draps lligats amb cordills, pilotes que els bidells, de tant en tant, tenien la intenció de prendre, però gairebé sempre inútilment.

Als passadissos, massa encongits per al futbol, hom solia jugar a frontó, amb pilotes de tennis, contra la paret, que així quedava enriquida amb centenars de rotllanetes de brutícia. A tot arreu eren freqüents les inscripcions utilitàries com: *Un tal: aquesta tarda a les cinc ens trobarem tots al Pompeia*. Signat. El jardí era tancat amb reixes, inaccessible i empolsegat, feia pudor d'escombraries i de pixats de gat. [...]

De cop, tot va canviar, durant el curs 1933-1934. [...]

Les velles portes immenses de fusta massissa on s'atrinxeraven els estudiants de pensió, billar i ball taxi, quan creaven disturbis per demanar vacances, havien estat transformades en portes de vidre, que en els muntants i travessers conservaven, com a record, els antics claus de bronze. Això permetia que els vestíbuls ja no fossin polsosos espais oberts, refugi de fulles seques, sinó llocs civilitzats i protegits. Els passadissos i pa-

tis, quina transformació! De les velles parets imitació pedra cobertes de *graffiti* no en quedava res. Totes eren rosades, en contrast amb voltes i sostres, d'un blanc total. Una claror pertot, una alegria pertot, una netedat pertot, abans inconcebibles.

En González i en Perales, nois joves del G.A.T.C.P.A.C., ho havien arranjat. Als patis, que abans eren camps de futbol, hi havia plantat jardinets amb xiprers i balandres, amb estanys de papirus i nenúfars i amb enllosats que deixaven créixer herba entre les lloses. De tant en tant, pertot arreu, hi havia posat bancs de fusta sobre ferros corbats inspirats en Saarinen».⁴⁵⁴

La implantació del reformisme a la Universitat de Barcelona durant aquesta dècada travessà diverses etapes: primerament, durant el primer bienni plenament a la Facultat en règim d'autonomia experimental i encapçalada pel degà Pere Bosch Gimpera; després, durant el segon i convuls bienni, amb l'extensió de l'autonomia a tota la universitat durant el curs 1933-1934 i sota la dualitat Patronat-rector Bosch Gimpera primer, i amb la suspensió temporal del règim autonòmic després; i finalment, entre 1936 i 1939, amb la successió de formulacions, como foren la recuperació del sistema autonòmic, la implantació del sistema de Comissariat en la persona de Bosch Gimpera, arran l'inici de la Guerra Civil, i, en acabat, amb l'intent de reimplantació del sistema autonòmic amb posterioritat als Fets de Maig de 1937. Com veiem, el model organitzatiu universitari va experimentar moltíssimes modificacions en un període de temps massa curs, i va restar tothora condicionat per l'evolució de la convulsa vida política inaugurada el 1931, és a dir, va restar interferit per factors aliens a la pròpia dinàmica del món universitari.

Tot i amb això, les transformacions menades –amb manta discontinuïtats, entrebancs i oposicions diverses– foren, al capdavant, tan llargament esperades i intenses, especialment per contrast si hom les compara amb la blasmada universitat burocratitzada de l'etapa anterior, que van esdevenir un referent no només per als seus protagonistes directes, sinó també per als que com alumnes universitaris les van poder apreciar de primera mà.

7.1. Els promotors

Certament, els renovadors a la Universitat de Barcelona constituïren una minoria del claustre de professors, ja que hi predominaven els que procedien d'una tradició estantissa i s'havien aclimatat amb no gaire dificultats a l'ambient conservador propi del món universitari. I dintre del conjunt del microcosmos universitari barceloní excel·liren pel seu tarannà reformista els docents de la Facultat de Filosofia i Lletres, que traçudament ocuparen un lloc

⁴⁵⁴ A. CIRICI (1973). *El temps barrar*. Barcelona: Destino, p. 29 i 32-33.

central en el procés renovador general de la Universitat. En aquest sentit, tal com assenyala Albert Ribas,

«Precisament la Facultat de Filosofia i Lletres va ser el nucli, el nervi de l'Autònoma. Allà s'hi van produir les transformacions més profundes, d'allà sortien els principals promotors de la nova Universitat: Pere Bosch i Gimpera, Joaquim Xirau i d'altres.

Que la Facultat de Filosofia i Lletres fos el nervi de l'Autònoma explica un altre dels trets definidors de la renovació universitària: l'esperit humanista que la inspirava. No era el seu objectiu "assolir un nivell de cultura instrumentalitzada a profit del progrés industrial". L'ideal serà aconseguir una formació cultural extensa, profunda, humanista».⁴⁵⁵

Ben cert que el procés reformista també van destacar catedràtics com Antoni Trias i Pujol, August Pi i Sunyer i Josep Xirau i Palau, però el nucli esmentat hi va realitzar una aportació fonamental, i l'integraven un estol rellevant de catedràtics de la Facultat de Filosofia i Lletres format per Pere Bosch Gimpera, primer com a degà de Filosofia i Lletres i després com a rector; Jaume Serra Húnter, com a rector, Pompeu Fabra, com a president del Patronat; Joaquim Balcells, com a secretari del Patronat, i Joaquim Xirau, com a degà de Filosofia i Lletres. No hi hagué pas acció concertada entre aquests catedràtics, com ho demostren les seves dissensions —de fet, Serra Húnter dimití com a rector en disconformitat amb les atribucions del Patronat—, sinó més aviat una voluntat compartida de redreçar la situació de la Universitat de Barcelona, i la majoria d'ells compartien, a més, una trajectòria d'alguns anys al si de la Facultat en treball a favor de la introducció de transformacions reformistes fonamentades en una visió ddiferent a la preeminent pel que feia a la funció universitària.

En aquest sentit, si tenim en compte les manifestacions públiques en favor de l'aprovació d'un Estatut d'autonomia de la Universitat, trobem que al manifest de 1918 amb les conclusions del Segon Congrés Universitari Català hi consten com a signatnts Pere Bosch Gimpera, Tomàs Carreras i Artau, Antoni Rubió i Lluch, Lluís Segalà i Estalella i Jaume Serra Húnter, i en el projecte de 1919 el nombre de catedràtics de la Facultat minvà en només figurar-hi Pere Bosch Gimpera, Tomàs Carreras i Artau i Jaume Serra Húnter.

De la mateixa manera que no eren majoritaris a la Facultat, aquest nucli reformista tampoc ho era a la mateixa Universitat, ja que en el moviment d'oposició al Patronat palesat públicament en l'anomenat Manifest dels 41 un grup gens menyspreable de catedràtics de la Facultat s'alineà públicament en contra de l'organisme creat governamentalment per regir la Universitat. Del total dels quaranta-un catedràtics, nou ho eren de Filosofia i Lletres: Antonio de la Torre, Tomàs Carreras i Artau, Ángel Apraiz y Buesa, Eduardo Pérez Agudo, Lluís Segalà i Estalella, Martiniano Martínez Ramírez, Josep M. Millàs i Vallicrosa, Josep V. Amorós i Barra i Josep Banqué i Feliu.⁴⁵⁶ De tots aquests, destaquen els casos de Tomàs Carreras i Artau i

⁴⁵⁵ A. RIBAS (1976), p. 53.

⁴⁵⁶ AHUB, A1: Documentació diversa sobre el procés d'autonomia de la universitat.

de Lluís Segala i Estalella, que, havent-se manifestat clarament per l'autonomisme universitari el 1918, en la conjuntura de 1933-1934 expressaren la seva oposició al model autonomista que s'instaurà i que donava preeminència al Patronat per sobre del Claustre General. A notar que, segons que sembla, en tots dos casos hi confluïren factors personals que els situà, en general, més proclius a una actitud d'oposició. Tomàs Carreras i Artau es decantà políticament per la Lliga Regionalista, aleshores un partit d'oposició al Parlament —en fou diputat a partir de novembre de 1932— i, en ocasions, proper als governs republicans del bienni conservador.⁴⁵⁷ Per la seva banda, Lluís Segalà tingué divergències professionals «per la seva dedicació al Col·legi de Catalunya, del qual era director i propietari».⁴⁵⁸

Tot amb tot, la posició minoritària d'aquest nucli al si de la Facultat es va veure contrastada amb el gran creixement del claustre docent que tingué lloc durant el període autonòmic, amb la incorporació d'un estol considerable de joves amb una més gran preparació. A més, la majoria d'aquests nous professors, en el conflicte antiPatronat, es van posicionar a favor de l'organisme, ja que al setembre de 1934 van signar un manifest d'adhesió al Patronat que aquest no volgué publicar per tal d'evitar que augmentés la divisió del claustre universitari. Sigui com vulgui, el nombre de docents de la Facultat que el signà era considerable, ja que, dels 114 signants, 32 estaven vinculats a Filosofia i Lletres: Carles Riba, Manuel de Montoliu, Lluís Nicolau d'Olwer, Lluís Pericot, Joaquim Xirau, Jordi Rubió, Ángel Valbuena, Marcel Chevalier, Ramon Aramon, Joan Mascaró, Jaume Serra Hünter, Josep M. Balcells, Albert del Castillo, Higini Anglès, Marià Bassols, Josep de C. Serra, Marcel Olivar, Jaume Vicens Vives, Jordi Udina, Margarida Comas, Joan Petit, Ramon d'Alès, Josep M. Calsamiglia, Jordi Maragall, Pere Bohigas, Joan Coromines, Pablo Martínez de Salinas, Enrique d'Aoust, Enric Bagué, Ferran Soldevila, J. F. Bertrand i Adela M. Trepà.⁴⁵⁹

7.2. Les modificacions docents

Sota el règim d'autonomia s'executaren a la Facultat de Filosofia i Lletres algunes reformes rellevants que, a més, foren l'avantguarda de les transformacions aplicades posteriorment pel Patronat al conjunt de la Universitat de Barcelona; és a dir, un «primer assaig parcial [que] fou aplicat amb èxit».⁴⁶⁰ En el terreny acadèmic, aquestes modificacions de la vida acadèmica no foren pas epidèmiques, sinó més aviat profundes, ja que contrastaven notablement amb les dinàmiques docents que s'hi aplicaven fins aleshores. En aquest sentit, con-

⁴⁵⁷ Ll. CALVO (1994), p. 146-148. Vegeu també J. DE CAMPS (1976). *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*. Barcelona: Edicions 62.

⁴⁵⁸ A. ESTIVILL (2016), p. 32. Vegeu també C. MIRALLES (2002), p. 13.

⁴⁵⁹ AHUB, A1: Documentació diversa sobre el procés d'autonomia de la universitat.

⁴⁶⁰ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a). *Anuari 1934-1935*. Barcelona: Tipografia Occitània, p. XVII.

vé destacar-ne la modificació dels plans d'estudis, la transformació radical del sistema d'avaluació de l'alumnat, la programació de nombrosos cursos especialitzats i la realització d'activitats i projectes de difusió cultural i extensió universitària com, destacadament, els Estudis Universitaris per a Obrers. Tot això, a més, vingué de la mà d'algunes reorganitzacions fonamentals –de seccions i seminaris– i de la renovació del claustre docent de la Facultat.

En el decret de setembre 1931 que atorgava el règim d'autonomia a la Facultat també es feia constar que es derogava el pla d'estudis vigent i se n'establí un de nou, amb caràcter provisional. Aquest pla d'estudis provisional estava estructurat en quatre cursos: un curs comú a totes les especialitats i tres cursos més amb matèries específiques de cadascuna de les especialitats –Filosofia, Lletres i Històries–. El curs comú era format per cinc assignatures: Introducció a la Filosofia, Llengua i Literatura espanyoles, Llengua llatina, Història de l'Art i Història d'Espanya. Als tres cursos de cada especialitat predominaven les assignatures pròpies de cada especialitat, però també hi sovintejaven algunes assignatures d'altres especialitats ja impartides al curs comú. Així, a Filosofia, hi havia Història d'Espanya, Història de l'Art i Llengua i Literatura espanyoles; a Lletres, Història de l'Art, Història d'Espanya i Introducció a la Filosofia; i a Històries, Història de l'Art, Introducció a la Filosofia i Llengua i Literatura espanyoles. Resulta significatiu que a l'especialitat d'Històries, hi hagués tres assignatures d'Introducció a la Filosofia –una per cada curs d'especialitat– i, en canvi, no n'hi hagués cap de Prehistòria ni d'Història Antiga universal i d'Espanya.

Pla d'estudis de 1931

Estudis comuns

Introducció a la Filosofia	Història de l'Art
Llengua i Literatura espanyoles	Història d'Espanya
Llengua llatina	

Especialitat de Filosofia

1r curs

Ètica	Llengua grega
Llengua llatina	Lògica

2n curs

Història d'Espanya	Història de la Filosofia
Psicologia	Llengua grega
Estètica	

3r curs

Història de l'Art	Metafísica
Història de la Filosofia	Llengua i Literatura espanyoles

Especialitat de Lletres

1r curs

Llengua i Literatura llatines	Bibliografia
Llengua grega	Història de l'Art

2n curs

Llengua i Literatura llatines	Llengua àrab
Llengua i Literatura gregues	Paleografia

3r curs

Llengua hebrea	Literatures modernes
Llengua espanyola (Història de la Llengua castellana)	Història d'Espanya Introducció a la Filosofia
<i>Especialitat d'Històries</i>	
1r curs	
Llatí segon curs	Història de l'Art
Història de l'Edat Mitjana espanyola	Introducció a la Filosofia
Història de l'Edat Mitjana universal	
2n curs	
Història de l'Art	Introducció a la Filosofia
Numismàtica i Epigrafia	Història Moderna d'Espanya
Història Moderna universal	
3r curs	
Història Universal contemporània	Llengua i Literatura espanyoles
Història d'Espanya contemporània	Introducció a la Filosofia
Geografia segon curs	

Font: Decreto disponiendo para el próximo curso, op. cit., p.1847.

Malauradament, no sabem del cert quina va ser la pauta de desplegament d'aquest nou pla d'estudis, ni quina va ser la convivència amb el pla anterior, de manera que només disposem d'informacions contradictòries, com ara la del propi decret que, en el seu article 14, estableix que

«Los alumnos que empiecen sus estudios en Octubre en las Facultades de Filosofía y Letras de Madrid y Barcelona tendrán que someterse a este plan, así como los que tuviesen aprobado el primer año del plan de 1930. Los demás podrán optar entre éste y el que se pone en vigor para las restantes Facultades de Filosofía y Letras de España».⁴⁶¹

I, altrament, a mitjan 1932, en finalitzar el curs 1931-1932, en sessió de Junta de la Facultat, s'abordà la qüestió del pla nou tot fent esment que «el plan general inspirado en el establecimiento del anterior al Real decreto de mayo de 1928, no es aún definitivo, pues el Decreto solo da el provisional para el cursos 1931-32; a este plan solo han podido acogerse los alumnos de 3.º y 4.º de esta Facultad».⁴⁶² Del pla especial per a la Facultat, per la mateixa font, sabem que s'havien organitzat els estudis comuns de totes les seccions i els estudis de les especialitats de Filosofia, Filologia clàssica, Filologia semítica, Filologia moderna a base d'espanyol, Filologia moderna a base de català, Filologia moderna a base de francès, Història de l'Antiguitat, Història de l'Edat Mitjana, Història Moderna i els del títol d'Arxiver, Bibliotecari i Arqueòleg, a més del curs preparatori per a Dret.⁴⁶³

El canvi d'orientació pedagògica que assajà la Facultat i estès a tota la Universitat de Barcelona fou, certament, com afirmà el propi Pompeu Fabra, «radical», en la mesura que tren-

⁴⁶¹ Decreto disponiendo para el próximo curso, op. cit., p. 1847.

⁴⁶² AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres, p. 207.

⁴⁶³ AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres, p. 207-208.

cava totalment amb el sistema de plans d'estudis rígids i encotillats que encarrilava tots els alumnes per un seguit d'assignatures preestablertes de manera general,⁴⁶⁴ i fou substituït per un nou sistema en el que l'alumne, amb l'orientació adient, dissenyava el seu propi pla d'estudis, d'acord amb els seus interessos personals. Tal com n'indicà el president del Patronat:

«Per exemple, en la Facultat de Filosofia i Lletres, previ un mínim obligatori, cada alumne estructurava un pla d'estudis amb la sola garantia de l'aprovació de la Facultat, d'acord amb les seves necessitats i la seva vocació personal. Es persegueix amb això que, alliberat l'alumne de la tirania dels exàmens individuals per assignatures, pugui elegir dins de certs límits els professor que li plagui i treballar amb ell en un ambient de col·laboració flexible i eficaç».⁴⁶⁵

Estretament vinculat amb això, hi havia la transformació semblantment radical del sistema d'avaluació de l'alumnat, en suprimir el sistema tradicional d'exàmens individuals per assignatures,⁴⁶⁶ i la seva substitució per un model nou basat en tres proves: la prova d'ingrés per acreditar la seva capacitat per cursar la carrera universitària, un examen global per avaluar els estudis comuns i una prova final o de llicenciatura. Amb la instauració de la prova d'ingrés, la Universitat pretenia determinar «si l'aspirant posseeix el mínim de capacitat i cultura requerit per al fins universitaris».⁴⁶⁷ Aquesta prova estava estructurada en dues parts, ja que constava d'unes proves comunes, de caràcter eliminatori,⁴⁶⁸ i d'unes proves de caràcter

464 Una justificació de la necessitat d'emprendre una transformació radical dels plans d'estudi universitaris la trobem a les paraules de l'escriptor Josep Navarro Costabella: «Les reformes dels plans d'estudi era necessari prendre-les i, a més a més, era necessari arribar a l'entranya del problema. Totes les reformes dels plans d'estudi —tan nombroses a Espanya en el transcurs de més de dos segles— homes havien estat reformes aparentes, externes. Es variava el nombre d'assignatures, en lloc d'un curs, dos, o bé en lloc de dos, un, o bé, encara, aquella assignatura de tercer passava a primer. Tot aparença, cosa externa! I seguien els programes antiquats, els apunts, els llibres de text, la memòria aplicada a retenir tot un embalum mancat de vida, les hores d'avorriment i de vetlla entre el cigarret i el cafè en el mes de maig, l'examen esgotador, inútil... És d'aquesta manera que resulta fàcil d'explicar l'estudiant que no necessita passar per la Universitat, l'estudiant pintoresc, indiferent, aliè als anhels del món. Era urgent modificar el to de la vida universitària. I en aquest sentit l'acció del Patronat fou impecable. Al costat del professor conferenciant, mecànic, el Patronat hi posà el professor que conviu amb els deixebles, que amb ells fa pràctiques, treballa al laboratori, la clínica i al seminari». J. NAVARRO (1937). *La Universitat de Catalunya*. Barcelona: Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, p. 45-46.

465 P. FABRA (1935). «L'obra de la Universitat autònoma». A: DD.AA.: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprempta Altés, p. 136-137.

466 La caracterització feta d'aquest sistema tradicional era rotunda: «Salvo excepciones personales, el profesor se limitaba a dar sus tres cuartos de hora de clase y a examinar al cabo del año a los alumnos, con la omnimoda potestad para calificarlos según una escala jerárquica preestablecida. El número de exámenes de este tipo no bajaba de 15 a 36 para cada alumno, según las diversas facultades. Sin convivencia alguna espiritual entre alumnos y profesores ni trabajo alguno en común, esto era suficiente para que al cabo de un número de Años —de cuatro a siete según las Facultades—, el alumno fuera licenciado sin más». A. TRIAS (1935), p. 32.

467 Article 60 de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona. UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA (1935). *Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia. Organització. Règim d'estudis. Programa de cursos per a l'any 1935-1936*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, p. 18.

468 «Les proves comunes, que seran eliminatòries, consistiran a

literari en el cas de la Facultat, de les quals es van publicar uns índexs temàtics per les matèries de Llatí, Geografia, Història i Literatura.⁴⁶⁹ El primer cop que es realitzaren a la Facultat les proves d'ingrés universitari van ser prèvies a l'inici del curs 1932-1933, i sobre això la Junta de la Facultat va establir que es realitzés davant un tribunal de cinc professors de la Facultat un seguit de quatre proves:

«1.º Prueba escrita de redacción sobre un tema elemental de Filosofía, otro de Historia y otro de Literatura, así como una redacción en catalán con carácter voluntario. 2.º Traducción de un texto clásico latino elemental. 3.º Ejercicios de geografía sobre mapas. 4.º Preguntas sobre las mismas materias. En la prueba se exigirán también conocimiento de francés suficiente para leer y traducir a libro abierto una obra de carácter científico en relación con las materias de la Facultad».⁴⁷⁰

Un cop cursant els seus estudis universitaris, l'alumne havia d'acreditar l'assistència als cursos, mitjançant uns certificats d'assistència i d'aprofitament, per poder realitzar les altres dues proves globals. Novament Pompeu Fabra ens explica, amb un cert to d'optimisme bondós, quin era el sentit d'aquestes proves:

«Previ aquest mínim d'escolaritat i un mínim de certificats d'assistència a cursos, l'alumne demana l'examen en el moment en què es creu amb la preparació suficient. La forma en què es fan les proves de conjunt allibera l'alumne de tota possible coacció del professor, els tribunals essent compostos de cinc membres designats pel degà, tots ells havent de prendre part en l'exercici de la prova i consignar per escrit llur judici personal sobre cadascun dels aspirants. Suprimits els exàmens per assignatures (i, amb ells, els programes personals, els llibres de text, etc.), el professor deixa de constituir una preocupació per a l'alumne, que pot dedicar-se tranquil·lament a la seva preparació sense obsessions pertorbadores».⁴⁷¹

A la Facultat, el primer curs d'aplicació d'aquest nou sistema d'avaluació de conjunt fou el de 1931-1932, de manera que a partir de l'1 de juny de 1932 s'experimentaren per primer cop a

-
- a) interpretar i explicar per escrit (dues hores), en castellà, un text castellà.
 - b) interpretar i explicar per escrit (dues hores), en català, un text català. En aquest exercici prendran part els alumnes catalans.
 - c) traduir per escrit (dues hores) un text català. En aquest exercici prendran part els alumnes no catalans, que podran ajornar-lo durant un any, al final del qual podran sol·licitar prorrogar per un altre any.
 - d) traduir per escrit (dues hores) un text francès.
 - e) contestar un bon nombre de preguntes que versaran sobre diferents qüestions. Aquestes preguntes o tests tindran caràcter lògic, i els antecedents seran proporcionats a l'aspirant de tal manera que s'investigui solament la seva aptitud o formació intel·lectual, prescindint de la seva preparació informativa o reduint-la a un mínim elemental indispensable». «Reglament de Proves». A: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), p. 62.

469 «Índexs de Proves». A: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), p. 67-69.

470 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (16-6-1932), p. 216.

471 P. FABRA (1935), p. 139-140.

la Universitat de Barcelona, segons que sembla, d'una manera força satisfactòria. El catedràtic Antonio de la Torre, en nom del tribunal avaluador de les proves de conjunt, en va fer cinc cèntims als seus companys de la Facultat en els termes següents:

«Se puso a los alumnos un tema amplio sobre el cual basó una conversación entre ellos y el Tribunal. El resultado que de esa forma de examinar se obtuvo fue bueno y de él se deduce la conveniencia d insistir cerca de los alumnos de que deben estudiar todo el programa. Ahora bien, esos programas deben estar en Secretaría adaptados a los nuevos planes y tendencias y para ello sería muy conveniente que se reuniesen las secciones, aprobasen los programas y luego fuesen sometidos a la aprobación del plenario de la Facultad, única manera de dar unidad y uniformidad a los mencionados programas, y teniendo siempre en cuenta que no deben ser otra cosa que una guía de materias y no un esquema de preguntas y respuestas que falsearían por completo la reforma de las enseñanzas de la Facultad ya que se volvería al sistema de tan malos resultados. De todo ello se deduce la conveniencia de dar a los alumnos, además de las explicaciones de cátedra, todo el material científico de estudio que necesite y de esta manera dominar bien el programa. Además, y esto es muy conveniente, ya que los exámenes son a base de una conversación con un tema central y de él, relacionándolo, de deducen todas las preguntas, en cátedra es necesario establecer ya esas relaciones entre las diversas materias para acostumar a los alumnos a las visiones de conjunto y entrelazamiento de unas con otras».⁴⁷²

De fet, com hem vist, en aquest nou sistema d'avaluació instaurat a la Facultat —i després al conjunt de la Universitat— era imprescindible l'assistència de l'alumne a classe i això comportava la supressió d'una figura de llarga tradició al món universitari, com era la de l'alumne lliure, que sense assistir a les lliçons es presentava als exàmens de les assignatures. Òbviament, aquesta mesura —la supressió dels alumnes lliures— i la implantació d'una prova d'ingrés van suscitar una reacció d'oposició d'una part de l'alumnat que adreçaren no només contra les mesures esmentades, que modificaven el seu estatus, sinó contra el Patronat que les va promoure.⁴⁷³ La incertesa que generaren les noves mesures entre la població estudiantil va portar a alguns alumnes a no matricular-se a la Universitat de Barcelona i a continuar els seus estudis a les universitats més properes, com la de Saragossa i la de València. Aquesta migració de l'alumnat provocà, consegüentment, una certa davallada conjuntural de la matri-

472 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (16-6-1932), p. 215-216.

473 Pere Bosch Gimpera, amb la claredat que el caracteritzava, sintetitzà les dues qüestions que afectaven directament l'estatus dels alumnes universitaris: «Despertava també protestes el fet d'haver introduït l'examen d'ingrés a la Universitat —que justificava la mala preparació de molts Instituts de segon ensenyament—, examen que havia de permetre que sols els que estiguessin en condicions d'aprofitar els ensenyaments universitaris hi fossin admesos. També suscità protestes la supressió de l'anomenat "ensenyament lliure", que permetia obtenir graus universitaris amb estudis privats presentant-se a un examen que difícilment podia valorar aquella preparació, sempre insuficient. Tots en teníem prou experiència i, quant als exàmens d'ingrés, els primers dels quals vaig presidir, ho confirmaven: no té res de particular que es reprovessin alumnes que confessaven que havien aprovat la Geografia sense haver utilitzat un mapa. Aquests alumnes incapaços deien que se'ls havia reprovat per motius polítics o perquè no eren catans». P. BOSCH GIMPERA (1971), p. 58.

culació en la Universitat d'un 29% entre els cursos 1932-1933 i 1933-1934, però aquest descens es va registrar amb anterioritat a la Facultat, quan van disminuir un 18% les seves matriculacions entre els cursos 1931-1932 i 1932-1933. Tot i amb això, al curs 1934-1935, s'invertí la tendència minvant de matriculacions a la Facultat, en produir-se un augment notable d'un 16% en relació a les xifres del curs 1931-1932.

Estudiants matriculats oficialment

Facultat	1931-1932	1932-1933	1933-1934	1934-1935	1935-1936
Ciències	655	862	563	404	410
Dret	486	591	470	419	392
Farmàcia	269	392	265	233	321
Filosofia i Lletres	182	150	144	212	293
Medicina	1.138	1.150	786	2.691	710
Total	2.730	3.145	2.228	1.959	2.126

Font: INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y ESTADÍSTICO (1933). *Anuario Estadístico de España. Año XVIII. 1932-1933*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, p. 76-77; INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y ESTADÍSTICO (1935). *Anuario Estadístico de España. Año XIX. 1934*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, p. 108-109; i J. QUERO (1936). *La Universitat de Catalunya. Report del Comissari- Rector accidental*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 29, citat a R. NAVARRO (1979), p. 118.

A banda d'aquestes xifres, basades en fonts publicades, Oriol Nadal n'esmenta unes altres, que possiblement incorporaven els alumnes lliures dels cursos 1931-1932 i 1932-1933; recordem que la figura de l'alumne lliure se suprimí a tota la Universitat el curs 1933-1934. Tanmateix, l'autor cita com a font, sense donar-ne més informació, l'Arxiu de la Universitat de Barcelona:

Estudiants matriculats a la Universitat de Barcelona

Facultat	1931-1932	1932-1933	1933-1934	1934-1935	1935-1936
Ciències	814	959	531	358	361
Dret	927	1.144	459	407	382
Farmàcia	419	473	214	186	257
Filosofia i Lletres	162	114	121	98	127
Medicina	1.550	1.463	765	674	783
Total	3.872	4.153	2.090	1.723	1.910

Font: O. NADAL (1993). «Cooficialitat i bilingüisme a la Universitat Autònoma de Barcelona». *Revista de Llengua i Dret*, 19, p. 146.

Aquest descens conjuntural del nombre d'alumnes de la Universitat de Barcelona va ser emprat interessadament per alguns sectors anticatalanistes madrilenys, bo i engrandint-ne la magnitud. En la campanya periodística antipatronat de diaris com *El Imparcial*, *La Libertad* i *El Debate* es va tractar de vincular els desplegament del bilingüisme universitari amb el descens de les matriculacions ocasionada pels dos fets esmentats suara –prova d'accés i supressió de la figura de l'alumne lliure—. ⁴⁷⁴ Segons Oriol Nadal, el nombre total d'assignatures dona-

⁴⁷⁴ Vegeu O. NADAL (1993), p. 129-169.

des en català a la Universitat era de 124 i en castellà, 130; de les cinc facultats, l'única on predominaven les assignatures en català era la de Filosofia i Lletres, amb 65 assignatures en català i 45 en castellà.⁴⁷⁵ En un informe sobre l'idioma en què es professaven les assignatures de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia corresponents al curs 1934-1935, consta que s'impartien 67 assignatures en català, 44 en castellà i 4 en català i castellà, a més de 3 en francès, 1 en anglès, 1 en castellà i alemany i 1 en castellà i rus.⁴⁷⁶

El pla d'estudis desplegat a la Facultat, en aplicació plena de la seva autonomia experimental, era, com ja s'ha esmentat, força flexible i especialitzat. Els estudis de Llicenciatura corresponien a les especialitats de Filosofia, Filologia clàssica, Filologia semítica, Filologia romànica —amb tres nuclis d'estudi: castellà, català i francès—, Història Antiga, Història Medieval i Història Moderna.⁴⁷⁷ A partir d'aleshores, el curs escolar restà dividit en trimestres, i els ensenyaments s'agruparen en funció de quatre grans categories: cursos de caràcter general, cursos especials o monogràfics, cursos de caràcter pràctic i seminaris.⁴⁷⁸ En termes generals, s'exigia que l'alumne hagués assistit a un seguit d'assignatures durant com a mínim d'un any per poder accedir a la prova de conjunt; posteriorment, el mínim d'escolaritat apujava a dos cursos en els quals calia que realitzés estudis d'un seguit d'assignatures considerades fonamentals pròpies de cada llicenciatura. La superació de una altra prova de conjunt, finalment, els donava accés a la llicenciatura. En acabat, si era el cas, l'alumne podia continuar la seva formació per a obtenir el títol de doctor, atorgat per la Universitat de Barcelona, una potestat que havia estat reclamada de feia força temps.

Matèries de la Llicenciatura de Filosofia

Metafísica	Estètica
Psicologia	Història de la Filosofia
Lògica	Pedagogia
Ètica	Psicologia experimental
Sociologia	

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a), p. 15.

⁴⁷⁵ O. NADAL (1993), p. 148.

⁴⁷⁶ AHUB, B-2: Universitat autònoma: temes diversos. Idioma en què s'imparteixen les classes.

⁴⁷⁷ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a). *Facultat de Filosofia i Lletres. Programa de cursos per a l'any 1932-1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 15-19. Sobre el desplegament dels estudis filològics i literaris a la Facultat, vegeu J. MALÉ (2003b). «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història (i II)». *Revista de Catalunya*, 187, p. 81-109.

⁴⁷⁸ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a), p. 13.

Matèries de la Llicenciatura de Filologia Clàssica

Llengua grega	Història de Grècia i Roma
Llengua llatina	Arqueologia grega i romana
Literatura grega	Institucions de Grècia i Roma
Literatura llatina	Història de la Filosofia de Grècia i Roma
Llengua llatina medieval	Història de la llengua castellana
Literatura llatina medieval	Literatura espanyola
Filologia romànica	Literatura catalana
Lingüística general	Llengua catalana
Epigrafia grega i romana	Paleografia

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a), p. 15.

Matèries de la Llicenciatura de Filologia Semítica

Llengua aràbiga	Literatura espanyola medieval
Literatura aràbiga	Història de Catalunya medieval
Història hispano-musulmana	Literatura espanyola medieval
Arqueologia aràbiga	Literatura catalana medieval
Numismàtica i epigrafia aràbigues	Llengua hebrea
Llengua llatina medieval	Història hebrea medieval
Paleografia llatina	Literatura hebrea
Història d'Espanya medieval	Dialectologia aràbiga

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a), p. 16.

Matèries de la Llicenciatura de Filologia Romànica

Tipus A (a base de castellà)

Llengua llatina	Història de l'art modern
Literatura llatina	Llengua francesa
Història de la llengua castellana	Literatura francesa
Literatura castellana	Llengua catalana
Filologia romànica	Llengua provençal o italiana o gallego-portuguesa
Llengua llatina medieval	Literatura catalana
Literatura llatina medieval	Literatura provençal o italiana o gallego-portuguesa
Història de la Literatura moderna	
Paleografia i Diplomàtica	
Bibliologia	

Tipus B (a base de català)

Llengua llatina	Història de l'art modern
Literatura llatina	Llengua provençal
Història de la llengua catalana	Literatura provençal
Literatura catalana	Història de la llengua castellana
Filologia romànica	Literatura castellana
Llengua llatina medieval	Llengua francesa
Literatura llatina medieval	Literatura francesa
Història de la Literatura moderna	Llengua italiana o gallego-portuguesa
Paleografia i Diplomàtica	Literatura italiana o gallego-portuguesa
Bibliologia	

Tipus C (a base de francès)

«Es diferencia del tipus B que el lloc central l'ocupa el francès»

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a), p. 17-18.

Matèries de la Llicenciatura d'Història Antiga

Prehistòria general	Història d'Espanya antiga
Història d'Orient	Etnografia
Història de Grècia i Roma	Institucions gregues i romanes
Arqueologia oriental	Història del pensament en l'Antiguitat
Arqueologia clàssica	Llengua llatina
Numismàtica antiga	Llengua grega
Epigrafia grega i llatina	Literatura llatina
Geografia de l'Antiguitat	Literatura grega
Prehistòria de la Península Ibèrica	

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a), p. 18.

Matèries de la Llicenciatura d'Història Medieval

Història general de l'Edat Mitjana	Història de Catalunya medieval
Història mitjana d'Espanya	Història del pensament en l'Edat Mitjana
Arqueologia medieval cristiana	Llengua àrabiga
Arqueologia musulmana	Llatí clàssic
Paleografia	Llatí medieval
Numismàtica medieval	Llengües hispàniques medievals
Epigrafia medieval	Institucions gregues i romanes
Literatures espanyoles medievals	Diplomàtica medieval
Geografia històrica medieval	Hebreu (potestatiu)
Institucions medievals espanyoles	

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a), p. 18-19.

Matèries de la Llicenciatura d'Història Moderna

Història moderna general	Anglès o alemany
Història contemporània	Diplomàtica moderna
Història d'Espanya moderna contemporània	Institucions medievals
Geografia històrica moderna contemporània	Institucions modernes contemporànies
Història d'Amèrica	Numismàtica moderna
Història de l'art modern	Història de la Literatura moderna
Història del pensament modern	Geografia d'Amèrica
Direccions de la cultura moderna	Geografia d'Espanya
Llengua llatina	Geografia humana
Llengües hispàniques modernes	

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a), p. 19.

El curs 1933-1934 es produí una gran novetat en el pla d'estudi amb la incorporació de la nova Llicenciatura de Pedagogia, com a estudis propis de la Facultat.

Matèries de la Llicenciatura de Pedagogia

Pedagogia	Biologia infantil
Psicologia infantil	Metodologia
Psicologia humana aplicada a l'escola i Higiene escolar	Organització escolar
Psicologia educativa i Psicopatologia infantil	Didàctica

Font: UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA (1933). *Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia. Organització. Règim d'estudis. Programa de cursos per a l'any 1933-1934*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, p. 30.

L'article 1 de l'Organització dels estudis de la Facultat definia força nítidament les funcions de la Facultat en establir quatre grans finalitats: «a) La formació cultural dels seus alum-

nes. B) La preparació per a les professions que exigeixen previs estudis a la Facultat. C) La investigació científica i la formació de nous investigadors. D) La difusió extrauniversitària de la cultura en els aspectes relacionats amb la Facultat». ⁴⁷⁹ Així, doncs, en línia amb aquests quatre grans eixos d'actuació, la diversificació de les activitats docents de la Facultat esdevingué una característica intrínseca a l'autonomia. D'aquesta manera, per tant, a la Facultat els alumnes no només podien cursar els estudis de les llicenciatures, sinó que també s'hi ofertaren altres estudis, com els de doctorat –llargament reclamats– i els anomenats certificats especials, com ara el d'ensenyament secundari, per a Biblioteques, per a Arxius, per a Museus i d'Estudis Pedagògics.

Per altra banda, el ventall de cursos d'especialització, cursos monogràfics, treballs de seminari i laboratori va ser tan extens com mai ho havia estat fins aleshores a la Facultat. La varietat de l'oferta formativa fou tan àmplia que abastava cursos relacionats directament amb les matèries pròpies de les humanitats, però també altres cursos amb una clara perspectiva cultural –com el teatre o el cinema, per exemple–. En qualsevol cas, i a tall d'exemple, podem citar-ne molts: La Filosofia peninsular en el segle XIV, La Pedagogia i la ciència dels valors, El dialecte d'Homer i d'Hesíode, Properci: Elegies, Problemes essencials de la Literatura espanyola (La Celestina, La Crònica d'Índies, Cervantes i el barroc), Llengua hongaresa, Literatura russa, Introducció a la investigació històrica, Les religions grega i romana a través dels monuments, El camp i la ciutat medievals, La vida privada a Catalunya a l'Edat Mitjana, Catalunya sota el govern dels tres primers borbons o Problemes de la descoberta d'Amèrica, durant el curs 1932-1933; La filosofia pràctica de Kant i les seves transformacions contemporànies, La Filosofia als països eslaus i escandinaus, El nen difícil a l'escola, La poesia a l'escola, Sintaxi del dialecte àtic, Contribució del judaisme hispànic a l'educació científica d'Europa als segles X-XIII, La prosa catalana de Ramon Llull a Bernat Metge. La poesia catalana del segle XV, Lectura de textos italians antics i dialectals, Arqueologia medieval cristiana, Llengua basca o Investigació sobre l'escultura romànica anterior al segle XII, durant el curs 1933-1934; Filosofia de les ciències, Estudis sobre el sistema filosòfic de Maine de Biran, Instruments de treball escolar. Els fitxers de l'escola actual, Pedagogia del Dibuix i metodologia dels seus principals aspectes, Mètrica grega i llatina, Dialectologia aràbiga hispano-marroquina, Lope de Vega i la seva generació, Les cròniques generals a Catalunya en els segles XIV i XV, Textos de Shakespeare, Milton i Ketas, La literatura alemanya des del romanticisme fins a l'època actual, Evolució de la política europea a l'Edat Moderna o Fisiografia especial de Catalunya, durant el curs 1935-1936. ⁴⁸⁰

479 UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA (1933), p. 25.

480 UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA (1933), p. 23-48; UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA (1933), p. 64-88; i UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA (1935). *Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia. Programa de cursos per a l'any 1935-1936*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, p. 27-60.

Tal vegada un dels projectes més transcendents de divulgació cultural en què col·laborà activament la Facultat foren els anomenats Estudis Universitaris per a Obrers. Per al curs 1932-1933 ja hi va haver una primera petició de col·laboració, a la qual va atendre la Facultat «con júbilo», tot acollint la Universitat la realització d'ensenyaments de Literatura Catalana, Història de l'Art Català i Geografia de Catalunya, a càrrec de Jordi Rubió, Francesc Martorell i Pau Vila, respectivament.⁴⁸¹ Tot i amb això, el projecte dels Estudis Universitaris per a Obrers va ser possible gràcies, sobretot, a l'entesa de Pere Bosch Gimpera –primer al deganat de la Facultat i després al rectorat de la Universitat–, de Pompeu Fabra –al capdavant del Patronat– i d'Ambrosio Carrión, alhora professor de literatura a la Facultat i president de l'Ateneu Enciclopèdic Popular entre 1932 i 1933.⁴⁸² Amb aquests estudis es treballà per estendre «la cultura superior d'aquells obrers que tot i restar obrer manuals volen participar d'aquesta cultura»⁴⁸³ i, alhora, per connectar el món universitari barceloní amb l'entorn social en transformació, per tal com

«han contribuído de un modo eficaz a librar a la Universidad del aislamiento suicida en que se hallaba y a acercarla a los centros vitales de la ciudad. A su organización han contribuído mediante representación oficial los centros de cultura obrera de más sólida tradición. Su finalidad no era otra que llevar a plena conciencia y a acción unitaria los largos esfuerzos de aquéllas en el último cuarto de siglo».⁴⁸⁴

Aquest text feia referència indirectament a l'Ateneu Enciclopèdic, l'Ateneu Polytechnicum, el CADCI i la Federació Obrera Cultural, que foren algunes de les entitats que, juntament amb altres, s'integraren en el Comitè d'Estudis Universitaris per a Obrers creat el 1933; aquest organisme va ser presidit pel rector Jaume Serra Húnter, i també l'integraven Pere Bosch Gimpera, Joaquim Balcells i Joaquim Xirau.⁴⁸⁵ Segons l'opuscle editat per a difondre l'existència del Estudis Universitaris per a Obrers i la seva oferta formativa,

«La Universitat de Barcelona, per iniciativa de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia i de l'Associació Professional dels seus estudiants, i responnent a la renovació que en aquests moments té lloc en totes les manifestacions de la cultura, tant en la forma com en l'esperit, ha cregut que la seva missió no seria completa si no obrís les seves portes per

481 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (14-10-1932), p. 233.

482 R. AGUILAR (2008). *Quan les espartanyes trepitjaren la Universitat. Els estudis universitaris per a obrers de la Universitat de Barcelona i la Universitat Popular durant la II República i la Guerra Civil (1921-1939)*. Barcelona: Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya, p. 46.

483 J. NAVARRO (1937), p. 50.

484 A. TRIAS (1935), p. 30. Per la seva banda, Pere Bosch Gimpera, refermava aquesta dimensió social de la universitat quan afirmava que «la universidad actual no es un círculo cerrado. La universidad actual tiene un anhelo de cultura y esta cultura la quiere extender al pueblo, es decir, a todas las clases del pueblo. [...] Queremos que la enseñanza de humanidades sea abierta para todo el mundo. [...] Queremos, en breves palabras, que la cultura sea patrimonio de todos, universitarios o no». «Los cursos universitarios para obreros». *La Vanguardia* (11-7-1934), p. 7, citat a F. GRACIA (2015), p. 167-168.

485 AHUB, 37/1/1/4/2: Estudis universitaris per a obrers.

oferir les seves disciplines a tots el estaments socials, i més concretament a aquells que, per circumstàncies especials de la vida o la seva voluntat, no trobaven la manera de satisfer aquella necessitat de cultura imprescindible a l'ésser humà per a intervenir en la vida col·lectiva, amb tots els coneixements i preparació que demana l'actualitat.

És per aquest motiu que uns quants elements universitaris, col·laborant amb els representants de les més destacades entitats culturals obreres i populars, han creat aquests "Estudis Universitaris per a Obrers", que, si bé s'inicien d'una manera senzilla, ja vénen, en espera del seu desenvolupament futur, a reparar una injustícia i a donar lloc a què tots aquells obrers que sentin un afany de cultura puguin anar-la a cercar a redós de la nova Universitat que s'obre a tots i totes.

No són pas aquests estudis una manera fàcil i, per tant, falsa d'adquirir amb un mínim d'esforç un títol acadèmic, perquè això ni poden voler-ho els obrers conscients de la seva pròpia dignitat i responsabilitat, ni la Universitat no pot avalar mai un concepte que no seria altra cosa que el seu desprestigi. Es tracta únicament de difondre entre els estaments populars, de posar a l'abast de tothom els elements de cultura superior que ha de posseir qualsevol ciutadà per a sentir-se solidari dels valors essencials de la vida pública que sigui cridat a servir els interessos morals i materials de la col·lectivitat.

És, doncs, amb aquest sentit que es creen aquests Estudis, que aniran ampliant-se a mesura que les circumstàncies ho exigeixin, responent sempre a un alt sentit humà».⁴⁸⁶

Des d'aquesta perspectiva, s'iniciaren els Estudis Universitaris per a Obrers, amb un seguit d'assignatures per al curs 1933-1934, que s'impartiren entre les set i les deu del vespre. Segons Pompeu Fabra, les matèries professades el primer curs foren Història de l'Art, Història literària, Biologia, Geografia, Història de la Cultura, Legislació obrera, Història general, Filosofia i Dret.⁴⁸⁷ Al curs següent, a més, s'organitzà un curs d'ampliació integrat per un ventall força més ampli de matèries, que incloïa Matemàtiques, Química, Física, Cosmografia, Geografia humana i econòmica, Geografia física de Catalunya, Lletres clàssiques, Literatura moderna, Literatura catalana, Història de l'Art català, Esquema d'Economia moderna, Municipalisme. Els problemes polítics de l'Estat modern, Les èpoques primitives de la humanitat, les revolucions espirituals, econòmiques i socials del segle XIX, i un curs de llengua catalana.⁴⁸⁸

Certament, l'abast de la innovació docent impulsada pels reformistes de la Facultat i de la Universitat depassà la radical transformació dels plans d'estudi a què hem fet referència suau, de manera que també hem de tenir en compte un bon nombre d'activitats que podríem considerar complementàries de l'activitat docent i que suposaren un enriquiment notable del pòsit cultural, principalment, dels alumnes, així com també les activitats de difusió i transferència del coneixement humanístic d'alt nivell. En aquest sentit, sobresurten com a element iconogràfic d'aquesta formació humanística global els dos creuers universitaris en què van

486 UB-Pavelló de la República, Fons DU: Estudis Universitaris per a Obrers.

487 P. FABRA (1935), p. 146. Per la seva banda, Raül Aguilar aporta una relació més extensa de les matèries a R. AGUILAR (2008), p. 49.

488 P. FABRA (1935), p. 146.

participar alguns dels alumnes de la Facultat. El primer d'ells fou coorganitzat per la Universitat de Madrid i el ministeri d'Instrucció Pública i fou un viatge de 45 dies, durant juny i juliol de 1933, d'uns dos-cents alumnes i professors universitaris pels principals llocs d'interès històric i cultural del mar Mediterrani.⁴⁸⁹ El segon creuer fou organitzat per la Universitat de Barcelona, tingué lloc l'estiu següent, i fou un viatge de 50 dies, entre juliol i setembre de 1934; hi tingueren una participació destacada Jaume Vicens Vives, Eduard Valentí i Fiol, Guillem Díaz-Plaja i Santiago Sobrequés, i va consistir en un periple transoceànic cap a Amèrica, on els 95 inscrits van visitar algunes ciutats del Carib i Nova York.⁴⁹⁰

Un altre indicador de la renovada voluntat universitària de dinamitzar el coneixement humanístic foren les abundoses conferències específiques a càrrecs dels millors especialistes de la Universitat, d'altres universitats de l'Estat i de professors estrangers, que podien ser conjunturals, directament complementàries de l'activitat docent, però també podien estar agrupades en cicles diversos, com ara els realitzats per commemorar els centenaris de Hegel (1932), de Ramon Llull (1932-1933), de Goethe (1932-1933) i de *Oda a la Pàtria* d'Aribau, o sobre la cultura castellana (1934).

7.3. Les reestructuracions organitzatives

La posada en marxa de totes les reformes universitàries esmentades suava anà acompanyada d'una reestructuració organitzativa a la Facultat que, més enllà de considerar-se únicament com un mitjà per assolir més adequadament la reforma docent, en sí mateixa formava part d'aïtal reforma docent. D'aquesta manera, així la creació d'una nova secció a la Facultat —la de Pedagogia— com l'impuls dels seminaris eren mesures que formaven part essencial de la mateixa transformació docent, per tal com suposaren la incorporació de la pedagogia als estudis universitaris i la transposició reeixida de la metodologia de les universitats alemanyes i angleses. Com hem vist en capítols precedents, ambdues línies reformistes tingueren precedents en la creació del seminari de Pedagogia, el 1930, i en la creació, amb anterioritat, de diversos seminaris a càrrec dels catedràtics més dinàmics, com Pere Bosch Gimpera, Jaume Serra Húnter o Tomàs Carreras i Artau, entre altres. La nova conjuntura, d'autonomia primer provisional només a la Facultat i després estesa a tota la Universitat, juntament amb l'acció resoluda d'un nucli ara un xic més eixamplat de catedràtics amb res-

⁴⁸⁹ F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2006). *El sueño de una generación. El crucero universitario por el Mediterráneo de 1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona; i P. SAQUERO; J. MENDOZA (2008). «El crucero universitario por el Mediterráneo». A: S. LÓPEZ-RÍOS; J. A. GONZÁLEZ (coords.). *La Facultad de Filosofía y Letras de Madrid en la Segunda República. Arquitectura y Universidad durante los años 30*. Madrid: Sociedad Estatal de Commemoraciones Culturales; Ayuntamiento de Madrid; Ediciones de Arquitectura, p. 530-549.

⁴⁹⁰ A. DÍAZ-PLAJA; M. JIMÉNEZ (2015). «"L'altre" creuer universitari. L'expedició a Amèrica del 1934». *L'Avenç*, 409, p. 22-28.

ponsabilitat de gestió, permeté, al capdavant, de materialitzar aquests canvis organitzatius durant els primers anys de la dècada de 1930.

Precisament a finals de 1930 s'havia creat a la Facultat el seminari de Pedagogia per iniciativa de Jaume Serra Húnter, catedràtic d'Història de la Filosofia des de 1913, i de Joaquim Xirau i Palau, catedràtic de Lògica des de 1928, amb l'ajut econòmic de l'Ajuntament de Barcelona i la col·laboració d'altres dos organismes especialitzats com foren l'Institut de Fisiologia de la Facultat de Medicina, dirigit per August Pi i Sunyer, i l'Institut d'Orientació Professional, dirigit per Emili Mira.⁴⁹¹ El seminari, certament, depassava els límits de la pròpia universitat, en la mesura que pretenia esdevenir un organisme superior de formació i innovació pedagògiques amb la intenció de coordinar els esforços de renovació pedagògica arreu de Catalunya;⁴⁹² en aquest sentit, com afirma Lluís Folch i Camarasa, «el propòsit fonamental del Seminari era donar als mestres una formació universitària acostant els mestres a la universitat amb l'esperança de portar l'esperit de la universitat a les escoles i que la universitat aprenqués tot el que convingués de l'escola».⁴⁹³

El seminari, dinamitzat per Joaquim Xirau, organitzà un devessall d'activitats a partir del curs 1930-1931, que hom agrupa en quatre categories: els treballs de seminari i laboratori, principalment centrats en lectures comentades de clàssics de la pedagogia; els «cursos permanents sistèmics sobre pedagogia» a càrrec de J. Xirau, J. Serra Húnter, E. Mira, A. Pi i Sunyer, J. Bellido, A. Martorell, A. Galí, A. Fàbregas; cursets monogràfics; i conferències públiques que, segons que sembla, tingueren força ressò públic.⁴⁹⁴ El seminari, d'aquesta manera, aconseguí de congriar-hi la col·laboració de l'elit pedagògica del moment, tant catalana com d'arreu d'Espanya —amb Manuel García Morente, Américo Castro, Xavier Zubiri o Juan Zargaüeta, entre altres— i, també, de l'estranger —amb conferenciantes prestigiosos com Eduard

491 Ll. FOLCH (1996). «El Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona (1930-1938)». A: C. VILANOU (coord.). *Joaquim Xirau, filòsof i pedagog*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 59; i C. VILANOU (2003). «Joaquim Xirau. Deu fites en el pensament d'un filòsof-pedagog». A: J. MONTERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. II: 1924-1939*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 152. Sobre Emili Mira i l'Institut d'Orientació Professional, vegeu C. VILANOU (coord.) (1998b). *Emili Mira. Els orígens de la psicopedagogia a Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona; M. SIGUAN (1981a). *La Psicologia a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62; i M. SÁIZ (2002). *Los inicios de la Psicología científica y aplicada en Cataluña (1900-1939)*. Barcelona: Avesta.

492 R. NAVARRO (1979), p. 138-139.

493 Ll. FOLCH (1996), p. 58. Per la seva banda, Buenaventura Delgado recorda que «la innovació de Xirau consistia en dar a los estudios superiores del magisterio rango universitario, posibilitando al mismo tiempo dos cambios transcendentales: llevar a la universidad como profesores a los maestros más cualificados y al mayor número de maestros como alumnos, ofreciéndoles charlas, cursos, conferencias, etc.». B. DELGADO (1996). «Joaquim Xirau i el institucionisme». A: C. VILANOU (coord.). *Joaquim Xirau, filòsof i pedagog*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 42.

494 B. DELGADO (2000b). *La Institución Libre de Enseñanza en Catalunya*. Barcelona: Ariel, p. 100; i J. GOTSSENS; C. VILANOU (1995). *En el centenari del naixement de Joaquim Xirau i Palau*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 18.

Spranger, Adolphe Ferrière, Wilhelm Stern, Guillaume Vermeylen, Alice Descoeurdres, Roger Cousinet o Charlotte Bühler—. ⁴⁹⁵

El 1932 el Govern de la República va suprimir l'Escuela de Estudios Superiores de Magisterio, alhora que creava una secció de Pedagogia a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universidad de Madrid.⁴⁹⁶ Amb aquest precedent, un any i escaig més tard, a l'estiu de 1933, i simultàniament a l'elaboració de l'Estatut d'Autonomia de la Universitat de Barcelona per part del Patronat, que en el seu article 29 establiria la creació de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia, el Patronat acordà la creació de la nova secció de Pedagogia de la Facultat, prenent com a base de treball i donant-li continuïtat la tasca prèvia del seminari de Pedagogia:

«A propuesta de los Sres. Barnús y Castro se acuerda que los estudios de Filosofía de la Sección de Pedagogía serán los peculiares de la Sección primeramente mencionada y, teniendo en cuenta que se trata [de] cursos que ya se daban en el Seminario de Pedagogía, serán encargados este primer curso a los docentes que los profesaban antes. Constituida así la Sección, esta habrá de proponer a la Facultad los Profesores que se encarguen del resto de los cursos de la Sección». ⁴⁹⁷

En un document intern de la Universitat de Barcelona, indatat però previsiblement anterior a la mateixa creació de la Secció de Pedagogia, es fa constar la que haurà de ser la finalitat dels estudis a realitzar-hi:

«La Sección de Pedagogía de la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona tendrá a su cargo el cultivo de las ciencias de la educación y el desarrollo de los estudios superiores pedagógicos, así como la formación del profesorado de segunda enseñanza, Escuelas

495 Ll. FOLCH (1996), p. 60. Vegeu, també, UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932b). *Memòria del Seminari de Pedagogia. Cursos 1930-1931 1931-1932*. Barcelona: Universitat de Barcelona; i UNIVERSITAT DE BARCELONA (1933b). *Memòria del Seminari de Pedagogia. Curs 1932-1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Per la seva banda, el pedagog Alexandre Galí, aporta una visió crítica del seminari de Pedagogia i, sobretot, de les seves abundoses activitats: «Confessem la nostra pobresa d'imaginació, que ens força a no comprendre més que el que realment es pot realitzar, tant pel seu contingut real i autèntic com per les circumstàncies que condicionen les coses. Tenim prou coneixement de la nostra vida cultural per a afirmar que la tasca enunciativa pel Seminari no era humanament realitzable. Ni temps per a desenvolupar-la, ni gent per a seguir-la ni que els mestres, els únics que tenien compromís d'assistir-hi per quedar bé davant del Patronat Escolar s'haguessin tornat bojós. Això donant per descomptat que tots els qui anunciaven cursos tenien veritable intenció de donar-los. I aquestes enormes sèries es van anar repetint cada any fins al 1936 i després». A. GALÍ (1980), p. 199.

496 I. GUTIÉRREZ (1989). «El nacimiento de la Sección de Pedagogía de la Universidad de Madrid». A: A. MOLERO; M. DEL POZO (eds.). *Escuela de Estudios Superiores de Magisterio (1909-1932)*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares, p. 167-198; i C. LABRADOR (1995). «Los estudios de Pedagogía» A: S. LÓPEZ-RÍOS; J. A. GONZÁLEZ (coords.). *La Facultad de Filosofía y Letras de Madrid en la Segunda República. Arquitectura y Universidad durante los años 30*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales; Ayuntamiento de Madrid; Ediciones de Arquitectura, p. 463-471.

497 AHUB, A-3 (2655 4.1): Llibre d'actes del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (2-8-1933), p. 35-36.

normales, inspectores, organizaciones escolares y directores escolares a partir de seis grados». ⁴⁹⁸

De fet, la Memòria de la Universitat del curs 1934-1935 transcriu aquest mateix enunciat, bé que no pas en futur, i detalla que la llicenciatura en Pedagogia està adreçada per aquells que professionalment volguessin ocupar càtedres d'Escola Normal, inspeccions, direccions d'escola graduada, funcions tècniques d'organització escolar i direccions de grups escolars de més de sis graus, i el doctorat en Pedagogia permet l'accés a les càtedres universitàries de la secció de Pedagogia. ⁴⁹⁹ Però, tornant al document anterior, també s'hi feia constar quina era l'estructura dels ensenyaments de la nova secció de Pedagogia i s'hi feia una previsió de l'equip docent per a fer-se'n càrrec:

«Para los efectos de las pruebas serán consideradas como disciplinas fundamentales: Pedagogía, Historia de la Pedagogía, Introducción a la Filosofía, Psicología pedagógica, Paidología, Fisiología humana, Psicotecnia y psicopatología infantil, Metodología y organización escolar, Didáctica (1.ª y 2.ª enseñanza) e Higiene escolar.

Las disciplinas de Pedagogía, Historia de la Pedagogía, Introducción a la Filosofía, Psicología, Paidología, Fisiología humana, Psicotecnia y psicopatología infantil serán explicadas por los profesores que actualmente lo hacen en el Seminario de Pedagogía de la Universidad. Las de Metodología y organización escolar, Didáctica e Higiene escolar, lo serán por el momento por encargados de curso libremente designados por el Patronato Universitario.

Por lo que hace referencia a los encargos de curso, las disciplinas fundamentales se subdividirán hasta donde el Patronato lo considere oportuno. [...]

Profesores de la Sección: Jaime Serra Húnter, Emilio Mira, Jesús Bellido, Augusto Pi Suñer, Joaquín Xirau.

Encargos de curso probables: Margarita Comas, Juan Roura, Miquel Santaló, Pablo M. Salinas, Almendros». ⁵⁰⁰

En definitiva, el programa de la nova Secció de Pedagogia, que recollia directament la trajectòria del seminari homònim, reeixí a integrar-hi la filosofia, la fisiologia i la psicologia, tal com recorda Conrad Vilanou:

«Pel que fa a la filosofia es comptà amb el magisteri de Joaquim Xirau i del seu dixeble Joan Roura-Parella. Amb relació a la fisiologia, el Seminari de Pedagogia obrí les seves portes als més distingits professors de l'Institut de Fisiologia: August Pi i Sunyer i Jesús M. Bellido. Finalment, [...] els ensenyaments psicològics foren responsabilitat d'Emili Mira i López.

498 AHUB, 37/1/1/6: Creación, atribuciones y profesorado de la Sección de Pedagogía de la Facultad de Filosofía y Letras.

499 UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), p. 97

500 AHUB, 37/1/1/6: Creación, atribuciones y profesorado de la Sección de Pedagogía de la Facultad de Filosofía y Letras.

Altrament, la fórmula era senzilla: uns fonaments bàsics de caràcter filosòfic i biològic, uns coneixements específics de pedagogia i psicologia, i finalment, un nucli reservat a les qüestions metodològiques i didàctiques. A gratient, la Secció de Pedagogia de la novella Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia, agomboià un projecte unitari en el qual convergiren l'antic Seminari de Pedagogia, l'Institut de Fisiologia de la Facultat de Medicina i l'Institut Psicotècnic de la Generalitat de Catalunya. Així s'estructurà la Pedagogia — com a disciplina universitària— a casa nostra, és a dir, com un aiguabarreig entre unes tradicions filosòfiques, fisiològiques i psicològiques que havien arrelat a Catalunya des de començ del segle XX». ⁵⁰¹

Tot amb tot, sembla que no existí unanimitat dins de la Facultat sobre l'estructuració dels estudis dins de la nova Secció de Pedagogia, ja que Tomàs Carreras i Artau, recolzat per Josep Banqué —tots dos signants del Manifest dels 41 contra el Patronat—, en finalitzar el primer curs de la seva aplicació, féu saber a la Facultat la seva posició favorable a una revisió del pla d'estudis no només de la secció sinó de tota la Facultat. ⁵⁰²

A més de la Secció de Pedagogia, també es va plantejar en diverses ocasions la creació de la Secció de Geografia, però, segons que sembla, no reeixiren les peticions. El primer cop que això s'esdevingué fou a començos de 1933, amb una proposta formulada a la Facultat per Eduardo Pérez Agudo, catedràtic d'aquesta matèria d'ençà el 1912. Els seus companys consideraren interessant la seva proposta, però, atès que en aquells moments el ministeri d'Instrucció Pública havia demanat el seu parer a diverses institucions sobre la possible creació d'aquests estudis, acordaren restar a l'espera. ⁵⁰³ Tot i que aleshores la Facultat gaudia d'un règim d'autonomia propi, remetre a la finalització de les gestions en curs del ministeri, sense posicionar-se a favor per fer-hi més força, no deixa de ser indicador de com el prec, en realitat, no desvetllà un entusiasme entre els col·legues de Pérez Agudo. No podem deixar de fer notar, en aquest sentit, que precisament aquest catedràtic no gaudia d'una companyonia desfermada per part dels altres catedràtics a causa, fonamentalment, de les seves posicions sovint ultran-

501 C. VILANOU (1998b). «De la Fisiologia a la Psicotècnicia: Emili Mira i la constitució de la Psicopedagogia com a disciplina científica». A: C. VILANOU (coord.) (1998). *Emili Mira. Els orígens de la psicopedagogia a Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 66.

502 A l'acta de la Junta de la Facultat consta el següent: «El Dr. Carreras presenta una moció sobre la secció de Pedagogía, dirigida al Patronato, que dice que no ha sido contestada. Expone su convencimiento de que el plan de dicha sección ha de reformarse dando importancia a las ciencias morales y sociales. El Decano le contesta haciendo ver la conveniencia de mantener unos cuantos años el plan actual a fin de apreciar sus imperfecciones, también sostiene que no se eliminan las enseñanzas de ciencias morales y del espíritu y que no se les quiere dar toda la importancia que tienen para la Pedagogía. El Dr. Banqué se adhiere a la petición del Dr. Carreras. Este insiste en combatir el plan de Pedagogía y en general todo el plan de la Facultad, en el que encuentra una especialización excesiva. Después de breve discusión, se acuerda que se tendrá en cuenta todas estas cuestiones cuando se modifique el plan. El Decano ofrece llevar a la Comisión ejecutiva la propuesta del Dr. Carreras de abrir una información entre los organismos pedagógicos sobre la sección de Pedagogía». AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948) (12-6-1934), p. 44-45.

503 AHUB, 41/6/3/23: Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres (21-1-1933), p. 257.

ceres; en aquest sentit, el subtil matís del personatge el tenim en les paraules de Joan Vilà i Valentí:

«Les tasques del nou catedràtic no respongueren a les expectatives que hi havia, ni per la seva formació ni pels objectius perseguits en les seves explicacions. Durant la llarga època que ocupà la càtedra s'interessà més aviat per l'estudi dels descobriments geogràfics o per aspectes històrics de l'ocupació i la colonització de les terres i les poblacions de l'antic imperi espanyol. D'altra banda, les seves classes solien ser simplement descriptives».⁵⁰⁴

Posteriorment, a mitjan 1934, el Patronat rebé una nova proposta de desplegament d'uns estudis geogràfics a la Facultat, menada pel Centre Excursionista de Catalunya, que passà a estudi de Pompeu Fabra, Cándido Bolívar i Pere Bosch Gimpera.⁵⁰⁵ Ben probablement la proposta hagué d'aturar-se arran la suspensió del Patronat i no serà fins a inicis de 1936 quan es reprendrà la qüestió, segons que sabem per un informe del catedràtic de la Facultat de Ciències Eduard Fontseré titulat «Notes referents a la possible creació d'una Llicenciatura de Geografia a les Universitats de Barcelona i Madrid». En aquest document s'esmenta que ja a l'Anuari 1934-1935 de la Universitat de Barcelona es preveia la possibilitat de la creació d'una llicenciatura en Geografia i que «utilitzant en gran part els elements ja existents, i afegint-n'hi potser alguns de nous, no seria difícil organitzar aquest ensenyament en forma universitària i seriosa».⁵⁰⁶ Altrament, l'autor avisava que una condició indefugible era dotar els estudis d'una aplicació professional pràctica, de manera que caldria fer per manera que s'estatuís el següent un accés preferent dels llicenciats en Geografia en els ingressos a diferents cossos docents i tècnics de l'administració pública. En acabat, Fontseré feia una proposta estructurada de les matèries dels possibles nous estudis:

« La llibertat de que frueix la Universitat de Barcelona per a organitzar els seus estudis, fa que no s'hagués de marcar, en la disposició que creés aquesta Llicenciatura, més que un mínim genèric de contingut, que fos aplicable per igual a Madrid i a Barcelona; podria indicar-se aquest mínim en la forma següent: [...]

1er any: Matemàtiques, 1er curs*, Física general*, Elements de Geologia*, Elements de Zoologia i de Botànica descriptives, Geografia general*

2n curs: Matemàtiques, 2n curs*, Cosmografia*, Geografia física*, Meteorologia*

504 J. VILÀ (2010). «Els ensenyaments de Geografia». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 130-131.

505 AHUB, A-3 (2655 4.1): Llibre d'actes del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (9-7-1934), p. 298.

506 AHUB, 37/1/1/6/12: Creació de Llicenciatura en Geografia (28-3-1936). A l'anuari universitari consta sota l'epígraf «Cicle de Geografia» que «La Facultat acordarà, quan ho cregui oportú, proposar al Patronat l'organització dels estudis d'aquest cicle i, en el seu cas, de la corresponent Llicenciatura». UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), p. 105.

3r any: Topografia i Cartografia, Geobotànica i Geozoologia, Geografia humana*, Geofísica*

4t any: Etnografia*, Geografia econòmica*, Geografia política, Geografia d'Espanya*, Geografia de Catalunya*

Les matèries marcades amb un asterisc es donen ja a Barcelona, segons l'Anuari abans esmentat. De les altres, algunes es donen en altres centres docents, lo qual de moment podria alleugerir la solució econòmica del problema».⁵⁰⁷

L'altre gran reestructuració organitzativa –juntament amb la creació de la Secció de Pedagogia– fou l'impuls donat als seminaris com a eina de treball didàctic fonamental que depassava el model didàctic essencial de la càtedra. Amb els seminaris, la Facultat va poder potenciar l'aplicació del sistema alemany que combinava docència i recerca.⁵⁰⁸ Ben cert que a la Facultat ja existien els seminaris, creats arran la incorporació a la Facultat d'un nucli de prestigiosos nous catedràtics delerosos de renovar-hi les pràctiques docents; però va ser durant la dècada de 1930 quan es produí un desplegament notable d'aquesta unitat bàsica docent. Cal recordar, en aquest sentit, que, si anteriorment els seminaris eren el resultat exclusiu de la determinació d'alguns catedràtics concrets i, doncs, suposaven eines aïllades dins del conjunt de la Facultat, en aquesta nova conjuntura aconseguiren superar aquesta mancança per assolir una plena integració dins dels plans d'estudi de la Facultat.

Des d'aquesta nova perspectiva, doncs, el seminari integrava una doble dimensió complementària: com a metodologia de treball docent –és a dir, els anomenats «treballs de seminari»– i alhora com a unitat organitzativa de treball, amb uns recursos materials propis –local i biblioteca– i personal adscrit. No cal dir que la tasca de seminari era una metodologia innovadora i flexible que, tanmateix, només era emprada per un grup reduït dels catedràtics de la Facultat (vegeu la taula «Treballs de seminari (curs 1932-1933)»).

Treballs de seminari (1932-1933)

<i>Filosofia</i>	
Jaume Serra Húnter. Metafísica	El problema de l'ésser. Investigacions històriques
Jaume Serra Húnter. Història de la Filosofia	Assaig d'una historiografia de la Filosofia ibèrica
Pere Font i Puig. Psicologia	Estudis sobre «Tests» de la capacitat per a la ciència abstracta
Joaquim Xirau. Lògica	L'analítica transcendental de Kant
Joaquim Xirau. Pedagogia	Lectura de <i>La República</i> de Plató
Tomàs Carreras i Artau. Ètica i Sociologia	Problemes característics de l'ètica medieval Teoria del progrés social: l'aportació dels filòsofs, dels etnògrafs i dels sociòlegs Continuació dels treballs dels Arxius de Psicologia col·lectiva i ètnica
Emili Mira. Psicologia experimental	Investigació experimental de la conducta moral

⁵⁰⁷ AHUB, 37/1/1/6/12: Creació de Llicenciatura en Geografia (28-3-1936).

⁵⁰⁸ F. GRACIA (2015), p. 107.

<i>Filologia clàssica</i>	
Joaquim Balcells, amb la col·laboració de Marià Bassols, Carles Riba i Josep Vergés	Estudis de lexicografia
<i>Filologia romànica</i>	
Àngel Valbuena. Història de la Llengua Castellana	Investigacions sobre vocabulari, fonts i estil de poetes castellans dels segles XV, XVI i XVII
<i>Estudis de llengües i literatures modernes</i>	
Àngel Apraiz. Estudis Bascos Àngel Apraiz. Literatura moderna	Formació de taules cronològiques sobre Les Arcàdies i el sentiment de la naturalesa en els distints països i arts
<i>Història medieval</i>	
Antonio de la Torre. Història d'Espanya a l'Edat Mitjana Antonio de la Torre. Història de la Corona d'Aragó	Col·lecció diplomàtica dels Reis Catòlics Treballs dels alumnes sota la direcció del Professor
<i>Art</i>	
Àngel Apraiz. Història de l'Art	Estudis d'investigació sobre obres i artistes
Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a), p. 25-48	

En l'etapa del Patronat, amb Pere Bosch Gimpera com a rector i Joaquim Xirau com a degà de la Facultat, la integració dels seminaris en el conjunt del pla docent és proclamada com a metodologia estructurada, tal com s'explicita a l'Anuari de 1934-1935:

«Per mitjà dels seus Seminaris, la Universitat realitza aquests quatre aspectes de la seva funció: a) la formació d'investigadors, b) la recerca científica, c) la difusió de la Ciència, i d) el manteniment del nivell científic dels altres graus de l'ensenyament en les matèries que es relacionen amb el Seminari.

Per a això el Seminari haurà de mantenir-se en constant comunicació amb les noves promocions i amb la realitat professional i establir relacions i contactes amb les altres institucions d'alta cultura i recerca científica».⁵⁰⁹

I, tot seguit, s'hi detallen abastament —amb una petita transposició de l'ordre— les quatre funcions esmentades:

«I.— *La iniciació dels estudiants en els treballs científics*, mitjançant treballs col·lectius dirigits per professors i la iniciació en els assaigs d'investigació que poden culminar en la tesi doctoral. L'admissió a aquest darrer grau suposa la preparació prèvia de l'alumne en cursos generals i especials i en els de caràcter pràctic.

II.— *La col·laboració en l'alta investigació científica*, ampliant els alumnes les tasques anteriors i incorporant altres investigadors als Seminaris. Els resultats d'aquesta col·laboració cristal·litzaran en les publicacions, en la relació amb els altres Centres de recerca i amb la ciència internacional. El Seminari tendirà així a transformar-se en un *Centre d'alta recerca o Institut Científic*.

III.— *El perfeccionament de la formació professional*, per a mantenir-hi un alt nivell i perquè el Seminari irradiï una constant influència en aquells centres professionals con-

⁵⁰⁹ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), p. 113.

nexos amb la seva activitat. Per a aquest fi el Seminari podrà organitzar cursos de perfeccionament, reunions periòdiques, conferències, etc. Així, la formació dels Professors de tots els graus, especialment universitari i secundari, dels tècnics d'Arxius, de Biblioteques i de Museus, etcètera, podrà ésser tutelada pels Seminaris de la Facultat.

IV.— *La difusió de la cultura* en aquells aspectes de la seva especialitat que puguin interessar tothom. En aquest sentit organitzarà conferències públiques a la Universitat o en altres Centres docents de Barcelona o de Catalunya, publicacions de difusió, edicions de manuals dels altres graus de l'ensenyament i podrà intervenir i orientar tot el que es faci en aquest sentit per la Universitat i per altres institucions». ⁵¹⁰

Els seminaris que hi havia a la Facultat el curs 1934-1935 eren els de Filosofia, Psicologia, Ètica, Pedagogia, Filologia clàssica, Prehistòria, Història de l'Antiguitat, Història Medieval, Art i l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Fonamentalment, corresponien a les seccions de Filosofia, de Pedagogia —desdoblada de l'anterior— i d'Històries. Tot amb tot, hom contemplava o preveia la creació d'uns quants seminaris nous, principalment a la Secció de Lletres —Filologia Romànica, Literatures modernes i Estudis semítics—, a més de Geografia i Història de la Música —que no s'arribaren a crear mai—. ⁵¹¹

El 1936, abans de l'inici de la Guerra Civil, el panorama dels seminaris de la Facultat s'havia modificat ampliant el seu nombre en relació als existents el 1934, a partir de la creació d'alguns nous i la reorganització d'alguns dels ja existents. Per exemple, a l'àrea de Filosofia es creà el seminari de Lògica; a l'àrea de Clàssiques, el seminari de Filologia clàssica fou complementat amb la creació dels seminaris de Filologia grega i de Filologia semítica; i a l'àrea de Romàniques, finalment es crearen els seminaris d'Estudis Hispànics, de Llengua i literatura catalana i de Llengua i literatura anglesa. A l'àrea d'Històries, la transformació fou d'una altra mena, ja que dels seminaris de Prehistòria, d'Història de l'Antiguitat i d'Història Medieval que hi havia el 1934 es passà als seminaris de Prehistòria i Història Antiga, d'Història d'Espanya i d'Història de Catalunya. ⁵¹²

Tot amb tot, la creació i l'existència d'alguns seminaris no va ésser exempta de certes friccions internes i, fins i tot, d'entrebancs aliens a la pròpia Facultat. Així, la creació del Seminari d'Història de Catalunya «amb la col·laboració entusiasta de la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya» ⁵¹³ suscità la recança d'Antonio de la Torre —«no presto mi conformidad al establecimiento de un Seminario de Historia de Cataluña» en va arribar a escriure—, ja que considerava que la potenciació d'aquest seminari podia portar al Seminari d'Història d'Espanya a una «situación subalterna». ⁵¹⁴ D'altra banda, durant l'any 1934 es projectà la cre-

⁵¹⁰ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), p. 113-114.

⁵¹¹ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), p. 114-115.

⁵¹² AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948) (26-6-1936), p. 191-192.

⁵¹³ J. VICENS. «L'esdevenidor de la història de Catalunya». *La Publicitat* (5-5-1936).

⁵¹⁴ AHUB, 37/1/1/6/16: Ensenyament d'Història Medieval i Moderna.

ació d'un Seminari d'Estudis Hispànics com un centre d'investigació d'un cert nivell que abastés els estudis sobre llengua i literatura castellana, amb la possibilitat d'afegir-hi posteriorment els estudis de gallec i portuguès.⁵¹⁵ Segons que sembla, aquets seminari havia estat projectat en col·laboració amb el Centre d'Estudis Històrics, de Madrid, i el degà de la Facultat havia fet gestions a Madrid per aconseguir el recolzament d'aquest centre, d'altres professors de literatura espanyola i del ministeri d'Instrucció Pública.⁵¹⁶ Tot i que, efectivament, el seminari projectat fou construït, no va comptar amb els suports externs que des de la Facultat se cercaven.⁵¹⁷

515 AHUB, 37/1/1/1/13: Projecte de Seminari d'Estudis Hispànics.

516 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948) (12-6-1934), p. 47.

517 Per exemple, alguns destacats estudiosos de la literatura castellana, com «Alonso, Guillén, Salinas, etc. [fueron] invitadas a professar como agregados o como numerarios de nuestras aulas con insistente reiteración». A. TRIAS (1935), p. 51. Per la seva banda, Albert Balcells n'esmenta que «del interés por contar con figuras de la ciencia española en lengua castellana en la Universidad Autónoma de Barcelona da testimonio el hecho de intentar la creación de un Centro de Estudios Hispánicos en relación con el Centro de Estudios Históricos en Madrid, con un intercambio de profesores e investigadores, a la vez que se ofrecieron contratos temporales o definitivos a personalidades punteras de la filología hispánica como Dámaso Alonso, Pedro Salinas, J. F. Montesinos y Rafael Lapesa. En su Sección de Filosofía y Pedagogía Joaquim Xirau organizó cursillos o conferencias a cargo de Javier Zubiri, José Gaos, Enrique Rioja, Rubén Landa y Juan Zaragüeta». A. BALCELLS (2010), p. 93.

8. LA RENOVACIÓ DEL CLAUSTRE

COM HEM ANAT POSANT de manifest en els capítols precedents, el professorat havia estat en tot moment l'element fonamental de la Facultat i, en general, de tota la Universitat. Representava l'essència mateixa de la institució i, pel que feia a la seva evolució, el seu protagonisme era principal, superant en rellevància a la incidència aliena de la tasca normativitzadora menada per l'Estat mitjançant el ministeri d'Instrucció Pública d'ençà la seva creació i dels sectors polítics catalans, articulats a redós de la Mancomunitat de Catalunya primer i de la Generalitat de Catalunya després. A diferència de les dues dècades anteriors, durant la de 1930 efectivament, la confluència en conjuntures concretes de tots dos factors externs a la universitat va afavorir que els sectors reformistes del claustre docent, que restaven en una posició minoritària dins de la Facultat i la Universitat, articuessin un procés de regeneració que semblava tan necessari com oportú, i que havia estat manta vegada reclamat pels membres d'aquest sector universitari minoritari.

Certament, l'interès per renovar el claustre docent responia a una reflexió i consciència ferma de què aquesta acció, important per ella mateixa, era l'altre vesant de la reforma dels plans d'estudi, i que, en raó d'això, s'havien d'executar simultàniament. Altrament, des d'aquesta perspectiva, de poca cosa serviria que es modifiquessin abastament els plans d'estudis de la Facultat, amb una renovació «radicalment» profunda, si la major part de les persones encarregades de posar en pràctica els nous plans no tenien el perfil adient per a fer-ho, per unes capacitats científiques i docents desfasades i, sobretot, per una voluntat oposada a fer-ho. Vet aquí, doncs, que calia una renovació semblantment profunda del claustre docent de la Facultat, cosa que, per un costat, era un element més del procés de reforma docent i, per un altre costat, estratègicament, adquiria una rellevància major perquè permetria una modificació de la correlació de forces internes dins de la Facultat que, al capdavall, podria permetre un reforçament intern dels partidaris de les reformes universitàries, com posà de manifest el conflicte del Manifest dels 41 i, especialment, pel fet que el document de resposta estigués signat per 114 professors. Altrament dit:

«A partir del enriquecimiento espiritual que ellos representan, su incorporación al Claustro es una garantía más de que las dificultades antes apuntadas serán definitivamente vencidas cuando el peso de las personalidades incorporadas sea decisivo para la selección y renovación de los claustros».⁵¹⁸

518 A. TRIAS (1935), p. 49.

Sigui com vulgui, una renovació del claustre de la Facultat passava indefectiblement per una certa modificació de l'estatus quo dels docents que fins aleshores havien estat la seva saba, i tal vegada aquesta sigui la causa fonamental que en un moment o altre els mourà a posicionar-se d'una manera o altra davant les reformes menades, sobretot, pel Patronat de la Universitat. Aquesta fou una de les dificultats, juntament amb altres, a què va haver de fer front el nucli de professors reformistes per poder tirar endavant el seu programa de transformació universitària.

8.1. L'ampliació del claustre

La renovació del professorat de la Facultat no es va executar pas mitjançant la imposició d'una nova metodologia docent al claustre ja existent, que hagués estat una mesura inviable i, al capdavant, infructuosa, sinó amb la seva ampliació mitjançant la incorporació de nous membres. Tot i que conjunturalment, com ja s'ha vist, disminuï el nombre de l'alumnat, en canvi, els efectius docents augmentaren, en consonància amb l'oferta formativa força més especialitzada de la Facultat. D'aquesta manera, en termes generals, minvà la ràtio d'alumnes per professor, afavorint la reorientació docent cap a la tasca pràctica i d'investigació dels seminaris.

Dissortadament, no comptem amb una sèrie sencera de dades sobre el professorat i hem de recórrer a la consulta de diverses fonts, la qual cosa implica algunes contradiccions entre les dades i, a més, comporta algunes llacunes d'informació significatives. Tot i amb això, sabem que durant el curs 1931-1932 hi havia 23 docents a la Facultat, que en el curs 1934-1935 n'hi havia 68, i que el 1936, n'hi havia 70.⁵¹⁹ Segons les mateixes fonts, el 1931-1932 la de Filosofia i Lletres era la segona facultat menys dotada de la Universitat de Barcelona —per dessota hi havia la de Dret—, però, en canvi, durant el curs 1934-1935 la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia n'era la que amb més docents comptava, si exceptuem la de Medicina, que sempre havia estat la que disposava de més professorat ja que hi incloïa els encàrrecs docents a metges en exercici.

Si considerem les dades ja exposades sobre alumnat matriculat a la Facultat,⁵²⁰ durant el curs 1931-1932 la ràtio d'alumnes per professor era de gairebé 8 alumnes —concretament, 182 alumnes per 23 professors—, xifra que minvà considerablement fins als 3 alumnes —concretament, 212 alumnes per 68 professors—. Com veiem, el descens d'aquesta proporció

⁵¹⁹ INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y ESTADÍSTICO (1922), p. 76-77; UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), 86-92; i J. QUERO (1936), p. 29.

⁵²⁰ Vegeu la taula Estudiants matriculats oficialment, p. 192.

entre el primer curs d'autonomia de la Facultat i el segon curs d'autonomia de la Universitat, separats per només 3 anys, fou extraordinari en disminuir gairebé en un 70%. Dins del conjunt de la Universitat de Barcelona, la proporció d'alumnes per professor de la Facultat es trobà en totes dues conjuntures considerades per dessota de la mitjana global de la universitat barcelonina, que era de quasi 10 alumnes per professor el curs 1931-1932 i de quasi 7 alumnes per professor el curs 1934-1935. Entre les facultats barcelonines, la de Filosofia i Lletres era la que el curs 1931-1932 tenia la segona ràtio més baixa, ja que només a la Facultat de Medicina hi havia una proporció inferior; però durant el curs 1934-1935, la Facultat comptava amb la proporció més baixa de totes cinc facultats.

Ràtios d'alumnes per professor

Facultat	1931-1932			1934-1935		
	Alumnes	Professors	Ràtio	Alumnes	Professors	Ràtio
Ciències	655	50	13,1	404	48	5,18
Dret	486	19	25,58	419	32	13,09
Farmàcia	269	30	8,97	233	21	11,09
Filosofia i Lletres	182	23	7,91	212	68	3,12
Medicina	1.138	152	7,49	2.691	111	6,23
Total	2.730	274	9,96	1.959	280	9,97

Font: INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y ESTADÍSTICO (1933), p. 76-77; i J. QUERO (1936), p. 29.

Entre 1931 i 1933, la Facultat, que disposava d'autonomia docent de manera experimental, havia de regir-se, pel que feia a les categories docents i els processos de contractació, pel marc normatiu general. En raó d'això, durant aquests dos cursos la incorporació de professorat especialitzat es va realitzar de manera provisional, amb nomenaments d'auxiliars temporals i encàrrecs de cursos anuals.⁵²¹ I no va ser fins al curs 1933-1934, el primer d'aplicació del nou règim d'autonomia per a tota la Universitat de Barcelona, quan la Facultat disposarà d'uns mecanismes realment eficaços per acoblar una certa planificació de personal amb les necessitats derivades del desplegament dels nous plans d'estudis i, sobretot, de la metodolo-

⁵²¹ En aquests casos, el procediment de selecció continuà sent el mateix que s'havia aplicat amb anterioritat. Per exemple, el procés de selecció per cobrir una auxiliaria temporal a la Secció de Filosofia el 1932 és recollit amb detall en l'acta corresponent: «A la Ciutat de Barcelona a 16 de febrer de 1933 es reuneixen al Seminari de Filosofia, de la Facultat de Filosofia i Lletres d'aquesta Universitat el Dr. Jaume Serra Hunter, Dr. Tomàs Carreras Artau, i Dr. Joaquim Xirau Palau, constituïts en Tribunal per acord de la Secció de Filosofia prèviament autoritzada per la Junta de Facultat, per a realitzar i jutjar la prova acordada segons la Real Ordre de 13 de novembre de 1929, per a proveir la Auxiliaria temporal vacant a la susdita Secció de Filosofia. Cridats els concursants, els quals prèviament havien estat convocats per anunci públic, sols compareix el Sr. Josep Calsamiglia Vives. El Tribunal acorda que la prova sigui doble: una primera escrita i una segona oral. Per a la primera se sortegen tres temes: "L'evolució del concepte de substància", "Aparença i realitat" i la "Intuïció en Filosofia". Trets a sort els temes esmentats toca desentrellar el primer en el terme de dues hores. El segon tema consisteix en una lliçó oral elegida pel concursant a desenvolupar durant un temps indefinit. El tema elegit i desenrotllat es el "Fonament de la inducció". Acabada la prova, en vista de la qual i de l'expedient i mèrits al·legats pel concursant, el Tribunal acorda per unanimitat proposar al Sr. Josep Calsamiglia Vives, per a Auxiliar temporal vacant a la Secció de Filosofia d'aquesta Universitat. I per a que consti firmem aquesta acta per duplicat». AHUB, 38/6/2/9: Auxiliars temporals (16-2-1932).

gia docent notablement especialitzada i investigadora que s'hi associava. En aquest sentit, convé recordar que el nucli renovador promotor de l'autonomia era aferrissadament contrari al tradicional sistema d'oposicions que s'emprava al món universitari per a la selecció dels nous catedràtics. Tal com es recull al llibre *La autonomía de la Universidad de Barcelona*, atribuït a Antoni Trias i Pujol, el d'oposicions és tingut per un sistema viciós en la mesura que no facilita que els especialistes de prestigi científic consagrat s'integrin en el món universitari i sí ho facin, en canvi, els joves que haurien de recórrer encara un més dilatat camí de professionalització. Sobre això, en el llibre esmentat s'afirma el següent:

«No era posible seguir manteniendo el sistema de selección en base a oposiciones, vigente para el resto de universidades españolas. [...] Hubiera sido contradictorio mantenerlo en un sistema de autonomía que presupone, por serlo, capacidad y responsabilidad. [...]

Las consecuencias del vicioso sistema para la vida universitaria han sido por otra parte desastrosas. Prescindiendo del apartamiento de las primeras figuras científicas, que difícilmente se prestan a la azarosa aventura, repercute en la educación de la juventud estudiosa y ejerce sobre su espíritu una acción profundamente deformadora. Obsesionada por la idea de la lucha se dedica a una preparación memorística y rutinaria, se aparta de los Laboratorios y Seminarios y pierde así los mejores años de su vida para la labor formadora que exigiría su vocación. A consecuencia de esta tarea abrumadora llegan nuestros jóvenes a la cátedra con el espíritu fatigado y escéptico, sin orientación ni ordenación metódica, ineptos para superar las dificultades técnicas y espirituales concretas que les ofrece la vida científica y docente y con el ánimo poderosamente inclinado a la vagancia petulante y al anquilosamiento. De ahí el “espíritu de cuerpo” —de un cuerpo sin espíritu— que se erige en muro protector de una situación personal de privilegio, espiritualmente precaria, pero incontrastablemente sostenida por los números de un escalafón».⁵²²

Des d'aquesta perspectiva, es va menar la renovació del claustre docent de la Facultat i de la Universitat tota: mirant de bastir un ampliat quadre docent a partir de l'aplicació d'un sistema de contractació específic en el qual, partint de la proposta de la Facultat, el Patronat tenia la capacitat decisòria última, tot a banda del tradicional procés d'oposicions blasmat per tots cantons. Segons establia l'Estatut d'Autonomia de la Universitat de Barcelona, el seu professorat estava conformat per un seguit de categories que abastava els professors numeraris o catedràtics, els professors agregats, els professors lliures, els professors encarregats de curs, els professors honoraris i els ajudants. Al cim d'aquesta categorització hi havia els professors numeraris, un grup que englobava els antics catedràtics ja en exercici, els catedràtics d'altres universitats que, cridats per la Universitat de Barcelona, s'hi traslladessin, i «aquelles persones de mèrit singular que el Patronat nomeni en ús de les atribucions que li assigna aquest

522 A. TRIAS (1935), p. 46-47.

Estatut»;⁵²³ tanmateix, per al seu nomenament, proposat pel Patronat, calia l'aprovació conjunta tant de la Generalitat de Catalunya com del Govern de la República. Juntament amb aquesta novetat, l'altra gran novetat introduïda per l'Estatut era la figura dels professors agregats, que, amb atribucions similars, podien ser nomenats pel Patronat de manera temporal o permanent.⁵²⁴ De fet, a excepció dels professors numeraris, tota la resta de professors tipificats podien ser nomenats per la Universitat, és a dir, pel Patronat a proposta de la facultat respectiva. Al capdavant, la finalitat d'aquest sistema alternatiu a les oposicions no era altre que la de disposar de discrecionalitat per poder incorporar a la Universitat de Barcelona aquells professionals i investigadors capdavanters en el panorama cultural català del moment.⁵²⁵

En un nivell de concreció més detallat, a la Facultat es va tipificar la mena de tasques atribuïdes a cadascuna de les figures docents esmentades, estructurant una mena de jerarquia de funcions. Segons això, el criteri fixat en l'atribució dels ensenyaments de la Facultat era el següent:

«a) les matèries de caràcter fonamental, especialment en llurs graus superiors, les especialitats importants i la direcció dels Seminaris s'atribuiran als professors numeraris i als agregats permanents o més destacats.

b) les matèries de caràcter elemental o simplement instrumentals i altres ensenyaments sense tradició reconeguda o instaurats com a assaig, s'atribuiran als agregats o encarregats de curs».⁵²⁶

Per la seva banda, la figura de l'ajudant quedava semblantment delimitada per les funcions que li eren atribuïdes de realitzar:

«a) Ayudar a la labor de preparación de clases, especialmente en lo que se refiere a los trabajos prácticos. b) Ayudar en la labor investigadora en los Seminarios. c) Dirigir el trabajo de grupos de alumnos tanto en la labor de clase como en la de Seminario. e) Colaborar en la preparación de publicaciones. f) Cualquier otro servicio relacionado con los fines de la Facultad que el Decano pueda encomendarles».⁵²⁷

523 Estatut d'Autonomia de la Universitat de Barcelona, reproduït a UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), p. 42-43.

524 Tal com n'afirmava Pompeu Fabra, «el professor agregat solament difereix del numerari perquè el seu nomenament no és a perpetuïtat i per la flexibilitat de les seves condicions de col·laboració en la vida universitària; però la seva jerarquia docent i científica és exactament la mateixa». P. FABRA (1935), p. 140.

525 Això ho sintetitzà Pompeu Fabra: «La selecció del professorat no es fa, doncs, pel sistema de les oposicions lliures, sinó cridant a la Universitat els homes d'un prestigi científic consagrat per llur història i per la qualitat de llur obra, com es fa arreu del món amb la sola excepció d'Espanya. Els resultats avantatjosos de la vocació directa havien d'ésser particularment sensibles en la nostra terra, on tants d'homes eminents es trobaven allunyats de la Universitat i hi haurien romàs per sempre amb el sistema de les oposicions lliures». P. FABRA (1935), p. 141.

526 UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), p. 111.

527 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948), p. 14 (16-12-1933).

Mitjançant aquesta nova reglamentació del cos docent i, sobretot, de la supressió de les oposicions com a sistema de selecció del nou professorat, la Universitat enfrontava un problema de difícil encaix, amb la creació d'una realitat alternativa a l'escalafó de catedràtics universitaris de l'administració de l'Estat. És a dir, la reforma dita «radical» del quadre docent barceloní forçosament havia de topa amb la pervivència de l'escalafó manta vegades blasmat, de manera que, a la pràctica, la Universitat autònoma estava bastint un cos docent universitari autònom, que no restava integrat dins de l'esmentat escalafó –al qual només s'accedia per oposicions–, sinó directament al marge. Aquesta particularitat comportà dos danys col·laterals de signe diferent: per una banda, les reticències dels catedràtics d'altres universitats a acceptar ofertes de trasllat a Barcelona en condició d'agregats, perquè això els suposava restar al marge de l'escalafó a partir d'aleshores, cosa que afavorí l'absència d'alguns eminents especialistes cobejats per la Facultat; i, d'altra banda, l'excepcional conflicte que es donà amb la suspensió del Patronat, legalment i temporalment extensiva als docents nomenats per aquest organisme autònom.

Des d'una altra perspectiva, força ben diferent, el nomenament de professorat per part del Patronat va permetre una renovació urgent del claustre de la Facultat, incorporant una particularitat intencionalment volguda, com fou el desdoblament d'algunes càtedres. Els sectors renovadors de la Facultat –així com de la Universitat– eren força conscients que dins del claustre hi havia alguns catedràtics conservadors l'activitat docent dels quals restava ancorada en uns paràmetres que la feien poc compatible amb els nous vents que bufaven al clos universitari barceloní.⁵²⁸ Tradicionalment –com hem vist en un altre capítol–, la càtedra estava associada a un únic docent, que era el catedràtic d'aquella especialitat, i això barrava el pas a què altres catedràtics professessin també la matèria en qüestió. Així, doncs, per poder oferir una alternativa en els casos de catedràtics manifestament desfasats, es va obrir la possibilitat que altres professors també poguessin professar aquella mateixa matèria,

«defugint un acoblament rígid del professorat a una disciplina determinada i amb la possibilitat que una mateixa matèria sigui explicada amb iguals efectes acadèmics per diversos professors. Per tant, podran existir dos o més professors d'una mateixa disciplina, i cada professor podrà explicar, previ l'acord de la Facultat, ultra la disciplina de la càtedra de la qual és titular, aquella que cregui conèixer i desitgi exposar, encara que vagi oficialment a càrrec d'un altre professor».⁵²⁹

528 Antoni Ribas caracteritzà aquesta mena de catedràtics tradicionals en afirmar-ne que «no solament s'havien format en un ambient diferent, sinó que, com ocorre naturalment amb la institució de la càtedra vitalícia, havien quedat endarrerits en els seus coneixements científics, allunyats de la pràctica de l'intercanvi cultural». A. RIBAS (1976), p. 100.

529 UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a), p. 111.

Tal vegada els catedràtics de la Facultat que més pregonament presentaven un perfil força conservador, no només en un sentit ideològic –tot i que també era el cas–, sinó més aviat des d'una perspectiva de preparació acadèmica i praxi docent, foren Josep Banqué i Feliu, catedràtic de Llengua i literatura gregues, mossèn Martiniano Martínez Ramírez, catedràtic d'Història universal, i Eduardo Pérez Agudo, catedràtic de Geografia. Amb anterioritat ja s'ha fet referència als seus posicionaments antireformistes i a algunes topades amb altres companys seus de la Facultat, motiu pel qual resulta innecessari aprofundir-hi. Mitjançant la possibilitat de desdoblar càtedres, alguns alumnes van poder accedir a les seves matèries a través de la docència d'altres eminents especialistes, com ara l'hel·lenista Carles Riba i Bracons, en el cas de la llengua grega, o del geògraf francès Marcel Chevalier, en el cas de la geografia.

Precisament, el nomenament de Carles Riba com a professor agregat de la Facultat a començaments del curs 1934-1935 va generar una certa controvèrsia al si del claustre, ja que, segons que sembla, en aquells primer moment, no va ser proposat com a professor agregat, sinó com a professor encarregat de curs de Llengua grega;⁵³⁰ atès que la documentació de què disposem és contradictòria en aquest punt, no sabem del cert el moment en què s'acabà materialitzant finalment el seu nomenament com a professor agregat.⁵³¹

Certament, el Patronat va aplicar la renovació del claustre de la Universitat a bastament, amb el nomenament d'un total de 87 professors. La de Filosofia i Lletres i Pedagogia fou la facultat que, amb diferència, comptà amb més nomenaments, ja que d'aquests 87 nomenaments, 33 correspongueren al seu claustre, el que significava un percentatge gens menyspreable del 38% del total global. Amb tot, sobre el nombre de professors de la Facultat nomenats pel Patronat s'observa una disparitat de les dues fonts de què disposem, ja que Antoni Trias els quantificà en 33 professors –concretament, deu agregats i 23 encarregats de curs– i Pompeu Fabra afirmà que foren 38 els nomenats –concretament, nou agregats i 29 encarregats de curs–.⁵³²

530 En la Junta de la Facultat del 10 d'octubre de 1934, segons consta a l'acta de la reunió, el professor Antonio de la Torre «hace observar su disconformidad en el procedimiento por el que se nombra al Dr. Carlos Riba, salvando el afecto a la persona y el aprecio a sus merecimientos científicos, ya que la Facultad no le propuso para agregado y pide conste en acta esta disconformidad en el procedimiento. El Dr. Carreras se adhiere a las palabras del Dr. Torre y dice que si la Facultad hace la propuesta oportuna la votará con gusto. El Dr. Riba va a retirarse de la Junta pero el Decano le ruega que se quede pues nada se ha dicho contra su persona y manifiesta que como Decano hará al Patronato la opinión aquí expuesta». AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948) (10-10-1934), p. 55.

531 Mentre que en la documentació corresponent al personal docent consta la proposta per unanimitat de la Facultat de Carles Riba per a professor encarregat de curs de Llengua grega per al curs acadèmic 1934-1935 i el seu nomenament –bé que indatat– com a professor agregat temporal, per cinc anys, de Llengua grega, en el seu expedient personal consta que el 19 de setembre de 1934 fou nomenat pel Patronat com a professor agregat temporal de Llengua grega per cinc anys. AHUB, 37/1/2/6/14: Facultat de Filosofia i Lletres. Personal docent i mèrits científics i acadèmics; i AHUB, 01 4640: expedient personal de Carles Riba i Bracons.

532 Segons Antoni Trias, els professors agregats foren Mariano Bassols, Achille Bertrand, Alberto del Castillo, Margarida Comas, Manuel de Montoliu, Lluís Nicolau d'Olwer, Lluís Pericot, Carles Riba, Jordi

Professors incorporats pel Patronat

<i>Facultat</i>	<i>Agregats</i>		<i>Encarregats de curs</i>		<i>Total</i>	
Ciències	3	33%	6	66%	9	38%
Dret	5	24%	16	76%	21	24%
Farmàcia	2	40%	3	60%	5	6%
Filosofia i Lletres	10	30%	23	70%	33	38%
Medicina	10	53%	9*	47%	19	22%
Total	30	34%	57	66%	87	100%

Font: A. TRIAS (1935), p. 75-77.

* Inclou professors lliures.

Sigui com vulgui, no podem menystenir que efectivament el mecanisme ideat pel Patronat per «incorporar el professorat que li convingués, sense interferències superiors» li va permetre de renovar en profunditat el claustre, aconseguint de vincular amb la Universitat el bo i millor de la intel·lectualitat catalana del moment, conjuminant-hi sovint un seguit de capacitats força positives per a la tasca docent, com ara la seva elevada preparació científica en la seva especialitat, el coneixement del món universitari europeu i la seva vinculació amb el món cultural català. La valoració, entusiàsticament positiva, d'aquesta actuació concreta menada pel Patronat ens l'aporta un dels seus vocals:

«El resultado del ensayo ha sido, en general, espléndido. Ha habido por parte de los Claustros, como era inevitable, celos, subterfugios, pequeñas debilidades y cobardías individuales, pero la lista del nuevo profesorado es la más clara demostración del entusiasmo, de la vocación y del acierto con que se ha procedido. Atendiendo exclusivamente al historial científico y a las condiciones pedagógicas, han sido traídos a la Universidad los maestros más eminentes y los prestigios más preclaros. Valores antes alejados de la enseñanza o que ejercían en ella funciones secundarias han sido elevados a la más alta dignidad. A su lado se han agregado a nuestra vida científica y docente catedráticos de otras Universidades españolas destacados por su labor en ella. La lista de sus nombres y de sus actividades constituye un título de gloria para la autonomía universitaria naciente».⁵³³

Rubió i Balaguer i Ferran Soldevila, i els professors encarregats de curs, Herminio Almendros, Gabriel Alomar, Ramon d'Alós, Higini Anglès, Josep M. Balcells, Jesús M. Bellido, Pere Bohigues, José Canedo, Marcel Chevalier, Joan Coromines, Miquel Ferrà, David García Bacca, Pere Grasses, Pablo Martínez de Salinas, Joan Mascaró, Emili Mira, August Pi i Sunyer, Gertrud Richert, Joan Roura, Àngel Rubio, Miquel Santaló, Adela M. Trepà i Jaume Vicens Vives. A. TRIAS (1935), p. 75. Segons Pompeu Fabra, els professors agregats foren Dámaso Alonso, J. J. Achille Bertrand, Alberto del Castillo, Marià Bassols, Manuel de Montoliu, Lluís Nicolau d'Olwer, Lluís Pericot, Jordi Rubió i Balaguer i Ferran Soldevila, i els professors encarregats de curs, Herminio Almendros, Ramon d'Alós, Higini Anglès, Enric d'Aoust, Josep M. Balcells, Jesús M. Bellido, Pere Bohigues, Marcel Chevalier, Margarida Comas, Joan Coromines, Pere González Grasses, Nicolau d'Hartong, Guillem Díaz-Plaja, Pablo Martínez de Salinas, Joan Mascaró, Emili Mira, Francesc Mirabent, Àngel Pariente, August Pi i Sunyer, Carles Riba, Gertrud Richert, Joan Roura, Àngel Rubio, Miquel Santaló, Karl Supprian, Adela M. Trepà, Eduard Valentí Fiol, Josep Vergés i Jaume Vicens Vives. P. FABRA (1935), p. 142.

533 A. TRIAS (1935), p. 49.

D'ençà que el 1910 el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts derogà la Reial ordre de 10 de juny de 1888 –que establia que la superioritat hagués de resoldre favorablement l'admissió de cada dona que sol·licités matrícula oficial a una universitat–, es desbarrà el pas perquè les dones accedissin al món universitari com a alumnes.⁵³⁴ A la Universitat de Barcelona, per exemple, el curs 1914-1915, dels 2.211 alumnes matriculats, 94 constaven com a «hembras», i d'aquestes dones 6 eren alumnes de la Facultat;⁵³⁵ uns quinze anys més tard, el curs 1931-1932, dels 2.730 alumnes oficials, 185 constaven com a «hembras» –el terme emprat no s'havia modificat–, de les quals 39 ho eren de la Facultat.⁵³⁶ En canvi, l'accés de les dones a la docència era una qüestió ben diferent, ja que no fou fins al 1926 quan per primer cop una dona accedí a la funció docent a la Facultat; es tractava d'Adela M. Trepà i Massó, i hi exercí com a ajudant de classes pràctiques de Llengua i literatura llatines.⁵³⁷ El nombre de dones docents a la Facultat no s'amplià fins al curs 1933-1934, quan el Patronat encetà la tasca resoluta de renovar-ne el claustre docent. Aquell curs, d'un total de 68 professors, només quatre eren dones: l'esmentada Adela M. Trepà, com a professora encarregada de curs d'Epigrafia grega i romana;⁵³⁸ Margarida Comas i Camps, com a professora agregada de Biologia infantil;⁵³⁹ Gerturd Richert, com a professora encarregada de curs d'Història de l'Art; i Pierina Moletta, com a lectora d'italià.⁵⁴⁰

La renovació del claustre menada pel Patronat suscità, com afirmà Antoni Trias, «recelos, subterfugios, pequeñas debilitades y cobardías», cosa d'altra banda ben pròpia de la condició humana; però, més enllà d'aquestes reaccions que sovint es materialitzaren en oposició als

534 Vegeu C. FLECHA (1996). *Las primeras universitarias en España, 1872-1910*. Madrid: Narcea; i DD.AA. (2010a). *Doctes, doctores i catedràtiques. Cent anys d'accés lliure de la dona a la universitat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

535 INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1916). *Anuario Estadístico de España. Año II. 1915*. Madrid: Imprenta de los sobrinos de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos, p. 438. La distribució per facultats i carreres era: Dret, 0; Medicina, 3; Filosofia i Lletres, 6; Ciències, 9; Farmàcia, 3; Practicants, 29; i Llevadores, 49.

536 INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y ESTADÍSTICO (1933). *Anuario Estadístico de España. Año XVII. 1931*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra. La distribució per facultats era: Ciències, 62; Dret, 7; Farmàcia, 49; Filosofia i Lletres, 39; i Medicina, 28.

537 AHUB, 01 5692: expedient personal d'Adela M. Trepà i Massó.

538 Adela M. Trepà fou llatzinista i traductora, deixeble de Joaquim Balcells i Pere Bosch Gimpera i també alumna de Carles Riba a la càtedra de llengua i literatura gregues de la Fundació Bernat Metge. Doctorada el 1926, va estar pensionada a Alemanya. Catedràtica de llengua i literatura francesa de secundària, col·laborà amb la Fundació Bernat Metge i professà Epigrafia a la Facultat. Després de la Guerra Civil exercí exclusivament a l'ensenyament secundari. AHUB, 01 5692: expedient personal d'Adela M. Trepà i Massó. Vegeu M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.) (2011), p. 331-333.

539 Margarida Comas, pedagoga, doctorada en Ciències Naturals, va ser professora a l'Escuela Normal de Maestras de Tarragona, que arribà a dirigir, i de l'Escola Normal de la Generalitat. A la Facultat, fou professora agregada –única dona amb aquesta categoria– de Biologia infantil. Durant la Guerra Civil es desplaçà al Regne Unit fent-se càrrec dels nens que s'hi van refugiar i fent «propaganda antifeixista»; va romandre exiliada en aquest país. AHUB, 01 1420: expedient personal de Margarida Comas i Camps. Vegeu A. MOREAU; I. VILAFRANCA (curs.) (1998). *Margarida Comas, pedagoga, 1892-1973*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

540 AHUB, B2: Universitat Autònoma. Personal.

acords del Patronat, sobretot pel que podien arribar a tenir de qüestionament de l'estatus del catedràtic, l'oposició més forta, per tal com no obeïa a accions personals sinó institucionals, s'esdevingué a finals de 1934, quan el ministeri decretà la suspensió del Patronat i, a més, s'empressonaren alguns dels seus membres arran dels Fets d'Octubre. Aquesta qüestió ja ha estat tractada en un altre capítol d'aquest treball, i no hi incidirem ara; però sí pertoca recordar que aquesta mesura radical tingué efectes profunds sobre el claustre de la Universitat perquè vingué acompanyada de la suspensió del professorat que havia estat nomenat pel Patronat, generant-hi un conflicte col·lectiu sense precedents. Efectivament, a principis de novembre de 1934 el Comissari General d'Ensenyament nomenat pel Govern de la República va comunicar a l'aleshores rector accidental, José Mur Ainsa, perquè al seu torn ho fes saber als degans de totes les facultats, l'acomiadament del personal docent, administratiu i subaltern contractats pel Patronat. L'argument justificatiu d'aital mesura no va ser altre que no tingués coneixença de l'existència de l'assignació de la Generalitat al pressupost de la Universitat.⁵⁴¹

Concretament, Prieto Bances comunicava el següent:

«1. Que se suspende en sus funciones a todo el personal nombrado por el Patronato mientras no se resuelva el caso jurídico y la situación económica planteada.

2. Que V.I. convoque a todos los Catedráticos numerarios de esta Facultad para que informen sobre la posibilidad del mantenimiento, modificación o sustitución a que pueden obligar las circunstancias.

3. Que no se dé posesión ninguna al personal recientemente nombrado por el Patronato mientras otra cosa no se disponga.

4. Que por los mismos Catedráticos numerarios se haga una propuesta de aquellos profesores eminentes que, en calidad de encargados de curso, el Estado pudiera sostener.

5. Que igualmente informen sobre la concesión de validez académica a las prácticas realizadas en Clínicas y Laboratorios extrauniversitarios.

6. Que en el plazo más breve posible y teniendo en cuenta lo anterior, se indique a esta Comisaría la fecha de apertura de curso y el plazo en que debe terminar el período de matrícula.

Y por último, 7. Que todo el personal nombrado por el Patronato y a quien afecta esta suspensión en sus funciones, puede formular individualmente y por escrito ante esta Comisaría, en un plazo de ocho días, las alegaciones que estime pertinentes, no solo respecto a su situación personal sino también a los planes de estudio de cada Facultad y a los problemas universitarios más importantes que han de resolverse».⁵⁴²

541 La Universitat en funció del seu règim d'autonomia rebia un finançament a parts iguals del Govern de l'Estat i de la Generalitat de Catalunya. El Comissari General d'Ensenyament adduïa com a justificació de la seva decisió que noves li constava la consignació de l'Estat però no de la Generalitat de Catalunya, «olvidando que existían las consignaciones aprobadas por el Parlamento catalán». A. TRIAS (1935), p. 61. A més, segons establia l'Estatut d'Autonomia de 1933, el Patronat gaudia de llibertat per redactar el pressupost i administrar el seu patrimoni.

542 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948) (1-3-1935), p. 65. També citat a A. TRIAS (1935), p. 85.

Com a reacció davant la situació de suspensió del Patronat i empresonament d'alguns dels seus membres, però sobretot, també, per la suspensió del personal, dimití el degà de la Facultat, Joaquim Xirau, tal com recull l'ofici que el 10 de novembre va trametre al Comissari General d'Ensenyament:

«Convocada la Facultad en su forma reglamentaria para la tarde de hoy, entero de la orden de V.E. sobre la suspensión de profesores de esta Universidad. Estimando esta resolución y las causas que la motivan contraria al espíritu, a los ideales y a la tradición de esta Facultad repetidamente ratificados con voto unánime y a los cuales he consagrado todo mi espíritu, me creo en el deber ineludible de presentar ante V.E. la dimisión irrevocable de mi cargo de Decano».⁵⁴³

Aquesta situació inèdita generada per la mesura menada pel Comissari General d'Ensenyament, en el cas de la Facultat, afectava a tot el cos docent a excepció dels professors numeraris o catedràtics, la qual cosa posava en dubte la possibilitat d'impartir les matèries programades per al curs 1934-1935. La reacció positiva de tot plegat vingué de la mà dels professors afectats per la mesura, que decidiren impartir les seves matèries tot i no rebre el sou, actitud que fou igualment adoptada pel personal administratiu i subaltern. Aquesta situació totalment excepcional i anòmala es va perllongar durant tot el temps en què restà suspès el Patronat de la Universitat.

La potestat de nomenament de professorat per part del Patronat va ser objecte de discussió dins de la Facultat quan, després de les eleccions de febrer de 1936, es va procedir a reformar l'Estatut de la Universitat, acció que finalment no reeixí per les circumstàncies excepcionals que es donaren arran l'inici de la Guerra Civil.⁵⁴⁴ En aquell debat es defensaren postures contraposades pel que feia a aquets potestat, en el sentit que alguns professors la reclamaven com a exclusiva de la Facultat i d'altres entenien que la iniciativa havia de correspondre al Patronat; posat el tema a votació, en acabat, predominà el criteri d'aquests darrers.⁵⁴⁵

543 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948) (1-3-1935), p. 66. També citat a A. TRIAS (1935), p. 85.

544 Sobre aquesta proposta de reforma, vegeu F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008a), p. 60-61.

545 Segons consta a l'acta de la Junta: «Se promueve amplia discusión sobre los extremos que hacen referencia al nombramiento de los profesores por iniciativa del Patronato y de la facultad. Los Dres. Serra, Apraiz y Font defienden la iniciativa solo para la Facultad. Los Dres. Calsamiglia y Rubió defienden el criterio opuesto, al que se adhiere el Dr. Xirau. El Dr. Bosch razona la propuesta de que el patronato tenga iniciativa en los nombramientos. El Dr. Carreras se muestra contrario a ello. Después de intervenir, entre otros, el Dr. Bassols, se pone a votación si el Patronato debe tener o no iniciativa: votan que sí, los doctores Balcells (J. M.), Bassols, Pericot, Balcells (J.), Apraiz, Valbuena, Banqué, Roura, Calsamiglia y Xirau. Total 10. Votan no los doctores Font, Carreras, Banqué y Serra Húnter. Total 4, se abstienen el Dr. Castillo y los estudiantes Sres. Pujol y Berenguer. Se acuerda pues no proponer modificación a la propuesta». AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948) (2-5-1936), p. 168.

8.2. Perfil científic i docent

El curs 1933-1934 fou el primer de vigència de l'autonomia de la Universitat de Barcelona, després de dos cursos previs en què la Facultat gaudí provisionalment d'un règim d'autonomia propi. Vol dir això que s'arribà a aquell curs amb un cert camí ja fet en la direcció de la renovació del claustre, programa que es veié definitivament reforçat amb el nou marc autonòmic i, sobretot, amb l'aplicació que en féu el Patronat. En iniciar-se aquell curs el claustre de la Facultat estava format per 68 professors, dels quals 16 eren professors numeraris o catedràtics —és a dir, els antics catedràtics de l'escalafó del ministeri—, 10 eren professors agregats, 4 eren professors auxiliars —una figura docent a extingir segons l'Estatut—, 23 eren professors encarregats de curs, 11 eren professors ajudants distribuïts o adscrits a les seccions de la Facultat i, finalment, 4 eren lectors d'idiomes moderns.⁵⁴⁶

Professors numeraris o catedràtics (1933)

<i>Nom</i>	<i>Matèria</i>
Josep V. Amorós	Arqueologia i Numismàtica
Ángel Apraiz	Teoria i Història de l'Art, Literatura moderna
Joaquim Balcells	Filologia clàssica
Josep Banqué	Llengua i literatura gregues
Pere Bosch Gimpera	Prehistòria i Història antiga
Tomàs Carreras i Artau	Filosofia i Sociologia
Pompeu Fabra	Filologia catalana
Pere Font i Puig	Filosofia
Martiniano Martínez	Història universal
Josep M. Millàs	Filologia semítica
Eduardo Pérez Agudo	Geografia
Lluís Segalà	Filologia clàssica
Jaume Serra Húnter	Filosofia
Antonio de la Torre	Història d'Espanya
Àngel Valbuena Prat	Literatura espanyola i lingüística castellana
Joaquim Xirau	Filosofia i Pedagogia

Font: AUB, B2: Universitat Autònoma. Personal.

⁵⁴⁶ AHUB, B2: Universitat Autònoma. Personal.

Professors agregats (1933)

<i>Nom</i>	<i>Matèria</i>
Marià Bassols	Llengua i literatura llatina
Achille Bertrand	Literatura francesa
Albert del Castillo	Història medieval
Margarida Comas	Biologia infantil i Metodologia
Manuel de Montoliu	Literatura castellana. Literatura general
Lluís Nicolau d'Olwer	Llatí i Literatura llatina medieval
Lluís Pericot	Etnografia
Carles Riba	Llengua grega
Jordi Rubió i Balaguer	Literatura catalana. Literatura castellana
Ferran Soldevila	Història de Catalunya

Font: AUB, B2: Universitat Autònoma. Personal.

Professors auxiliars temporals (1933)

<i>Nom</i>	<i>Matèria</i>
Albert Bonet	Filosofia
Josep M. Calsamiglia	Filosofia
Francesc X. de Salas	Història medieval
Josep de C. Serra	Prehistòria i Història antiga

Font: AUB, B2: Universitat Autònoma. Personal.

Professors encarregats de curs (1933)

<i>Nom</i>	<i>Matèria</i>
Hermíni Almendros	Metodologia i organització escolar
Gabriel Alomar	Literatura castellana
Ramon d'Alós-Moner	Literatura italiana i Epigrafia medieval
Higini Anglès	Història de la Música
Josep M. Balcells	Història de l'Art
Jesús M. Bellido	Fisiologia aplicada a l'Escola i Higiene escolar
Pere Bohigas	Paleografia i Diplomàtica
Josep Canedo	Lingüística indoeuropea
Marcel Chevalier	Geografia física
Joan Coromines	Filologia romànica
Miquel Ferrà	Català
David García Bacca	Filosofia
Pere Grases	Llengua aràbiga
Pablo Martínez de Salinas	Metodologia
Joan Mascaró	Literatura anglesa
Emili Mira	Psicologia infantil i Psicotècnia
August Pi i Sunyer	Fisiologia
Gertrud Richert	Història de l'Art
Joan Roura	Didàctica i Organització escolar
Àngel Rubio	Geografia
Miquel Santaló	Metodologia
Adela M. Trepac	Epigrafia grega i romana
Jaume Vicens Vives	Història moderna

Font: AUB, B2: Universitat Autònoma. Personal.

Professors ajudants (1933)

<i>Nom</i>	<i>Matèria</i>
Ramon Aramon i Serra	Filologia romànica
Enric Bagué	Història medieval
Domènec Casanovas	Filosofia
Guillem Díaz-Plaia	Literatura castellana
Jordi Maragall	Pedagogia
Eduard Nicol	Pedagogia
Marçal Olivar	Literatura catalana
Joan Petit	Filologia clàssica
Joan Rieradevall	Filologia semítica
Jordi Udina	Filosofia
Eduard Valentí	Filologia clàssica

Font: AUB, B2: Universitat Autònoma. Personal.

Lectors (1933)

<i>Nom</i>	<i>Matèria</i>
Enric d'Aloust	Francès
Nicolau d'Hartong	Rus
Pierina Moletta	Italià
Karl Supprian	Alemanys

Font: AUB, B2: Universitat Autònoma. Personal.

De totes les categories docents esmentades, interessa destacar especialment dues: la de professors agregats, perquè respon a l'interès manifest per part de la Facultat d'incloure dins del seu claustre un seguit de docents d'una manera prevalent, i la dels professors encarregats de curs, perquè fou l'eina principal per poder desplegar de manera adient el pla docent de la Facultat i l'orientació pedagògica renovada que s'hi esqueia.

Dins del grup de professors agregats hi havia una minoria que eren catedràtics d'altres universitats i que havien estat reclamats per la Universitat de Barcelona per ser integrats al claustre de la Facultat. Tal foren els casos d'Alberto del Castillo, de la Universitat de Santiago de Compostel·la, Marià Bassols, de la Universitat de Granada, i de Lluís Pericot, de la Universitat de València; així com la de J. J. Achille Bertrand, catedràtic de la Universitat de Lille.⁵⁴⁷ A més de Margarida Comas, de la Secció de Pedagogia, i de Ferran Soldevila, de la Secció d'Història, la resta de professors agregats ho foren a la Secció de Lletres, que es veié força reforçada amb la incorporació com a agregats de Manuel de Montoliu, Lluís Nicolau d'Olwer,

⁵⁴⁷ Sobre Alberto del Castillo, vegeu E. (1980b). «Prof. Alberto del Castillo Yurrita (1899-1976)». *Ampurias*, 41-42, p. 495-505; i G. PASAMAR; I. PEIRÓ (2002), p. 175-176. Sobre Marià Bassols, vegeu M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.) (2011), p. 319-322; i P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 64-66. I sobre Lluís Pericot, vegeu E. RIPOLL (1980c). «Prof. Lluís Pericot Garcia (1899-1978)». *Ampurias*, 41-42, p. 507-517; A. SIMON (dir.) (2003), p. 913-914; M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.) (2011), p. 302-305; i P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 64-66.

Carles Riba i Jordi Rubió i Balaguer.⁵⁴⁸ Tot i que en algun cas l'agregació es plantejà com a definitiva, en la majoria de casos ho foren de manera temporal. A notar, així mateix, que amb les agregacions de Jordi Rubió i Balaguer i de Ferran Soldevila es pretenia reforçar la integració de dos dels àmbits fonamentals del coneixement de la cultura catalana, com eren la seva llengua i literatura i la seva història. En aquest sentit, s'acordà que la càtedra de Literatura catalana tingués el nom de càtedra Milà i Fontanals i la d'Història de Catalunya, el nom de càtedra Rubió i Lluch.⁵⁴⁹

D'altra banda, sota la condició de professor encarregat de curs la Facultat integrà a l'activitat docent un estol notable d'especialistes de primer nivell. Aquesta categoria docent hi era la més nombrosa, amb uns 23 membres en iniciar-se el curs. Per seccions, la més ben dotada d'encarregats de curs fou la de Lletres, ja que hi eren adscrits nou docents —l'escriptor Gabriel Alomar, l'historiador de la cultura Ramon d'Alós-Moner, el bibliotecari Pere Bohigas, el lingüista Josep Canedo, el filòleg Joan Coromines, l'escriptor Miquel Ferrà, l'escriptor Pere Grases, el traductor Joan Mascaró i la llatinista Adela M. Trepà—, seguida de la nova secció de Pedagogia, en la qual hi havia set encarregats de curs —el pedagog Herminio Almendros, el metge Jesús M. Bellido, el pedagog Pablo Martínez de Salinas, el psicòleg Emili Mira, el metge August Pi i Sunyer i els pedagogs Joan Roura i Miquel Santaló—. Una dotació gairebé semblant tenia la secció d'Història, amb sis encarregats de curs —el musicòleg mossèn Higiní Anglès, l'historiador de l'art Josep M. Balcells, el geòleg Marcel Chevalier, la historiadora de l'art Gertrud Richert, el geògraf Àngel Rubio i l'historiador Jaume Vicens Vives—; en canvi, la sec-

548 Sobre Ferran Soldevila, vegeu E. PUJOL (1995). *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*. Catarroja: Afers; G. PASAMAR; I. PEIRÓ (2002), p. 598-599; A. SIMON (dir.) (2003), p. 1105-1109; E. PUJOL (2003). *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*. Catarroja: Afers; P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 419-421; E. PUJOL (2015). *Tres imprescindibles: F. Soldevila, J. Vicens Vives i P. Vilar. Elements per a un cànon historiogràfic català*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; i A. ESTIVILL (2016), p. 131-133. Sobre Manuel de Montoliu, vegeu J. MASSOT (2001). «Manuel de Montoliu, defensor de la unitat espanyola i de l'idioma nacional». A: *Escriptors i erudits contemporanis*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 155-171; A. SIMON (dir.) (2003), p. 827-828; P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 275-277; i A. ESTIVILL (2016), p. 65-66. Sobre Lluís Nicolau d'Olwer, vegeu C. MIRALLES; M. MUNDÓ. (2000). *Lluís Nicolau d'Olwer. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; G. PASAMAR; I. PEIRÓ (2002), p. 441-443; A. SIMON (dir.) (2003), p. 854-855; A. (2007). «Estudi introductori». A: LL. NICOLAU D'OLWER. *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 11-85; M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.) (2011), p. 276-279; i A. ESTIVILL (2016), p. 66-69. Sobre Carles Riba, vegeu J. MEDINA (1989). *Carles Riba (1893-1959)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; C. MIRALLES (2009). *Carles Riba i la Universitat*. Barcelona: Universitat de Barcelona; M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.) (2011), p. 289-290; P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 352-353; i A. ESTIVILL (2016), p. 72-75. I sobre Jordi Rubió i Balaguer, vegeu A. SIMON (dir.) (2003), p. 1033-1036; M. BATLLORI (2004). «Jordi Rubió i Balaguer, professor i mestre (Introducció a *Humanisme i Renaixement*)». A: J. MALÉ; R. CABRÉ; M. JUFRESA (curs.). *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans Mestres de la Filologia Catalana i la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 107-116; J. MASSOT (2006a). «Jordi Rubió i Balaguer». A: *Memòria: curs 2005-2006*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 42-64; P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 372-374; i A. ESTIVILL (2016), p. 35-38.

549 *La Publicitat (1-12-1933)*, p. 6.

ció de Filosofia només comptava amb un únic encarregat de curs: el filòsof mossèn David García Baca.

En general, un indicador del tarannà marcadament intel·lectual de les noves incorporacions al claustre de la Facultat fou la seva projecció en el món cultural català. Si durant el període anterior a 1931 la projecció dels docents de la Facultat era circumscrita a un grup força ben perfilat i alhora també molt reduït dins del conjunt de Filosofia i Lletres —com s’ha vist en capítols precedents—, durant la dècada de 1930 esdevingué notablement major la presència de professors vinculats a diverses institucions i plataformes culturals i acadèmiques catalanes rellevants, com ara l’Acadèmia de Bones Lletres, l’Ateneu Barcelonès, els Estudis Universitaris Catalans, l’Institut d’Estudis Catalans, l’Escola de Bibliotecàries o la Fundació Bernat Metge, entre altres. D’aquesta manera, del professorat del curs 1933-1934, format per 68 docents, 22 (un 32,6%) eren, o ho serien, membres de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, 17 (un 25%) eren membres, o ho serien, de l’Institut d’Estudis Catalans, 14 (un 20,5%) professaven o professarien a l’Escola de Bibliotecàries, i 14 estaven o havien estat vinculats a la Fundació Bernat Metge.⁵⁵⁰ Vol dir això que, per primer cop en la seva història, la Facultat comptava amb un equip docent totalment integrat en la vida cultural, establint-se una línia de connexió prego-na entre aquest últim i el món universitari; d’aquesta manera, a més, es materialitzava com una realitat el que afirmava el projecte d’autonomia universitària de 1931 —no pas l’Estatut de 1933— quan proclamava, al seu article 6, que «la Universitat ha d’ésser abans que tot un orgue propulsor de la cultura catalana». I més enllà de la rotunditat de les xifres apuntades, també cal considerar la posició central que hi ocupaven alguns d’aquests professors de la Facultat, que, a més, eren referents de les seves especialitats; a tall d’exemple, podem esmentar els casos de Ramon d’Alós-Moner, Pere Bosch Gimpera, Pompeu Fabra, Lluís Nicolau d’Olwer, Carles Riba, Jordi Rubió i Balaguer o Ferran Soldevila, entre altres.

Vinculació amb entitats culturals

Professor	RABLI	EUC	IEC	EB	FBM
Herminio Almendros	—	—	—	—	—
Gabriel Alomar	—	—	—	—	—
Ramon d’Alós-Moner	sí	—	sí	sí	—
Josep V. Amorós	—	—	—	sí	—
Higini Anglès	sí	—	sí	—	—
Enric d’Aloust	—	—	—	—	—
Ángel Apraiz	—	—	—	—	—
Ramon Aramon i Serra	—	—	sí	—	—
Enric Bagué	—	—	—	—	—
Joaquim Balcells	sí	—	—	—	sí
Josep M. Balcells	—	—	—	—	—

⁵⁵⁰ INSTITUT D’ESTUDIS CATALANS (1997); A. BALCELLS; E. PUJOL (2008); A. BALCELLS (2011); P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012); M. FRANQUESA (2013); i A. ESTIVILL (2013).

8. LA RENOVACIÓ DEL CLAUSTRE

Josep Banqué	–	–	–	–	–
Marià Bassols	sí	–	–	–	–
Jesús M. Bellido	–	–	–	–	–
Achille Bertrand	–	–	–	–	–
Pere Bohigas	sí	–	sí	sí	–
Albert Bonet	–	–	–	–	–
Pere Bosch Gimpera	sí	sí	sí	–	sí
Josep M. Calsamiglia	–	–	–	–	–
Josep Canedo	–	–	–	–	–
Tomàs Carreras i Artau	sí	–	–	–	–
Domènec Casanovas	sí	–	–	–	–
Alberto del Castillo	–	–	–	–	–
Marcel Chevalier	–	–	–	–	–
Margarida Comas	–	–	–	–	–
Joan Coromines	–	–	sí	–	sí
Guillem Díaz-Plaja	sí	–	–	sí	–
Pompeu Fabra	–	sí	sí	sí	–
Miquel Ferrà	–	–	–	–	sí
Pere Font i Puig	sí	–	–	–	–
David García Bacca	–	–	–	–	–
Pere Grases	sí	–	–	–	–
Nicolau d'Hartong	–	–	–	–	–
Jordi Maragall	sí	–	–	sí	–
Martiniano Martínez	–	–	–	–	–
Pablo Martínez de Salinas	sí	–	–	–	–
Joan Mascaró	–	–	–	–	–
Josep M. Millàs	sí	–	–	–	–
Emili Mira	–	–	–	–	–
Pierina Moletta	–	–	–	–	–
Manuel de Montoliu	sí	–	–	sí	sí
Eduard Nicol	–	–	–	–	–
Lluís Nicolau d'Olwer	–	–	sí	sí	sí
Marçal Olivar	–	–	–	sí	sí
Eduardo Pérez Agudo	–	–	–	–	–
Lluís Pericot	sí	–	–	–	–
Joan Petit	–	–	–	–	sí
August Pi i Sunyer	–	–	sí	–	–
Carles Riba	sí	–	sí	sí	sí
Gertrud Richert	–	–	–	–	–
Joan Rieradevall	–	–	–	–	–
Joan Roura	–	–	–	–	–
Ángel Rubio	–	–	–	–	–
Jordi Rubió i Balaguer	sí	sí	sí	sí	–
Francesc X. De Salas	sí	–	–	–	–
Miquel Santaló	–	–	–	–	–
Lluís Segalà	sí	sí	sí	sí	sí
Jaume Serra Húnter	sí	–	sí	–	sí

Josep de C. Serra Ràfols	–	–	sí	–	–
Antonio de la Torre	sí	–	–	–	–
Adela M. Trepát	–	–	–	–	sí
Jordi Udina	–	–	–	–	–
Àngel Valbuena	–	–	–	sí	–
Eduard Valentí	sí	–	sí	–	sí
Jaume Vicens Vives	sí	–	sí	–	–
Joaquim Xirau	–	–	–	sí	–

Font: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1997); A. BALCELLS; E. PUJOL (2008); A. BALCELLS (2011); P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012); M. FRANQUESA (2013); i A. ESTIVILL (2013).

9. EL SOTRAC DE LA GUERRA CIVIL

EL COP D'ESTAT de juliol de 1936 afectà directament la Universitat de Barcelona, ja que en la matinada del dia 19 l'edifici universitari fou ocupat per un grup de militars revoltats del 3r esquadró del 4t regiment de cavalleria (Montesa) procedent de la caserna del carrer Tarragona. Aquest grup estava encapçalat pel comandant Luis Gibert de la Cuesta i hi col·locà metralladores en emplaçaments estratègics. Amb tot, presentaren una resistència dèbil davant l'esquadra de la Guàrdia Nacional Republicana comandada pel coronel Antonio Escobar que s'hi atansà i, al capdavant, recularen i es rendiren poc abans de les tres de la tarda, moment a partir del qual els enfrontaments armats a la propera plaça de Catalunya es decantaren vers les forces lleials a la República —l'antiga Guàrdia Civil—. ⁵⁵¹ Aquest episodi violent marcà l'inici d'una nova etapa convulsa dins de la Facultat, com en tota la Universitat de Barcelona, perllongada durant els quasi tres anys següents de la Guerra Civil encetada arran el fracàs d'aital cop d'estat.

No podem oblidar que durant aquest període el món universitari espanyol no es deslliurà pas de la sotragada de la guerra i, així com Espanya restà dividida en dues zones enfrontades, també les universitats espanyoles hagueren de restar dividides. Les universitats de Madrid i de Barcelona, que eren les més importants d'aquells anys, romangueren durant bona part del conflicte en la zona controlada pels partidaris de la legalitat republicana, bé que en condicions força ben diferents ja que la Universitat de Madrid fou front de guerra d'ençà el novembre de 1936 i fins a la caiguda de la capital, i en patí abastament els efectes a les seves instal·lacions de la Ciutat Universitària, i, en canvi, la Universitat de Barcelona estigué tothora en zona de rereguarda fins a la caiguda de Barcelona el 26 de gener de 1939. ⁵⁵² Tot i amb això, la Universitat de Barcelona com a institució i els seus membres es veieren afectats pels trasbalsos de la Guerra Civil. La Universitat en conjunt patí els efectes de la reorientació de les prioritats econòmiques de la Generalitat de Catalunya cap a la guerra; hagué de suspendre les seves classes o bé realitzar-les sota una precarietat absoluta; i, així mateix, es veié malmesa pels bombardejos aeris de març de 1938. Per la seva banda, els membres de la institució tampoc restaren

⁵⁵¹ F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008a), p. 82; A. BALCELLS (2013), p. 28; i V. HURTADO; A. SEGURA; J. VILLARROYA (2010). *Atlas de la Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: DAU; Universitat de Barcelona, p. 74-77.

⁵⁵² J. A. GONZÁLEZ (2008). «El frente de la Ciudad Universitaria». A: S. LÓPEZ-RÍOS; J. A. GONZÁLEZ (coords.). *La Facultad de Filosofía y Letras de Madrid en la Segunda República. Arquitectura y Universidad durante los años 30*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales; Ayuntamiento de Madrid; Ediciones de Arquitectura, p. 552-573.

aliens a la nova situació esdevinguda d'ençà mitjan 1936: el professorat universitari, majoritàriament republicà però també de tarannà conservador —era gent d'ordre principalment—, fou objecte de purga per part del Govern de la República i de la Generalitat, i altrament, en alguns casos, li afectaren les mobilitzacions, les quals delmaren semblantment l'alumnat.⁵⁵³

Entre 1936 i 1939 la Facultat experimentà una evolució molt semblant a la de la Universitat de Barcelona en general. D'aquesta manera, podríem agrupar els esdeveniments que s'hi produïren en dues fases: una primera, que compregué el curs 1936-1937, sota el mandat excepcional del rector-comissari Pere Bosch Gimpera —catedràtic de la Facultat—; i una segona, encetada a l'octubre de 1937, quan es recuperà el règim d'autonomia i es reestablí plenament el Patronat presidit per Pompeu Fabra —també catedràtic de la Facultat—, i que s'estengué fins a l'ocupació de Barcelona per les tropes franquistes a començos de 1939.

9.1. El rectorat-comissariat

Arran el fracàs del cop d'estat a Barcelona, es creà una situació totalment excepcional en què les milícies obreres assoliren el control absolut de la ciutat i reemplaçaren el poder institucional representat per la Generalitat de Catalunya i el Govern de la República. La deriva revolucionària, d'extraordinària efervescència, possiblement atemorí els membres barcelonins del Patronat de la Universitat, que era una institució que simbolitzava un cert elitisme classista en l'imaginari col·lectiu. Aquest grup —Pompeu Fabra, Joaquim Balcells, August Pi i Sunyer, Joaquim Trias i Josep Xirau—, que no va poder contactar amb la resta de membres establerts a Madrid, va acordar el 23 de juliol delegar les seves funcions en el rector Bosch Gimpera, bo i considerant que es trobaven mancats de capacitat per continuar tirant endavant les seves competències amb garanties.⁵⁵⁴ Pocs dies després, la Generalitat de Catalunya nomenà Pere Bosch Gimpera rector-comissari de la Universitat i suspengué de les seves funcions el Patronat, mantenint d'aquesta manera el govern autonòmic el control sobre aquesta institució cultural, que passaria a ser anomenada Universitat de Catalunya. Amb tot, dins de la Universitat es van crear diversos comitès que, al capdavall, foren agrupats en un de sol: el Comitè Revolucionari de Professors, Estudiants i Obrers de la Universitat de Barcelona, conformat per membres de les organitzacions obreres i representants de la Comissaria, el qual restaria operatiu fins a la seva dissolució el setembre de 1936.⁵⁵⁵

⁵⁵³ Vegeu A. BALCELLS (2013), p. 9-12.

⁵⁵⁴ AHUB, A3: Llibre d'actes del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (23-6-1923).

⁵⁵⁵ F. GRACIA (2011), p. 328-332. La composició d'aquest Comitè, segons el plec de càrrecs de la Comissió depuradora contra Jaume Vicens Vives el 1940, l'integraven el rector Pere Bosch Gimpera, Ambrosi Carrión, Jaume Vicens Vives, Josep Navarro i Costabella, Fèlix Martí Ibàñez, Bernardo Esparza i Francisco Crespillo. J. M. MUÑOZ (1997). *Jaume Vicens Vives. Una biografia intel·lectual*. Barcelona: Edicions 62, p. 91.

En el clima de revolució social durant l'estiu de 1936 s'esdevingué l'assassinat d'alguns professors de la Universitat i la fugida d'altres.⁵⁵⁶ Entre aquests últims hi havia el catedràtic de Dret polític i filosofia del dret Gonzalo del Castillo —indirectament relacionat amb la Facultat per la figura del seu fill Alberto del Castillo, que n'era catedràtic—, el qual en la documentació decomissada a un dels manaires locals de la revolta, el capità Luis López Varela, figurava com a futur rector de la Universitat en cas d'èxit; Gonzalo del Castillo va passar tota la guerra amagat en un poble. L'altre cas relacionat amb la Facultat fou el de Joaquim Balcells, catedràtic de Llengua i literatura llatines i secretari del Patronat, que, havent estat acusat de «destacado miembro de la Lliga y del derecho semítico» per algunes publicacions obreres, hagué de fugir cap a Suïssa, on morí a l'octubre de 1936.⁵⁵⁷ En aquest context, el Patronat, en la seva darrera reunió abans del seu cessament, acordà lliurar al ministeri i al conseller una llista de catedràtics «notoriamente significados enemigos del régimen», atesa l'obligació a fer-ho en raó del decret de 21 de juliol, «por el cual se decreta el cese de todos los funcionarios que hayan tomado parte en el movimiento subversivo o que sean notoriamente enemigos del régimen». Els professors apuntats pel Patronat eren Gonzalo del Castillo, Blas Pérez González i Francisco Gómez del Castillo, de Dret; Ángel Antonio Ferrer Cagigal i Salvador Gil Vernet, de Medicina; i Martiniano Martínez Ramírez i Eduardo Pérez Agudo, de Filosofia i Lletres i Pedagogia.⁵⁵⁸ L'endemà la Generalitat acordà la suspensió dels catedràtics proposats pel Patronat i hi afegí uns altres professors: Josep M. Trias de Bes, Eugenio Coello Calón i Eusebio Díaz González, de Dret; Manuel Taure Gómez, Mariano Soria Escudero i Dídac Ferrer Fernández, de Medicina; Cándido Torres Casanovas, Ramon Casamada Mauri i Enric Soler Batlle, de Farmàcia; Benito Fernández Riofrío i José Mur Ainsa, de Ciències; i Lluís Segalà, Antonio de la Torre i Tomàs Carreras i Artau, de Filosofia i Lletres i Ciències.⁵⁵⁹ Finalment, s'hi afegiren entre la nòmina de professors separats de la Universitat aquells altres més que foren jubilats per l'Estat: Ramon Casamada Mauri, Xavier Palomas Pons, Lluís Segalà Estalella, Eduard Alcobé Arenas, Josep Fuset Tubià, Josep Banqué Feliu i Miquel Barrera Alsina.⁵⁶⁰

556 Els professors assassinats foren Ramon Casamada i Mauri, Francesc Palomas i Bons i Salvador Tayà i Filella, de la Facultat de Farmàcia. P. BOSCH (1980), p. 197.

557 P. BOSCH (1980), p. 198-199; F. VILANOVA (2002). «Guerra i mort de l'Escola de Barcelona (i de la Universitat Autònoma). Una aproximació». A: F. GRACIA; J. M. FULLOLA; F. VILANOVA. *58 anys i 7 dies. Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot (1919-1974)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 63. Citat a J. LL. VIDAL (2004). «Joaquim Balcells, el llatí de la Universitat Autònoma». A: J. MALÉ; R. CABRÉ; M. JUFRESA (CURS.). *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans Mestres de la Filologia Catalana i la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 93-94; i A. BALCELLS (2013), p. 31.

558 AHUB, A3: Llibre d'actes del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (7-8-1936), p. 43.

559 AHUB, 37/1/1/7/25: Problemes universitaris arran el 19 de juliol.

560 AHUB, B1: Personal universitari. Mobilitzacions, depuracions de personal i altres assumptes. Orden relacionando los profesores de Universidad, sancionados hasta la fecha, en el sentido que se expresa (22-11-1937). *Gaceta de Madrid*, 329 (25-11-1937), p. 709-711.

En termes generals, la majoria dels professors universitaris purgats presentaven una trajectòria palesa d'oposició al règim autonòmic i al Patronat, i, tot i que n'hi havia que eren força conservadors i notòriament partidaris de la rebel·lió, també n'hi havia d'altres que s'havien posicionat a favor de les mesures renovadores i autonomistes com, per exemple, Tomàs Carreras i Artau. Tot plegat, els docents de la Facultat que havien estat afectats per les mesures depuradores del Govern de la República i de la Generalitat de Catalunya havien estat els catedràtics Martiniano Martínez Ramírez (Història universal), Eduardo Pérez Agudo (Geografia), Lluís Segalà i Estalella (Grec), Antonio de la Torre del Cerro (Història d'Espanya), Tomàs Carreras i Artau (Ètica), Josep Banqué i Feliu (Grec) i Marià Bassols de Climent (Llatí), i l'auxiliar F. Xavier Salas Bosch (Història medieval).⁵⁶¹

En qualsevol cas, la plantilla de què comptava la Facultat a inicis de 1937, un cop executades la major part de les separacions a causa de les purgues a què hem fet referència, mantingué el seu nucli principal de compromís amb el pla docent renovat que menà l'autonomia universitària durant els cursos precedents.

Personal docent (1937)

<i>Nom</i>	<i>Càrrec</i>
Jaume Aimà	Professor Estudis universitaris per a obrers
Herminio Almendros	Professor encarregat curs
Ramon d'Alós Moner	Professor encarregat curs
Josep V. Amorós	Catedràtic
Higiní Anglès Pamies	Professor encarregat curs
Enric d'Aoust Landrecy	Professor Institut d'Idiomes
Àngel Apraiz	Catedràtic
Ramon Aramon Serra	Professor ajudant
Josep L. Asián	Professor Estudis universitaris per a obrers
Enric Bagué Garriga	Professor ajudant
Joaquim Balcells Pinto	Catedràtic
Josep M. Balcells Pinto	Professor auxiliar temporal
Josep Banqué	Catedràtic
Marià Bassols	Catedràtic
Pere Bohigas Balaguer	Professor auxiliar temporal
Pere Bosch Gimpera	Catedràtic
Ambrosi Carrion	Professor Estudis universitaris per a obrers
Josep Calsamiglia	Professor auxiliar temporal
Domènec Casanovas Pujadas	Professor ajudant
Alberto del Castillo	Catedràtic
Leandre Cervera	Professor Estudis universitaris per a obrers
Margarida Comas Camps	Professor extraordinari
Hortènsia Corominas Vigneaux	Professor ajudant Seminari Literatura Catalana
Joan Corominas Vigneaux	Professor auxiliar temporal
Guillem Díaz-Plaja	Professor ajudant
Pompeu Fabra Poch	Catedràtic

⁵⁶¹ AHUB, 37/7/1/1/7, C.7, C.5. Citat per F. GRACIA (2011), p. 333-334.

Francesc Faura	Professor Estudis universitaris per a obrers
Miquel Ferrà Juan	Professor encarregat curs
Pere Font i Puig	Catedràtic
David García Baca	Professor encarregat curs
Blanca Gonzales d'Escalón	Professor ajudant Seminari Literatura Catalana
Pere Grases González	Professor encarregat curs
Jaques Langlade	Professor encarregat curs
Jordi Maragall Noble	Professor ajudant
Pablo Martínez de Salinas	Professor encarregat curs
Joan Mascaró Fornés	Professor encarregat curs
Josep M. Millàs	Catedràtic
Emili Mira López	Professor encarregat curs
Manuel de Montoliu	Professor extraordinari
Mercè Muntañola Garriga	Professor ajudant Seminari Història Antiga i Prehistòria
Eduard Nicol Francisca	Professor ajudant
Lluís Nicolau d'Olwer	Professor encarregat curs
Marçal Olivar Daydí	Professor encarregat curs
Lluís Pericot García	Catedràtic
Joan Petit Montserrat	Professor ajudant
Joan Ras	Professor Estudis universitaris per a obrers
Carles Riba Bracons	Professor extraordinari
Jacint Rieradevall	Professor ajudant
Carme Riudor Carol	Professor ajudant Seminari Literatura Catalana
Bartomeu Rosselló-Pòrcel	Professor ajudant Seminari Llengua i Literatura Catalana
Joan Roura Parella	Professor encarregat curs
Àngel Rubio	Professor Estudis universitaris per a obrers
Jordi Rubió i Balaguer	Professor extraordinari
Francesc X. Salas	Professor auxiliar temporal
Jaume Serra Hünter,	Catedràtic
Ferran Soldevila Zubiburu	Professor extraordinari
Karl Supprian	Professor Institut d'Idiomes
Amàlia Tineo	Ajudant Sem Pedagogia
Adela M. Trepà	Professor encarregat curs
Jordi Udina Martorell	Professor ajudant
Àngel Valbuena Prat	Catedràtic
Eduard Valentí Fiol	Professor ajudant
Jaume Vicens Vives	Professor ajudant
Joaquim Xirau Palau	Catedràtic

Font: AUB, B1: Universitat Autònoma. Fitxer del personal universitari.

Convé recordar que la gran majoria dels professors de la Facultat, en conjunt, eren persones de tarannà conservador, per als quals la situació de revolució social desfermada a Barcelona durant els primers mesos de la guerra els degué ocasionar un patiment considerable, amb el clima d'acusació i persecució menat per alguns elements obrers —«neurosi de guerra» en expressió de Bosch Gimpera—. ⁵⁶² Per això, la realització d'estades a l'estranger, com afirma Albert Balcells, «constituí una manera d'eludir i ajornar possibles expulsions i exilis, en espe-

⁵⁶² P. BOSCH (1980), p. 295.

ra de l'evolució dels esdeveniments». ⁵⁶³ Quan l'agost de 1937 se'ls notificà als absents que s'havien de reintegrar al setembre, en alguns casos els catedràtics romangueren a l'estranger fins a l'acabament de la guerra, altres justificaren la seva absència i d'altres es reintegraren al seu lloc de treball a la Universitat. A la Facultat, sabem dels casos dels professors absents:

«Catedràtics numeraris. Dr. Joaquim Xirau Palau, delegat oficial del Ministeri (Ordre del 3 de juny) i de la Facultat a diversos congressos que se celebren actualment a París. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada [del rector per saber la seva situació]. Dr. Àngel de Apraiz Buesa, com hem dit en oficis anteriors es troba prestant serveis a les ordres del Govern de Vascònia. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada. Dr. Marian [sic] Bassols de Climent, autoritzat pel rectorat en data 26 de novembre de 1936 per a realitzar estudis a París. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada. Dr. Josep M. Millàs Vallicrosa, realitzant estudis i donant conferències a la Universitat Hebrea de Jerusalem, autoritzat per la Conselleria de Cultura de la Generalitat (Ordre de 13 d'abril). Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada, per mitjà dels seus familiars.

Professors extraordinaris. Dr. Lluís Nicolau d'Olwer, Governador del Banc d'Espanya. El Patronat de la UA li havia concedit la oportuna excedència als serveis docents. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada. Rebuda la seva resposta manifestant que es troba en servei oficial autoritzat per la Superioritat. Dra. Margarita Comas Camps, en missió oficial a Anglaterra. Al ésser-li tramesa còpia de la disposició esmentada ha contestat manifestant que ha estat oficialment encarregada de la inspecció dels nens bascos refugiats a aquell país. Dr. Manuel de Montoliu i Tugores, autoritzat per la Conselleria de Cultura de la Generalitat (Ordre 13 d'abril) per traslladar-se a París i després a Suïssa, per a prendre part en varis cursos. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada. Dr. Ferran Soldevila Zubiburu, amb llicència per malalt concedida pel rectorat. Al ésser-li comunicada còpia de l'esmentada disposició s'ha presentat a la Facultat per posar-se a disposició del Degà per si són necessaris els seus serveis.

Professors encarregats de curs. Dr. August Pi i Sunyer, autoritzat pel rectorat a 25 de juliol per assistir a congressos científics que se celebren a París. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada. Sr. Joan Roura Parellada, autoritzat per la Conselleria de Cultura de la Generalitat (Ordre 24 de març) per a traslladar-se a Ginebra a donar conferències, i delegat de la Facultat en varis congressos que se celebren a París. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada. Sr. Joan Mascaró Fornés, autoritzat pel rectorat (19 d'abril) i per la Conselleria de Cultura de la Generalitat (Ordre 26 març) per a residir a Anglaterra on realitza importants científics [sic] en relació a la Facultat. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada. Dr. Joan David Garcia Baca, tal com manifestarem en oficis anteriors es troba a París autoritzat per la Superioritat realitzant treballs de la seva especialitat d'acord amb la Facultat i a les ordres de la mateixa. Delegat de la Facultat al Congrés de Filosofia que se celebra a París. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada. Dr. Àngel Rubio Muñoz-Bochnegra, en missió oficial com a professor a Panamà. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada. Sr. Higini Anglès, segons referències, marxà amb una pensió de la Biblioteca de Catalunya a realitzar estudis a l'estranger. Per ignorar-se el lloc on es troba actualment, no ha pogut ésser-li tramesa la còpia de l'esmentada disposició. Sr. Pere Grasses, com manifestarem en oficis anteriors, segons

563 A. BALCELLS (2013), p. 46.

referències, es troba a l'estranger i no ha estat possible còpia [sic] de l'esmentada disposició. Sr. Miquel Ferrà Juan, com manifestàrem en oficis anteriors, tenim referències de què la revolta militar el sorprengué a Mallorca. Mr. Marcel Chevalier, com ja manifestàrem és súbdit francès i es troba al seu país. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada. Ha contestat que està fent gestions per a què el seu Govern l'autoritzi a venir a Espanya, posant-se a disposició de la Facultat. Mr. Jaques Langlade, també súbdit francès, al seu país. Li ha estat tramesa còpia de la disposició esmentada per mitjà de "Institut Francès de Barcelona del qual és director.

Ajudants. Sr. Domènec Casanovas Pujadas, tal com manifestàrem en oficis anteriors, segons referències, es quedà malalt a París quan sortí a l'estranger comissionat per un Congrés. Li ha estat tramesa la disposició esmentada per mitjà dels seus familiars. Sr. Joan Rieradevall, tal com manifestàrem en oficis anteriors, segons referències, la revolta el trobà a l'estranger. No s'han rebut notícies i per tant no ha pogut ésser-li tramesa còpia de l'esmentada disposició. Sr. Jordi Udina Martorell, tal com manifestàrem en oficis anteriors la revolta el sorprengué a Calatayud on acabava de guanyar una Càtedra d'Institut». ⁵⁶⁴

Dels esmentats, Joaquim Xirau havia marxat a París després que tingués entrebancs amb la junta de segon ensenyament; Ángel Apraiz, efectivament, col·laborà amb el govern autonòmic d'Euskadi, però s'exilià al sud de França i el 1941 es reintegrà a la Universitat de Salamanca; Josep M. Millàs tornà de Jerusalem i, acabada la guerra, malgrat això, no fou depurat el 1940; Margarida Comas restà exiliada al Regne Unit després de 1939; Manuel de Montoliu es traslladà a la zona franquista, on exercí com a professor de Llengua i literatura espanyola a l'Institut Nacional de Segon Ensenyament de Salamanca; ⁵⁶⁵ Joan Mascaró no tornà mai més del Regne Unit, on s'instal·là definitivament; David García Baca s'estigué a París i, després de renunciar a la seva condició de claretià, enfilà el camí de l'exili sudamericà; Ángel Rubio es traslladà a Panamà, on, tot i que havia estat diputat a Corts pel PSOE el 1931, va establir contactes amb els representants de Franco a aquesta república centreamericana; ⁵⁶⁶ mossèn Higiní Anglès, en realitat, s'estigué refugiat a Alemanya i, acabada la guerra, retornà a Barcelona i el 1943 fou nomenat director de l'Institut Espanyol de Musicologia del CSIC; i Pere Grases, després de passar per París, el 1937 s'exilià a Veneçuela.

La proposta formativa per al curs 1936-1937, un cop restablert el règim d'autonomia després de les eleccions de 1936, estava en perfecta sintonia amb els plantejaments renovadors encetats els cursos anteriors (vegeu la taula Programa del curs 1936-1937). ⁵⁶⁷ Però hem de te-

⁵⁶⁴ AHUB, A-IX: Correspondència de sortida del Rectorat i dels Deganats (12-8-1937).

⁵⁶⁵ Instància presentada a la 3a Comissió Depuradora del Ministeri d'Educació Nacional (10-2-1939). AHUB, O2 2715 X vol. 2.4: Expedient de depuració de Manuel de Montoliu Togores.

⁵⁶⁶ Informe del rector de la Universitat de Barcelona (16-4-1940). AHUB, O2 2715 X vol. 3.2: Expedient de depuració d'Ángel Rubio y Muñoz-Bocanegra.

⁵⁶⁷ M. JIMÉNEZ (2012). «Un capítulo recuperado en la historia de la Universidad de Barcelona: el Programa de cursos para el año 1936-1937». A: N. VILA (ed.). *Lengua, literatura y educación en la España del siglo XX*. Berna; Lleida: Verlag Peter Lang; Universitat de Lleida, p. 249-305.

nir en compte, tot plegat, que la docència programada per al curs 1936-1937 havia estat suspesa provisionalment «amb confiança d'una solució ràpida al conflicte militar» i que l'activitat del professorat s'hagué de centrar en la tasca d'investigació realitzada al si dels seminaris, alguns dels quals passaren a estar mancats de direcció per les absències i els cessaments executats; tal foren els casos dels seminaris de Filologia llatina, per la mort de Joaquim Balcells a Ginebra, de Llengua i literatura anglesa, per l'estada de Joan Mascaró a Cambridge, d'Ètica i Sociologia i de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore, per la suspensió de Tomàs Carreras i Artau, i d'Història d'Espanya, per la suspensió d'Antonio de la Torre.⁵⁶⁸ Després de tots els ajustaments necessaris, a finals de 1937, els seminaris de la Facultat que foren reconeguts pel restablert Patronat foren els de Filosofia, dirigit per Jaume Serra Húnter; de Pedagogia, dirigit per Joaquim Xirau; el de Psicologia, dirigit per Pere Font i Puig; el de Prehistòria i Història Antiga, dirigit per Pere Bosch Gimpera amb la col·laboració de Lluís Pericot; el d'Història de Catalunya, dirigit per Ferran Soldevila; el de Filologia Clàssica, dirigit per Carles Riba; el de Filologia Romànica, dirigit per Pompeu Fabra; el de Filologia Semítica, dirigit per Josep M. Millàs; el de Literatura Castellana, dirigit per Àngel Valbuena; i el de Literatura Catalana, dirigit per Jordi Rubió.⁵⁶⁹

Programa del curs 1936-1937

Estudis comuns

Llengua llatina	Joaquim Balcells Marià Bassols
Llengua grega	Josep Banqué Lluís Segalà Carles Riba
Llengua aràbiga	Pere Grases Josep M. Millàs
Introducció a la Filosofia	Joaquim Xirau
Literatura general	Manuel de Montoliu
Literatura castellana	Àngel Valbuena
Llengua catalana	Pompeu Fabra
Introducció a l'estudi de la literatura catalana	Jordi Rubió i Balaguer
Història universal	Martiniano Martínez Alberto del Castillo
Història d'Espanya	Antonio de la Torre
Història de Catalunya	Ferran Soldevila
Teoria i història de l'Art	Àngel Apraiz
Geografia	Eduardo Pérez Agudo
Introducció als estudis geogràfics	Àngel Rubio

Segon període

Secció de Filosofia

Metafísica	Jaume Serra Húnter
Psicologia	Pere Font i Puig

⁵⁶⁸ AHUB, A-IX. Correspondència de sortida del Rectorat i dels Deganats (22-5-1937).

⁵⁶⁹ AHUB, A3: Llibre d'actes del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (5-10-1937), p. 65-66 i (30-12-1937), p. 107.

Lògica i teoria del coneixement	Joaquim Xirau David García Baca
Ètica	Tomàs Carreras i Artau
Ètica social i història de l'ètica	Tomàs Carreras i Artau
Sociologia	Tomàs Carreras i Artau
Estètica	Pere Font i Puig
Història de la Filosofia	Jaume Serra Húnter Joaquim Carreras i Artau
Història de la Filosofia (seminari)	Jaume Serra Húnter Francesc Mirabent
Psicologia (seminari)	Pere Font i Puig
Lògica i teoria del coneixement (seminari)	Joaquim Xirau David García Baca Lluís Pericot
Ètica i sociologia	Tomàs Carreras i Artau Ramon Roquer
<i>Secció de Pedagogia</i>	
Pedagogia i història de la Pedagogia	Joaquim Xirau Paul L. Landsberg
Fisiologia humana	August Pi i Sunyer
Fisiologia aplicada a l'escola i Higiene escolar	Jesús Bellido
Biologia infantil	Margarida Comas
Psicologia infantil	Emili Mira
Psicopatologia infantil	Emili Mira
Psicotècnica educativa	Emili Mira
Didàctica	Joan Roura Parellada
Metodologia didàctica de les lletres	Pablo Martínez de Salinas
Metodologia (Ciències)	Margarida Comas Pablo Martínez de Salinas
Organització escolar i tècnica de l'inspecció	Herminio Almendros
<i>Secció de Lletres. Cicle de Filologia Clàssica</i>	
Llengua llatina	Marià Bassols Lluís Nicolau d'Olwer
Llengua grega	Lluís Segalà
Estudi lingüístic de la tragèdia <i>Prometeo</i> d'Esquil	Josep Banqué
Literatura llatina	Joaquim Balcells Lluís Nicolau d'Olwer
Literatura grega	Josep Banqué Carles Riba
Mètrica grega i llatina	Marià Bassols
Lingüística sud-europea	Josep Canedo
Llengua sànscrita	Joan Mascaró
Filologia clàssica (seminari)	Joaquim Balcells Marià Bassols Carles Riba
Llengua i literatura gregues	Josep Banqué
<i>Secció de Lletres. Cicle de Filologia Semítica</i>	
Llengua àrbiga	Pere Grases Josep M. Millàs
Cultura àrbiga amb exercicis de llengua	Josep M. Millàs
Llengua hebraica	Josep M. Millàs
Literatura hebraica	Josep M. Millàs
Paleografia i epigrafia àrbiga i hebraica	Josep M. Millàs
Arqueologia medieval musulmana	Josep M. Balcells
Numismàtica medieval musulmana	Josep M. Millàs
Filologia semítica (seminari)	Josep M. Millàs

<i>Secció de Lletres. Cicle de Filologia Moderna</i>	
Literatura castellana	Àngel Valbuena Guillem Díaz-Plaja
Lingüística castellana	Ramon Aramon
Literatura catalana	Jordi Rubió i Balaguer Marçal Olivari Guillem Díaz-Plaja
Lingüística catalana	Pompeu Fabra
Literatura francesa	Jacques Langlade
Història de la civilització francesa	Jacques Langlade
Lingüística francesa	Jacques Langlade Joan Corominas
Literatura italiana	Ramon d'Alòs
Llengua italiana	Ramon d'Alòs
Llengua provençal	Joan Corominas
Literatura provençal	Manuel de Montoliu Ramon Aramon
Lingüística romànica	Joan Corominas
Literatures comparades	Àngel Apraiz
Bibliologia	Jordi Rubió i Balaguer
Literatura catalana (seminari)	Jordi Rubió i Balaguer
Lingüística romànica (seminari)	Joan Corominas
Estudis hispànics (seminari)	Guillem Díaz-Plaja Manuel García Blanco Àngel Valbuena
<i>Estudis de Llengües i literatures modernes</i>	
Història de la literatura moderna	Àngel Apraiz
Llengua francesa	Enric d'Aoust
Llengua anglesa	Joan Mascaró
Literatura anglesa	Joan Mascaró
Llengua alemanya	Karl Supprian
Literatura alemanya	Manuel de Montoliu
Llengua i literatura russa	Nicolau d'Hartong
Poliziano i els orígens de la dramàtica profana a Itàlia	Ramon Borràs
Literatura moderna (seminari)	Àngel Apraiz
Estudis bascos (seminari)	Àngel Apraiz
<i>Secció d'Històries. Cicle d'Història Antiga</i>	
Etnologia	Lluís Pericot
Prehistòria	Pere Bosch Gimpera Alberto del Castillo Lluís Pericot Marcel Chevalier
Història d'Orient	Lluís Pericot
Història d'Europa en l'Antiguitat	Lluís Pericot Pere Bosch Gimpera
Arqueologia	Josep V. Amorós Adela M. Trepà
Prehistòria (seminari)	Pere Bosch Gimpera
Història antiga (seminari)	Pere Bosch Gimpera
Etnologia (seminari)	Lluís Pericot
<i>Secció d'Històries. Cicle d'Història Medieval</i>	
Història de l'Edat Mitjana	Alberto del Castillo
Història medieval d'Espanya	Antonio de la Torre
Història medieval de Catalunya	Ferran Soldevila
Institucions medievals espanyoles	Antonio de la Torre
Paleografia	Pere Bohigas

Paleografia espanyola	Francisco Nabot
Diplomàtica	Pere Bohigas
Introducció a la investigació històrica	Antonio de la Torre
Fonts històriques de l'Edat Mitjana	Hellen Wieruszowski
Arqueologia medieval	Josep M. Balcells
Arqueologia medieval espanyola	Josep M. Balcells
Numismàtica medieval	Josep V. Amorós
Epigrafia medieval	Ramon d'Alòs-Moner
Les navegacions medievals catalanes	Elies Serra Ràfols
Història d'Espanya (seminari)	Antonio de la Torre
Història de la Corona d'Aragó (seminari)	Antonio de la Torre
<i>Secció d'Històries. Cicle d'Història Moderna</i>	
Història moderna general	Jaume Vicens
Història contemporània general	Jaume Vicens
Història moderna de Catalunya	Ferran Soldevila
Història del segle XIX Espanya	Lluís Pericot
Idees polítiques de l'Edat Moderna	Jaume Vicens
Història de l'evolució social i política Europa moderna	Jaume Vicens
Paleografia de l'Edat Moderna	Pere Bohigas
Història general de l'art modern	Ángel Apraiz
Numismàtica moderna	Josep V. Amorós
Història d'Amèrica	Jaume Vicens
Evolució de la política europea a l'Edat Moderna	Joan Estelrich
<i>Secció d'Històries. Altres ensenyaments</i>	
Introducció de l'estudi de la Història	Antonio de la Torre
Geografia humana	Eduardo Pérez Agudo
Fisiografia	Marcel Chevalier
<i>Secció d'Històries. Estudis d'Art</i>	
Investigacions sobre l'escultura romànica anterior al segle XII	Josep Puig i Cadafalch
Història de l'art medieval català	Agustí Duran i Sanpere
Història de la música	Higini Anglès
L'art gòtic del Migdia de França en relació amb el de Catalunya	Georges Gaillard
Espanyo o França? Els orígens de l'escultura romànica	Werner Goldschmidt
L'escultura del renaixement	Xavier Salas Bosch
Història de l'art (seminari)	Ángel Apraiz

Font: AUB, 37/1/1/6: Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia.

9.2. El retorn a l'autonomia

A mitjan 1937, malgrat l'evolució de la Guerra Civil, el Govern de la República i la Generalitat van establir que calia reprendre les classes universitàries a Barcelona de cara al curs 1937-1938, bo i restablint una certa normalitat acadèmica i institucional, després de l'excepcionalitat viscuda durant el curs 1936-1937 en què, com hem vist, se suspengueren el

règim d'autonomia i les classes docents.⁵⁷⁰ Així, doncs, el 2 de setembre de 1937 el govern presidit per Juan Negrín decretà el restabliment del règim d'autonomia per a la Universitat de Barcelona i la modificació del nombre de vocals del Patronat i la seva composició.⁵⁷¹ Per la seva banda, el 6 de setembre, el Govern de la Generalitat decretà en el mateix sentit i ratificà els vocals del Patronat.⁵⁷² En virtut d'això, el nou Patronat estigué format per sis membres: Cándido Bolívar Pieltáin, Antoni Trias i Pujol i Josep M. Ots Capdequí, per la banda del Govern de la República; i Pompeu Fabra i Poch, August Pi i Sunyer i Josep Xirau i Palau, per la banda de la Generalitat de Catalunya. Pompeu Fabra presidí el Patronat, Josep M. Ots n'actuà de president, i Josep Xirau de secretari. De fet, amb aquestes mesures es modificaren notablement els procediments que el decret de 1933 havia establert per al nombre de membres del Patronat i el seu nomenament i cessament.⁵⁷³

La represa de la docència s'encetà el curs 1937-1938 d'una manera limitada a la Facultat, amb només unes poques assignatures corresponents als estudis comuns i a les seccions de Filosofia i de Pedagogia (vegeu la taula Programa del curs 1937-1938), ateses les reduccions tant de professorat —a causa de les destitucions, les jubilacions i les marxades a l'estranger— com de l'alumnat, ja que, segons Albert Balcells, «només s'admetien els nois menors de dinou anys i els qui documentessin haver estat declarats inútils totals per al servei militar»; així mateix, s'hi van poder matricular com a alumnes transeünts els procedents d'universitats que romanguessin sota el control dels franquistes. Semblantment al alumnes desplaçats, la Universitat també va acollir com a docents —com a professors agregats circumstancials— alguns professors procedents d'altres universitats. A la Facultat, tal fou el cas del dibuixant d'arqueologia Francisco Benítez Mellado, del Museo de Ciencias Naturales, de l'helenista Urbano González de la Calle, de la Universitat de València, del paleògraf Agustín Miralles Carlo, de la Universitat de Madrid, de l'historiador Elies Serra i Ràfols, de la Universidad de La Laguna; també s'incorporà com a docent José Camón Aznar, de la Universidad de Salamanca.⁵⁷⁴

570 Sobre la coordinació de tots dos governs en l'acord, Xavier Pons n'afirma que fou «de manera conjunta i amb l'acord polític corresponent» (X. PONS [2009], p. 120), i Francisco Gracia, que per al Govern de la Generalitat «no [fou] de grat sinó per pressió del Govern de la República» (F. GRACIA [2015], p. 224). No podem estar-nos de recordar que, després dels Fets de Maig, la capacitat d'acció política del Govern de la Generalitat esdevingué minvada i en bona mesura subsidiària de la iniciativa del Govern de la República.

571 Decreto reintegrando a su régimen autonómico la Universidad de Barcelona y restableciéndose su Patronato, con el número de Vocales que se cita, con las facultades que se corresponden (2-9-1937). *Gaceta de la República*, 246 (3-9-1937), p. 913; i Decreto relativo a destitución, dimisión presentada, nombramiento y confirmación de los cargos de Vocales del Patronato de la Universidad autónoma de Barcelona a los señores que se citan (2-9-1937). *Gaceta de la República*, 246 (3-9-1937), p. 913.

572 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 246 (3-9-1937), p. 913.

573 Vegeu X. PONS (2009), p. 120-123.

574 AHUB, B-I: Universitat autònoma. Fitxer del personal universitari.

Programa del curs 1937-1938*Estudis comuns*

Introducció a la Filosofia	Joaquim Xirau
Història	Ferran Soldevila amb la col·laboració d'Alberto del Castillo
Literatura	Ángel Valbuena
Història de l'Art	Josep Camon
Llengua llatina	Marçal Olivar
Llengua grega	Carles Riba
Llengua aràbiga	Josep M. Millás (pendent de l'arribada de dit professor)
Llengua catalana	Pompeu Fabra

Secció de Filosofia

Psicologia	Pere Font i Puig
Història de la Filosofia	Jaume Serra Húnter
Lectura de Nietzsche	Paul L. Landsberg (pendent de l'arribada de dit professor)
El problema de la responsabilitat	Paul L. Landsberg (pendent de l'arribada de dit professor)

Secció de Pedagogia

La Pedagogia i la ciència dels valors	Joaquim Xirau
Els clàssics de la Pedagogia	Joaquim Xirau
Hist de l'educació	Paul L. Landsberg (pendent de l'arribada de dit professor)
El problema de la Història en el pensament contemporani	Paul L. Landsberg (pendent de l'arribada de dit professor)
Fisiologia humana	August Pi i Sunyer
Fisiologia aplicada a l'escola i higiene escolar	Jesús Bellido
Biologia. Curs general,	Margarida Comas (absent)
El desenrotllament del nen,	Emili Mira-Josep Ortega
Psicologia infantil	Emili Mira
Psicopatologia infantil	Josep Ortega
Psicotècnica educativa	Josep Ortega
Didàctica	Joan Roura
Metodologia. Didàctica de les lletres	Pedro Martínez de Salinas
Metodologia. Ciències	Margarida Comas (absent)
Metodologia de l'Aritmètica i geometria	Pedro Martínez de Salinas
Organització escolar i tècnica de la inspecció	Herminio Almendros

«Els ensenyaments de Geografia humana i Ètica (La consciència moral) a càrrec dels professors Drs. Jaume Vicens Vives i Josep M. Calsamiglia Vives, han estat suspesos per trobar-se mobilitzats dits professor»

Font: AUB, 37/1/1/6/20: Cursos impartits en les facultats.

De manera similar, entre juliol i setembre de 1937 es reprengueren els Estudis Universitaris per a Obrers, un projecte que havia romàs bandejat durant el curs de 1936-1937, mentre funcionà l'anomenada Universitat Popular menada per algunes organitzacions obreres. Amb dues classes setmanals per matèria impartides a l'edifici universitari, els Estudis Universitaris per a Obrers aplegaren cent setanta-dos alumnes i s'estructuraren en deu matèries: Llengua catalana (Jaume Aimà), L'art sociològicament considerat (Josep M. Balcells), Aspectes socials de la literatura (Ambrosi Carrión), Les funcions de la nutrició (Leandre Cervera), Física (Antoni Colomer), Les cultures primitives (Lluís Pericot), Matemàtiques (Joan Ras), Filosofia (Jaume

Serra Húnter), *Introducció a la filosofia* (Joaquim Xirau) i *Les bases del nou ordre jurídic* (Josep Xirau).⁵⁷⁵

Un dels projectes de la Universitat en què van participar alguns membres de la Facultat va ser la commemoració del centenari del restabliment de la Universitat a Barcelona el 1837. Aquesta celebració promoguda pel rector Bosch Gimpera tingué un acte públic el 13 de desembre de 1937, en què s'inauguraren els locals remodelats dels seminaris i de la biblioteca universitària, amb la presència d'un bon estol d'autoritats, com ara el president de la Generalitat, Lluís Companys, el ministre d'Instrucció Pública, Jesús Hernández, el president d'Euskadi, José Antonio Aguirre, i el del Parlament de Catalunya, Joan Casanovas. En el marc d'aquesta commemoració, el Seminari d'Història de Catalunya havia rebut l'encàrrec de redactar una història de la Universitat. En el projecte prengueren part, a més de Soldevila, Jaume Vicens Vives, Guifré Bosch i Enric Bagué. Tanmateix, la recerca només reeixí de manera parcial i, al capdavall, només se'n publicà el primer dels volums projectats, de Ferran Soldevila, *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*; els altres dos volums, sobre la Universitat medieval i del Renaixement encarregats a Guifré Bosch i Jaume Vicens no es publicarien mai.⁵⁷⁶

Alguns professors de la Facultat van manifestar públicament el seu compromís amb la República. L'1 de març es va fer públic a la premsa un manifest d'adhesió dels intel·lectuals després del discurs del president del Govern Juan Negrín del 26 de febrer. Aquest manifest es titulà *Los intelectuales de España, por la victoria total del pueblo*.⁵⁷⁷ Els membres de la Facultat que el van subscriure foren Pompeu Fabra, Pere Bosch Gimpera, Joaquim Xirau, Jaume Serra Húnter, Abelard Fàbregas, August Pi i Sunyer, Emili Mira, Jesús M. Bellido, Lluís Pericot, Carles Riba i Guillem Díaz-Plaja.⁵⁷⁸

Durant bona part del curs 1937-1938 les classes es desenvoluparen, dins de la precarietat esmentada, amb una certa normalitat, fins que fou dramàticament estroncada pels bombardejos aeris de març de 1938.⁵⁷⁹ Al llarg de tres dies seguits, entre el 16 i el 18 de març, la ciutat

⁵⁷⁵ Fons Bosc Gimpera de l'Arxiu Nacional de Catalunya. Citat per A. BALCELLS (2013), p. 53.

⁵⁷⁶ E. PUJOL (2013). «Un llibre nascut en temps convulsos». A: F. SOLDEVILA. *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 21-44.

⁵⁷⁷ *La Vanguardia* (1-3-1938), p. 2. Al manifest s'hi deia, entre d'altres coses, que «nosotros, hombres de ciencia, escritores y artistas, queremos reiterar pública y solemnemente nuestra adhesión al Gobierno de la República española, nuestro decidido propósito de ayudarle a defender, hasta la victoria total, la independencia y la libertad de España. [...] Nos dirigimos a los intelectuales de la España aherrojada por el fascismo, para que, conscientes de su deber y de los destinos de nuestro pueblo, señalados por la Historia, ayuden desde su campo a la victoria de la República, que será la liberación y el resurgimiento de nuestro país. [...] Nosotros prometemos responder a ese llamamiento con toda nuestra energía. ¡Todos unidos para salvar a España, traicionada o invadida, pero imperecedera y segura victoria!»

⁵⁷⁸ Entre els signants inicials del manifest hi havia destacats intel·lectuals i escriptors del moment, com ara Dámaso Alonso, Jacinto Benavente, Antonio Machado, Rafael Alberti, Ramón J. Sender, José Bergamín o María Zambrano, entre altres.

⁵⁷⁹ Frederic-Pau Verrié, aleshores alumne de la Facultat, n'afirma que «l'any 1938, a la universitat érem molt pocs perquè la major part d'alumnes ja havien estat mobilitzats. Hi havia moltes noies i pocs nois,

patí els estralls dels bombardejos, en raids d'interval·ls de tres hores, realitzats per avions italians amb base a Mallorca. Sens dubte l'efecte més letal el tingué la bomba caiguda sobre un camió militar que transportava explosius al seu pas per la Gran Via, a prop del carrer Balmes; una del miler de víctimes que provocà fou l'antic catedràtic Lluís Segalà, que vivia a prop.⁵⁸⁰ Al dia següent, l'edifici de la Universitat es va veure afectat pels bombardejos, i algunes de les seves instal·lacions en resultaren malmeses, amb greus desperfectes a teulades, sostres i finestres. Com a conseqüència, l'edifici de la Universitat s'hagué de clausurar i suspendre temporalment les classes, que en el cas de la Facultat foren traslladades a l'Institut Obrer de Sarrià –l'antic Institut Químic de Sarrià, que en el seu moment havia estat confiscat als jesuïtes–.⁵⁸¹ El 19 de març també moriria víctima d'un altre bombardeig un altre catedràtic jubilar, Francesc Barjau i Pons, quan passejava per l'avinguda Diagonal acompanyat per una de les seves filles.⁵⁸²

Les afectacions de les instal·lacions universitàries pels bombardejos, segons que sembla, es perllongaren tal com posa de manifest el prec que al novembre de 1938 feren alguns professors de la Facultat demanant que «se intensifique el esfuerzo para poner las aulas y los seminarios en debidas condiciones, ya que muchas de ellas, a consecuencia de los bombardeos, son difícilmente utilizables».⁵⁸³ Malauradament, aquesta situació ben probablement es mantingué els mesos següents, fins que s'esdevingué la presa de Barcelona per les tropes franquistes el 26 de gener de 1939. S'encetava aleshores una de les fractures més colpidores de la Facultat, la qual, com la Universitat i tota la societat del país, emprengué una nova etapa en la seva vida.

que esperaven que els cridessin per anar al front. Però hi havia l'oportunitat magnífica de freqüentar els professors, que eren Pompeu Fabra, Carles Riba, Ferran Soldevila, Pere Bohigas, Per Bosch-Gimpera, que llavors era conseller de Justícia i hi anava poc; Jordi Rubió, que era el comissari pel Salvament de les Biblioteques i tampoc no el vèiem gaire; Joaquim Xirau, que era un professor de Filosofia extraordinari; Joan Petit, Marçal Olivar, Enric Bagué... Trobar-se amb aquests professors i amb la possibilitat de continuar les classes en forma de tertúlia després de les lliçons, era d'una atmosfera autènticament universitària i d'una profunditat humanística absoluta». P. GABANCHO (2005). *La postguerra cultural a Barcelona (1939-1959)*. Barcelona: Meteora, p. 125.

580 A. BALCELLS (2013), p. 57-58

581 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008a), p. 96.

582 A. PALOMEQUE (1982), p. 152.

583 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1933-1948) (3-11-1938), p. 225.

TERCERA PART
LA FACULTAT DURANT LA DICTADURA FRANQUISTA

10. LA NOVA UNIVERSITAT FRANQUISTA

EL 26 DE GENER DE 1939 les tropes vencedores franquistes van ocupar Barcelona, i dos dies després el Ministeri d'Educació Nacional manava el cessament del règim especial d'autonomia universitària i del Patronat, de manera que a partir d'aleshores la Universitat de Barcelona passà a regir-se per les mateixes disposicions que afectaven la resta d'universitats de l'Estat espanyol.⁵⁸⁴ El general Eliseo Álvarez Arenas, cap dels Serveis d'Ocupació, designà com a rector interí el catedràtic Enric Soler Batlle, el qual havia estat rector abans de la proclamació de la República i, com assenyalen Francisco Gracia i Josep M. Fullola, «defensor de la dictadura de Primo de Rivera i aferrissat opositor de l'autonomia».⁵⁸⁵ Però aviat el Govern del general Franco va designar Emilio Jimeno Gil nou rector i Antonio de la Torre, vicerector.⁵⁸⁶ Abans, altrament, el Govern havia nomenat els degans de les cinc facultats barcelonines: Antonio de la Torre, a Filosofia i Lletres; Francisco Gómez del Campillo, a Dret; Pedro Nubiola Espinós, a Medicina; Antonio Torroja Miret, a Ciències; i Enric Soler Batlle, a Farmàcia.⁵⁸⁷ Tots ells havien estat cessats en els processos de depuració del professorat universitari durant la Guerra Civil, i havien estat signant del Manifest dels 41.

Tot plegat, a començos de 1939 s'encetava un canvi radical en el món universitari barceloní i la Universitat de Barcelona –i, singularment, la seva Facultat de Filosofia i Lletres, que havia estat nucli impulsor de l'autonomia– iniciava una etapa nova en la seva evolució en què experimentà uns canvis profunds en tots els àmbits de la seva activitat docent. El principal procés de transformació endegat el mateix any 1939, ultra la pèrdua d'autonomia i el relleu de

584 Orden determinando la situación de los Centros, Servicios y personal que pasaron a la Generalidad de Cataluña y regulando su funcionamiento (28-1-1939). *Boletín Oficial del Estado*, 34 (3-2-1939), p. 643. Concretament a l'article tercer d'aquesta disposició s'establí que «la Universidad de Barcelona cesará en el régimen establecido por el Decreto de 1.º de junio de 1933 y se regirá en lo sucesivo por las disposiciones que regulan los demás centros universitarios de España», i hi afegia que «Queda disuelto el Patronato que la regía, haciéndose cargo de todos sus bienes y documentación el Patronato universitario que se cree, con sujeción a las normas generales que rigen para dichos Patronatos, contenidas en el Decreto de 21 de junio de 1935».

585 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 102. Per tant, també a la Universitat se seguí la pràctica freqüent emprada pel règim franquista arreu d'aprofitar l'experiència gestora d'antics càrrecs oficials de la dictadura de Primo de Rivera.

586 Decreto nombrando a don Emilio Jimeno y Gil, Rector de la Universidad de Barcelona (1-3-1934) i Decreto nombrando Vicerrector de la Universidad de Barcelona a don Antonio de la Torre y del Cerro. *Boletín Oficial del Estado*, 70 (11-3-1939), p. 1417.

587 Orden nombrando Decanos en las Facultades de la Universidad de Barcelona (28-2-1939). *Boletín Oficial del Estado*, 71 (12-3-1939), p. 1445. Alguns apunts caracteritzadors sobre Manuel Taure i Francisco Gómez del Campillo a F. VILANOVA (2010). *Una burguesia sense ànima. El franquisme i la traïció catalana*. Barcelona: Empúries, p. 105-106.

les autoritats acadèmiques, tingué un abast molt més profund i traumàtic, amb l'escapçament del claustre docent que es produí, i no de manera espontània, des d'aleshores. La pèrdua del valuosíssim capital humà universitari tingué lloc a través de dues vies: per un costat, amb la marxa cap a l'exili del bo i millor de la intel·lectualitat –grup en el qual caldria incloure els «homes de ciència»–;⁵⁸⁸ i, per un altre costat, com a conseqüència de la repressió cultural menada ferrenyament per les autoritats franquistes, materialitzada en l'organitzat sistema de «depuració» del claustre docent universitari que condemnà a l'ostracisme universitari a un bon nombre de professors universitaris que havien pres la decisió personal de no marxar cap a l'exili.

Així, doncs, durant els primers anys de la postguerra el règim dictatorial franquista, que considerava l'ensenyament com un dels mitjans fonamentals per a l'adoctrinament ideològic de la població i el seu enquadrament, s'apressà a reconfigurar el món universitari espanyol. Les universitats com a institucions, i els seus docents com a agents transmissors de coneixements, però també d'idees, centraren l'interès del règim per exercir-hi un control com més intens millor, el que comportava arribar fins i tot a redefinir les funcions pròpies de la universitat i les seves facultats en un sentit restrictiu.

10.1. Repressió i depuració

Des de l'inici de la Guerra Civil el franquisme es va manifestar com la síntesi de diverses tendències ideològiques, totes elles subordinades a la figura de qui esdevindria el cap de l'Estat. Dins d'aquest conjunt hi confluïren tot un seguit d'elements ideològics bàsics, com ara el concepte organicista de Pàtria i la seva subsegüent idea d'unitat nacional, entroncat amb el pensament reaccionari tradicionalista espanyol, la idea d'uniformisme política contraposada a la de la decadent democràcia liberal i, també, la concepció d'unitat econòmico-social basada en una harmonia social. Tot plegat, com assenyala Carles Viver, «tota aquesta construcció

588 Després d'una estada a França, i a causa de l'inici de la Segona Guerra Mundial, molts dels intel·lectuals catalans s'acabaren instal·lant en el continent americà: «Entre els intel·lectuals més destacats que s'establiren a Amèrica després del 1939 cal remarcar el grup nombrós de professors, investigadors i literats que anaren a Mèxic: Pere Bosch i Gimpera, Joaquim Xirau i Palau, Eduard Nicol, Rossend Carrasco i Formiguera, Pere Calders, Agustí Bartra, Josep Carner, Vicenç Riera Llorca, Jaume Serra Húnter, Anna Murià, Artur Bladé i Desumvila entre els més remarcats. En altres Estats americans hom hi pot destacar personalitats com les de: Joan Coromines, Joan Cuatrecasas i Arumí, Lluís Santaló, Margarida Xirgu –a l'Argentina–, Francesc Duran i Reynals, Josep Ferrater i Mora, Jaume Miravittles, Josep Lluís Sert, Josep Carner i Ribalta –als Estats Units–, August Pi i Sunyer, Pau Vila, Antoni Moles i CAHUBet, Ernest Maragall –a Veneçuela–, Joan Oliver, Xavier Benguerel, Francesc Trubal, Cèsar August Jordana –a Xile–, Pau Casals –a Puerto Rico– o Ignasi Mallol a Panamà». A. G. LARIOS; X. PUJADAS; C. Santacana (1999). «Els intel·lectuals catalans durant la dictadura franquista». A: J. Casassas (coord.). *Els intel·lectuals i el poder A Catalunya*. Barcelona: Pòrtic, p. 328. Vegeu també F. VILANOVA (1997). «L'exili i l'oblit». A: B. DE RIQUER (dir.). *Historia. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Vol. 10: *La llarga postguerra, 1939-1960*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 84-97.

ideològica troba la seva culminació i legitimació en la declaració solemne de l'Estat franquista com a Estat catòlic i en la visió providencialista del Règim i del seu Caudillo». ⁵⁸⁹ La radicalitat de la Guerra Civil, a més, va influir en l'augment de la radicalització d'aquest corpus ideològic franquista, projectant-lo contra la República i tothom que li féu costat per acció o per omisió. Des d'aquest punt de vista, doncs, la violència hi esdevingué consubstancial al nou estil d'acció política menada pel règim dictatorial, per tal d'escometre una regeneració global d'Espanya en la qual calia desfer-se i lliurar-se dels «elementos nocivos», tal com expressà el 1940 José Ibáñez Martín, ministre d'Educació Nacional, a l'acte d'inauguració del curs universitari a Valladolid:

«Habíamos de desmontar todo el tinglado de una falsa cultura que deformó el espíritu nacional con la división y la discordia y desraizarlo de la vida espiritual del país, cortando sus tentáculos y anulando sus posibilidades de retoño. Sepultada la Institución Libre de Enseñanza y aniquilado su supremo reducto, la Junta para Ampliación de Estudios [...], era vital para nuestra cultura amputar con energía los miembros corrompidos, segar con golpes certeros e implacables de guadaña la maleza, limpiar y purificar los elementos nocivos. Si alguna depuración exigía minuciosidad y entereza para no doblegarse con generosos miramientos a consideraciones falsamente humanas era la del profesorado». ⁵⁹⁰

La violència repressiva, per tant, fou un mecanisme –força eficaç, val a dir– de càstig dels desafectes, de submissió dels indecisos i de cohesió dels vencedors. ⁵⁹¹ La dictadura de Franco menà d'aquesta manera un programa organitzat per imposar la seva cosmovisió particular al conjunt de la població espanyola, bo i anul·lant de soca-rel qualsevol indici de dissidència, com indica Marc Baldó:

«La exclusión del disidente se realizó mediante tres procedimientos violentos que nadie definió mejor –creo– que el profesor chileno de origen valenciano José Ricardo Morales. Los tres procedimientos tienen que ver con la palabra *tierra*. A unos disidentes se les *enterraba*: se les fusilaba, se les mataba a palizas o en penosas condiciones en la cárcel. A otros disidentes se les *desterraba*: se les forzaba al exilio, se les expulsaba del país, se les trasplantaba. Y a otros, en fin, se les *aterraba*, se les echaba a tierra, se les derribaba, se les abatía, se les encarcelaba, se les castigaba, se les dejaba sin trabajo, se les depuraba, se les confiscaban los bienes, se les humillaba, se les hacía callar, se les imponía el *exilio interior*, se les obligaba a unas condiciones de vida y trabajo durísimas que constiutuyen la autarquía. A los fusilados se les privaba de la vida, a los exiliados del entorno, la tierra y

⁵⁸⁹ C. VIVER (1980). «Aproximació a la ideologia del franquisme en l'etapa fundacional del règim». *Papers. Revista de Sociologia*, 14, p. 47.

⁵⁹⁰ L. E. OTERO (2010). «La esperanza frustrada. La destrucción de la ciencia en España y el exilio científico tras el fin de la Guerra Civil». A: J. L. BARONA (ed.). *El exilio político republicano*. València: Universitat de València, p. 367.

⁵⁹¹ J. CLARET (2011). «La depuració de la universitat catalana». A: A. ZARZOSO; A. MARTÍNEZ (eds.). *Medicina, guerra i exili. Una generació destruïda per la guerra*. Barcelona: Residència d'Investigadors CSIC; Generalitat de Catalunya, p. 54.

las raíces, y a los aterrados de la libertad (prisión), del trabajo (depuración) y de los bienes (sanciones económicas)». ⁵⁹²

L'educació fou un dels àmbits preferents de l'acció repressora franquista en la mesura que els docents foren culpabilitzats d'haver inoculat entre el jovent espanyol el virus de les doctrines de democràcia i liberalisme que els va corrompre. I això afectava els mestres d'escola, els professors d'institut i, especialment, els professors universitaris, que per la seva posició encimbellada de la intel·lectualitat blasmada pel franquisme els situava en un lloc preferent de responsabilitat. Des d'aquesta perspectiva primària, per tant, calia comprovar el grau d'adhesió de tots els docents als nous postulats ideològics imperants, els de l'anomenat Movimiento Nacional. A tal fi, la repressió franquista en el món universitari —com a la resta de l'ensenyament— no fou pas menada espontàniament per incontrolats durant la guerra, sinó programada acuradament i executada sistemàticament. Amb tot, el grau d'arbitrarietat era notable i les garanties jurídiques inexistents, perquè els judicis de valor depenien del poder omnímode en mans dels instructors que judicaven les conductes polítiques, socials i morals dels docents examinats. ⁵⁹³ El procés de depuració, consegüentment, era en essència ideològic i, en el cas de la Universitat de Barcelona, tingué una articulació doble: antidemocràtica —un vessant comú a totes les universitats— i anticatalana —un tret específic del centre barceloní—. En aquest sentit, resultà prioritari per als instructors determinar, no només el possible grau d'identificació ideològica amb el franquisme, sinó de manera prevalent establir quin posicionament adoptà el docent investigat en relació amb el règim d'autonomia i, sobretot, el Patronat i, altrament, l'ús docent de l'idioma català. ⁵⁹⁴ Per això, el qüestionari oficial fou ampliat amb dues preguntes que indagaven sobre aquests dos aspectes específicament: «Explique su actitud en el pleito suscitado entre el extinguido Patronato de esta Universidad y un número de Catedráticos numerarios de la misma» i «En qué idioma explicó sus clases».

La Universitat de Barcelona, juntament amb la de Madrid, fou de les que patí més abastament la purga del seu professorat (vegeu la taula «Depuracions de catedràtics per universitats»). I és que en el cas català la totalitat dels membres del seu claustre que havien estat

592 M. BALDÓ (2011a). «Represión franquista del profesorado universitario». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 14, p. 31. També a M. BALDÓ (2009). «Aterrados, desterrados y enterrados: la represión franquista del profesorado universitario». *Saitabi*, 59, p. 191-210.

593 Com assenyala Jaume Claret, «Malgrat que la retòrica franquista definia la depuració com una sanció administrativa que jutjava bàsicament l'actitud professional de l'encausat, el procediment posava especial èmfasi en els aspectes polític, moral i personal. En una depuració que buscava fixar un model ideològic, no pot sorprendre que, a més de la persecució politicoideològica, el règim entrés en la personalitat, creences i conductes dels docents, en la religió i la moral». J. CLARET (2003b), p. 116-117.

594 Convé recordar, en aquest sentit, que el franquisme només acceptava una única comunitat nacional, l'espanyola, i això «porta, lògicament, a la negació d'altres comunitats amb característiques nacionals específiques i consegüentment porta a la persecució implacable de qualsevol fet (llengua o cultura) que en pugui posar de manifest l'existència». C. VIVER (1980), p. 25.

nomenats pel Patronat foren cessats directament, ja que les autoritats franquistes no consideraven vàlids els nomenaments docents menats durant l'etapa d'autonomia universitària.⁵⁹⁵

Depuració de catedràtics per universitat

<i>Facultat</i>	<i>Catedràtics</i>	<i>Catedràtics depurats</i>	<i>Catedràtics separats</i>
Barcelona	71	27	25
Granada	54	11	8
La Laguna	14	6	5
Madrid	124	56	41
Múrcia	14	4	2
Oviedo	24	10	6
Salamanca	46	10	6
Santiago	43	12	6
Sevilla	45	10	11
Fac. Medicina Cadis	26	6	4
València	48	14	9
Valladolid	42	13	8
Saragossa	49	14	9
Total	600	193	140

Font: M. BALDÓ (2011a), p. 35.

Si ens centrem en el cas dels catedràtics, les facultats de la Universitat de Barcelona més afectades per la depuració franquista foren les de Medicina i Filosofia i Lletres, totes dues amb sis catedràtics sancionats sobre un total de 16 (vegeu la taula «Depuració de catedràtics per facultats»).

Depuració de catedràtics per facultats

<i>Facultat</i>	<i>Catedràtics</i>	<i>Catedràtics depurats</i>	<i>Catedràtics rehabilitats</i>	<i>Altres</i>
Farmàcia	5	1	2	2
Medicina	16	6	9	1
Filosofia i Lletres	16	6	8	2
Dret	11	2	9	–
Ciències	15	1	11	3
Total	63	16	39	8

Font: J. CLARET (2003b), p. 120–121.

Per a portar a terme el procés de depuració, el ministre d'Educació Nacional va nomenar el 12 d'abril de 1939 tres jutges instructors assignats a les universitats de Barcelona, de Madrid

⁵⁹⁵ Orden determinando la situación, op. cit., p. 643. A l'article sisè d'aquesta disposició s'establia que «el Profesorado de la Universidad de Barcelona que perteneciese al Escalafón general de Catedráticos de Universidad quedará suspenso de empleo y vendrá obligado a solicitar su reingreso con arreglo a las normas que se señalen en la Orden de esta misma fecha» i s'hi afegia que «los demás profesores de la Universidad nombrados por la Generalidad de Cataluña quedan cesantes, sin perjuicio de que puedan ser utilizados sus servicios con carácter interino, una vez determinada la ideología y actuación política y social, con relación al Movimiento».

i de València —és a dir, les tres principals universitats que havien romàs sota control de la República durant la major part de la guerra— i un per a totes les altres universitats —«juez instructor de universidades varias»—. El jutge instructor nomenat per a la Universitat de Barcelona fou el catedràtic de Dret canònic, degà de la Facultat de Dret i futur rector (1941-1945), Francisco Gómez del Campillo, «admirador de la Italia fascista y la Alemania nazi».⁵⁹⁶ Les causes de sancions als professors universitaris depurats van ser fixades pel cap baix a l'ordre de 18 d'abril de 1939 i contemplaven les condemnes dels Tribunals Militars i les responsabilitats polítiques, l'acceptació d'ascensos, la passivitat davant el Movimiento Nacional i les accions u omissions antipatriòtiques; altrament s'hi establien les sancions aplicables, com ara separació de servei, trasllat, suspensió de feina i sou, postergació en l'escalafó i inhabilitació per a càrrecs directius i de confiança —ampliades posteriorment amb el canvi de serveis i jubilació forçosa—. ⁵⁹⁷

El procés de depuració acostumava a seguir diverses fases: de primer, l'encausat presentava una instància en la qual feia una declaració d'adhesió, tot mirant de minimitzar els fets susceptibles de sanció posterior; segonament, havia de respondre un qüestionari sobre les seves actuacions, la seva militància política, la pertinença a la maçoneria i les delacions que pogués realitzar sobre companys; posteriorment, es demanaven informes «sobre la conducta, les idees professionals i polítiques i les actituds morals i religioses de l'encausat».⁵⁹⁸ En aquest moment de la indagació, l'instructor redactava un informe per tal de decidir si hi havia motius de sanció, que s'enviava al Ministeri d'Educació Nacional. Aleshores, es remetia a l'encausat un plec de càrrecs, que podia donar per bo o bé havia de presentar explicacions o

596 F. GRACIA (2009). *La arqueología durante el primer franquismo (1939-1956)*. Barcelona: Bellaterra, p. 107. De Gómez del Campillo, a més, indica que «como antiguo oponente a la actuación del Patronato de la Universidad Autónoma, y acérrimo adversario de Bosch Gimpera, se encargó de eliminar de la universidad a todos aquellos que hubieran tenido una mayor o menor implicación durante el período de la autonomía republicana para borrar cualquier rastro de un período que consideraba personalmente como el peor de la historia de la institución, actuando desde una posición dogmática». F. GRACIA (2009), p. 107-108.

597 Orden sobre depuración de Funcionarios dependientes del Ministerio de Educación Nacional y creación de la Comisión Superior Dictaminadora de los expedientes de depuración (18-3-1939). *Boletín Oficial del Estado*, XX (23-3-1939), p. 1658-1660. Concretament, s'hi establia que «Con carácter enunciativo y no limitativo, podrán considerarse como causas suficientes para la imposición de sanciones las siguientes: a) Todos los hechos que hubieren dado lugar a la imposición de penas por los Tribunales Militares o a la exigencia de responsabilidades políticas, con arreglo a la Ley de este nombre. b) La aceptación de ascensos que no afueren consecuencia del movimiento natural de las escalas y el desempeño de cargos y prestación de servicios ajenos a la categoría y funciones propias del Cuerpo a que perteneciera. c) La pasividad evidente de quienes, pudiendo haber cooperado al triunfo del Movimiento Nacional, no lo hubieren hecho, y d) Las acciones u omisiones que, sin estar comprendidas expresamente en los apartados anteriores, implicaran una significación antipatriótica y contraria al Movimiento Nacional». Pel que feia a les sancions, s'hi deia que «Las sanciones que podrán imponerse a dichos Funcionarios como consecuencia de la depuración. serán: a) Traslado forzoso con prohibición de solicitar cargos vacantes durante un período de uno a cinco años. b) Suspensión de empleo y sueldo de un mes a dos años. c) Postergación desde uno a cinco años. d) Inhabilitación para el desempeño de cargos directivos o de confianza. e) Separación definitiva del servicio. Las cuatro primeras sanciones podrán imponerse aislada o conjuntamente; según las circunstancias».

598 J. CLARET (2003b), p. 69.

avals que contrarestessin les acusacions formulades contra ell; en raó d'això, el jutge en feia una proposta de depuració que remetia al Ministeri d'Educació Nacional, el qual resolvia l'expedient i publicava la sentència al BOE.⁵⁹⁹

En la Facultat de Filosofia i Lletres, els catedràtics sancionats en els processos de depuració van ser Àngel Apraiz, Pere Bosch Gimpera, Pompeu Fabra, Jaume Serra Húnter, Àngel Valbuena i Joaquim Xirau. En canvi, els catedràtics habilitats foren Josep V. Amorós, Tomàs Carreras i Artau, Pere Font i Puig, Josep M. Millàs, Eduardo Pérez Agudo, Antonio de la Torre, Josep Banqué i Martiniano Martínez, aquests dos últims jubilats. Cal recordar, a més, que durant la Guerra Civil havien mort dos catedràtics de la Facultat: Joaquim Balcells i Lluís Segalà.⁶⁰⁰ La fixació de la depuració d'aquests catedràtics es realitzà en tongades diverses: de primer, amb una primera resolució sancionadora dels catedràtics absents d'Espanya (Pere Bosch Gimpera, Pompeu Fabra, Jaume Serra Húnter i Joaquim Xirau); segonament, amb una relació de readmesos sense imposició de sancions publicada al novembre de 1939 (José V. Amorós, Tomàs Carreras i Artau, Pere Font i Puig, Eduardo Pérez Agudo, Antonio de la Torre i els jubilats Josep Banqué i Martiniano Martínez); i finalment, amb un seguit de propostes posteriors de readmissió sense sanció (Mariano Bassols, Alberto del Castillo, Josep M. Millàs i Lluís Pericot) i amb sanció: Àngel Apraiz (sancionat i reincorporat el 1941 a la Universitat de Salamanca) i Àngel Valbuena (traslladat a la Universitat de Múrcia).⁶⁰¹

En el grup de professors nomenats pel Patronat hi hagué els que van presentar declaració per ser readmesos, com ara Herminio Almendros (exiliat a Cuba), Ramon d'Alos (expulsat), Higini Anglès (expulsat), Ramon Aramon (expulsat), Manuel de Montoliu (expulsat), Marcel Olivar (expulsat) i Jaume Vicens Vives (expulsat); i els que, per diferents motius, no ho van fer: Domènec Casanovas (expulsat, exiliat a França i Veneçuela), Marcel Chevalier, Margarida Comas (expulsada, exiliada al Regne Unit), Joan Corominas (expulsat, exiliat a França i als Estats Units), Hortènsia Corominas, Guillerme Díaz-Plaja (expulsat), David García Baca (expulsat, exiliat a Sudamèrica), Pere González Grases (expulsat, exiliat a Veneçuela), Jacques Langlade, Jordi Maragall (expulsat), Adela M. Trepas, Pablo Martínez Salinas, Emili Mira (expulsat, exiliat a França i Sudamèrica), Carles Riba (expulsat, exiliat a França), Joan Rieradevall, Àngel Rubio (expulsat, exiliat a Panamà), Ferran Soldevila (expulsat, exiliat a França, rehabilitat el 1953), Amàlia Tineo, Jordi Udina i Eduard Valentí Fiol (expulsat i reincorporat el 1964).⁶⁰²

599 G. GÓMEZ BRAVO (2006). «Del expediente de depuración y otras responsabilidades». A: L. E. OTERO (dir.). *La destrucción de la ciencia en España. Depuración universitaria en el franquismo*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, p. 149-176.

600 J. CLARET (2003b), p. 120.

601 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 119-120. Hi ha també la indicació dels casos semblants d'altres facultats de la Universitat de Barcelona.

602 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 121-122. Hi ha també la indicació dels casos semblants d'altres facultats de la Universitat de Barcelona.

Segons la informació continguda en la documentació de diversos expedients personals de depuració dipositats a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona, podem extreure algunes conclusions sobre la mena de raons o explicacions donades pels encausats per tal d'afavorir la seva readmissió al cos docent o, en altres casos, per mirar de justificar algunes actuacions passades que podrien dificultar-la. En primer lloc, el principal argument esgrimit pels afectats directament o bé a través dels informes avaladors, com els que sovint redactà el degà de la Facultat Antonio de la Torre, era manifestar-se com una persona conservadora, en un sentit general, és a dir, ser persona d'ordre, ideològicament de dretes o de sentiments religiós, com en els casos de Josep V. Amorós, Pere Font i Puig, Josep M. Millàs o Francesc Nabot.⁶⁰³ Una variant més genèrica d'això era declarar-se «adicto a la Causa Nacional», com Jaume Vicens Vives, o simpatitzar amb el Glorioso Movimiento Nacional, Glorioso Movimiento Salvador o Glorioso Alzamiento Nacional.⁶⁰⁴ Més específicament, en alguns casos es declarava ser militant o simpatitzant de Falange, com Marià Bassols o Guillem Díaz-Plaja, o fins i tot haver actuat com a agent falangista a la «zona roja», com Alberto del Castillo.⁶⁰⁵

Un segon tipus d'argument passava per identificar-se com a persona perseguida per les seves conviccions u opinions durant la Guerra Civil, fet que en alguns casos el portà a l'ostracisme dels seus companys, a l'empresonament pels sectors més radicalitzats, com Alberto del Castillo, que al·legà haver passat per la txeca de Vallamajor, o a menester de fugir d'amagat, com Tomàs Carreras i Artau, que manifestà fer-ho «oculto en un barco francés sin pasaporte y disfrazado de mecánico».⁶⁰⁶ Vinculat amb això últim, però no com a objecte de persecució, hi hagué alguns casos en què declaraven que havien actuat en favor de les persones perseguides, és a dir, practicant el que es coneixia com a «Socorro Blanco»: acollint refu-

603 AHUB, 02 2713 X vol. 1.1: Expedient personal de depuració de Josep V. Amorós Barra: Declaració del degà Antonio de la Torre (7-3-1939); AHUB, 02 2714 X vol. 2.1: Expedient personal de depuració de Pere Font i Puig: Declaració del director de l'Escuela del Trabajo (11-3-1939), en la qual afirma «siempre ha seguido una intensa actuación de derechas y de españolismo espiritual»; AHUB, 02 2715 X vol. 2.4: Expedient personal de depuració de Josep M. Millàs i Vallicrosa: Declaració del degà Antonio de la Torre (7-3-1939); i AHUB, 02 2715 X vol. 2.4: Expedient personal de depuració de Francesc Nabot i Tomàs: Declaració del degà Antonio de la Torre (7-3-1939).

604 AHUB, 02 2716 X vol. 3.4: Expedient personal de depuració de Jaume Vicens Vives: Instància personal (21-2-1939).

605 AHUB, 02 2713 X vol. 1.1: Expedient personal de depuració de Mariano Bassols de Climent: Informe de Falange (14-6-1940); AHUB, 02 2714 X vol. 1.3: Expedient personal de depuració de Guillem Díaz-Plaja: Informe del director de l'Institut Nacional de Segon Ensenyament de Barcelona (26-2-1940); AHUB, 02 2714 X vol. 1.2: Expedient personal de depuració d'Alberto del Castillo Yurrita: Informe del SEU (5-4-1940).

606 AHUB, 02 2714 X vol. 1.2: Expedient personal de depuració d'Alberto del Castillo Yurrita: Informe del SEU (5-4-1940); AHUB, 02 2714 X vol. 1.2: Expedient personal de depuració de Tomàs Carreras i Artau: Declaració davant l'instructor (24-5-1939). De la seva fugida, Tomàs Carreras digué també que «dicho barco les trasladó a Marsella, lugar en el que permaneció unes 48 horas, trasladándose a Italia al llegar a la cual prestó inmediatamente su adhesión al Gobierno Nacional por mediación del Cónsul en Génova, Conde de Bulnes, quien le expidió un pasaporte con el cual se trasladó a la España Nacional en 24 de setiembre de dicho año, presentándose inmediatamente a las Autoridades, ofreciendo incondicionalmente su colaboración y siendo destinado a la Facultad de Filosofía y Letras de Valladolid donde ha realizado los trabajos que se le han encomendado».

giats, com Josep Calsamiglia i mossèn Ramon Roquer, o donant refugi a religiosos a casa seva durant l'anomenada «dominación marxista», com Josep V. Amorós.⁶⁰⁷

Un tercer tipus de raonament presentat en el procés de depuració consistia a manifestar la seva oposició al Patronat i, concretament, haver estat signant del Manifest dels 41, com Josep V. Amorós, Josep Banqué o Tomàs Carreras, qui, a més, recordava que fins i tot havia publicat contrari a l'estatut d'autonomia menat pel Patronat.⁶⁰⁸ Aquest, sens dubte, era un argument de força per aconseguir la readmissió atesa la ferrenya rancúnia de Gómez del Campillo contra el Patronat i la seva actuació.

Finalment, calia refermar que les classes impartides ho havien estat en castellà i no en català, com Josep Banqué.⁶⁰⁹ Això, certament, era un problema per a molts catedràtics que, tot i el seu tarannà conservador, les havien impartit en català, de manera que les explicacions donades per justificar-se semblen força inversemblants, com ara les donades a l'expedient de Josep V. Amorós, del qual es diu «sus clases fueron explicadas con preferencia en idioma castellano o alguna vez en catalán, pero con la advertencia que se hacía a los alumnos que de existir alguno de habla castellana la clase se daría en ese idioma con lo cual quedaban salvaguardados los derechos de estos», o de Tomàs Carreras i Artau, qui contestà que les seves classes «fueron explicadas siempre en idioma castellano a excepción de algunas en las que los escolares eran absolutamente todos catalanes y pedían que se dieran en dicho idioma».⁶¹⁰

De vegades, resultà força complicat per als encausats poder justificar amb encert algunes de les seves actuacions sospitoses més notòries com haver escrit, i publicat, llibres en català, ni que sigui com a narrativa, com li passà al jove escriptor Guillem Díaz-Plaja. En el seu cas, el degà accidental Tomàs Carreras i Artau hagué de destil·lar manta subtila quan n'afirmà que

«Perteneía como escritor y ensayista al grupo de elementos universitarios que cultivaban las letras castellanas, con especial brillantez, debiéndosele una serie de obras que se indican en la relación adjunta, publicada por la Facultad. Cultivó también la literatura

607 AHUB, 02 2714 X vol. 1.2: Expedient personal de depuració de Josep Calsamiglia Vives: Informe del director de l'Institut Maragall (24-5-1939); AHUB, 02 2715 X vol. 3.2: Expedient personal de depuració de Ramon Roquer i Vilarrasa: Declaració de Matilde Roquer i Vilarrasa (30-5-1939); AHUB, 02 2713 X vol. 1.1: Expedient personal de depuració de Josep V. Amorós Barra: Declaració del comandant Santiago Gotor Aisa (6-6-1939).

608 AHUB, 02 2713 X vol. 1.1: Expedient personal de depuració de Josep V. Amorós Barra: Declaració davant l'instructor (3-6-1939); AHUB, 02 2713 X vol. 1.1: Expedient personal de depuració de Josep Banqué Faliu: Declaració davant l'instructor (31-5-1939); AHUB, 02 2714 X vol. 1.2: Expedient personal de depuració de Tomàs Carreras i Artau: Declaració davant l'instructor (24-5-1939).

609 AHUB, 02 2713 X vol. 1.1: Expedient personal de depuració de Josep Banqué Faliu: Declaració davant l'instructor (31-5-1939).

610 AHUB, 02 2713 X vol. 1.1: Expedient personal de depuració de Josep V. Amorós Barra: Declaració davant l'instructor (3-6-1939); AHUB, 02 2714 X vol. 1.2: Expedient personal de depuració de Tomàs Carreras i Artau: Declaració davant l'instructor (24-5-1939).

catalana en un sentido regional dentro del concepto integrador de la cultura española respondiendo al pensamiento de Menéndez y Pelayo». ⁶¹¹

Tot i amb això, Díaz-Plaja havia estat un dels signants del manifest d'intel·lectuals de 1938, que era una presa de posició força evident en favor del Govern de la República; n'al·legà que havia estat «una suplantación, dando como prueba que constaba C. Díaz-Plaja, siendo así que es inconfundible el signo G. de la inicial de su nombre en su firma habitual». ⁶¹² No degué resultar prou convincent en els seus raonaments perquè, en acabat, la conclusió de l'informe del president de la Comissió C d'Educació Nacional fou rotundament demolidora: «Por sus antecedentes y actuación es persona en quien no debe depositarse confianza en cargo alguno. Se le puede considerar como un ambicioso desmesurado, y de ahí su colaboración con toda clase de regímenes». ⁶¹³ Altrament, el grau de detall en les acusacions era força acurat, com en el cas d'Àngel Valbuena, al qual se li va retreure que havia escrit una història de la poesia canària «en la cual había una frase en la que se decía “que García Lorca había sido fusilado por los facciosos”». ⁶¹⁴

Juntament amb els fets de ser favorable al règim d'autonomia universitària i d'haver impartit les classes en català, hi havia un altre pecat tan greu o més que els anteriors –tal vegada perquè en representava una simbiosi– consistent en haver estat deixeble o col·laborador del rector Pere Bosch Gimpera. ⁶¹⁵ En aquests casos, els informes del degà Antonio de la Torre insistien a carregar la responsabilitat sobre l'actuació del mestre Bosch Gimpera i a justificar les seues membres minimitzant-la per la influència d'aquell. Per exemple, d'Alberto del Castillo afirmà que

«ha sido persona muy influida por el Dr. Bosch Gimpera. Estudió con él; se orientó hacia los estudios que continuaba el Sr. Bosch; y de él recibió protección para ser Catedrático de Universidad y para ser trasladado a la de Barcelona por el Patronato de esta Universidad. En estas circunstancias y participando en los mismos estudios y publicaciones no es extraña la compenetración entre el Dr. Bosch y el Sr. Castillo, en el justo concepto de maestro y discípulo. Esto explique tal vez mucho de la actuación y de la ideología del Sr. Castillo. Es de advertir que esta influencia fue ejercida en el período anterior a 1930, en el que el Dr. Bosch era sobre todo hombre de ciencia y de estudio, con escasas concomitancias con la política y éstas con la de la Lliga, de la que era elemento destacado un conuñado suyo, el Sr. Badía. Después de 1930, el Dr. Bosch se orientó francamente

⁶¹¹ AHUB, 02 2714 X vol. 1.3: Expedient personal de depuració de Guillem Díaz-Plaja: Informe del degà accidental Tomàs Carreras i Artau (19-2-1940).

⁶¹² AHUB, 02 2714 X vol. 1.3: Expedient personal de depuració de Guillem Díaz-Plaja: Informe del president de la Comissió C d'Educació Nacional (28-2-1940).

⁶¹³ AHUB, 02 2714 X vol. 1.3: Expedient personal de depuració de Guillem Díaz-Plaja: Informe del president de la Comissió C d'Educació Nacional (28-2-1940).

⁶¹⁴ AHUB, 02 2716 X vol. 3.4: Expedient personal de depuració d'Àngel Valbuena Prat: Informe de Falange Española Tradicionalista (16-6-1940).

⁶¹⁵ Vegeu F. GRACIA (2009), p. 107-135

hacia la política y hacia el partido de Acció Catalana, dirigido por Nicolau d'Olwer. En el Sr. Castillo se advirtió un desvío del Sr. Bosch, acentuado después de Julio de 1936». ⁶¹⁶

En el cas de l'altre gran deixeble de Bosch Gimpera, Lluís Pericot, els esforços per minimitzar les actuacions compromeses —com publicar en català i, sobretot, signar el manifest d'intel·lectuals de 1938— hagueren de ser majors, apel·lant, literalment, al «caràcter bondadoso» de Pericot:

«D. Luis Pericot y García ha sido alumno de esta Facultad, orientándose bien pronto hacia los estudios de Prehistoria bajo la dirección del Sr. Bosch Gimpera. Salido de las aulas, continuó colaborando con el Sr. Bosch, en el que encontró apoyo para obtener cátedra de Universidad y para que el Patronato lo trajese a la de Barcelona. Todas estas circunstancias, y el carácter bondadoso y agradecido del Sr. Pericot, han hecho de él un discípulo del Sr. Bosch en el más amplio y exacto sentido de la palabra, y le ha llevado a secundar al Sr. Bosch en muchas de sus iniciativas. Antes de julio de 1936 era Secretario de la Facultad, en cuyo cargo se ha granjeado la confianza y el afecto de todos: cargo que ha conservado hasta la llegada a Barcelona de las tropas Nacionales. Sospecho que, dado su carácter, haya sido persuadido a firmar alguno de los manifiestos que circulaban entre los universitarios. Ha publicado bastantes obras, frecuentemente en castellano, y no recuerdo que haya hecho ostentación de sus ideales políticos». ⁶¹⁷

Finalment, Jaume Vicens Vives, que havia col·laborat amb Pere Bosch Gimpera, va ser depurat per la Comissió C i no per Gómez del Campillo, ja que no tenia plaça a la Universitat. En el seu expedient consta com a greuge la pròpia amistat amb Bosch Gimpera i el fet que el rector oficiés la cerimònia civil del casament entre Jaume Vicens i Roser Rahola. ⁶¹⁸ D'altra banda, en una resposta de Gómez del Campillo al marquès de Loyoza, que presidia un tribunal d'oposicions d'Història d'Espanya a Salamanca i Saragossa a la qual es presentà Vicens i li'n demanà referències, ⁶¹⁹ el jutge instructor no s'està de recordar-li que Jaume Vicens «formó parte del Comité de Profesores, Estudiantes y Obreros de la Universidad, en el cual se hizo la depuración del personal de la Universidad», i reblava el clau tot reconeixent «tengo el mayor grato de contribuir con estos datos al servicio de España y en evitación de que persona

⁶¹⁶ AHUB, 02 2714 X vol. 1.2: Expedient personal de depuració d'Alberto del Castillo Yurrita: Informe d'Antonio de la Torre (7-3-1939).

⁶¹⁷ AHUB, 02 2715 X vol. 3.1: Expedient personal de depuració Lluís Pericot Garcia: Informe d'Antonio de la Torre (1-4-1939).

⁶¹⁸ F. GRACIA (2011b), p. 370.

⁶¹⁹ «A lo que parece pesan acusaciones graves sobre la conducta política de uno de los opositores, D. Jaime Vicens Vives, Auxiliar de esa Universidad y Catedrático de Instituto. El Tribunal reunido en sesión secreta ha estimado conveniente el adquirir una información exacta sobre la actuación política de este Sr. Con el objeto de prevenir posibles incidentes y evitar el que recayese el nombramiento de Catedrático de Historia de España en persona de actuación antiespañola». AHUB, 02 2716 X vol. 3.4: Expedient personal de depuració de Jaume Vicens Vives: Carta del marquès de Loyoza a Gómez del Campillo (5-10-1940).

de las condiciones del Sr. Vicens pueda ser nombrada Catedrático de una Universidad española». ⁶²⁰

Més enllà de la casuística concreta dels diversos catedràtics i professors de la Facultat que foren depurats pel nou règim dictatorial, hom percep un enorme retrocés intel·lectual en la radicalment nova etapa que s'encetà, per al cas barceloní, a principi de 1939. Durant l'etapa d'autonomia universitària del període republicà la Facultat experimentà una projecció cultural notable que a l'inici de la postguerra es veié escapçada sense misericòrdia, immergint la Facultat en una de les seves etapes més profundament fosques. I això, amb més intensitat o menys, passà de manera general a totes les universitats espanyoles amb una magnitud tal que Jaume Claret ben pogué qualificar-lo com un «atroç desmoche». Luis Enrique Otero, per la seva banda, li posà contorns i sintetitzà molt encertadament l'abast d'aquest «desmoche» universitari:

«La separación definitiva de la Universidad de catedráticos, auxiliares numerarios y profesores temporales destruyó el tejido científico que a lo largo del primer tercio del siglo XX había permitido el despegue de la ciencia en España. Se dismantelaron escuelas científicas con la expulsión de numerosos catedráticos, en plena madurez de su obra científica e intelectual, y de sus discípulos y ayudantes, jóvenes prometedores que auguraban la continuación y consolidación de las líneas científicas de sus maestros. [...]

A la separación definitiva de las cátedras y los puestos docentes de los profesores numerarios hay que añadir la inhabilitación para el ejercicio de la docencia de los profesores temporales, cuyas carreras profesionales quedaron brusca y definitivamente interrumpidas en la abrumadora mayoría de los casos, pues tales sanciones, aparentemente menores, impidieron reanudar después sus carreras científicas y docentes. Las sanciones de orden menor, como el traslado a universidades de menor rango, el desplazamiento en el escalafón o la prohibición de desempeñar cargos directivos y de confianza, minaron las carreras de aquellos que tuvieron la fortuna de mantener sus puestos docentes, a costa de quedar señalados de por vida». ⁶²¹

10.2. El marc legal i el nou rol universitari

Certament, com hem vist, la repressió del professorat constituí un dels eixos caracteritzadors fonamentals –el pal de paller podríem dir– de la política universitària menada pel Govern franquista, no només a partir de 1936, sinó des del mateix inici de la Guerra Civil. Ens interessa, però, centrar-nos en el període de la postguerra, que pel que feia al món universitari presentà uns trets caracteritzadors, en bona mesura, homogenis fins a 1951, perfilats fona-

⁶²⁰ AHUB, 02 2716 X vol. 3.4: Expedient personal de depuració de Jaume Vicens Vives: Carta de Gómez del Campillo al marqués de Loyoza (8-10-1940).

⁶²¹ L. E. OTERO (2010), p. 369-370.

mentalment en els primers anys de la dècada de 1940. En termes generals, la Universitat de Barcelona —com, d'altra banda, la resta de les universitats espanyoles— experimentà un retrocés general notable, d'unes dimensions tals que Francisco Gracia i Josep M. Fullola qualificaren amb un encert majúscul com «la nit!»; és a dir, contraposant aquesta nova etapa de foscor intel·lectual universitària en que la submergí sense pal·liatius el règim franquista a partir de 1939 amb el precedent d'esplendor científic i cultural del període republicà i autonomista.⁶²²

El 9 d'agost de 1939 el catòlic José Ibáñez Martín va ser nomenat pel general Franco nou ministre d'Educació Nacional en substitució de Pedro Sainz Rodríguez, que ho havia estat al Govern franquista d'ençà el gener de 1938.⁶²³ En bona mesura, el nou ministre va donar continuïtat a la tasca ministerial que havia realitzat el seu predecessor en el càrrec.⁶²⁴ El ministre Ibáñez Martín, a més de seguir aplicant amb mà ferma la política de control ideològic i de repressió en les institucions educatives —com acabem de veure pel que feia a la depuració universitària—, va encetar una tasca per escometre una profunda reforma universitària que culminà en la Llei d'ordenació universitària de 29 de juliol de 1943.⁶²⁵ Aquesta llei, juntament amb el Projecte de llei de reforma universitària de 1939, constitueix el marc legal i normatiu sobre el qual la dictadura franquista bastí la «universitat nova» anhelada freturosament pels sectors més estantissos espanyols.⁶²⁶

L'objectiu que guià tothora les actuacions del règim franquista en l'àmbit universitari fou el desmantellament de la tasca republicana i autonomista, tallant de soca-rel totes les experiències renovadores prèvies des d'un vessant triple, que afectava els protagonistes —el grup dels intel·lectuals universitaris format pels seus catedràtics i professors—, la seva actuació científica —la construcció de coneixement mitjançant l'estudi i la recerca— i la socialització d'aquest coneixement —la projecció social de la tasca universitària—. Sens dubte, el ministre Ibáñez Martí sobresortí en la fixació abastament de les directrius que haurien de regir la tasca

622 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 102-147.

623 Pedro Sainz Rodríguez havia estat diputat a Corts dins la minoria agrària (1931) i pel partit monàrquic Renovación Española (1933 i 1936); fou ministre d'Educació Nacional del primer Govern de Franco, entre gener de 1938 i agost de 1939. José Ibáñez Martín havia estat membre de l'Assemblea Nacional primoriverista i diputat a Corts per la CEDA (1933); vinculat a l'Asociación Católica Nacional de Propagandistas (ACNP), fou ministre d'Educació Nacional del Govern de Franco entre agost de 1939 i juliol de 1951.

624 Vegeu A. ALTED (1986). «Notas para la configuración y el análisis de la política cultural del franquismo en sus comienzos: la labor del Ministerio de Educación Nacional durante la guerra». A. J. FONTANA (ed.). *España bajo el franquismo*. Barcelona: Crítica, p. 215-229; i A. ALTED (1991). «Bases político-ideológicas y jurídicas de la universidad franquista durante los ministerios de Sainz Rodríguez y primera etapa de Ibáñez Martín (1938-1945)». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 95-124.

625 Ley sobre ordenación de la universidad española (29-7-1943). *Boletín Oficial del Estado*, 212 (31-7-1943), p. 7406-7431.

626 Orden disponiendo la publicación del Proyecto de Ley sobre Reforma universitària para informe de los claustros universitarios (25-4-1939). *Boletín Oficial del Estado*, 117 (27-4-1939), p. 2265-2270. Sobre la recepció i discussió del projecte a la Universitat de Barcelona a partir de finals de 1941, vegeu F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 10131-132.

de reordenació del món universitari amb manta declaracions institucionals, com ara el seu parlament a l'acte inaugural del curs 1939-1940 a la Universidad de Alcalà de Henares, on pontificà el següent:

«La Universidad nueva habrá de responder a la contextura política y al estilo de las nueva España y tendrá el mismo sentido unitario del Estado. En ella han de convivir estrechamente, en perfecta armonía, la Iglesia y la sociedad. La Universidad ha de ser para todos. Prescindirá de falsas libertades y fomentará la auténtica investigación científica. También incorporará en sus juventudes el espíritu de la revolución nacional, pues, si de las aulas universitarias salió la doctrina falaz que nos puso al borde del abismo, de ella ha salido también la falange estudiantil en cuya sangre ha expiado la Universidad sus iniquidades».⁶²⁷

I encara tornaria a parlar en termes semblants dos anys més tard en un acte similar d'inauguració del curs acadèmic 1941-1942, però aquest cop a la mateixa Universitat de Barcelona, on afirmà que

«El momento tiene relieve de grandeza histórica y excepcional responsabilidad porque hace cerca de un siglo que la Universidad española ha vivido en el marasmo y en la inercia de una vieja legislación incomprensiblemente mantenida, sin que ningún esfuerzo político —y algunos fueron estimables— haya sido capaz de salvarla del perpetuo anacronismo al que parecía fatalmente condenada. Pero mayor es la responsabilidad, por cuanto no es propio de esta hora en España, una obra parcial de ocasión ni de oportunidad. No se trata de remendar un edificio ruinoso, renovando la fachada o reforzando la cimentación. La Universidad española que creó el siglo XIX, dejará plenamente de existir. Nuestra Universidad quiere ser de nueva planta, con una audacia revolucionaria de innovación, que rompa moldes viejos y anacronismos, pero sin pecar de irreflexiva e inconsistente, porque anhela, sobre todo, la ambición de lo perdurable».⁶²⁸

La reconstrucció de la «universitat nova», per tant, no era pas una tasca menor i havia d'entroncar directament amb els valors de la tradició espanyola, alhora que refusava els valors que la modernitat hi havia introduït amb el pas dels anys, especialment, en el primer terç del segle XX i que, en el cas barceloní, havien cristallitzat en l'experiència republicana i autonomista. Altrament dit, calia extirpar-hi el liberalisme, el separatisme i anticatolicisme. I si, des d'aquesta perspectiva, la universitat de matriu liberal havia estat contaminada per aquests mals, les autoritats educatives franquistes es conjuraven per reespanyolitzar-la i recatolitzar-

627 *Abc* (24-10-1939). Citat per F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 103.

628 J. IBÁÑEZ (1941). «Un año de política docente. Discurso pronunciado por el Excmo. Sr. D. José Ibáñez Martín, Ministro de Educación Nacional en el acto inaugural del curso académico 1941-1942 en la Universidad de Barcelona». *Revista Nacional de Educación*, 10, p. 32. Citat per C. RODRÍGUEZ (2002b). *La Universidad de Madrid en el primer franquismo. Ruptura y continuidad (1939-1951)*. Madrid: Dykinson, p. 55. Vegeu també C. RODRÍGUEZ (2002a). «Las universidades españolas en el arranque del franquismo: los años cuarenta». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 5, p. 85-126.

la, en coherència més absoluta amb els trets més primaris de la ideologia franquista.⁶²⁹ L'estructuració del món universitari menada pel franquisme es materialitzà, com ja s'ha dit, en la Llei d'ordenació universitària de 1943, la qual sintetitzava en el seu preàmbul la filosofia universitària governamental en reivindicar l'anomenada «universitat imperial» per apel·lar un altre cop a la tradició hispànica i, alhora, blasmar la universitat liberal del segle XIX i principis del XX, que, per ideològicament perniciosa, calia anorrear.⁶³⁰ La universitat esdevenia, per tant, un instrument del nou Estat, però calia menar la «transformación del orden universitario», tal com semblantment quedava explicitat en el text preliminar a l'articulat de la Llei:

«Al recuperar España su substancia histórica con el sacrificio y la sangre generosa de sus mejores hijos en la Cruzada salvadora de la civilización de Occidente, y al proclamar con la Victoria el principio de la revolución espiritual, se hace indispensable encarnar esa mutación honda de los espíritus en una transformación del orden universitario que, a la par que anude con la gloriosa tradición hispánica, se adapte a las normas y al estilo de un nuevo Estado, antítesis del liberalismo y ejecutor implacable de la consigna sagrada de los muertos: devolver a España su unidad, su grandeza y su libertad.

La Universidad que se instaure en la presente Ley nace como corporación a la que el Estado confía una empresa espiritual: la de realizar y orientar las actividades científicas, culturales y educativas de la Nación con la norma de servicio que impone la actual Revo-

629 Per a la Universitat de Barcelona calia, doncs, una actuació que sintetitzà el catedràtic de la Universitat de Santiago Carmelo Viñas Mey als cursets d'Educación Nacional del Movimiento a l'octubre de 1939 en els termes següents: «Es preciso lograr que los catalanes se sientan cordialmente españoles, curándoles de su particularismo para que colaboren en las comunes tareas españolas. Para ello hay que españolizar la enseñanza en Cataluña y seleccionar su personal docente. Como es inadmisibile la actuación del profesorado marxista, lo debe ser igualmente la del profesorado catalanista; no seguirá en la Universidad de Barcelona catedrático alguno de los que colaboraron en la Universidad Autónoma; se llevará a ella profesores jóvenes de profunda vocación españolista; el Institut de Estudis Catalans se convertirá en un Instituto de Estudios Hispánicos, integrado por prestigios de la cultura española y catalanes nuevos de contrastado españolismo. El catalanismo, en sus momentos difíciles, ha seguido la táctica de replegarse, aparentando españolismo extremo para resurgir antiespañol. [...] Hay una tradición española de universalidad e imperio, y otra particularista, fuerista, de somnolencia, inacción y rusticismo, que es la que da cobijo a los nacionalismos vernáculos. Pero ni la cultura ni la tradición ni las llamadas libertades regionales pueden dar pretexto —ni debe consentirse— para las actuaciones atentatorias a la unidad de destinos de la Patria». *Abc* (4-10-1939). Citat per F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 108.

630 Deia el preàmbul de la Llei que «Entre los tesoros del patrimonio histórico de la Hispanidad descuella con luminosidad radiante el de nuestra tradición universitaria. Van a cumplirse, ahora precisamente, setecientos años del amanecer feliz de la más preclara de las Universidades españolas, cuyo nombre orla de esplendores el siglo de las Cruzadas y de las Catedrales. La Universidad salmantina, colocada desde su nacimiento en la vanguardia de los estudios generales de la cristiandad, fue el prototipo de la floración universitaria castellana. [...] Aquella gran Universidad imperial perdió sus lumbres y esplendores en la gran crisis del siglo XVIII, donde se acusaron ya las influencias extrañas; hizo su aparición el escepticismo y se derrumbó con estrépito el edificio de nuestra unidad espiritual, entre los ensayos, la impiedad, la habladuría y la ostentación. La restauración cultural del siglo XVIII no fue más que un meteoro fugaz, eclipsado en el primer destello por la invasión francesa, que trajo a nuestras aulas la rígida influencia del sistema napoleónico y tras ella, la desorientación, la inestabilidad, el perpetuo cambio de postura en el régimen universitario, abierto de par en par a toda suerte de exotismos. [...] Cuando nace el mil novecientos [...] vivíamos momentos de crisis y de ruina en que si la educación intelectual estaba desquiciada, habla sucumbido también en manos de la libertad de Cátedra la educación moral y religiosa, y hasta el amor a la Patria se sentía con ominoso pudor, ahogado por la corriente extranjerizante, laica, fría, krausista y masónica de la Institución Libre, que se esforzaba por dominar el ámbito universitario». Ley sobre ordenación de la universidad, op. cit., p. 7406-7407.

lución española. Para desarrollar este concepto, la Ley devuelve a la Universidad la plenitud de sus funciones tradicionales, restaurando, reorganizando o creando los órganos adecuados». ⁶³¹

En els primers articles de la Llei s'introduïa una de les qüestions que la historiografia ha ressaltat sovint d'aquesta norma i que tenia a veure amb la pugna tant de grups catòlics com falangistes per ocupar parcel·les de poder dins del món universitari reconfigurat pel franquisme, ja que als articles tercer i quart es perfilava aquesta qüestió:

«Artículo tercero.- La Universidad, inspirándose en el sentido católico, consubstancial a la tradición universitaria española, acomodará sus enseñanzas a las del dogma y de la moral católica y a las normas del Derecho canónico vigente.

Artículo cuarto.- La Universidad española, en armonía con los ideales del Estado nacionalsindicalista, ajustará sus enseñanzas y sus tareas educativas a los puntos programáticos del Movimiento». ⁶³²

Sobre aquest tema podem avançar que en la política de renovació dels equips docents arreu, notablement delmats per l'acció de la depuració i l'exili, permeté la incorporació dels franquistes a les càtedres universitàries. Si bé en un primer moment, en les anomenades «oposicions patriòtiques», en les quals prevaleren més els mèrits ideològics i de guerra que no pas els científics o acadèmics, s'afavoriren les candidatures dels falangistes, posteriorment serien els membres del sectors catòlics els que es veurien afavorits per les decisions governamentals—recordem, en aquest sentit, que el nomenament dels tribunals d'oposicions era una potestat ministerial—. Tot plegat, com afirmen Yolanda Blasco i M. Fernanda Mancebo, «el moderado enfrentamiento de Falange y los católicos caracteriza los primeros años cuarenta, aproximadamente hasta 1944-46, en que Falange queda un tanto desplazada del poder, a pesar de la importancia de sus símbolos y de algunos de sus miembros». ⁶³³

No analitzarem aquí l'articulat de la Llei, perquè ja s'ha fet a altres llocs, però sí interessa ressaltar quines eren la funció i l'estructura universitàries que consagrava aquesta norma. ⁶³⁴ Tot i que la retòrica de la Llei i dels dirigents educatius sovintejaven a fer èmfasi de la

631 Ley sobre ordenación de la universidad, op. cit., p. 7407-7408.

632 Ley sobre ordenación de la universidad, op. cit., p. 7409-7410. Sobre aquesta qüestió, Elena Hernández Sandoica, Miguel Ángel Ruiz Carnicer i Marc Baldó Lacomba afirmen que «en el reparto del botín, la primaria y la secundaria quedaron bajo el dominio de la derecha católica, mientras que en la educación superior el integrismo católico hubo de compartir espacio con aquel privilegio formal que se dio a los falangistas para que socializaran a la juventud universitaria». E. HERNÁNDEZ; M. A. RUIZ; M. BALDÓ (2007). *Estudiantes contra Franco (1939-1975). Oposición política y movilización juvenil*. Madrid: La Esfera de los Libros, p. 69.

633 Y. BLASCO; M. F. MANCEBO (2010). *Oposiciones y concursos a cátedra de Historia en la universidad de Franco (1939-1950)*. València: Universitat de València, p. 55.

634 Vegeu M. PESET (1991a). «La Ley de ordenación universitaria de 1943». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 125-158; i L. E. OTERO (2010), p. 116-129.

construcció d'una universitat nova, al capdavant, es recuperava la funció principal de la universitat liberal i l'estructuració burocratitzada, uniformista i centralitzada del sistema universitari. En aquest esperit, de fet, la funció prevalent de la universitat consistia a formar professionals i, tot i que, s'hi reconeixia la funció investigadora,⁶³⁵ a la pràctica, aquesta restà bandejada de la universitat i passà a articular-se a través de l'acabat de crear Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), presidit pel mateix ministre Ibáñez Martín i pràcticament controlat a plaer pels membres de l'Opus Dei.⁶³⁶

A banda d'això, la Llei de 1943 també delimitava les línies de control ideològic sobre els membres de les universitats, amb l'enquadrament obligatori tant de professors —que, a més, havien d'explicitar la seva adhesió al Movimiento— com d'alumnes: els primers a través del Servicio Español de Profesorado de Enseñanza Superior (SEPES), un organisme de Falange Española Tradicionalista y de las JONS que no reeixí gaire,⁶³⁷ i els últims a través del Sindicato Español Universitario (SEU), també falangista, als quals pertanyien obligatòriament i automàticament des del mateix moment de la seva matriculació.⁶³⁸ En el terreny docent, s'instituí per a l'adoctrinament l'assignatura obligatòria de Formación del Espíritu Nacional,

635 Concretament, l'article 26 fixava que «todas las cátedras universitarias habrán de estar suficientemente dotadas para cumplir la función investigadora. Cuando el volumen de la investigación exceda de las posibilidades de la Cátedra, se crearán Institutos de Investigación Científica, los cuales podrán fundarse con aprobación del Ministerio de Educación Nacional, por iniciativa de la propia Universidad, del Consejo Superior de Investigaciones Científicas o de otras Corporaciones públicas o privadas y de particulares, y funcionarán como secciones de los Institutos Nacionales dependientes del Consejo Superior de Investigaciones Científicas» i afegia «los Centros que el Consejo Superior de Investigaciones Científicas cree, o que con los méritos y directrices exigibles surjan de otro modo, podrán ser adscritos a la Universidad mediante acuerdo en cada caso». Ley sobre ordenación de la universidad, op. cit., p. 7413.

636 El CSIC havia estat creat el 1939: Ley creando el Consejo Superior de Investigaciones Científicas (24-11-1939). *Boletín Oficial del Estado*, 332 (28-11-1939), p. 6668-6671. Vegeu G. PASAMAR (1991b). «Oligarquías y clientelas en el mundo de la investigación científica: el Consejo Superior en la universidad de posguerra». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 305-339; J. R. URQUIJO (2007). «Ruptura y creación. Primeros años». A: M. A. PUIG-SAMPER (ed.). *Tiempos de investigación: JAE-CSIC, cien años de ciencia en España*. Madrid: Consejo de Investigaciones Científicas, p. 259-268; i, també, Ll. CALVO (2012). «El CSIC i la ciencia a Catalunya (1942-2012)». A: Ll. CALVO (ed.). *El CSIC en Cataluña (1942-1992). Siete décadas de investigación científica*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 15-58.

637 Article 33 de la Ley sobre ordenación de la universidad, op. cit., p. 7415. Concretament, la Llei n'establí el següent: «El Servicio Español del Profesorado de Enseñanza Superior de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. tiene, como órgano universitario, las siguientes funciones:

a) Proponer al Rector, para su aprobación y la del Ministerio de Educación Nacional, la organización de los cursos obligatorios de formación política para los escolares, y cuyas pruebas habrán de pasarse favorablemente.

b) Difundir el espíritu político del Movimiento en el Profesorado universitario, comunicando a todo él sus consignes por medio de sus jerarquías específicas, previo conocimiento del Recto

e) Proponer a la aceptación del Rector y organizar, en su caso, cuantas instituciones culturales o de protección afecten al Profesorado universitario».

638 Article 34 de la Ley sobre ordenación de la universidad, op. cit., p. 7415-7416. Vegeu M. A. RUIZ (1996). *El Sindicato Español Universitario (SEU), 1939-1965. La socialización política de la juventud universitaria en el franquismo*. Madrid: Siglo XXI; i, per al cas de la Universitat de Barcelona, J. M. COLOMER (1978). *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*. Barcelona: Curial.

impartida a la Facultat pel catedràtic Pérez Agudo, «el cual profesaba una versión espiritua-
lista de la geografía y había vivido sus horas más esplendorosas en tiempo del gobierno de
Primo de Rivera, muy integrado en las propagandas patrióticas que este promovía».⁶³⁹

Tot plegat, es bastí una àmplia panòplia de ritualitzacions d'exaltació del nacionalcatoli-
cisme, com ara la presència de la «silla del estudiante caído» a totes les aules que no es podia
fer servir –mantinguda fins al 1952–, la salutació a la romana dels alumnes als professors a
començament de cada classe o la utilització dels uniformes falangistes en els actes universita-
ris.⁶⁴⁰ Així mateix, sovintejaren els actes públics de referment ideològic, com ara el cicle
de conferències d'exaltació dels valors històrics espanyols a la Facultat durant l'abril de
1940,⁶⁴¹ la gran concentració falangista que el 25 de juny de 1941 sortí de la plaça Universitat i
va recórrer els carrers de Barcelona en suport a l'atac a la Unió Soviètica per part de les tropes
alemanyes,⁶⁴² la suspensió de classes decretada pel rector «con el fin de que los Profesores y
alumnos universitarios puedan asistir a los solemnes funerales por los Mártires de la Tradi-
ción» organitzats per Falange el 10 de març de 1942⁶⁴³ o la col·locació d'una «Cruz de los Caí-
dos» davant la façana de la Universitat amb guàrdia d'honor per commemorar el Día de los
Caídos la nit del 28 al 29 d'octubre de 1943.⁶⁴⁴ D'altra banda, entre les activitats realitzades
pel professorat de la Facultat consten les conferències donades per Fernando Valls Taberner i
Martín Almagro Basch a Alemanya durant el curs 1941-1942.⁶⁴⁵ Al febrer de 1941 tingué lloc al
Paranimf de la Universitat l'Exposició del llibre *Alemanya*, on restaren exposats llibres de te-
màtica nazi enmig d'un guarniment d'elements nazis d'allò més espectacular que incloïa una
descomunat esvàstica i el bust d'Adolf Hitler presidint la mostra.

639 P. VOLTES (2004). *Furia y farsa del siglo XX*. Barcelona: Flor del viento, p. 257. Per la seva banda, Josep M. Ainaud relata una anècdota de Pérez Agudo a propòsit del fet «que tenia una obsessió tan espanyolista que arribava a ser grotesc»: «Feia Geografia. Una vegada va dir: “Hay dos Españas, la seca y la húmeda...”, i va sentir un xiuxiueig a la classe i de seguida va rectificar “però solo una España!”». P. GABANCHO (2005), p. 31.

640 Una ordre tramesa pel rector als degans de les cinc facultats exemplifica fefaentment el sentit i signifi-
ficació dels rituals quotidians: «Velando por el prestigio de la Universidad española, exponente de la
auténtica cultural y del sentido tradicional y católico de nuestro pensamiento imperial, con el fin de que
el nombre sagrado de la Patria y de su glorioso Caudillo, tenga el debido realce en cuantos actos acadé-
micos se celebren, y la respuesta de los alumnos al ser llamados en clase, revele el concepto de servicio que
están prestando, que juntos con el deber y sacrificio que constituyen la trilogía en que se asienta nuestra
Revolución Nacional Sindicalista, este Rectorado, en uso de sus atribuciones que les están conferidas,
dispone lo siguiente: 1.º Todas las explicaciones teóricas diarias terminarán con los gritos del Movimiento
¡Arriba España!, ¡Viva España! y ¡Viva Franco! dados por el Profesor y contestados por los alumnos todos,
en posición de firme y brazo en alto. 2.º Los alumnos al ser llamados deberán dar por única contestación
la de ¡servidor! 3.º Cualquier infracción o negligencia en el cumplimiento de estas normas, será severa-
mente castigada. Lo que traslado a V. S. para su conocimiento y el de los Sres. Profesores y alumnos de
esa Facultad, a cuyo fin deberá facilitar a cada uno de ellos copia del presente oficio para que la lea en sus
Cátedras ante los respectivos alumnos». AHUB, 24/8/7/4: Assumptes de facultats i rectorat (6-12-1941).

641 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 110.

642 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 109-110.

643 AHUB, 24/8/7/4: Assumptes de facultats i rectorat (8-3-1942).

644 AHUB, 25/3/7/13: Camisses de paper d'assumptes diversos (24-10-1943).

645 AHUB, 24/8/6/1-1: Assumptes generals de totes les facultats (22-9-1942).

A l'octubre de 1941 el ministre d'Educació Nacional José Ibáñez Martín va presidir l'acte d'inauguració del curs 1941-1942 a la Universitat de Barcelona i no va desaprofitar l'avinentesa per abocar en el seu discurs un bon reguitzell d'abrandades proclames patriòtiques ben pròpies de la retòrica inflamada del moment, barrejant-hi feixisme i anticomunisme amb un to bel·licista encès.⁶⁴⁶ L'acte serví per refermar públicament la tasca de depuració universitària en curs menada, a diferents nivells, pel ministre i pel rector Gómez del Campillo, en funcions també de jutge instructor. Val a dir que, per acabar de reblar-ho, qui pronuncià la lliçó inaugural fou el catedràtic de Dret polític Gonzalo del Castillo, que era la persona amb la qual els revoltats de 1936 comptaven per fer-se càrrec del rectorat de la Universitat de Barcelona en cas d'èxit.

El 1945 morí Gómez del Campillo i l'aleshores degà de Dret, el catedràtic de Dret natural i filosofia del dret Enrique Luño Peña —qui, segons que sembla, sovint signà escrits en premsa amb el pseudònim de «Puño y Leña»— fou nomenat nou rector de la Universitat de Barcelona. El seu mandat, que es perllongà fins al canvi ministerial de 1951, estigué caracteritzat per l'aplicació d'una gestió continuïsta de la menada pel seu predecessor i, doncs, de refermament del franquisme al si de la Universitat. En aquest sentit, el seu moment més punyent fou, sens dubte, la visita a la Universitat que féu el dictador Franco el 30 de maig de 1947 en el decurs d'una de les seves estades barcelonines. Amb un vistent desplegament d'un embalum de simbologia franquista, la Universitat, en paraules del seu rector, li reté el seu «profundo tributo de gratitud, [...] adhesión y lealtad» i també el seu «sincero reconocimiento de las virtudes del hombre providencial que con su gran corazón y su cerebro privilegiado ha sabido triunfar en la reconquista moral y material de España para instaurar el reinado social de la justicia, de la paz y de la cultura».⁶⁴⁷ En una conjuntura en què la cultura catalana entomava la voluntat governamental de menar una certa política de tolerància tàctica —que hom anomenà l'«esclatxa»—,⁶⁴⁸ es palesava l'autisme social i cultural de la Universitat, on les seves autoritats i el seu claustre restaven obsedides a congriar-se el favor dels manaires franquistes.

646 *Abc* (4-10-1941). Citat per F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 129-130.

647 *Abc* (8-6-1947). Citat per F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 138.

648 J. SAMSÓ (1994). *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 66-72.

11. ORGANITZACIÓ DELS ESTUDIS

DURANT EL FRANQUISME, la Universitat de Barcelona era una institució educativa i cultural que, més orientada cap a la societat a la qual servia i al món cultural que l'envoltava, ho estava cap a les instàncies oficials del règim franquista. Per això, l'evolució de la Universitat i de les facultats que l'integraven també es veieren influïdes i afectades per les transformacions de fons de la dictadura esdevingudes amb el pas del temps. Després d'haver deixat enrere l'etapa més marcadament feixistitzant, i sobretot a principis de la dècada de 1950, en el context de la guerra freda, el franquisme cercava la seva habilitació internacional mitjançant la signatura del concordat amb el Vaticà i el pacte bilateral amb els Estats Units, el 1953, o l'entrada d'Espanya a l'ONU, el 1955. A la universitat, que era un espai de reproducció ideològic del règim i estava encarregada, sota un control d'allò més estricte, de la formació de les futures elits directives del règim, també reverberaven les tímides mostres —ni que sigui formals— d'un cert aperturisme.

Fou així possible ultrapassar la primera fase d'aïllament universitari i de reclusió en sí mateixa de la perllongada postguerra, de tal manera que a mitjan segle XX la Universitat de Barcelona desplegué una reorganització dels seus ensenyaments i encetà una certa activitat de projecció cultural. La reorganització dels ensenyaments de la Facultat de Filosofia i Lletres en un sentit modernitzador i en línia amb el panorama de coneixements internacionals es va escometre a partir de la modificació dels plans d'estudis vigents i la posada en marxa d'uns de nous, una actuació que fou acompanyada amb altres mesures organitzatives. Altrament, les primeres mostres d'una certa voluntat d'obertura universitària, superant l'aïllament esmentat, bandejant l'àmbit de la catalanitat, s'enfocaren cap a dos nivells diferents: el local, amb l'estretament dels contactes amb l'Ajuntament de Barcelona, que permeté, per exemple, la creació de la Càtedra Ciutat de Barcelona; i l'internacional, amb la instauració dels cursos per a estrangers o els contactes amb l'Institut d'Estudis Nordamericans, per exemple.

En aquest llarg període de més de dues dècades, la Facultat —com la mateixa Universitat de Barcelona— travessà dues etapes. La primera d'elles, que abasta tota la dècada de 1950 i bona part de la següent, mantingué, tot i els canvis acadèmics esmentats, una dimensió reduïda, pròpia d'una universitat provinciana que no havia aconseguit desempallegar-se encara de l'encotillament burocratitzat i mediocre a què la va condemnar el franquisme el 1939. La transformació socioeconòmica del país durant els anys seixanta es reflectí, per un costat, en l'eixamplament de la base de l'alumnat, que tendiria a la massificació, i alhora, per un altre costat, en el palesament que calia reajustar el món universitari a les noves necessitats que

s'estaven generant. Com indica Carles Santacana, «és el moment dels tecnòcrates de l'Opus Dei, que necessitaven que l'ensenyament universitari es modernitzés i funcionés, però alhora havien de promoure aquest canvi controlant políticament la universitat».⁶⁴⁹ En aquest panorama universitari en transformació, a més, s'operà la desclosa de l'alumnat a través d'un activisme, semblantment en transformació, que, després d'haver estat circumscrit a un paper absolutament secundari a la Universitat des del 1939, maldà per articular la seva pròpia proposta de transformació de la Universitat de Barcelona. Tot plegat, el desvetllament del moviment estudiantil, tingué un encaix convuls en el procés de creixement volgutament controlat per les instàncies oficials, i l'alumnat esdevingué un nucli energètic i protagonista d'aquestes transformacions.

11.1. El retorn al model càtedra

Acabada la Guerra Civil, i fins a l'aprovació del decret de 1943, la Facultat de Filosofia i Lletres va aplicar un pla d'estudis que es basà en l'ordre ministerial del 31 d'agost de 1939.⁶⁵⁰ Els plans d'estudis, com veurem, eren el pal de paller del bastiment curricular de la Facultat. El ministeri hi fixà que els estudis de les facultats de Filosofia i Lletres estiguessin dividits arreu en dos períodes: el d'estudis comuns, de dos cursos de durada, i el d'estudis especials, de dos cursos més, en els quals l'alumnat es matriculava d'un seguit d'assignatures agrupades per l'especialitat a què optés «según su vocación», corresponent a alguna de les seccions existents –Filosofia, Filologia clàssica, Filologia semítica, Filologia moderna i Història–. Al final de cada període, a més, els alumnes havien de fer una prova de conjunt.

Des d'un punt de vista acadèmic, la Facultat, que d'ençà el 1931 i fins a l'acabament de la guerra havia disposat d'un règim d'autonomia docent que li permeté estructurar els seus ensenyaments amb una llibertat notable i que la féu servir per bastir una oferta formativa vivíssima i especialitzada, encetava ara un nou camí de grisor i atonia. S'hi aplicà aleshores una uniformització dels estudis –el nou pla d'estudis era essencialment similar arreu–, una reglamentació abastament pormenoritzada, amb un detall minuciós de les úniques assignatures que podien impartir-s'hi, i, en acabat, s'eliminà la secció de Pedagogia i els seus estudis. Tot plegat, representà un retrocés en el temps amb una reculada que situà la Facultat en els moments previs als congressos universitaris catalans de les primeres dècades del segle. Val a dir que amb la particularitat afegida que, si aleshores existia una consciència estesa favorable

⁶⁴⁹ C. SANTACANA (2008). «Entre el creixement i els intents de renovació». A: A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 164.

⁶⁵⁰ Orden dictando normas para cursar los estudios de la Facultad de Filosofía y Letras (31-8-1939). *Boletín Oficial del Estado*, 256 (13-9-1939), p. 5083-5084.

a la modernització universitària, a l'inici del curs 1939-1940 la situació de repressió de la dissidència i d'afavoriment dels docents addictes no convidava ni gens ni poc a pensar que en un futur, no ja immediat, sinó a mitjà termini, s'arribés plantejar de revertir aital retrocés acadèmic.

En la taula «Pla d'estudis del curs 1941-1942» es relacionen assignatures i docents de la Facultat en aplicació de la nova orientació acadèmica establerta d'ençà el 1939 pel Ministeri d'Educació Nacional.

Pla d'estudis del curs 1941-1942

Estudis comuns		
Llengua llatina		María Gimeno Guardiola
Llengua grega o àrab		Sebastián Cirac Estopañán o Josep M. Millàs Vallicrosa
Llengua i literatura espanyoles		Francisco Nabot Tomás
Història general		Fernando Valls Taberner
Història d'Espanya		Miguel Lasso de la Vega
Història de l'Art		Javier de Salas Bosch
Introducció a la Filosofia		Joaquín Carreras Artau
Llengua francesa		Anselmo G. del Valle
Llengua alemanya, italiana o anglesa		Jorge Schiffauer, Antonio Gasparetti o Daniel M. Brusés Danís
Estudis especials		
<i>Secció de Filosofia</i>		
1r curs	Lògica	Pedro Font Puig
	Psicologia	Pedro Font Puig
	Cosmologia	Pedro Font Puig
	Ètica i Dret natural (part general)	Tomás Carreras Artau
	Història de la Filosofia (antiga i mitjana)	Javier Zubiri Apalategui
	Curs monogràfic ¹	
2n curs	Metafísica	Ramón Roquer Vilarrasa
	Psicologia	Pedro Font Puig
	Criteriologia (general i especial)	Francisco Mirabent Villaplana
	Teodicea	Javier Zubiri Apalategui
	Ètica i Dret natural (part moderna)	Tomás Carreras Artau
	Curs monogràfic ¹	
<i>Secció de Filologia clàssica</i>		
1r curs	Llengua i literatura gregues	Sebastián Cirac Estopañán
	Llengua i literatura llatines	Mariano Bassols de Climent
	Sànscrit	Mariano Bassols de Climent
	Llengua i literatura espanyoles	Francisco Tolsada Picazo
	Història universal (antiga i mitjana)	Martín Almagro Basch
	Arqueologia	José V. Amorós Barra
	Curs monogràfic ²	
2n curs	Llengua i literatura gregues	Sebastián Cirac Estopañán
	Llengua i literatura llatines	Mariano Bassols de Climent
	Llengua i literatura sànsrites	Mariano Bassols de Climent
	Història de la llengua castellana	Francisco Nabot Tomás
	Curs monogràfic ²	
Curs monogràfic ²		
<i>Secció de Filologia semítica</i>		
1r curs	Llatí medieval	Javier Echave Sustaeta
	Llengua i literatura àrabs	José M. Millàs Vallicrosa
	Llengua hebrea	José M. Millàs Vallicrosa

	Història antiga i mitjana d'Espanya Curs monogràfic ³	Alberto del Castillo Yurrita
2n curs	Llengua i literatura àrabs Llengua i literatura rabíniques i àrab vulgar Història dels jueus i musulmans a Espanya Història i Arqueologia de l'Orient Pròxim Curs monogràfic ⁴ Curs monogràfic ⁴	José M. Millás Vallicrosa Ramón Mallofré Lletgé Francisco Vendrell Gallostra Luis Pericot García
<i>Secció de Filologia moderna</i>		
1r curs	Llengua i literatura llatines Llengua i literatura espanyoles Història de la llengua espanyola Paleografia Curs monogràfic ⁵ Curs monogràfic ⁵	Mariano Bassols de Climent Francisco Tolsada Picazo Francisco Nabot Tomás Francisco Nabot Tomás
2n curs	Filologia romànica Literatura espanyola Dialectologia hispànica Dues llengües romàniques (portuguès, francès o italià) Curs monogràfic ⁶	Felipe Mateu Llopis Jesús Martínez Ferrando Olga DíezCastelló –, Anselmo G. del Valle o Antonio Gasparetti
<i>Secció d'Història</i>		
1r curs	Prehistòria i Arqueologia Història universal (antiga i mitjana) Història d'Espanya (antiga i mitjana) Paleografia Geografia Numismàtica i Epigrafia Curs monogràfic ⁷	Martín Almagro Basch Martín Almagro Basch Alberto del Castillo Yurrita Francisco Nabot Tomás Eduardo Pérez Agudo José V. Amorós Barra
2n curs	Diplomàtica Història universal (moderna i contemporània) Història d'Espanya (moderna i contemporània) Història d'Amèrica Història de l'Art Història de la Geografia Curs monogràfic ⁸	Fernando Valls Taberner Joaquín J. Baró Comas Luis Pericot García Eduardo Pérez Agudo Joaquín J. Baró Comas Eduardo Pérez Agudo

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1941). *Facultad de Filosofía y Letras. Curso 1941-42*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 5-8 i 14-24.

¹ Sociologia i moral, Tomás Carreras; La mentalitat primitiva, Tomás Carreras.

² Fonètica i història del grec, Sebastián Cirac; Les categories verbals del llatí, Mariano Bassols; Morfologia històrica del grec, Sebastián Cirac.

³ Significació de la ciència àrab a la Història de la Ciència.

⁴ La forma estròfica bíblica i les seves derivacions, José M. Millás; Els traductors hispano-àrabs, José M. Millás.

⁵ Introducció a la lingüística romànica, Antoni Griera; L'Espanya dialectal, Antoni Griera.

⁶ Interpretació d'un text provençal. La *Chanson* de Sainte Foy, Antonio Griera.

⁷ La mitologia grega a través de l'escultura, Martín Almagro.

⁸ Etnologia americana, Luis Pericot.

A més d'aquesta distribució i programació d'assignatures, n'hi havia dues més destinades als alumnes de la Facultat de Dret: Llengua i literatura espanyoles, a càrrec d'Anselmo G. del Valle; i Història d'Espanya, a càrrec de Miguel Lasso de la Vega, amb la cooperació de Fernando Valls Taberner.⁶⁵¹ Com veiem, es tractava d'un pla d'estudis molt rígid –sobretot si el

⁶⁵¹ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1941), p. 24.

comparem amb els del període d'autonomia republicana— en el qual s'havia eliminat enterament la possibilitat que l'alumne construís el seu propi itinerari formatiu.

Si la reducció d'assignatures havia estat notablement considerable respecte de l'etapa anterior, no s'esdevingué el mateix amb el nombre d'alumnes de la Facultat, que experimentà una reducció limitada respecte dels matriculats al curs 1935-1936 (293 persones). En la nova etapa universitària es recuperà la figura de l'alumne lliure, o no oficial, de llarga tradició universitària. Per això, si descomptem de les dades del curs 1940-1941 els alumnes no oficials i els alumnes de les dues assignatures de Dret, és a dir, si comptabilitzem únicament els alumnes oficials dels ensenyaments propis de la Facultat, aquesta xifra era de 248 persones (vegeu la taula «Alumnat del curs 1940-1941»).

Alumnat del curs 1941-1942

	<i>Oficials</i>	<i>No oficials</i>	<i>Totals</i>
Assignatures complementàries de Dret	193	299	492
Estudis comuns	137	47	184
Secció de Filosofia	19	4	23
Secció de Filologia clàssica	33	5	38
Secció de Filologia moderna	35	9	44
Secció de Filologia semítica	1	1	2
Secció d'Història	23	6	29
<i>Totals</i>	441	371	812

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1941), p. 45.

Aquesta programació de naturalesa provisional es consolidà, amb algunes modificacions, després de l'aprovació de la Llei de reforma universitària, quan el 1944 el Govern aprovà el decret d'ordenació de les facultats de Filosofia i Lletres.⁶⁵² I aquests programes docents pels quals es regia la Facultat romangueren invariablement estàtics fins a començos de la dècada següent, quan, arran l'arribada de Joaquín Ruiz-Giménez al ministeri d'Educació Nacional, es va operar una remodelació dels plans d'estudis i la creació d'alguns estudis especials; aquestes mesures s'emmarcaven en una línia més general d'intent de renovació universitària i tímid aperturisme encetats sota el mandat d'aquell ministre.

El decret de 1944, segons el seu article primer, establia unes finalitats concretes de les facultats de Filosofia i Lletres, les quals estaven —com totes les universitats— supeditades a una finalitat ideològica de refermament patriòtic. Concretament, s'hi deia el següent:

«La Facultad de Filosofía y Letras tiene a su cargo, como parte integrante de la Universidad española, la misión de realizar y fomentar el estudio de las Ciencias filosóficas, filológicas, históricas y pedagógicas, difundir y transmitir mediante la enseñanza los conocimientos de estas ciencias y habilitar a los que en ellas estudien para la ulterior inves-

⁶⁵² Decreto sobre ordenación de la Facultad de Filosofía y Letras (7-7-1944). *Boletín Oficial del Estado*, 217 (4-8-1944), p. 5912-5926.

«... investigación científica, y para el ejercicio profesional, todo ello al servicio de los fines espirituales y del engrandecimiento de España».⁶⁵³

El nou ordenament acadèmic recuperava un dels trets caracteritzadors de les reformes de 1901, per tal com el ministeri fixava una especialització –tret d’algunes excepcions– per a cadascuna de les dotze facultats de Filosofia i Lletres que hi havia a Espanya. És a dir, s’establí que les facultats poguessin comptar fins a set seccions –Filosofia, Filologia clàssica, Filologia semítica, Filologia romànica, Història, Història d’Amèrica i Pedagogia–,⁶⁵⁴ però, a excepció de la de Madrid, que en tenia de totes, la resta de facultats només en disposaven d’una organització en seccions limitada.⁶⁵⁵ En aquest mapa d’especialitats humanístiques, la Universitat de Madrid era l’única que comptava amb més dotació de recursos, seguida de la de Barcelona, amb una Facultat que s’estructurava en cinc seccions – Filosofia, Filologia clàssica, Filologia semítica, Filologia romànica i Història–, i tota la resta de facultats d’arreu només en tenien una, d’especialitat: Filosofia, a Múrcia; Filologia clàssica, a La Laguna i Salamanca; Filologia semítica, a Granada; Filologia romànica, a Oviedo; i Història, a Santiago, Saragossa, València i Valladolid. Un cas especial era el de Sevilla que, a més de l’especialitat d’Història, se li adjudicà també la d’Història d’Amèrica, en atenció al paper destacat que tingué la ciutat en la gestió de les colònies americanes durant diversos segles.

El decret mantingué la divisió dels estudis que realitzava l’alumnat de Filosofia i Lletres en dos períodes consecutius: el de comuns i el d’especialització, bo i argumentant-lo amb el raonament següent:

«La presente reglamentación no desconoce que, tanto las disciplinas filosóficas, como las históricas, como las literarias o filológicas forman un núcleo común de conocimientos, en el que unas de hallan requeridas del auxilio de las otras, y todas se interfieren por razones de vecindad; pero entiende, al mismo tiempo, que el desarrollo moderno de estas enseñanzas exige una diversificación especializada, por cuanto sus campos se han ido desligando día a día, a medida que la moderna investigación profundizaba sobre ellos. Tal es el motivo sustancial de que la reforma proponga un sistema ecléctico. Por un lado un período de estudios comunes, en el que el escolar adquiriera una formación básica en Filosofía, Historia y Lingüística, sin perjuicio de que las disciplinas se maticen más tarde en una etapa de especialización con trayectoria aparte».⁶⁵⁶

Així, doncs, la formació del futur llicenciat o llicenciada en Filosofia i Lletres començava amb la realització de dos cursos d’estudis generals, que, a més, s’estructuraven en dos qua-

⁶⁵³ Decreto sobre ordenación, op. cit., p. 5913.

⁶⁵⁴ Val a dir que la creació de la secció d’Història d’Amèrica responia a un intent governamental per reforçar els estudis en aquest àmbit amb el desig que permetés donar rellevància a la glorificació del passat imperial hispànic pel qual es delia el règim franquista.

⁶⁵⁵ Decreto sobre ordenación, op. cit., p. 5913.

⁶⁵⁶ Decreto sobre ordenación, op. cit., p. 5912.

drimestres cadascun.⁶⁵⁷ A més d'aquesta innovació –l'explicitació d'una docència quadri-mestral de les assignatures–, la novetat organitzativa més destacada consistia a allargar de dos a tres cursos el període d'especialització –semblantment estructurats per quadrimestres–. D'altra banda, juntament amb les assignatures obligatòries, es fixava la realització de «cursos monogràfics, en los que se persigue la formación intelectual más completa a los efectos de la investigación científica»,⁶⁵⁸ bo i proposant-hi els que es podien realitzar a cada especialitat. També es contemplava que en el cas que hi hagués una matriculació elevada en alguna assignatura, es pogués realitzar un desdoblament de càtedra.⁶⁵⁹ Durant tot el procés formatiu, el catedràtic tenia llibertat per realitzar les proves d'avaluació que calgués,⁶⁶⁰ i en finalitzar els cinc cursos dels estudis l'alumnat era sotmès a un examen de contingut, amb tres proves –escrita, oral i pràctica–, per poder optar a la titulació de llicenciat.

A més dels estudis de llicenciatura, el decret també fixava com havien de ser els estudis de doctorat. Un cop superats aquests estudis i elaborada la tesi, l'alumne havia de presentar-la a la Universitat de Madrid, que conservava –o, en el cas de la Universitat de Barcelona, recuperava– el monopoli de la titulació doctoral.⁶⁶¹

En tota aquesta reconfiguració dels estudis universitaris, es projectava la preeminència de la figura del catedràtic numerari, paradigma per antonomàsia de l'estament docent universitari, que exercia de manera omnímoda el control de l'activitat de la càtedra de la qual era titular a tots els efectes. Tot i que no es van eliminar els seminaris de la Facultat,⁶⁶² constituïts en

657 Segons l'article cinquè, el títol de Llicenciat en Filosofia i Lletres habilitava per a les tasques següents: «Primero.– Para las oposiciones a cátedras de las disciplinas de Filosofía y Letras, en los Institutos de Enseñanza Media y para las Escuelas Normales. Segundo.– Para las oposiciones a cátedras de las disciplinas de Letras en la Enseñanza Media profesional, como Escuelas de Comercio, Trabajo, Artes y Oficios y otros Centros análogos. Tercero.– Para las oposiciones al Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos. Cuarto.– Para el ejercicio de la Enseñanza Media oficial y de las Escuelas Normales, en cargos de Profesores adjuntos, Encargados de curso, Auxiliares, Ayudantes y análogos. Quinto.– Para el ejercicio de la Enseñanza privada en las disciplinas de Filosofía y Letras». Decreto sobre ordenación, op. cit., p. 5913.

658 Decreto sobre ordenación, op. cit., p. 5915.

659 Segons l'article 43, «la Facultad procurará que cada Cátedra no exceda del número de alumnos a que pueda atender debidamente el Profesorado, pudiendo desdoblarse las Cátedras, bien con el aumento de otro titular, si las necesidades de la enseñanza así lo aconsejan, o encargando la docencia a otros Profesores, siempre que el Catedrático o Catedráticos dirijan y vigilen la marcha de las diversas disciplinas». Decreto sobre ordenación, op. cit., p. 5918.

660 Concretament, se'n deia a l'article 50, que «cada Catedrático hará, durante el curso y al final de él, las pruebas que estime necesarias para formar juicio del grado de aprovechamiento del alumno». Decreto sobre ordenación, op. cit., p. 5919.

661 Segons l'article 67, «Los estudios del grado de Doctor constarán de cuatro enseñanzas, como mínimo, de las previstas en el artículo 31, de las cuales tres serán del tipo *b*, o sea, cursos monográficos, de la propia Facultad o Sección, y la otra del tipo *a*), o sea, generales de la Sección y aun de Facultad distinta; todo ello con la aprobación del Catedrático o Profesor Director de estudios y la aceptación del Decano de la Facultad». Decreto sobre ordenación, op. cit., p. 5920.

662 Durant el curs 1941-1942, a la Facultat hi havia els seminaris següents: Psicologia, Història de la Filosofia, Ètica, Pedagogia, Filologia clàssica, Filologia semítica, Filologia moderna (Estudis Hispànics), Història, Prehistòria (al Museu d'Arqueologia), Història antiga, Història de l'Art i Arqueologia i Geografia. UNIVERSITAT DE BARCELONA (1941), p. 25.

el nucli essencial de la docència especialitzada durant el període de l'autonomia republicana, el cert és que el règim franquista projectà tota la seva confiança sobre la figura del catedràtic, capdavanter de l'anomenada «milicia docente».⁶⁶³

Pla d'estudis de 1944

Estudis comuns		
1r curs	<i>Primer quadrimestre</i>	<i>Segon quadrimestre</i>
	Llengua i literatura llatines Llengua i literatura gregues o àrabs Història general de la Cultura (Antiga i Mitjana) Història general de l'Art (Edats Antiga i Mitjana) Fonaments de la Filosofia	Llengua i literatura llatines Llengua i literatura gregues o àrabs Història general de la Cultura (Moderna i Contemporània) Història general de l'Art (Edats Moderna i Contemporània) Fonaments de la Filosofia
2n curs	<i>Tercer quadrimestre</i>	<i>Quart quadrimestre</i>
	Llengua i literatura gregues o àrabs Llengua i literatura llatines Literatura universal Història dels sistemes filosòfics Història general d'Espanya (Antiga i Mitjana) Geografia general	Llengua i literatura gregues o àrabs Llengua i literatura llatines Literatura universal Història dels sistemes filosòfics Història general d'Espanya (Moderna i Contemporània) Geografia d'Espanya
Llicenciatura especialitzada		
<i>Secció de Filosofia</i>		
3r curs	<i>Cinquè quadrimestre</i>	<i>Sisè quadrimestre</i>
	Lògica Cosmologia Psicologia experimental Història de la filosofia antiga	Lògica Cosmologia Psicologia experimental Història de la filosofia antiga
4t curs	<i>Setè quadrimestre</i>	<i>Vuitè quadrimestre</i>
	Lògica (Metodologia de les Ciències) Metafísica (Ontologia) Psicologia racional Història de la Filosofia medieval Estètica (Principis)	Metafísica (Ontologia) Metafísica (Teodicea) Psicologia racional Història de la Filosofia medieval Estètica (Història de les idees estètiques)
5è curs	<i>Novè quadrimestre</i>	<i>Desè quadrimestre</i>
	Metafísica (Crítica) Ètica general Sociologia Història de la Filosofia moderna Filosofia de la Història Filosofia del Dret	Metafísica (Crítica) Ètica especial Història de la Filosofia contemporània Història de la Filosofia espanyola Filosofia del Dret Filosofia de la Religió
<i>Secció de Filologia clàssica</i>		
3r curs	<i>Cinquè quadrimestre</i>	<i>Sisè quadrimestre</i>
	Introducció a la Lingüística indoeuropea Filologia llatina (primer) Filologia grega (primer) Geografia de l'Antiguitat	Introducció a la Lingüística indoeuropea Filologia llatina (segon) Filologia grega (segon) Història Universal antiga

⁶⁶³ Expressió emprada pel ministre José Ibáñez Martín en el discurs que pronuncià a les Corts el 15 de juliol de 1943. J. IBÁÑEZ (1943). *Defensa y glosa de la Ley Universitaria*. Madrid: Tip. Samarán, p. 17.

4t curs	<i>Setè quadrimestre</i>	<i>Vuitè quadrimestre</i>
	Filologia llatina (tercer) Filologia llatina (explicació de textos) Filologia grega (tercer) Història d'Espanya Antiga Arqueologia clàssica	Filologia llatina (quart) Filologia grega (quart) Història de la Filologia antiga Llatí vulgar Arqueologia clàssica
5è curs	<i>Novè quadrimestre</i>	<i>Desè quadrimestre</i>
	Filologia llatina (cinquè) Filologia grega (cinquè) Història de la Llengua espanyola (primer curs) Paleografia i crítica textual Seminari d'arqueologia clàssica	Filologia llatina (sisè) Filologia grega (sisè) Història de la Llengua espanyola (segon curs) Història de l'Humanisme espanyol Institucions jurídiques romanes
<i>Secció de Filologia semítica</i>		
3r curs	<i>Cinquè quadrimestre</i>	<i>Sisè quadrimestre</i>
	Llengua àrab (primer curs) Llengua hebrea (primer curs) Història de l'Antic Orient Història de la Filosofia medieval Llatí medieval	Llengua àrab (segon curs) Llengua hebrea (segon curs) Història d'Espanya medieval Història del poble d'Israel
4t curs	<i>Setè quadrimestre</i>	<i>Vuitè quadrimestre</i>
	Llengua àrab (tercer curs) Llengua hebrea (tercer curs) Història de l'Art medieval Història de la Literatura espanyola (des dels orígens al segle xv)	Àrab vulgar (primer curs) Llengua hebrea (quart curs) Història de la Literatura àrab clàssica Història de l'Occident musulmà Història de l'Art medieval
5è curs	<i>Novè quadrimestre</i>	<i>Desè quadrimestre</i>
	Àrab vulgar (segon curs) Literatura arabigoespanyola (primer curs) Llengua i literatura rabíniques (primer curs) Paleografia àrab i hebrea Filologia arabigoespanyola Institucions de Dret islàmic i la seva Història	Literatura arabigoespanyola (segon curs) Llengua i literatura rabíniques (segon curs) Exegesi lingüística bíblica Història de la Ciència àrabi L'Islam contemporani
<i>Secció de Filologia moderna</i>		
3r curs	<i>Cinquè quadrimestre</i>	<i>Sisè quadrimestre</i>
	Gramàtica general Llatí vulgar (amb comentari de textos) Gramàtica històrica de la Llengua espanyola. Fonètica i Morfologia Llengües romàniques. Curs pràctic parlat galaicoportuguès Crítica literària Seminari de Gramàtica històrica de la Llengua espanyola. Fonètica i Morfologia	Gramàtica històrica de la Llengua espanyola. Sintaxi Gramàtica general Llengües romàniques. Curs pràctic parlat galaicoportuguès (segon curs) Llengües romàniques. Curs pràctic parlat italià (primer curs) Crítica literària Seminari de Gramàtica històrica de la Llengua espanyola (Sintaxi)
4t curs	<i>Setè quadrimestre</i>	<i>Vuitè quadrimestre</i>
	Gramàtica històrica de la Llengua espanyola. Semàntica Història de la Llengua i la Literatura espanyoles (dels orígens al segle xvi) Llengües romàniques. Curs pràctic parlat. Francès (primer curs) Llengües romàniques. Curs pràctic par-	Història de la Llengua i de la Literatura espanyoles (segles xvi i xvii) Llengües romàniques. Curs pràctic parlat. Francès (segon curs) Llengües romàniques. Curs pràctic parlat. Galaicoportuguès (tercer curs) Comentari estilístic de textos clàssics i

	lat. Italià (segon curs) Comentari estilístic de textos clàssics i moderns romànics. Primer curs: galai-coportuguès Filologia galaicoportuguesa (Llengua i literatura medieval)	moderns romànics. Segon curs: italià Història de les Literatures romàniques: portuguesa Filologia rumana
5è curs	<i>Novè quadrimestre</i>	<i>Desè quadrimestre</i>
	Història de la Llengua i la Literatura espanyoles (segles XVIII al XX) Llengües romàniques. Curs pràctic parlat. Italià (tercer curs) Comentari estilístic de textos clàssics i moderns romànics. Tercer curs: francès Lingüística romànica (primer curs) Història de les Literatures romàniques: italiana Filologia catalana	Llengües romàniques. Curs pràctic parlat. Francès (tercer curs) Lingüística romànica (segon curs) Història de les Literatures romàniques: francesa Dialectologia hispànica Literatura Hispanoamericana Paleografia espanyola
<i>Secció d'Història</i>		
3r curs	<i>Cinquè quadrimestre</i>	<i>Sisè quadrimestre</i>
	Prehistòria i Història Universal de l'Edat Antiga Prehistòria i Història d'Espanya en l'Edat Antiga Geografia general Arqueologia Paleografia Epigrafia	Història Universal de l'Edat Antiga Història d'Espanya en l'Edat Antiga Geografia general Arqueologia Numismàtica Paleografia
4t curs	<i>Setè quadrimestre</i>	<i>Vuitè quadrimestre</i>
	Història Universal de l'Edat Mitjana Història d'Espanya en l'Edat Mitjana Geografia d'Espanya i dels pobles hispànics Història de l'Art medieval Diplomàtica	Història Universal de l'Edat Mitjana Història d'Espanya en l'Edat Mitjana Geografia d'Espanya i dels pobles hispànics Història de l'Art medieval Llatí medieval
5è curs	<i>Novè quadrimestre</i>	<i>Desè quadrimestre</i>
	Història Universal de l'Edat Moderna Història d'Espanya en l'Edat Moderna Geografia descriptiva Història d'Amèrica Història de l'Art en l'Edat Moderna	Història Universal de l'Edat Contemporània Història d'Espanya en l'Edat Contemporània Geografia descriptiva Història de la colonització espanyola Història de l'Art en les Edats Moderna i Contemporània

Font: Decreto sobre ordenación, op. cit., p. 5914-5918.

Tot i que la tesi doctoral s'havia de presentar a la Universitat de Madrid, en un acte que era la culminació dels estudis de doctorat, aquests es podien cursar a la Universitat de Barcelona.⁶⁶⁴ A tal fi, la Facultat n'ofertava tres cursos monogràfics per cada especialitat; així, el curs 1949-1950, els cursos de doctorats foren els següents: «Sobre los términos que en distin-

⁶⁶⁴ La tesi havia de ser jutjada per un «Tribunal formado en Madrid por cinco Catedráticos de la disciplina objeto de la tesis o afines a la misma, y del que formará parte el Catedrático-director de la tesis». Decreto sobre ordenación, op. cit., p. 5920.

tas lenguas significa educación (conexiones e ideas)» (Pere Font), «Influencia de la Filosofía hispanomusulmana e hispanohebraica en la escolástica medieval» (Josep M. Millàs) i «Unidad y continuidad del pasado histórico como base de la Filosofía de la Historia» (Jaume Vicens Vives), a la secció de Filosofia; «La concordancia gramatical y sus problemas» (Mariano Bassols), «La Historia de Tucídides» (Sebastián Cirac) i «La Historia de Herodoto» (Lisardo Rubio), a la secció de Filologia clàssica; «La vida y las costumbres de la Edad Media, según los prosistas» (José M. Castro), «Problemas fonéticos del catalán» (Antoni M. Badia) i «Paleografía de los textos románicos y su metodología» (Felip Mateu), a la secció de Filologia romànica; «Relación de la Teología musulmana con la Teología cristiana y judaica» (Josep M. Millàs), «Introducción al estudio de los Targumim» (Alejandro Díez Macho) i «Poesía árabe» (Elías Terés), a la secció de Filologia semítica; i «Etnología americana. Los pueblos de Centroamérica» (Lluís Pericot), «Desarrollo de la vida barcelonesa durante la Edad Media» (Alberto del Castillo) i «La política mediterránea en los albores de la Edad Moderna» (Jaume Vicens Vives), a la secció d'Història.⁶⁶⁵

Amb tot, l'encaix del pla d'estudis de 1944 no estigué exempt de desajustos dins la Facultat, no sabem si per la migradesa de recursos de què disposava per posar-lo en pràctica o bé per les incoherències possibles que hi detectessin, en la seva aplicació pràctica, els membres del professorat de la Facultat. Sigui con vulgui, durant el 1948 la Junta de la Facultat va emprar un parell de sessions a debatre les propostes de millora per als cursos comuns i d'especialitat, segons que sembla, «como consecuencia de la supresión de los cuatrimestres»,⁶⁶⁶ un dels trets més encotilladors menats per la reforma encetada el 1944; hem de tenir en compte que, juntament amb les propostes concretes sobre les assignatures, també es va acordar «elevar a la Superioridad» un seguit de vots particulars de caràcter general. Tot i que s'hi anunciava la supressió de l'estructura quadrimestral, a la Memòria de la Universitat corresponent al curs 1949-1950 aquesta agrupació docent encara figurava com a vigent.⁶⁶⁷

A finals de la dècada de 1940 la Facultat començava a posar en marxa diverses activitats formatives i culturals que depassaven els restrictius límits de la docència ordinària tan detalladament restrictiva que s'ha apuntat suara. Una d'aquestes iniciatives foren els cursos d'estiu de la Universitat a Barcelona, Sitges, Palma de Mallorca, Empúries, Ripoll i Sant Cugat del Vallès.⁶⁶⁸ D'aquest, els celebrats a Sitges estaven clarament orientats a alumnes estran-

⁶⁶⁵ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1950a). *La Universidad de Barcelona 1950*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 178-179.

⁶⁶⁶ AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1934-1948) (15-4-1948), p. 296-299, i Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1948-1958) (8-5-1949), p. 1-6.

⁶⁶⁷ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1950a), p. 162-171.

⁶⁶⁸ A finals de 1951, Francisco Pardillo, director del Secretariat de Publicacions, Intercanvi científic i extensió universitària, va proposar el nomenament de «los siguientes cargos directivos de los cursos de verano de esta Universidad: Dr. D. Mariano Bassols de Climent, Director de los cursos generales de verano de Barcelona y Sitges. Dr. D. Alberto del Castillo Yurrita, Asesor Técnico de los cursos de verano de Sitges. Dr. D. Francisco Bonet Ramón, Director de los cursos generales de verano de Palma de Mallorca. Dres. D.

gers, mentre que la resta estaven en la línia dels cursos universitaris d'estiu més habituals, amb un tarannà més de divulgació científica especialitzada.⁶⁶⁹ Precisament la coordinació de les diverses iniciatives i el seu solapament foren motiu de preocupació del rectorat en l'edició de 1949, fet que motivà una resposta del degà de la Facultat, José M. Castro, en els termes següents:

« Al reanudar la UB los Cursos de Verano para Extranjeros que habían funcionado años ha, se pensó en establecer una amplia coordinación entre los diversos cursos esporádicos que con carácter de especialidad y sentido totalmente extra universitario funcionaban en diversas localidades de la región. La experiencia aconsejó la ventaja, a todas luces vista, de aglutinar y poner bajo la salvaguardia de la Universidad, todos estos generosos intentos de cultura. El Dr. Griera fue el más destacado como Director y fundador de los Cursos de Verano de Ripoll, subvencionados por el Consejo Superior de Investigaciones Científicas, y Estación de Estudios Pirenaicos. Cuantos asistieron, tanto nacionales como extranjeros a los Cursos por él organizados, pudieron comprobar el provecho y aplicación en las disciplinas científicas allí cursadas, así como el valor educativo y religioso en alto grado, que acrecentó el interés pedagógico; circunstancia no despreciable, pues la suprema base sobre la que construir estos Cursos es, y será siempre, la eficacia científica y el valor moral. Los Cursos de Sant Cugat del Vallés hoy son universitarios, ligados no ya por la índole de las materias allí cursadas, sino también por la proximidad con la Universidad de Barcelona. Por eso se entiende que su provecho y eficacia son del todo manifiestos, sin que se presten a coincidencias en lo más mínimo, ya porque las fechas son distintas para su celebración o ya porque el núcleo fundamental de las materias que se explican en San Cugat del Vallés, lo constituyen la Literatura contemporánea cristiana y la Cultura vernácula del país. La calidad de las materias tratadas y la selección cuidadosa del profesorado, hasta el punto de poder reunir en dicho cursillo los cuatro mejores especialistas de Dialectología hispánica y pirenaica, tales como el Dr Alvar, para el aragonés, Dres. Griera y Badía, para el catalán y Dr. Seguy para el provenzal, y los Dres. Salvá, Montolíu, Durán y Sanpere, Castillo y Verrié, para la Cultura regional, acrecientan sin duda alguna el mérito e interés del cursillo monográfico de Sant Cugat del Vallés. De todo esto se deduce claramente que no existe en absoluto duplicidad entre los cursos de Puigcerdá y los de Sant Cugat del Vallé, cosa, que por otra parte, es superfluo suponer, existiendo en esta Universidad una Comisión organizadora y centralizadora de los Cursos de Verano de la que son Director el Dr. Pardillo, Director del Secretariado de Publicaciones y Extensión Universitaria, Decano de la Facultad de Ciencias, y Secretario el Dr. Castillo, Director del Instituto Español de Estudios Mediterráneos y Catedrático de esta Facultad. El curso de Puigcerdá, en otro ambiente distinto al de Sant Cugat, con sus conferencias para el público que allí veranea y materias de literaturas románicas, tiene pues otro ambiente científico y social, y la Comisión organizadora, concedora del ambiente regional, considera que los dos caben perfectamente sin que haya entre ellos nin-

Luis Pericot García y D. Martín Almagro Basch, Directores conjunta e indistintamente de los cursos de Arqueología y Prehistoria de Ampurias. Dr. D. Antonio Riera Gaja, Director de los cursos de Filología de Sant Cugat y Ripoll. Dr. D. Antonio M. Badía Margarit, Subdirector de los cursos de Filología de Sant Cugat y Ripoll». AHUB, 25/2/6/5: Oficis diversos del rectorat (7-12-1951).

669 El rector va convidar el dramaturg i aleshores director de la Real Academia Española José M. Pemán a impartir la lliçó inaugural dels «Cursos de Verano para Extranjeros en la vecina villa de Sitges» en l'edició de 1949. AHUB, 25/6/4/11.1: Escrits diversos (27-5-1949).

guna interferencia. La tradición histórica del Monasterio, así como las instituciones religiosas tales como las Javerianas, prestan lugar y acomodo austero y moral, a profesores y alumnos, bajo un ideal católico y científico. Por esta razón creemos que debe recogerse y apoyarse esta feliz iniciativa del Dr. Griera y la Universidad hará cuanto esté a su alcance, rogando a este Patronato [del CSIC] conceda la subvención solicitada para los Cursos de San Cugat del Vallés por todas las razones antedichas, aunque teniendo en cuenta que todos los Cursos organizados en esta región dependen de la Universidad de Barcelona, esperamos que las subvenciones concedidas por ese Patronato, vayan dirigidas a la Comisión ejecutiva de los Cursos de Verano de la UB, cuyo Director es el Dr. Pardillo arriba citado, el cual, de acuerdo con dicha Comisión distribuirá dichos créditos».⁶⁷⁰

Una altra iniciativa en aquesta línia extracurricular fou la posada en marxa d'uns estudis adreçats específicament als alumnes estrangers, reconeguts amb el Diploma d'Estudis Hispànics de la Universitat instituït pel ministeri a l'octubre de 1949.⁶⁷¹ Aquests estudis es realitzaven durant el curs acadèmic i seguien un pla d'estudis integrat, com a mínim, per les assignatures següents: Llengua espanyola i comentari estilístic de textos espanyols, Literatura espanyola, Història de l'Art espanyol (Antiga i Mitjana), Història de l'Art espanyol (Moderna i Contemporània), Història general d'Espanya (Antiga i Mitjana) i Història general d'Espanya (Moderna i Contemporània).⁶⁷² El 1956 el professorat estava format pels docents de la Facultat següents: Ramón Carnicer, Luis M. Plaza, Francisco Berenguer, Carlos Cid, Manuel Riu, Rafael Ballester i Joan Reglà.⁶⁷³ Les activitats docents es complementaven amb altres més aviat de mena cultural, com ara visites a museus i monuments barcelonins, projeccions de documentals o excursions a diversos indrets de Catalunya.⁶⁷⁴ A més a més, en el marc del Diploma va sorgir l'Escola d'Idiomes Moderns de la Universitat, a la qual podien inscriure's també els alumnes estrangers.⁶⁷⁵

670 AHUB, 25/6/4/11.1: Escrits diversos (1-3-1949).

671 Orden sobre la creación del «Diploma de Estudios Hispánicos» para extranjeros (15-10.1949). *Boletín Oficial del Estado*, 331 (27-11-1949), p. 4962.

672 Orden sobre la creación, op. cit., p. 4962.

673 UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a). *La Universidad de Barcelona 1956*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 37.

674 Concretament, se'n deia que «las clases tienen como complemento visitas explicadas a los museos y monumentos de la ciudad, proyecciones de films documentales relativos a otras regiones de España, reuniones con los estudiantes españoles en los Colegios Mayores y excursiones a lugares artísticos, monumentales e históricos de Cataluña, entre los cuales están previstas las siguientes: Gerona, Tarragona, Tarrasa y Sitges; Monasterios de Montserrat, Poblet, Santas Creus y San Cugat; Costa Brava». UNIVERSITAT DE BARCELONA (1950), 37.

675 La persona que fou de pont entre totes dues iniciatives va ser Ramón Carnicer. Vegeu R. CARNICER (1983). *Friso menor*. Barcelona: Plaza & Janés, p. 181-191; i també P. BANKS (2008). «Una historia de l'Escola d'Idiomes Moderns». A: DD.AA. *20 llengües, 40 relats, 60 anys. L'Escola d'Idiomes Moderns (1953-2013)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 27-50.

11.2. La reestructuració de 1953–1955

El 1951 revifà el món universitari arreu de l'Estat amb el nomenament del catòlic Joaquín Ruiz-Giménez com a nou ministre d'Educació Nacional, en substitució de José Ibáñez Martín.⁶⁷⁶ Amb ell, el ministeri experimentà una certa alenada d'aire fresc amb la incorporació d'un estol d'intel·lectuals falangistes amb un cert tarannà renovador a alguns dels principals càrrecs governamentals universitaris. Es van nomenar rectors Pedro Laín Entralgo a Madrid, Antonio Tovar a Salamanca, Torcuato Fernández-Miranda a Oviedo, José Cortés Grau —que havia estat catedràtic a la Facultat— a València, i una mica inopinadament al catedràtic de Química Analítica Francisco Buscarons a la Universitat de Barcelona; també Joaquín Pérez Villanueva accedí al càrrec de director general d'Ensenyament Universitari. Tal com recorda Elena Hernández Sandoica, referint-se al cas de la Universidad de Madrid, s'«había podido aunar a los sectores más progresistas y humanistas de la democracia cristiana y de Falange, quiados [...] por un sincero deseo de mejorar la vida política y cultural española».⁶⁷⁷ Tot plegat, aquesta etapa curta s'emmarca dins la pugna —en última instància, d'hegemonia i poder— de dos sectors visiblement enfrontats: els partidaris del projecte comprensiu liderat pel ministre Ruiz-Giménez i els de l'excloent que vindicava l'essència catòlica d'Espanya.⁶⁷⁸

A l'octubre de 1951, el nou ministre Joaquín Ruiz-Giménez visità la Universitat de Barcelona i en les declaracions que féu va palesar que els procediments a emprar eren ben diferents dels que havia fet servir el seu predecessor, bo i afirmant que:

«mi presencia entre vosotros es, como he dicho, para dialogar, estudiar y dar las soluciones que sean posibles a los problemas. Tengo la esperanza, y ello con la ayuda de Dios y la vuestra, de llegar a la meta que nos hemos propuesto en nuestras preocupacio-

676 Sent ambaixador davant la Santa Seu, Ruiz-Giménez fou nomenat ministre d'Educació Nacional el juliol de 1951, i va exercir aquest càrrec fins a la seva dimissió, el febrer de 1956, arran els conflictes estudiantils universitaris i la pressió dels sectors més immobilitistes del règim. Vegeu J. MUÑOZ (2006). «Joaquín Ruiz-Giménez o el católico total (apuntes para una biografía política hasta 1963)». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 5, p. 259-288.

677 E. HERNÁNDEZ (1991c). «Reformas desde el sistema y protagonismo estudiantil: la Universidad de Madrid en los años 50». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 411.

678 «Excluyentes y comprensivos habían sido los calificativos utilizados pocos meses antes por Dionisio Ridruejo para identificar a dos facciones que venían enfrentándose de tiempo atrás en torno al redivivo problema de España. Para los excluyentes, escribe Ridruejo [...], el problema consiste en lo que España no es ya; para los comprensivos, en lo que España no es aún. Según los primeros, el ideal era un regreso al pasado, una restauración; según los segundos, la depresión nacional no consistía en haber perdido algo que fuera preciso restaurar sino en no haber ganado algo que era preciso integrar». S. JULIÁ (2005). *Historia de las dos Españas*. Madrid: Taurus, p. 357. Vegeu també M. BALDÓ (2006a). «Excluyentes y comprensivos. La política universitària de Ruiz-Giménez, 1951-1956». A: J. NIETO; J. M. COMPANY (coords.). *Por un cine de lo real. Cincuenta años después de las «Conversaciones de Salamanca»*. València: La Filmoteca, p. 22-35; F. MORENTE (2006a). *Dionisio Ridruejo. Del fascismo al antifranquismo*. Madrid: Síntesis; J. MUÑOZ (2011). «Los apellidos de la democracia. Los intelectuales y la idea de democracia durante el franquismo (1939-1975)». *Cercles*, 14, p. 55-81; i S. PRADES (2014). *España y su historia. La generación de 1948*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.

nes, ya que sois vosotros, estudiantes de Cataluña y España, los hombres que debéis forjar la Patria unida del porvenir que todos anhelamos». ⁶⁷⁹

Efectivament, s'evidencià un canvi de procediments, però sobretot una voluntat de renovació universitària, mitjançant l'aplicació d'un seguit de millores més aviat de mena tècnica que no pas d'intencionalitat ideològica. Les reformes, després de la modificació, el 1951, del sistema de nomenament dels membres dels tribunals d'oposicions per conferir-los més independència, ⁶⁸⁰ s'estructuraren a partir de 1953 a redós de tres línies d'actuació: la modificació dels plans d'estudis, la descentralització del doctorat i alguns retocs a la política de personal. ⁶⁸¹

A l'agost de 1953 el Govern de Franco aprovà el decret que fixava els nous plans d'estudis per a totes les facultats universitàries del país. ⁶⁸² L'estratègia de desplegament de la modificació dels plans consistia a establir inicialment un marc general de continguts docents, acompanyat d'un cert grau de flexibilització posterior, ja que alhora es dotava d'autonomia a cada facultat per proposar-hi els ajustos que considerés escaients. Tal fou el que deia el decret en el seu preàmbul:

«Inspira la nueva regulación de los planes de estudio el deseo de facilitar a las Facultades Universitarias una flexibilidad que las permita matizar su propio trabajo, de suerte que, respetando en su ordenación una estructura fundamental que sirva de esquema tipo y de orientación adecuada, que es la que en este Decreto se establece, puedan articular sus enseñanzas adaptando los estudios y sistemas de trabajo a las particularidades o necesidades que la propia Facultad determine.

Se inicia así un nuevo sistema de mayor autodeterminación pedagógica de la propia Universidad, del que se esperan los mejores frutos en orden a la creciente vitalidad de nuestros Centros docentes superiores». ⁶⁸³

En raó d'això, en els mesos següents seguí un devesall d'ordres ministerials que modificaven els detalls dels plans d'estudis de nombroses facultats arreu. Pel que feia a la Facultat, entre 1954 i 1955, s'aprovaren els plans d'estudis de cadascuna de les seccions que hi existien

679 *Diario de Barcelona* (23-10-1951). Citat per F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 142.

680 «Hasta entonces el Ministerio designaba a los cinco miembros, y con la reforma pasó a nombrar a dos —el presidente y un vocal— y los otros se designaban siguiendo el escalafón de la asignatura. No era, por supuesto, ninguna revolución: nombrar dos de cinco, entre ellos el presidente, no es renunciar precisamente a la influencia. Pero era un cambio respecto a la arbitrariedad ministerial de Ibáñez Martín». M. BALDÓ (2006a), p. 32.

681 Vegeu M. BALDÓ (2006b). «Intentos de reforma universitaria durante el ministerio de Ruiz-Giménez (1951-1956)». A: L. PÉREZ; E. GONZÁLEZ (coords.). *Permanencia y cambio II. Universidades hispánicas, 1551-2001*. Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México, p. 425-452.

682 Decreto por el que se establecen los planes de estudios de las facultades de Filosofía y Letras, Ciencias, Derecho, Medicina, Veterinaria y Ciencias Políticas, Económicas y Comerciales (11-8-1953). *Boletín Oficial del Estado*, 241 (29-8-1953), p. 5185-5190.

683 Decreto por el que se establecen, op. cit., 5185.

–Filologia semítica, Filologia romànica, Història, Filosofia i Filologia clàssica⁶⁸⁴ i, a més, se'n decretà la creació de dues de noves: Pedagogia i Filologia moderna, el 1954 i el 1955, respectivament.⁶⁸⁵

Els estudis de Filosofia i Lletres, segons el pla de 1953, mantingueren l'estructura vigent, per la qual s'agrupaven els cinc cursos de la llicenciatura en dos cicles: primerament, els estudis comuns, que constaven de dos cursos; i posteriorment, els estudis d'especialització, formats pels altres tres cursos. Així, doncs, de primer calia superar els dos cursos d'estudis generals o comuns, que eren similars arreu, així com l'examen de conjunt, la superació del qual donava accés l'alumnat al segon cicle d'estudis.

Estudis comuns (Pla de 1953)

<i>1r curs</i>	Llengua i literatura llatines Llengua i literatura gregues Llengua i literatura àrabs Història universal	Història general de l'Art Llengua espanyola Fonaments de la Filosofia
<i>2n curs</i>	Llengua i literatura llatines Llengua i literatura gregues Llengua i literatura àrabs Història dels sistemes filosòfics	Història general d'Espanya Literatura universal Geografia general d'Espanya

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a). *Universitat de Barcelona 1956*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 29.

El segon cicle corresponia als estudis d'especialització de la llicenciatura, s'havien de realitzar mitjançant les diverses seccions de què constava la Facultat i culminaven amb una prova final de llicenciatura, la tesina. Aquesta prova consistia en la redacció d'un tema sota la direcció d'un catedràtic, que calia exposar i defensar davant un tribunal avaluador.

Estudis d'especialitat. Secció de Filosofia

<i>3r curs</i>	Lògica Filosofia de la Naturalesa	Psicologia experimental Història de la Filosofia antiga
<i>4t curs</i>	Lògica (Metodologia de les Ciències) Metafísica (Ontologia) Metafísica (Teodicea)	Psicologia racional Història de la Filosofia medieval Estètica
<i>5è curs</i>	Metafísica (Crítica) Ètica general i especial Sociologia	Història de la Filosofia espanyola* Filosofia de la Història Filosofia del Dret

684 Orden por la que aprueba el plan de estudios de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona (12-7-1954). *Boletín Oficial del Estado*, 218 (6-8-1954), p. 5439; Orden por la que se establece el Plan de Estudios de la Sección de Filología Románica de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona (21-7-1954). *Boletín Oficial del Estado*, 218 (6-8-1954), p. 5440; i Orden por la que se aprueba el plan de estudios de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona (10-6-1955). *Boletín Oficial del Estado*, 176 (25-6-1955), p. 3814.

685 Decreto por el que se crea en la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona la Sección de Pedagogía (16-6-1954). *Boletín Oficial del Estado*, 189 (8-7-1954), p. 4626-4627; Orden por la que se determina el plan de estudios de la Sección de Pedagogía de la Facultad de Filosofía Y Letras de la Universidad de Barcelona (20-8-1954). *Boletín Oficial del Estado*, 239 (27-8-1954), p. 5914-5915; i Decreto por el que se organiza en la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona la Sección de Filología Moderna (17-6-1955). *Boletín Oficial del Estado*, 186 (5-7-1955), p. 4040.

Història de la Filosofia moderna i contemporània	Filosofia de la Religió *
--	---------------------------

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a), p. 30.

* Assignatures quadrimestrals.

Estudis d'especialitat. Secció de Filologia clàssica

<i>3r curs</i>	Introducció a la lingüística indoeuropea Filologia llatina Filologia grega	Geografia de l'Antiguitat * Història universal antiga *
<i>4t curs</i>	Filologia llatina Filologia llatina (explicació de textos) * Filologia grega Història d'Espanya antiga *	Arqueologia clàssica Epigrafia clàssica * Història de la Filosofia antiga * Llatí vulgar *
<i>5è curs</i>	Filologia llatina Filologia grega Història de la llengua espanyola Paleografia i crítica textual *	Seminari d'arqueologia clàssica Història de l'Humanisme espanyol * Institucions jurídiques romanes (amb aplicació de textos clàssics)

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a), p. 30-31.

* Assignatures quadrimestrals.

Estudis d'especialitat. Secció de Filologia semítica

<i>3r curs</i>	Llengua àrab Pràctiques de llengua i sintaxi àrab Llengua hebrea	Pràctiques de llengua hebrea Història de l'Islam Història del poble d'Israel
<i>4t curs</i>	Llengua àrab i la seva dialectologia Llengua i estilística àrab Literatura àrabiga Llengua hebrea	Exegesi textual de llengua hebrea bíblica Història dels jueus a l'Edat Mitjana
<i>5è curs</i>	Llengua àrab (explicació de textos) Dret islàmic Història de la ciència àrab Filologia hebrea postbíblica Llengua i estilística hebrea postbíblica	Literatura hebrea postbíblica Paleografia àrab i hebrea Introducció als dialectes arameus Seminari d'investigació àrab Seminari d'investigació hebrea

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a), p. 31.

Estudis d'especialitat. Secció de Filologia romànica

<i>3r curs</i>	Història de l'espanyol Paleografia Gramàtica general Literatura espanyola I	Francès Italià Filologia provençal Llatí vulgar i medieval
<i>4t curs</i>	Filologia romànica Crítica literària Literatura espanyola II Literatures romàniques I	Italià Portuguès Lingüística catalana Lingüística preromana
<i>5è curs</i>	Dialectologia hispànica Literatura hispanoamericana Literatures romàniques II Portuguès Francès	Literatura catalana Metodologia de l'edició de textos Literatura llatina medieval i humanística Onomàstica

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a), p. 31-32.

Estudis d'especialitat. Secció d'Història

<i>3r curs</i>	Prehistòria i Història universal de l'Edat antiga Prehistòria i Història d'Espanya de l'Edat antiga	Geografia general Arqueologia Paleografia Epigrafia i Numismàtica
----------------	--	--

<i>4t curs</i>	Història universal de l'Edat Mitjana Història d'Espanya de l'Edat Mitjana Geografia d'Espanya i dels pobles hispànics	Història de l'Art medieval Diplomàtica Llatí medieval
<i>5è curs</i>	Història universal de l'Edat moderna i contemporània Història d'Espanya de l'Edat moderna i contemporània Geografia descriptiva	Història d'Amèrica Història de l'Art de l'Edat moderna i contemporània Història de la colonització espanyola

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a), p. 32-33.

Estudis d'especialitat. Secció de Pedagogia

<i>3r curs</i>	Psicologia general Fonaments de Metodologia Filosofia de l'educació	Pedagogia general Pedagogia experimental
<i>4t curs</i>	Psicologia del nen i l'adolescent Pedagogia social Pedagogia diferencial	Didàctica Història de la Pedagogia Pràctiques pedagògiques
<i>5è curs*</i>	Didàctica especial Orientació professional Organització i legislació escolar Pràctiques d'Inspecció Història de les institucions pedagògiques d'Espanya	Psicologia de la funció educadora Fonaments biològics de l'educació Higiene escolar Història de l'educació espanyola a Amèrica

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a), p. 33.

* Previst per primer cop per al curs 1956-1957

Estudis d'especialitat. Secció de Filologia moderna

<i>3r curs</i>	Gramàtica general Curs superior d'alemany Curs pràctic d'alemany Curs superior d'anglès	Curs pràctic d'anglès Literatura alemanya (s. XVIII a XX) Literatura anglesa (s. XVIII a XX)
<i>4t curs*</i>	Gramàtica històrica alemanya Gramàtica històrica anglesa Anglès d'Amèrica Literatura alemanya (s. XVI i XVII)	Lingüística hispànica en la seva relació amb l'alemany i amb l'anglès Literatura hispànica en la seva relació amb l'alemany i amb l'anglès
<i>5è curs*</i>	Alemanys antic i mitjà Anglès antic i mitjà Literatura alemanya medieval Literatura anglesa medieval	Gòtic Filologia holandesa i flamenca Filologia escandinava

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a), p. 33-34.

* Previst per primer cop per al curs 1956-1957

Sembla ser que, tot i que la flexibilitat introduïda permeté que fos la Facultat qui menés les propostes de perfilat final dels plans d'estudis de les seccions, alguns d'aquests plans necessitaren de nous ajustaments posteriors com a conseqüència de la seva aplicació docent. El 1959, per exemple, mentre que les seccions de Pedagogia, Filologia clàssica, Filologia moderna i Filologia semítica eren partidàries del manteniment dels plans en vigor, en canvi, les

seccions de Filosofia, Història i Filologia romànica proposaren de modificar els seus plans d'estudis, petició que es remeté «a la Superioridad».⁶⁸⁶

La gran innovació que van introduir les modificacions dels plans d'estudis del bienni 1953-1955, sens dubte, foren la creació de les noves seccions de Pedagogia i de Filologia moderna. La recuperació de l'especialitat de Pedagogia el 1954, certament, reintegrà a la Universitat la tradició pedagògica catalana, per be que, si anteriorment, entre 1930 i 1939, aquests estudis foren liderats per l'eminent Joaquim Xirau, en canvi a mitjan la dècada de 1950 la responsabilitat del lideratge recaigué en la figura del singular canonge Joan Tusquets.⁶⁸⁷ Tot i que la secció de Pedagogia comptà amb alguns professors remarcables com Pablo Martínez de Salinas —que havia participat en l'experiència de l'autonomia republicana—, la formulació d'aquests estudis en ple franquisme no convidaven a pensar precisament en plantejaments pedagògics renovadors.⁶⁸⁸

En l'àmbit de la Filologia, la renovació dels plans permeté una necessària certa posada al dia de la disciplina amb la incorporació de matèries com Literatura universal, Filologia catalana i Literatura hispanoamericana;⁶⁸⁹ tot plegat, s'ha de remarcar l'empenta actualitzadora menada per professors com Antoni Vilanova, Martí de Riquer o José M. Valverde.⁶⁹⁰ Tot i que, en virtut de l'autonomia que donaven els plans d'estudis, la Facultat ja havia incorporat els estudis de l'idioma català de la mà dels prestigiosos professors Antoni M. Badia i Margarit i Martí de Riquer,⁶⁹¹ el 1960 es promogué una iniciativa —amb el suport també del SEU— per

686 Els encarregats d'argumentar en la Junta de la Facultat les propostes de modificació d'aquestes tres seccions foren José M. Valverde (Filosofia), Lluís Pericot (Història) i Antoni M. Badia i Margarit (Filologia romànica). AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1958-1967) (25-5-1959), p. 21 v. Amb anterioritat, al juliol de 1957, la Secció de Filosofia havia formulat una petició de modificació referent a la matèria de Sociologia. F. MATEU (1957-1960). *Diario de la Facultad de Filosofía y Letras (1 de julio de 1957 al 12 de julio de 1960)*, p. 1 v.

687 Sobre aquest personatge, la seva neboda ha recordat alguns episodis de la seva trajectòria a E. TUSQUETS (2007). *Habíamos ganado la guerra*. Barcelona: Bruguera. Vegeu també R. VALLS MONTSERRAT (1998a). *Pedagogos comparatistas catalanes del siglo XX: Rosselló, Tusquets, Sanvisens. Una visió prospectiva*. Barcelona: Universitat de Barcelona; R. VALLS MONTSERRAT (1998b). «La perspectiva històrica de la educació comparada en la Universidad de Barcelona. La escuela barcelonesa de Educación comparada». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Múrcia: Universidad de Murcia, p. 452-459; R. VALLS; C. VILANO (2002). «Joan Tusquets. 1901-1998. Intel·lectual i pensador comparatista». *Revista de Teologia de Catalunya*. 25-1, p. 107-122; P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 435-436.

688 J. COTS (2001). «La nostra renovació pedagògica té un origen». A: M. A. CANALS i altres. *La renovació pedagògica a Catalunya des de dins, 1940-1980. Fets i records*. Barcelona: Edicions 62, p. 48.

689 M. JIMÉNEZ (2014). (2014). «Notas para la historia de la enseñanza de la teoría de la literatura y la literatura comparada en la Universidad de Barcelona (1900-1969)». A: M. COTS; A. MONEGAL (eds.). *Actas del XVII Simposio de la Sociedad Española de Literatura General y Comparada*. Barcelona; Madrid: Universitat Pompeu Fabra; SELGYC, p. 47-59.

690 Vegeu A. SOTELO (coord.) (1989). *Homenaje al profesor Antonio Vilanova*. Barcelona: Universitat de Barcelona; A. HAUF (2006). «L'“homenot” Martí de Riquer savi cavaller de les nostres lletres». *Estudis Romànics*, 28, p. 351-361; GATELL, C.; SOLER, G. (2008). *Martí de Riquer. Viure la literatura*. Barcelona: La Magrana; i M. LAVADO; N. CARRASCO (2007). *Valverde. Imatges i paraules*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

691 El 1954 Antoni M. Badia i Margarit professava l'assignatura Lingüística catalana i Martí de Riquer, Literatura catalana.

demanar la creació d'una càtedra de Llengua i literatura catalana a la Facultat, cosa que no s'esdevingué fins al 1965, en què fou assumida per Antoni Comas.⁶⁹² Una iniciativa d'enorme projecció internacional va ser l'organització a l'abril de 1953 del VII Congrés Internacional de Lingüística romànica a la Universitat de Barcelona, un esdeveniment de gran abast en el qual també van col·laborar altres institucions rellevants de l'alta cultura barcelonina, com la Reial Acadèmia de Bones Lletres, l'Institut d'Estudis Catalans i el Consell Superior d'Investigacions Científiques.⁶⁹³

A la Secció d'Història, mentre que, per un costat, Martín Almagro Basch maldava per fer-se amb la posició preeminent que en el camp de l'arqueologia i la prehistòria havia assolit Pere Bosch Gimpera –del qual blasmava– i, per tant, des del seu enorme poder pretenia recuperar el lideratge sobre l'antiga Escola de Barcelona d'arqueologia,⁶⁹⁴ en canvi, per un altre costat, especialment durant la dècada de 1950, Jaume Vicens Vives esmerçava esforços ingents a executar una renovació profunda de la historiografia catalana –i també espanyola–

692 A la Junta de la Facultat es va tractar la qüestió segons queda recollit en acta: «Expone el Sr. Decano que el motivo principal que le ha inducido a convocar en estas fechas Junta de Facultad ha sido el deseo de someter a la consideración y, si ha lugar a la aprobación de la misma, la propuesta a la Superioridad para la dotación y creación de una Cátedra de Lengua y Literatura Catalanas. Recuerda que éste es un viejo anhelo de la Facultad la cual, aprovechando la relativa autonomía que le daban los planes de estudio había incluido ya estas materias dentro de la Sección de Filología Románica y los fiaba interinamente por falta de titular su desempeño a los profesores Badia y Riquer. Si la Universidad –prosigue– aspira a ser algo más que un centro administrativo, debe procurar recoger los afanes e inquietudes culturales de la región y no cerrar sus puertas a unas manifestaciones tan características de la región catalana como son su lengua y literatura. Con esta iniciativa se evitaría la situación anómala derivada del hecho que en otras Universidades europeas figuren, a diferencia de la nuestra, enseñanzas con el mismo rango que las de otras lenguas románicas. Recuerda además las gestiones que para el logro de este objetivo han realizado los estudiantes y el apoyo que todas estas iniciativas han merecido por parte del Sr. Rector de la Universidad, el cual ha informado al Sr. Decano que el Ministerio está dispuesto a estudiar este proyecto si la Facultad lo eleva siguiendo el cauce reglamentario. Finalmente hace constar la gran satisfacción que sería para él que este acuerdo pudiera tomarse por el voto unánime de todos los claustales. El Dr. Cirac se une a la petición del Decano, añadiendo que se estudiara la posibilidad de crear una sección de Lengua y Literatura Hispánicas. Se une a esta petición el Dr. Vázquez de Prada. A este propósito el Dr. Castro señala la urgencia de la creación de la materia “Gramática española” de primer curso y el Dr. Blecua recuerda su petición de que la Gramática general se convirtiera en Gramática española. A este respecto se acuerda, unánimemente, pedir la dotación y provisión de la Gramática española. Se aprueba unánimemente». AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1958-1967) (15-12-1960), p. 42 v-43.

693 Vegeu el discurs d'Antoni M. Badia i Margarit, «El VII Congreso Internacional de Lingüística Románica (Barcelona 1953). Por la romanística y por la lengua catalana», que pronuncià el 23 de març de 2010 amb motiu del seu doctorat *honoris causa* per la UNED; i A. BALCELLS; S. IZQUIERDO; E. PUJOL (2007). *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. 2: *De 1942 als temps recents*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 110-114; i J. FERRER; J. PUJADAS (2006). «Joan Coromines i el VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica de Barcelona». *Revista de Catalunya*, 220, p. 53-71.

694 Vegeu M. DÍAZ-ANDREU (2009). «Martín Almagro Basch». A: M. DÍAZ-ANDREU; G. MORA; J. CORTADELLA (coords.). *Diccionario histórico de la arqueología en España. Siglos XV-XX*. Madrid: Marcial Pons, p. 73-75; F. GRACIA (2011a). «Martín Almagro Basch, 1911-1984». A: M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.). *La nissaga catalana del món clàssic*. Barcelona: Auriga, p. 388-391; F. GRACIA (2012). *Arqueologia i política. La gestió de Martín Almagro Basch al capdavant del Museu Arqueològic Provincial de Barcelona (1939-1962)*. Barcelona: Universitat de Barcelona; i J. CORTADELLA (2003). «Notas sobre el franquismo y la historia antigua en Cataluña». A: F. WULFF; M. ÁLVAREZ (eds.). *Antigüedad y franquismo (1936-1975)*. Màlaga: Universidad de Málaga, p. 241-261.

des de la seva càtedra a la Facultat.⁶⁹⁵ La història de l'Art, que d'ençà el 1939 havia estat recuperada com a assignatura dels estudis comuns, i que el 1944 es veié complementada per les assignatures del cicle d'especialitat Història de l'art medieval i Història de l'art modern i contemporani, impartides per Martín Almagro, Jaume Vicens Vives i Alberto del Castillo en el curs 1949-1950, amb el pla de 1953 només continuà com a matèria dels estudis comuns.⁶⁹⁶

També sota el mandat ministerial de Ruiz-Giménez, dins del marc de reformes universitàries, es procedí a la descentralització del doctorat, una reivindicació covada de feia temps i àmpliament plantejada a l'Assemblea universitària de 1953.⁶⁹⁷ La Llei d'ordenament universitari de 1943 contemplava que totes les universitats poguessin titular doctors, però era una mesura condicionada a l'aprovació d'un decret específic que no arribaria a ser aprovat fins a deu anys més tard. Fins aquell moment, com sabem, els estudis de doctorat es podien cursar a cada universitat, però, al capdavant, la tesi només es podia presentar a la Universitat de Madrid. Les dues primeres universitats a les quals s'atorgà aquesta potestat foren les de Salamanca, amb motiu de la celebració del seu setè centenari, i la de Barcelona; després vindrien totes les altres universitats espanyoles. A finals de 1953 el Govern decretà, «cancelando un acuerdo centralista ya superado», que totes les facultats de la universitat barcelonina poguessin atorgar el títol de doctor.⁶⁹⁸

Els cursos monogràfics de doctorat continuaren sent tres per cada secció de la Facultat i, així, el curs 1955-1956, quan encara no estaven plenament desplegats els plans d'estudis de les novelles seccions de Pedagogia i de Filologia moderna, se'n realitzaren els següents: «Psicología de la edad juvenil» (Pere Font i Puig), «El conocimiento del alma por sí misma» (Jaume

695 Tot i que la bibliografia sobre Jaume Vicens Vives és amplíssima, en la qual sobresurt J. M. MUÑOZ (1997), no ens estem de reproduir la valoració que Borja de Riquer fa sobre Vicens: «Vicens fue, quizás, el historiador español más destacado y decisivo del siglo xx. Somos muchos los que hemos llegado a esta conclusión no sólo valorando su impresionante obra como investigador, sino también contemplando su enorme capacidad de organización, de generar iniciativas historiográficas, cívicas y políticas, de despertar vocaciones y de crear toda una escuela. Fue, sin duda, el que más influyó en la renovación de la historiografía española en el siglo xx. Fue el que con más tenacidad y eficacia propugnó y practicó la necesidad de abrirse a las nuevas corrientes universales y acabar con la autarquía cultural y científica. Y porque, además, todo eso lo hizo en unas circunstancias tan difíciles como las de los años 40 y 50, en plena postguerra». B. DE RIQUER (2010). «Entre la historia y la política. Jaume Vicens Vives y el complejo compromiso de un intelectual durante el franquismo». *Gerónimo de Uztariz*, 26-27, p. 105-120.

696 En aquest sentit, Mireia Freixa recorda que «en los años de la posguerra, los estudios de historia del arte se desarrollaron fundamentalmente fuera de la Universidad. Barcelona contaba con un centro de alta investigación de tipo privado, el Instituto Ametller d'Art Hispànic dirigido por Josep Gudiol y con los servicios técnicos de los Museos Municipales de Arte dirigidos por Xavier de Salas (1940-1947) y Joan Ainaud de Lasarte (1948-1986)». M. FREIXA (2009), p. 85-86.

697 A aquesta trobada de professors universitaris, realitzada a Madrid de l'11 al 16 de juliol, hi van assistir 22 persones en representació de la Universitat de Barcelona, entre els quals hi havia diversos càrrecs de la universitat, encapçalats pel seu rector. En representació de la Facultat hi anaren el seu degà, José M. Castro —que, alhora, també representava la secció de Filologia romànica— i un representant de cada secció: José Ignacio Alcorta, per Filosofia, Sebastián Cirac, per Filologia clàssica, Josep M. Millàs, per Filologia semítica, i Alberto del Castillo, per Història. AHUB, 26/6/2/8.1.: Varis rectorat (23-4-1956 i 12-6-1953).

698 Decreto por el que se concede la potestad de conferir el grado de Doctor en todas sus Facultades a la Universidad de Barcelona (6-11-1953). *Boletín Oficial del Estado*, 363 (29-12-1953), p. 7723.

Bofill i Bofill) i «Introducción al estudio de la Escolástica española de los siglos XVI y XVII» (Joaquim Carreras i Artau), a la Secció de Filosofia; «Teorías actuales sobre la acentuación del griego antiguo» (Sebastián Cirac), «Introducción a la crítica textual» (Lisardo Rubio) i «Latín medieval» (Joan Bastardas), a la Secció de Filologia clàssica; «Relaciones entre la poesía sinagoga y las líricas romances» (Josep M. Millàs), «Problemática moderna del arameo» (Alejandro Díez Macho) i «La astronomía esférica entre los árabes» (Joan Vernet), a la Secció de Filologia semítica; «La prosa didáctica española en la Edad Media y Edad de Oro» (José M. Castro), «La Divina Comedia, de Andreu Febrer» (Antoni M. Badia i Margarit) i «La novela en prosa “Mort Artu”» (Martí de Riquer), a la Secció de Filologia romànica; i «Etnología americana» (Lluís Pericot), «Documentación diplomática de los archivos españoles» (Felip Mateu) i «Historia económica de España» (Jaume Vicens Vives), a la Secció d'Història.⁶⁹⁹

Una altra iniciativa que afavorí un xic el reviscolament de la Universitat en aquests anys centrals del franquisme fou menada per la Facultat, i consistí a promoure la creació d'un seguit de càtedres especials dotades amb l'encàrrec de realitzar activitats extraacadèmiques en el seu àmbit temàtic d'actuació. El 1948, coincidint amb la commemoració del centenari de la mort de Jaume Balmes, es gestionà la petició al ministeri de la creació a la Facultat d'una càtedra de Criteriologia amb el nom de Càtedra Balmes per tal de desenvolupar-hi, en cursos successius, les idees de Balmes «considerado como filósofo, apologeta, sociólogo y político»; amb tot, sembla que aquest precedent no reeixí al capdavant.⁷⁰⁰ Sí tirà endavant, en canvi, la iniciativa de 1953 de crear a la Facultat la Càtedra Milà i Fontanals d'estudis de filologia hispànica, formulada en el nou ambient governamental favorable a la introducció d'innovacions. Pel que sabem, aital iniciativa, en realitat, es covà l'any abans a redós dels contactes entre intel·lectuals castellans i catalans, i contemplava, a més, la creació simultània a la Universidad de Madrid d'una Càtedra Juan Boscán dedicada a la llengua i la literatura catalanes, en la inauguració de la qual participaren alguns destacats estudiosos catalans com Jordi Rubió, Martí de Riquer i Carles Ribà.⁷⁰¹ El 1957 fou designat delegat de la Càtedra Milà i Fontanals Antoni M. Badia i Margarit i, per al curs 1958-1959, informava a la Junta de la Facultat que, després d'haver publicat el llibre *La épica francesa y el tradicionalisme*, de Ramón

⁶⁹⁹ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a), p. 34-35.

⁷⁰⁰ AHUB, 26/6/5/6.2: Curs 1947-1948. Alumnes, personal i diversos (13-4-1949).

⁷⁰¹ J. AMAT (2007). *Las voces del dialogo. Poesía y política en el medio siglo*. Barcelona: Península, p. 200. La notícia de la creació d'ambdues càtedres fou referida en alguna publicació cultural com *Revista*: «Los decretos del último Consejo de Ministros, concediendo a nuestra ciudad los beneficios de un Colegio Mayor, y creando las dos cátedras, una en nuestra Universidad, de Lengua y Literatura Española, que ostenta el nombre tan querido entre nosotros de don Manuel Milá y Fontanals, gran español, maestro de Menéndez Pelayo y gran catalán, restaurador de la Fiesta de la Poesía [els Jocs Florals]; y en la de Madrid, una de Lengua y Literatura catalanas, bajo la advocación de Juan Boscán, el caballero barcelonés que estuvo en la toma de Granada y dominó el habla castellana hasta tal punto de haber iniciado a un Garcilaso en el arte de las nuevas rimas y habernos dado una traducción modelo de prosa clásica, del *Cortigliano* de Baltasar Castiglione». Citat per J. AMAT (2007), p. 131-132.

Menéndez Pidal —que contenia les lliçons d'un cicle seu del febrer de 1958—, el pla d'activitats projectat incloïa un seguit de conferències i lliçons a càrrec d'Emilio Alarcos García, de la Universidad de Valladolid, Stanley M. Sapon, de la Universitat d'Ohio, Pere Bohigas, Jordi Rubió, Manuel Sanchis Guarner i Josep Romeu Figueras.⁷⁰²

El 1955 fou un any prolífic en la creació de càtedres especials a la Facultat, ja que se'n crearen tres: la Càtedra Ciutat de Barcelona, la Càtedra Felipe Pedrell i la Càtedra d'Estudis Hispanoamericans Contemporanis. Mentre que les dues primeres responien a iniciatives més aviat arrelades a la Facultat i a l'entorn cultural barceloní, en canvi la darrera era el resultat d'una decisió aliena presa des del Govern. La Càtedra Ciutat de Barcelona tenia com a finalitat la divulgació de temes relatius a Barcelona, mitjançant conferències, cursos monogràfics i publicacions, i comptà —si més no, inicialment— amb la col·laboració econòmica de l'Ajuntament de Barcelona. La càtedra fou inaugurada a l'abril de 1955 amb un curs sobre la història de Barcelona, a càrrec d'Agustí Duran i Sanpere, aleshores director de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona.⁷⁰³ Sembla ser que després d'un inici prometedor, amb activitats projectades com l'edició de diverses obres, la realització de conferències i la preparació de la història de la Universitat de Barcelona, al cap d'alguns anys, la iniciativa defallí per la migradesa dels recursos econòmics disponibles.⁷⁰⁴ Per la seva banda, la Càtedra Felipe Pedrell tenia com a finalitat la investigació i la difusió de la història de la música, i estigué regida per una comissió integrada el 1959 per Josep V. Amorós, Alcobé, Antoni M. Badia i José M. Valverde. Les seves activitats fonamentals consistien en «conferencias y conciertos, a cargo de diferentes musicólogos y conjuntos ejecutantes».⁷⁰⁵ Finalment, amb el precedent de la Càtedra Ramiro de Maeztu creada el 1947 a la Universidad de Madrid, al novembre de 1955 s'instituí la Càtedra d'Estudis Hispanoamericans Contemporanis, la finalitat de la qual s'explicità en els termes següents:

«Se crea en la Universidad de Barcelona una cátedra de Estudios Hispanoamericanos Contemporáneos, consagrada a la enseñanza e investigación de la realidad contemporánea de los pueblos hispánicos en todos sus aspectos, con el fin de perfeccionar el mútuo conocimiento de los mismos. Esta cátedra estará especialmente abierta a los Profesores de países iberoamericanos y de Filipinas, que serán invitados periódicamente a explicar cursillos y conferencias en la misma».⁷⁰⁶

702 F. MATEU (1957-1960), p. 1 v; i AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1958-1967) (21-11-1958), p. 8 v i 9.

703 El curs constava de set lliçons donades a l'Aula Magna de la Universitat entre el 15 i el 29 d'abril de 1955.

704 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1958-1967) (26-11-1959), p. 30-30 v.

705 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1958-1967) (5-3-1959), p. 16 v.

706 Decreto por el que se crea en la Universidad de Barcelona una cátedra de «Estudios Hispanoamericanos Contemporáneos» (18-11-1955). *Boletín Oficial del Estado*, 340, p. 7387.

Així com de les altres càtedres hi ha informació diversa sobre les activitats que realitzen, en el cas de la Càtedra d'Estudis Hispanoamericans Contemporanis no ens consten les seves activitats possibles.⁷⁰⁷

11.3. Seminaris, instituts i departaments

Entre 1939 i 1965 la Universitat de Barcelona i la Facultat experimentaren un creixement permanent del seu alumnat, de manera que en aquells 25 anys d'activitat docent el nombre d'alumnes de la Universitat augmentà un 138% –passat de 4.821 alumnes el curs 1940-1941 a 11.487 el curs 1964-1965– i la Facultat, un 144% –passant de 833 alumnes el curs 1940-1941 a 2.031 el curs 1964-1965– (veure taula «Alumnat de la Facultat i la Universitat»). Com veiem, el creixement de l'alumnat de la Facultat es va moure en els mateixos paràmetres que el de la pròpia Universitat. La massificació de la Universitat, però sobretot de la Facultat, s'inicià el curs 1967-1968, com veurem en el capítol «Massificació i desmembrament». Tot i amb això, un tal creixement com l'esmentat generà indefectiblement desajustos organitzatius en l'obsoleta estructura de la Facultat, que es fonamentava en el model càtedra i en el que els seminaris havien mantingut una funció merament residual.

Alumnat de la Facultat i de la Universitat

<i>Cursos</i>	<i>Facultat</i>		<i>Universitat de Barcelona</i>	
1940-1941	833	17,2%	4.821	100%
1942-1943	790	15,0%	5.261	100%
1943-1944	596	9,5%	6.253	100%
1944-1945	455	8,7%	5.230	100%
1946-1947	473	7,9%	5.986	100%
1948-1949	511	7,4%	6.943	100%
1949-1950	537	8,7%	6.142	100%
1950-1951	542	9,4%	5.782	100%
1951-1952	467	7,7%	6.066	100%
1952-1953	474	7,2%	6.593	100%
1953-1954	509	7,4%	6.859	100%
1954-1955	606	8,8%	6.894	100%
1955-1956	710	10,2%	6.945	100%
1956-1957	833	10,9%	7.648	100%
1957-1958	970	11,1%	8.731	100%
1958-1959	955	10,9%	8.797	100%

⁷⁰⁷ L'article segon del decret de creació establia que aquesta càtedra estigués regida per un patronat, «presidido por el Rector de la Universidad de Barcelona, el Obispo de Barcelona, los Decanos de las Facultades de Filosofía y Letras; Derecho y Ciencias Económicas y Comerciales de la misma; el Presidente del Instituto de Estudios Hispánicos de Barcelona, y un representante de la Dirección General de Relaciones Culturales, y otro del Instituto de Cultura Hispánica». Decreto por el que se crea, op. cit., p. 7387.

1960-1961	1.263	14,2%	8.785	100%
1961-1962	1.423	15,6%	9.106	100%
1962-1963	1.775	18,3%	9.688	100%
1963-1964	1.879	17,3%	10.847	100%
1964-1965	2.031	17,7%	11.487	100%

Font: INSTITUT NACIONAL D'ESTADÍSTICA (1943-1966). *Anuarios*.

Un primer assaig per dotar-se d'infraestructures organitzatives va ser la creació de diversos instituts dins de la Facultat. El procés de constitució d'aquestes fórmules organitzatives noves es va desenvolupar, segons que sembla durant el bienni 1962 i 1964, i se'n crearen els d'Arqueologia –posteriorment ampliat coma Institut d'Arqueologia i Prehistòria, el 1964–,⁷⁰⁸ i el d'Història Medieval d'Espanya,⁷⁰⁹ vinculats a la Secció d'Història, el 1962; el d'Estudis Hel·lènics, també el 1962;⁷¹⁰ el de Psicologia, el 1963;⁷¹¹ i el de Pedagogia Comparada, el 1964.⁷¹² A més a més, el 1964 també es van crear a la Facultat una Escola Superior de Psicologia, sota la direcció de Miquel Siguan, i el 1966, una Escuela Superior de Pedagogia Comparada, dirigida per Joan Tusquets, amb la finalitat prevalent de realitzar cursos especialitzats reconeguts amb un diploma de la Universitat de Barcelona.⁷¹³

El 1965, el ministeri d'Educació i Ciència, dirigit per Manuel Lora Tamayo,⁷¹⁴ era molt conscient del creixement de l'alumnat universitari i de les dificultats organitzatives que això comportava en la tasca docent quotidiana.⁷¹⁵ Per això, a finals del curs 1964-1965 s'aprovà una llei sobre l'estructura de les facultats universitàries i el seu professorat. Aquesta norma instituï dues noves figures acadèmiques, el professor agregat i el departament, el qual

«integra no sólo a estos Profesores agregados al equipo de Profesores adjuntos, Ayudantes, Jefes de Clínicas, Laboratorios y Seminarios y personal investigador, sino en su caso también a Catedráticos de disciplinas afines, constituyendo una nueva unidad con auténtica coordinación en las enseñanzas, una mejor y más concentrada dotación de medios de trabajo y unos planes de investigación en ininterrumpido desarrollo que hagan de

708 Aquest organisme tenia com a objectiu «la investigación arqueológica en sus varios aspectos, lo que llevará a cabo mediante la promoción de estudios, excavaciones y publicaciones. Será también misión del Instituto fomentar vocaciones arqueológicas mediante una labor específica de extensión universitaria, con conferencias, cursos monográficos, etc.» Depenia de la càtedra d'Arqueologia, Epigrafia i Numismàtica. AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1958-1967) (15-6-1962), p. 56 v-57.

709 Depenia de la càtedra d'Història Medieval d'Espanya i el seu catedràtic n'era el director. AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1958-1967) (15-6-1962), p. 56 v.

710 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (22-10-1962), p. 61 v.

711 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (14-5-1963), p. 64 v.

712 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (5-2-1964), p. 72.

713 UNIVERSITAT DE BARCELONA (1967a). *Universitat de Barcelona 1967*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 76-79.

714 Manuel Lora-Tamayo va ser ministre d'Educació Nacional i d'Educació i Ciència entre el juliol de 1962 i l'abril de 1967.

715 Ley 83/1965 sobre estructura de las Facultades Universitarias y su Profesorado (17-7-1965). *Boletín Oficial del Estado*, 173 (21-7-1965), p. 10293-10296.

cada Departamento sede de un serio y bien entendido magisterio en su doble aspecto docente y creador». ⁷¹⁶

Aquest nou òrgan col·lectiu, que comptava amb un director nomenat per a un mandat de tres anys, tenia com a «funciones primordiales» les següents:

- «a) Coordinar las enseñanzas de las disciplinas que lo integran.
- b) Proponer proyectos e investigaciones en equipo, sin merma de la libertad e iniciativa de trabajos personales por parte de los Profesores.
- c) Promover el desarrollo científico y docente de las cátedras implicadas, facilitando su labor y la consecución y distribución de medios.
- d) Servir de enlace entre las cátedras y las autoridades de la Facultad o Secciones». ⁷¹⁷

Al maig de 1966 es va reestructurar organitzativament la Facultat amb la creació de 25 departaments agrupats en les set seccions preexistents aleshores. ⁷¹⁸ Els departaments creats foren els següents: Filologia grega –dirigit per Sebastián Cirac– i Filologia llatina –dirigit per Marià Bassols–, a la Secció de Filologia clàssica; Hebreu i Arameu –dirigit per Alejandro Díez Macho– i Àrab i Islam –dirigit per Joan Vernet–, a la Secció de Filologia semítica; Literatura espanyola –dirigit per José M. Castro–, Filologia espanyola –dirigit per Eugenio de Bustos–, Filologia romànica –dirigit per Martí de Riquer–, Llengua i Literatura italianes –dirigit per David Romano– i Filologia catalana –dirigit per Antoni Comas–, a la Secció de Filologia romànica; Llengua i Literatura angleses i nord-americanes –dirigit per Patricia Shaw Fairman–, a la Secció de Filologia moderna; Filosofia pràctica –dirigit per José Ignacio Alcorta–, Psicologia –dirigit per Miquel Siguan–, Filosofia teòrica –dirigit per Francesc Canals–, Filosofia fonamental –dirigit per Francesc Gomà– i Història de la Filosofia –dirigit per Emilio Lledó–, a la Secció de Filosofia; Ciències teòriques i històriques de l'Educació –dirigit per Joan Tusquets– i Ciències experimentals i diferencials de l'Educació –dirigit per José Fernández Huerta–, a la Secció de Pedagogia; i Prehistòria –dirigit per Lluís Pericot–, Història medieval –dirigit per Emilio Sáez–, Història moderna –dirigit per Valentín Vázquez de Prada–, Història contemporània –dirigit per Antonio Palomeque–, Història de l'art –dirigit per José Guerrero Lovillo–, Paleografia i Epigrafia –dirigit per Felip Mateu–, Geografia –dirigit per Joan Vilà i Valentí– i Història d'Amèrica –dirigit per Jaime Delgado–, a la Secció d'Història. ⁷¹⁹

El creixement de la Facultat durant tots aquells anys arribà a situar-la en una situació molt complicada per encabir en els locals de la Universitat tal volum d'alumnes. Els responsables de la Universitat n'eren força conscients de feia temps, motiu pel qual van tirar enda-

⁷¹⁶ Ley 83/1965 sobre estructura, op. cit., p. 10293.

⁷¹⁷ Ley 83/1965 sobre estructura, op. cit., p. 10293.

⁷¹⁸ Orden por la que se constituyen en las Facultades de Filosofía y Letras de las Universidades los departamentos que se indican (25-5-1966). *Boletín Oficial del Estado*, 158 (4-7-1966), p. 8423-8424.

⁷¹⁹ UNIVERSITAT DE BARCELONA (1967a), p. 73-76.

vant, especialment durant la dècada de 1950, l'ampliació universitària a la zona de la Diagonal.⁷²⁰ Però aquest projecte era complicat i, sobretot, lent, de manera que, a l'endemig, calia articular mecanismes pràctics per poder enfrontar el problema cada curs més punyent de l'augment de l'alumnat. Recordem que la Facultat de Filosofia i Lletres s'allotjava el voltant de l'anomenat pati de Lletres,⁷²¹ un espai que compartia amb la Facultat de Dret i, d'ençà la seva creació el 1954, amb la novella Facultat de Ciències Polítiques i Econòmiques. Una primera mesura va ser el desdoblament dels grups dels estudis comuns, i a partir de 1961 es va establir un segon grup en horari de tarda.⁷²²

En aquest procés de creixement cal emmarcar també la posada en marxa, impulsada pel nou degà Joan Vilà i Valentí,⁷²³ de la delegació de la Facultat a Palma a partir del curs 1967-1968. Ja la creació, el 1951, de l'Estudi General Lul·lià a Palma havia suscitat recels entre alguns membres de la Facultat, que hi veien «el primer paso oficial orientado hacia la institución de una Universidad en Mallorca»⁷²⁴ El 1958 el ministeri plantejà la creació d'una càtedra de lul·lisme a la Facultat, però adscrita a l'Estudi General Lul·lià; i des de la Facultat, al seu torn, es proposà que la nova càtedra es digués Càtedra Ramon Llull.⁷²⁵ En acabat, l'esmentada càtedra, doncs, s'instituí al febrer de 1959.⁷²⁶ Segons que sembla, durant els anys següents s'hi van organitzar cursos d'estiu, especialment remarcables en l'àmbit de la filologia, i cursos d'espanyol per a estrangers.

720 O. BOHIGAS (1990). «El campus universitari de Pedralbes». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 571-580; F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 144.

721 Vegeu el plànol de la Facultat a l'apartat d'annexos.

722 Entrevista personal a Pere Molas (15-4-2015).

723 Entrevista personal a Joan Vilà i Valentí (22-11-2011).

724 La Junta de la Facultat expressà la seva opinió en els termes següents: «Debemos oponernos, en cuanto a esta Facultad compete, a cuanto se oriente hacia la institución de una Universidad en Mallorca. No por desafecto sino por afecto a aquella isla y a las otras Baleares. Dentro de la cultura española, la de las Baleares está íntimamente ligada con la de Barcelona y de esta región; en este común hogar de nuestra Universidad se han formado los graduados baleares, entre los cuales ha habido preclaros varones, y nuestra Facultad ha contado con ilustres profesores de aquellas bienamadas islas; juntos hemos formado con provecho y gloria de baleares y catalanes un solo Distrito Universitario. Si las Baleares, pues, aspiran a desprenderse de éste, y aun si lo consiguen un día, sentimos dolor de desmembración, pero no se puede pedir a esta Facultad que a la desmembración, en modo alguno coadyuve». AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1948-1958) (14-6-1951), p. 68-69.

725 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1958-1967) (21-11-1958), p. 7 v.

726 La finalitat fixada fou: «Será misión de esta cátedra el estudio, investigación, enseñanza y divulgación de la obra de Raimundo Lulio en sus diversos aspectos, así como los de Historia Medieval relacionados con la posición geográfica e histórica de Mallorca, a cuyo efecto figurará adscrito a la cátedra un Seminario de Estudios Medievales». Orden por la que se crea la càtedra «Ramon Llull» en el Estudio General Luliano de Palma de Mallorca (2-2-1959). *Boletín Oficial del Estado*, 55 (5-3-1959), p. 3716.

12. EL PROFESSORAT: LA GRAN TRANSFORMACIÓ

CERTAMENT, LA FACULTAT va experimentar en el quart de segle que s'escola entre 1939 i 1966 una transformació profunda, transitant des d'una facultat empetitida i grisa, en la immediata postguerra, a una altra molt més gran i a punt per a l'eclosió imminent, en nombre d'alumnes i professors —és a dir, massificada— i en desplegament d'un radical pla d'estudis propi —l'anomenat Pla Maluquer, en referència al degà que el va promoure— i de la definitiva posada al dia de les disciplines acadèmiques d'arrel humanística. Ja hem presentat i resseguit l'evolució dels fonaments docents i organitzatius de la Facultat durant la franja temporal esmentada adés; interessa ara estudiar-ne l'evolució del capital humà. L'acció dels estudiants de la Universitat de Barcelona va anar prenent un protagonisme destacat, a partir de finals de la dècada de 1950, com «l'autèntic motor inicial de la contestació al control estatal del medi universitari»,⁷²⁷ esdevenint l'exteriorització visible d'allò que el règim anomenà el «problema universitario».⁷²⁸ Tot i la seva notorietat, destacadament a la Facultat, la incidència de l'actuació estudiantil només és apuntat aquí succintament en la seva relació dialèctica amb l'altre col·lectiu que tingué un paper fonamental, a parer nostre, en el perllongat procés de transformació de la Facultat durant el franquisme: el del seu cos docent.

⁷²⁷ C. SANTACANA (2008), p. 150.

⁷²⁸ L'estudi de referència sobre la mobilització del moviment estudiantil durant el franquisme a la Universitat de Barcelona és J. M. COLOMER (1978). *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*. Barcelona: Curial. Vegeu també J. M. COLOMER (1981b). «Els estudiants de Barcelona al llarg del temps». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 168-176; J. M. COLOMER (1987). «La joventut contra el franquisme». A: E. UCELAY (dir.). *La joventut a Catalunya al segle XX*. Barcelona: Diputació de Barcelona, vol. 1, p. 388-409; F. FERNÁNDEZ-BUEY (1977b). «El movimiento universitario bajo el franquismo». *Materiales*, 2, p. 51-70; F. FERNÁNDEZ-BUEY (1991). «Estudiantes y profesores universitarios contra Franco. De los sindicatos democráticos estudiantiles al movimiento de profesores no numerarios (1966-1975)». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 469-496; F. FERNÁNDEZ-BUEY (2009). *Por una universidad democrática. Escritos sobre la universidad y los movimientos universitarios (1965-2009)*. Barcelona: El viejo topo; A. G. LARIOS (2012b). «Del SEU al SDEUB. La protesta estudiantil a la Universitat de Barcelona (1956-1968) segons els dietaris de la Facultat de Filosofia i Lletres». A: R. ARNABAT; J. SANTESMASES (eds.). *1960-1980. Transicions i canvis a les terres de parla catalana*. Barcelona; Valls: Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana; Institut Ramon Muntaner; Cossetània, p. 173-186; i M. COLL (2017). *Al paranimf! La primera revolta estudiantil*. Barcelona: Base. En un sentit més ampli, vegeu N. GONZÁLEZ (1970). «El problema universitario español en su contexto histórico». A: DD.AA. *Problemas de la juventud en el mundo actual*. Madrid: Centro de Estudios Sociales del Valle de los Caídos, p. 93-135; G. VALDEVIRA (2006). *La oposición estudiantil al franquismo*. Madrid: Síntesis; E. HERNÁNDEZ; M. A. RUIZ; M. BALDÓ (2007). *Estudiantes contra Franco (1939-1975). Oposición política y movilización juvenil*. Madrid: La Esfera de los Libros; E. GONZÁLEZ, E. (2009). *Rebelión en las aulas. Movilización y protesta estudiantil en la España contemporánea, 1865-2008*. Madrid: Alianza; i M. BALDÓ (2011b). «Los estudiantes universitarios españoles en la Edad Contemporánea: líneas de investigación» A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO; J. L. POLO (eds.). *Historiografía y líneas de investigación en historia de las universidades: Europa mediterránea e Iberoamérica*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 243-267.

Efectivament, el col·lectiu dels docents tingué un rol protagonista en la lenta però indeturable marxa de la Facultat en el seu procés de readaptació a les noves demandes més complexes i connectades amb les transformacions socioeconòmiques que vivia el país, en un sentit modernitzador, però alhora amb la contradicció que, com a institució encarregada de la socialització i la formació de l'elit futura —«vivero y plantel de las futuras clases dirigentes de la nación»—,⁷²⁹ havia de restar tothora sota el control ideològic més estricte. Ben lògicament aquesta confrontació de tendències dissímils, de dinamisme transformador per part de la societat, de la qual es nodriren primerament el moviment estudiantil i, en acabat, també el col·lectiu docent, i de conservadorisme ultrancer per part dels manaires de la gestió universitària i cultural, generà no poques contradiccions internes que incidiren, amb més intensitat o menys segons les conjuntures, sobre l'emblemàtic grup docent universitari.

Sigui com vulgui, així com la implantació d'innovacions acadèmiques fou profunda i l'alumnat basculà des d'una actitud d'indiferència envers el règim dictatorial cap a una altra de confrontació directa i sostinguda, el col·lectiu dels docents experimentà semblantment una transformació notable en conjunt. D'aquesta manera, justa acabat el conflicte armat, en plena postguerra, el grup de professors de la Facultat era reduït, s'arreglerava amb el règim per força o de grat i estava força ideologitzat en una orientació conservadora; en canvi, però, al cap d'un 25 anys, presentava una fesomia força diferent, per tal com a la ratlla de 1966, ja en ple *desarrollismo*, el mateix col·lectiu docent s'havia permutat esdevenint un grup força nombros, que en molts casos es mostrava indiferent —«cap professor no es declara ni franquista ni antifranquista»—⁷³⁰ o clandestinament oposat a la dictadura, sovint desideologitzat i, en qualsevol cas, freturós d'una normalitat democràtica futura.

12.1. Equips directius

Un dels trets més característics, i tradicionalment arrelat, de l'ecosistema universitari era el del concepte de jerarquia, en el qual la figura del catedràtic esdevenia absolutament preeminent. Però, de fet, la jerarquització no només afectava al cos de professors, sinó a tota la institució universitària, com ho exemplifica força notòriament el fet que tothora es referís com «la Superioridad» a les autoritats de la Universitat o del ministeri.⁷³¹ Dins de la Facultat

⁷²⁹ Tal era la definició de la universitat que a l'alçada de 1950 hom trobava als apunts de l'assignatura obligatòria Formació del Espíritu Nacional. UB, CRAI-Pavelló de la República: Documentació universitària.

⁷³⁰ En referència al professorat de finals de la dècada de 1950. Entrevista personal a Josep Florit (17-4-2015).

⁷³¹ En referència aquest sentit, estava tant interioritzada per tothom l'estratificació jeràrquica que sempre que s'havia de trametre algun tipus d'informació o petició a la Superioritat s'havia d'emprar l'expressió «elevar»; i en cas d'error, fins i tot s'esmenava.

hi havia la figura del degà, que ocupava una posició preeminent entre els seus col·legues catedràtics, ja que era el responsable de coordinar la tasca de tots els membres de la Facultat i, simultàniament, actuava com a representant seu davant altres institucions, ja fossin acadèmiques, com el rector o el ministre, o ja fossin d'una altra mena. El seu mandat era de tres anys i era nomenat pel ministeri d'entre una terna de tres candidats que n'havia de presentar la Junta de la Facultat; tot sovint la terna era escollida mitjançant votacions secretes.⁷³² També hi havia dos càrrecs personals més que participaven en la gestió de la Facultat: el vicedegà, que tenia funció substitutòria del degà, amb idèntic mandat i sistema de nomenament a partir de proposta de terna, i el secretari, que era nomenat degà i s'ocupava de la gestió administrativa de la Facultat, de vetllar per la documentació, redactava actes de les reunions, etc.

Després d'Antonio de la Torre y del Cerro, que fou el primer degà nomenat pel Govern franquista arran la presa de Barcelona, entre el febrer de 1940 i l'octubre de 1942 n'exercí el càrrec Miguel Lasso de Vega y López de Tejada, marquès de Saltillo, un catedràtic d'Història d'Espanya acabat d'arribar des de la Universidad de Zaragoza, d'ideologia monàrquica tradicionalista i franquista, i un «fanàtic perillós».⁷³³ A l'octubre de 1942 Lasso de Vega fou substituït per mossèn Sebastián Cirac Estopañán, catedràtic de Filologia grega, acompanyat com a vicedegà pel conservador catedràtic de Geografia Eduardo Pérez Agudo. Dos anys més tard, fou nomenat degà José M. Castro Calvo, que era catedràtic de Llengua i literatura espanyoles, el qual va romandre en el càrrec durant deu anys;⁷³⁴ com a vicedegans es mantingué Pérez Agudo fins a l'octubre de 1951, quan fou substituït per Lluís Pericot, catedràtic aleshores d'Història antiga i mitjana d'Espanya.

L'abril de 1954, precisament Pericot passà de ser vicedegà a degà, càrrec on romangué durant el trienni següent, acompanyat de Felip Mateu i Llopis, catedràtic de Paleografia i Diplomàtica.⁷³⁵ De manera similar a Pericot, Felip Mateu també passà de ser vicedegà a ser degà en ser nomenat per a aquest càrrec el maig de 1957; n'ocupà el càrrec durant un trienni, amb

732 Per exemple, l'11 d'abril de 1956 es reuní la Junta de la Facultat, i els catedràtics numeraris hi votaren de manera secreta a fi i efecte de confegir les ternes per a degà i per a vicedegà a remetre al ministeri. A l'acta de la sessió consta el següent: «Se a la votación que motiva la Junta, y cuyo resultado es éste: Terna de Decanos: Dr. Pericot, 12 votos; Dr. Mateu, 5 votos; Dr. Font, 2 votos; Dr. Cirac, 2 votos; Dr. Amorós, 1 voto, Dr. Millás, 1 voto. En la terna de Vicedecanos salen: Dr. Mateu, 8 votos; Dr. Riquer, 5 votos; Dr. Rubio, 3 votos; Dr. Bassols, 2 votos; Dr. Díez, 2 votos; Dr. Cirac, 1 voto; Dr. Vernet, 1 voto; Dr. Tusquets, 1 voto.

Figurarán pues en la terna de Decanos los Sres. Font, Mateu y Pericot (el Dr. Font, con igual número de votos que el Dr. Cirac, será incluido como más antiguo).

Figurarán en la terna de Vicedecanos los Dres. Mateu, Riquer y Rubio». AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1948-1958) (11-4-1956), p. 168-169.

733 G. PASAMAR; I. PEIRÓ (2002), p. 351-352; i X. SERRA (2013). «La filosofia catalana durant la Segona República i les primeres dècades del franquisme». A: C. SANTACANA (coord.). *Entre el malson i l'oblit. L'impacte del franquisme en la cultura a Catalunya i les Balears (1939-1960)*. Catarroja: Afers, p. 86.

734 Vegeu P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 114-115; A. ESTIVILL (2016), p. 160-162.

735 Vegeu P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 251-253; A. ESTIVILL (2016), p. 41-43.

el canonge i catedràtic de Pedagogia Joan Tusquets i Tarrats, com a vicedegà. El 1960, fou nomenat degà Marià Bassols de Climent, catedràtic de Filologia llatina i guanyador del premi Francisco Franco (1948), el qual n'encadenà dos mandats consecutius; foren degans seus Jaime Delgado Martín, falangista i catedràtic d'Història d'Amèrica,⁷³⁶ Joan Maluquer de Motes i Nicolau, catedràtic d'Arqueologia, Epigrafia i Numismàtica, i el canonge Joan Tusquets, el qual havia desenvolupat amb anterioritat aquest càrrec. Els degans durant la conflictiva i complicada darrera etapa de la Facultat foren, successivament, Joan Vilà i Valentí, catedràtic de Geografia, entre 1966 i 1968; Joan Maluquer de Motes, entre 1968 i 1971, i Joaquim Vallvé Bermejo, catedràtic de Llengua àrab, entre 1971 i 1973. Com a vicedegans hi actuaren successivament l'esmentat Joan Tusquets, Antonio Palomeque Torres, catedràtic d'Història universal, i Josep Alsina i Clota, catedràtic de Filologia grega.

Tot i que el tarannà d'aquests deu catedràtics que se succeïren com a degans de la Facultat era, en cada cas, particular i, doncs, el seu estil d'actuació fou diferent en cada persona, hi hagué una línia d'actuació comuna a tots ells, preferentment favorable a l'entesa amb la resta de companys catedràtics. Possiblement, sigui per aquesta companyonia no explicitada entre iguals, i pel fet que cap degà es mostrés especialment autoritari durant el seu mandat, que no ens consta cap conflicte intern greu a la Facultat durant aquest llarg període de temps. D'altra banda, si durant les dècades de 1910 i 1920 hi hagueren força propostes per part dels catedràtics renovadors, i durant l'etapa de l'autonomia republicana sovintejaren algunes topades de sectors conservadors i antipatronat i el degà Joaquim Xirau, en canvi, durant bona part de l'etapa franquista la càrrega de la iniciativa rectora recaigué en els degans successius, ben sovint actuant com a promotors dels diversos projectes de la Facultat, i la Junta assumí un rol no tant actiu com en les etapes anteriors esmentades.

12.2. Catedràtics i altres categories docents

L'any 1939 la Facultat —com, de fet, tota la Universitat— presentava un panorama força desolador pel que feia al seu personal docent. Una part gens menyspreable dels catedràtics més compromesos amb la renovació durant l'autonomia es veieren obligats a marxar a l'exili, i tots els joves professors contractats pel Patronat que romangueren a Barcelona foren anorreats de la Facultat. Així, doncs, en aquesta Facultat senyorejaven el criteri per a alguns que, un cop alliberada de marxistes i catalanistes, era «un botí de guerra ple d'oportunitats».⁷³⁷ Com

⁷³⁶ També va ser delegat provincial del Ministeri d'Informació i Turisme, entre 1962 i 1964. G. PASAMAR; I. PEIRÓ (2002), p. 213-215. Segons que sembla, era freqüent la seva participació en activitats de la vida social barcelonina, no sabem si per raó del càrrec institucional, o bé si fou en fou nomenat en atenció a una predisposició seva als actes mundans. Entrevista personal a Miquel Izard (22-6-2016).

⁷³⁷ J. CLARET (2003b), p. 77.

assenyala Carles Santacana, «la Universitat donava moltes oportunitats als qui volien aprofitar els espais lliures que havia provocat la repressió, però per aquesta mateixa raó es va estendre la mediocritat».⁷³⁸ Inicialment, les vacants docents es van cobrir mitjançant un sistema d'acumulació de càtedres, però aviat el procediment emprat fou el nomenament de professors auxiliars i ajudants o el trasllat de catedràtics d'altres universitats.⁷³⁹

Fet i fet, durant els primers mesos de la postguerra s'incorporaren a la Facultat un seguit de catedràtics, que, juntament amb els que aconseguiren de superar l'esporgada inicial, conformaren un claustre docent que s'adeia força amb el projecte de la nova universitat franquista: «jeràrquica, catòlica, espanyolista i falangista, militant de la causa franquista fins a les darreres conseqüències, formadora d'una nova intel·lectualitat, radicalment contrària a la que havia impulsat "la revolución antiespañola"».⁷⁴⁰

738 C. SANTACANA (2013). «Una lectura franquista de la cultura catalana als anys quaranta». A: C. SANTACANA (coord.). *Entre el malson i l'oblit. L'impacte del franquisme en la cultura a Catalunya i les Balears (1939-1960)*. Catarroja: Afers, p. 53.

739 F. GRACIA; J. M. FULLOLA (2008b), p. 105. Per exemple, el primer curs de la postguerra hi havia un seguit de càtedres acumulades a la Facultat: «CERTIFICO: Que en virtud de Orden Ministerial de 23 de Noviembre último existen en esta Facultad las siguientes cátedras acumuladas, a cargo de los profesores que se indican y cuya retribución ha de acreditarse, de acuerdo con el apartado cuarto de la referida Orden, a partir del día 23 de Octubre, fecha en que se hicieron cargo todos ellos del servicio que les ha sido encomendado para el presente curso: Introducción a la Filosofía, desempeñada por D. Pedro Font y Puig, catedrático titular de Psicología, con la remuneración anual de 2.000 pesetas; Sociología, por D. Tomás Carreras Artau, catedrático titular de Ética, sin retribución; Estética, por D. Pedro Font y Puig, catedrático titular de Psicología, con la remuneración de 2.000 pesetas; Lengua y Literatura latinas, curso de ampliación, por D. Mariano Bassols de Climent, catedrático titular de Lengua y Literatura latinas, con la remuneración de 3.000 pesetas; Lengua latina, curso de ampliación, por el profesor auxiliar temporal D. José M. Salvador Sabat, con la retribución de 3.000 pesetas; Sánscrito, por D. Mariano Bassols de Climent, catedrático titular de Lengua y Literatura latinas, con la retribución de 2.000 pesetas; Árabe, curso de ampliación, por D. José M. Millás Vallicrosa, catedrático titular de Lengua Hebrea, con la retribución de 2.000 pesetas». AHUB, 38/4/2/32: Càtedres acumulades (6-12-1939). La pràctica, en aquests primers anys, era constant, ja que a inici del curs 1942-1943, l'acumulació de càtedres i encàrrecs de curs era el següent: «D. Pedro Font Puig, Catedrático, las de Lógica y Cosmología, acumuladas, con la gratificación anual de 2.000 pesetas por cada una. D. Emilio Huidobro de la Iglesia, Catedrático, la de Metafísica, acumulada, con la gratificación anual de 2.000 pesetas. D. Sebastián Cirac Estopañán, Catedrático, la de Lengua Griega (Estudios comunes) acumulada, con la gratificación anual de 3.000 pesetas. D. Mariano Bassols de Climent, Catedrático, las de Sánscrito y Lengua y Literatura sánscritas, acumuladas, con la gratificación anual de 2.000 pesetas por cada una. // D. José M. Castro Calvo, Catedrático, la de Literatura española (Filología moderna) acumulada, con la gratificación anual de 2.000 pesetas. D. José M. Millás Vallicrosa, Catedrático, las de Lengua y Literatura árabes y Lengua y Literatura rabínicas y Árabe vulgar, ambas de Filología semítica, acumuladas, con la gratificación anual de 2.000 pesetas por cada una. D. Eduardo Pérez Agudo, Catedrático, la de Historia de América, acumulada, con la gratificación anual de 2.000 pesetas. D. José Amorós Barra, Catedrático, la de Historia del Arte (Sección de Historia), acumulada, con la gratificación anual de 2.000 pesetas. D. Joaquín Baró Comas, Catedrático, la de Historia del Arte (Estudios comunes) acumulada, por excepción, con la gratificación anual de 2.000 pesetas. D. Ramón Mallofré Lletgé, cesará como encargado de curso de Lengua y Literatura rabínicas y Árabe vulgar, pasando a desempeñar en el mismo concepto y con igual remuneración que la que disfruta (5.000 pesetas), la de Len Árabe (Estudios comunes)». AHUB, 24/8/6/1-1: Assumptres generals de totes les facultats (22-10-1942).

740 F. VILANOVA (2010), p. 139.

Professorat de la Facultat, 1940-1941**Catedràtics**

Tomàs Carreras i Artau	Ètica
Eduardo Pérez Agudo	Geografia
Josep V. Amorós Barra	Arqueologia, Epigrafia i Numismàtica
Pere Font i Puig	Psicologia
Miguel Lasso de la Vega	Història d'Espanya
Joaquim J. Baró i Comas	Història universal moderna i contemporània
Ferran Valls i Taberner	Història universal
Josep M. Millàs i Vallicrosa	Llengua hebrea
Lluís Pericot García	Història d'Espanya antiga i mitjana
Javier Zubiri Apalategui	Història de la filosofia
Marià Bassols de Climent	Filologia llatina
Alberto del Castillo Yurrita	Història universal antiga i mitjana
Sebastián Cirac Estopañán	Filologia grega
Martín Almagro Basch	Prehistòria i Història antiga universal i d'Espanya

Professors encarregats de curs

Ramon Roquer Vilarrasa	Olga Díez Castelló
Javier Echave Sustaeta	Francisca Vendrell Gallostra
Francisco Tolsada Picazo	Ramon Mallofré Lletgé
Jesús Martínez Ferrando	Antoni Grieria Gaya

Professors auxiliars temporals

<i>Secció de Filosofia</i>	Joaquim Carreras i Artau Francesc Mirabent i Villaplana
<i>Secció de Filologia moderna</i>	Josep M. Salvador i Sabat Óscar Samsó i Ardèvol Maria Gimeno Guardiola Francesc Nabot i Tomàs
<i>Secció d'Història</i>	Xavier de Salas Bosch Felip Mateu Llopis Frederic Udina i Martorell

Ayudants

<i>Secció de Filosofia</i>	Amalia Tineo Gil Francesc Gomà i Mustè Ignacio M. Orovio
<i>Secció de Filologia clàssica</i>	Carmen Boyé i Parera Agustín Blázquez Fraile María Celma Villares
<i>Secció de Filologia semítica</i>	Joan Rieradevall i Pla Francesc Vendrell i Gallostra
<i>Secció de Filologia moderna</i>	Josep M. Solà i Camps Carme Pleyán i Cerdà Carme Riudor i Carol
<i>Secció d'Història</i>	Maria Bernet i Ribera Pere Ribera i Ferra Joan Maluquer de Motes i Nicolau Mercè Montañola i Garriga Rafael Balleter i Escales Luis Monreal Tejada

Lectors

Antonio Gasparetti	Anselmo G. del Valle
Jorge Schiffauer	Daniel M. Brusés i Danís

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1941b), p. 29-31.

Entre els nous catedràtics que s'incorporaren a la Facultat hi havia Miguel Lasso de la Vega, catedràtic d'Història d'Espanya, que havia professat a Sevilla (1919-1923), Oviedo (1923-1938) i Saragossa (1939-1940) i que de seguida hi exercí el càrrec de degà;⁷⁴¹ Joaquim J. Baró i Comas, catedràtic d'Història universal moderna i contemporània, que anteriorment havia estat a Saragossa (1922-1929) i a València (1929-1940);⁷⁴² Ferran Valls i Taberner, el qual havia estat molt vinculat al catalanisme polític —fou diputat al Parlament i a les Corts per la Lliga— i cultural —a l'Institut d'Estudis Catalans i als Estudis Universitaris Catalans, per exemple— i va ser arrellegat una quantitat inversemblant de càrrecs culturals, com ara la direcció de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i de l'Escola de Bibliotecàries, la presidència de la Reial Acadèmica de Bones Lletres o la càtedra universitària d'Història universal;⁷⁴³ Javier Zubiri Apalategui, catedràtic d'Història de la Filosofia, que anteriorment ho havia estat a la Universidad de Madrid (1926-1935);⁷⁴⁴ el canonge bizantinista Sebastià Cirac Estopañán, catedràtic de Filologia grega; i Martín Almagro Basch, catedràtic de Prehistòria i Història antiga universal i d'Espanya, procedent de la Universitat de Santiago, on tot just acabava de guanyar la plaça.

Aquesta esquemàtica panoràmica esbossada sobre el cos docent de la Facultat en els primers anys de la postguerra es pot completar amb la perspectiva que, a l'exili francès estant, ens en dona Jesús M. Bellido, antic encarregat de curs a la Secció de Pedagogia durant l'etapa de l'autonomia republicana, qui al setembre de 1945 escrigué als *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials*:

«Resulta, doncs, que a la Facultat de Filosofia i Lletres han estat desorganitzats els grups que estudiaven llengües modernes i clàssiques, Filosofia i Història Antiga; ha estat suprimida la Secció de Pedagogia i han estat foragitats de l'ensenyament tots els ajudants joves que han restat a Barcelona. A la Facultat de Lletres “tallen el bacallà” els doctors Tomàs Carreras Artau i Pérez Agudo, aquest últim conseller de la “Hispanidad”. S'hi ha incorporat el professor de Madrid doctor Zubiri, a la càtedra que fou del doctor Serra Hunter, el qual, en la mort d'aquest darrer, tingué la gentilesa, gairebé l'heroïcitat —així està l'ambient universitari— de fer davant dels alumnes l'elogi del finat. El doctor Antoni de la Torre, ara professor a la Facultat de Lletres de Madrid, fou l'amo els primers anys de domini falangista, i sembla que s'emparà de tota la documentació dels altres seminaris

⁷⁴¹ Vegeu G. PASAMAR; I. PEIRÓ (2002), p. 351-352.

⁷⁴² Vegeu M. F. MANCEBO (1994b). *La Universidad de Valencia. De la monarquia a la república (1919-1939)*. València: Universitat de València; Instituto Juan Gil-Albert, p. 397.

⁷⁴³ Com assenyala Carles Santacana sobre el personatge, «El seu article “La falsa ruta” era un manifest prou precís, que va reblar amb altres textos que donaren lloc a *Reafirmación espiritual de España* (1939), un llibre que esdevingué omnipresent fins a la seva mort el 1942». C. SANTACANA (2013), p. 51. Vegeu J. A. PARPAL; J. M. LLADÓ (1970). *Ferran Valls i Taberner. Un polític per a la cultura catalana*. Barcelona: Ariel; I. RIERA (1999). *Els catalans de Franco*. Barcelona: Plaza & Janés, p. 311-313; F. UDINA (1999). *Record de Ferran Valls i Taberner*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres; G. PASAMAR; I. PEIRÓ (2002), p. 651-654; J. M. MAS (2002). *Ferran Valls i Taberner: jurista, historiador i polític*. Barcelona: Proa; P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 114-115; i A. ESTIVILL (2016), p. 39-41.

⁷⁴⁴ Vegeu J. COROMINAS; J. A. VICENS (2006). *Xavier Zubiri. La soledad sonora*. Madrid: Taurus.

d'Història i dels llibres que li semblava que s'hi referien, d'aprop o de lluny, com ja havia intentat fer l'any 1934. Algun professor isolat es comporta dignament, per les persones arribades de poc, però caldrà comprovar-ho el seu dia. En resum, una de les Facultats que més s'havia beneficiat del règim autòmic, torna a ésser el mateix, sinó pitjor, que fa quaranta anys». ⁷⁴⁵

Durant bona part del franquisme les categories del professorat universitari, així com també els procediments de selecció i promoció, estigueren regulats per dues lleis essencials: la Llei sobre ordenació de la universitat, de 1943, i la Llei sobre estructura de les facultats universitàries i el seu professorat, de 1965. ⁷⁴⁶ Segons aquestes dues normes legals, fins al 1965, el professorat universitari s'estructurà en quatre categories: la de catedràtics, la de professors adjunts, la d'ajudants de classes pràctiques (però també de clíniques i laboratoris) i la de professors encarregats de càtedra o de curs. ⁷⁴⁷ De totes aquestes categories, la realment rellevant era la de catedràtic, perquè era la institució docent per antonomàsia de la universitat, i, de fet, les resta de categories esmentades depenien d'ell en tots els sentits. Habitualment, hi havia un únic catedràtic per cada matèria, però, per les necessitats docents, hi havia la possibilitat de desdoblar càtedres i dotar-se adequadament; tal fou el cas a la Facultat de Filologia llatina i Filologia grega, que acostumaven a impartir-se a tots dos cursos dels estudis comuns. Els catedràtics s'integraven en un cos de l'Estat i hi formaven un escalafó per antiguitat; a més, com a funcionaris, eren inamovibles i el seu nomenament tenia caràcter vitalici. L'ingrés al cos de catedràtics es realitzava mitjançant oposició, que era específica de la plaça a la qual s'optava; posteriorment, hi havia la possibilitat de canviar de plaça mitjançant concurs de trasllat, si se'n convocava.

Els catedràtics comptaven amb la col·laboració d'algun o alguns professors subordinats, que podien ser els professors adjunts, els ajudants de classes pràctiques i els encarregats de curs. Aquests docents no eren funcionaris, i la seva vinculació a la Facultat es feia mitjançant contractes temporals de durada diversa. Els professors adjunts eren nomenats mitjançant concurs-oposició i a proposta del rectorat per a un període de quatre anys, prorrogable per a un segon quadrienni; estaven assignats a una càtedra o un grup d'elles. En canvi, els ajudants de classes pràctiques i els encarregats de curs sovint eren contractats per un any a proposta de la Facultat. Els ajudants també estaven assignats a una càtedra o grup d'elles i en cap cas podi-

745 J. M. BELLIDO (1945). «La Universitat autònoma de Barcelona i el règim franquista». *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials*. Citat per F. VILANOVA (2015). *Contra els catalans franquistes. Lletres de batalla de l'exili i la clandestinitat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 74-75.

746 També la Llei general d'educació i finançament de la reforma educativa, de 1970.

747 Vegeu F. MARTÍN (1998). «Estructura del profesorado universitario en la legislación franquista (1939-1969)». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Múrcia: Universidad de Murcia, p. 564-573; i J. L. RUBIO (2012). «Modelos docentes para el nuevo régimen. Estudio normativo desde la política de la universidad española (1943-1970)». *Cuestiones pedagógicas*, 22, p. 203-230.

en «asumir la explicación de lecciones teóricas de los programas».⁷⁴⁸ La Llei sobre estructura de les facultats universitàries i el seu professorat, que hem esmentat suara en parlar dels departaments, responia a les necessitats específiques derivades de la nova situació de creixement constant d'alumnat. Per això, aquesta llei establí una nova categoria docent, en una situació intermèdia entre el catedràtic i el professor adjunt. A diferència de la resta de categories, el professor agregat podia fer classes teòriques i dirigir treballs de recerca, tot i que orgànicament també depenia d'un catedràtic. L'accés a la condició d'agregat es realitzava mitjançant concurs-oposició.

Al llarg de tots aquests anys es van convocar diverses oposicions per cobrir les places de catedràtic que eren vacants. Després d'uns primers anys en què, com s'ha dit, aquestes càtedres eren exercides sobretot per altres catedràtics que no n'eren titulars en règim d'acumulades, començaren a nomenar-se alguns nous catedràtics.⁷⁴⁹ Entre aquests, per exemple, a la secció d'Història de la Facultat, hi hagueren les incorporacions de Lluís Pericot, per trasllat, a la càtedra d'Història d'Espanya antiga i mitjana, el 1941; d'Alberto del Castillo, a la càtedra d'història universal antiga i mitjana, el 1941; de Vicente Palacio Atard —que, tanmateix, el mateix any es traslladà a Valladolid—, a Història d'Espanya moderna i contemporània, el 1947; de Jaume Vicens Vives, a la càtedra d'Història universal moderna i contemporània, el 1947; i del falangista i catòlic, proper a l'Opus, José Antonio Calderón Quijano,⁷⁵⁰ a la càtedra d'Història d'Amèrica, el 1948.

Tot i amb això, el ministeri, en general, es mostrà més partidari del sistema d'acumulació de càtedres per cobrir les vacants que no pas la seva dotació permanent mitjançant la realització d'oposicions. Val a dir que, d'aquesta manera, en la pràctica ministerial es combinaven diversos criteris utilitaristes propis de la universitat burocratitzada i mancada de recursos del franquisme: de primer, els catedràtics amb acumulades veien augmentat, juntament amb la càrrega de treball docent, els seus migrats ingressos econòmics, per tal com es complementava temporalment el seu salari —la qual cosa, de vegades, generava picabaralles soterrades entre alguns catedràtics de la Facultat freturosos d'adjudicar-se'n alguna, o algunes fins i tot,

748 Ley sobre ordenación de la universidad, op. cit., p. 7423.

749 Alguns autors han anomenat a aquestes primeres incorporacions de postguerra «oposicions patriòtiques», perquè sovint tenien més pes en la decisió final del tribunal els mèrits dels serveis prestats a la causa política durant la Guerra Civil que no pas el treball docent o investigador o, fins i tot, la capacitat del candidat per exercir l'especialitat a què optava. Vegeu Y. BLASCO; M. F. MANCERO (2010). *Oposiciones y concursos a cátedras de historia de la universidad de Franco (1939-1950)*. València: Universitat de València. Contra el que es pugui pensar, sembla que aquesta pràctica no fou exclusiva només de la postguerra immediata, sinó que de manera més explícita o menys perduraren amb el pas del temps, per tal com es pot deduir dels mèrits al·legats, per exemple, pel candidat Demetrio Ramos Pérez a una adjuntia vinculada a Història universal, Història general d'Espanya (Estudis Comuns) i Història d'Amèrica, el 1964, ja que en el seu full de serveis hi constava: «Condecoraciones Militares: Medalla Militar (Colectiva), Medalla de Sufrimientos por la Patria, por dos heridas graves en campaña, con dos pasadores. Dos cruces rojas del Mérito Militar. Cruz de Guerra. Medalla de la Campaña. Placa de caballero Mutilado». AHUB, 25/4/6/13-2: Concurs-oposició (25-3-1964).

750 Y. BLASCO; M. F. MANCERO (2010), p. 219.

d'acumulada—;segonament, en el cas que el proveïment de la càtedra fos executat a través d'un encàrrec a un professor adjunt, perquè perpetuava la seva situació d'interinitat i, en una xarxa clientelar, de dependència d'algun catedràtic; i, per últim, hi havia un estalvi econòmic gens menyspreable, tan en un cas com en l'altre, en la mesura que el cos salarial d'una càtedra acumulada o encarregada era inferior al d'un catedràtic titular. És per tot plegat que, per exemple, a principis de la dècada de 1950 el nombre de càtedres acumulades a la Facultat fos força elevat.⁷⁵¹ Pedro Voltes, que fou ajudant de classes pràctiques a partir de 1948, ho sintetitza de manera força ben aguda:

«Los catedráticos numerarios eran en 1943 sólo catorce y había alguna especialidad, como por ejemplo Filología Semítica, que sólo tenía uno. En la máquina depauperada del Estado de la época había poca gana de que los claustros universitarios estuvieran poblados, y más tarde percibí que ellos mismos no tenían empeño especial en serlo. En efecto, el insultante sueldo base que estaba asignado a un catedrático se había de complementar necesariamente, para alcanzar unos mínimos de supervivencia, con clases acumuladas, las cuales proporcionaban un plus no menos mezquino a los numerarios.

Estas clases añadidas no siempre eran desempeñadas por ellos sino confiadas a auxiliares, los cuales las cumplíamos gratuitamente y ando las gracias e infinitas reverencias, por mor de acreditar los dos años de docencia que eran requeridos para optar a situaciones más altas. El reparto de las acumulaciones entre los catedráticos —en la Facultad de

751 La relació nominal de les càtedres acumulades durant el curs 1951-1952 era la següent: «Enrique Luño Peña, Filosofía del Derecho; Pedro Font Puig, Psicología de la Medicina; Pedro Font Puig, Psicología experimental y racional; Francisco Mirabent Vilaplana, Estética; Francisco Mirabent Vilaplana, Fundamentos de Filosofía e Historia de los sistemas filosóficos; Joaquín Carreras Artau, Historia de la Filosofía e Historia de la Filosofía española y Filosofía de la Historia; Jaime Bofill Bofill, Metafísica (Teodicea); Jaime Bofill Bofill, Filosofía de la Religión; Fermín de Urmeneta Cervera, Fundamentos de la Filosofía; Fermín de Urmeneta Cervera, Teoría del Conocimiento (Secc. Ciencias Exactas); Alejandro Sanvicens Marfull, Ética general y especial y Sociología; Fermín de Urmeneta Cervera, Lógica; Sebastián Cirac Estopañán, Lengua y Literatura griegas; Sebastián Cirac Estopañán, Filología Griega; Mariano Bassols de Climent, Historia del Humanismo español; Mariano Bassols de Climent, Filología latina (explicación de textos); Juan Iglesias Santos, Instituciones jurídicas romanas; Lisardo Rubio Fernández, Latín vulgar; Felipe Mateu Llopis, Paleografía y crítica textual; José V. Amorós Barra, Arqueología clásica (9000); José V. Amorós Barra, Epigrafía clásica; Luis Pericot García, Historia de España Antigua; Antonio M. Badía Margarit, Historia de la Lengua española; Antonio M. Badía Margarit, Lingüística románica; Antonio M. Badía Margarit, Seminario de Gramática histórica de la lengua española; Antonio M. Badía Margarit, Gramática histórica de la lengua española; José M. Castro Calvo, Lengua y Literatura españolas; José M. Castro Calvo, Crítica literaria; José M. Castro Calvo, Dialectología hispánica; José M. Castro Calvo, Literatura hispanoamericana; Martín de Riquer Morera, Lingüística románica y Filología galaico portuguesa; Martín de Riquer Morera, Leguas románicas. Curso práctico-hablado: portugués; Martín de Riquer Morera, Leguas románicas. Curso práctico-hablado: francés; Felipe Mateu Llopis, Paleografía española; Lisardo Rubio Fernández, Latín vulgar (Filología Románica); José M. Millás Vallicrosa, Historia de la ciencia árabe; José M. Millás Vallicrosa, Lengua hebrea y Lengua y Literatura rabínicas; José M. Millás Vallicrosa, Historia del pueblo de Israel; José M. Millás Vallicrosa, Paleografía árabe y hebrea; Alejandro Díez Macho, Exégesis lingüística bíblica; Alejandro Díez Macho, Historia de la literatura árabe clásica y Literatura árabe-española; José M. Castro Calvo, Historia de la Literatura española; Felipe Mateu Llopis, Latín medieval (Filología Semítica); Luis Pericot García, Historia del antiguo Oriente; Martín Almagro Basch, Historia del Arte medieval; Alejandro Sanvicens Marfull, Historia de la Filosofía Medieval; Juan Vernet Ginés, Lengua árabe y árabe vulgar; Alberto del Castillo Yurrita, Historia de España Medieval; Felipe Mateu Llopis, Latín Medieval (Historia); Felipe Mateu Llopis, Paleografía y diplomática; José V. Amorós Barra, Epigrafía, Arqueología y Numismática; Luis Pericot García, Prehistoria e Historia de España antigua y media; Alberto del Castillo Yurrita, Historia del Arte; Martín Almagro Basch, Historia general del Arte». AHUB, 26/6/3/9: Assumptes generals que afecten al personal (10-10-1951).

Filosofía y Letras y en cualquiera de las demás— daba lugar a riñas que en algunos momentos llegaron a ser de grosería tabernaria: aquellas cumbres de la ciencia no vacilaban en dedicarse las frases más procaces para ver quién se llevaba a casa alguna asignatura acumulada más que las que correspondían por división numérica. En algunas ocasiones, atendiendo al temario, las asignaciones que se hacían eran verdaderamente escandalosas y ridículas». ⁷⁵²

Fins ben entrada la dècada de 1960, la Facultat —com tota la Universitat— presentada un aspecte general de grisori i ensopiment, i sovint s’hi impartien ensenyaments molt dispars, no ja com a fruit del pla d’estudis, sinó al mateix nivell acadèmic de les matèries. Per exemple, a finals dels anys cinquanta, al primer curs dels Estudis Comuns tenia un nivell força baix per a una carrera universitària, equivalent als dels estudis de batxillerat, ⁷⁵³ la qual cosa sorprenia a alguns alumnes, com, per exemple, Jordi Maluquer, qui n’afirma que:

«“Venies d’un batxillerat exigent i a la Universitat et trobaves que el nivell era baixíssim”. I explica com a exemple: “El catedràtic de geografia ens preguntava: ‘¿Qué es una montaña’ I de seguida afegia: ‘No se compliquen. Un montón de tierra acabado en punta’. Aquest era el nivell dels catedràtics!”». ⁷⁵⁴

Generalment, l’accés a la càtedra només es podia fer després d’haver bastit un *cursum honorum* dilatat, sota l’aixopluc d’un catedràtic o més, i excepcionalment superaven les oposicions a càtedres els opositors més joves. Conseqüentment, era freqüent que el cos de catedràtics tingués una mitjana d’edat elevada i, a més, acumulés una experiència docent perllongada, però alhora mancada d’al·licients, que havia de combinar amb altres activitats complementàries. Sovintejaven, doncs, els casos de catedràtics en exercici que complien monòtonament i sense esma la seva obligació docent explicant monòtonament les lliçons de la seva assignatura. Tal com recordà Miquel Porter Moix del professorat al seu pas per la universitat com a estudiant,

«Vaig fer Història. He fet recompte i em surten 34 professors, catedràtics i ajudants. Dels 34, n’hi ha dos que em van ensenyar moltes coses i als quals estic molt agraït; després n’hi ha quatre o cinc que, si més no, van complir amb el seu deure amb una manca notable d’entusiasme. La resta, si no els hagués tingut, no hauria passat res». ⁷⁵⁵

De fet, no era infreqüent que alguns alumnes s’organitzessin en grups d’estudi i cerquesin lectures complementàries per ampliar les explicacions dels seus professors. Alguns exem-

⁷⁵² P. VOLTES (2004). *Furia y farsa del siglo xx*. Barcelona: Flor del viento, p. 256-257.

⁷⁵³ Entrevistes personals a Pere Molas (15-4-2015) i Josep Florit (17-4-2015).

⁷⁵⁴ Citat per M. COLL (2017), p38-39.

⁷⁵⁵ P. GABANCHO (2005), p. 39.

ples sobre els nivells i estils docents d'alguns catedràtics de la postguerra les trobem a les memòries de Ramon Carnicer, com quan descriu les classes de José M. Castro:

«Y cuando en aquel erial filológico moderno apareció, frescas aún sus oposiciones, don José María Castro y Calvo, dijimos todos: “¡Al fin un catedrático en esta calamitosa sección!” Pero resultó que sus clases no eran tales. [...] Castro, en realidad, no dio más que dos clases: una sobre Góngora y otra sobre Moratín. El resto fue una sucesión de chácharas aburridas e insustanciales sobre cosas del día y sobre el futuro proyectado por cada uno de sus alumnos, con alguna que otra historia ocurrente. [...] Aquellas dos lecciones sobre Góngora y Moratín resultaron interesantes. Porque Castro era hombre de vastas lecturas y no tenía pelo de tonto, pero debía de sentir una enorme pereza cuando se trataba de preparar la clase; en el aula prefería, pues, la cháchara, a beneficio de cuyo trueque, en realidad un fraude profesional, no suspendía a nadie».⁷⁵⁶

En realitat, els catedràtics, com assenyala Jesús Contreras, «tots eren institucions». En alguns casos exercint amb no gaire encert la seva càtedra, fregant la mediocritat; però en altres casos, també excel·lent en la seva tasca i deixant una empremta ben profunda entre el seu alumnat —creant fins i tot escola amb els seus deixebles—, en la Facultat i, segons com, en la seva especialitat acadèmica. Alguns dels catedràtics més positivament recordats d'aquesta època foren Jaume Vicens Vives, qui després d'haver estat apartat de la Universitat pel seu passat a l'Autònoma hi retornà havent superat dues oposicions, per regirar la ciència històrica i menar una de les escoles historiogràfiques més fructíferes;⁷⁵⁷ Lluís Pericot, antic deixeble de Bosch Gimpera, sobre qui s'imposà l'omertà, i que esdevindria a la pràctica el cap moral de l'heretada Escola de Barcelona d'arqueologia;⁷⁵⁸ Martí de Riquer, qui, superant les ziga-zagues ideològiques del passar —de catalanista adelerat a requetè militant— esdevingué un homenot erudit; Antoni M. Badia i Margarit, gran expert de la lingüística històrica, que contribuí a

756 R. CARNICER (1983), p. 99.

757 Vegeu J. TERMES (1990). «La historiografia de la postguerra i la represa de Jaume Vicens Vives». A: DD.AA. *La historiografia catalana. Balanç i perspectives*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, p. 37-51; J. M. MUÑOZ (1997). *Jaume Vicens i Vives (1910-1960). Una biografia intel·lectual*. Barcelona: Edicions 62; R. GARCÍA (1998). «Jaume Vicens Vives: vida, obra y pensamiento». *Revista de historia Jerónimo Zurita*, 73, p. 283-310; A. SIMON (2002b). «Jaume Vicens Vives y el nacimiento de la escuela de historia moderna de Barcelona». A: M. RODRÍGUEZ (coord.). *Historia y perspectiva de investigación*. Mérida: Editora Regional de Extremadura, p. 59-68.; A. CASALS (coord.) (2010). *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens Vives*. Cabrera de Mar: Galerada.; L. HARANA (coord.) (2010). *Jaume Vicens Vives, mestre d'historiadors*. Barcelona: Universitat de Barcelona; M. A. MARÍN (2010). *A través de la muralla. Jaume Vicens Vives y la modernización del discurso histórico*. Barcelona: Vicens Vives; B. DE RIQUER (2010). «Entre la historia y la política. Jaume Vicens Vives y el complejo compromiso de un intelectual durante el franquismo». *Gerónimo de Uztariz*, 26-27, p. 105-120; J. SOBREQUÉS; M. MORALES (eds.) (2019). *Jaume Vicens Vives. Visions sobre el seu llegat*. Barcelona: Base; i E. PUJOL (2015). *Tres imprescindibles: F. Soldevila, J. Vicens Vives i P. Vilar. Elements per a un cànon historiogràfic català*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

758 Vegeu E. RIPOLL (1980c). «Prof. Lluís Pericot Garcia (1899-1978)». *Ampurias*, 41-42, p. 507-517; i F. GRACIA; J. M. FULLOLA; F. VILANOVA (2002). *58 anys i 7 dies. Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot (1919-1974)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

donar-li a la llengua catalana una projecció internacional;⁷⁵⁹ i José M. Valverde, pensador i historiador de les idees, qui, des de la seva càtedra barcelonina d'Estètica, donà una lliçó d'ètica extraordinària quan, en protesta per l'expulsió el 1965 dels professors de la Universitat de Madrid Tierno Galván, López Aranguren i García Calvo, plegà de la càtedra i s'exilià.⁷⁶⁰

En els aproximadament 25 anys que transcorregueren entre el 1941 i el 1967 el conjunt del cos docent de la Facultat es triplicà, en passar de 53 professors el 1941 a 169 el 1967. En canvi, el grup de catedràtics tingué un creixement més moderat comparativament, passant dels 14 catedràtics de 1941 als 34 de 1967 (vegeu la taula «Professorat de la Facultat, 1941-1967»). Vol dir això que l'augment del cos docent de la Facultat, més que no pas produir-se en el grup de catedràtics —que eren membres del cos de funcionaris—, s'experimentà en la resta de categories docents subordinades dels catedràtics, que restaven en unes condicions professionals molt més precàries: els professors adjunts, els ajudants de classes pràctiques i els encarregats de curs, a més dels professors agregats instituits el 1965. Per tal de copsar les condicions en què trampejaven els docents aplegats en el «sufrido gremio de los ayudantes», paga la pena de reportar-ne les impressions de Pere Voltes:

«[...] en 1948, pareció caer de su peso que me convirtiera en ayudante de clases prácticas. [...] Debía haberme fijado más en la situación en que veía encontrarse a otros de parecidas intenciones y en algún caso, mayor antigüedad, los cuales andaban por la facultad como almas en pena, atravesando evidentes apuros materiales, comenzando a acumular resentimientos, amarguras y tics [...] y entré, sin darme cuenta, en la confusa grey de los Mercader Riba, Gomá Musté, Joaquín Molas, que tras haber sido uno de los jefes del SEU era por entonces ayudante de Filología Románica, el propio Sacristán Luzón, y algún otro que me olvido. Había en este tropel una mezcla enorme de edades, generaciones y capacidades, destacando la excelencia de Juan Vernet y Oriol Martorell.

Por el camino quedaron algunos personajes como Rafael Olivar Bertrand, el cual, cuanto más escribía y más braceaba, peor mirado era por los administradores de la ciencia española y acabó fracasando en Madrid y más tarde instalándose en los Estados Unidos. De esta misma época eran gentes tan diversas como el ingenuo, trabajador y sufrido Carlos Cid, el pequeñito y sacristanesco Juan Mercader, el muñidor Francisco Noy, Emilio Giralt, perpetuo superviviente, el filósofo José María Calsamiglia, y el semítico David Romano, que caprichos de la fortuna, acabaría de catedrático de italiano.

759 Vegeu J. MARTÍ (ed.) (2006). *Petit homenatge de la Secció Filològica de l'IEC al doctor Antoni M. Badia i Margarit*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

760 Al setembre de 1965, la dimissió de Valverde fou tractada a la Junta de la Facultat: «Acto seguido el Sr. Decano da conocimiento de la noticia de la reciente dimisión del Dr. Valverde como catedrático: del cual dice un cálido elogio: su actitud, dice, le inspira un enorme respeto por el idealismo que implica, y que contrasta con otros gestos más oratorios pero menos sinceros y elegantes. El Dr. Valverde se ha despedido de nosotros con la sonrisa en los labios, casi pidiendo disculpas por su gesto. Es triste, por otra parte, señala del Decano, reconocer que algunas veces los méritos del Dr. Valverde fueron conscientemente ignorados, y hace referencia a la prevención de que fue objeto en la concesión de ayudas del F.I.U. Finalmente, dice el Sr. Decano que espera que la separación será pasajera y que él considerará siempre la cátedra de Estética como la del Dr. Valverde. La Junta se adhiere unánimemente a las cálidas palabras del Sr. Decano». AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1958-1967) (17-9-1965), p. 82 v-83.

Conviene observar que esta función de ayudante de clases prácticas no sólo era gratuita sino incluso depresiva, puesto que ya en el mismo oficio de designación se advertía severamente a quienquiera que la aceptase, que tenía prohibido asumir el nombre de “profesor de la Facultad”. De este modo, venía a resultar que podía intitularse profesor cualquiera que diera clases de cocina, de baile o de guitarra, pero no un facultativo que actuara en las aulas universitarias siquiera fuese en nivel subordinado». ⁷⁶¹

Professorat de la Facultat, 1941-1967

<i>Categories</i>	1941	1950	1956	1962	1967
Catedràtics	14	18	22	28	34
Agregats	–	–	–	–	16
Adjunts	–	18	19	25	40
Ajudants de classes pràctiques	17	–	–	–	–
Encarregats de curs	8	2	22	45	76
Adjunts honoraris	–	4	2	5	3
Auxiliars temporals	9	–	–	–	–
Especials	–	10	–	–	–
Lectors	4	–	–	–	–
<i>Totals</i>	53	52	65	103	169

Font: UNIVERSITAT DE BARCELONA (1941), p. 29-31; UNIVERSITAT DE BARCELONA (1950a), p. 157-160; UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a). *Universidad de Barcelona 1956*. Barcelona. Universitat de Barcelona, p. 15-18; UNIVERSITAT DE BARCELONA (1962a). *Universidad de Barcelona 1962*. Barcelona. Universitat de Barcelona, p. 19-23; i UNIVERSITAT DE BARCELONA (1967a). *Universidad de Barcelona 1967*. Barcelona. Universitat de Barcelona, p. 32-39.

La rotació dins les categories docents subordinades era, per tant, constant, i la més preuada n'era la de professor adjunt, ja que implicava una relació directa amb el catedràtic al qual s'adscrivia l'adjuntia i perquè d'inici la contractació era per a un quadrienni. El seu nomenament es realitzava mitjançant concurs-oposició davant un tribunal format per catedràtics de la Facultat, però en el cas de renovació per a un segon quadrienni, calia l'informe favorable – és a dir, el plàcet– del catedràtic corresponent del qual era adjunt. Però les circumstàncies podien variar en quatre anys i, per exemple, podia haver canviat aital catedràtic; tal fou el cas de l'adjunt Rafael Olivar Bertrand, que em el moment de produir-se la renovació de l'adjuntia que ostentava el 1951 trobà l'oposició resoluda del nou catedràtic Jaume Vicens Vives, tal com es recull a l'acta de la Junta de la Facultat en la qual s'abordà aquesta qüestió:

«Se da cuenta de las instancias recibidas de los profesores adjuntos que han pedido la renovación de su nombramiento por cuatro años y de los informes que han emitido los catedráticos respectivos. En vista de tales informes la Junta acuerda por unanimidad proponer la renovación de los Dres. Llobet, Urmeneta, Sanmartí, Sanvicens, Pallí y Udina. En el caso del Dr. Olivar se lee el informe del Dr. Vicens que no es favorable a la prórroga. Se pone a discusión este asunto, hablando los Dres. Palomeque, quien hizo constar que el Dr. Olivar actuó a su satisfacción cuando él estuvo encargado de la Historia Moderna y

⁷⁶¹ P. VOLTES (2004), p. 268-269.

Contemporánea, el Dr. Udina, que habló en nombre de los adjuntos a favor del Dr. Olivar. Se generalizó la discusión interviniendo los Dres. Almagro, Font, Mateu, Sanvicens, Pérez Agudo, Vicens y Olivar. El Sr. Decano propone que se dé por terminada la discusión y se proceda a votar si procede o no proponer la prórroga del nombramiento del Dr. Olivar. Se procede a realizar la votación que da el siguiente resultado: nueve abstenciones (Dres. Mateu, Palomeque, Castillo, Vernet, Urmeneta, Sanvicens, Plaza, Güell y Sanmartí), un voto favorable (Dr. Almagro), dos votos condicionales (Dres. Cirac y Diez Macho) y doce votos de que no procede la renovación de la docencia (Dres. Carreras, Mirabent, Riquer, Badía, Vicens, Bassols, Pericot, Font, Amorós, Pérez Agudo, Bofill y Castro). Queda pues aprobado el informe de la Facultad en los términos siguientes: “La Facultad se abstiene de proponer la prórroga del Dr. Olivar”». ⁷⁶²

Però també la mateixa composició del tribunal podia generar alguna topada entre els catedràtics de la Facultat, perquè, en definitiva, s’hi posava en joc un sistema de relacions clientelars que, justament en funció de qui l’integrés, podia permetre reeixir la promoció o, per contra, malmetre-la. Així, al maig de 1958 se suscità una polèmica interna a la secció de Filosofia quan alguns catedràtics d’aquesta secció qüestionaren en la Junta de la Facultat la composició del tribunal del concurs-oposició per proveir una plaça de professor adjunt adscrita a Lògica, Metafísica (crítica), Fonaments de la filosofia, Història dels sistemes filosòfics i Teoria del coneixement. La composició inicial del tribunal, menada pel degà havent-la consultada només amb Pere Font, com a catedràtic més antic de la secció —Pere Font, José Ignacio Alcorta i José M. Valverde— fou rebutjada per Jaume Bofill, Joaquim Carreras i Artau i José M. Valverde, els quals en proposaren una composició alternativa: Pere Font, Jaume Bofill i José M. Valverde. ⁷⁶³

762 AHUB: Llibre d’actes de la Junta de la Facultat (1948-1958) (14-6-1951), p. 65-66. Al capdavant, Rafael Olivar demanà al cap d’uns mesos el seu trasllat a la Universidad de Madrid. AHUB: Llibre d’actes de la Junta de la Facultat (1948-1958) (4-11-1952), p. 89.

763 En el seu escrit adreçat a la Junta se n’afirmava el següent: « A la Junta: La Orden de 31 de mayo de 1957, que establece los trámites a cumplir en la provisión de plazas de Profesores Adjuntos de Universidad, en su artículo 4º encomienda a las Juntas de Facultad la propuesta de los Tribunales que habrán de juzgar en su día las pruebas del concurso-oposición, y encarece la observancia del artículo 8º de la orden de 5 de diciembre de 1946, que, transcrito al pie de la letra, dice así: “Los ejercicios se celebrarán ante un Tribunal de tres catedráticos numerarios designados por la Junta de Facultad respectiva y entre los que se encontrarán precisamente el titular o titulares de las asignaturas correspondientes y los de las demás análogas. En caso de no existir Catedráticos que reúnan las condiciones anteriormente señaladas, la Junta de Facultad podrá proponer al Rector la designación de otro catedrático de otra Facultad de la misma Universidad.”

Anunciadas a concurso-oposición dos plazas de Profesor Adjunto en la Sección de Filosofía, de las cuales una está adscrita a las enseñanzas de Ética, Sociología, Filosofía de la Historia y Filosofía de la Religión, y otra a las de Lógica, Teoría del Conocimiento, Metafísica (Crítica), Fundamentos de Filosofía e Historia de los Sistemas Filosóficos; Considerando que los titulares de las asignaturas de Ética y Sociología, y de Filosofía de la Historia son, respectivamente, el Dr. Don José Ignacio Alcorta, y el Dr. Joaquín Carreras, Considerando que la Historia de los sistemas filosóficos está encargada por disposición legal al Catedrático titular de Estética, Dr. D. José Mª Valverde, quien la viene desempeñando con carácter permanente, Considerando además que la enseñanza de Metafísica (Crítica) es hermana gemela de la de Metafísica (Ontología), de la que es titular el Dr. D. Jaime Bofill, Los tres Catedráticos de la Sección de Filosofía abajo firmantes, en ejercicio del derecho de propuesta que les asiste, tienen el honor de dirigirse a la Junta para proponer lo siguiente:

A més, el nombre i la dotació de les adjunties també fou motiu de reclamació de la Facultat, que ben sovint les considerà insuficients; semblantment, la seva adscripció a un determinat agrupament de matèries o altres també originà en alguna ocasió suspicàcies entre els membres de les seccions o, fins i tot, entre unes seccions i altres. Per exemple, al juny de 1962 el professor Carlos Seco Serrano va sotmetre a votació de la Junta un text, aprovat per unanimitat, en el qual es demanava la creació d'adjunties per a totes les càtedres, atesa la situació d'abundor d'alumnat.⁷⁶⁴ Al llarg d'aquests anys es van convocar concursos-oposicions per cobrir de manera massiva totes les adjunties per a un curs. Per exemple, al maig de 1957 es convocaren 16 adjunties per al curs 1957-1958, al juny de 1966 se'n convocaren 17 per al curs 1966-1967 i al juny de 1967 se'n convocaren 12 per al curs 1967-1968. Mentre que gairebé totes les adjunties de 1947 corresponien a una tirallonga bigarrada de matèries —per exemple, Fonaments de filosofia, Cosmologia, Metafísica (Ontologia i Teodicea), Ètica general i especial, Sociologia i Filosofia de la religió— i, en la majoria de casos, n'hi havia diversos candidats a cobrir-les, a les del moment frontissa de 1967 i 1968 les adjunties tendien a correspondre a una o dues matèries i predominaven els casos d'un únic candidat per adjuntia —per exemple, a l'adjuntia d'Història universal, només es presentà Alfredo Saenz-Rico Urbina—. ⁷⁶⁵

1º. Del Tribunal que habrá de juzgar en su día las pruebas del concurso-oposición a la plaza de Profesor Adjunto de Ética, Sociología, Filosofía de la Historia y Filosofía de la Religión, formarán parte, por disposición legal, los Catedráticos Dr. Don José Ignacio Alcorta Echevarría y Dr. Don Joaquín Carreras Artau.

2º. Del Tribunal que habrá de juzgar las pruebas del concurso-oposición a la plaza de Profesor Adjunto de las enseñanzas de Lógica, Teoría del Conocimiento, Metafísica (Crítica), Fundamentos de Filosofía e Historia de los Sistemas Filosóficos, formarán parte, por disposición legal, los Catedráticos Dr. D. Jaime Bofill y Dr. Don José Mª Valverde.

3º. Para completar los Tribunales de referencia, se propone un tercer Catedrático numerario, asimismo de la Sección de Filosofía, a saber, Dr. D. Pedro Font Puig, en calidad de Presidente.

Y 4º. Para la eventualidad de que alguno de los designados, por razones de salud u otras, no pudiera desempeñar personalmente el cargo, la Junta, ejerciendo desde ahora su derecho de propuesta, propone, a título de suplente, otro Catedrático, a saber, el Dr. D. Jaime Bofill para el primer Tribunal, y el Dr. D. Joaquín Carreras Artau para el segundo Tribunal.”

Barcelona, 28 de mayo de 1958.

Firmado: Jaime Bofill; firmado: Joaquín Carreras Artau; firmado: José Mª Valverde

(De esta propuesta ha de considerarse sin efecto lo que contiene sobre el Tribunal de la Adjuntía adscrita a Ética, Sociología, Filosofía de la Historia y Filosofía de la Religión, por haber recaído antes acuerdo sobre su composición.)». AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1948-1958) (28-5-1958), p. 193-199.

764 El text acordat resava de la manera següent: «Así, pues, la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona renueva sus repetidas instancias para que se ponga fin a esta situación, solicitando: 1) La creación de adjuntías para cada una de las Cátedras que en la actualidad carecen de ellas. 2) Que se tenga en cuenta, caso de no poderse atender, de momento, a todas las cátedras, que por lo menos es de necesidad inmediata proveer de profesor adjunto a las de Estudios Comunes, en las cuales el elevado número de alumnos ha obligado a la división de grupos. 3) Que asimismo se acuda a la evidente urgencia de crear adjuntías en las asignaturas correspondientes a cátedras no dotadas». AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat (1958-1967) (15-6-1962), p. 57-57 v.

765 AHUB, 25/4/4/6: Concurs oposició per a places de professor adjunt (5-5-1957); i AHUB, 24/8/5/12: Concurs-oposició de professor adjunt en diverses càtedres de la Facultat de Filosofia i Lletres (25-6-1966 i 7-6-1967).

12.3. Renovació i intel·lectualisme universitari

Juntament amb les funcions que tradicionalment li eren atribuïdes, el projecte de la nova universitat franquista en contemplava la combinació de dues de noves considerades prioritàries: d'una banda, la socialització del jovent destinat a esdevenir l'elit directora del país; i, d'una altra banda, l'ocupació de l'espai públic cultural, més enllà del clos universitari, per difondre i exemplificar els nous canons ideològico-culturals menats pel règim dictatorial. Lògicament, al llarg de la dècada de 1940 aquesta estratègia d'ideologització es va articular a partir de l'ideari falangista, en la mesura que aquesta família del règim fou l'encarregada de vetllar per la puresa moral i política del professorat. En aquest sentit, el cicle de conferències universitàries «Aspectos y problemas de la nueva organización de España» que al maig de 1939 confegiren alguns dels més rellevants manaires culturals del moment com, entre altres, Antonio de la Torre i Ferran Valls i Taberner fou, com assenyala Francesc Vilanova,

«el pròleg a una de les etapes més ideologitzades de la Universitat, una etapa en la qual el poder acadèmic, actuant com a corretja de transmissió del poder polític central, va utilitzar tots els instruments que tenia al seu abast per generar i difondre les noves con-signes polítiques i els nous discursos del poder».⁷⁶⁶

Amb el pas del anys l'opressió asfixiant del règim sobre el món cultural anà afluixant progressivament, de manera que, com indica José Carlos Mainer per als ambients literaris, es va iniciar «un nou cicle cultural». Amb tot, a la Universitat i a la Facultat el control ideològic no semblava minvar gaire —de fet, Salvador Giner parla de transició d'una universitat feixista a una universitat «reaccionària»—,⁷⁶⁷ però sí que es perceberen algunes mostres d'un cert dinamisme cultural al llarg de la dècada de 1950. Cal fer notar, en aquest sentit, que al llarg d'aquells anys es va anar incorporant a la Facultat una nova generació d'alumnes que, per la seva edat, estaven desvinculats vitalment de manera directa de la Guerra Civil, i que algun autor ha anomenat la generació de 1957 —establint un cert paral·lelisme amb la generació de 1956 a Madrid—;⁷⁶⁸ mentre que els alumnes de la postguerra eren persones que havien pres part directament en el conflicte, a partir de la segona meitat de la dècada de 1950 els universitaris barcelonins, com assenyala, Josep M. Colomer, «no han rebut cap formació política o literària influent abans del 39» i, simultàniament, «manifesten un cert esperit rebel»;⁷⁶⁹

⁷⁶⁶ F. VILANOVA (2010), p. 119.

⁷⁶⁷ S. GINER (2005). «Universitat, moviment estudiantil i poder polític a l'Estat espanyol, 1939-1975». A: G. LUSA; A. ROCA (eds.). *Fem memòria per fer futur. La Universitat sota el franquisme*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya, p. 27-67.

⁷⁶⁸ P. LIZCANO (2006). *La generación del 56. La Universidad contra Franco*. Madrid: Saber y Comunicación.

⁷⁶⁹ J. M. COLOMER (1978), vol. 1, p. 55.

eren, d'altra banda, alguns dels alumnes que van menar la publicació d'algunes revistes culturals universitàries.⁷⁷⁰

En aquest context general, alguns catedràtics de la Facultat van contribuir a executar una certa acció de guiatge intel·lectual dins del panorama cultural barceloní del moment, en una tasca de projecció intel·lectual de la institució amb paràmetres homologables, mitjançant una activitat intensa de divulgació en forma de conferències. En predominaren les de temàtiques històriques, juntament amb altres sobre qüestions literàries i filològiques, sobre assumptes filosòfiques i, en menor mesura, sobre aspectes artístics. I convé recordar que la divulgació històrica permetia una major plasticitat a l'hora de transformar-la en una eina de difusió dels valors ideològics totèmics del règim franquista, com ara la hispanitat fonamentada en conceptes com l'imperi i la catolicitat; aquesta tasca de difusió de valors ideològics del règim mitjançant una certa relectura històrica es va veure completada amb les conferències de temàtica filològica i literària que emfasitzava el passat medieval i modern de la llengua castellana. Tal vegada la voluntat de fer servir les conferències acadèmiques per tal de projectar institucionalment les essències ideològiques del règim franquista es faci palès en els diversos cicles commemoratius organitzats per la Universitat de Barcelona.⁷⁷¹

Aquestes activitats divulgatives realitzades pels professors de la Facultat esdevingueren una aportació gens menyspreable a la migrada oferta d'actes culturals de la Barcelona d'aquella anys, i és que, més enllà del reduït cercle universitari, aquests professors de la Facultat van ser presents, així mateix, de manera habitual en les iniciatives culturals d'institucions i entitats culturals alienes a la universitat. Dintre d'aquesta xarxa de relacions construïda pels professors de la Facultat sobresurten algunes institucions de perfil nítidament acadèmic com l'omnipresent Consejo Superior de Investigaciones Científicas o el Centre d'Estudis Històrics Internacionals fundat pel professor Jaume Vicens Vives al si de la Facultat, però també altres institucions culturals privades, com l'Ateneu Barcelonès i la Reial Acadèmia de Bones Lletres principalment, o la Biblioteca Alemanya (Deutsche Bibliothek), l'Istituto Italiano di Cultura, l'Institut d'Estudis Nordamericans, l'Institut Britànic de Barcelona,

770 Vegeu A. G. LARIOS (2001). «Els joves intel·lectuals i les revistes culturals durant el període 1945-1954». A: R. ARNABAT; M. MARÍN (eds.). *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*. Barcelona; Valls: Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana; Institut d'Estudis Ilerdencs; Institut d'Estudis Baleàrics; Cossetània, p. 459-469.

771 «En podríem considerar exemples el cicle de conferències commemoratives del XVI centenari de Sant Agustí (1954) —amb els professors R. Roquer, J. Bofill i J. Carreras Artau—, un cicle de conferències amb motiu del centenari del naixement de M. Menéndez y Pelayo (1956) —amb els professors P. Font Puig, J. M. Millàs, J. Rubió Balaguer, J. Carreras Artau, J. Vicens Vives i A. del Castillo—, el V centenari de la mort de l'emperador Carles V (1959) —amb els professors M. Millàs, J. Reglà, C. Seco Serrano i J. Rubió Balaguer—, el centenari de la mort del rei Alfons el Magnànim (1958, però celebrat el 1959) —amb els professors J. Vicens Vives, M. de Riquer i E. Sáez— i el III centenari de la mort del pintor Velázquez (1960) —amb el professor V. Vázquez de Prada». A. G. LARIOS (2012a). «Les conferències dels professors de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, 1945-1960». A: A. ALCOBERRO; G. C. CATINNI (eds.). *Entre la construcció nacional i la repressió identitària*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, p. 375.

l'Associació Hispano Alemanya Altamira, el Liceu, el Foment del Treball Nacional, etc. Precisament, la realització d'activitats en vinculació amb l'Institut d'Estudis Nordamericans vingué de la mà de l'establiment de relacions bilaterals amb els Estats Units d'Amèrica, freturosament anhelat per règim franquista;⁷⁷² el lema d'un tarjetó d'invitació a una d'aquestes conferències sintetitza el nou moment bilateral encetat: «Em 1492 España descubrió América, en 1954 Norteamérica descubrió España».⁷⁷³

En la dècada de 1960 es va produir la posada en evidència de la transformació social i de l'afectació d'aquests canvis sobre el col·lectiu de l'alumnat universitari i, sobretot, de la Facultat.⁷⁷⁴ En aquest sentit, l'alumnat de la Facultat presentava un tret diferenciador en relació amb el d'altres facultats de la Universitat, per tal com hi predominava majoritàriament l'alumnat femení, ja que aquesta mena d'estudis semblaven com més adients per a les dones segons el paper social que el règim les hi adjudicava.⁷⁷⁵ En aquest aspecte concret, hi hagué una variació notable d'una dècada a una altra, perquè, segons que sembla, en la de 1950 a la Facultat sovintejava el perfil de l'alumna «en espera de trobar marit» i en canvi a la dècada següent augmentaren les alumnes universitàries que s'hi matricularen amb la intenció d'exercir la seva professió en el futur.⁷⁷⁶ Sigui com vulgui, tot i que la formació universitària continuava sent elitista, en la mesura que l'alumnat procedia d'entorns familiars tradicionals i beneïtats, sembla que al llarg dels anys 60 s'anà eixamplant la base sociològica de l'alumnat.⁷⁷⁷

772 Sobre l'Institut d'Estudis Nordamericans de Barcelona, vegeu A. PALAUDARIAS (2010). «Historia del Instituto Norteamericano de Barcelona, 1951-1962». A: DD.AA. *X Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*; i L. DELGADO (2003). «Las relaciones culturales entre España y Estados Unidos, de la Guerra Mundial a los Pactos de 1953». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 25, p. 35-59.

773 Conferència «Tema y variaciones sobre Benjamin Franklin», a càrrec del professor R. Ballester, organitzada per l'Institut d'Estudis Nordamericans sota l'epígraf «Panorama de los Estados Unidos» (13-4-1956).

774 Vegeu M. SIGUÁN; E. BOSCH; J. SUBIRÓS (1971). *Evolución del alumnado de la Facultad de Filosofía y Letras (1939-1971)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

775 Josep Florit confessa que el primer pensament que tingué el primer dia d'arribar a la Facultat, el 1958, fou «m'he ficat en una facultat de dones». Entrevista personal a Josep Florit (17-4-2015). Recordem, en aquest sentit, que efectivament hi predominava abastament l'alumnat femení, concretament, 568 dones per 387 homes. INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1962). *Anuario Estadístico de España. Año XXXVII. 1962*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística, p. 686. Vegeu també H. SAAVEDRA (2015). «Mujeres universitarias en el distrito universitario de Barcelona en el franquismo. Una aproximación cuantitativa». A: *Pensar con la historia desde el siglo XXI*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, p. 1065-1089.

776 Entrevista personal a Miquel Izard (22-6-2016). L'historiador també hi destaca la presència de religiosos i capellans entre l'alumnat de la Facultat, ja que l'Església volia que el seu personal docent estigués format amb titulacions universitàries en el cas que l'Estat modifiqués les seves concessions en matèria d'ensenyament.

777 Tot amb tot, les informacions de què disposem són genèriques i imprecises, com les dades que la plataforma estudiantil Solidaritat Universitària esmentava sobre la classificació socioprofessional dels alumnes de primer curs de la Universitat de Barcelona matriculats el curs 1953-1954: industrials, 26%; comerciants, 18%; terratinents, 6%; de professions liberals, 41%; empleats, 7%; i obrers, 0,4%. Citat per J. M. COLOMER (1978), vol. 1, p. 114.

Tal vegada sigui per això que l'activisme estudiantil anà prenent embranzida a la Facultat –i a la Universitat– de manera que, si durant bona part de les dues dècades del franquisme l'oposició estudiantil hi anà a càrrec d'alguns grups reduïts d'alumnes que menaren una actitud de resistència amb accions subversives puntuals, fou a partir de l'assemblea del paranimf, el 1957, que se n'operà un canvi de cicle en l'evolució, donant pas a una primera fase de desenvolupament com a moviment d'oposició.⁷⁷⁸ Així, doncs, com afirma Carles Santacana,

«L'assemblea del paranimf de 1957 és una fita d'enorme transcendència en la vida universitària durant el franquisme, perquè assenyala un dels primers moments estel·lars del protagonisme dels estudiants, que hi provoquen una sotragada important. La dinàmica encetada en aquell moment no es va aturar. Tot el contrari, les bases organitzatives i de discurs que s'havien posat el 1957 es van anar ampliant, amb un element nou que va caracteritzar aquesta nova fase. Si fins al 1957 l'eix fonamental de la reivindicació dels estudiants era la seva pròpia situació i el desig de treure's del damunt el tap repressiu que representava el SEU, en la nova etapa aquesta línia d'actuació anirà acompanyada cada cop més d'un projecte molt més global, de transformació del conjunt de la universitat i amb unes connexions cada cop més grans amb alguns professors i nuclis intel·lectuals opositors a la dictadura».⁷⁷⁹

Arran l'assemblea del paranimf, el moviment estudiantil menà una nova estratègia que passava per la infiltració del SEU –«una estructura buida oficial», segons Josep Florit–,⁷⁸⁰ emprada com a plataforma per fer-hi accions culturals de conscienciació –com conferències, lectures poètiques, cinefòrums, representacions teatrals, etc.– que, alhora, comportaven la desfalangistació del sindicat. Cap a l'any 1965 s'havia completat la infiltració d'estudiants no falangistes, i semblava adient menar una proposta alternativa al SEU amb la creació d'un sindicat independent d'estudiants; simultàniament, el règim intentà de substituir el SEU per les Asociaciones Profesionales de Estudiantes (APE), maniobra que no reeixí per l'oposició frontal dels estudiants. Aquest ambient de tensió entre estudiants i autoritats acadèmiques –encapçalades pel nou rector García-Valdecasas a partir de juliol de 1965– es va consignar al dietari de la Facultat:

«[2-3-1965] *Inquietud estudiantil*. El martes 2 de marzo en el patio de letras se reunió a las 12 una Cámara abierta de los estudiantes de nuestra facultad [...]. En ella se acordó una huelga de cuatro días como protesta por estos acontecimientos en solidaridad con los estudiantes de Madrid, principalmente con los de nuestra Facultad de Filosofía y Letras que había sido clausurada. Este acuerdo fue transmitido por el delegado del SEU a la Jun-

⁷⁷⁸ Vegeu M. COLL (2017).

⁷⁷⁹ C. SANTACANA (2008), p. 168. Vegeu també A. G. LARIOS (2012b). «Del SEU al SDEUB. La protesta estudiantil a la Universitat de Barcelona (1956-1968) segons els dietaris de la Facultat de Filosofia i Lletres». A: R. ARNABAT; J. SANTESMASES (eds.). 1960-1980. *Transicions i canvis a les terres de parla catalana*. Barcelona; Valls: Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana; Institut Ramon Muntaner; Cossetània, p. 173-186.

⁷⁸⁰ Entrevista personal a Josep Florit (17-4-2015).

ta de la Facultad ordinaria que se reunió momentos después y en la que también estuvieron presentes los representantes de los alumnos elegidos libremente y extraoficialmente por ellos».⁷⁸¹

El curs 1965-1966 el moviment estudiantil donà el pas de fundar claudesment el Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB), el 9 de març de 1966, al Convent dels Pares Caputxins de Sarrià; en aquesta reunió es van aprovar els estatus del sindicat i el manifest *Per una universitat democràtica*.⁷⁸² La presència de la policia féu que els concentrats prenguessin la resolució de romandre-hi tancats, fet que es coneix com la Caputxinada. Al capdavant, després de dos dies de setge policial, hi van irrompre els policies dins del convent i van dissoldre l'acte.⁷⁸³ Entre els 376 alumnes als quals la policia retirà la documentació identificativa a la sortida hi havia 13 que foren identificats com alumnes de la Facultat.⁷⁸⁴ En l'acte també prengueren parts destacats intel·lectuals, com Jordi Rubió, Antoni de Moragas, Antoni Tàpies i Salvador Espriu, i alguns professors no numeraris de diverses facultats.

Certament, la Caputxinada palesà un canvi produït entre el professorat jove de la Universitat perquè per primera vegada es mostraren públicament solidaritzats amb l'actuació del moviment estudiantil, ja que un grup de seixanta-vuit professors no numeraris va trametre un telegrama al ministre reclamant en cessament del rector García-Valdecasas i el reconeixement del SDEUB. L'acció repressiva de les autoritats sobre ells es materialitzà en una sanció excepcional: foren expulsats tots aquets professors adjunts i ajudants; de la Facultat, els foragitats foren Ricard Martín, Joaquim Marco, Antoni Jutglar, Enric Lluch, Octavi Fullat, Francesc Noy i Gabriel Oliver.⁷⁸⁵ Alguns dels professors expedientats trobaren recer temporal al centre privat EISA (Estudis i Investigacions) dirigit per Salvador Giner i finançat per Jordi Pujol.⁷⁸⁶ L'únic precedent d'expulsió d'un professor de la Universitat havia estat el de

781 A. PALOMEQUE (1962-1973). *Diario de la Facultad de Filosofía y Letras, junio de 1961 a septiembre de 1973*.

782 Vegeu J. M. COLOMER (1978), vol. 1, p. 215-240; J. CREXELL (1987). *La Caputxinada*. Barcelona: Edicions 62; LL. CALVO (coord.) (2002). *La Caputxinada. Cronologia gràfica. Fotografies de Guillem Martínez*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Generalitat de Catalunya; F. FERNÁNDEZ-BUEY (2006). «Memoria personal de la fundación del SDEUB (1965-1966)». *Hispania Nova*, 6; F. FERNÁNDEZ-BUEY (2009). *Por una universidad democrática. Escritos sobre la universidad y los movimientos universitarios (1965-2009)*. Barcelona: El viejo topo; C. Santacana (2008), p. 170-172; i C. FONS (2016). *La Caputxinada. Frares compromesos amb el país i la llibertat*. Barcelona: Mediterrània.

783 Vegeu la descripció dels fets des del punt de vista de la policia a J. DELGADO (2005). *Los grises. Víctimas y verdugos del franquismo*. Madrid: Temas de Hoy.

784 Foren Ramon Alquèzar Aliana, Josep M. Benet i Jornet, Guillem Carnero Arbat, Jesús Contreras Hernández, Xavier Doltra i Tapiola, Francisco Fernández-Buey, Francesc Mitjans i Perelló, Jordi Porta i Ribalta, Josep M. Pujol i Sanmartin, Francesc Sales i Coderch, Joan Solà i Montserrat, Josep Olives i Puig i Ramon Torrent i Rappard. UB, CRAI-Pavelló de la República: Documentació universitària (11-3-1966).

785 J. M. COLOMER (1978), vol. 1, p. 258.

786 Vegeu A. BALCELLS (2015). «EISA, una experiència d'estudis universitaris alternatius durant el segon franquisme, 1966-1967». *Revista de Catalunya*, 289, p. 22-33; J. M. COLOMER (1978), vol. 1, p. 259; A. BALCELLS; S. IZQUIERDO; E. PUJOL (2007), p. 197; i J. AMAT (2015). *El llarg procés. Cultura i política a la Catalunya*

l'encarregat de càtedra de Fonaments de Filosofia, a la Facultat d'Econòmiques, Manuel Sacristán, el 1965. Fou una de les primeres mesures del nou rector García-Valdecasas per mirar de controlar i atemorir els professors universitaris més ideològicament polititzats i conscienciats amb el paper dels intel·lectuals universitaris en l'oposició al règim dictatorial.

contemporània (1937-2014). Barcelona: Tusquets, p. 285-287. En aquell moment hi havia altres institucions que, en bona mesura, tenien la pretensió d'actuar com a tribuna d'expressió intel·lectual alternativa a la Universitat oficial, com, per exemple, els Estudis Contemporanis, una iniciativa menada per Fèlix Martí, Jordi Porta i Ramon M. Nogués entre 1963 i 1968 a la Residència Universitària dels Escolapis de Sant Antoni, i en la qual els intel·lectuals d'esperit democràtic i catalanista eren convidats a fer-hi xerrades i formacions en història, filosofia, sociologia i teologia. Entrevista personal a Josep M. Salrach (16-6-2016).

13. MASSIFICACIÓ I DESMEMBRAMENT

AL LLARG DELS ANYS l'evolució de la Facultat —com, d'altra banda, totes les universitats— ha estat lenta, amb una cadència llarga i en la qual les innovacions de tota mena —de coneixement, docents o organitzatives— han trigat força a introduir-s'hi, en un espaiament en el temps notable, que contrasta amb el dinamisme mostrat a altres espais o institucions de l'àmbit de la cultura o de les idees. Tal vegada això sigui una característica pròpia derivada del fet de tractar-se d'una entitat de tradició secular i profundament endògama, que, en el seu aïllament, sovint descurà l'atenció de les necessitats, no només materials —fornint-la dels professionals calguts per a la marxa de la vida quotidiana—, sinó més purament intel·lectuals, que li reclamava una força més dinàmica societat que l'envoltava. Tot i amb això, de manera excepcional, en alguna conjuntura concreta la Facultat visqué amb trastocament una successió accelerada d'esdeveniments, com passà, per exemple, durant l'etapa de l'autonomia universitària de la dècada de 1930.

Precisament, en els darrers anys d'existència de la Facultat —aquells que s'escolen, aproximadament, entre el 1966 i el 1973, quan s'executà el seu desmembrament en tres noves facultats—, també va experimentar una fase extraordinàriament intensa i força atapeïda d'esdeveniments ben rellevants. I fou aquests ritme esbalaïdor dels que, al capdavall, serien els seus últims cursos com a organisme universitari el que, en bona mesura, inspirà les paraules del catedràtic Marià Bassols de Climent en l'apertura del curs acadèmic de 1970-1971, en què afirmà públicament que:

«La causa de mi inquietud —dijo— se debe a que contemplo, con preocupación, cómo el mundo en que me había formado y al que erróneamente había atribuido un valor estable y permanente, cambia rápidamente de signo y orientación. La Universidad es una de las corporaciones más amenazadas, criticadas y zarandeadas por ese vendaval, ese disconformismo y protesta que agita a las nuevas generaciones».⁷⁸⁷

Perquè el que no esmentà Bassols però palesava el seu desencís era que la Facultat estava experimentant de manera inusitadament punyent com s'exercia una gran tensió sobre el sistema tradicional universitari —«estable i permanent», en digué—, que evidencià les seves limitacions en forma de convulsions i sotragades, de vegades, àdhuc, amb violència. Tot plegat, implicava una readaptació del model tradicionalment pervingut de Facultat, per tal

⁷⁸⁷ *La Vanguardia* (9-10-1970).

d'ajustar-se a les transformacions en marxa a diferents àmbits, no només quantitativament, sinó també en l'estructura i el sistema de funcionament. Aquestes contradiccions afloraren, primerament, en la conflictivitat que travessà de cap a cap els dos col·lectius humans que nodrien la Facultat: l'alumnat, amb la intensificació accelerada de l'actuació del moviment estudiantil, i el professorat, amb l'eclosió del conflicte dels professors no numeraris, també coneguts com a PNN.

En aquest clima d'agitació permanent, i, en acabat, polititzat en escreix, s'esdevingué el disseny i la posada en marxa d'un pla d'estudis propi de la Facultat —conegut com a Pla Maluquer, pel nom del degà que el promogué—, excepcionalment singular en el món universitari franquista. Aquest pla s'agermanava ideològicament en molts dels seus aspectes fonamentals amb el pla bastit en temps de l'autonomia republicana i, com aquell, no tingué gaires cursos d'aplicació, per tal com l'anomenat Pla Suárez —pel nom del director general d'Universitats i Investigació, Luis Suárez—, d'una banda, i el desballestament de la Facultat com a tal, d'una altra banda, posaren fi al pla i, en acabat, a la pròpia Facultat de Filosofia i Lletres, per donar pas a una nova etapa en el desenvolupament dels ensenyaments humanístics a la Universitat de Barcelona.

13.1. Conflictivitat d'alumnes i professors

Ja s'ha apuntat com al llarg de la dècada de 1960 es produí un creixement del nombre d'alumnes de la Facultat, però aquesta tendència es desfermà irreversiblement cap a la massificació. Així, mentre que al curs 1965-1966 la Facultat comptava amb 2.368 alumnes matriculats, només cinc cursos més tard, el curs 1969-1970, en tenia 5.904; és a dir, els havia més que doblat. I en el seu últim curs d'existència, el de 1973-1974, a la Facultat hi havia 9.394 alumnes, el que vol dir que al cap de deu anys s'havia quadruplicat el seu alumnat, en un creixement desaforat (vegeu la taula «Estudiants matriculats a la Facultat i a la Universitat de Barcelona, 1965-1975»). D'aquesta manera, a més, a partir del curs 1967-1968 Filosofia i Lletres esdevingué la facultat més nombrosa de la Universitat, situació que es perpetuà, curs rere curs, fins al seu darrer curs, quan, amb 9.394 alumnes, gairebé duplicava el nombre d'alumnes de la segona facultat més concorreguda, Medicina, que en tenia 5.191.

Estudiants matriculats a la Facultat i a la Universitat de Barcelona, 1965-1975

	65-66	66-67	67-68	68-69	69-70	70-71	71-72	72-73	73-74	74-75
Filosofia i Lletres	2368	2901	3403	4.127	5.904	7.844	8.802	9300	9394	—
Filosofia i CC. de l'educació	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5221
Filologia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2028
Geografia i Història	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.000

Altres	10582	12162	12592	14.078	16524	17.610	20381	20446	23.159	24.122
Totals	12950	15.063	15.995	18205	22428	25454	29183	29746	32553	36.479

Font: Memòries de la Universitat de Barcelona, citat per C. SANTACANA (2008), p. 173.

Per a les autoritats acadèmiques, del ministeri estant, aquest creixement desfermat de la massa estudiantil universitària els depassava clarament, i maldaren, des del seu atuïment, per articular a tomballons solucions que pendolaren entre la creació de noves infraestructures i l'augment del cost docent, mesures que tot just en el moment d'aplicar-se es revelaven insuficients de totes totes. A nivell general, cal recordar que el juny de 1968 el ministre d'Educació i Ciència, José Luis Villar Palasí,⁷⁸⁸ signà el decret de creació de la Universitat Autònoma de Barcelona amb l'objectiu de descongestionar la Universitat de Barcelona, i el curs 1968-1969 començaren les classes de la seva Facultat de Filosofia i Lletres, al monestir de Sant Cugat del Vallès, i de Medicina, a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.⁷⁸⁹ A la universitat de Barcelona, i en relació amb la Facultat, després que no reeixí la creació d'una delegació a Lleida en la qual es treballà i que, al capdavall, depengué de la Universitat Autònoma de Barcelona, el 1971 començà el primer curs de la novella delegació a Tarragona, amb una matrícula de 505 alumnes, instal·lada a l'antic col·legi La Salle d'aquesta ciutat.⁷⁹⁰ Abans, però, ja el curs 1968-1969 la Facultat posà en marxa les classes nocturnes, adreçades preferentment als professors de primària i secundària que accediren mitjançant programes adaptats als estudis superiors de la Facultat.⁷⁹¹ Però tot i amb això aquesta mesura resultaria, com les altres, també insuficient i, a més, comportà problemes en la seva gestió.⁷⁹²

788 José Luis Villar Palasí fou ministre d'Educació i Ciència entre l'abril de 1968 i el juny de 1973 i, com a tal, impulsà la Llei General d'Educació i de Finançament de la Reforma Educativa, de 1970.

789 Decreto-ley 5/1968 sobre medidas urgentes de reestructuración universitaria (6-6-1968). *Boletín Oficial del Estado*, 137 (7-6-1968), p. 8254-8255. Vegeu F. UDINA, F. (1981). «La creació de la Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 54-58; i F. UDINA (1995). *Notes històriques de la Universitat Autònoma de Barcelona*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

790 Vegeu M. LLADONOSA; M. PRATS; LL. NAVARRO (1981). «Els col·legis universitaris: Lleida, Girona i Tarragona». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 59-63.

791 Entrevistes personals a Pere Molas (15-4-2015) i Josep Florit (17-4-2015).

792 Segons deia en un comunicat (15-9-1972), «La Comisión mixta de las Facultades de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona y de la Universidad Autónoma de Barcelona han estudiado detenidamente el problema que se ha planteado a las Universidades barcelonesas ante el extraordinario aumento de solicitudes para cursar estudios de Filosofía y Letras, que han alcanzado en la presente convocatoria la cifra de 4.394. El problema se agudiza en el caso de las solicitudes para estudios nocturnos, pues la falta de locales en la Universidad de Barcelona y las dificultades de comunicación con las instalaciones de la Universidad Autónoma de Bellaterra no permiten absorber la totalidad de la demanda. Por ello y a fin de que la modalidad de estudios nocturnos sea accesible a los estudiantes que con mayores motivos los precisen esta Comisión ha dispuesto:

1.- La Universidad de Barcelona aceptará en sus cursos nocturnos a aquéllos solicitantes que presenten antes del día 28 del actual mes de Setiembre un certificado de afiliación a la Seguridad Social, con antigüedad mínima de seis meses, o bien un certificado de la Inspección de Enseñanza Primaria que acredite que el solicitante se halla en situación activa y especifique el horario de trabajo que le impide cursar estu-

En aquest marc, doncs, i després de la fita de la constitució il·legalment del SDEUB, les accions d'oposició estudiantil s'endinsaren en una dinàmica d'acció-repressió, perquè les autoritats franquistes, rebecs a perdre el control sobre el món universitari, van escometre una tasca de repressió brutal sobre els estudiants demòcrates, transfusionats d'una saba política notable, i molts d'ells foren sancionats amb expedients disciplinaris, foren foragitats de la Universitat de Barcelona i, doncs, hagueren de continuar els seus estudis a altres universitats o també hagueren d'incorporar-se al servei militar. Aquesta acció repressiva exercida, per exemple, sobre les assemblees,⁷⁹³ alimentà i coincidí amb una nova etapa de radicalització del moviment estudiantil, polititzat definitivament i assimilant les influències de les revoltes d'estudiants de maig del 68 a França.⁷⁹⁴ D'aquesta manera, el moviment d'estudiants es decantà per assajar-hi noves accions d'oposició, en una tipologia que incloïa les ocupacions i tancaments de càtedres, els judicis crítics als catedràtics, les agressions físiques o les ocupacions d'instal·lacions universitàries.

Les ocupacions de càtedres consistiren a convocar un gran nombre d'estudiants a assistir a la classe d'algun catedràtic concret, de tal manera que l'allau estudiantil feia materialment impossible impartir-hi la lliçó.⁷⁹⁵ El qüestionament de l'autoritat acadèmica de determinats professors oscil·là entre la caricaturització del personatge i l'oposició més ferrenya que, segons com, arribà a derivar en amenaces o agressions físiques, com fou el cas del catedràtic

dios de mañana o tarde. Con la simple presentación de uno de los dos certificados podrán realizar la matrícula.

2.- Los solicitantes que no puedan acreditar los anteriores extremos podrán matricularse antes del día 30 de los corrientes en los cursos de tarde de la Universidad de Barcelona. Podrán matricularse asimismo en cualquiera de los Colegios Universitarios de Gerona, Tarragona, Lérida o Palma de Mallorca». *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1971-1972*.

793 Segons una notícia en premsa (4-11-1970), «policía desalojó de algunas Facultades a los alumnos, ante el deseo de éstos de celebrar asambleas. Alrededor de las doce y veinte de la mañana, unos ochocientos alumnos permanecían concentrados en el patio y piso superior de la Facultad de Filosofía y Letras, del edificio central, en la plaza de la Universidad. Fue colocado un enorme cartel y pocos minutos después entró la policía, que fue recibida con gritos por parte de los estudiantes. Igualmente algunos arrojaron piedras y trozos de ladrillos contras las fuerzas del orden, que en una acción muy rápida disolvieron el grupo más numerosos. Posteriormente varios grupos se manifestaron por diversas calles, siendo, igualmente, dispersados por las fuerzas del orden». *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1970-1971*.

794 «El impacto más inmediato del 68 (el 68 francés, en primer término) lo experimentó el movimiento estudiantil de la Universidad de Barcelona, donde se observó con toda claridad el choque entre las estrategias políticas y sindicales clásicas (las que defendían los partidos de izquierda) de la “democracia representativa” y las formas más nuevas, desestructuradas, de las “democracia asamblearia” y la autogestión». E. HERNÁNDEZ; M. A. RUIZ; M. BALDÓ (2007), p. 227. Vegeu també G. VALDEVIRA (2006), p. 131-138; i E. GONZÁLEZ (2009), p. 318-356.

795 Aquestes ocupacions de càtedres són consignades de la manera següent: «[15-10-1968] *Alteraciones de la vida académica*. Desde el comienzo de las clases el día 15 un grupo de estudiantes ha venido desarrollando una intensa campaña de propaganda a base de murales y joyas firmadas por la Unión de Estudiantes Revolucionarios (UER), Agrupación estudiantil Revolucionaria (FUDE) y Partido Socialista Unificado de Cataluña, ocupando el día 25 la clase de Historia Universal del grupo A, hecho que se repitió el 28 y el 30, así como otras aulas (la 10 y la 11 el día 26 de 12 a 13, siguiendo la política de ocupaciones y clausura programadas por la UER (hoja n.º 2 del día 28)». A. PALOMEQUE (1962-1973), p. 54 v.

Antonio Palomeque. Vet aquí un exemple del to d'aquests qüestionament, segons un fulletó de 1968:

«¿QUÉ ES EL TABACO? El tabaco es aquello que se lía con un papel, que se enciende con una cerilla y sirve para fumar. Además es nocivo a la salud. Sí. Eso es el tabaco. (de un examen de Geografía del Sr. Palomeque).

Los estudiantes de Filosofía y Letras estamos acostumbrados a escuchar las inefables charlas del Sr. Palomeque. Nuestros conocimientos, gracias a él, van desde conoer el nombre del inventor del "fuego griego" hasta la matizada, sutil y precisa descripción del número de sarcófagos que recubrían la momia de Tutankamon.

Pero, ¿acaso no tiene interés esas cosas? ¿acaso no forman parte del gracejo natural del acervo hispánico? ¿acaso no tiene un cierto sentido poético escuchar a principios de curso: QUIÉN ME COMPRA UN PALOMEQUE?

¿Acaso nos importa comprender que lo que hay en el sarcófago no es la momia de Tutankamon, sino la momia de Pifarré, Verdú, Palomeque, la Junta de Gobierno, el Rector, el Ministro y toda la podredumbre de un sistema que le importa un bledo todo mientras este permanezca cerrado?, pues ¿DÓNDE ESTÁ LA LLAVE DEL SARCÓFAGO?

¡FUERA LAS MOMIAS DE LA UNIVERSIDAD!

¡OCUPEMOS NOSOSTROS SUS PUESTOS!».⁷⁹⁶

Aquell mateix any el professor Palomeque fou objecte d'una amenaça d'agressió al semi-nari d'Història per part d'un grup d'estudiants, segons que sembla, enfurismats:

«[29-11-1968] *Incidente con el Dr. Palomeque*. [...] Ante la actitud amenazante de un grupo de activistas que esperaba en el patio para impedir la clase-seminario, los alumnos que pensaban asistir se dispersaban, no sin antes advertir al Profesor de lo que se preparaba. En vista de esta amenaza el Dr. Palomeque subió a su despacho [...], pero minutos después [...] subió el grupo, irrumpiendo sin poder ser contenidos por el Profesor adjunto Sr. Florit y en el mencionado despacho donde se hallaban dedicados a la investigación los catedráticos Drs. Seco y Palomeque, éste se levantó y preguntándoles lo que deseaban, manifestaron que por mayoría de votos habían acordado expulsarle de la Universidad y que a pesar de ello seguía dando clase por la tarde y noche (con el grupo nocturno E siempre hubo normalidad), tras un breve diálogo en el que intervino el Dr. Seco, amenazaron a dicho Profesor Palomeque sacarle por las buenas o a la fuerza, pero ante la negativa a salir, optaron por abandonar el despacho no sin antes decirle que sufriría las consecuencias amenazándole con lanzarle a la cara ácido clorhídrico».⁷⁹⁷

Fins i tot el degà Joan Maluquer de Motes quinze dies abans havia estat víctima d'un incident lamentable amb un grup d'estudiants a la porta de la Facultat:

⁷⁹⁶ UB, CRAI-Pavelló de la República: Documentació universitària (1968). Segons Josep M. Colomer, «Antonio Palomeque, catedràtic d'història universal de primer curs des de temps immemorial, fou l'objecte de la nova campanya d'ocupació de la càtedra, aquest cop centrada en la seva incompetència professional, en l'anacronisme idealista de la història dels prínceps, faraons i batalletes del seu llibre de text, i en els seus mètodes pedagògics més propis d'una escola primària». J. M. COLOMER (1978), vol. 2, p. 21.

⁷⁹⁷ A. PALOMEQUE (1962-1973), p. 56 i 56 v.

«[14-11-1968] *Continúan los incidentes en la Facultad*. Han continuado las alteraciones y campaña de descrédito que culminaron el día 14 con un tumulto que se produjo a la hora de la salida en la puerta de nuestra Facultad y con un incendio provocado con botellas de líquido inflamable lo que obligó a personarse en este lugar nuestro decano, Dr. Maluquer, exigiendo a los alumnos que depusiesen su actitud recibiendo un rociado de este líquido que prendió en sus ropas y cabello. Apagado el fuego, la fuerza pública penetró en el local por orden del Sr. Rector accidental disolviéndose el grupo y siendo alcanzado por algún golpe el propio Sr. Decano y la Prof. Agregada Srta. Ana M.ª Muñoz, que allí se encontraba. Una vez se identificó el Dr. Maluquer, la policía se retiró inmediatamente a instancias suyas».⁷⁹⁸

Aquesta mena d'incidents de signe violent personalitzats en algun professor universitari comptaven amb el precedent, el 1966, d'oposició al professor Francesc Canals i Vidal, integrista i cap visible de l'Escola Tomista de Barcelona, que fou l'únic que acceptà –i, segons que sembla, de bon grat– substituir a Manuel Sacristán quan aquest havia estat expulsat.⁷⁹⁹

Una de les accions violentes de protesta estudiantil fou la del 7 de gener de 1969, quan, després d'una assemblea de districte feta al paranimf de la Universitat, un grup nombrós d'estudiants s'atansà al rectorat, on feren alguns desperfectes i des d'on llençaren un bust del dictador per la finestra a la plaça Universitat. Aquesta acció d'assalt al rectorat fou consignada de la manera següent:

798 A. PALOMEQUE (1962-1973), p. 55.

799 J. M. COLOMER (1978), vol. 1, p. 246-248. En un full ciclostilat pel Comitè de curs de Canals, datat a l'abril de 1971, es contextualizava la trajectòria de Canals de la manera següent: «En 1965 se expedienta a Sacristán de Económicas siendo Canals el único que acepta sustituirlo declarando que está allí “para defender a Cristo y combatir la Revolución”. Consecuentemente con esto, proporciona a la policía los nombres de los estudiantes más combativos de Económicas. Sus clases nunca pudieron desarrollarse con normalidad hasta que en el 68-69 es expulsado por los estudiantes. Como “premio” se le da la cátedra de metafísica en Filosofía. Canals ha declarado haber arrancado carteles y llegó a pedir la protección de la policía para dar sus clases. Era ya insostenible aguantar por más tiempo las especulaciones metafísicas del policía Canals». *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1970-1971*. I en premsa aparegué publicat l'11 de gener de 1972, arran la confirmació per part del Tribunal Suprem de les sancions als estudiants de Canals, el següent: «La historia comienza el 13 de abril de 1966. En tal fecha fue reanudada la actividad académica en la Universidad, después de las vacaciones de Semana Santa. Estudiantes de la Facultad de Ciencias Políticas, Económicas y Comerciales trataron de impedir que se impartiese las clases de la cátedra de Fundamentos de la Filosofía, de primer curso. Parte de los alumnos integrantes de estos grupos se dirigieron al profesor encargado de la cátedra, señor Canals, para manifestarle que los estudiantes habían decidido no entrar en clase. El señor Canals dio la clase completa a un solo alumno, disconforme con la opinión de la mayoría. A la salida de la clase, los estudiantes ofendieron de palabra al profesor, y de palabra y obra al alumno que entró en el aula. El Rectorado publicó una nota de amonestación y advertencia al siguiente día, haciendo conocer a los alumnos la responsabilidad en que incurrían con la ausencia a clase. Como consecuencia de tal nota, gran número de estudiantes de la asignatura, resistiendo las coacciones sobre ellos ejercidas, entró en clase, y se produjo alteración del orden académico. Volvieron a reproducirse los incidentes el 18. El decano, antes de iniciarse la clase, amonestó de nuevo a los estudiantes y éstos se negaron a acatar sus órdenes. Se inició la clase, y los alborotadores promovieron violenta agresión de palabra y obra al señor Canals, lanzándole proyectiles de la peor condición, y el decano, vista la gravedad de los hechos, previa consulta al Rectorado, autorizó la entrada de la fuerza pública en la Facultad, la cual restableció el orden e identificó a los que promovieron los disturbios». *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1971-1972*.

«[17-11-1969] *Asalto al Rectorado y nuevo cierre de la Universidad*. El día 17 a última hora de la mañana y después de celebrar una asamblea de distrito en el Paraninfo, un grupo de unos 70 alumnos de diferentes procedencias forzaron la puerta que comunica el claustro de Ciencias con el vestíbulo del Rectorado y penetraron violentamente en el despacho del Sr. Rector viéndose asediado y zarandeado y empujado hacia la ventana con intenciones de defenestrarle. Afortunadamente pudo ser rescatado de los agresores por un grupo de bedeles y administrativos, arrojando a la calle por la ventana un busto de bronce del Jefe del Estado y la bandera nacional. Este grupo en el despacho hizo muchos destrozos y colgó de la ventana dos banderas rojas con la hoz y el martillo. Poco después fue desalojado el edificio por los bedeles. Como consecuencia de estos sucesos la Junta de Gobierno, reunida esa tarde, acordó suspender las actividades en todas las Facultades».⁸⁰⁰

No només per la conflictivitat menada pels alumnes, transmutada, segons com, en violència i visiblement focalitzada contra alguns dels docents ideològicament més tronats, sinó per la, si no vols per força, complicada situació general de la Facultat, el deteriorament de les condicions de bona part del professorat augurava la imminència d'un conflicte en aquest col·lectiu. Recordem que s'havia produït un augment de la ràtio alumne/professor que es va mirar de compensar amb el creixement docent basat en els professors no numeraris; així, per exemple, al curs 1971-1972 la descompensació entre professors numeraris i no numeraris a la Facultat era enorme: mentre que els numeraris suposaven l'11,3% de la seva plantilla (28 catedràtics i 12 agregats), els no numeraris arribaven a ser-ne el 88,7% (4 encarregats interins, 3 encarregats de càtedra, 34 ajudants, 16 adjunts interins, 166 encarregats de curs i 90 ajudants).⁸⁰¹ Aquesta mena de professors, que tradicionalment havien realitzat només una part de les classes i sempre sota la direcció d'un catedràtic, el qual dirigia i executava la major part de la docència —fixant els programes i els exàmens i supervisant la tasca—, va haver d'assumir la responsabilitat docent total d'una assignatura, de manera que passaren a elaborar ells els programes, a avaluar segons el seu criteri, etc. Vol dir això que mentre augmentà el nivell de responsabilitat dels PNN les seves condicions professionals no milloraren pas; ans al contrari, es malmeteren: només tenien contractes temporals —de fet, cada curs, «se contratan después de haber cerrado la matrícula»—,⁸⁰² la seva situació laboral era força precària —sovint cobraven la primera nòmina mesos després d'haver començat el curs—⁸⁰³ i tenien poques expectatives de promoció acadèmica.

La situació, per tant, era insostenible, s'havia cronificat i el conflicte esclatà el 1972. Tot i que l'origen era de tipus gremial-professional, en la mesura que s'aspirava a revertir una situació professionalment molt adversa per a aquest grup del col·lectiu docent, no podem deixar

800 A. PALOMEQUE (1962-1973), p. 57 v-58.

801 Reportatge «Profesores no numerarios, una extraña clase universitaria». *Tele/eXpres* (novembre de 1971). A: *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1971-1972*.

802 Entrevista personal a Agustín González (27-4-2015).

803 Entrevista personal a Mireia Freixa (9-6-2016).

de considerar que també era subjacent un trencament de la relació vertical dins del cos docent, que fou contrarestat per una potenciació de la relació horitzontal. Després de la I Assemblea Estatal de Profesores No Numerarios de Universidad, celebrada a Granada el maig de 1972, el moviment dels PNN prengué consciència de la seva situació col·lectiva i emprengué tot un seguit d'accions reivindicatives per consciència i fer força, com ara assemblees i aturades o vagues puntuals. Les seves reivindicacions principals es manifestaren a la reunió, el 23 d'octubre de 1973, de la Comissió interdepartamental de professors no numeraris de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona:

«1) Exigir la immediata entrega a todos los profesores no numerarios de esta Facultad el oportuno contrato para este curso, debidamente suscrito por la autoridad correspondiente.

2) En caso contrario, suspender a partir del próximo 30 de octubre la totalidad de sus actividades académicas para asesorarse jurídicamente de la posible responsabilidad en que incurren por desempeñar cargos académicos para los que no están autorizados.

3) Si por razones económicas (aducidas en Madrid) o por otras de sobras conocidas, el Ministerio no respaldase todos los contratos, pedir, en el momento en que se confirme este supuesto, que la Junta de Facultad se solidarice con el paro docente inmediato de los profesores no numerarios, hasta conseguir la readmisión de los afectados. [...]

7) Siendo evidente por lo ya expuesto que la problemática de fondo sobre la situación profesional del profesorado no numerario no sólo no ha entrado en vías de solución, sino que ha empeorado sensiblemente con respecto al curso pasado, denunciar una vez más la falta de estabilidad, la insuficiencia de honorarios y los entorpecimientos a la buena marcha de la Universidad que ello representa, señalando la necesidad de proseguir con urgencia la discusión de tal problemática y de las medidas que convendría adoptar para hacer frente a tales circunstancias».⁸⁰⁴

A mitjan novembre de 1972, els PNN de la Facultat feren una vaga de dos dies que hi provocà la suspensió de les activitats docents;⁸⁰⁵ al febrer de 1973 s'hi tornà a fer una aturada total de la Facultat i a començaments d'abril novament tornaren a fer-se vagues puntuals d'un parell de dies.⁸⁰⁶

804 *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1972-1973.*

805 El deganat va remetre una nota de premsa (19-11-1972) en què afirmava que «ante la huelga impropcedente de los profesores no numerarios que ha producido el colapso en el funcionamiento de la Facultad de Filosofía y Letras, este Decanato, con la aprobación unánime de la Junta de gobierno ha decidido suspender las actividades docentes en dicha Facultad hasta nueva orden». *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1972-1973.*

806 En premsa es publicà que «la mayoría de profesores no numerarios de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona realizaron ayer un paro total. El pasado jueves y en el transcurso de una asamblea, decidieron tal postura. Como se sabe, los profesores no numerarios efectúan desde principio de curso una serie de reclamaciones referentes a su seguridad en el puesto de trabajo; solicitan, además, un contrato de tipo laboral que les permita, en caso de despido, presentar el correspondiente recurso; exigen una elección del profesorado más justa, con participación de todos los estamentos universitarios y reclaman la percepción puntual del sueldo» (3-2-1973) i que «esta decisión obedece al descontento de los profesores no numerarios al no recibir respuesta a sus peticiones formuladas al Ministerio de Educación y Ciencia. Los profesores solicitan, como se sabe, percepción de los atrasos, contratos definitivos, seguridad

El conflicte, lluny d'apaivagar-se, s'anà eixamplant, perquè després de sorgir a partir d'una situació concreta, bé que llargament covada, posà en dubte el model d'universitat i, al capdavant, s'anà polititzant i, per al ministeri, també suposà una manifestació més d'oposició al propi règim. Les poques capacitats governamentals per enfrontar-lo es manifestaren en l'aplicació d'algunes mesures que només es poden qualificar de pintoresques, com ara la genialitat de l'anomenat «calendari julià» —pel nom del ministre Julio Rodríguez—,⁸⁰⁷ que establí que el curs acadèmic universitari coincidís amb l'any natural, motiu pel qual el primer curs de 1973-1974 començà les classes al gener de 1974 i no pas a l'octubre de 1973, com hagués correspost per consuetud.⁸⁰⁸ Al capdavant, sembla que al darrere de la mesura hi havia una motivació econòmica i que el que es pretenia no era ajustar l'any acadèmic amb l'any natural, sinó més aviat amb l'any pressupostari.⁸⁰⁹

Tot amb tot, la situació dels professors no numeraris ja s'havia manifestat uns anys abans, ja que amb anterioritat, el 1965 i el 1967, se'n va parlar a la Junta de la Facultat de la seva reclamació de major representativitat, com també dels problemes derivats de la seva situació que traslladaren al degà i de les gestions per constituir a la Universitat de Barcelona una associació de professors no numeraris. Sigui com vulgui, el conflicte dels PNN es perllongaria més enllà del curs 1973-1974, límit cronològic d'aquesta investigació.

13.2. El Pla Maluquer

El 10 d'octubre de 1968 fou nomenat degà de la Facultat, en substitució de Joan Vilà i Valentí, el prehistoriador Joan Maluquer de Motes i Nicolau.⁸¹⁰ Maluquer havia estat alumne de la Facultat durant el període de l'autonomia universitària de la dècada de 1930 i guardava un

en el empleo, garantías de que no serán adoptadas sanciones académicas, inclusión en el régimen general de la Seguridad Social, entre otros puntos» (4-4-1973). *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1972-1973*.

807 Julio Rodríguez Martínez fou ministre d'Educació i Ciència més efímer de la dictadura franquista, ja que només exercí el càrrec entre juny de 1973 i gener de 1974.

808 Orden sobre calendario para la aplicación de los nuevos planes de estudio en las Facultades universitarias (27-9-1973). *Boletín Oficial del Estado* (29-9-1973), p. 18852-18854.

809 «Al parecer, existe una razón de peso que sería la que llevó a la propuesta de este nuevo calendario. Se trataría de hacer coincidir el curso universitario —y las inversiones económicas que lleva consigo— con los presupuestos del Estado que se ponen en vigor al inicio del año natural. Como hemos podido averiguar, preocupa en medios oficiales los desajustes en este ámbito; suele suceder que los presupuestos destinados en muchas Universidades se agotan antes de finalizar el curso». «Los problemas de financiación, origen de la reestructuración del calendario universitario». *La Vanguardia* (30-8-1973), p. 27.

810 Vegeu G. PASAMAR; I. PEIRÓ (2002), p. 379-380; A. SIMON (dir.) (2003), p. 758-759; M. DÍAZ-ANDREU; G. MORA; J. CORTADELLA (coords.) (2009), p. 410-411; M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.) (2011), p. 414-417; P. MOLAS; E. DURAN; J. MASSOT (dirs.) (2012), p. 234; i F. GRACIA (2013). «Joan Maluquer de Motes, gestor universitari. El Plan Maluquer y la renovación de los estudios de Filosofía y Letras en la Universidad de Barcelona». *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 23, p. 323-341.

record força positiu del pla d'estudis menat aleshores per Pere Bosch Gimpera.⁸¹¹ Com acabem de veure, el panorama de la Facultat era força convuls i conflictiu –de fet, ell mateix patí uns incidents greus amb un grup d'estudiants el 14 de novembre, quan només portava un mes al càrrec–, i tal vegada la iniciativa de confegir un nou pla d'estudis fou ben rebuda pels membres de la Facultat, docents i discents, perquè l'anhel de molts d'ells era un tomb radical de la situació. Així, doncs, la Junta de la Facultat donà el vistiplau a aquesta idea al desembre de 1968;⁸¹² en aquella reunió, el catedràtic més veterà de la Facultat i antic deixeble de Pere Bosch Gimpera, Lluís Pericot, presentà un escrit d'orientació general per a l'elaboració del nou pla d'estudis de la Facultat en el qual s'afirmava que:

«Esta reforma se basará en los siguientes principios: autonomía pedagógica; libertad para que el alumno pueda elegir su plan de estudios con asesoramiento de un profesor tutor; supresión de los exámenes parciales y de curso, que podrán substituirse con la escolaridad y con un examen final; curso de estudios comunes con examen de conjunto; tres años de especialidad, y para los que lo deseen dos años de estudios monográficos para doctorado, investigación, pedagogía, bibliotecas, etc.». ⁸¹³

Potser per mirar de neutralitzar la possible oposició al pla d'aquells que se'n podrien veure més afectats, els catedràtics, si, com el 1933, s'hi incorporava el criteri de desdoblament d'assignatures per millorar l'oferta formativa, es va plantejar un pla de treball intens a partir de la tasca de les comissions de treball de les seccions, en les quals no només hi havia professors numeraris, sinó també professors no numeraris i alumnes. El pla fou aprovat pel ministeri el 19 de setembre de 1969 i, tot i que resultà una mica precipitat, es va començar a aplicar el mateix curs 1969-1970.⁸¹⁴ El pla contemplava que a la Facultat es poguessin impartir quatre menes d'ensenyaments o titulacions: els títols de graduat, supeditats al fet que el ministeri d'Educació i Ciència els instituís amb tres anys d'estudis universitaris; el títol general de llicenciat en Filosofia i Lletres, condicionat a una proposta posterior de pla d'estudis específic; el títol especialitzat de llicenciat en Filosofia i Lletres, en vinculació a un departament de l'especialització; i el títol de doctorat, amb un any de vinculació a un departament i l'elaboració d'una tesi doctoral.⁸¹⁵ De tots aquests estudis, els fonamentals foren les llicenciatures amb especialització, sobretot el fet més radical fou que fossin 24 les especialitats menades en aquest pla: Filologia clàssica, Filologia clàssica A (grega), Filologia clàssica B (lletina),

811 J. MALUQUER DE MOTES (1983). «El Patronat de la Universitat Autònoma i els estudiants». A: DD.AA. *Commemoració del 50è aniversari de la Universitat Autònoma de 1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Universitat Autònoma de Barcelona; Universitat Politècnica de Catalunya, p. 51-57.

812 AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat de Filosofia i Lletres (1968-1974) (17-12-1968).

813 Citat per F. GRACIA (2013), p. 332.

814 Orden por la que se aprueba el Plan de Estudios de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona (19-9-1969). *Boletín Oficial del Estado*, 235 (1-19-1969), p. 15396-15401.

815 Orden por la que se aprueba, op. cit., p. 15397.

Filologia semítica, Filologia semítica A (hebrea), Filologia semítica B (àrab), Filologia romànica, Filologia romànica A (hispanica), Filologia romànica B (catalana), Filologia romànica C (francesa), Filologia romànica D (italiana), Filologia anglesa, Filologia alemanya, Filologia trilingüe (hebreu, grec, llatí), Pedagogia, Psicologia, Filosofia, Geografia, Història, Prehistòria i Història antiga, Història medieval, Història moderna, Història de l'art i Història del pròxim orient —la qual, segons que sembla, no arribaria a ser reconeguda per manca d'assignatures—. ⁸¹⁶

D'altra banda, aquestes especialitats es desplegaven a partir de la docència impartida pels quinze departaments amb què comptava aleshores la Facultat, i que eren: Filosofia i Psicologia; Geografia; Història de l'art; Història antiga i Prehistòria; Història medieval; Història moderna i contemporània; Ciències històriques i instrumentals, Paleografia i Diplomàtica; Filologia llatina; Filologia grega; Hebreu; Àrab; Llengua espanyola; Literatura espanyola; Filologia francesa; Filologia catalana; i Pedagogia. ⁸¹⁷

Certament, el principal tret caracteritzador del Pla Maluquer fou l'especialització dels estudis, en el sentit que s'oferia a l'alumnat la possibilitat d'aprofundir abastament en el coneixement d'una branca molt concreta de l'àrea de les humanitats. I estretament vinculat amb això, la filosofia que relligava el pla era la seva gran optativitat, ja que —si més no de manera teòrica— davant l'alumne s'obria un ampli ventall d'opcions formatives per construir el seu propi currículum acadèmic. A tal fi, l'organització de les assignatures esdevingué el pal de paller que sustentava el pla, bo i establint-se'n una classificació en tres categories bàsiques —«cuya existencia perdurará hasta la implantación del Plan de Estudios de 1992», segons n'afirma Francisco Gracia—, ⁸¹⁸ a saber: de primer, hi havia les assignatures de tipus A, és a dir, els ensenyaments generals que abastaven una matèria sencera o una part rellevant d'una disciplina; segonament, hi havia les assignatures de tipus B, que eren específiques de cada especialitat i n'esdevenien el nucli fonamental; i, en acabat, hi havia les assignatures de tipus C, les quals s'entenien com a cursos o classes pràctiques dels diversos ensenyaments, cursos de doctorat, seminaris i cursos d'iniciació a la recerca. ⁸¹⁹ Tal com recorda Adolfo Sotelo, la docència setmanal era diferent en cada categoria —tres hores en les de tipus A, dues hores en les de tipus B i una hora en les de tipus C— i, dins de la part d'especialització dels estudis cursats, el pes de les de tipus B corresponia a un 66% i les de tipus C a un 33%. ⁸²⁰

816 F. GRACIA (2013), p. 333.

817 Orden por la que se aprueba, op. cit., p. 15397.

818 F. GRACIA (2013), p. 333.

819 Altrament dit, segons Jordi Llovet, «l'anomenat Pla Maluquer [...] consistia en un mapa molt ampli d'assignatures, entre elles les de nivell A, que eren obligatòries i generals; les de nivell B, que eren més especialitzades i eren triades en funció de la desitjada o concreta formació de cada estudiant, i les de nivell C, habitualment amb una dotzena d'estudiants, que estaven configurades com els seminaris de les bones universitats europees, amb obligada i fàcil participació a classe dels estudiants». J. LLOVET (2011). *Adéu a la Universitat. L'eclipsi de les humanitats*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, p. 24-25.

820 Entrevista personal a Adolfo Sotelo (30-6-2016).

El desplegament del Pla Maluquer, en el context de massificació de la Facultat i en un clima de conflictivitat creixent, com hem apuntat suara, no va restar exempt d'entrebancs que calgué superar, sovint amb la participació i compromís entusiasta del jove professorat no numerari.⁸²¹ Algunes de les dificultats amb què es trobà foren, per exemple, la migradesa de les dotacions financeres per poder portar a cap un pla d'estudis tan ambiciós acadèmicament i, doncs, també, econòmicament i infraestructuralment;⁸²² així com també la preparació acadèmica o docent dels nous professors, amb un sistema de selecció basat sovint en la xarxa de contactes personals dels membres d'un departament i que, en la docència quotidiana de determinades matèries innovadores o força especialitzades, amb una gestió a curt termini, es complicava la planificació docent i calia recórrer a una preparació de les lliçons molt lligada al dia a dia.⁸²³ En contrapartida, aital nivell d'especialització –de vegades, en assignatures manllevades d'algunes recerques doctorals recents o, fins i tot, en curs– esdevingué, per escriure, un element força engrescador per als docents encarregats d'impartir-les.⁸²⁴

En qualsevol cas, la posada en marxa del pla va permetre, en alguns casos, la consolidació i, en altres, el desplegament de determinades branques del coneixement humanístic amb una projecció universitària incipient, com ara la Geografia, la Història de l'art, la Psicologia o l'Antropologia, posem per cas.

821 Entrevista personal a Mireia Freixa (9-6-2016).

822 Entrevista personal a Salvador Claramunt (9-6-2016). El curs 1972-1973, la manca de locals per allotjar totes les assignatures de la Facultat motivà la publicació en premsa de la nota del deganat següent: «La Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona se siente obligada a exponer las causas estructurales que impiden la puesta en marcha de las asignaturas optativas tipo A.

1. La Facultad tiene previstos unos 200 grupos de materias de tipo A (correspondientes a los dos primeros cursos) de las cuales se imparte actualmente sólo 60, que corresponden a las asignaturas del plan vigente obligatorias para todos los alumnos.

2. Los locales que la Facultad tiene a su disposición en la Escuela Universitaria de Estudios Empresariales (Escuela de Comercio) no son, ahora ya, suficientes, de 19 a 22 horas, ni siquiera para albergar a todos los alumnos de estas materias obligatorias (existe un grupo de Lengua Española que no ha podido ser desdoblado).

3. Para poder impartir regularmente los 140 grupos restantes (o sea, los correspondientes a las materias optativas con más de 4.000 alumnos) la Facultad necesitaría contar con 6 salas de 150 alumnos toda la mañana y con 9 de la misma capacidad por la tarde, además de las que actualmente tiene. Estas aulas no existen ni en el edificio de la Escuela Universitaria de Estudios Empresariales de Pedralbes (donde, por otra parte, tiene lugar los cursos de las especialidades de Pedagogía y Psicología) ni en el edificio de la propia Facultad.

Por lo tanto, en estas circunstancias, dar solución a este problema es algo que escapa de las posibilidades de decisión de la Facultad, y así lo manifestó ésta a la Superioridad, por acuerdo de la Junta de Numerarios, el pasado mes de abril, decidiéndose la construcción urgente de los pabellones provisionales». *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1971-1972*.

823 Entrevistes personals a Josep Florit (17-4-2015), Agustín González (27-4-2015) i Jesús Contreras (6-5-2015).

824 J. VILÀ (2010). «Els ensenyaments de Geografia». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 132; i entrevista personal a Joan Vilà (22-11-2011).

En el departament de Geografia, constituït el 1966 sota la direcció del catedràtic Joan Vilà i Valentí, s'aglevaren «professors de formació i origen ben diversos, com [...] Salvador Llobet i Maria de Bolòs, i uns quants llicenciats en Història, alguns dels quals recentment, atrets pels estudis geogràfics i que preparaven les seves tesis doctorals en Geografia».⁸²⁵ Aquest grup docent fou l'encarregat de posar en marxa, a partir del curs 1969-1970, la llicenciatura en Geografia, amb un ventall força ampli de matèries que abastaven les geografies física, humana i regional.⁸²⁶ D'altra banda, els estudis d'Història de l'art també experimentaren una embranzida notable vinculada al Pla Maluquer i, tal com assenyala Mireia Freixa,

«Santiago Alcolea, fundador del Departament i el seu primer director, va demanar la col·laboració de valuosos professionals en actiu per donar un tomb a l'ensenyament, i s'hi van incorporar Alexandre Cirici i Francesc Miralles com a professors d'Art Contemporani, Miquel Porter i Moix d'Història del Cinema, Oriol Martorell d'Història de la Música, i Frederic-Pau Verrié d'Art Medieval i Teoria de l'Art, assignatura que compartia amb Ricard Salvat, el qual tenia també cura de la Història de l'Art Dramàtic; altres professors com Joan Ainaud de Lasarte, Carme Huera, Daniel Giralt-Miracle, o bé procedents d'altres facultats o departaments, com ara José Milicua, Anna M. Rauret o Pere de Palol, completaven la formació dels estudiants».⁸²⁷

Els estudis antropològics havien estat tradicionalment basats en l'Etnologia, una matèria vinculada acadèmicament a la Prehistòria i l'Arqueologia. L'arribada a Barcelona, el 1968, de Claudi Esteva Fabregat per fer-se càrrec de l'agregaduria d'Etnologia —i també de la direcció del Centro de Etnología Peninsular del CSIC, a Barcelona— fou l'inici de la institucionalització universitària de la disciplina a Catalunya i, alhora, de la seva reorientació culturalista.⁸²⁸ El 1972 es creà a la Facultat el departament d'Antropologia Cultural, sota la direcció de Claudi Esteva, que aquell mateix any passà a ser-hi catedràtic d'Antropologia cultural;⁸²⁹ entre els

825 Les matèries inicials i els professors que les impartiren foren Geomorfologia (Salvador Llobet), Climatologia (Luis M. Albentosa), Geobotànica i Paisatge Natural (Maria de Bolòs), Geodemografia (Tomàs Vidal), Geografia Agrària (Joan Vilà i Valentí), Geografia Urbana (Horacio Capel), Teoria i Història de la Geografia (Joan Vilà i Valentí i Horacio Capel) i Ensenyament de la Geografia (Joan Vilà i Valentí). J. VILÀ (2010), p. 132.

826 M. FREIXA (2010). «L'ensenyament de les Belles Arts i de la Història de l'Art». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 40.

827 M. FREIXA (2010). «L'ensenyament de les Belles Arts i de la Història de l'Art». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 40.

828 LL. CALVO (1997). *Historia de la Antropología en Cataluña*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 124. Vegeu també W. MÜLLAUER-SEICHTER (2016). *Claves en los inicios de la Antropología social y cultural española. Temas y autores*. Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces.

829 Vegeu C. ORTIZ; L. A. SÁNCHEZ (1994). *Diccionario histórico de la antropología española*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 275-280.

membres del nou departament hi hagueren Joan Frigolé i Jesús Contreras.⁸³⁰ Per la seva banda, els estudis de Psicologia s'havien desenvolupat a redós de l'Escola de Psicologia, vinculada al Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) i dirigida pel catedràtic Miquel Siguan (1966-1975), però l'especialització universitària en Psicologia s'esdevingué al setembre de 1968. El primer curs es va impartir a l'edifici del CSIC al carrer Egipcíaques, però al curs següent (1969-1970) es traslladaren a l'edifici central de la Universitat. Les necessitats docents d'aquests primers anys obligaren a la incorporació de professorat especialitzat:

«A més del professor Siguan, cal esmentar en aquells primers moments la presència, entre altres, del professor Joaquim Aragó en l'àmbit de la psicologia infantil; el professor Carles Ballús, provinent del grup de Santiago Montserrat i Esteve, en el camp de la psicofisiologia; o del professor Joaquim Torrens i Ibern, procedent de l'Escola d'Enginyers, pel que fa a l'estadística aplicada. El quadre de professors es va completar a partir de la incorporació de col·laboradors d'alguns dels professors anteriors (per exemple, els professors Pere Batallé i Josep Maria Domènech, vinculats a Torrens i Ibern), de l'equip que es va anar formant a l'entorn del primer laboratori de Psicofisiologia creat per Ballús, i de diferents incorporacions individuals, entre les quals es poden esmentar les del professor Frederic Munné, que es va vincular al camp de la psicologia social, la professora Montserrat Kirchner (procedent de l'Escola d'Assistents Socials) o el professor Càndid Genovart en l'àmbit de la psicologia general. Igualment, va ser necessari promoure, sovint com a ajudants, algunes persones joves que tot just acabaven els seus estudis: Jaume Arnau en l'àmbit de la psicologia experimental, Montserrat Freixa en l'estadística aplicada, etc.»⁸³¹

Algunes d'aquestes especialitats foren singularment molt ben acollides entre l'alumnat, com ara els estudis de Psicologia i de Pedagogia, que eren força cobejats com a llicenciatures pels docents en actiu en primària i secundària, els quals pogueren incorporar-se a aquesta mena d'estudis amb la posada en marxa dels grups de tarda i, sobretot, de nit.⁸³² Tot amb tot, aquest darrer torn de classes, allotjat als locals de l'Escola d'Alts Estudis Mercantils, a Pedralbes, presentava una massificació important, ja que el curs 1970-1971 hi havia matriculats uns 3.000 alumnes sobre un total de 8.000 matriculats a la Facultat.⁸³³ Segons les dades de matriculació, per exemple, del curs 1972-1973 (vegeu la taula «Alumnes de la Facultat per departaments, 1972-1973»), als estudis de Psicologia hi havia 1.179 alumnes i als de Pedagogia, 773

830 Entrevista personal a Jesús Contreras (6-5-2015). Vegeu J. CONTRERAS (2016). «El “primer” Joan Frigolé, antropòleg novell i pioner». A: C. DEL MÁRMOL i altres (eds.). *Compromisos etnográficos. Un homenaje a Joan Frigolé*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 13-28.

831 M. C. GIMÉNEZ; M. VIADER. (2010). «Els ensenyaments de Psicologia». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 193-194. Vegeu també M. SIGUAN (1978). «La enseñanza universitaria de la Psicología en España. Notas para su historia». *Anuario de Psicología*, 19, p. 127-137; i F. GABUCIO i altres (1994). «El desarrollo de la enseñanza (1969-1993): planes de estudio, profesorado y alumnado». *Anuario de Psicología*, 63, p. 109-166.

832 Entrevista personal a Josep Florit (17-4-2015).

833 Reportatge «Los marginados de Filosofía y Letras y los cursos nocturnos». *Tele/Expres* (7-11-1970). A: *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1970-1971*.

alumnes. Per contra, altres estudis d'una més dilatada tradició universitària, com els semítics, n'hi havia molts pocs alumnes;⁸³⁴ aquell mateix curs 1972-1973, per exemple, a Filologia hebrea només hi havia 4 alumnes matriculats i a Filologia àrab, 7.

Alumnes de la Facultat per departaments, 1972-1973

	<i>1r-2n</i>	<i>3r</i>	<i>4t</i>	<i>5è</i>	<i>Total</i>
Estudis comuns	3.873	–	–	–	3.873
Psicologia	–	485	397	297	1.179
Filosofia	–	119	108	62	289
Geografia		112	64	38	214
Història de l'art		170	72	57	299
Història general		36	28	33	97
Història antiga		52	31	23	106
Història medieval		17	17	12	46
Història moderna i contemporània		257	139	90	486
Filologia clàssica		11	19	5	35
Filologia llatina		13	17	5	35
Filologia grega		1	2	4	7
Filologia hebrea		2	1	1	4
Filologia àrab		2	3	2	7
Filologia romànica (llengua)		73	36	36	145
Filologia romànica (literatura)		207	132	151	490
Filologia romànica (catalana)		33	25	11	69
Filologia romànica (francesa)		36	25	14	75
Filologia romànica (italiana)		1	1	2	4
Filologia moderna		42	41	28	111
Pedagogia		438	209	126	773
Totals	3.873	2.107	1.367	997	8.344

Font: *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1972-1973*.

Les dificultats en la implantació del pla d'estudis i els entrebancs de la gestió quotidiana, amb una manca evident de locals desatesa per la «Superioritat» i un enrarit ambient de l'alumnat, acabaren per convèncer el degà Maluquer de plegar del càrrec. Així fou que a l'abril de 1971 Maluquer presentà la dimissió com a degà, acomboiat en la renúncia pel vicedegà Antonio Palomeque. En una entrevista en premsa, a la pregunta «¿Qué motivos tuvo para dimitir?», Maluquer contestà el següent:

«Uno es de tipo personal: cuestión de salud; me siento agotado. El otro, es el aludido anteriormente. Después de dos años de esperar inútilmente y de solicitar insistentemente el espacio adecuado para los ocho mil alumnos actuales —el espacio de que dispone la facultad es apto únicamente para dos mil estudiantes si se quiere trabajar en serio!— me

⁸³⁴ Entrevista personal a Jaume Corts (4-5-2016).

considero fracasado en parte importante de mi gestión. Y hay que dar paso a otros hombres que gestionen nuevamente». ⁸³⁵

Amb tot, Maluquer es mantingué en funcions fins a l'acabament del curs, i el 28 de maig la Junta de la Facultat votà la terna de candidats a degà, formada per Joaquim Vallvé i Josep Alsina, i completada amb el numerari amb més antiguitat de la Facultat, Marià Bassols. ⁸³⁶ Joaquim Vallvé, com a degà, i Josep Alsina, com a vicedegà, hagueren de fer-se càrrec de continuar gestionant l'aplicació del Pla Maluquer fins a la seva substitució per l'anomenat Pla Suárez.

13.3. El desmembrament

La manca d'espais per encabir-hi el permanent creixement de l'alumnat de la Facultat portà a la construcció, iniciada a finals de 1972, d'un modern edifici de nova planta perquè esdevingués la seva seu, tal com aparegué publicat en premsa:

«Se anuncia que en breve comenzarán las obras del nuevo edificio de la Facultad de Filosofía y Letras, en la Zona Universitaria de Barcelona [...]. El presupuesto para el nuevo edificio ya está aprobado y se eleva a unos 150 millones de pesetas. La construcción se hará en varias fases y la primera de ella comprenderá los edificios que aparecen en primer plano, los de la izquierda del estanque para los cursos "A" (antiguos cursos comunes) y el de la derecha, rectangular, de dos plantas, para el decanato y servicios administrativos, entrada principal o parte noble del recinto de la Facultad. Las torres del fondo estarán destinadas a los departamentos especializados y en cada una se instalará una sección, destinándose una planta por departamento. El proyecto es obra de los arquitectos señores Terradas y García Valdecasas». ⁸³⁷

⁸³⁵ *Diario de Barcelona* (26-3-1971). A: *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1970-1971*.

⁸³⁶ AHUB: Llibre d'actes de la Junta de la Facultat de Filosofia i Lletres (1968-1974) (28-5-1971), p. 59-60.

⁸³⁷ «El nuevo edificio de la Facultad de Filosofía y Letras». *La Vanguardia* (12-7-1972). A: *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1971-1972*. Es tractava dels arquitectes Robert Terradas Via, antic director de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, i José M. García-Valdecasas Salgado, fill de l'antic rector de la Universitat.

Aquell mateix any s'anuncià la intenció governamental, com a desplegament de la Llei General d'Educació (1970), d'aplicar un nou pla d'estudis per a totes les facultats de Filosofia i Lletres, el qual fou conegut com a Pla Suárez —pel nom del director general d'Universitats i Investigació, l'historiador Luis Suárez Fernández—. Això significaria la derogació del Pla Maluquer, i a mesura que s'anaren coneixent més característiques del futur nou pla s'anà prenent consciència de la reculada docent que comportava per a la Facultat. Al maig de 1973, per exemple, una assemblea de professors de la Facultat acordà fer públic el seu rebuig al pla, del qual tingué coneixement de manera oficiosa:

«La asamblea de profesores ha decidido rechazar el plan por los siguientes motivos. 1. Degradación alarmante del nivel científico universitario. 2. Reducción de la especialización y el número de asignaturas (desaparecen 333 asignaturas). 3. Negación de optatividad. 4. División selectiva en ciclos. 5. Fragmentación de la Facultad. 6. Liquidación de la mayoría de los departamentos existentes, entre ellos el de Filología Catalana. 7. Elaboración del Plan sin tener en cuenta la opinión de los profesores y alumnos interesados». ⁸³⁸

Institucionalment, també el nou vicerector de la Universitat, Josep Alsina, que havia estat fins aquell moment vicedegà de la Facultat, es manifestà públicament de manera rotunda en contra del Pla Suárez: «El nuevo plan de estudios, un fracaso para la Facultad». ⁸³⁹ Tot i l'oposició al pla d'estudis anunciat, aquest s'acabà imposant a la Facultat, tot coincidint amb el desmembrament que se'n menà. El juliol de 1973 es decretà la reestructuració arreu de les facultats de Filosofia i Lletres i al desembre s'ordenà el desmembrament de la Facultat en tres de noves: Geografia i Història, Filologia i Filosofia i Ciències de l'Educació. La Facultat de Geografia i Història integraria les seccions de Geografia, Història, Història d'Amèrica i Història de l'Art; la de Filologia, les de Filologia Hispànica, Filologia Romànica, Filologia Germànica, Filologia Clàssica, Filologia Semítica i «la singular de Filología Catalana»; i la de Filosofia i Ciències de l'Educació, les de Filosofia, Psicologia i Ciències de l'Educació. ⁸⁴⁰

838 *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1972-1973.*

839 «El nuevo plan de estudios de Filosofía y Letras es casi un hecho. El plan, inspirado por el director general de universidades, señor Suárez, ha sido acogido de forma desigual por las facultades del país. Mientras unas han visto en él una forma de acabar con monolíticos y arcaicos planes educativos, otras, como la facultad barcelonesa, lo contemplan como una marcha atrás. En la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona existe [sic], junto con algunas obligatorias, el universitario cuenta con un amplio campo de asignaturas que él mismo escoge. Este plan, con características de "self-service", fue ideado por el ex decano de la Facultad, doctor Maluquer, y empezó a aplicarse en el curso 69-70. Este sistema, con las limitaciones propias de toda obra, atiende a los deseos de la mayoría.

Por su parte, los profesores no numerarios se sienten celosos ante el nuevo plan, pues restringiría el número de asignaturas, con lo que muchos dejarían de impartir clases». *El Noticiero Universal* (26-5-1973). A: *Crónica de la Facultad de Filosofía y Letras 1972-1973.*

840 Decreto 1974/1973 por el que se autoriza la reestructuración de las actuales Facultades de Filosofía y Letras (12-7-1973). *Boletín Oficial del Estado*, 201 (22-8-1973), p. 16950-16951; i Orden por la que se divide la actual Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona (30-11-1973). *Boletín Oficial del Estado*, 302 (18-12-1973), p. 2459.

Aquesta darrera decisió governamental, a diferència de l'anterior, no suscità grans debats o discussions entre l'equip docent de la Facultat, que, tal vegada en una actitud un xic mesella, la veié com un mal menor d'avant l'entrebancada i incerta situació que en aquella conjuntura epigonal travessava la Facultat: «año juliano», conflicte dels PNN, agitació estudiantil i nou pla d'estudis. Comptat i debatut: l'esmicolament definitiu –no només acadèmicament, sinó fins i tot físicament– dels estudis d'humanitats posà fi a la seva perllongada, intensa i fruitosa tradició a la Universitat de Barcelona.

CONCLUSIONS

AMB AQUEST TREBALL de recerca doctoral hem analitzat l'evolució de l'antiga Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona al llarg dels que foren els seus 70 últims anys d'existència, entre 1902 i 1973. Aquestes dues dates emmarquen dues decisions rellevants: la primera, la de la convocatòria del Primer Congrés Universitari Català, celebrat l'any següent, i que, a parer nostre, posà de manifest que a casa nostra hi havia un interès evident per revertir la situació d'endarreriment notable que vivia la Universitat de Barcelona i, doncs, per la reforma universitària i l'autonomia; i la segona, la de la decisió governamental de desmembrar la Facultat en tres nous organismes universitaris —les facultats de Geografia i Història, de Filologia, i de Filosofia i Ciències de l'Educació—, esmicolant definitivament els ensenyaments humanístics a la Universitat de Barcelona. Abans de 1902, la Facultat no tania gairebé presència universitària, ja que els seus modestos estudis literaris i filosòfics actuaven com una mena de pont cap a altres carreres universitàries més cobejades per l'elit benestant del país que podia —i volia— permetre's d'invertir temps i cabals en la formació i, sobretot, titulació dels seus plaçons. I després de 1973, vingué la incertesa pel futur i l'encaix de les noves situacions individuals i col·lectives, en la seguretat d'haver participat en un canvi irreversible a la Universitat de Barcelona: a partir d'aleshores ja no podrà tornar a donar-s'hi la figura de l'intel·lectual humanista —«els de clàssiques saben filosofia, els filòsofs tenen interès per la literatura i el llenguatge, els historiadors llegeixen Hegel o Balzac i els literats saben història» en paraules de Jordi Llovet—,⁸⁴¹ la qual esdevindrà indefectiblement, a desgrat d'alguns, un record del passat en vies d'erstinció.

La intenció manifestada d'aquest estudi ha consistit a traçar una panoràmica global sobre l'evolució de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona durant la major part del segle XX. I en fer-ho, em volgut posar el nostre focus d'interès sobre la seva dimensió institucional-organitzativa. És a dir, que s'ha volgut analitzar-la des de la consideració que es tractava no pas d'una institució aïllada i estàtica, sinó vinculada i afectada per un seguit de factors externs —que anaven des de les polítiques educatives governamentals fins a les transformacions socials, passant per les conjuntures polítiques, els progressos acadèmics, etc.— i, en la mesura que es tracta d'un conjunt de persones agregades —docents i discents—, amb una propensió cap al canvi i les fluctuacions. Una evolució, tot plegat, que només pot ser considerada com el resultat de la interactuació, de vegades plàcida però en altres ocasions convulsa,

841 J. LLOVET (2011), p. 25.

de tots aquests factors esmentats alhora. Així, doncs, hem projectat la nostra mirada encuriosida sobre la pròpia institució, per la seva combinació dinàmica de coneixements i persones, i hem deixat en un segon nivell de consideració els seus aspectes més directament relacionats amb les activitats materials i amb la seva projecció sociopolítica.

Pel seu pretès enfocament d'atapeïda síntesi que presenta aquesta recerca, hom podria extreure'n moltes i diverses conclusions dels diferents temes que s'han anat abordant en el decurs dels seus capítols. Aquí interessa, en darrera instància, parar esment en les conclusions de caràcter més aviat general, que ens ajudin a copsar més acuradament el rol cultural exercit per la Facultat, tant des d'un prisma intern, com en relació amb la Universitat de Barcelona i, en un pla més ampli, amb l'entorn polític, social i cultural català.

N'aquest estudi hem esmerçat una bona tirallonga de planes a confegir un cert relat interpretatiu sobre la història de la Facultat, en base a una arplegadissa atuidora de dades i informacions, i hem provat d'estructurar-la en tres grans blocs aixecats sobre una cronologia política bàsica —és a dir la de la monarquia, el de la República i la Guerra Civil, i el del franquisme—. I ho hem fet d'aquesta manera perquè una de les primeres qüestions que ens interessava verificar era, precisament, la rellevància de la incidència que les oscil·lacions polítiques esdevingudes en el decurs del convuls segle XX podia tenir directament sobre la dinàmica interna de la Facultat. Efectivament, els 70 anys que hem resseguit en les planes precedents han estat, des d'una perspectiva política, enormement atapeïts d'esdeveniments de forta rellevància tan en un plànol general espanyol com específic català. No podem estar-nos de recordar —malgrat l'obvietat— la inestabilitat dels governs de la monarquia alfonsina, la política d'infraestructures fins i tot culturals menada per la Mancomunitat de Catalunya, la dictadura de Primo de Rivera, la caiguda de la monarquia i la instauració de la República, la política reformista republicana, l'establiment de l'autonomia i l'acció de la Generalitat de Catalunya, la sotragada brutal de la Guerra Civil o la llarga dictadura franquista, amb la despietada repressió de la postguerra i els moviments d'oposició, entre altres. Doncs bé: tots aquests aconteixements i processos polítics, i altres més, influïren sobre la Facultat, tot i la perenne tradició de la mateixa a impermeabilitzar-se'n. En termes generals, la Facultat en conjunt tendí a adoptar una postura acomodaticia i, segons com, mesella davant les modulacions i les sotragades polítiques, mirant de servir tothora el seu anhelat aïllament. Cal tenir present que, en termes generals, les institucions universitàries tradicionalment tendien a la perpetuació de l'*status quo* cultural, mantenint un rol propi significatiu en l'alta cultura, i, justament en raó d'això, els catedràtics que s'hi incorporaven, en la majoria de casos, combregaven amb la funció un xic estantissa que s'autoatorgaven aquest centres. No és d'estranyar, doncs, que hi hagués un predomini dels docents d'ideologia conservadora —cosa que hem comprovat abastament en nombroses votacions dins de les Juntes de la Facultat, amb alineaments molt constants—, bé que cal matissar que aquest conservadorisme majoritari es manifestà de manera més evident segons les conjuntures, de tal manera que en algunes ocasions i persones tin-

gué una tirada cap al tradicionalisme tronat i hiperbòlic i en altres ocasions i persones s'apaivagà diluïnt-se en postures més aviat liberals, això sí, dintre d'un ordre institucional de totes totes inamovible.

Una de les etapes polítiques que tal vegada podia haver estat font d'oposició per part del claustre docent de la Facultat era la de la dictadura de Primo de Rivera, entre 1923 i 1930, per tal com apriorísticament consideràvem que aital règim, en la seva arbitriarietat repressiva intrínseca, menaria tota una mala mà d'injerències que ben probablement remouria els ànims dels catedràtics de la Facultat. Ans al contrari: observem com el conservadorisme embegut per la Facultat es transmutà en comprensió i, cosa més inaudita, en algun tímid intent d'acostament. No cal dir que entre els elements manifestament dretans de la Facultat es desfermà un conservadorisme tradicionalista d'allò més punyent, com en els casos dels catedràtics Eduardo Pérez Agudo i mossèn Martiniano Martínez Ramírez.⁸⁴² La naturalitat amb què hom hi assumia uns patrons de conducta i valors conservadors s'exemplifica en el fet que, en instaurar-se el règim dictatorial, el catedràtic de grec Josep Banqué Faliu fos nomenat per decret alcalde de Barcelona, be que en dimití en cosa d'uns quinze dies.⁸⁴³ D'altra banda, una de les intervencions polèmiques del govern de Primo de Rivera en l'àmbit educatiu fou l'anomenat Pla Calleja, de 1928, el qual aconseguí simultàniament esperonar la indignació dels estudiants arreu, per un costat, i ser rebut amb relativa indiferència entre els catedràtics de la Facultat, per un altre costat.

Aquest conservadorisme majoritari es mantingué impertorbable durant l'etapa de govern republicà i autonòmic entre 1931 i 1936, esclavissant-se vers una actitud d'oposició no gaire acontentada amb les iniciatives reformistes menades pel Patronat de la Universitat. Durant aquells anys entrà en expansió el nucli de la Facultat més clarament decantat cap a un cert progressisme liberal, encapçalat per Pere Bosch Gimpera i Joaquim Xirau. Tot plegat, aquesta conjuntura fou l'única en l'evolució de la Facultat en què hi hagué una confrontació amb un rerefons ideològic —però no tant polític—, en la mesura que s'hi contraposaven dues visions diferents sobre la mateixa Universitat. La sotragada de la Guerra Civil estroncava de soca-rel la convivència ideològica —més sostenible o menys, si hom vol— en el si de la Facultat. Les convulsions d'aquells anys es manifestaren de manera extrema en el recolzament que alguns catedràtics donaren al bàndol revoltat i que, al capdavall, portaria al seu apartament de la Universitat de Barcelona, així com també a l'allunyament voluntari —per exemple, dels professors que romangueren acadèmicament a l'estranger— o involuntari —com l'exili del llatísta Joaquim Balcells— d'alguns catedràtics de la Facultat.

842 L'acostament esmentat fou el de Pere Bosch Gimpera, qui elaborà un informe per al directori militar sobre la situació universitària. F. GRACIA (2015), p. 69.

843 També podríem exemplificar el tarannà conservador del claustre esmentant el cas del catedràtic de Lògica fonamental, Josep Daurella Rull, que amb anterioritat aconseguí esdevenir senador per la Universitat durant una bona colla d'anys.

Tot amb to, sens dubte l'afectació més intensa —brutalment intensa, podríem afegir-ne— sobre la Facultat tingué lloc durant el perllongat període de la dictadura franquista. A les planificades i sistemàtiques depuracions ideològiques aplicades sobre els membres de la Facultat en la immediata postguerra, seguí la política falangista i control ideològic, especialment durant els primers 25 anys de la dictadura; a partir de la segona meitat de la dècada de 1960 la incompatibilitat entre la doble tendència d'intentar ajustar la Facultat a la nova realitat socioeconòmica i, alhora, de controlar ideològicament la institució portà, al capdavall, al col·lapse i al conflicte no només del col·lectiu d'alumnes, sinó, per primera vegada, del professorat no numerari.

Val a dir que en tot aquest seguit de posicionaments polítics amb un predomini cap al conservadorisme tingué un pes rellevant la pròpia caracterització del professorat de la Facultat i la seva oscil·lació al llarg del temps. En iniciar-se el segle XX la totalitat del professorat de la Facultat encaixava dins d'un perfil decimonònic que, tret d'algunes excepcions, s'acostava al d'un sabi erudit amb uns coneixements sovint desfasats de la seva especialitat i amb unes inexistentes capacitats docents —podem citar-ne, a tall d'exemple, el cas de mossèn Martiniano Martínez, catedràtic creacionista d'Història universal— que ofería una arbitrària formació memorialista reforçada per unes exposicions d'oratòria recargolada i plúmbia. La renovació encetada a partir de 1910 permeté contrarestar aquesta mancança docent amb la incorporació d'alguns nous catedràtics —com Tomàs Carreras i Artau, Jaume Serra Húnter i Pere Bosch Gimpera— que maldaren per reforçar els ensenyaments de la Facultat, tot i l'oposició del sector majoritari que considerava les propostes de reforma a contracor com un qüestionament de la seva autoritat i hegemonia. Durant l'etapa republicana, el sector reformista es veié examplat, enfront del sector conservador, amb la incorporació al claustre de la Facultat d'un nombrosíssim grup de nous professors conformat per patums extrauniversitàries —destacadament en el camp de la filosofia, com Pompeu Fabra i Carles Riba— i per un estol de joves preparadíssims en la seva especialitat.

Tanmateix, el terrabaçall de la potguerra, quan els processos de depuració i l'exili provocaren un escapçament brutal del bo i millor de la Facultat, conduí a un empobriment acadèmic i intel·lectual de tal magnitud que es trigarien dècades a apavaigar-lo. L'anòmala combinació de professors militants falangistes engallats i embufats, que anaven plens d'ideologia tronada expressada en discursos de traca, i de professors que feie la viu-viu amb una actitud messella conformà un microcosmos en el que floriren casos sòrdids de talibans ultrancers, tanguistes o «faldillers» que feien del cas Palomeque un personatge fins i tot simpàtic. En acabat, la massificació universitària en el tardofranquisme afranquiria la Facultat a una allau de joves professors no numeraris que tensionaren el claustre cosa de no dir, on es materialitzava una dificultosa convivència acadèmica que pendolava entre el marxisme de Manuel Sacristán i l'integrisme de Francesc Canals.

Aprofundint un xic més en aquesta caracterització esbosada del personal docent de la Facultat, podem concloure que la integració dins de la Facultat dels intel·lectuals catalans —en el sentit de la seva vinculació amb el que entendríem com la manifestació de la cultura catalana— travessà per etapes d'intensitat diversa. Els primers casos, una mica a contracor del pensament catalanista institucionalitzat de les primeres dècades del segle XX, que considerava la Universitat de Barcelona una institució estatal que calia bandejar, fou els dels ja esmentats Tomàs Carreras i Artau, Jaume Serra Húnter i Pere Bosch Gimpera, els quals podem emmarcar dintre del que hom considera la generació universitària de 1914 i autèntic obrador posterior de la Universitat autònoma. Si aquestes incorporacions foren puntuals, el desembarcament a gran escala es produiria precisament durant l'etapa de l'autonomia republicana esmentada. Dissortadament, la diàspora —física o mental— de 1939 esbandí tot rastre d'intel·lectualisme català dins la Facultat, la Universitat i tots els altres organismes públics o privats que l'havien acollit fins aleshores. Tal vegada l'exemple paradigmàtic d'aquesta reconversió adaptativa als nous temps franquistes fou el protagonitzat per Ferran —ara D. Fernando— Valls i Taberner i la palinòdia del seu article «La falsa ruta» en què es retractava del seu actiu passat catalanista.

Tot plegat convida a reflexionar sobre el pes hipotètic de la Facultat, on s'aglevaven els coneixements humanístics universitaris, dins del panorama cultural català. Per tot el que hem apuntat suara podem concloure que fins a la dècada de 1930 la projecció cultural de la Facultat fou força migrada, per no dir que fregava la nul·litat; i és que no podem bandejar que les qualitats del personal docent de la Facultat durant el primer terç del segle XX —tret de comptades excepcions— difícilment podien ajudar a fer forat i encabir-se dins del dinàmic i efervescent moment cultural que vivia el país. En aquest sentit, la frustrada incorporació d'Eugeni d'Ors, figura totèmica del catalanisme cultural— a la càtedra de Psicologia superior —per no reeixir-ne a les oposicions—, en acabat, il·lustra abastament el grau de desconexió astoradora entre els dos àmbits —universitari i extrauniversitari— del món cultural català; a més, cal recordar que la política cultural menada pel catalanisme a través de la Mancomunitat de Catalunya desconsiderava la Universitat de Barcelona com una plataforma cultural recuperable per a la seva causa. Això no obstant, els nous temps encetats durant l'autonomia de la dècada de 1930 afavoriren, com ja s'ha apuntat, la connexió de la Facultat amb els col·lectius intel·lectuals de tarannà acadèmic més actius aleshores, en una reorientació menada pel nucli reformista per tal de relligar els coneixements universitaris amb els progressos científics en terrenys tan notables com la filologia o la pedagogia. Després de la guerra, durant tot el franquisme, la Facultat exercí una projecció cultural sobrevinguda, no pas en connexió amb la intel·lectualitat catalana, foragitada, en clandestinitat o en una difícil situació de supervivència, sinó pel fet de tractar-se, juntament amb la delegació barcelonina del CSIC, de l'únic estament oficial d'alta cultura a Barcelona i a Catalunya. L'activisme cultural extrauniversitari

del professorat de la Facultat fou notable i s'entén si considerem aquesta posició hegemònica que obstentà aleshores la Universitat.

Un altre aspecte mereixedor de comentari és el procés de desenvolupament científic i de desplegament dels diferents coneixements en l'àmbit de les humanitats a la Facultat. Contra el que hom tendeix a considerar, el panorama científic a Espanya a principis del segle XX era un camp erm per conrear amb fermesa i dedicació, situació que s'agreujava i adquiria connotacions desoladores a les universitats de províncies, una categoria en la qual s'encabia a dreta llei la Universitat de Barcelona. A dir veritat, a la Facultat de començos de la nova centúria només tenien cabuda la metafísica com a matèria filosòfica, els estudis filològics clàssics i semítics, la filologia de base històrica, la història *sui generis* de mossèn Martiniano Martínez i ben poca cosa més. El moment seminal de la transmutació de la Facultat tingué lloc el 1910, quan governamentalment es decretà la creació de les noves seccions de Filosofia i d'Història. El procés subsegüent d'ampliació de la Facultat permeté, progressivament, la incorporació universitària de matèries científiques en expansió a altres països europeus i de les quals fins aleshores n'erem mancats, com ara principalment la Prehistòria, l'Etnologia i la Pedagogia.

Durant l'etapa republicana el salt qualitatiu que protagonitzà la Facultat fou, certament, extraordinari, de tal manera que el record que n'ha prevalgut amb el pas dels temps ha fregat la mitificació. Al marge d'altres consideracions possibles, ningú no pot posar en dubte l'abast de l'avenç acadèmic que, en virtut del règim d'autonomia universitària, el nucli energètic reformista aconseguí de bastir-hi. Talment fa la impressió com si els membres de la Facultat estiguessin freturosos de contribuir a configurar un panorama acadèmic homologable a altres centres universitaris capdavanters d'aleshores. Els avenços foren notables en les quatre seccions en què s'estructurava la Facultat: Filosofia —on destacaven Jaume Serra Húnter, Tomàs Carreras i Artau i Joaquim Xirau, i on trobar recer la Lògica de David García Bacca—, Filologia —especialment clàssica, amb Joaquim Balcells i Carles Riba, i romànica, amb Pompeu Fabra—, Història —amb els mestratges de Pere Bosch Gimpera i Antonio de la Torre, acomboiats, en acabat, per Ferran Soldevila i Jaume Vicens Vives— i Pedagogia —amb el desplegament dels nous estudis, sobre els que orbitava un enfilall de pedagogs i psicòlegs—.

Tot i amb això, acabada la guerra, l'acció repressiva menada pels vencedors prefigurava una «nova universitat» que, pel que feia a la Facultat, comportà una reculada acadèmica fins a la primera dècada del segle XX, aquella en la qual l'autoritat històrica —per exemplificar-ho— era exercida per mossèn Martiniano Martínez. Paga la pena, en aquest sentit, reproduir la descripció a càrrec de José M. Hernández d'aital panorama general universitari:

«El resultado de la aplicación de esta ley universitaria [en refèrència a la Llei d'ordenació universitària de 1943] no fue todo lo exitoso que el régimen esperaba, al menos en algunos de sus apartados. Pero lo cierto es que el modelo de universidad que genera hasta avanzados los años 60 es el de una institución carente de recursos, ineficaz en lo científico, privada de libertad para el ejercicio crítico de la ciencia y la transmisión del sa-

ver, una universidad ajena a las novedades y corrientes que discurren por el mundo, una universidad anacrónica, minoritaria y corrupta, al servicio de las minorías y los poderes fácticos. Una universidad de gran parecido en su estructura a la que se había diseñado a mediados del siglo XIX, con el añadido de los componentes ideológicos del régimen de Franco».⁸⁴⁴

El llast fou tan pesant o –altrament dit– l'esporgada fou tan eficaçment expeditiva que la Facultat restaria acadèmicament enfonsada en una grissor astoradora durant dècades, i només de la mà de l'anomenat Pla Maluquer, a partir de 1969, aconseguiria d'encetar una etapa renovadora. L'aplicació d'aquest pla, la filosofia del qual l'agermanava amb el pla de l'autonomia republicana, facilità el desenvolupament extraordinari de matèries extrauniversitàries o emergents, com la Geografia, la Psicologia, la Pedagogia i l'Antropologia.

Al llarg del període estudiat es menà, bé que a batzegades, un procés de renovació de la Facultat, embegut de reforma universitària i d'autonomia organitzativa i docent. Aquesta qüestió ha estat, a parer meu, certament magnificada com una gran fita en l'evolució de la Facultat, atorgant la mateixa consideració a les actuacions executades i als seus promotors. Sense sostreure-li la rellevància que de segur li pertoca, dona bo d'incidir, finalment, sobre quina fou l'actitud adoptada pel col·lectiu docent de la Facultat en les diverses conjuntures en què, en efecte, fou possible avançar –ni que sigui temporalment, com fou el cas tothora– vers la conjunció de reformisme i autonomia universitaris. Crec que convé ressaltar que en tots els processos de canvi de la Facultat s'hi ha posat en lloc tres factors que, de manera dinàmica, han interactuat entre sí prefigurant combinacions que han possibilitat o bé obstaculitzat que, al capdavall, s'esdevingués la transformació en qüestió. D'aquests tres actors, un és intern i els altres dos són externs, i podem delimitar-los de la manera següent: per un costat, el col·lectiu docent de la Facultat, el qual, com s'ha apuntat adés, ha tendit majoritàriament cap al conservadorisme i, doncs, s'ha mostrat prevalentment rebecc a l'adopció d'innovacions; per un altre costat, la política educativa governamental menada de Madrid estant, i que, ateses les oscil·lacions polítiques experimentades al llarg dels 70 anys estudiats, ha estat semblantment pendolant; i, per un altre costat més, l'entorn polític més immediat, que podem identificar successivament en el catalanisme conservador de la Mancomunitat, en el catalanisme progressista de la Generalitat de Catalunya i, finalment, en el moviment democràtic d'oposició a la dictadura.

Durant la primera etapa del nostre estudi, la conjuntura més favorable al reformisme autònic s'esdevingué, aproximadament, entre 1919 i 1922, a partir d'una iniciativa aliena a la Facultat per part del ministre d'Instrucció Pública César Silió. Aital proposta reformista, tanmateix, no comptà pas amb el suport ni de la Mancomunitat de Catalunya ni de la Facultat –

844 J. M. HERNÁNDEZ (1997). «La Universidad en España, del Antiguo Régimen a la Ley de Reforma Universitaria (1983). Hitos y cuestiones destacadas». *Aula*, 9, p. 38.

ni la pròpia Universitat—, on la reanca entrebancà força el projecte i, al capdavant, no reeixí. En proclamar-se la república, el 1931, el procés transità, altrament, per camins diferents, ja que aquesta volta fou possible l'acció concertada del Govern de la República i de la Generalitat de Catalunya, tots dos resoludament favorables a l'autonomia universitària i a la reforma. I, tot i que els partidaris dins la Facultat no eren pas majoritaris, el mateix any 1931 es posà en marxa l'experiència d'autonomia per a la Facultat, estesa a partir de 1933 a tota la Universitat de Barcelona. No cal dir que aquesta iniciativa, promoguda formalment des d'instàncies externes al medi universitari originà una de les oposicions inusualment més ferrenyes, destacadament protagonitzada per alguns dels catedràtics barcelonins —d'entre els quals hi havia alguns de destacats de la Facultat, que recolzaren el manifest dels 41—. Finalment, durant el franquisme la correlació de forces era majoritàriament desfavorable a qualsevol mena de reforma de la Facultat, per tal com ni el règim franquista ni el propi professorat s'ho plantejaven de cap de les maneres. Tot amb tot, aquesta correlació no romangué inamovible i cap a la segona meitat de la dècada de 1960 tan la major part del claustre de la Facultat —que començava a renovar-se amb la saba nova, desvinculada ideològicament del règim, dels professors no numeraris— com del moviment democràtic d'estudiants eren favorables a la transformació universitària. Fou aleshores que pogué concebre's i aplicar el Pla Maluquer, el qual recuperà bona part dels plantejaments que en el seu moment forniren el pla d'estudis de l'autonomia republicana en el qual s'inspirava.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

TOT SEGUIT es relacionen les principals fonts d'informació emprades per a l'elaboració d'aquesta recerca doctoral, fent distinció entre les fonts bibliogràfiques primàries –anuaris, memòries institucionals, dietaris i memòries personals– i secundàries –monografies, obres col·lectives i articles–, les fonts arxivístiques i les entrevistes personals a alguns professors i alumnes de l'antiga Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona.

1. Bibliografia

- ABAD, F. (2004). «El P. Batllori ante Jaume Vicens. Comentarios». *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, 10, p. 213-226.
- ABELLÁN, J. L. (1989a). *La crisis contemporánea (1875-1936)*. Vol. 5-1 d'*Historia crítica del pensamiento español*. Madrid: Espasa-Calpe.
- (1989b). *La crisis contemporánea (1875-1936)*. Vol. 5-2 d'*Historia crítica del pensamiento español*. Madrid: Espasa-Calpe.
- (1991). *La crisis contemporánea (1875-1936)*. Vol. 5-3 d'*Historia crítica del pensamiento español*. Madrid: Espasa-Calpe.
- ABELLÓ, T. (2007). *El debat estatutari del 1932*. Barcelona: Parlament de Catalunya.
- ABELLÓ, T.; COLOMINES, A. (eds.) (2014). *Josep Termes. Catalanisme, obrerisme, civisme*. Catarroja: Afers.
- ADELL, O. (2011). «El "Año Vicens Vives": reflexiones en torno a una conmemoración». *Historiografías*, 1, p.95-110.
- AGUILAR, F. (1991). *Historia de la Universidad de Sevilla*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- AGUILAR, R. (2008). *Quan les espartenyas trepitjaren la Universitat. Els estudis universitaris per a obrers de la Universitat de Barcelona i la Universitat Popular durant la II República i la Guerra Civil (1921-1939)*. Barcelona: Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya.
- AGUSTÍ, I. (1974). *Ganas de hablar*. Barcelona: Planeta.
- AISA, F. (2006). *La cultura anarquista a Catalunya*. Barcelona: Edicions de 1984.
- ALBERDI, R. (1983). «Política i ensenyament a Barcelona. L'Escola del Treball (1913-1930)». *Recerques*, 14, p. 97-112.
- ALBIÑANA, S. (coord.) (2000). *Cinc segles i un dia*. València: Universitat de València.

- ALBIÑANA, S.; PESET, M. (coords.) (1989). *Claustros y estudiantes. Congreso Internacional de Historia de las Universidades Americanas y Españolas en la Edad Moderna*. València: Universitat de València.
- ALBIÑANA, S.; PESET, M.; RUIZ, P. (eds.) (1998). *Doctores y escolares. II Congreso Internacional de las Universidades Hispánicas*. València: Universitat de València.
- ALCARAZ, J.; RODRÍGUEZ, H. F. (1998). «La profesionalización docente y la enseñanza universitaria de la historia, 1900-1939». A: DD.AA. *La universidad en el siglo xx (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 325-332.
- ALCOBERRO, R. (2003). «Jaume Serra Húnter, filòsof noucentista català». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. II: 1924-1939*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 73-87.
- ALCOLEA, S.; CASASSAS, J.; LLUCH, E.; TERMES, J. (1991). *La Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- ALTED, A. (1991). «Bases político-ideológicas y jurídicas de la Universidad franquista durante los ministerios de Sainz Rodríguez y primera época de Ibáñez Martín (1938-1945)». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La Universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 95-124.
- (2000). «Notas para la configuración y el análisis de la política cultural del franquismo en sus comienzos: la labor del Ministerio de Educación Nacional durante la guerra». A: J. FONTANA (ed.). *España bajo el franquismo*. Barcelona: Crítica, p. 215-229.
- ÁLVAREZ COBELAS, J. (2004). *Envenenados de cuerpo y alma. La oposición universitaria al franquismo en Madrid (1939-1979)*. Madrid: Siglo XXI.
- ÁLVAREZ BARRIENTOS, J. (2006). *Los hombres de letras en la España del siglo XVIII. Apóstoles y arribistas*. Madrid: Castalia.
- ÁLVAREZ, J. T. i altres (coords.) (1989). *Profesor Carlos Seco Serrano. Haciendo historia*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- ÁLVAREZ, P. (dir.) (2002). *Cien años de educación en España. En torno a la creación del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes*. Madrid: Fundación BBVA; Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- ÁLVAREZ DE MORALES, A. (1972). *Génesis de la universidad española contemporánea*. Madrid: Instituto de Estudios Administrativos.
- (1988). *La Ilustración y la reforma de la universidad en la España del siglo XVIII*. Madrid: Instituto Nacional de Administración Pública.
- (1993). *Estudios de historia de la universidad española*. Madrid: Ediciones Pegaso.
- (2000). «Historia de la universidad española: líneas de investigación» A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO; J. L. POLO (eds.). *La universidad contemporánea*. Salamanca: Universitat de Salamanca, p. 73-85.

- (2010). «La Universidad Central de Madrid y la supresión de la de Alcalá». A: DD.AA. *Facultades y grados. X Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. València: Universitat de València, p. 171-191.
- AMAT, J. (2007). *Las voces del diálogo. Poesía y política en el medio siglo*. Barcelona: Península.
- (2009). «Un intel·lectual dialogant per la Renaixença». *Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya*, 131, p. 61-71.
- (2013). «L'Atmella, 1966. Disseny i decepció d'un organisme rector de la cultura catalana». *Cercles*, 16, p. 171-189.
- (2014). «Edicions Catalanes de París. Aproximació a la historia d'una editorial atípica». *Franquisme & Transició*, 2, p. 63-81.
- (2015). *El llarg procés. Cultura i política a la Catalunya contemporània (1937-2014)*. Barcelona: Tusquets.
- ANDREU, J.; LÓPEZ, M.; VERNET, M. T. (2013). «El Archivo Histórico de la Universitat de Barcelona: recurso para la investigación en historia de las universidades». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 16-1, p. 123-139.
- ANGULO, R. (2016). *La historia de la cátedra de Estética en la universidad española*. Oviedo: Pentalfa.
- APRAIZ, A. de (1931). *Discurso leído en la inauguración del curso académico de 1931 a 1932*. Barcelona: Núñez y C.^a
- ARANEGUI, C. (2011). «Miquel Tarradell, en el centenari de Jaume Vicens Vives: Tarradell a la Universitat de València». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 22, p. 337-348.
- ARQUÉS, J. (1985). *Cinc estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Columna.
- ARAMON, R. (1982). «Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans». A: J. VERNET i altres. *Homenatge a Pompeu Fabra*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 23-39.
- ARRIBAS, F. (1971). *Historia de la Facultad de Filosofía y Letras de Valladolid*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
- AZCÁRATE, P. DE (ed.) (1967). *La cuestión universitaria, 1875. Epistolario de Francisco Giner de los Ríos, Gumersindo de Azcárate, Nicolás Salmerón*. Madrid: Tecnos.
- BADIA, A. M. (1982). «Pompeu Fabra i la reconstrucció de la llengua catalana». A: J. VERNET i altres. *Homenatge a Pompeu Fabra*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 97-117.
- (1989). *Llabor de futur. Vuit anys al Rectorat de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BAEZA, M. C. (1998). «Hacia la autonomía de la universidad española (1919)». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 57-64.
- BAIGES, A. (2015). «El sistema educatiu durant la dictadura de Primo de Rivera: creixement, repressió i nacionalització. Un estat de la qüestió». *Cercles*, 18, p. 121-142.

- BALARI, J. (1881). *Oración inaugural del año académico de 1881 á 1882 leída en la Universidad de Barcelona por el Dr. D. José Balari y Jovany, catedrático de la Facultad de Filosofía y Letras*. Barcelona: Impr. de Jaime Jepús.
- BALCELLS, A. (1988). *El pensament polític català: del segle XVIII a mitjan segle XX*. Barcelona: Edicions 62.
- (1997). *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1999). «Apunts per a la història del Col·legi, 1899-1977». A: *El Col·legi fa cent anys. 1899-1999. 100 anys de Col·legi*. Barcelona: Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya, p. 8-72.
- (2001a). «L'Institut d'Estudis Catalans i la Diputació de Barcelona sota el règim franquista». *Afers*, 39, p. 413-436.
- (2001b). «La Unió Interacadèmica de Barcelona, 1931-1936». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 12, p. 45-52.
- (ed.) (2004). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2005). «Desde Cataluña». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 27, p. 61-69.
- (2007). «Estudi introductorio». A: LL. NICOLAU D'OLWER. *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 11-85.
- (2008). *Antonio Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2010). *Cataluña ante España. Los diálogos entre intelectuales catalanes y castellanos, 1888-1984*. Lleida: Milenio.
- (2011). *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985). Per una Universitat Catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2013). *La Universitat de Catalunya i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2015). «EISA, una experiència d'estudis universitaris alternatius durant el segon franquisme, 1966-1967». *Revista de Catalunya*, 289, p. 22-33.
- (2017). «Els congressos universitaris catalans». A: J. FERRER; B. PADRÓ; V. QUIROGA (eds.). *I Convenció Ciutadana sobre la Universitat Catalana*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 31-43.
- BALCELLS, A. i altres (1998). *Jornades sobre l'obra de Miquel Batllori*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BALCELLS, A.; PUJOL, E. (2002). *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. 1: 1907-1942. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BALCELLS, A.; IZQUIERDO, S.; PUJOL, E. (2007). *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. 2: De 1942 als temps recents. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- BALCELLS, A.; PUJOL, E.; SABATER, J. (1996). *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Proa.
- BALDÓ, M. (1997). «La Facultat de Filosofia i Lletres de València, 1857-1977. Esbós històric». *Saitabi*, 47, p. 21-87.
- (2000a). «Filosofia i Lletres». A: M. Peset (ed.). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València, vol. 3, p. 124-148.
- (2000b). «Els estudiants». A: M. Peset (ed.). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València, vol. 3, p. 261-274.
- (2000c). «El Plan de Estudios de 1900 y la renovación de la enseñanza de la Historia». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (ed.). *Las universidades hispánicas: de la monarquía de los austrias al centralismo liberal*. Salamanca: Universidad de Salamanca; Junta de Castilla y León, vol. 2, p. 59-76.
- (2002). «Las universidades en la República y en el régimen de Franco (1931-1975)». A: J. J. BUSQUETA; J. PEMÁN (coords.). *Las universidades de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*. Barcelona: Pòrtic, p. 563-602.
- (2006a). «Excluyentes y comprensivos. La política universitària de Ruiz-Giménez, 1951-1956». A: J. NIETO; J. M. COMPANY (coords.). *Por un cine de lo real. Cincuenta años después de las «Conversaciones de Salamanca»*. València: La Filmoteca, p. 22-35.
- (2006b). «Intentos de reforma universitaria durante el ministerio de Ruiz-Giménez (1951-1956)». A: L. PÉREZ; E. GONZÁLEZ (coords.). *Permanencia y cambio II. Universidades hispánicas, 1551-2001*. Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México, p. 425-452.
- (2008). «De la cultura a la política. Los estudiantes de la Universidad de Valencia, 1957-1962». A: DD.AA. *Ciencia y academia. IX Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. València: Universitat de València, vol. 1, p. 121-137.
- (2009). «Aterrados, desterrados y enterrados: la represión franquista del profesorado universitario». *Saitabi*, 59, p. 191-210.
- (2011a). «Represión franquista del profesorado universitario». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 14, p. 31-51.
- (2011b). «Los estudiantes universitarios españoles en la Edad Contemporánea: líneas de investigación» A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO; J. L. POLO (eds.). *Historiografía y líneas de investigación en historia de las universidades: Europa mediterránea e Iberoamérica*. Salamanca: Universitat de Salamanca, p. 243-267.
- BALDÓ, M. i altres (2000). «Els estudiants liberals». A: M. PESET (ed.). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València, vol. 3, p. 87-102.
- BALDÓ, M.; MANCEBO, M. F. (2000). «Els professors». A: M. PESET (ed.). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València, vol. 3, p. 73-86.
- BALDÓ, M.; MIR, V. (2000). «D'Isabel II a Alfons XIII». A: M. PESET (ed.). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València, vol. 3, p. 15-28.

- BANKS, P. (2008). «Una historia de l'Escola d'Idiomes Moderns». A: DD.AA. *20 llengües, 40 relats, 60 anys. L'Escola d'Idiomes Moderns (1953-2013)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 27-50.
- BANQUÉ, J. (1911). *Discurso inaugural leído en la solemne apertura del curso académico de 1911 a 1912 ante el claustro de la Universidad de Barcelona*. Barcelona: Tip. La Académica, de Serra Hnos. y Rusell.
- BARATAS, L. A. (1995). «La influencia francesa en el proyecto de reforma universitaria española de principios del siglo XX: una analogía incompleta». *Hispania*, 55-2, p. 117-131.
- BARBA, D. (1999). «La Conferencia Nacional de Estudiantes Católicos: orígenes, primeros pasos y consolidación (1920-1923)». *Espacio. Tiempo y Forma*, 12, p. 645-672.
- BARREIRO, X. R. (coord.) (2000). *Historia de la Universidad de Santiago de Compostela*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- BATISTA J. M. (1922). *Manual per a recerques d'Etnografia de Catalunya*. Barcelona: Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya.
- BATLLORI, M. (1975). *Galeria de personatges. De Benedetto Croce a Jaume Vicens i Vives*. Barcelona: Vicens Vives.
- (1997). «La Universitat de Cervera: 1717-1842». A: *Obra completa*, vol. IX: *La Il·lustració* (E. DURAN; J. SOLERVICENS, curs.). València: Tres i Quatre, p. 167-209.
- (2004). «Jordi Rubió i Balaguer, professor i mestre (Introducció a *Humanisme i Renaixement*)». A: J. MALÉ; R. CABRÉ; M. JUFRESA (curs.). *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans Mestres de la Filologia Catalana i la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 107-116.
- BAYEN, M. (1973). *Histoire des universités*. París: Presses Universitaires de France.
- BAYÓN, E. i altres (1999). «L'aparició del món contemporani (1960-1914)». A: J. CASASSAS (coord.). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Proa, p. 95-231.
- BELENGUER, E. (1998). «Los estudios pedagógicos durante la Dictadura Primorriverista (1923-1930)». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Múrcia: Universidad de Murcia, p. 340-345.
- BENET, J. (1995). *L'intent franquista de genocidi cultural a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BENÍTEZ, J. M. (1996). *Jesuïtes i Catalunya: fets i figures*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2000). «La relació de Mateu Aymerich amb Gregori Mayans». *Revista catalana de teologia*, 25, p. 223-232.
- BERMEJO, M. A. (ed.) (2004). *Manuales y textos de enseñanza en la universidad liberal*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid; Dykinson.
- BERNAL, I. (2007). «Libros, bibliotecas y propaganda nazi en el primer franquismo: las exposiciones del libro alemán». *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*, 7.

- BERRIO, J.; SAPERAS, E. (1993). *Els intel·lectuals, avui*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BILBENY, N. (1988). *Eugeni d'Ors i la ideologia del Noucentisme*. Barcelona: La Magrana.
- (2003). «Joan Crexells i el pensament europeu noucentista». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. II: 1924-1939*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 185-195.
- (2010). «L'ensenyament de Filosofia». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 98-105.
- BLADÉ, A. (1984). *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.
- BLANCO, A. (1978). «Excmo. Sr. D. Luis Pericot García (1899-1978)». *Boletín de la Real Academia de Historia*, 175, p. 405-411.
- BLANCO, F. (1990). «El Frente de Estudiantes Sindicalistas. Una manifestación de la oposición falangista al régimen de Franco». *Espacio, Tiempo y Forma*, 3, p. 191-209.
- BLASCO, Y. (2000). *La Facultad de Derecho de Valencia durante la Restauración (1875-1900)*. València: Universitat de València.
- (2012). «Los costes del franquismo para la universidad española y para los profesores exiliados. El caso de Pere Bosch Gimpera». *Historiografías*, 3, p. 45-61.
- BLASCO, Y.; SAORÍN, T. (2014). *Las universidades de Mariano Ruiz-Funes. La lucha desde el exilio por la universidad perdida*. Múrcia: Universidad de Murcia.
- BLASCO, Y.; CORREA, J. (2008). «Oposiciones "patrióticas" a cátedras de Derecho Civil en la postguerra (1940-1942)». A: DD.AA. *Ciencia y academia. IX Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. Valencia: Universitat de València, vol. 1, p. 225-250.
- (2010). «Primeras oposiciones y concursos de Filosofía del Derecho tras la guerra civil (1940-1941)». A: DD.AA. *Facultades y grados. X Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. València: Universitat de València, p. 259-273.
- BLASCO, Y.; MANCEBO, M. F. (2009). «Las primeras oposiciones "patrióticas" a cátedras de Historia en 1940-1941». *Spangna contemporánea*, 36, p. 119-141.
- (2010). *Oposiciones y concursos a cátedra de Historia en la universidad de Franco (1939-1950)*. València: Universitat de València.
- BLAT, E.; DOMÈNECH, C. (2004). *Herminio Almendros, l'inspector que renovà l'educació*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Ajuntament de Barcelona.
- BOHIGAS, O. (1990). «El campus universitari de Pedralbes». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 571-580.
- BOVER, A. (coord.) (2009). *Doctor Antoni Comas. In Memoriam 25 anys*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- BONET, E. (2004). «Pompeu Fabra, un catedràtic extraordinari». A: J. MALÉ; R. CABRÉ; M. JUFRESA (curs.). *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans Mestres de la Filologia Catalana i*

- la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 79-92.
- BORAO, G. (1987). *Historia de la Universidad de Zaragoza*. Saragossa: Mira.
- BORI, R.; CORTADA, J.; PUJADAS, X. (1990). «Autonomia universitària i autonomia nacional: el catalanisme en el segon congrés universitari català». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 587-598.
- BORRÀS, M. R. (2004). «La filosofia segons Manuel Sacristán Luzón». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. III: 1940-1975*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 161-179.
- BOSCH, A. (1991). *Els ateneus de Catalunya*. El Prat de Llobregat: Federació d'Ateneus de Catalunya.
- BOSCH, P. (1918). «El problema de la Universidad española y la reforma de la Facultad de Filosofía y Letras». *El Tiempo* (27 d'agost).
- (1965). «Records del temps passat. Les oposicions». *Xaloc*, 9, p. 162-168.
- (1966a). «Com fou creat el Servei Arqueològic de Catalunya i el Museu d'Arqueologia de Catalunya». *Xaloc*, 12, p. 53-60.
- (1966b). «1916. Una escuela de Prehistoria». *Pyrenae*, 2, p. 1-11.
- (1971). *La Universitat i Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- (1980). *Memòries*. Barcelona: Edicions 62.
- BUEN, O. DE (2003). *Mis memorias (Zuera, 1863-Toulouse, 1939)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- BURKE, P. (2006). *¿Qué es la historia cultural?* Barcelona: Paidós.
- BUSQUET, J.; CARDÓS, S.; ESTRUCH, J. (1988). *Repertori bibliogràfic d'estudis sobre la universitat a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Universitaris Josep Trueta.
- BUSQUETA, J. J.; PEMÁN, J. (coords.) (2002). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui*. Estudis històrics. Barcelona: Pòrtic.
- BUXARRAIS, M. R. (1990). «Anàlisi de les dades per a l'elaboració de la història de la Universitat de Barcelona (1863-1883)». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 599-608.
- CACHO, V. (2010). *La Institución Libre de Enseñanza*. Madrid: Fundación Albéniz; Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales.
- CALERO, M. C.; ARIAS, I.; VIÑES, C. (1997). *Historia de la Universidad de Granada*. Granada: Universidad de Granada.
- CALVET, A. (Gaziel) (1958). *Tots els camins duen a Roma. Història d'un destí (1893-1914)*. Barcelona: Aedos.
- CALVO, LL. (1991). *El «Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya» y la Antropología Catalana*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

- (1993). «L'Arxiu d'Estnografia i Folklore de Catalunya. El projecte noucentista de renovació i institucionalització de l'Etnografia catalana». A: Ll. CALVO (cur.). *Aportacions de la història de l'antropologia catalana i hispànica*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 43-62.
- (1994). *Tomàs Carreras i Artau o el temps de l'etnologia catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1997). *Historia de la Antropología en Cataluña*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- (coord.) (2002). *La caputxinada. Cronologia gràfica. Fotografies de Guillem Martínez*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Generalitat de Catalunya.
- (2012). «El CSIC i la ciència a Catalunya (1942-2012)». A: Ll. CALVO (ed.). *El CSIC en Catalunya (1942-1992). Siete décadas de investigación científica*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 15-58.
- CAMARASA, J. M.; ROCA, A. (dirs.) (1995). *Ciència i tècnica als Països Catalans. Una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca.
- CAMPILLO, M. (1994). *Escriptors catalans i compromís antifeixista*. Barcelona: Curial; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CAMPOMAR, M. M. (1994). «Cuarenta años de menendezpelayismo». *Espacio, Tiempo y Forma*, 7, p. 657-683.
- CAMPS, J. DE (1976). *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*. Barcelona: Edicions 62.
- CANALES, A. F. (2011). «"Innecesarios a todas luces". El desmantellament de la xarxa d'instituts en la postguerra». *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 17, p. 187-212.
- CANALS, M. A. i altres (2001). *La Renovació pedagògica a Catalunya des de dins, 1940-1980. Fets i records*. Barcelona: Edicions 62.
- CANES, F. (1991). «Las asambleas universitarias españolas de comienzos del siglo XX (1902-1915)». A: J. L. GUEREÑA; E. M. FELL; J. R. AYMES (eds.). *L'Université en Espagne et en Amérique Latine du Moyen Âge à nos jours*. Tours: Université de Tours, vol. 1, p. 273-283.
- (1998). «Los alumnos de la Universidad Española en la primera década del siglo XX». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Múrcia: Universidad de Murcia, p. 491-497.
- CARASA, P. (ed.) (1994). *Élites. Prosopografía contemporánea*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
- CARBONELL, J. (1977). *L'Escola Normal de la Generalitat (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62.
- CARBONELL, J.; MONÉS, J. (1977). *L'escola única-unificada, present i perspectives*. Barcelona: Laia.
- CARNERO, T. (1990). «Modernització, desenvolupament polític i canvi social: Espanya (1874-1931)». *Recerques*, 23, p. 77.
- CARNICER, R. (1983). *Friso menor*. Esplugues de Llobregat: Plaza & Janés.

- CARRERA, J. (1957a). *La Escuela de Nobles Artes de Barcelona, 1775-1901*. Barcelona: Bosch.
- (1957b). *La Universidad, el instituto, los colegios y las escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*. Barcelona: Bosch.
- (1957c). *La enseñanza profesional en Barcelona en los siglos XVIII y XIX*. Barcelona: Bosch.
- CARRERAS, J. (2003). «Evaluación de la calidad docente y promoción del profesorado (III). Legislación universitaria española: de la ley de Ordenación de la Universidad Española (1943) a la Ley de Reforma Universitaria (1983)». *Educación Médica*, 6-1, p. 3-25.
- CARRERAS, J. J.; RUIZ, M. A. (eds.) (1991). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- CARRERAS, T. (1933). *La Universitat Autònoma de Barcelona i el Patronat Universitari. Estudi crític, seguit dels textos legals i de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona*. Barcelona: Bosch.
- (2001). *La meva Girona. Memòries de Tomàs Carreras i Artau*. Girona: Ajuntament de Girona.
- CARRILLO-LINARES, A. (2006). «Movimiento estudiantil antifranquista, cultura política y transición política a la democracia». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 5, p. 149-170.
- CASALS, A. (coord.) (2010). *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens Vives*. Cabrera de Mar: Gale- rada.
- CASANOVAS, I. (1953). *La cultura catalana en el siglo XVIII. Finestres i la Universitat de Cervera*. Bar- celona: Balmes.
- CASASSAS, J. (1986a). *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies*. Barcelona: La Magra- na.
- (1986b). «Pere Bosch Gimpera: la virtut de l'oportunitat». A: DD.AA. *Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona. 50 aniversari*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 23- 29.
- (1987). «El 150 aniversari de la restauració de la Universitat de Barcelona». *L'Avenç*, 110, p. 5-7.
- (1988). «Projectes, moviments i estratègies a la Barcelona de mitjan segle XX. A propòsit de l'arquitecte Elies Rogent». A: DD.AA. *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Universitat de Barcelona, p. 28-87.
- (1989). *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920). Estudis sobre les bases culturals i estratègiques del catalanisme*. Sant Cugat del Vallès: Els llibres de la Frontera.
- (1993). «Espacio cultural y cambio político. Los intelectuales catalanes y el catalanismo». *Espacio, Tiempo y Forma*, 6, p. 55-80.
- (1994). «Els intel·lectuals catalans, el catalanisme i la crisi cultural de les darreries del vuit- cents». *Afers*, 19, p. 681-692.
- (coord.) (1999). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic.

- (2001). «La Universitat de Barcelona. De la Restauració de 1837 a la Segona República». A: DD.AA. *21 discursos inaugurals (1836-1931)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 11-45.
- (2004). «La historiografia del positivisme». A: A. BALCELLS (ed.). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 161-156.
- (dir.) (2006). *L'Ateneu i Barcelona. Un segle i mig d'acció cultural*. Barcelona: RBA.
- (2008). «De la restauració vuitcentista a la segona república». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 26-47.
- (coord.) (2009a). *Les identitats a la Catalunya contemporània*. Cabrera de Mar: Galerada.
- (2009b). *La fàbrica de les idees. Política i cultura a la Catalunya del segle XX*. Catarroja; Barcelona: Afers.
- (2013). «La Universitat, la institució i la història. La Universitat de Barcelona entre 1714 i 1837». A: F. SOLDEVILA. *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 11-20.
- (2014). *La nació dels catalans. El difícil procés històric de la nacionalització de Catalunya*. Catarroja; Barcelona: Afers.
- (2017). *La voluntat i la quimera. El noucentisme català, entre la Renaixença i el marxisme*. Barcelona: Pòrtic.
- CASASSAS, J.; FULLOLA, J. M.; GRACIA, F. (coords.) (2008). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CASASSAS, J.; FULLOLA, J. M.; GRACIA, F. (coords.) (2010). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CASASSAS, J.; GHANIME, A. (1999). «Segle XIX. De principi de segle a la decadència dels seixanta. Anys de transició i construcció sectorial». A: J. CASASSAS (coord.). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Proa, p. 31-93.
- CASASSAS, J.; FULLOLA, J. M.; GRACIA, F.; MATEOS, P. (2009). *República, universitat i autonomia. 1931-1939. La República i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CASTELLANOS, J. (1998). *Intel·lectuals, cultura i poder. Entre el Modernisme i el Noucentisme*. Barcelona: La Magrana.
- CASTELLS, V. (ed.) (1993). *Homenatge a Josep Maria Batista i Roca. Textos polítics i pedagògics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- CASTRO, J. M. (1950). *Programa de lengua y literatura españolas*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CATTINI, G. C. (2005). «La represa cultural». A: J. M. SOLÉ; J. VILLARROYA (dirs.). *El franquisme a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, vol. 2, p. 192-219.
- CIRICI, A. (1977). *El temps barrat*. Barcelona: Destino.

- CLARAMUNT, S. (2000). *La gestió d'una institució universitària: el 550 aniversari de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CLARET, J. (2003a). «La repressió franquista a la Universitat de Barcelona. La fi de l'autonomia universitària republicana». *Afers*, 45, p. 319-335.
- (2003b). *La repressió franquista a la Universitat catalana. La Universitat de Barcelona autònoma, de la Segona República al primer franquisme*. Vic: Eumo.
- (2006a). «Cuando las cátedras eran trincheras. La depuración política e ideológica de la universidad española durante el primer franquismo». *Hispania nova*, 6.
- (2006b). *El atroz desmoche. La destrucción de la Universidad española bajo el franquismo, 1936-1945*. Barcelona: Crítica.
- (2010). «El legado de la Universitat de Barcelona autònoma». A: J. L. BARONA (ed.). *El exilio político republicano*. València: Universitat de València, p. 233-248.
- (2011). «La depuració de la universitat catalana». A: A. ZARZOSO; A. MARTÍNEZ (eds.). *Medicina, guerra i exili. Una generació destruïda per la guerra*. Barcelona: Residència d'Investigadors CSIC; Generalitat de Catalunya, p. 49-64.
- COLL, M. (2017). *Al paranimf! La primera revolta estudiantil*. Barcelona: Base.
- COLL-VINENT, S. (2014). «Joan Estelrich, un humanista en temps convulsos (1932-1936)». *Cercles*, 17, p. 77-100.
- COLOMER, J. M. (1978). *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*. Barcelona: Curial.
- (1981a). «La Universitat durant el franquisme». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 49-53.
- (1981b). «Els estudiants de Barcelona al llarg del temps». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 168-176.
- (1984). *Espanyolisme i catalanisme. La idea de nació en el pensament polític català (1939-1979)*. Barcelona: L'Avenç.
- (1987). «La joventut contra el franquisme». A: E. UCELAY (dir.). *La joventut a Catalunya al segle XX*. Barcelona: Diputació de Barcelona, vol. 1, p. 388-409.
- COMAS, A. (2000). *L'Acadèmia de Bones Lletres des de la seva fundació l'any 1700*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.
- COMAS, D. (2001). *Autonomía y reformas en la Universidad de Valencia (1900-1922)*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid; Dykinson.
- (2008). «El proyecto de autonomía universitaria de César Silió (1919-1922)». A: DD.AA. *Ciencia y academia. IX Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. Valencia: Universitat de València, vol. 1, p. 269-292.
- COMAS, J. (ed.) (1976). *In Memoriam Pedro Bosch-Gimpera 1891-1974*. Mèxic: UNAM.
- CONGOST, R. FERRER, LL. (eds.) (2004). *Doctor Emili Giralt i Raventós. Estudis d'història agrària*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

- CONTRERAS, J. (2016). «El “primer” Joan Frigolé, antropòleg novell i pioner». A: C. DEL MÁRMOL i altres (eds.). *Compromisos etnográficos. Un homenaje a Joan Frigolé*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 13-28.
- CORBETO, A. (2011). «Eduard Ripoll i Perelló, 1923-2006». A: M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.). *La nissaga catalana del món clàssic*. Barcelona: Auriga, p. 473-474.
- COROMINAS, J.; VICENS, J. A. (2006). *Xavier Zubiri. La soledad sonora*. Madrid: Taurus.
- COROMINES, P. (1935). «La lluita per la Universitat». A: DD.AA. *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprempta Altés, p. 129-154.
- CORONAS, S. M. (2002). «El “grupo de Oviedo” o la fuerza del ideal». A: DD.AA. *El grupo de Oviedo. Discursos de apertura de curso (1862-1903)*. Oviedo: Universidad de Oviedo, vol. 1, p. 7-64.
- CORTADA, C. (2009). «L'ensenyament a la Universitat Lliure de Girona (1870-1874)». *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 13, p. 305-316.
- CORTADELLA, J. (1991). «La formación académica de Bosch Gimpera: de la filología griega a la protohistoria peninsular». A: J. ARCE; R. OLMOS (eds.). *Historiografía de la Arqueología y de la Historia Antigua en España (siglos XVIII-XX)*. Madrid: Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales, p. 161-166.
- (2003). «Notas sobre el franquismo y la historia antigua en Cataluña». A: F. WULFF; M. ÁLVAREZ (eds.). *Antigüedad y franquismo (1936-1975)*. Màlaga: Universidad de Màlaga, p. 241-261.
- COSTA, O.; GIRAO, A.; IZQUIERDO, S. (1999). «Sota el signe del conflicte i la massificació (1914-1939)». A: J. CASASSAS (coord.). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Proa, p. 233-323.
- CRUZ, J. I. (1998). «Los profesores de las secciones de Pedagogía y el exilio republicano de 1939». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Ibeoramérica)*. Múrcia: Universidad de Murcia, p. 507-514.
- CUESTA, P. (1977). *Trasllat de la Universitat de Cervera a Barcelona*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- CULELLA, P.; FARRÀS, A. (2001). *L'oasi català. Un recorregut per les bones famílies de Barcelona*. Barcelona: Planeta.
- DAURELLA, J. (1896). *Discurso inaugural leído en la solemne apertura del curso académico de 1896 á 1897 ante el claustro de la Universidad de Barcelona por el Doctor D. José Daurella y Rull, catedrático de la Facultad de Filosofía y Letras*. Barcelona: Establecimiento Tipográfico de Jaime Jepús y Roviralta.
- DD.AA. (1935). *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprempta Altés.
- DD.AA. (1959). *La idea de universidad en Alemania*. Buenos Aires: Sudamericana.
- DD.AA. (1981). *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç.
- DD.AA. (1977). *En el centenario de la Institución Libre de Enseñanza*. Madrid: Tecnos.

- DD.AA. (1983). *Commemoració del 50è aniversari de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Universitat Autònoma de Barcelona; Universitat Politècnica de Catalunya.
- DD.AA. (1990a). *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- DD.AA. (1990b). *La historiografia catalana. Balanç i perspectives*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- DD.AA. (1991). *Cuestiones histórico-educativas. España, siglos XVIII-XX*. València: Universitat de València.
- DD.AA. (1998). *Profesor Nazario González. Una historia abierta*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Universitat Autònoma de Barcelona.
- DD.AA. (1999). *Professor Vilà Valentí. El seu mestratge en la Geografia universitària*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- DD.AA. (2002). *21 discursos inaugurals. Recull de discursos pronunciats en els actes d'inauguració del curs de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- DD.AA. (2003). *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- DD.AA. (2005). *Doctor Alexandre Sanvisens Marfull. Pedagog i pensador*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- DD.AA. (2008a). *Un passeig pel campus. Reflexions sobre la societat i el coneixement de personalitats científiques universitàries*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- DD.AA. (2008b). *Ciencia y academia. IX Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. València: Universitat de València.
- DD.AA. (2008c). *Profesora Mercedes Vilanova: a contracorriente*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- DD.AA. (2010a). *Doctes, doctores i catedràtiques. Cent anys d'accés lliure de la dona a la universitat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DD.AA. (2010b). *Facultades y grados. X Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. València: Universitat de València.
- DELGADO, B. (1990). «La II assemblea universitària de Barcelona (1905)». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 683-692.
- (coord.) (1993-1994). *Historia de la educación en España y América*. Madrid: Ediciones SM; Morata.
- (1996). «Joaquim Xirau i el institucionisme». A: C. VILANOU (coord.). *Joaquim Xirau, filòsof i pedagog*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 35-44.
- (1997). «La Generación del 98 y la educación española». *Revista de educación*, núm. extraordinari, p. 11-31.

- (1998). «El pensamiento pedagógico en España: del 98 a la II República». *Revista Española de Pedagogía*, 210, p. 285-297.
- (2000a). «La Generación del 98 y la Universidad española». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (ed.). *Las universidades hispánicas: de la monarquía de los austrias al centralismo liberal*. Salamanca: Universidad de Salamanca; Junta de Castilla y León, vol. 2, p. 193-156.
- (2000b). *La Institución Libre de Enseñanza en Catalunya*. Barcelona: Ariel.
- DELGADO, B.; RODRÍGUEZ, M. Ll. (1989). *Homenaje al profesor Alexandre Sanvisens*. Barcelona: Universitat de Barcelona; PPU.
- DELGADO, J. (2005). *Los grises. Víctimas y verdugos del franquismo*. Madrid: Temas de Hoy.
- DELGADO, L. (2003). «Las relaciones culturales entre España y Estados Unidos, de la Guerra Mundial a los Pactos de 1953». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 25, p. 35-59.
- DEULOFEU, J. (1932a). *A propòsit de la catalanització de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Clarasó.
- (1932b). *La Universidad de Barcelona y el Estatuto de Cataluña*. Barcelona: Clarasó.
- (1932c). *La verdad acerca de la Universidad Autónoma de Barcelona*. Barcelona: Llibreria Castells.
- DÍAZ, E. (1944). *Discurso inaugural del año académico 1944-1945. Misión social de la universidad*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- DÍAZ, E. (1992). *Pensamiento español en la era de Franco (1939-1975)*. Madrid: Tecnos.
- DÍAZ, O. (2007). «Las revistas culturales en la España de la posguerra (1939-1951): una aproximación». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 10 p. 201-224.
- DÍAZ-ANDREU, M. (1997). «Prehistoria y franquismo». A: G. MORAY; M. DÍAZ-ANDREU (eds.). *La cristalización del pasado. Génesis y desarrollo del marco institucional de la arqueología en España*. Málaga: Universidad de Málaga, p. 547-552.
- (2009). «Martín Almagro Basch». A: M. DÍAZ-ANDREU; G. MORA; J. CORTADELLA (coords.). *Diccionario histórico de la arqueología en España. Siglos XV-XX*. Madrid: Marcial Pons, p. 73-75.
- DÍAZ-PLAJA, A.; JIMÉNEZ, M. (2015). «“L’altre” creuer universitari. L’expedició a Amèrica del 1934». *L’Avenç*, 409, p. 22-28.
- DÍAZ-PLAJA, A.; ROCA-SASTRE, E.; VELA, L. (eds.) (2007). *Bibliografía del Dr. Guillem Díaz-Plaja*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.
- DÍAZ-PLAJA, G. (1966). *Memorias de una generación destruida*. Barcelona: Delos Aymà.
- DOMÈNECH, S. (1998). *L’Institut Escola de la Generalitat i el doctor Josep Estalella*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- (2009). *Els alumnes de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- DOMÍNGUEZ, E. (1987). *La Universidad de Extremadura: sus antecedentes históricos en el siglo XIX*. Cáceres: Universidad de Extremadura.

- DONADIU, D. (1886). *Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1886 á 1887 leyó ante el claustro de la Universidad de Barcelona el Doctor D. Delfin Donadiu y Puignau*. Barcelona: Impr. de Jaime Jepús.
- DUGAST, J. (2003). *La vida cultural en Europa entre los siglos XIX y XX*. Barcelona: Paidós.
- DUPLÁA, C. (1987). «Noucentisme i universitat catalana». *L'Avenç*, 110, p. 34-35.
- (1990). «Les aspiracions universitàries dels noucentistes». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 693-698.
- DURÁN, LL. (1987). *Pàtria i escola. L'associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Catarroja: Afers.
- ESCARTÍN, E. (1990). «Notes sobre la provisió de càtedres cap al 1700 a la Universitat de Barcelona». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 705-716.
- ESPAR, J. (1994). *Amb C de Catalunya. Memòries 1936-1963*. Barcelona: Edicions 62.
- ESPINET, F. (2004). «Les biblioteques a Catalunya, 1888-1939. L'obra de la Mancomunitat i de la Generalitat». A: DD.AA. *Josep Fontana. Història i projecte nacional. Reconeixement a una trajectòria*. Barcelona: Crítica, vol. 2, p. 1482-1492.
- ESPUNY, F. (2010). *El moviment estudiantil a Barcelona (1965-1975)*. La Garriga: Malhivern.
- ESTAPÉ, F. (2000). *De tots colors. Memòries*. Barcelona: Edicions 62.
- (2006). *Deu grans catalans. Un homenatge personal a deu figures històriques*. Barcelona: La Magrana.
- ESTELRICH, J. (1935). «El problema cultural de Catalunya i la seva situació jurídica». A: DD.AA. *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprempta Altés, p. 61-90.
- ESTIVILL, A. (1992). *L'Escola de Bibliotecàries, 1915-1939*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- (2010). «La Facultat de Biblioteconomia i Documentació. Un recorregut pels seus antecedents des de l'antiga Escola Superior de Bibliotecàries de la Mancomunitat de Catalunya». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 44-45.
- (2016). *Qui era qui a l'Escola de Bibliotecàries. Notes biogràfiques del professorat (1915-1972)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- ESTRADA, C. (2001). «La depuració franquista de l'historiador Agustí Duran i Sanpere (1939-1940)». A: DD.AA. *Actes de les Jornades sobre la fi de la Guerra Civil*. Olot: Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca, p. 409-424.
- ETAYO, J.; GALINDO, F.; PORTELA, F. (2002). *Universidad Complutense de Madrid. De la Edad Media al III Milenio*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- FABRA, P. (1935). «L'obra de la Universitat autònoma». A: DD.AA.: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprempta Altés, p. 129-152.

- FACULTAD DE FILOSOFÍA Y LETRAS (1922). *Planes de estudios y bases para la organización del doctorado*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- FAUBELL, V. (1996). «Universidades pontificias». A: B. BARTOLOMÉ. *Historia de la acción educativa de la Iglesia en España*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, vol. 2, p. 492-511.
- FERNÁNDEZ, A. (2005). *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- FERNÁNDEZ, P. (1997). «La identidad de la Facultad de Filosofía y Letras». *La balsa de la Medusa*, 44, p. 89-108.
- FERNÁNDEZ-BUEY, F. (1977a). «Nota introductoria». *Materiales*, 1, p. 1-6.
- (1977b). «El movimiento universitario bajo el franquismo». *Materiales*, 2, p. 51-70.
- (1991). «Estudiantes y profesores universitarios contra Franco. De los sindicatos democráticos estudiantiles al movimiento de profesores no numerarios (1966-1975)». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 469-496.
- (2006). «Memoria personal de la fundación del SDEUB (1965-1966)». *Hispania Nova*, 6.
- (2009). *Por una universidad democrática. Escritos sobre la universidad y los movimientos universitarios (1965-2009)*. Barcelona: El viejo topo.
- FERNÁNDEZ-MONTESINOS, A. (2009). «Los primeros pasos del movimiento estudiantil». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 12, p. 13-31.
- FERRER, J.; PUJADAS, J. (2006). «Joan Coromines i el VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica de Barcelona». *Revista de Catalunya*, 220, p. 53-71.
- FLECHA, C. (1996). *Las primeras universitarias en España, 1872-1910*. Madrid: Narcea.
- FOLCH, A. (1970). *La Universitat de Cervera*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- FOLCH, Ll. (1984). «El Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona (1930-1938)». A: *Cinquantenari dels estudis de pedagogia*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 7-14.
- (1996). «El Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona (1930-1938)». A: C. VILANOVA (coord.). *Joaquim Xirau, filòsof i pedagog*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 57-62.
- FONS, C. (2016). *La Caputxinada. Frares compromesos amb el país i la llibertat*. Barcelona: Mediterrània.
- FONT, P. (1959). *Recuerdos, pensamientos y esperanzas*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- FONTANA, J. (ed.) (2000). *España bajo el franquismo*. Barcelona: Crítica.
- FONTQUERINI, E.; RIBALTA, M. (1982). *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil. El CENU*. Barcelona: Barcanova.
- FORCADELL, C. (1983). «La Universidad de Zaragoza en la época isabelina (1845-1868)». A: DD.AA. *Historia de la Universidad de Zaragoza*. Madrid: Editorial Nacional, p. 261-287.
- FORCADELL, C.; PEIRÓ, I.; YUSTA, M. (eds.) (2015). *El pasado en construcción. Revisionismos históricos en la historiografía contemporánea*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.

- FORT, A. (1995). «La revista Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad, 1960-1980». *Barcelona quaderns d'història*, 1, p. 33-45.
- FRADERA, J. M. (1996). *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*. Vic: Eumo.
- FRANQUESA, M. (2013). *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FREIXA, E. (1983). «Quinze mesos de Patronat (juliol del 33 a octubre del 34)». A: DD.AA. *Commemoració del 50è aniversari de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Universitat Autònoma de Barcelona; Universitat Politècnica de Catalunya, p. 19-37.
- FREIXA, M. (2009). «Los estudios de Historia del Arte en la Universidad de Barcelona». A: J. M. GONZÁLEZ; M. J. MEJÍAS (eds.). *Estudios de Historia del Arte. Centenario del Laboratorio de Arte (1907-2007)*. Sevilla: Universidad de Sevilla, vol. 1, p. 79-88.
- (2010). «L'ensenyament de les Belles Arts i de la Història de l'Art». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 34-43.
- FULCARÀ, M. D. (2011). *La Residència d'Estudiants de Catalunya (1921-1939)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- FULLOLA, J. M. (2004). «L'Escola Catalana d'Arqueologia». A: A. BALCELLS (ed.). *Historia de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 229-247.
- FULLOLA, J. M.; GRACIA, F. (2010). «Salvador Espriu i la Universitat de Barcelona. D'arqueòleg frustrat a Doctor honoris causa». *Indesinenter*, 5, p. 47-77.
- FULLOLA, M. (2014). *Breu historia de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- FURIÓ, A. (2004). «La historiografia catalana sota el franquisme». A: A. BALCELLS (ed.). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 205-228.
- GABANCHO, P. (2005). *La Postguerra cultural a Barcelona (1939-1959)*. *Converses*. Barcelona: Meteora.
- GABRIEL, P. (dir.) (1994-1999). *Història de la cultura catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- GABUCIO, F. i altres (1994). «El desarrollo de la enseñanza (1969-1993): planes de estudio, profesorado y alumnado». *Anuario de Psicología*, 63, p. 109-166.
- GACETA DE MADRID (1900). *Guía oficial de España. 1900*. Madrid: Viuda de M. Minuesa de los Ríos.
- GACETA DE MADRID (1902). *Guía oficial de España. 1902*. Madrid: Sucesora de M. Minuesa de los Ríos.
- GACETA DE MADRID (1903). *Guía oficial de España. 1903*. Madrid: Sucesora de M. Minuesa de los Ríos.
- GACETA DE MADRID (1904). *Guía oficial de España. 1904*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Hijos de J. A. García.

- GACETA DE MADRID (1905). *Guía oficial de España. 1905*. Madrid: Gaceta de Madrid.
- GACETA DE MADRID (1906). *Guía oficial de España. 1906*. Madrid: Gaceta de Madrid.
- GACETA DE MADRID (1907). *Guía oficial de España. 1907*. Madrid: Gaceta de Madrid.
- GACETA DE MADRID (1908). *Guía oficial de España. 1908*. Madrid: Gaceta de Madrid.
- GACETA DE MADRID (1909). *Guía oficial de España. 1909*. Madrid: Gaceta de Madrid.
- GACETA DE MADRID (1911). *Guía oficial de España. 1911*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1912). *Guía oficial de España. 1912*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1913). *Guía oficial de España. 1913*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1914). *Guía oficial de España. 1914*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1915). *Guía oficial de España. 1915*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1916). *Guía oficial de España. 1916*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1917). *Guía oficial de España. 1917*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1918). *Guía oficial de España. 1918*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1919). *Guía oficial de España. 1919*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1920). *Guía oficial de España. 1920*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1921). *Guía oficial de España. 1921*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1922). *Guía oficial de España. 1922*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1923). *Guía oficial de España. 1923*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1924). *Guía oficial de España. 1924*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1925). *Guía oficial de España. 1925*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1926). *Guía oficial de España. 1926*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1927). *Guía oficial de España. 1927*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1928). *Guía oficial de España. 1928*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1929). *Guía oficial de España. 1929*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1930). *Guía oficial de España. 1930*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1931). *Guía oficial de España. 1931*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1932). *Guía oficial de España. 1932*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1933). *Guía oficial de España. 1933*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GACETA DE MADRID (1934). *Guía oficial de España. 1934*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.

- GACETA DE MADRID (1935). *Guía oficial de España. 1935*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- GALÍ, A. (1980). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936*. Vol. 9: *Ensenyament universitari*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí.
- GALINDO, A. (2005). «Vivencias y datos para la reflexión: centenario de los estudios de Pedagogía en la universidad». A: J. RUIZ; G. VÁZQUEZ (coords.). *Pedagogía y educación en el siglo XXI*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, p. 15-36.
- GALLOFRÉ, M. J. (1997). «El projecte espanyolitzador i la nova cultura pública». A: B. DE RIQUER (dir.). *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. 10, p. 196-215.
- GARCÍA, A. i altres (2008). *Cent anys de la Junta de Museus de Catalunya, 1907-2007*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GARCÍA, J. A.; MASERA, I. (1998). «Algunas reflexiones en torno al proceso de depuración del profesorado universitario tras la Guerra Civil». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 515-521.
- GARCÍA, R. (1998). «Jaume Vicens Vives: vida, obra y pensamiento». *Revista de historia Jerónimo Zurita*, 73, p. 283-310.
- GARCÍA ALIX, A. (1900). *Disposiciones dictadas para la reorganización de la enseñanza*. Madrid: Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes.
- GARCÍA-BORRÓN, J. C. (2004). *España siglo XX. Recuerdos de un observador atento*. Barcelona: Serbal.
- GARRABOU, R. (1982). *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya (1850-inicis del segle XX)*. Barcelona: L'Avenç; Col·legi d'Enginyers Industrials.
- GARRIGA, R. M. (1871). *Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1871 á 1872 leyó ante el claustro de la Universidad de Barcelona el Dr. D. Ramon Manuel Garriga*. Barcelona: Establ. Tip. de los Sucesores de N. Ramirez y Cía.
- (1900). *Semblanzas literarias*. Barcelona.
- GASSOL, O. (2011). *De la utopia mediterrània a la realitat provincial. El projecte cultural de la Diputació de Barcelona durant el primer franquisme*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer.
- GATELL, C.; SOLER, G. (2008). *Martí de Riquer. Viure la literatura*. Barcelona: La Magrana.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1935). *Institut-Escola*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- GERBOD, P. (1965). *La condition universitaire en France au XIXe siecle*. París: Presses Universitaires de France.
- GIL, E. (ed.) (1993). *La Universidad Pontificia Comillas. Cien años de historia, 1892-1992*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas de Madrid.
- GIL, L. T. (2005). *El Partido Agrario Español (1934-1936): una alternativa conservadora y republicana*. Tesis doctoral. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- GIL-ROBLES, J. M. (1971). *Discursos parlamentarios*. Madrid: Taurus.

- GIMÉNEZ, E. (coord.) (1997). *Expulsión y exilio de los jesuitas españoles*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- (2007). «Jesuitas». A: J. CANAL (ed.). *Exilios. Los éxodos políticos en la historia de España, siglos XV-XX*. Madrid: Sílex, p. 113-136.
- GIMÉNEZ, M. C.; VIADER, M. (2010). «Els ensenyaments de Psicologia». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 190-199.
- GINEBRA, J. (1988). *Antoni de Bofarull i la Renaixença*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- GINER, S. (2005). «Universitat, moviment estudiantil i poder polític a l'Estat espanyol, 1939-1975». A: G. LUSA; A. ROCA (eds.). *Fem memòria per fer futur. La Universitat sota el franquisme*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya, p. 27-67.
- GINER DE LOS RÍOS, F. (1916). *La Universidad española*. A: *Obras completas*. Madrid: Clásica española, vol. 2.
- GIRALT, E.; BALCELLS, A.; TERMES, J. (1967). *Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes*. Barcelona: Lavínia.
- GÓMEZ BRAVO, G. (2006). «Del expediente de depuración y otras responsabilidades». A: L. E. OTERO (dir.). *La destrucción de la ciencia en España. Depuración universitaria en el franquismo*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, p. 149-176.
- GÓMEZ OYARZÚN, G. (1998). *La universidad a través del tiempo*. Mèxic: Universidad Iberoamericana.
- GÓMEZ, M. (2008). «El Movimiento Estudiantil español durante el Franquismo (1965-1975)». *Revista Crítica de Ciencias Sociales*, 81, p. 93-110.
- GÓMEZ, M. N. (1997). «La universidad española del 98 al 23: pensamiento, legislación, prensa». *Revista de educación*, núm. extraordinari, p. 115-133.
- GONZÁLEZ, E. (2009). *Rebelión en las aulas. Movilización y protesta estudiantil en la España contemporánea, 1865-2008*. Madrid: Alianza.
- (2013). «La politización de la vida universitaria madrileña durante los años veinte y treinta». A: E. GONZÁLEZ; A. RIBAGORDA (eds.). *La Universidad Central durante la Segunda República. Las Ciencias Humanas y Sociales y la vida universitaria (1931-1939)*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid, p. 271-300.
- GONZÁLEZ, N. (1970). «El problema universitario español en su contexto histórico». A: DD.AA. *Problemas de la juventud en el mundo actual*. Madrid: Centro de Estudios Sociales del Valle de los Caídos, p. 93-135.
- GONZÁLEZ, N. i altres (1971). *Contribución a la enseñanza de la historia contemporánea en la universidad. Cuestiones pedagógicas, programas, bibliografía*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- GONZÁLEZ, S. (2015a). «Historia de la Universidad en España durante el franquismo: análisis bibliográfico». *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 26, p. 187-212.

- (2015b). «La Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Salamanca durante los años cincuenta y sesenta: cambios y continuidades en los planes de estudio». *Cuaderno del Instituto Antonio de Nebrija*, 18-2, p. 152-187.
- GONZÁLEZ, E.; PÉREZ, M. L. (coords.) (2001). *Colegios y universidades. Del antiguo régimen al liberalismo*. Mèxic: CESU.
- (2005-2006). *Permanencia y cambio. Universidades hispánicas, 1551-2001*. Mèxic: CESU.
- GONZÁLEZ, E.; RIBAGORDA, A. (eds.). *La Universidad Central durante la Segunda República. Las Ciencias Humanas y Sociales y la vida universitaria (1931-1939)*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, J. (2010). «La Pedagogia a la Universitat de Barcelona». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 182-189.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, J. i altres (2002). *Tradició i renovació pedagògica, 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, J.; MARQUÉS, S. (1996). *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme: 1939-1945*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2012). «Jordi Monés: educación, historia y compromiso social». *Historia de la educación*, 31, p. 359-369.
- GOTSSENS, J.; VILANOU, C. (curs.) (1995). *Joaquim Xirau i Palau. En el centenari del fundador de la Facultat de Pedagogia (1895-1946)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- GRACIA, F. (2003a). «La depuración del personal del Museo Arqueológico de Barcelona y del Servicio de Investigaciones Arqueológicas después de la Guerra Civil (1939-1941)». *Pyrenae*, 33-34, p. 303-343.
- (2003b). «Pere Bosch Gimpera i la formació de l'Escola de Barcelona (1917-1939)». A: J. BARBERÀ; J. GARCÍA (coords.). *L'arqueologia a Catalunya durant la República i el franquisme (1931-1975)*. Mataró: Museu de Mataró, p. 31-92.
- (2004a). «Bosch Gimpera, rector de l'Autònoma (1933-1939). (1) Els fets d'octubre i la supressió de l'autonomia». *L'Avenç*, 287, p. 13-20.
- (2004b). «Bosch Gimpera, rector de l'Autònoma (1933-1939). (2) La Guerra Civil i la desfeta d'un somni». *L'Avenç*, 288, p. 13-20.
- (2009a). *La arqueología durante el primer franquismo (1939-1956)*. Barcelona: Bellaterra.
- (2009b). «Pere de Palol i Salellas». A: M. DÍAZ-ANDREU; G. MORA; J. CORTADELLA (coords.). *Diccionario histórico de la arqueología en España. Siglos XV-XX*. Madrid: Marcial Pons, p. 504-505.
- (2011a). «Martín Almagro Basch, 1911-1984». A: M. TUDELA; P. IZQUIERDO (curs.). *La nissaga catalana del món clàssic*. Barcelona: Auriga, p. 388-391.
- (2011b). *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*. Madrid: Marcial Pons.

- (2011c). «Pere Bosch Gimpera. Deconstruyendo un mito para establecerlo de nuevo». *Cerces*, 14, p. 173-200.
- (2012). *Arqueologia i política. La gestió de Martín Almagro Basch al capdavant del Museu Arqueològic Provincial de Barcelona (1939-1962)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (2013). «Joan Maluquer de Motes, gestor universitari. El Plan Maluquer y la renovación de los estudios de Filosofía y Letras en la Universidad de Barcelona». *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 23, p. 323-341.
- (2015). *Pensar la Universitat. Escrits de Pere Bosch Gimpera*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- GRACIA, F.; CORTADELLA, J. (2003a). «La institucionalización de la arqueología en Cataluña, el Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans». A: M. B. DEAMOS; J. BELTRÁN (eds.). *Las instituciones en el origen y desarrollo de la arqueología en España*. Sevilla: Universidad de Sevilla, p. 257-322.
- GRACIA, F.; FULLOLA, J. M. (2006). *El sueño de una generación. El crucero universitario por el Mediterráneo de 1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (2008a). «De l'esperança a la desfeta». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 50-99.
- (2008b). «La nit!». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 102-149.
- GRACIA, F.; FULLOLA, J. M.; VILANOVA, F. (2002). *58 anys i 7 dies. Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot (1919-1974)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- GRACIA, J. (1996). *Estado y cultura. El despertar de la conciencia crítica bajo el franquismo (1940-1962)*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- (2013). «La estética social, Falange y el SEU». *Cuadernos hispanoamericanos*, 561, p. 75-96.
- GRACIA, J.; RUIZ, M. A. (2001). *La España de Franco (1939-1975). Cultura y vida cotidiana*. Madrid: Síntesis.
- GRAU, J. (1996). «La Mancomunitat de Catalunya i la qüestió universitària (1914-1923)». *El contemporani*, 8, p. 19-24.
- GRAU, R. (1995). «La historiografia de Barcelona abans de la institucionalització». *Barcelona quaderns d'història*, 1, p. 11-23.
- GRAU, R.; LÓPEZ, M. (1981). «L'escola historiogràfica». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 148-154.
- GUANSÉ, D. (1966). *Abans d'ara (retrats literaris)*. Barcelona: Proa.
- GUBERN, R. (1981). «Recordant el doctor Vicens sine ira et studio». A: L. HARANA (coord.). *Jau-me Vicens Vives, mestre d'historiadors*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 61-74.

- GUEREÑA, J. L. (1990). «Les écoles d'adultes en Espagne (1838-1873)». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 12, p. 11-44.
- (1998a). «El primer escalafón de catedráticos de universidades (1847) y la creación del cuerpo de catedráticos de universidades en España». A: S. ALBIÑANA; M. PESET; P. RUIZ (eds.). *Doctores y escolares. II Congreso Internacional de Historia de las Universidades Hispánicas*. València: Universitat de València, vol. 1, p. 231-250.
- (1998b). «Los escalafones de antigüedad de los catedráticos de universidad». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Ibeoramérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 532-537.
- (2000). «Aproximación sociológica al cuerpo de los catedráticos de universidad a finales del siglo XIX». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (ed.). *Las universidades hispánicas: de la monarquía de los austrias al centralismo liberal*. Salamanca: Universidad de Salamanca; Junta de Castilla y León, vol. 2, p. 169-182.
- (2010). «La universidad: vida universitaria». A: J. L. GUEREÑA; J. RUIZ; A. TIANA (eds.). *Nuevas miradas historiográficas sobre la educación en la España de los siglos XIX y XX*. Madrid: Ministerio de Educación, p. 161-181.
- (2011). «La referencia europea en la educación española (1875-1914)». A: J. L. HERNÁNDEZ (ed.). *Francia en la educación de la España contemporánea (1808-2008)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 161-183.
- (2012). «Los actores de la vida universitaria en la España de los siglos XIX y XX. Una revisión historiográfica (1981-2009)». *Cahiers de civilisation espagnole contemporaine*, 8.
- (2015). «El estudio del profesorado universitario en la historia contemporánea». *Historia y Memoria de la Educación*, 1, p. 395-417.
- GUEREÑA, J. L.; FELL, E. M.; AYMES, J. R. (eds.) (1991). *L'Université en Espagne et en Amérique Latine du Moyen Âge à nos jours*. Tours: Université de Tours.
- GUEREÑA, J. L.; RUIZ, J.; TIANA, A. (eds.) (2010). *Nuevas miradas historiográficas sobre la educación en la España de los siglos XIX y XX*. Madrid: Ministerio de Educación.
- GUTIÉRREZ, I. (1989). «El nacimiento de la Sección de Pedagogía de la Universidad de Madrid». A: A. MOLERO; M. DEL POZO (eds.). *Escuela de Estudios Superiores de Magisterio (1909-1932)*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares, p. 167-198.
- GUTIÉRREZ, M. (coord.) (1999). *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic espanyol*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- HARANA, L. (coord.) (2010). *Jaume Vicens Vives, mestre d'historiadors*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- HAUF, A. (2006). «L'“homenot” Martí de Riquer savi cavaller de les nostres lletres». *Estudis Romànics*, 28, p. 351-361.
- HERAS, P.; VILANOU, C. (eds.) (2000). *Pedagogia del segle XX en femení*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

- HEREU, P. (1987). «La teoria d'arquitectura d'Elies Rogent». *L'Avenç*, 110, p. 28-33.
- HERNÁNDEZ, E. (1985). «La Universidad Central». A: J. L. PESET i altres. *Pasado, presente y futuro de la universidad española*. Madrid: Fundación Juan March, p. 31-50.
- (1990). «Universidad y oposición al franquismo. Reflexiones en torno a los sucesos de 1956 en Madrid». A: J. TUSELL; A. ALTED; A. MATEOS (eds.). *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de investigación*. Madrid: UNED, vol. 2, p. 185-190.
- (1991a). «Cambios y resistencias al cambio en la universidad española (1875-1931)». A: J. L. GARCÍA DELGADO (ed.). *España entre dos siglos (1875-1931). Continuidad y cambio*. Madrid: Siglo XXI, p. 2-23.
- (1991b). «Universidad y política en la España del siglo XIX: Madrid (1875-1898)». A: J. L. GUEREÑA; E. M. FELL; J. R. AYMES (eds.). *L'Université en Espagne et en Amérique Latine du Moyen Âge à nos jours*. Tours: Université de Tours, vol. 2, p. 165-178.
- (1991c). «Reformas desde el sistema y protagonismo estudiantil: la Universidad de Madrid en los años 50». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico
- (1995). «Dos modelos de universidad y una sola trayectoria histórica: el traslado de la Universidad de Alcalá de Henares a Madrid (1823-1837)». A: DD.AA. *La Universidad Complutense y las Artes*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, p. 279-292.
- (2002). «La dictadura franquista y la Universidad, 1951-1975 (con especial atención al caso de Madrid)». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 5, p. 127-156.
- (2008). «La Universidad de Madrid en el primer tercio del siglo XX» A: L. VEGA (coord.). *Moderantismo y educación. Estudios en torno a la Ley Moyano*. Zamora: Instituto de Estudios Zamoranos, p. 83-108.
- HERNÁNDEZ, E.; RUIZ, M. A.; BALDÓ, M. (2007). *Estudiantes contra Franco (1939-1975). Oposición política y movilización juvenil*. Madrid: La Esfera de los Libros.
- HERNÁNDEZ, J. M. (1995). «El debate sobre la universidad en torno a la Ley Moyano (1857)» A: S. LÓPEZ-RÍOS; J. A. GONZÁLEZ (coords.). *La Facultad de Filosofía y Letras de Madrid en la Segunda República. Arquitectura y Universidad durante los años 30*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales; Ayuntamiento de Madrid; Ediciones de Arquitectura, p. 42-57.
- (1997). «La Universidad en España, del Antiguo Régimen a la Ley de Reforma Universitaria (1983). Hitos y cuestiones destacadas». *Aula*, 9, p. 19-44.
- (2000). «Espacios y tiempos en la Universidad de la España del XIX (1845-1898)». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (ed.). *Las universidades hispánicas: de la monarquía de los austrias al centralismo liberal*. Salamanca: Universidad de Salamanca; Junta de Castilla y León, vol. 2, p. 217-234.

- (2002a). «Del Decreto Pidal al primer rectorado de Unamuno, 1845-1900». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (coord.). *Historia de la Universidad de Salamanca*. Salamanca: Universidad de Salamanca, vol. 1, p. 239-262.
- (2002b). «Entre las resistencias al cambio y la Universidad deseada, 1900-1936». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (coord.). *Historia de la Universidad de Salamanca*. Salamanca: Universidad de Salamanca, vol. 1, p. 283-312.
- (2005). «Villalobos, Ministro de Instrucción Pública». A: R. ROBLEDO (coord.). *Sueños de concordia. Filiberto Villalobos y su tiempo histórico, 1900-1955*. Salamanca: Caja Duero, p. 363-390.
- (2010). «La universidad: aspectos institucionales». A: J. L. GUEREÑA; J. RUIZ; A. TIANA (eds.). *Nuevas miradas historiográficas sobre la educación en la España de los siglos XIX y XX*. Madrid: Ministerio de Educación, p. 145-158.
- (2011a). «Francia en la universidad de la España contemporánea». A: J. L. HERNÁNDEZ (ed.). *Francia en la educación de la España contemporánea (1808-2008)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 323-344.
- (ed.) (2011b). *Francia en la educación de la España contemporánea (1808-2008)*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- HESS, G. (1968). *La universidad alemana 1930-1970*. Darmstadt: Inter Nationes Bad Godesberg.
- HOYOS, J. DE (2012). «El catalanismo político exiliado: el legado republicano a través de Pere Bosch Gimpera en tierras de Moctezuma». A: R. ARNABAT; A. GAVALDÀ (eds.). *Projectes nacionals, identitats i relacions Catalunya-Espanya. Homenatge al doctor Pere Anguera*. Catarroja: Afers, vol. 2, p. 413-425.
- HUGUET, M. (2010). «Las publicaciones universitarias de Madrid y el primer franquismo». *Investigaciones históricas*, 30, p. 169-188.
- HURTADO, V.; SEGURA, A.; VILLARROYA, J. (2010). *Atles de la Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: DAU; Universitat de Barcelona.
- IBÁÑEZ, J. (1941). *Discurso pronunciado en el acto inaugural del curso académico 1941-1942, en la Universidad de Barcelona: Un Año de política docente*. Madrid: Tip. Samarán.
- (1943). *Defensa y glosa de la Ley Universitaria*. Madrid: Tip. Samarán.
- IGLÉSIES, J. (1969). *L'obra cultural de la Junta de Comerç*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1997). *Directori dels membres, 1907-2002*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y ESTADÍSTICO (1930). *Anuario Estadístico de España. Año XV. 1929*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y ESTADÍSTICO (1932). *Anuario Estadístico de España. Año XVI. 1930*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y ESTADÍSTICO (1933). *Anuario Estadístico de España. Año XVII. 1931*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.

- INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y ESTADÍSTICO (1934). *Anuario Estadístico de España. Año XVIII. 1932-1933*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y ESTADÍSTICO (1935). *Anuario Estadístico de España. Año XIX. 1934*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1912). *Anuario Estadístico de España. Año I. 1912*. Madrid: Instituto Geográfico y Estadístico.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1916). *Anuario Estadístico de España. Año II. 1915*. Madrid: Imprenta de los sobrinos de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1917). *Anuario Estadístico de España. Año III. 1916*. Madrid: Imprenta de los sobrinos de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1918). *Anuario Estadístico de España. Año IV. 1917*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1920). *Anuario Estadístico de España. Año V. 1918*. Madrid: Imprenta de los sobrinos de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1921). *Anuario Estadístico de España. Año VI. 1919*. Madrid: Imprenta de los sobrinos de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1922). *Anuario Estadístico de España. Año VII. 1920*. Madrid: Imprenta de los sobrinos de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1945). *Anuario Estadístico de España. Año XXI. 1944-1945*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1947). *Anuario Estadístico de España. Año XXII. 1946-1947*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1948). *Anuario Estadístico de España. Año XXIII. 1948*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1949). *Anuario Estadístico de España. Año XXIV. 1949*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1950). *Anuario Estadístico de España. Año XXV. 1950*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1951a). *Anuario Estadístico de España. Año XXVI. 1951*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1951b). *Principales actividades de la vida española en la primera mitad del siglo XX*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1952). *Anuario Estadístico de España. Año XXVII. 1952*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1953). *Anuario Estadístico de España. Año XXVIII. 1953*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1954). *Anuario Estadístico de España. Año XXIX. 1954*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1955). *Anuario Estadístico de España. Año XXX.* 1955. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1956). *Anuario Estadístico de España. Año XXXI.* 1956. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1957). *Anuario Estadístico de España. Año XXXII.* 1957. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1958). *Anuario Estadístico de España. Año XXXIII.* 1958. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1959). *Anuario Estadístico de España. Año XXXIV.* 1959. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1960). *Anuario Estadístico de España. Año XXXV.* 1960. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1961). *Anuario Estadístico de España. Año XXXVI.* 1961. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1962). *Anuario Estadístico de España. Año XXXVII.* 1962. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1963). *Anuario Estadístico de España. Año XXXVIII.* 1963. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1964). *Anuario Estadístico de España. Año XXXIX.* 1964. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1965). *Anuario Estadístico de España. Año XL.* 1965. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1966). *Anuario Estadístico de España. Año XLI.* 1966. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1967). *Anuario Estadístico de España. Año XLII.* 1967. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1968). *Anuario Estadístico de España. Año XLIII.* 1968. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1969). *Anuario Estadístico de España. Año XLIV.* 1969. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1970). *Anuario Estadístico de España. Año XLV.* 1970. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1971). *Anuario Estadístico de España. Año XLVI.* 1971. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1972). *Anuario Estadístico de España. Año XLVII.* 1972. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1973). *Anuario Estadístico de España. Año XLVIII.* 1973. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1974). *Anuario Estadístico de España. Año XLIX. 1974*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- JATO, D. (1953). *La rebelión de los estudiantes. Apuntes para una historia del alegre SEU*. Madrid: Hermosilla.
- JIMÉNEZ, A. (1971). *Historia de la Universidad Española*. Madrid: Alianza Editorial.
- JIMÉNEZ, M. (2012). «Un capítulo recuperado en la historia de la Universidad de Barcelona: el Programa de cursos para el año 1936-1937». A: N. VILA (ed.). *Lengua, literatura y educación en la España del siglo XX*. Berna; Lleida: Verlag Peter Lang; Universitat de Lleida, p. 249-305.
- (2014). «Notas para la historia de la enseñanza de la teoría de la literatura y la literatura comparada en la Universidad de Barcelona (1900-1969)». A: M. COTS; A. MONEGAL (eds.). *Actas del XVII Simposio de la Sociedad Española de Literatura General y Comparada*. Barcelona; Madrid: Universitat Pompeu Fabra; SELGYC, p. 47-59.
- JIMÉNEZ-LANDI, A. (1996). *La Institución Libre de Enseñanza y su ambiente*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- (2010). *Breve historia de la Institución Libre de Enseñanza (1896-1936)*. Madrid: Tébar.
- JOLONCH, A.; ROMERO, J. M. (coords.) (2011). *Homenatge a Jaume Bofill i Bofill*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- JORBA, M. (1987). «La Universitat de Barcelona i la Renaixença». *L'Avenç*, 110, p. 20-23.
- JORDÁN DE URRÍES, J. (1912). *Apuntes de Teoría de la Literatura y de las Artes*. Barcelona: Tip. A. Cleries.
- JOVER, G. (2004). «La evolución de los estudios de Pedagogía en la Universidad de Madrid». A: *Un siglo de Pedagogía científica en la Universidad Complutense de Madrid*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, p. 35-45.
- (2006). «La construcción disciplinària del coneixement teòric de l'educació: crònica de discontinuïtats en tres actes i epíleg». *Temps d'Educació*, p. 31, p. 85-102.
- JOVER, J. M. (1976). «Corrientes historiográficas en la España contemporánea» A: DD.AA. *Once ensayos sobre la historia*. Madrid: Fundacion Juan March, p. 215-245.
- JULIÀ, S. (2005). *Historia de las dos Españas*. Madrid: Taurus.
- JUNTA PERMANENT DEL SEGON CONGRÉS UNIVERSITARI CATALÀ (1919). *Cursos complementaris i treballs de seminari de la Universitat Catalana*. Barcelona: Junta Permanent del Segon Congrés Universitari Català.
- JUTGLAR, A. (1966). «Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900». *Documentos y estudios*, 16, p. 283-419.
- KÜHNEL, R. (1991). *La República de Weimar. Establecimiento, estructuras y destrucción de la democracia*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- LARIOS, A. G. (2001). «Els joves intel·lectuals i les revistes culturals durant el període 1945-1954». A: R. ARNABAT; M. MARÍN (eds.). *Franquisme i transició democràtica a les terres de*

- parla catalana*. Barcelona; Valls: Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana; Institut d'Estudis Ilerdencs; Institut d'Estudis Baleàrics; Cossetània, p. 459-469.
- (2012a). «Les conferències dels professors de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, 1945-1960». A: A. ALCOBERRO; G. C. CATINNI (eds.). *Entre la construcció nacional i la repressió identitària*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, p. 367-378.
- (2012b). «Del SEU al SDEUB. La protesta estudiantil a la Universitat de Barcelona (1956-1968) segons els diataris de la Facultat de Filosofia i Lletres». A: R. ARNABAT; J. SANTESMASES (eds.). *1960-1980. Transicions i canvis a les terres de parla catalana*. Barcelona; Valls: Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana; Institut Ramon Muntaner; Cossetània, p. 173-186.
- (2015). «L'oposició a l'autonomia de la Universitat de Barcelona (1933-1934)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 26, p. 259-278.
- LARIOS, A. G.; PUJADAS, X.; SANTACANA, C. (1999). «Els intel·lectuals catalans durant la dictadura franquista». A: J. CASASSAS (coord.). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Proa, p. 325-329.
- LARIOS, J. (coord.) (2013). *La cara fosca de la literatura catalana. La col·laboració amb el feixisme i la dictadura franquista*. Palma: Lleonard Muntaner.
- LAVADO, M.; CARRASCO, N. (2007). *Valverde. Imatges i paraules*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- LIZCANO, P. (2006). *La generación del 56. La Universidad contra Franco*. Madrid: Saber y Comunicación.
- LLADONOSA, M.; PRATS, M.; NAVARRO, LL. (1981). «Els col·legis universitaris: Lleida, Girona i Tarragona». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 59-63.
- LLOPART, P. (2002). «De Joaquim Xirau a M. B. Cossío: dotze cartes i una tarjeta de visita». *Temps d'Educació*, 27, p. 419-439.
- LLOVET, J. (2011). *Adéu a la Universitat. L'eclipsi de les humanitats*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- LLUÍS, P. (1994). *Centenari Joaquim Carreras i Artau (1894-1994)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2000). *Semblança biogràfica de Joaquim Carreras Artau*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2003). «Joaquim Carreras i Artau». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. II: 1924-1939*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 137-148.
- LÓPEZ, J. (1967). *La Universidad española. Estudio sociojurídico. Bases para una nueva ordenación de la Universidad*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

- LÓPEZ-RÍOS, S.; GONZÁLEZ, J. A. (coords.) (2008). *La Facultad de Filosofía y Letras de Madrid en la Segunda República. Arquitectura y Universidad durante los años 30*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales; Ayuntamiento de Madrid; Ediciones de Arquitectura.
- LORENZO, J. A. (2001). «Claves históricas y educativas de la Restauración y de la Segunda República (1876-1936)». *Revista Complutense de Educación*, 12-1, p. 215-249.
- LOZANO, C. (1980). *La educación republicana, 1931-1939*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- LUSA, G.; ROCA, A. (eds.) (2005a). *Fem memòria per fer futur. La Universitat sota el franquisme*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya.
- (2005b). «Historia de la ingeniería industrial. La Escuela de Barcelona (1851-2001)». *Documentos de la Escuela de Ingenieros Industriales de Barcelona*, 15, p. 13-95.
- MAESTRE, A. (2006). *Historia, fueros y actitudes políticas. Mayans y la historiografía del XVIII*. València: Universitat de València.
- MAFFEL, D.; RIDDER-SYMOENS, H. DE (curs.) (1991). *I Collegi universitari in Europa tra il XIV e il XVIII secolo. Acti del convegno di studi della Commissione Internazionale per la storia delle università*. Milà: Giuffrè.
- MAINER, J. (2009). *La forja de un campo profesional. Pedagogía y Didáctica de las Ciencias Sociales en España (1900-1970)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- MAINER, J. C. (1978). «La redención de los paraninfos: asambleas y regeneracionismo universitario». A: M. TUÑÓN DE LARA i altres. *La crisis del Estado español, 1898-1936*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo, p. 213-244.
- MALÉ, J. (2003a). «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història (I)». *Revista de Catalunya*, 186, p. 41-63.
- (2003b). «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història (i II)». *Revista de Catalunya*, 187, p. 81-109.
- (2004). «Antoni Rubió Lluch: la literatura catalana a la universitat». A: J. MALÉ; R. CABRÉ; M. JUFRESA (curs.). *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans Mestres de la Filologia Catalana i la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 51-65.
- MALÉ, J.; CABRÉ, R.; JUFRESA, M. (coords.) (2004). *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans Mestres de la Filologia Catalana i la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MALET, A. (2008). «Las primeras décadas del CSIC: investigación y ciencia para el franquismo». A: A. ROMERO; M. J. SANTESMASES (eds.). *Cien años de política científica en España*. Bilbao: Fundación BBVA, p. 211-256.
- MALUQUER, J. (1997). *Memòria amb figures*. Barcelona: Thassàlia.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1981). «L'Escola d'Arqueologia». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 72-78.

- (1983). «El Patronat de la Universitat Autònoma i els estudiants». A: DD.AA. *Commemoració del 50è aniversari de la Universitat Autònoma de 1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Universitat Autònoma de Barcelona; Universitat Politècnica de Catalunya, p. 51-57.
- MANCEBO, M. F. (1988). *La Universitat de València en guerra. La FUE (1936-1939)*. València: Universitat de València; Ajuntament de València.
- (1991). «La ciencia de la historia entre el positivismo y el idealismo en la Universidad de Valencia (1918-1930)». A: J. L. GUEREÑA; E. M. FELL; J. R. AYMES (eds.). *L'Université en Espagne et en Amérique Latine du Moyen Âge à nos jours*. Tours: Université de Tours, vol. 2, p. 419-434.
- (1994a). «La Universidad española durante la guerra civil y el primer franquismo. Una revisión historiográfica». *Bulletin d'Histoire Contemporaines*, 19, p. 71-89.
- (1994b). *La Universidad de Valencia. De la monarquía a la república (1919-1939)*. València: Universitat de València; Instituto Juan Gil-Albert.
- (1998). «La Universidad de Valencia durante el primer franquismo». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Ibeoramérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 204-212.
- (2000). «Dictadura, república y guerra civil». A: M. Peset (ed.). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València, vol. 3, p. 43-69.
- (2001). «Consecuencias de la guerra civil en la universidad valenciana: depuraciones y exilios». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 4, p. 165-188.
- MANENT, A. (1969). *Josep Carner i el noucentisme. Vida, obra i llegenda*. Barcelona: Edicions 62.
- (1984). *Escriptors i editors del nou-cents*. Barcelona: Curial.
- (1986). *El Molí de l'Ombra. Dietari polític i retrats, 1946-1975*. Barcelona: Edicions 62.
- (1993). *Solc de les hores. Retrats d'escriptors i de polítics*. Barcelona: Destino.
- (2008). *La represa. Memòria personal, crònica d'una generació (1946-1956)*. Barcelona: Edicions 62.
- MARAGALL, J. (1968). «Record de Joaquim Xirau». *Convivium*, 26, p. 115-122.
- (1969). *Balanç de la Universitat Autònoma*. Barcelona: Nova Terra.
- (1983). «Antecedents de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933». A: DD.AA. *Commemoració del 50è aniversari de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Universitat Autònoma de Barcelona; Universitat Politècnica de Catalunya, p. 7-16.
- (1985). *El que passa i els que han passat*. Barcelona: Edicions 62.
- MARÍN, M. (2001). «El franquisme i la seva acció repressora del projecte republicà». A: R. ARNABAT; M. MARÍN (eds.). *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*. Barcelona; Valls: Coordinadore de Centres d'Estudi de Parla Catalana; Cossetània, p. 99-115.

- MARÍN, M. A. (1999). «“Por los infinitos rincones de la patria...”». La articulación de la historiografía local en los años cincuenta y sesenta». A: P. RÚJULA; I. PEIRÓ (coords.). *La Historia Local en la España contemporánea*. Barcelona: L’Avenç, p. 341-378.
- (2001). «Historiadores locales e historiadores universitarios. La historiografía española en su contexto internacional, 1948-1965». A: C. FORCADELL; I. PEIRÓ (coords.). *Lecturas de la Historia. Nueve reflexiones sobre historia de la historiografía*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 97-149.
- (2004). *Los historiadores españoles en el franquismo, 1948-1975. La historia local al servicio de la patria*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- (2006). «La fatiga de una generación: Jaume Vicens Vives y su *Historia crítica de la vida y reinado de Fernando II de aragón*». A: J. VICENS VIVES. *Història crítica de la vida y reinado de Fernando II de Aragón*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 13-120.
- (2010). *A través de la muralla. Jaume Vicens Vives y la modernización del discurso histórico*. Barcelona: Vicens Vives.
- (2015). «Revisionismo de Estado y primera hora cero en España, 1936-1943». A: C. FORCADELL; I. PEIRÓ; M. YUSTA (eds.). *El pasado en construcción. Revisionismos históricos en la historiografía contemporánea*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 363-406.
- MARÍN, T. (1990). *La renovación pedagógica en España (1907-1936). Los pensionados en pedagogía por la Junta para Ampliación de Estudios*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- MARISTANY, J. (2004). «Jaume Bofill, quaranta anys després». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. III: 1940-1975*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 135-145.
- MÁRMOL, C. DEL i altres (eds.) (2016). *Compromisos etnográficos. Un homenaje a Joan Frigolé*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MARQUÈS, S. (1981). *L’ensenyament a Girona en el segle XVIII*. Tesis doctoral. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- (2013). *Ensenyar a pensar. En memoria dels Mestres de la República*. Barcelona: Memorial Democràtic.
- MARQUÈS, S.; RIERA, S. (1995). «L’ensenyament i la renovació científica». A: B. DE RIQUER (dir.). *Historia. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Vol. 5: *Desfeta política i embranzida econòmica, segle XVIII*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 344-363.
- MARTÍ, J. (ed.) (2006). *Petit homenatge de la Secció Filològica de l’IEC al doctor Antoni M. Badia i Margarit*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- MARTÍN, F. (1998). «Estructura del profesorado universitario en la legislación franquista (1939-1969)». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 564-573.

- MARTÍN, J. J.; TORREMOCHA, M. (1997). *La Universidad de Valladolid*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
- MARTÍN, M. A.; TAULÉ, M. (coords.) (2014). *Homenatge a Sebastià Serrano*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MARTÍN, N.; VARELA, L. (2013). «Miquel Izard Llorens: los años de formación hasta el comienzo de su exilio académico en Venezuela, una historia de vida (1934-1968)». *Presente y Pasado. Revista de Historia*, 35, p. 91-126.
- MARTÍNEZ, F. (2005). «La cultura oficial franquista a Catalunya». A: J. M. SOLÉ; J. VILLARROYA (dirs.). *El franquisme a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, vol. 2, p. 163-176.
- MARTÍNEZ, M. (2012). «La autonomía universitaria como cuestión administrativa. Un debate fin de siècle». A: DD.AA. *Matrículas y lecciones. XI Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. València: Universitat de València, vol. 2, p. 45-57.
- (2014). *La regulación de las oposiciones a cátedras universitarias: 1845-1931*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid.
- MARTÍNEZ, M.; PUYOL, J. M.; RODRÍGUEZ, C. (2004). *La universidad española, 1889-1939. Repertorio de legislación*. Madrid: Universidad Carlos III; Dykinson.
- MARTÍNEZ RAMÍREZ, M. (1900). *Compendio de Historia Universal*. Santander: Imprenta y Librería Católica de Vicente Oria.
- (1921). *Discurso inaugural leído en la solemne apertura del curso académico de 1921 a 1922 ante el claustro de la Universidad de Barcelona por Martiniano Martínez Ramírez*. Barcelona: Tip. La Académica, de Serra y Russell.
- MARTÍNEZ DE SAS, M. T. i altres (coords.) (1989). *Profesor Carlos Seco Serrano. Haciendo historia*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MAS, J. M. (2002). *Ferran Valls i Taberner: jurista, historiador i polític*. Barcelona: Proa.
- MASSOT, J. (1996-2008). *Escriptors i erudits contemporanis*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1999). *Semblances i comentaris*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2000a). *Antoni M. Sbert, intel·lectual i polític*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2000b). *Antoni M. Sbert, agitador, polític i promotor cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2006a). «Jordi Rubió i Balaguer». A: *Memòria: curs 2005-2006*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 42-64.
- (2006b). «Antoni Rubió i Lluch vist pel seu fill Jordi». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 50, p. 297-328.
- MATEU, F. (1957-1960). *Diario de la Facultad de Filosofía y Letras (1 de julio de 1957 al 12 de julio de 1960)*.
- MATEU, J.; MATEU, M. D. (1990). «La facultad de "Filosofía y Letras" segons el "Diario" escrit durant el deganat del prof. Felip Mateu i Llopis (1957-1960)». A: DD.AA. *Història de la*

- Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 139-168.
- MAYER, M. (2010). «La Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 90-97.
- MAYORDOMO, A. (1990). *Nacional-Catolicismo y Educación en la España de postguerra*. Vol. 5 d'*Historia de la educación en España. Textos y documentos*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- (coord.) (1999). *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo*. València: Universitat de València.
- MAYORDOMO, A.; FERNÁNDEZ, J. M. (2004). «Sentit social i cívic en l'associacionisme estudiantil valencià (1931-1956)». *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 6, pàg 137-165.
- MAYORDOMO, A.; RUIZ, C. (1982). *La universidad como problema en los intelectuales regeneracionistas*. València: Universitat de València.
- MEDINA, J. (1981). «La filologia clàssica». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 104-111.
- (1989). *Carles Riba (1893-1959)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MÉNDEZ, F. (1990). *La universidad salmantina de la Ilustración (1750-1800): hacienda y reforma*. Salamanca. Universidad de Salamanca.
- MENEGUS, M. (coord.) (2001). *Universidad y sociedad en Hispanoamérica. Grupos de poder, siglos XVIII y XIX*. Mèxic: CESU; Plaza y Valdés.
- MERCIER, L. (2001). «La educación popular a través de la Universidad Popular en la Francia del primer siglo XX». *Historia de la Educación*, 20, pàg 117-135.
- MESTRE, A. (2001). *Historia, fueros y actitudes políticas. Mayans y la historiografía del XVIII*. València: Universitat de València.
- MILÀ, M. (1865). *Oración inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1865 á 1866 leyó ante el claustro de la Universidad de Barcelona el Doctor D. Manuel Milá y Fontanals*. Barcelona: Impr. de Tomás Gorchs.
- MILLÁN, M. J.; PIQUERAS, N. (coords.) (2013). *Memòria i vigència d'un compromís. Universitaris contra la dictadura*. València: Universitat de València.
- MINISTERIO DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA Y BELLAS ARTES (1919). *El nuevo régimen de autonomía universitaria. Extracto de documentos*. Madrid: Talleres de Instituto Geográfico y Estadístico.
- MINISTERIO DE TRABAJO (1943). *Anuario Estadístico de España. Año XX. 1943*. Madrid: Dirección General de Estadística.
- MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA (1923). *Anuario Estadístico de España. Año VIII. 1921-1922*. Madrid: Imprenta de los sobrinos de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos.

- MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA (1924). *Anuario Estadístico de España. Año IX. 1922-1923*. Madrid: Establecimiento tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA (1925). *Anuario Estadístico de España. Año X. 1922-1924*. Madrid: Establecimiento tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA (1926). *Anuario Estadístico de España. Año XI. 1924-1925*. Madrid: Establecimiento tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA (1927). *Anuario Estadístico de España. Año XII. 1925-1926*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- MINISTERIO DE TRABAJO Y PREVISIÓN (1928). *Anuario Estadístico de España. Año XIII. 1927*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- MINISTERIO DE TRABAJO Y PREVISIÓN (1929). *Anuario Estadístico de España. Año XIV. 1928*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.
- MINISTERIO DE TRABAJO, SANIDAD Y PREVISIÓN (1936). *Pequeño anuario estadístico de España. Año I. 1936*. Madrid: Talleres Tipográficos Plutarco.
- MIRALLES, C. (1994). *Doctor Josep Alsina. Universitari i estudiós*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (2004). «Lluís Segalà: entre tradició i Noucentisme». A: J. MALÉ; R. CABRÉ; M. JUFRESA (coords.). *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans Mestres de la Filologia Catalana i la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 67-77.
- (2009). *Carles Riba i la Universitat*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MIRALLES, C.; MUNDÓ, M. (2000). *Lluís Nicolau d'Olwer. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MOLAS, J. (2010). «Els estudis de literatura: L'escola històrica». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 155-159.
- MOLAS, P. (2010). «Els ensenyaments d'Història». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 144-151.
- MOLAS, P.; DURAN, E.; MASSOT, J. (dirs.) (2012). *Diccionari biogràfic de l'Acadèmia de Bones Lletres*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres; Fundació Noguera.
- MOLERO, A. (1977). *Reforma educativa de la Segunda República. Primer Bienio*. Madrid: Santillana.
- (1998). «Reflexiones en torno a la educación popular». A: E. BELENGUER i altres (coords.). *Educación popular. Actas del VIII Congreso Nacional de Historia de la Educación*. La Laguna: Universidad de La Laguna, vol. 3, p. 9-46.
- (1989). «La Escuela de Estudios Superiores de Magisterio y su entorno histórico y educativo». A: A. MOLERO; M. DEL POZO (eds.). *Escuela de Estudios Superiores de Magisterio (1909-1923)*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares, p. 17-44.

- (1991). *La educación durante la Segunda República y la guerra civil (1931-1939)*. Vol. 4 d'*Historia de la educación en España. Textos y documentos*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- (1998). «Un intento frustrado en la política educativa de la II República: el Proyecto de Ley de reforma universitaria de 1933». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 222-227.
- (2000). *La Institución Libre de Enseñanza. Un proyecto de reforma pedagógica*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- MOLERO, A.; POZO, M. DEL (eds.). *Escuela de Estudios Superiores de Magisterio (1909-1923)*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares
- MONÉS, J. (1977a). «L'obra educativa de la Mancomunitat». *L'Avenç*, 3, p. 48-63.
- (1977b). *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938)*. Barcelona: La Magrana.
- (1981a). *L'escola a Catalunya sota el franquisme*. Barcelona: Rosa Sensat; Edicions 62.
- (1981b). «De la il·lusió al desencís universitari (1857-1900)». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 29-35.
- (1981c). «La lluita per l'autonomia universitària (1900-1930)». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 36-44.
- (1987a). *L'obra educativa de la Junta de Comerç, 1769-1851*. Barcelona: Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona.
- (1987b). «Precedents immediats de la Universitat de Barcelona a la reforma Pidal de 1845». *L'Avenç*, 110, p. 14-19.
- (1987c). «L'oferta educativa». A: E. UCELAY (dir.). *La joventut a Catalunya al segle XX*. Barcelona: Diputació de Barcelona, vol. 1, p. 202-235.
- (1997). «A la recerca de l'home nou». A: B. DE RIQUER (dir.). *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Vol. 8: *L'època dels nous moviments socials, 1900-1930*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 306-323.
- (2000). *L'Escola Normal de Barcelona (1845-1972)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (2004). «El Congrés de 1903». *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 5, p. 132-143.
- (2008). «Cent anys de l'Institut d'Estudis Catalans. Cent anys de Pedagogia». *Revista Catalana de Pedagogia*, 6, p. 252-278.
- (2009a). «Educació i cultura. Barcelona: 1760-1808». A: M. R. BUXARRAIS i altres. *Doctor Buenaventura Delgado Criado. Pedagogo e historiador*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 359-397.
- (2009b). *El pensament escolar a Catalunya, 1760-1845*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- (2010). «La influència germànica i la pedagogia catalana. 1900-1939». *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 16, pàg 211-240.
- (2011). *La pedagogia catalana del segle xx*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Pagès.
- MONTAÑA, D.; PUJOL, J. (1997). *La universitat carlina a Catalunya. Solsona (1838). Sant Pere de la Portella (1838-1940)*. Valls: Cossetània.
- MONTES, S. (1998). «La Universidad y la formación del profesorado en la Escuela Moderna (1891-1943)». A: DD.AA. *La universidad en el siglo xx (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 402-407.
- MONTORO, R. (1981). *La Universidad en la España de Franco (1939-1970). Un análisis sociológico*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- MONTSERRAT, J.; CASANOVAS, P. (eds.) (2003a). *Pensament i filosofia a Catalunya. I: 1900-1923*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia.
- (eds.) (2003b). *Pensament i filosofia a Catalunya. II: 1924-1939*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia.
- (eds.) (2004). *Pensament i filosofia a Catalunya. III: 1940-1975*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia.
- MORENO, P. L.; SEBASTIÁN, A. (2001). «Un siglo de Universidades Populares en España (1903-2000)». *Historia de la Educación*, 20, p. 159-188.
- MORENTE, F. (2004). «Políticas de control ideológico del profesorado universitario en los regímenes fascistas. Una aproximación». A: DD.AA. *Josep Fontana. Història i projecte social. Reconeixement a una trajectòria*. Barcelona: Crítica, vol. 2, p. 1493-1503.
- (2005a). «La universidad fascista y la universidad franquista en perspectiva comparada». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 8, p. 179-214.
- (2005b). «Los fascismos europeos y la política educativa del franquismo». *Historia de la educación. Revista interuniversitaria*, 24, p. 179-204.
- (2006a). *Dionisio Ridruejo. Del fascismo al antifranquismo*. Madrid: Síntesis.
- (2006b). «La universidad en los regímenes fascistas: la depuración de profesores en Alemania, España e Italia». *Historia Social*, 54, p. 51-72.
- MOREU, A; VILAFRANCA, I. (curs.). (1998). *Margarida Comas, pedagoga, 1892-1973*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MORI, A. (1932). *Crónica de las Cortes Constituyentes de la Segunda República Española. Vol. 9: El articulado del Estatuto de Cataluña. Su aprobación definitiva*. Madrid: M. Aguilar.
- MÜLLAUER-SEICHTER, W. (2016). *Claves en los inicios de la Antropología social y cultural española. Temas y autores*. Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces.
- MUNIESA, B. (2008). «Antoni Jutglar: la passió per la història». *Cercles*, 11, p. 226-230.
- MUÑOZ, J. (2006). «Joaquín Ruiz-Giménez o el católico total (apuntes para una biografía política hasta 1963)». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 5, p. 259-288.

- (2008). «La disidencia universitaria e intelectual». A: A. MATEOS (coord.). *La España de los cincuenta*. Madrid: Eneida, p. 201-221.
- (2011). «Los apellidos de la democràcia. Los intelectuales y la idea de democràcia durante el franquismo (1939-1975)». *Cercles*, 14, p. 55-81
- MUÑOZ, J. M. (1997). *Jaume Vicens i Vives (1910-1960). Una biografia intelectual*. Barcelona: Edicions 62.
- (2004). «El pensament històric de Jaume Vicens Vives». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. III: 1940-1975*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 111-133.
- (2010). «Jaume Vicens Vives i la Universitat». A: L. HARANA (coord.). *Jaume Vicens Vives, mestre d'historiadors*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 17-3.
- (2011). «Entrevista a Josep Termes. La historia com a nostàlgia». *L'Avenç*, 369, p. 16-26.
- (2012). «Eulàlia Duran. La història i els perdedors». *L'Avenç*, 376, p. 12-23.
- MURO, K. DE (2001). * ngel de Apraiz. Biografía y bibliografía*. Vitoria-Gasteiz: Ayuntamiento de Vitoria-Gasteiz.
- NADAL, J. M. DE (1965). *Memòries*. Barcelona: Aedos.
- NADAL, O. (1993). «Cooficialitat i bilingüisme a la Universitat Aut noma de Barcelona (1933-1939)». *Revista de Llengua i Dret*, 19, p. 129-169.
- NAVARRO, R. (2014). «Entre intel·lectual i polític. Lluís Nicolau d'Olwer durant la Segona República vist pels seus coetanis». *Cercles*, 17, p. 139-156.
- NAVARRO HINOJOSA, R. (1991). *La Universidad de Sevilla de 1824 a 1845: organización y curriculum*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- NAVARRO SANDALINAS, R. (1979). *L'educació a Catalunya durant la Generalitat, 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62.
- NICOLÁS, M. E. (1991). «La universidad en los años cuarenta: por una cultura unitaria y tradicional». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 341-370.
- NICOLAU D'OLWER, LL. (1958). *Caliu. Records de Mestres i amics*. Mèxic: Institut Català de Cultura.
- NIETO, A. (1984). *La tribu universitaria. Fenomenología de los catedráticos de la Universidad española*. Madrid: Tecnos.
- NIETO, M. (1998). «Inquietudes socio-educativas de la Universidad de Valladolid a principios del siglo XX». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Múrcia: Universidad de Murcia, p. 258-266.
- NIETO, A.; ROCA ROSELL, A. (coords.) (2000). *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII y XIX. Hist ria, ciència i societat*. Barcelona: Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona; Institut d'Estudis Catalans.

- NIÑO, A. (1913). «La reforma de la Facultad de Filosofía y Letras y sus referentes internacionales». A: E. GONZÁLEZ; A. RIBAGORDA (eds.). *La Universidad Central durante la Segunda República. Las Ciencias Humanas y Sociales y la vida universitaria (1931-1939)*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid, p. 67-106.
- NÚÑEZ, D. (2006). «Reforma y modernización de la universidad española en el gozne de los siglos XIX y XX». *Revista de hispanismo filosófico*, 11, p. 1-10.
- OLIVÉ, E. (1990). «Vida quotidiana i peripècies d'un estudiant de Cervera (1789-1798)». A: DD.AA. *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 169-184.
- OLMO, G. DEL (1989). «Los estudios hebraicos en la Universidad de Barcelona. Síntesis histórica». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos*, 37-38, p. 305-316.
- OLLERO, A. (1972). *Universidad y política: tradición y secularización en el siglo XIX español*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos.
- ORDEN, A. DE LA (1979). «Enseñanza superior de la Pedagogía y formación del profesorado. La experiencia española». A: A. ESCOLANO (comp.). *Los estudios de ciencias de la educación: currículum y profesiones*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 243-252.
- ORTIZ, C.; SÁNCHEZ, L. A. (1994). *Diccionario histórico de la antropología española*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- OSSENBACH, G.; PUELLES, M. DE (eds.) (1990). *La Revolución Francesa y su influencia en la educación española*. Madrid: UNED.
- OTERO, L. E. (dir.) (2006). *La destrucción de la ciencia en España. Depuración universitaria en el franquismo*. Madrid: Universidad Complutense.
- (2010). «La esperanza frustrada. La destrucción de la ciencia en España y el exilio científico tras el fin de la Guerra Civil». A: J. L. BARONA (ed.). *El exilio político republicano*. València: Universitat de València, p. 353-382.
- (1913). «La Junta para Ampliación de Estudios y la Universidad Central». A: E. GONZÁLEZ; A. RIBAGORDA (eds.). *La Universidad Central durante la Segunda República. Las Ciencias Humanas y Sociales y la vida universitaria (1931-1939)*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid, p. 33-65.
- (dir.) (2014). *La universidad nacionalcatólica. La reacción antimoderna*. Madrid: Dykinson.
- PAGÈS, P. (2002). «La Caputxinada, el moviment estudiantil i l'oposició antifranquista». A: Ll. CALVO (coord.). *La caputxinada. Cronologia gràfica. Fotografies de Guillem Martínez*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Generalitat de Catalunya, p. 23-40.
- PALACIOS, L. (1909). *Las universidades populares*. València: F. Sempere y Compañía Editores.
- PALAUDARIAS, A. (2010). «Historia del Instituto Noretamericano de Barcelona, 1951-1962». A: DD.AA. *X Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*.

- PALLOL, R. (2014a). «La Filosofía en la universidad nacionalcatólica». A: L. E. OTERO (dir.). *La universidad nacionalcatólica. La reacción antimoderna*. Madrid: Dykinson, p. 477-534.
- (2014b). «La Historia, la Historia del Arte, la Paleografía y la Geografía en la universidad nacionalcatólica». A: L. E. OTERO (dir.). *La universidad nacionalcatólica. La reacción antimoderna*. Madrid: Dykinson, p. 535-683.
- (2014c). «La Filología en la universidad nacionalcatólica». A: L. E. OTERO (dir.). *La universidad nacionalcatólica. La reacción antimoderna*. Madrid: Dykinson, p. 685-774.
- PALOMARES, J. M. (2002). «Cien años de vida universitaria. La Universidad de Valladolid 1900/2000». A: DD.AA. *Tradición y futuro. La Universidad de Valladolid a través de nueve siglos*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
- PALOMARES, J. M.; RIBOT, L. A. (coords.) (1989). *Historia de la Universidad de Valladolid*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
- (2006). «La historia de un fracaso: los Patronos de la Universidad de Valladolid en el siglo XX». *Investigaciones históricas: Época moderna y contemporánea*, 26, p. 237-260.
- PALOMEQUE, A. (1954-1962). *Diario de la Facultad de Filosofía y Letras: 13 de marzo de 1954 a 20 de junio de 1962*.
- (1962-1973). *Diario de la Facultad de Filosofía y Letras: junio de 1962 a septiembre de 1973*.
- (1970). *El trienio constitucional en Barcelona y la instauración de la Universidad de 2ª y 3ª enseñanza*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1974). *Los estudios universitarios en Cataluña bajo la reacción absolutista y el triunfo liberal hasta la reforma de Pidal: 1824-1845*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1979). *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la ley Moyano de 1857*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1982). *Aportación al estudio de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona en el primer decenio del siglo XX*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- PALOMEQUE, A.; SÁENZ-RICO, A. (1973-1981). *Diario de la Facultad de Filosofía y Letras y de la Facultad de Geografía e Historia: octubre de 1973 a julio de 1981*.
- PARÍS, C. (1991). «La pretensión de una universidad tecnocrática (panorama de la universidad española desde 1956 hasta 1975)». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 437-454.
- PARPAL, J. A.; LLADÓ, J. M. (1970). *Ferran Valls i Taberner. Un polític per a la cultura catalana*. Barcelona: Ariel.
- PARRA, P. (1956). *Historia de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Madrid. Ensayo bio-bibliográfico*. Madrid: C. Bermejo impresor.
- PASAMAR, G. (1991a). *Historiografía e ideología en la postguerra española: la ruptura de la tradición liberal*. Saragossa: Universidad de Zaragoza.

- (1991b). «Oligarquías y clientelas en el mundo de la investigación científica: el Consejo Superior en la universidad de posguerra». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 305-339.
- (1999). «Maestros y discípulos: algunas claves de la renovación de la historiografía española en los últimos cincuenta años». A: P. RÚJULA; I. PEIRÓ (coords.). *La Historia Local en la España contemporánea*. Barcelona: L'Avenç, p. 62-79.
- (2001). «La profesión de historiador en la España franquista». A: C. FORCADELL; I. PEIRÓ (coords.). *Lecturas de la Historia. Nueve reflexiones sobre historia de la historiografía*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 151-165.
- (2013). *Historiadores en España. Historia de la Historia y memoria de la profesión*. Saragossa: Universidad de Zaragoza.
- PASAMAR, G.; PEIRÓ, G. (1987). *Historiografía y práctica social*. Saragossa: Universidad de Zaragoza.
- (1996). *La Escuela Superior de Diplomática. Los archiveros en la historiografía contemporánea*. Madrid: ANABAD.
- (2002). *Diccionario Akal de historiadores españoles contemporáneos*. Madrid: Akal.
- PASTOR, I. (cur.) (2001). *Cent anys de dones a la universitat*. Tarragona: Universitat Rovira Virgili.
- PEDRAZUELA, M. (2013). «El desarrollo científico de las humanidades: la sección de Filología de la Facultad de Filosofía y Letras y del Centro de Estudios Históricos». A: E. GONZÁLEZ; A. RIBAGORDA (eds.). *La Universidad Central durante la Segunda República. Las Ciencias Humanas y Sociales y la vida universitaria (1931-1939)*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid, p. 139-167.
- PEIRÓ, I. (1998). «Aspectos de la historiografía universitaria española en la primera mitad del siglo XX». *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 73, p. 7-28.
- (2013a). *Historiadores en España. Historia de la historia y memoria de la profesión*. Saragossa: Universidad de Zaragoza.
- (2013b). «Historiadores en el purgatorio. Continuidades y rupturas en los años sesenta». *Cercles*, 16, p. 53-81.
- PELÁEZ, M. J. (1995). «Las Facultades de Derecho y de Filosofía y Letras de la Universidad Autónoma de Barcelona (1931-1939): organización de los estudios, currícula, profesores». A: A. ROMANO (cur.). *Università in Europa. Le istituzioni universitarie dal Medio Evo ai nostri giorni, strutture, organizzazione, funzionamento*. Messina: Rubbettino; Università di Messina, p. 705-722.
- PÉREZ, E. (1948). *Discurso inaugural del Año Académico 1948-1949: Los Geógrafos Españoles y la Geografía de la Hispanidad*. Barcelona: Agustín Núñez, impresor.

- PÉREZ, T. (2002). «Control e intervencionismo, 1936-1970». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (coord.). *Historia de la Universidad de Salamanca*. Salamanca: Universidad de Salamanca, vol. 1, p. 313-332.
- PÉREZ GALÁN, M. (1988). *La enseñanza en la Segunda República*. Madrid: Mondadori.
- PÉREZ SIMEÓN, M. (2006). «Censura i autocensura a l'obra de Josep Finestres». *Ius fugit*, 13-14, p. 77-93.
- PERICOT, LL. (1963). «El prof. Pedro Bosch Gimpera y su escuela. Medio siglo de recuerdos». A: DD.AA. *A Pedro Bosch Gimpera en el septuagésimo aniversario de su nacimiento*. Mèxic: UNAM, p. 361-368.
- (1964). *Medio siglo de prehistoria hispánica*. Barcelona: Universidad de Barcelona.
- (1974). «Don Pedro Bosch Gimpera (1891-1974)». *Boletín de la Real Academia de Historia*, 171, p. 585-590.
- (1975). «Un episodio en la Historia de la Etnografía en España. La Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria». *Revista de la Universidad Complutense*, 98, p. 15-21.
- (1976). «Algunos de mis recuerdos de Bosch Gimpera». A: J. COMAS (ed.). *Im Memoriam Pedro Bosch Gimpera, 1891-1974*. Mèxic: UNAM, p. 23-37.
- PESET, J. L. (1985). «Una herencia secular». A: J. L. PESET i altres. *Pasado, presente i futuro de la universidad española*. Madrid: Fundación Juan March, p. 11-30.
- (2000). «La Universidad y la ciencia en España». *Miscelánea Alfonso IX*, p. 143-146.
- PESET, J. L.; HERNÁNDEZ, E. (1990). *Universidad, poder político y cambio social (Alcalá de Henares, 1543-Madrid, 1874)*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- (2001). «La recepción de la cultura científica en el siglo XX: la Universidad». A: A. MORALES (coord.). *Las claves de la España del siglo XX*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, vol. 8, p. 127-151.
- PESET, J. L.; MANCERO, M. F. (1988). «Un intento de autonomía universitaria: el fracaso de la reforma Silió de 1919». A: *Homenaje a Juan Berchmans Vallet de Goytisolo*. Madrid: Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España; Consejo General del Notariado, vol. 4, p. 505-557.
- *Historia de las universidades valencianas*. Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.
- (2000a). «El llarg camí cap a l'autonomia». A: M. PESET (ed.). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València, vol. 3, p. 35-42.
- (2000b). «Exili i depuracions». A: M. PESET (ed.). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València, vol. 3, p. 249-257.
- PESET, M. (1985). «La autonomía de las universidades». A: J. L. PESET i altres. *Pasado, presente i futuro de la universidad española*. Madrid: Fundación Juan March, p. 91-116.
- (1987a). «Oposiciones y selección del profesorado durante los años de la Restauración». *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, 1, p. 3-28.

- (1987b). «Historia de las universidades, historia de las ciencias». *Revista da Faculdade de Letras de Porto: Linguas e literaturas*, annex 1, p. 103-117.
- (1991a). «La Ley de ordenación universitaria de 1943». A: J. J. CARRERAS; M. A. RUIZ (eds.). *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, p. 125-158.
- (1991b). «Los orígenes de la autonomía universitaria y el proyecto de García-Alix de 1901». A: J. L. GUEREÑA; E. M. FELL; J. R. AYMES (eds.). *L'Université en Espagne et en Amérique Latine du Moyen Âge à nos jours*. Tours: Université de Tours, vol. 2, p. 185-201.
- (1998a). «Centralismo y autonomía en las universidades (siglos XIX y XX)». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 25-34.
- (1999). «Prólogo». A: S. ALBIÑANA; M. PESET; P. RUIZ (eds.). *Doctores y escolares. II Congreso Internacional de las Universidades Hispánicas*. València: Universitat de València, vol. 1, p. 17-36.
- (2000). «Poderes en la universidad». A: S. ALBIÑANA (coord.). *Cinc segles i un dia*. València: Universitat de València, p. 3-10.
- (ed.) (2003). *Aulas y saberes. VI Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. València: Universitat de València.
- (2008). «Las Universidades durante el siglo XX. Fuentes y bibliografía». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO; J. L. POLO (eds.). *La universidad contemporánea*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 127-142.
- PESET, M. i altres (2008). *Ciencia y academia. IX Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. València: Universitat de València.
- (2012). *Matrículas y lecciones. XI Congreso Internacional de Historia de las Universidades Hispánicas*. València: Universitat de València.
- PESET, M.; GARCÍA, P. (2002). «El siglo XX. Introducción panorámica». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (coord.). *Historia de la Universidad de Salamanca*. Salamanca: Universidad de Salamanca, vol. 1, p. 263-281.
- PESET, M.; MENEGUS, M. (2000). «Espacio y localización de las universidades hispánicas». *Cuadernos de Instituto Antonio de Nebrija*, 3, p. 189-232.
- PESET, M.; PESET, J. L. (1974). *La universidad española (siglos XVIII y XIX). Despotismo ilustrado y revolución liberal*. Madrid: Taurus.
- (1992). «Las universidades españolas del siglo XIX y las ciencias». *Ayer*, 7, p. 19-49.
- (2002). «Las reformas ilustradas del siglo XVIII». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (coord.). *Historia de la Universidad de Salamanca*. Salamanca: Universidad de Salamanca, vol. 1, p. 173-204.

- PESET REIG, M.; PESET MANCEBO, M. (2002). «Las reformas universitarias en el siglo XVIII». A: J. J. BUSQUETA; J. PEMÁN (coords.). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui*. Estudis històrics. Barcelona: Pòrtic, p. 321-349.
- PESET, V. (1975). *Gregori Mayans i la cultura de la Il·lustració*. Barcelona: Curial.
- PEYPOCH, I. (1986). «Pere Bosch Gimpera, biografia bàsica». A: DD.AA. *Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona. 50 aniversari*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 11-18.
- PI, A. (1935). «Els Congressos Universitaris i l'Autonomia». A: DD.AA. *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprempta Altés, p. 33-60.
- PICH, J.; CONTRERAS, J.; PASTRANA, J. (2015). «A sangre y fuego. Antonio Royo Vilanova, maestro de administrativistas y anticatalanistas». *Historia Contemporánea*, 51, p. 609-640.
- PIÑOL, D. (2005). «Alfabetització, cultura escrita i classes populars a l'època contemporània». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 16, p. 113-132.
- PLA, J. (1966). *El quadern gris: un dietari*. Barcelona: Destino.
- POLO, J. L. (2011). «Institutos, centros y grupos de investigación en historia de las universidades hispánicas». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO; J. L. POLO (eds.). *Historiografía y líneas de investigación en historia de las universidades: Europa mediterránea e Iberoamérica*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 243-267.
- PONS, E. (2001). *L'autonomia universitària*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- PONS, J. M. (2002). «Les universitats espanyoles al segle XIX: la implantació de les reformes liberals». A: J. J. BUSQUETA; J. PEMÁN (coords.). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui*. Estudis històrics. Barcelona: Pòrtic, p. 381-397.
- PONS, X. (2009). «L'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933: antecedents, abast i continguts». A: *L'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933. 75è aniversari*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 13-130.
- PORCEL, B. (1972). *Grans catalans d'ara*. Barcelona: Destino.
- POZO, M. M. DEL (1999). «El discurso pedagógico del regeneracionismo español: de la univocidad a la polisemia». A: J. RUIZ i altres (eds.). *La educación en España a examen (1898-1998)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico; Ministerio de Educación y Cultura, vol. 1, p. 59-73.
- PRADES, S. (2014). *España y su historia. La generación de 1948*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- PRATS, J. (1987). «L'irredentisme barceloní i la Universitat de Cervera». *L'Avenç*, 110, p. 8-13.
- (1993). *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Lleida: Pagès.
- (2002). «La Universitat de Cervera: las reformas borbónicas de los estudios superiores en Cataluña». A: J. J. BUSQUETA; J. PEMÁN (coords.). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui*. Estudis històrics. Barcelona: Pòrtic, p. 351-380.
- PROST, A. (1968). *L'enseignement en France, 1800-1967*. París: Armand Colin.

- PREVOSTI, M. (2011). «Miquel Tarradell, arrelat i transgressor». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 22, p. 349-386.
- PUELLES, M. DE (1980). *Educación e ideología en la España contemporánea (1767-1975)*. Barcelona: Labor.
- (1985). *De las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868*. Vol. 2 d'*Historia de la educación en España*. Textos y documentos. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- (1989). *De la Restauración a la II República*. Vol. 3 d'*Historia de la educación en España*. Textos y documentos. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- (1997). «Incidencia de los factores políticos en la génesis y configuración del sistema educativo español (1808-1836)». A: A. ESCOLANO; R. FERNANDES (eds.). *Los caminos hacia la modernidad educativa en España y Portugal (1800-1975)*. Zamora: Fundación Rei Alfonso Henriques, p. 35-67.
- (1998). «Política universitaria y debate público en España (1902-1928)». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 35-52.
- (2011). «Francia y la construcción del sistema público de educación en España (1812-1875)». A: J. L. HERNÁNDEZ (ed.). *Francia en la educación de la España contemporánea (1808-2008)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 47-62.
- PUIG, J. (1935). «Problemes actuals de la Universitat catalana ». A: DD.AA. *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Imprempta Altés, p. 7-32.
- PUIG, M. (ed.) (1977). *Els congressos universitaris catalans*. Barcelona: Undarius.
- PUIGVERT, J. M. (2005). «Barcelona, capital universitària de districte, 1837-1868». *Barcelona quaderns d'història*, 12, p. 203-216.
- PUJOL, E. (2003). *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*. Catarroja: Afers.
- (2004a). «La historiografia del noucentisme i del període republicà». A: A. BALCELLS (ed.). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 187-204.
- (2004b). «Ferran Soldevila, figura central del cànon historiogràfic català contemporani». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. III: 1940-1975*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 23-35.
- (2010a). «Un retrat de maduresa». *Revista de Girona*, 261, p. 88-93.
- (2010b). «Jaume Vicens Vives i Ferran Soldevila: afinitats i divergències». *Eines*, 13, p. 109-115.
- (2013). «Un llibre nascut en temps convulsos». A: F. SOLDEVILA. *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 21-44.
- (2015). *Tres imprescindibles: F. Soldevila, J. Vicens Vives i P. Vilar. Elements per a un cànon historiogràfic català*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PURCET, A. (2007). «Una soledat massa sorollosa. L'extrema dreta i la catalanització de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1936)». *Recerques*, 55, p. 95-125.

- (2010). «Juntos y revueltos. El SEU y las asociaciones derechistas en el proceso constitutivo del fascismo universitario de los años treinta». A: C. NAVAJAS; D. ITURRIAGA (coords.). *Novísima. II Congreso Internacional de Historia de Nuestro Tiempo*. Logronyo: Universidad de La Rioja, p. 245-260.
- PUYOL, J. M. (2011). *La autonomía universitaria en Madrid (1919-1922)*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid.
- QUINTANA, J. M. (2005). «Sanvisens, ànima de la nostra Facultat de Pedagogia». A: DD.AA. *Doctor Alexandre Sanvisens Marfull, pedagog i pensador*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 123-134.
- QUIROGA, A. (2008). «Educación para la ciudadanía autoritaria. La nacionalización de los jóvenes en la dictadura de Primo de Rivera». *Historia de la educación*, 27, p. 87-104.
- RAMOS, I. (2009). *Profesores, alumnos y saberes en la Universidad de Salamanca en el rectorado de D. Antonio Tovar (1951-1956)*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- REDERO, M. (2002). «Origen y desarrollo de la universidad franquista». *Studia Zamorensia*, 6, p. 337-352.
- REGÀS, R. (2016). *Amics per sempre*. Barcelona: Ara Llibres.
- RIBAS, A. (1976). *La Universitat Autònoma de Barcelona, 1933-1939*. Barcelona: Edicions 62.
- (1981). «La catalanització de la Universitat: L'Autònoma (1933-1936)». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 45-48.
- RIBERA, S.; IBARRA, E. (1905). *Reorganización de la Facultad de Filosofía y Letras*. Barcelona: Tip. La Académica.
- RIERA, S. (1983). *Síntesi d'història de la ciència catalana*. Barcelona: La Magrana.
- (1988). «Ciència i tècnica a Catalunya durant la segona meitat del segle XVIII». *Pedralbes*, 8-II, p. 211-226.
- (1994). «El Possitivismisme científic i la difusió del darwinisme. Les ciències naturals i mèdiques a la Renaixença». A: P. GABRIEL (dir.). *Història de la cultura catalana*. Vol. 5: *Naturisme, positivisme i catalanisme*. Barcelona: Edicions 62, p. 115-138.
- (1995). «La ciència, de la Guerra del Francès a la Revolució de Setembre». A: P. GABRIEL (dir.). *Història de la cultura catalana*. Vol. 4: *Romanticisme i Renaixença, 1800-1860*. Barcelona: Edicions 62, p. 249-272.
- (1996). «Ciència i tècnica durant el Segle de les Llums». A: P. GABRIEL (dir.). *Història de la cultura catalana*. Vol. 3: *El Set-cents*. Barcelona: Edicions 62, p. 189-210.
- (1997a). «La Mancomunitat de Catalunya: ciència i ensenyament tècnic». A: P. GABRIEL (dir.). *Història de la cultura catalana*. Vol. 7: *El noucentisme, 1906-1918*. Barcelona: Edicions 62, p. 215-242.
- (1997b). «Inquietud científica i societat». A: B. DE RIQUER (dir.). *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Vol. 8: *L'època dels nous moviments socials, 1900-1930*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 324-337.

- RIERA, S.; VILAGRASA, F. (curs.) (2007). *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RIPOLL, E. (1972). «Profesor Josep de C. Serra-Ràfols (1902-1971)». *Ampurias*, 33-34, p. 425-431.
- (1980a). «Prof. Agustí Duran i Sanpere (1887-1975)». *Ampurias*, 41-42, p. 489-495.
- (1980b). «Prof. Alberto del Castillo Yurrita (1899-1976)». *Ampurias*, 41-42, p. 495-505.
- (1980c). «Prof. Lluís Pericot Garcia (1899-1978)». *Ampurias*, 41-42, p. 507-517.
- RIQUER, B. DE (2010). «Entre la historia y la política. Jaume Vicens Vives y el complejo compromiso de un intelectual durante el franquismo». *Gerónimo de Uztariz*, 26-27, p. 105-120.
- RIU, M. (1981). «L'Auleta de la Facultat de Lletres de la Universitat de Barcelona». A: L. HARANA (coord.). *Jaume Vicens Vives, mestre d'historiadors*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 75-80.
- ROBLEDO, R. (2002). «Quiebra de la Universidad tradicional, 1790-1845». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (coord.). *Historia de la Universidad de Salamanca*. Salamanca: Universidad de Salamanca, vol. 1, p. 205-237.
- ROCA, A.; CAMARASA, J. M. (2008). «La promoción de investigación en Cataluña: el Institut d'Estudis Catalans en el siglo XX». A: A. ROMERO; M. J. SANTESMASES (eds.). *Cien años de política científica en España*. Bilbao: Fundación BBVA, p. 39-77.
- RODRÍGUEZ, A. (1985). *Filiberto Villalobos, su obra social y política: 1900-1936*. Salamanca: Centro de Estudios Salmantinos.
- RODRÍGUEZ, A. M. (1990). *Historia de la Universidad de Salamanca*. Salamanca: Fundación Ramón Areces.
- RODRÍGUEZ, C. (2000). «La historiografía francesa sobre universidades en el siglo XX: las grandes líneas de trabajo». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 3, p. 233-260.
- (2002a). «Las universidades españolas en el arranque el franquismo: los años cuarenta». *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 5, p. 85-126.
- (2002b). *La Universidad de Madrid en el primer franquismo. Ruptura y continuidad (1939-1951)*. Madrid: Dykinson.
- (2008). «Notas para el análisis de los planes de estudio en el primer franquismo. El decreto de 7 de julio de 1944 sobre ordenación de la Facultad de Filosofía y Letras». A: DD.AA. *Ciencia y academia. IX Congreso internacional de historia de las universidades hispánicas*. València: Universitat de València, vol. 2, p. 435-467.
- (2016a). «Presentación. La universidad, su historia y los historiadores». *Ayer*, 101, p. 13-22.
- (2016b). «Estando muertos todavía hablan. La Universidad de Madrid en el primer franquismo». *Ayer*, 101, p. 105-130.

- RODRÍGUEZ, S. (2002). «Estratègies d'oposició i moviment estudiantil antifranquista: una reflexió des del cas valencià». *Recerques*, 44, p. 139-172.
- (2009). *Zonas de libertad. Dictadura franquista y movimiento estudiantil en la Universidad de Valencia (1939-1975)*. València: Universitat de València.
- RODRÍGUEZ-PANTOJA, M. (ed.) (1996). *Historia de la Universidad en Andalucía*. Sevilla: Junta de Andalucía.
- RODRÍGUEZ-SAN PEDRO, L. E. (ed.) (2000). *Las universidades hispánicas: de la monarquía de los austrias al centralismo liberal*. Salamanca: Universidad de Salamanca; Junta de Castilla y León.
- (coord.) (2002-2004). *Historia de la Universidad de Salamanca*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- ROIG, J. M. (1978). *L'Estatut de Catalunya a les Corts Constituents (1932)*. Barcelona: Curial.
- (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya, 1923-1930. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROJAS, F. (2006). «Poder, disidencia editorial y cambio cultural durante los años 60». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 5, p. 59-80.
- (2013). *Dirigismo cultural y disidencia editorial en España (1962-1973)*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- ROMA, J. (2016). «L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Tomàs Carreras i Artau i Josep M. Batista i Roca». *Revista d'etnologia de Catalunya*, 11, p. 56-66.
- ROVIRA, A. (dir.) (1917). *Anuari de Catalunya 1917*. Barcelona: Minerva.
- ROVIRA, J. (1986a). «Breus apunts sobre la història de l'arqueologia catalana». A: DD.AA. *Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona. 50 aniversari*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 19-20.
- (1986b). «El museu arqueològic o la història d'un anhel». A: DD.AA. *Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona. 50 aniversari*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 30-35.
- (2010). «La prefiguració del Museu d'Arqueologia a Barcelona: unes arrels, un símbol». A: J. ROVIRA (ed.). *Museu d'Arqueologia de Catalunya. 75 anys, 1935-2010. Miscel·lània commemorativa*. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, p. 13-26.
- ROVIRÓ, F. (2003). «Francesc Mirabent i Vilaplana». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. II: 1924-1939*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 105-135.
- RUBIO, J. L. (2012). «Modelos docentes para el nuevo régimen. Estudio normativo desde la política de la universidad española (1943-1970)». *Cuestiones pedagógicas*, 22, p. 203-230.
- RUBIÓ, A. (1901). *Discurso inaugural leído en la solemne apertura del curso académico de 1901 á 1902 ante el claustro de la Universidad de Barcelona por el Doctor D. Antonio Rubió y Lluch*. Barcelona: Imprenta y Librería de Montserrat.
- RUBIÓ, J. (1991). *Mestres, companys i amics*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- RUBIÓ, M. (1915-1916). *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera*. Barcelona: Verdaguer.
- (1919). *Aperturas de curso en la Universidad de Barcelona desde 1536 a 1919. Reseña histórica y bibliográfica*. Barcelona: Editorial Cultura.
- RUIZ, J. (1979). «Antecedentes históricos de las actuales secciones de Pedagogía». A: A. ESCOLANO (comp.). *Los estudios de Ciencias de la Educación: currículum y profesiones*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 221-242.
- (1984). «La Pedagogía universitaria y los estudios universitarios de Pedagogía». *Bordón. Revista de orientación pedagógica*, 252, 207-224.
- (1986). «Algunas reflexiones sobre la historia de las universidades». *Historia de la Educación*, 5, pàg 7-22.
- (1998). «Claves del supuesto éxito de la Facultad de Filosofía y Letras de Madrid de 1931 a 1936». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 438-445.
- (1999). «La educación popular a principios del siglo XX». A: J. RUIZ i altres (eds.). *La educación en España a examen (1898-1998)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico; Ministerio de Educación y Cultura, vol. 2, p. 24-31.
- (2000). «La Junta para Ampliación de Estudios, una agencia de modernización pedagógica en España». *Revista de Educación*, núm. extraordinari, p. 229-247.
- (2001). «Aportaciones de la Junta para Ampliación de Estudios a la renovación de la enseñanza superior en España». A: P. ÁLVAREZ (dir.). *Cien años de educación en España. En torno a la creación del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes*. Madrid: Fundación BBVA; Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, p. 431-455.
- (2004). «Manuel Bartolomé Cossío y los comienzos de los Estudios de Pedagogía en la Universidad». A: *Un siglo de Pedagogía científica en la Universidad Complutense de Madrid*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, p. 17-26.
- RUIZ, M. A. (1991). «Actitudes políticas, sociales y sindicales de los estudiantes universitarios españoles (1939-1960)». A: J. L. GUEREÑA; E. M. FELL; J. R. AYMES (eds.). *L'Université en Espagne et en Amérique Latine du Moyen Âge à nos jours*. Tours: Université de Tours, vol. 1, p. 397-422.
- (1996). *El Sindicato Español Universitario (SEU), 1939-1965. La socialización política de la juventud universitaria en el franquismo*. Madrid: Siglo XXI.
- (1999). «Los estudiantes de la universidad valenciana en el franquismo (1939-65). Del encuadramiento a la agitación política». *Saitabi*, 49, p. 125-153.
- (2013). «Jóvenes intelectuales y falangistas: apuntes sobre el proceso de ruptura con la dictadura en los años sesenta». *Cercles*, 16, p. 103-122.
- RUIZ, P. (ed.) (2000). *Discursos sobre la historia. Lecciones de apertura del curso en la Universidad de Valencia*. València: Universitat de València.

- RÚJULA, P.; PEIRÓ, I. (coords.) (1999). *La historia local en la España contemporánea*. Barcelona: L'Avenç.
- SAAVEDRA, H. (2015). «Mujeres universitarias en el distrito universitario de Barcelona en el franquismo. Una aproximación cuantitativa». A: *Pensar con la historia desde el siglo XXI*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, p. 1065-1089.
- SÁENZ-RICO, A. (1981-1988). *Diario de la Facultad de Geografía e Historia (agosto de 1981 a octubre de 1988)*.
- (1988-1992). *Diario de la Facultad de Geografía e Historia (noviembre de 1988 a julio de 1992)*.
- SAGARRA, J. M. DE (1954). *Memòries*. Barcelona: Aedos.
- SÁIZ, D.; SÁIZ, M. (1996). *Personajes para una historia de la psicología en España*. Madrid: Pirámide.
- (2010). «El lugar de Joaquim Xirau en el “Institut Psicotècnic de la Generalitat de Catalunya”». *Revista de historia de la Psicologia*, 31, 2-3, p. 41-62.
- SAIZ, I. (2003). *España contra España*. Madrid: Marcial Pons.
- SÁIZ, M. (2002). *Los inicios de la Psicología científica y aplicada en Cataluña (1900-1939)*. Barcelona: Avesta.
- SALAVERT, V. L. (2000). «L'ocupació de la universitat». A: M. PESET (ed.). *Història de la Universitat de València*. València: Universitat de València, vol. 3, p. 239-248.
- SALES, J. R. (2000). *Jaume Serra i Hünter, semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SAMSÓ, J. (1994-1995). *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SÁNCHEZ, J. (1980). «La acción social cristiana en el último decenio del siglo XIX: las repercusiones de la “Rerum Novarum” en España». *Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea*, 1, p. 123-140.
- SÁNCHEZ, J. I. (1997). *Joaquim Xirau (1895-1946)*. Madrid: Orto.
- (1997). *Joaquim Xirau: una filosofia de ultimidades*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- SÁNCHEZ, J. M. (1988). *La Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, 80 años después*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- SÁNCHEZ-BLANCO, F. (2002). *El Absolutismo y las Luces en el reinado de Carlos III*. Madrid: Marcial Pons.
- SANTACANA, C. (2004a). «La instrumentalització del passat durant el franquisme». A: C. SANTACANA (coord.). *Identitat local i gestió de la memòria*. Barcelona: L'Avenç.
- (2004b). «De lo local a lo nacional. Memoria e identidad en los primeros años del franquismo en Cataluña». A: J. BERAMENDI; M. J. VICENTE (coords.). *Memoria e identidades*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

- (2008a). «Entre el creixement i els intents de renovació». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce (1450)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 150-179.
- (2008b). «Superar la Guerra Civil: un reto cultural y político en la Cataluña de los años cincuenta». A: A. MATEOS (coord.). *La España de los cincuenta*. Madrid: Eneida, p. 307-326.
- (2009). «Catalanisme i antifranquisme. La reconstrucció d'una nova identitat catalana democràtica (1939-1960)». A: J. CASASSAS (coord.). *Les identitats a la Catalunya contemporània*. Cabrera de Mar: Galerada, p. 593-616.
- (coord.) (2013a). *Entre el malson i l'oblit. L'impacte del franquisme en la cultura a Catalunya i les Balears (1939-1960)*. Catarroja: Afers.
- (2013b). «Sobre las rupturas y las continuidades en los años sesenta». *Cercles*, 16, p. 31-52.
- SANTONI, A. (1986). «Líneas de desarrollo y contradicción en la universidad italiana de los dos últimos siglos». *Historia de la Educación*, 5, p. 119-130.
- SATUÉ, M. (2003a). «Tomàs Carreras i Artau: renovació de la filosofia a Catalunya». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. I: 1900-1923*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 123-137.
- SANZ, B. (1995). «El fin del franquismo en la universidad. El primer congreso del Sindicato Democrático de Estudiantes de España (1ª RCP). Valencia, 30 de enero/2 de febrero de 1967». A: DD.AA. *Comunicaciones presentadas al II Encuentro de Investigadores del Franquismo*. Alacant: Instituto Juan Gil-Albert, vol. 2, p. 97-114.
- (2002). *Rojos y demócratas. La oposición al franquismo en la Universidad de Valencia 1939-1975*. València: Albatros.
- SAZ, I. (2013a). *España contra España. Los nacionalismos franquistas*. Madrid: Marcial Pons.
- (2013b). «De intelectuales y política en la dialéctica franquismo-antifranquismo». *Cercles*, 16, p. 21-29.
- SCHEIFER, J. R. i altres (1987). *Universidad de Deusto. Centenario*. Deusto: Universidad de Deusto.
- SEGALÀ, LL. (1916). *Discurso inaugural leído en la solemne apertura del curso académico de 1916 a 1917 ante el claustro de la Universidad de Barcelona*. Barcelona: Tip. La Académica de Serra Hermanos y Russell.
- SEGURA, A. (2008). *La Universitat Autònoma de Barcelona. Història, memòria i compromís. Lliçó inaugural del curs acadèmic 2008-2009*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- SERNA, J.; PONS, A. (2005). *La historia cultural. Autores, obras, lugares*. Madrid: Akal.
- SERRA, E. (1995). «Ferran Soldevila: la persona i l'historiador». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 6, p. 9-17.
- (2013). *Josep de C. Serra i Ràfols. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- SERRA, X. (2010). *La historia social de la filosofía catalana. La Lògica (1900-1980)*. Catarroja: Afers, p. 71-94.
- (2013). «La filosofía catalana durant la Segona República i les primeres dècades del franquisme». A: C. SANTACANA (coord.). *Entre el malson i l'oblit. L'impacte del franquisme en la cultura a Catalunya i les Balears (1939-1960)*. Catarroja: Afers, p. 71-94.
- SERRERA, R. M.; SÁNCHEZ, R. (coords.) (2005). *V Centenario. La Universidad de Sevilla, 1505-2005*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- SIGUAN, M. (1978). «La enseñanza universitaria de la Psicología en España. Notas para su historia». *Anuario de Psicología*, 19, p. 127-137.
- (1981a). *La Psicología a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- (1981b). «La tradició filosòfica de la Universitat de Barcelona». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 112-124.
- (1986). *Joaquim Xirau: Pedagogia i vida*. Vic: Eumo.
- (1995). *Centenari de Joaquim Xirau: 1895-1995*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2007). «Joaquim Xirau. El ciutadà, el pensador, el mestre». A: J. M. TERRICABRAS (ed.). *El pensament de Joaquim Xirau*. Girona: Documenta Universitaria, p. 79-102.
- (2010). «Eduard Nicol. Orígens del seu pensament». A: J. M. TERRICABRAS (ed.). *La filosofia d'Eduard Nicol*. Girona: Documenta Universitaria, p. 15-26.
- SIGUAN, M.; BATALLÉ, P. (1972). *Composició del alumnado de la Facultad de Filosofía y Letras (curso 1971-1972)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- SIGUAN, M.; BOSCH, E.; SUBIRÓS, J. (1971). *Evolución del alumnado de la Facultad de Filosofía y Letras (1939-1971)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- SILIÓ, C. (1914). *La educación nacional*. Madrid: Librería Española y Extranjera de Francisco Beltrán.
- SIMON, A. (dir.) (2002a). *Diccionari d'historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- (2002b). «Jaume Vicens Vives y el nacimiento de la escuela de historia moderna de Barcelona». A: M. RODRÍGUEZ (coord.). *Historia y perspectiva de investigación*. Mérida: Editora Regional de Extremadura, p. 59-68.
- (coord.) (2009). *Tendències de la historiografia catalana*. València: Universitat de València.
- SOBREQUÉS, J. (dir.) (2002a). *Vàrem mirar ben lluny del desert. Actes del simposi «Espanya contra Catalunya: una mirada històrica (1714-2014)»*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- SOBREQUÉS, J.; MORALES, M. (eds.) (2019). *Jaume Vicens Vives. Visions sobre el seu llegat*. Barcelona: Base.
- SOLÀ, P. (1976). *Las escuelas racionalistas en Cataluña (1909-1939)*. Barcelona: Tusquets.
- (1978a). *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1909-1939)*. L'Ateneu Enciclopèdic Popular. Barcelona: La Magrana.
- (1978b). *Francesc Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna*. Barcelona: Curial.

- (1987). «Entre el model d'universitat "formativa" i el model d'universitat-oficina». *L'Avenç*, 110, p. 24-27.
- SOLDEVILA, C. (1951). *Del llum de gas al llum elèctric. Memòries d'unfància i joventut*. Barcelona: Aedos.
- SOLDEVILA, F. (dir.) (1961). *Un segle de vida catalana, 1814-1930*. Barcelona: Alcides.
- (2013). *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*. Barcelona: Universitat de Barcelona (ed. original, 1939).
- SOLÉ, J. M. (1985). *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62.
- SOLÉ, J. M. (dir.); CAÑELLAS, C.; TORAN, R. (1994). *El Col·legi de Metges de Barcelona i la societat catalana del seu temps (1894-1994)*. Barcelona: Il·lustre Col·legi Oficial de Metges de Barcelona.
- SOLÉ, J. M.; VILLARROYA, J. (1994). *Cronologia de la repressió de la llengua i cultura catalanes, 1936-1975*. Barcelona: Curial.
- SOTELO, A. (coord.) (1989). *Homenaje al profesor Antonio Vilanova*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (2014). *De Cataluña y España. Relaciones culturales y literarias. 1868-1960*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (2016). «Francisco Giner de los Ríos y los intelectuales catalanes». A: R. VELÁZQUEZ (ed.). *Un duelo de labores y esperanzas. Don Francisco Giner en su centenario (1839-1915)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 151-164.
- SOTÉS, M. A. (2004). *Universidad franquista: debate sobre la libertad de enseñanza (1939-1962)*. Pamplona: EUNSA.
- TARRADELL, M. (1986). «Bosch Gimpera, arqueòleg». A: DD.AA. *Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona. 50 aniversari*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 21-22.
- TERMES, J. (1990). «La historiografia de la postguerra i la represa de Jaume Vicens Vives». A: DD.AA. *La historiografia catalana. Balanç i perspectives*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, p. 37-51.
- (2005). «De oposiciones y otras menudencias». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 27, p. 129-134.
- TERMES, J.; CIRICI, A.; ALCOLEA, S. (1971). *La Universidad de Barcelona. Estudio histórico-artístico*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- TERRICABRAS, J. M. (2004). «El llegat de Josep Ferrater Mora». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. III: 1940-1975*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 147-159.
- (ed.) (2007). *El pensament de Joaquim Xirau*. Girona: Documenta Universitaria.
- (ed.) (2010). *La filosofia d'Eduard Nicol*. Girona: Documenta Universitaria
- THOMAS, J. M. (1992). *Falange, Guerra Civil, Franquisme. FET y de las JONS de Barcelona en els primers anys del règim franquista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- TIANA, A. (1997). «Extensión Universitaria y Universidades Populares en la España de 1900. Una estrategia educativa de reforma social». *Revista de educación*, núm. extraordinari, p. 95-114.
- TOMASI, T.; BELLATALLA, L. (1988). *L'Università italiana nell'età liberale*. Nàpols: Liguori.
- TORMO, D. (2005). «Genocidi cultural i lingüístic». A: J. M. SOLÉ; J. VILLARROYA (dirs.). *El franquisme a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, vol. 1, p. 162-179.
- TORNAFOCH, X. (2004). «Los debates del Estatuto de Autonomía de Cataluña en las Cortes republicanas (mayo-agosto de 1932). El idioma catalán y el sistema escolar». *Historia actual online*, 4, p. 35-42.
- TORRE, A. de la (1926). *Discurso inaugural leído en la solemne apertura del curso académico de 1926 a 1927 ante el claustro de la Universidad de Barcelona*. Barcelona: Núñez y C.^a
- TORRENTS, R. (1999). *El segle XX en la universitat catalana. L'actualitat del futur*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- TRIAS, A. (1935). *La autonomía de la Universidad de Barcelona*. Barcelona: F. Camps Calmet.
- TRIBÓ, G. (2010). «Orígens i història de la Facultat de Formació del Professorat». A: J. CASASAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 116-127.
- TUDELA, M.; IZQUIERDO, P. (eds.) (2011). *La nissaga catalana del món clàssic*. Barcelona: Auriga.
- TURIN, Y. (1967). *La educación y la escuela en España de 1874 a 1902. Liberalismo y tradición*. Madrid: Aguilar.
- TUSQUETS, E. (2007). *Habíamos ganado la guerra*. Barcelona: Bruguera.
- UCELAY, E. (dir.) (1987). *La joventut a Catalunya al segle XX*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- (1990). «La historiografia dels anys 60 i 70: marxisme, nacionalisme i mercat cultural català». A: DD.AA. *La historiografia catalana. Balanç i perspectives*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, p. 53-89.
- UDINA, F. (1981). «La creació de la Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra». A: DD.AA. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*. Barcelona: L'Avenç, p. 54-58.
- (1995). *Notes històriques de la Universitat Autònoma de Barcelona*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1999). *Record de Ferran Valls i Taberner*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.
- UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA (1933). *Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia. Programa de cursos per a l'any 1933-1934*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA (1935). *Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia. Organització. Règim d'estudis. Programa de cursos per a l'any 1935-1936*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1860). *Anuario para el curso académico de 1858 á 1859*. Barcelona: Imprenta y librería politécnica de Tomás Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1860). *Memoria del estado de la instrucción pública en el distrito universitario de Barcelona en el año académico de 1858 á 1859 remitida á la Dirección General por el Rector de la Universidad*. Barcelona: Imprenta y librería politécnica de Tomás Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1862). *Estadística*. Barcelona: Imprenta y librería politécnica de Tomás Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1863). *Datos estadísticos del curso de 1861 á 1862*. Barcelona: Imprenta y librería politécnica de Tomás Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1864). *Datos estadísticos del curso de 1862 á 1863*. Barcelona: Imprenta y librería de Tomás Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1865). *Datos estadísticos del curso de 1863 á 1864*. Barcelona: Imprenta y librería de Tomás Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1866). *Datos estadísticos del curso de 1864 á 1865*. Barcelona: Imprenta y librería de Tomás Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1867). *Datos estadísticos del curso de 1864 á 1866*. Barcelona: Imprenta y librería de Tomás Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1868). *Datos estadísticos del curso de 1866 a 1867*. Barcelona: Imprenta de Tomás Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1869). *Datos estadísticos del curso de 1867 á 1868*. Barcelona: Imprenta de Tomás Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1871). *Datos estadísticos del curso de 1869 á 1870*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Narciso Ramirez y C.^a.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1872). *Datos estadísticos del curso de 1870 á 1871*. Barcelona: Establecimiento topográfico de Tomas Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1873). *Datos estadísticos del curso de 1871 á 1872*. Barcelona: Establecimiento topográfico de Tomas Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1874). *Datos estadísticos del curso de 1872 á 1873*. Barcelona: Imprenta de Tomas Gorchs.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1875). *Datos estadísticos del curso de 1873 á 1874*. Barcelona: Imprenta de Tomas Gorchs y Comp.^a
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1876). *Datos estadísticos del curso de 1874 á 1875*. Barcelona: Imprenta de Tomas Gorchs y Compañía.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1878). *Datos estadísticos del curso de 1877 á 1878*. Barcelona: Imprenta de Tomas Gorchs y Compañía.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1879). *Datos estadísticos del curso de 1878 á 1879*. Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1880). *Datos estadísticos del curso de 1879 á 1880*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1881a). *Datos estadísticos del curso de 1880 á 1881*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1881b). *Reseña histórica de la Universidad Literaria de Barcelona (1880)*. Barcelona: Imprenta de Jaime Jepús Roviralta.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1882). *Datos estadísticos del curso de 1881 á 1882*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1883). *Datos estadísticos pertenecientes al curso de 1882 á 1883*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1884). *Datos estadísticos pertenecientes al curso de 1883 á 1884*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1885). *Datos estadísticos pertenecientes al curso de 1884 á 1885*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1886). *Datos estadísticos pertenecientes al curso de 1885 á 1886*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1889). *Memoria estadística del curso 1886 á 1887 y anuario de 1887 á 1888*. Barcelona: Imprenta de Jaime Jepús.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1895). *Memoria estadística del curso 1888 á 1889 y anuario de 1889 a 1890*. Barcelona: A. López Robert, Impresor.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1897). *Anuario de la Universidad Literaria de Barcelona 1896-1897*. Barcelona: Imprenta de Jaime Jepús.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1898). *Anuario de la Universidad Literaria de Barcelona 1897-1898*. Barcelona: Imprenta de Jaime Jepús.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1899). *Anuario de la Universidad Literaria de Barcelona 1898-1899*. Barcelona: Imprenta de Hijos de Jaime Jepús.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1904). *Universidad Literaria de Barcelona: memoria del curso de 1901 á 1902 y anuario de 1902 a 1903*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Inglada, Domingo y C.^a
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1906). *Universidad de Barcelona 1905 á 1906*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1907). *Universidad de Barcelona 1906 á 1907*. Barcelona: Tipografía La Acadèmia, de Serra Hnos. y Russell.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1908). *Universidad de Barcelona 1907 á 1908*. Barcelona: Tipografía La Acadèmica, de Serra Hnos y Russell.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1909). *Universidad de Barcelona 1908 á 1909*. Barcelona: Tipografía La Acadèmica, de Serra Hnos y Russell.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1910). *Universidad de Barcelona 1909 á 1910*. Barcelona: Tipografía La Acadèmica, de Serra Hnos y Russell.

- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1913). *Anuario de la Universidad de Barcelona, cursos de 1910 a 1913*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1915). *Anuario del curso académico de 1913 a 1914*. Barcelona: Imprenta de Joaquín Horta.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1916). *Anuario de los cursos académicos de 1914 a 1915 y 1915 a 1916*. Barcelona: Imprenta de Joaquín Horta.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1918). *Memoria y datos estadísticos del curso de 1916 a 1917 y anuario de 1917 a 1918*. Barcelona: Talleres Gráficos Núñez y C.^a, S. en C.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1921). *Anuario de la Universidad de Barcelona: quinquenio de 1916-17 a 1920-21*. Barcelona: J. Horta, Impresor.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1925a). *IV Curso de Verano 1925*. Barcelona: Sociedad de Atracción de Forasteros.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1925b). *Memoria estadística correspondiente al curso de 1923 a 1924 y anuario para el de 1924 a 1925*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1926). *Memoria estadística correspondiente al curso de 1925 a 1926 y anuario para el de 1926 a 1927*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932a). *Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia. Programa de cursos per a l'any 1932-1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1932b). *Memòria del Seminari de Pedagogia. Cursos 1930-1931 1931-1932*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1933a). *Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia. Organització. Règim d'estudis. Programa de cursos per a l'any 1933-1934*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1933b). *Memòria del Seminari de Pedagogia. Curs 1932-1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934a). *Anuari 1934-1935*. Barcelona: Tipografia Occitana.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1934b). *Per l'autonomia de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Impremta Clarasó.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1941). *Facultad de Filosofía y Letras. Curso 1941-42*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1942). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1942-1943*. Barcelona: Imprenta-Escuela de la Casa Provincial de la Caridad.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1943). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1943-1944*. Barcelona: Imprenta-Escuela de la Casa Provincial de la Caridad.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1944). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1944-1945*. Barcelona: Imprenta-Escuela de la Casa Provincial de la Caridad.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1945). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1945-1946*. Barcelona: Ariel.

- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1946). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1946-1947*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1947). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1947-1948*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1948). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1948-1949*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1949). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1949-1950*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1950a). *La Universidad de Barcelona 1950*. Barcelona: Universitat
de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1950b). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1950-1951*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1951). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1951-1952*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1953). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1953-1954*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1954). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1954-1955*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1955). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1955-1956*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956a). *Universidad de Barcelona 1956*. Barcelona. Universitat de
Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1956b). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1956-1957*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1957). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1957-1958*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1958). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1958-1959*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1959). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1959-1960*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1960). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1960-1961*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1961). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1961-1962*.
Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1962a). *Universidad de Barcelona 1962*. Barcelona: Universitat de
Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1962b). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1962-1963*.
Barcelona: Ariel.

- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1963). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1963-1964*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1964). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1964-1965*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1965). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1965-1966*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1966). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1966-1967*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1967a). *Universidad de Barcelona 1967*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1967b). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1967-1968*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1968a). *Universidad de Barcelona 1968*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1968b). *Facultad de Filosofía y Letras. Anuario del curso 1968-1969*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1969). *Universidad de Barcelona 1969*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1970). *Universidad de Barcelona: anuario del curso 1969-1970*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1971). *Universidad de Barcelona: anuario del curso 1970-71*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1972). *Universidad de Barcelona: anuario del curso 1971-72*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1973). *Universidad de Barcelona: anuario del curso 1972-73*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1974a). *Universidad de Barcelona: anuario del curso 1973-74*. Barcelona: Imprenta Vda. Fidel Rodríguez Ferrán.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1974b). *Universidad de Barcelona: anuario del curso 1974-75*. Barcelona: Ariel.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1984). *Institut d'Arqueologia i Prehistòria, 1959-1984*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA. FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES (1969). *Plan de enseñanzas para el curso 1969-1970*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- URÍA, J.; GARCÍA, C.; TERRÓN, A. (eds.) (2008). *Historia de la Universidad de Oviedo*. Oviedo: Universidad de Oviedo.

- URQUIJO, J. R. (2007). «Ruptura y creación. Primeros años». A: M. A. PUIG-SAMPER (ed.). *Tiempos de investigación: JAE-CSIC, cien años de ciencia en España*. Madrid: Consejo de Investigaciones Científicas, p. 259-268
- URTEAGA, L.; CASALS, V. (2015). *Horacio Capel, geógrafo*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- USANDIZAGA, M. (1964). *Historia del Real Colegio de cirugía de Barcelona (1760-1843)*. Barcelona: Institut Municipal d'Història.
- VALDEVIRA, G. (2006). *La oposición estudiantil al franquismo*. Madrid: Síntesis.
- VALENTÍ, E. (1970). «La Universitat Autònoma de Barcelona en el record i en la història». *Serra d'Or*, 132, p. 627-632.
- VALLE, A. DEL (1988). «El docente en la Universidad Central hace un siglo: su influjo a través de las publicaciones». *Bordón. Revista de pedagogía*, 40-1, p. 67-82.
- (1998). «La Universidad Centralista (1834-1836)». A: J. M. DE LUXÁN (coord.). *Política y reforma universitaria*. Madrid: Cedecs, p. 31-42.
- VALLS MONTÉS, R. (2000). «Ideología franquista y enseñanza de la historia de España, 1938-1953». A: J. FONTANA (ed.). *España bajo el franquismo*. Barcelona: Crítica, p. 230-245.
- VALLS MONTSERRAT, R. (1998a). *Pedagogos comparatistas catalanes del siglo XX: Rosselló, Tusquets, Sanvisens. Una visió prospectiva*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1998b). «La perspectiva histórica de la educación comparada en la Universidad de Barcelona. La escuela barcelonesa de Educación comparada». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 452-459.
- VALLS, R.; VILANOU, C. (2002). «Joan Tusquets. 1901-1998. Intel·lectual i pensador comparatista». *Revista de Teologia de Catalunya*. 25-1, p. 107-122.
- VALLVERDÚ, M. (2014). «No serem moguts. Els universitaris catalans de finals dels 60». *L'Avenç*, 402, p. 30-35.
- VEGA, L. (2000). «Regeneracionismo social y universidad en España». A: L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO (ed.). *Las universidades hispánicas: de la monarquía de los austrias al centralismo liberal*. Salamanca: Universidad de Salamanca; Junta de Castilla y León, vol. 2, p. 375-386.
- VELÁZQUEZ, R. (ed.) (2016). *Un duelo de labores y esperanzas. Don Francisco Giner en su centenario (1839-1915)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- VENTALLÓ, J. (1976). *Los intelectuales castellanos y Cataluña. Tres fechas históricas: 1926, 1927 y 1930*. Barcelona: Galba.
- VERDAGUER, M. (2005). «Jaume Serra i Hünter. Un oblidat de la història». *Dovella*, 90, p. 25-39.
- (2007). «Joaquim Xirau, deixeble de Serra Hünter». A: J. M. TERRICABRAS (ed.). *El pensament de Joaquim Xirau*. Girona: Documenta Universitaria, p. 177-180.
- VERNET, J. (1982). «Pompeu Fabra, president del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)». A: J. VERNET i altres. *Homenatge a Pompeu Fabra*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 5-22.

- VIDAL, J. (1970). «Pere Bosch Gimpera y los estudios de historia antigua del Próximo Oriente: maestros, influencias, carencias». *Faventia*, 32-33, p. 279-294.
- VIDAL, J. LL. (2004). «Joaquim Balcells, el llatí de la Universitat Autònoma». A: J. MALÉ; R. CABRÉ; M. JUFRESA (curs.). *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans Mestres de la Filologia Catalana i la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 93-106.
- VIDAL JANSÀ, M. (1991). *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- VIDAL LAÍNEZ, M. (1985). «Jaume Serra Hunter i la Història de la Filosofia». *Enraonar*, 12, p. 97-100.
- VIDARTE, J. S. (1976). *Las Cortes Constituyentes de 1931-1933. Testimonio del Primer Secretario del Congreso de los Diputados*. Barcelona: Grijalbo.
- VILÀ, J. (1993). *Professor Lluís Casassas. Geografia i territori*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (2010). «Els ensenyaments de Geografia». A: J. CASASSAS; J. M. FULLOLA; F. GRACIA (coords.). *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. Història dels ensenyaments (1450-2010)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 128-135.
- VILANOU, C. (1984). «La extensió universitària en Catalunya (1902-1909)». *Perspectives pedagògiques*, 53-54, p. 95-99.
- (coord.) (1996). *Joaquim Xirau, filòsof i pedagog*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1997). «De la crisi finisecular al regeneracionismo pedagógico: Ortega y Gasset y Eugenio d'Ors, dos modelos culturalistas (1898-1914)». *Revista de educación*, núm. extraordinari, p. 47-64.
- (1998a). «La filosofía universitaria de Pere Bosch-Gimpera (1891-1971)». A: DD.AA. *La universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Universidad de Murcia, p. 642-647.
- (coord.) (1998b). *Emili Mira, els orígens de la psicopedagogia a Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1999). «Pensamiento y discursos pedagógicos en España (1898-1940)». A: J. RUIZ i altres (eds.). *La educación en España a examen (1898-1998)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico; Ministerio de Educación y Cultura, vol. 1, p. 19-57.
- (2001). *Joaquim Xirau (1895-1946). Quan la filosofia esdevé pedagogia*. Girona: Universitat de Girona.
- (2003). «Joaquim Xirau. Deu fites en el pensament d'un filòsof-pedagog». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. II: 1924-1939*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 149-184.
- (coord.) (2005a). *Doctor Alexandre Sanvisens Marfull. Pedagog i pensador*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

- (2005b). «Juan Roura-Parella (1897-1983) y los orígenes de la pedagogía universitaria en Cataluña». A: J. RUIZ; G. VÁZQUEZ (coords.). *Pedagogía y educación ante el siglo XXI*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, p. 171-202.
- VILANOVA, F. (2010). *Una burguesia sense ànima. El franquisme i la traïció catalana*. Barcelona: Empúries.
- (2015). *Contra els catalans franquistes. Lletres de batalla de l'exili i la clandestinitat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VILAR, G. (2004). «La filosofía de José M. Valverde». A: J. MONTSERRAT; P. CASANOVAS (eds.). *Pensament i filosofia a Catalunya. III: 1940-1975*. Barcelona: INEHCA; Societat Catalana de Filosofia, p. 181-193.
- VILLACORTA, F. (1991). «Catedráticos y auxiliares. La formación de los cuerpos burocráticos universitarios (1857-1923)». A: J. L. GUEREÑA; E. M. FELL; J. R. AYMES (eds.). *L'Université en Espagne et en Amérique Latine du Moyen Âge à nos jours*. Tours: Université de Tours, vol. 2, p. 151-163.
- VIÑAO, A. (1982). *Política y educación en los orígenes de la España contemporánea*. Madrid: Siglo XXI.
- (2004). *Escuela para todos. Educación y modernidad en la España del siglo XX*. Madrid: Marcial Pons.
- (2007). «Reformas e innovaciones educativas en la España del primer tercio del siglo XX. La JAE como pretexto». *Revista de Educación*, núm. extraordinari, p. 21-44.
- VOLTES, P. (2004). *Furia y farsa del siglo XX*. Barcelona: Flor del viento.
- XIRAU, J. (1933). «La reforma universitària». *Revista de Psicologia i Pedagogia*, 1, p. 187-202.
- XIRAU, R. (1971). «La Universitat Autònoma de Barcelona». A: DD.AA. *8 conferències sobre Catalunya*. Barcelona: Aymà, p. 33-65.
- (2007). «Memòria de Joaquim Xirau». A: J. M. TERRICABRAS (ed.). *El pensament de Joaquim Xirau*. Girona: Documenta Universitaria, p. 9-17.
- ZARZOSO, A. (2004). *Medicina i Il·lustració a Catalunya. La formació de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona*. Barcelona: Fundació Noguera.
- ZULOAGA, M. I. G. (1975). «Autonomía universitaria en la España contemporánea. Historia de una etapa, 1868-1919». A: DD.AA. *Homenaje al Dr. D. Juan Reglà Campistol*. València: Universitat de València, vol. 2, p. 351-366.

2. Documentació inèdita

Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona

Subfons de la Universitat de Barcelona

Correspondència

Comunicacions del rector

Memòries de beques i pensionats

Oposicions a càtedres

Cursos per a estrangers

Autonomia universitària

Actes del Patronat de la Universitat autònoma

Expedients personals de depuracions

Juntes de Govern

Dades estadístiques

Subfons de Filosofia i Lletres

Llibres de matrícula i exàmens

Llibres d'actes de la Junta de Facultat

Correspondència

Dades estadístiques

Horaris d'assignatures

Treballs d'alumnes

Fons de fulletons i impresos d'assignatures

Fons d'expedients personals

Facultat de Geografia i Història

Dietaris de la Facultat de Filosofia i Lletres (1954-1974)

Cròniques de la Facultat de Filosofia i Lletres (1954-1974)

CRAI-Pavelló de la República

Fons DU Documents Universitaris

3. Entrevistes

José Arlegui Suescun (15-10-2013)

Albert Balcells González (12-1-2017)

Salvador Claramunt Rodríguez (9-6-2016)

Jesús Contreras Hernández (6-5-2015)

Jaume Corts Meya (4-5-2016)

Arturo Ruiz Fernández (30-9-2015)

Josep Florit Capella (17-4-2015)

Mireia Freixa Serra (9-6-2016)

Agustín González Gallego (27-4-2015)

Miquel Izard Llorens (22-6-2016)

Pere Molas Ribalta (15-4-2015)

Josep M. Salrach i Marés (16-6-2016)

Adolfo Sotelo Vázquez (30-6-2016)

Joan Vilà Valentí (22-11-2011)

ANNEXOS

Memòria en sol·licitud d'autonomia pedagògica(1916)

MEMORIA que en sol·licitud de la AUTONOMÍA PEDAGÓGICA eleva la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona al Excmo. Sr. MINISTRO DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA Y BELLAS ARTES con la información acerca de estado actual del problema universitario en Cataluña.

SUMARIO

- I. Estado actual del problema de la autonomía universitaria en España, p. 2
- II. Títulos que justifican la sol·licitud de autonomía pedagògica de la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona, p. 2
- III. Caracteres especiales del problema universitario en Barcelona y Cataluña, situación trágica del profesorado universitario, p. 3
- IV. La descentralización gradual del Instituto del Material Científico y de la Junta de Ampliación de Estudios, p. 7
- V. Proyecto de autonomía pedagògica para la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona, p. 8

APÉNDICE DOCUMENTAL

- I. Lista detallada de las empresas actuales de la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona y breve referencia á las iniciativas anteriores, p. 10
- II. Contra el profesorado universitario de Barcelona y de España, p. 14
- III. Sostenido dualismo entre la enseñanza del Estado y la de los centros de la Diputación de Barcelona y la Mancomunidad, p. 16
- IV. La Universidad de nueva planta; desarticulación y trasplante de la actual, p. 18

I

La sustitución del actual régimen burocrático por un régimen de autonomía es una aspiración unánime de las Universidades españolas, que ha merecido ser recogida por la Asamblea Universitaria celebrada recientemente en Madrid. Pero si esa aspiración á la autonomía universitaria no ha de reducirse á una nueva fórmula decorativa hija de un cambio de postura de la secular inercia, preciso es convenir en que la transformación de la vida universitaria española es un problema que hay que ir planteando y resolviendo no de una manera

abstracta, á priori, sino concretamente, mediante un método que podríamos llamar realista y de previa capacitación.

Tres aspectos esenciales cabe registrar en el problema de la autonomía universitaria: 1º- Un aspecto positivo y principal, es á saber: una voluntad colectiva de vivir una vida científica más intensa, el propósito firme de estirpar añejas corruptelas, un sentimiento acendrado del deber profesional, iniciativas y empresas de trabajo realizables en breve plazo, y una determinada tradición intelectual ya en parte organizada. 2º- Un aspecto negativo, que consiste en la remoción de ciertos obstáculos legales derivados del régimen de tutela imperante. 3º- Un aspecto económico, ó sea, la dotación de medios materiales adecuados.

II

Sin que la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona se muestre completamente satisfecha de sí misma, se cree, sin embargo, en el caso de solicitar de los poderes públicos, despues de maduro y detenido exámen de conciencia, la concesión, por vía de ensayo, de la autonomía pedagógica.

No se trata de un caso vulgar de celos ó de rivalidad entre centros docentes hermanos, por más que no sea desatendida la circunstancia de ser las dos Facultades de Madrid y Barcelona las únicas completas en sus secciones. Son otros y más firmes los títulos que justifican nuestra petición, según brevemente pasamos á exponer.

Séanos lícito, en primer término, apuntar la lenta pero segura marcha emprendida por la Universidad de Barcelona hacia una nueva vida científica, ya de tiempo preparada. Prescindiendo de empresas que no es el caso detallar, haremos especial mérito, por tratarse de la manifestación más reciente, de los Cursos de estudios complementarios y de investigación que actualmente se están realizando con toda normalidad. Estos cursos, vistos en conjunto, significan un intento de transformación profunda de método y un paso no despreciable en el cultivo de la investigación original. Consignemos sin modestia, ya que la necesidad del caso lo exige, que en esta actitud reciente de la Universidad de Barcelona —que ha merecido el espontáneo y entusiasta aplauso de respetabilísimas personas y autorizadas entidades⁸⁴⁵— la Facultad de Filosofía y Letras ha aportado no solo la iniciativa sino tambien una buena parte de la organización.

Característica de nuestra Facultad de Filosofía y Letras ha sido en todo tiempo el deliberado propósito de dar libre expansión á sus ansias de trabajo, rompiendo, sin mengua del cumplimiento estricto de la ley, el moldeado burocrático de las asignaturas, en una medida no por modesta menos digna de ser tenida en cuenta. En la actualidad tenemos en marcha ó en vías de ejecución un cúmulo de empresas, ya de toda la Facultad, ya de algunas de las Cá-

845 Véase el apéndice II.

tedras, cuya importancia puede ser apreciada por la nota detallada que presentamos separadamente.⁸⁴⁶

III

En fin, si no fuese suficiente lo expuesto, bastaría alegar en apoyo de la medida que se solicita el carácter especialísimo que ofrece el problema universitario en Barcelona y en Cataluña y cuyos términos de gravedad vamos á referir con toda posible claridad. Porque es hora ya de que los poderes públicos abran los ojos y acaben por hacerse verdadero cargo del absoluto abandono en que se halla el profesorado de la Universidad de Barcelona que viene manteniendo heroica y calladamente la dignidad y el decoro de la enseñanza oficial en medio de una campaña que por lo violenta, sistemática y cerrada, resulta ya por más tiempo intolerable.⁸⁴⁷

Tiene la Universidad de Barcelona los defectos generales de la Universidad española, como pública y sinceramente han reconocido sus mismos profesores. Aplaudimos sin rebozo la actitud de la Diputación provincial de Barcelona, convirtiéndose en decidida protectora de la causa de la cultura; y hasta se nos ocurre que la cooperación de las corporaciones provincial y municipal juntamente con los nuevos elementos de la espiritualidad catalana, exento todo ello de espíritu partidista, habría sido un factor importante para vigorizar nuestra vida universitaria. El camino acaso fuese largo y difícil, pero no imposible. Y desde luego se hubiera ofrecido el espectáculo hermoso ante España entera, de corporaciones administrativas, que, llevadas de su noble entusiasmo por la ciencia pura, se honraban perfeccionando y complementando la acción del estado en la enseñanza superior.

Muy diferente es el camino adoptado por algunos significados directores de la cultura catalana. Se ha establecido á manera de dogma y lugar común de las campañas político-culturales el dualismo entre la enseñanza oficial y la obra de los nuevos organismos pedagógicos sostenidos por la Diputación y la Mancomunidad.⁸⁴⁸ Y por lo que respecta particularmente al problema universitario, no recatan algunos el propósito de levantar una Universidad de nueva planta por considerar mala de remate la actual.

Todo esto en teoría. Porque prácticamente estamos viendo cada día que la actuación de los nuevos centros es posible solo á base de elementos universitarios. Sin ánimo de ponderar el valor y carácter del fondo universitario de sus publicaciones, punto este notorio á todo el mundo, hemos de referirnos, sin embargo, á una manifestación reciente, la cual denunciaba el empleo de un nuevo é insólito procedimiento que podríamos llamar de desarticulación y trasplante universitario.

846 Véase el apéndice III.

847 Días antes y en la Facultad de Derecho, el profesor auxiliar Dr. D. José M^a. Boix había inaugurado un curso sobre Legislación social.

848 Véase el apéndice IV.

En Enero del pasado año se inauguraron en nuestra Facultad de Filosofía y Letras dos cursos intensivos y de especialización que tuvieron la fortuna de atraer la atención, la asistencia y hasta la colaboración de elementos extra-universitarios devotos del saber. A principios de Abril comenzó á circular un programa, cuyo título (traducido del catalán) era el siguiente: Cursos monográficos de altos estudios y de intercambio organizados por el «Institut de Ciències» y el «Consell d'Investigació pedagògica» bajo los auspicios de la «Diputació» de Barcelona. La inauguración se hizo en forma solemne inusitada el día 23 de Abril, fiesta de San Jorge patrono de Cataluña, en el Palacio de la Diputación Provincial. Hasta Mayo no empezaron los cursos, alguno de los cuales no ha llegado á darse. De las tres secciones de cursos de que se compone el aludido programa, si se exceptúa la primera, las otras dos están integradas en absoluto por elementos universitarios, á saber: profesores de nuestra Universidad, que figuran solo con el título de «Membre de l'Institut», exalumnos también de nuestra Universidad pensionados por el Estado (aunque esto no se dice) y otros dos profesores, uno de la Universidad de Madrid y otro de la de Zaragoza, cuya procedencia universitaria se hace constar. En fin, se utilizó el Laboratorio de Fisiología y de la Facultad de Medicina de nuestra Universidad.

Pues bien; á pesar de todo esto, en una circular del Concell d'Investigació pedagògica de 6 de Abril de 1915, anunciando los cursos se decía: «Los cursos serán brevísimos, reducidos á corto número de lecciones pero intensivos. Entre nuestro profesorado figuran dos profesores forásteros, que han acudido, por nuestra invitación á darnos la iniciación de algunas novedades científicas. Otros cursos, profesados por antiguos pensionados de estudios en el extranjero, reproducirán el programa de maestros ilustres de cada ciencia ó aportarán sus últimas enseñanzas».

Hay más todavía, y es que los nuevos centros de cultura catalana, que algunos se empeñan en poner sistemáticamente enfrente y por encima de los centros del Estado, no han tenido reparo en aprovecharse también de las ventajas de determinadas instituciones selectas de carácter oficial, creadas precisamente por ese mismo Estado, cuya ineptitud cultural se proclama, con el expreso intento de estimular la renovación universitaria española. Por mediación de la Junta de ampliación de Estudios de Madrid, ha sido pensionado por el Estado un buen número de jóvenes que actualmente desempeñan funciones en los más caracterizados Centros y empresas culturales sostenidos por la Diputación: en el Institut d'Estudis Catalans y en la Biblioteca de Catalunya, en los Estudis Universitaris Catalans, en los Arxius de l'Institut de Ciències y la Societat Biològica y en el Museo social.

En cambio, á uno de los más prestigiosos catedráticos de nuestra Facultad le fue denegada en cierta ocasión una pensión para Alemania y en otra, se vió obligado á costear á sus expensas la asistencia á un congreso internacional en el que llevó la representación de la Universidad de Barcelona.

Resulta de todo lo expuesto que el profesorado de la Universidad de Barcelona que pugna por dignificar dentro del propio solar universitario, la función que le ha sido encomendada, se halla en una situación por demás anómala y trágica: por un lado, se encuentra abandonado y lo que es más, postergado, por el Estado mismo cuyo buen nombre defiende; por otro lado y por el pecado original de pertenecer aquel á un centro oficial, es menospreciado, sin formación de causa á los ojos del buen público catalán á quien día tras día se le viene predicando con el doble instrumento del reclamo organizado y la prensa de partido, que no hay más cultura ni esperanza de redención científica que la proveniente de los nuevos centros.

Y al expresarnos en este lenguaje sincero de la verdad, no nos mueve el menor sentimiento de antipatía contra los nuevos centros de la Diputación. Dignísimos compañeros de la Universidad que antes que todo y sobre todo se sienten profesores de la casa, y ocupan un lugar de honor en aquellos centros, han merecido y merecen de nosotros

El respeto y la consideración de siempre. Ni tampoco nuestras cátedras, abiertas á todas la renovaciones, han rehuído ni rehuirán jamás aquella alta y eficaz colaboración, venga de donde viniere, que sin intentarla se encuentra peregrinando por la vía del trabajo serio y desinteresado.

IV

Es, por tanto, urgente, urgentísimo dotar á la Universidad de Barcelona de medios adecuados para el desenvolvimiento de su espíritu científico, hoy por hoy secuestrado, y para que pueda ejercer aquella supremacía intelectual á que tiene derecho no solo por sus tradiciones sino por el esfuerzo de sus profesores.

El ensayo podría intentarse comenzando por la Facultad de Filosofía y Letras. Para ello no es necesario alterar las cifras del presupuesto, ni lanzarse á nuevos proyectos. Basta utilizar, debidamente adaptadas á las circunstancias del caso, dos beneméritas instituciones creadas precisamente para estimular la renovación de las Universidades españolas. La medida que proponemos, preconizada ya en el Congreso de la Asociación española para el progreso de las Ciencias celebrado en Valladolid en Octubre último y también en la reciente Asamblea Universitaria de Madrid, consiste sencillamente en intentar una prudente descentralización del Instituto de Material Científico y de la Junta de Ampliación de Estudios con relación solo á nuestra Facultad de Filosofía y Letras, por ahora. De labios de respetabilísimos miembros de aquellas instituciones, prestigios indiscutibles de la Ciencia española, hemos escuchado la afirmación terminante de que tanto el Instituto como la Junta tienen una misión transitoria, hallándose en el caso de renunciar gradualmente á sus atribuciones y al área de su circunscripción, á medida que en las Universidades españolas vayan apareciendo núcleos organizados de trabajadores que reivindiquen su derecho á la vida científica.

V

En consideración á las razones expuestas, la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona solicita del Excmo. Sr. Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes, tenga á bien dar sanción legal al siguiente:

PROYECTO

Artículo 1º.- Se concede á la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona la autonomía pedagógica.

Dentro de esta concesión, se entenderá comprendida la autorización para los siguientes objetos: 1)- establecer un orden más adecuado de su enseñanza. 2)- regular el ingreso en la Facultad y toda la materia de exámenes. 3)- instalar laboratorios, seminarios, archivos y bibliotecas especializadas. 4)- promover, con carácter permanente, cursos complementarios y de investigación. 5)- organizar excursiones científicas, pensiones para el extranjero y la asistencia á congresos nacionales é internacionales. 6)- fomentar la colaboración extra-universitaria para fines estrictamente científicos. 7)- emprender publicaciones, y, en una palabra, organizar íntegramente la vida científica y pedagógica de la Facultad.

A este efecto, la Facultad formulará un plan de estudios minucioso y razonado, que someterá á la aprobación definitiva del Ministro que refrenda.

Artículo 2º.- Teniendo en cuenta los caracteres especialísimos que el problema universitario ofrece en Cataluña, y para la realización de los fines expresados en el artículo anterior, se dotará urgentemente de medios económicos suficientes á la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona, de tal manera que ésta se halle en condiciones de poder desarrollar sus iniciativas científicas y trabajar tan bien ó mejor que los organismos de cultura existentes en Barcelona y no dependientes del Estado.

A este propósito se intentará, por vía de ensayo, una prudente descentralización del Instituto del Material Científico y de la Junta de Ampliación de Estudios solamente en relación á la nombrada Facultad de Filosofía y Letras.

Barcelona a quince de Febrero de mil novecientos diez y seis.

APÉNDICES DOCUMENTALES

I

Lista detallada de las empresas actuales de la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona, y breve referencia á las iniciativas anteriores

EMPRESAS ACTUALES

1.- Lecciones de Filosofía del Dr. Don Javier Llorens y Barba, catedrático que fué de la Facultad, según las notas taquigráficas del Dr. D. José Balari. Están preparando la publicación los Dres. Daurella, Jordán de Urries, Serra Hunter, Parpal y Carreras y Artau.

2.- Materiales lexicográficos del Dr. Don José Balari, catedrático que fué de la Facultad. Están preparando la publicación los Dres. Daurella, Segalá, Banqué, Barjau, Nicolau de Olwer y el alumno Sr. Serrallonga.

3.- Biblioteca de autores griegos y latinos, con la versión directa y la traducción literaria, dirigida por los Dres. Luis Segalá y Cosme Parpal. Ha publicado obras de Safo, Erina, Baquílides, Píndaro, Sófocles, Mosco, Arato, Jenofonte, S. Juan Crisóstomo, S. Basilio, Horacio. Hay un tomo dedicado á obras escogidas de Petrología griega (Doctrina de los doce Apóstoles, Homilías de S. Basilio, S. Gregorio Nacianceno, S. Gregorio Niseno, Dídino el Ciego y S. Juan Crisóstomo). Han colaborado profesores y alumnos de la Facultad, profesores de las Universidades españolas, y los principales helenistas de España.- Por razones de índole económica, la publicación no ha podido figurar hasta hoy á nombre de la facultad, pero será empresa de ésta inmediately que disponga de fondos.

Lo mismo se refiere respecto á la

4.- Colección de autores clásicos, griegos y latinos, con la construcción directa y la traducción interlineal, publicada bajo la dirección de los Dres. L. Segalá y F. Crusat.- Ha publicado: Cornelio Nepote, «Las Vidas»; Lhomond, «Historia Sagrada»; Horacio, «Epodos».

5.- Exposición Bibliográfica Luliana organizada por la Universidad de Barcelona en conmemoración del sexto centenario de la muerte de Ramón Lull. Acaba de ser clausurada ahora mismo. La Facultad de Filosofía y Letras ha sido la iniciadora, habiendo tomado una parte muy importante en los trabajos de organización y en la sesión pública dedicada á los centros escolares y otras entidades de cultura de Barcelona. La significación verdadera de esta Exposición consiste en haber sido antes que todo un acto de afirmación universitaria y á la vez de celebración extra-universitaria. Concurrieron como expositores las siguientes entidades y particulares: Biblioteca Provincial Universitaria; Biblioteca de Catalunya e Institut d'Estudis Catalans; Real Academia de Buenas Letras; Archivo de la Corona de Aragón; Seminario Conciliar; Ateneo Barcelonés; Cabildo Catedral de Barcelona; Sr. Obispo de Lérida; Herederos del Dr. Bové; Sr. Marqués de Barberá y de la Manresana; D. José Casadesús, Pbro.; D. Francisco de Bofarull; D. Elías Rogent; D. Estanislao Durá; D. E. Moliné Brasés y D. Juan Batlle.

6.- Archivo de Psicología y Ética hispanas.- Obra de colaboración del Profesor y alumnos de la Cátedra de Ética, y otros elementos universitarios.

7.- Archivo de Etnografía y Folklore de Cataluña.- Desarrollo más especializado del anterior Archivo, aspira esta nueva empresa á continuar, en cierto sentido, una parte de la obra del gran maestro de la Facultad, Dr. Milá y Fontanals. Colabora muy especialmente en los trabajos de organización, el alumno D. José M^a. Batista y Roca. Se ha publicado un primer fascículo-programa de orientaciones. Se han recibido obras y materiales de colaboradores de Cataluña y Baleares, y se está preparando la colaboración de Valencia y las demás regiones españolas. Se está trabajando en la obra inmediata del «Inventario Etnográfico y Folklórico de Cataluña». En la sesión extraordinaria del día 10 del mes corriente [10-febrer-1916], el colabo-

rador Mtro. Don Felipe Pedrell dió una conferencia-audición sobre «La significación Etnográfica del Folklore musical hispano», la cual será publicada. El Sr. Pedrell ha hecho donación de valiosas colecciones. La empresa ha exigido y exige desembolsos extraordinarios, que han sido particular y privadamente anticipados, so pena de renunciar á trabajar.

8.- Lecciones de Epistemología y Metafísica, explicadas en la Facultad, por el Dr. J. Serra Hunter, durante el pasado curso. (En estado de publicación la parte de Epistemología).

9.- La filosofía mística de Ramón Lull.- Conferencias dadas en la Facultad por el Dr. T. Carreras y Artau, durante el pasado curso. (En estado de publicación).

10.- Vocabulario-definicionario Iuliano.- Colaboración del citado profesor con los alumnos y asistentes Sres. Morros, Batiásta, Griera, Serrat y Carreras y Artau (J.). (En estado de investigación).

11.- Cursos especiales de la Cátedra de Historia de la Filosofía (Prof. Dr. J. Serra Hunter) relativos al presente curso. I.- Curso de Epistemología y Metafísica (continuación de las lecciones dadas en el año anterior).- II.- La Filosofía de les escuela escocesa y el psicologismo (conferencias).

12.- Cursos especiales de la Cátedra de Psicología superior (Prof. Dr. Cosme Parpal): I.- Historia de la Psicología hispana (conferencias y trabajos de seminario).- II.- Psicología pedagógica (curso especial para maestros).

13.- Cursos especiales de la Cátedra de Ética (Prof. Dr. T. Carreras y Artau): I.- Apuntes para una Filosofía general del Misticismo (en colaboración con el Licenciado en Filosofía y exalumno de la Facultad Don J. Carreras y Artau). II.- «Quijotismo» y otros valores hispanos (contribución del 3er centenario de la muerte de Cervantes).

La Cátedra de Ética viene publicando anualmente, desde su provisión, la Memoria-resumen de los trabajos del curso, que costea particularmente el profesor.

INICIATIVAS ANTERIORES

«Lecciones de Literatura catalana» por el Dr. Rubió y Lluch y conferencias de los Dres. Garriga, Nogués y Daurella, secundando un plan de estudios universitarios, durante el rectorado del Sr. Duran y Bas.

Cooperaron en el plan de «Enseñanzas Superiores de la Universidad», durante el rectorado del Dr. Bonet, los Dres. Jordán de Urries, Martiniano Martínez, Parpal y Carreras y Artau, dando cursos respectivamente sobre «Estética Pictórica», «Historia Contemporánea», «Literatura castellana de los siglos XVIII y XIX» y «La Filosofía moral y jurídica de Luis Vives».

Se han tributado homenajes públicos y solemnes á la memoria de los maestros de la Facultad, Milá y Fontanals y Menendez y Pelayo, y se ha perpetuado el recuerdo de Bergnes de las Casas y Balari.

La Facultad promovió un certamen escolar en conmemoración del tercer centenario del Quijote. Los trabajos premiados se custodian juntamente con otros trabajos de investigación procedentes de diversas Cátedras. Algunos han sido publicados y otros podrían serlo.

La Facultad tomó parte en la exposición de trabajos escolares organizada por la Universidad durante el curso 1907 á 1908.

En el anuario de la Universidad se han publicado, haciéndose de ellos tirada aparte, los siguientes estudios de Profesores de la facultad: Dr. Jordán de Urries, «El arte según las escuelas actuales y los escritores contemporáneos», «Algunas opiniones sobre el Arte según la Estética alemana de la primera década del siglo x»; Dr. Segalá, traducciones de «La Iliada» y la «Teogonía», y Dr. Banqué, traducción de los «Himnos homéricos».

El Dr. Jordán de Urries representó á la Universidad de Barcelona en el Congreso Internacional de Estética de Berlín, sufragándose particularmente los gastos y siendo el único asistente español.

II

Contra el profesorado universitario de Barcelona y de España.

«KULTURKAMPF», artículo (sin firma) de «La Veu de Catalunya» de 24 de Febrero de 1914:

.....

Hemos hablado de ello otras veces. El centralismo que más costará de vencer es el de las oligarquías universitarias; la descentralización más difícil de obtener será la de orden cultural, y se comprende: al fin y al cabo, que el Estado ceda atribuciones de orden económico ó de fomento de los intereses materiales, es cosa enojosa, pero de una relativa candidez, para los políticos centralistas. No supone más que una nueva orientación dentro del actual supuesto de una unidad nacional absoluta, no supone sino una especie de reorganización de los servicios del Estado, descongestionando los centros y repartiendo el trabajo entre las oficinas periféricas. Pero la descentralización universitaria en lo que es esencial ó sea el reconocimiento de varias culturas hispanas, eso es intolerable para quienes usufructúan la dirección de una cultura privilegiada. Eso rompe la concesión anticuada de aquella España artificial, de aquella España requítica, de aquella España hemipléfica. Los sabios centralistas, algunos de ellos investigadores insignes de la verdad en los órdenes científicos de sus respectivas especialidades, continúan la historia de aquellos fariseos que ponían sus ciencias hermenéuticas al servicio del tirano forastero, de aquellos sofistas que teorizaban á sueldo, de aquellos romanistas que se sujetaron á dar fundamento legal á todos los regalismos, de aquellos filósofos que, con intentos sectarios, arbitraban la Enciclopedia. Los sabios centralistas, que disfrutaban de las ventajas económicas del presupuesto del Estado, que reciben del «Trust» de la prensa diaria y de las peñas políticas un prestigio adulterado pero de gran espectáculo, que aún con insaciable ambición ponen «vetos» á los estadistas que quieren desamortizar el Estado y hacer de él

un instrumento de la opinión viva y suscitan la formación de nuevos partidos, no quieren transigir de ninguna manera con unos hechos que destruyen la gran mentira oficial que ellos han ayudado á sostener y á propagar. Fían más en la presión tutelar de una fuerza exterior que en la eficiencia de la propia escuela.

De aquí la ferocidad sin tregua de este anacrónico Kulturkampf. De aquí esta desigualdad irritante de medidas, según se trate de una cultura ú otra, de la Universidad Central ó de la nuestra. Para aquella todos los privilegios; para aquella una cuidadosa selección del profesorado que le conserve á un nivel científico superior ál de los demás, buscándose así una jerarquía cultural que coincida —aún cuando sea por fuerza— con la jerarquía política como ella artificiosa y violenta. Para la nuestra sistemáticamente hostilidad, más cruel cuanto más disfrazada con la corrección. Para la nuestra el «boicot», el cerrarla, siempre que pueden ó se atreven, á los verdaderos hombres de ciencia que podrían darle prestigio. Para la nuestra las nulidades que le sean oprobio ó, si tanto no pueden, los sabios que, á causa de su filiación cultural, no sepan adaptarse á su espíritu colectivo, al espíritu de nuestra tierra. Para la nuestra el deshecho de otras Universidades como expeditiva manera de liberar á aquellas de ejemplares casi vesánicos á veces y de acumular sobre la nuestra todas las degradaciones. Para la nuestra las promesas de reformas materiales, las multiplicaciones de Facultades y secciones, el cebo de los aumentos de honorarios para gastos de residencia, los elogios retóricos... todo, si cabe, para entretenernos, menos el reconocimiento, menos la protección debida ó el sencillo respeto de su genuína espiritualidad.

.....

III

Sostenido dualismo entre la enseñanza del Estado y la de los centros de la Diputación y la Mancomunidad

Omisión de Instrucción pública de la Diputación Provincial de Barcelona y del «Consell de Investigació Pedagógica».

.....

Este desnivel entre los deseos y la realidad que el Estado nos proporciona, tiene ya una encarnación material en una comparación entre las anticuadas instituciones académicas oficiales y nuestra incipientes, improvisadas instituciones de cultura, unas enfrente las otras, como dos mundos en lucha, como aquellas huestes del bien y del mal de los ejércitos ignacianos. El museo de Santa Águeda, minúsculo, y nuestro Museo del Parque; la Biblioteca Provincial Universitaria, llena de libros conventuales, la triste ciencia de nuestros siglos XVII y XVIII y la Biblioteca de Cataluña; las Escuelas normales y nuestras instituciones pedagógicas; su servicio de conservación de monumentos y el nuestro, recién nacido; su mapa geológico por extenso y el nuestro; sus tristes academias y nuestros recientes institutos de investigación; sus

enseñanzas técnicas y nuestra Universidad industrial. Y sobre todo, el alma de sus escuelas y el alma que infunde vida á las nuestras.

Este desnivel que ningún esfuerzo es hoy ya capaz de hacer desaparecer, plantea una lucha violenta: la necesidad de destruir las arcaicas instituciones actuales de enseñanza, con sus vacuidades, con su perfecto utillaje, con sus hombres globos, con sus elocuencias estériles, con sus libros de ciencia negocio, frecuentemente plagio y recolección de trozos y sustituirlas por una nueva enseñanza, con su material formidable, con sus hombres de ciencia, no inédita, sino impresa, con sus investigaciones y sus problemas, con sus maestros afectuosos, con sus discípulos, con sus seminarios.

Esto implica la muerte científica de unos hombres que han de ser sustituidos por otros, que la ciencia no es los bancos, ni las aulas, ni tan solo los instrumentos, sino principalmente, casi unicamente, los hombres. Esto implica la destrucción de intereses creados, intereses materiales, casi siempre, sin que los vivifique el espíritu. Y hé aquí la protesta; hé aquí todo el escalafón soliviantado, alzando sus brazos, vociferando, gritando, casi insultando, dando al viento la toga del maestro empleado, que viste un hombre vacío, como un espantajo de campiña y ahogando la voz de los pocos hombres renovadores maestros en la enseñanza oficial y de los espíritus nobles de toda España que están á nuestro lado formando en el ejército de la vida que derrotará á las taifas aletargadas.

.....

IV

La Universidad de nueva planta: desarticulación y trasplante de la actual

«Cursos monográficos de altos estudios y de intercambio. La inauguración». («La Veu de Catalunya», de 24 de Abril de 1915):

Ayer, fiesta de San Jorge, patrono de Cataluña, celebrese en el salón de sesiones del Palacio de la Generalidad de Cataluña, la ceremonia de apertura de las series de cursos monográficos que se han de dar en este semestre académico de primavera en la sala del Instituto de Ciencias y en el Laboratorio de Fisiología de la Facultad de Medicina de Barcelona.

El acto resultó verdaderamente solemne, tanto por los discursos pronunciados como por la selectísima concurrencia que asistió, entre la cual figuraban distinguidas señoras y señoritas.

Ocupó la presidencia D. José Puig y Cadafalch en representación del Sr. Prat de la Riba

.....

En lugares preferentes habían algunos señores diputados y miembros del Instituto, así como representantes de diferentes entidades científicas y literarias.

.....

A las siete, en medio de religioso silencio, empezó el acto.

.....

El Sr. Puig y Cadafalch.- Empezó diciendo que era imposible encontrar un hombre que ame el progreso intelectual y no sienta un vivo interés por la obra que se estaba inaugurando.

Estocursos se harán alrededor de una mesa, el gran público quizá no se interese por ellos, pero con ellos iremos viéndonos el edificio de la intelectualidad de esta tierra que es la obra que realizamos, aunque penosamente, un grupo de hombres de ideas diferentes y que militamos en diversos campos.

Porque hay que observar que un país montado intelectualmente en la forma de antes no se puede decir que tenga cultura.

Describió lo que era la Universidad años atrás.

Dijo que la ciencia ha de ser una cosa de formación selecta.

Hablando de los cursos monográficos, cree que difícilmente se hará una obra tan meritoria como esta.

Dice que si fuese llamado á planear un proceso de enseñanza para el país, no se apartaría del que tiene formado la Diputación de Barcelona.

Entiende que se han de formar unos hombres y dice que éstos procurarán la ciencia en todas partes. Pondera la necesidad de hacer enseñanza superior. Elogia la conducta de los ciudadanos y entidades que han ofrecido premios, Todo eso es el prólogo del plan de nuestra Universidad. Hasta que haya aquí creación científica original, no habrá cultura. Lo demás es ciencia pasiva, repetición de libros, como en las escuelas bárbaras de los pueblos atrasados de Oriente. Con la diferencia, dijo, que allí á lo menos se recita un gran libro, mientras que aquí se suele recitar un mezquino libro de texto.

Dice que de la Universidad salen clamores pidiendo cosas nuevas. Nosotros —dice— se las ofreceremos. Es preciso que Cataluña tenga su Universidad.

Dedica un recuerdo á los hombres que les precedieron, á aquellos aislados ilustres que se llamaban Manuel Milá y Javier Llorens.

Termina asegurando para los cursos que se inauguran y para el país que sabe ampararlos, un porvenir glorioso que haga amar por todo el mundo el nombre de nuestra tierra.

Informe de reforma (1927)

La Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona, en reuniones celebradas los días 21 y 28 de enero y 1 y 3 del actual, cumpliendo lo dispuesto por la Real Orden de 1º de diciembre de 1926, ha deliberado sobre los extremos sometidos a su estudio, acordándose informar en el siguiente sentido:

EXTREMO PRIMERO

La Facultad entiende que el actual plan de estudios adolece de muchos defectos y debería ser modificado; pero, aunque desearía fuese objeto de una renovación amplia, procura someterse en su informe a los términos de la Real Orden.

Sección de Filosofía

1º La Facultad estima de utilidad que de las disciplinas filosóficas particulares en su conjunto se desdoble una disciplina de «Introducción a la Filosofía» que prepare a los alumnos de la Sección para el estudio de las disciplinas filosóficas ulteriores, y complete la formación de los alumnos de las otras Secciones con un conocimiento de lo general de la Filosofía; por lo cual se propone el establecimiento de un curso de lección alterna de «Introducción a la Filosofía».

2º La función docente y educadora es ministerio a que aspira y para cuyo ejercicio se prepara una gran parte de los alumnos de esta Facultad, constituyendo los estudios pedagógicos la teoría de aquella función, teoría que es fuente de perfeccionamiento e innovaciones progresivas en el modo y la orientación formal de la función misma; por lo cual ya la Real Orden de 3 de agosto de 1921 autorizó a los Claustros de Filosofía y Letras para establecer las enseñanzas de dos disciplinas pedagógicas: Pedagogía e Historia de la Pedagogía, de lección alterna; esto justifica la propuesta de que se establezca, como desdoblamiento de la Psicología superior, una disciplina «Psicología pedagógica», de lección alterna, como importante aplicación de la Psicología, estudio de valor intrínseco y propedéutico de la Pedagogía superior.

3º La metafísica no es ciencia complementaria de la Filosofía, sino parte esencialísima de la misma, como había sido considerada en planes anteriores, a tenor de los cuales, era la única asignatura de Filosofía que había en la Licenciatura de la Facultad; lo cual justifica que en la Licenciatura de la sección de Filosofía se restablezca.

4º Los estudios morales han alcanzado un grado importante de desarrollo. Por un lado, se acentúa el carácter filosófico de la Ética considerada como una parte de la enciclopedia filosófica; por otro lado, existe una marcada aspiración a situar los estudios morales en el mismo plano de la Sociología y las Ciencias sociales. Ambas aspiraciones son legítimas y merecen ser cultivadas, con tal que no se confundan y se atiende a una prudente división del trabajo. De ahí la necesidad de desdoblar la Ética, entendiendo por tal el conjunto de los estudios morales

o sea la Enciclopedia moral, en dos partes, cada una con un contenido definido y método propio adecuado. En una primera parte, titulada «Filosofía moral», se estudiaría la filosofía pura de la conducta juntamente con la historia de los sistemas morales; la segunda parte versaría sobre la «Ética social» considerada como una ciencia social. Y como complemento de ambas partes, procedería el estudio de la «Filosofía de la Religión», tratada como una parte de la filosofía práctica o de la conducta así individual como social.

La distribución, por cursos, de las enseñanzas propias de la Sección, unidas a las que son peculiares de otras Secciones de la Facultad de Filosofía y Letras y de la de Ciencias, sería:

PRIMER AÑO, común a las tres secciones

Introducción a la Filosofía	3 horas semanales
Lengua y Literatura latinas	6
Lengua griega, 1º	3
Teoría de la Literatura y de las Artes	3
Historia de España y América	6

SEGUNDO AÑO

Psicología experimental	3
Psicología superior	6
Antropología	3
Lengua griega, 2º	3

TERCER CURSO

Lógica fundamental	6
Metafísica	3
Filosofía moral	6

CUARTO CURSO

Psicología pedagógica	3
Ética social y Filosofía de la Religión	3
Historia de la Filosofía	6

El orden de prelación de estas materias, para los efectos de los exámenes, sería:

La Introducción a la Filosofía, previa a la Psicología superior.

La Psicología superior, previa a la Psicología pedagógica, a la Lógica fundamental y a la Filosofía moral.

La Filosofía moral, previa a la Ética social y Filosofía de la Religión.

La Lógica fundamental, la Filosofía moral y la Historia de España y América, previas a la Historia de la Filosofía.

Sección de Letras

1º En la Sección de Letras la modificación más esencial [--] en procurar que, durante los cuatro años de la licenciatura, se repitan las tres enseñanzas fundamentales de la Sección:

Latín, griego y español; además de no abandonar su estudio durante toda la carrera, se respondería al principio de que, en idiomas, es más útil estudiar la misma materia en dos años de clase alterna que en uno de clase diaria.

2º La asignatura de «Teoría de la Literatura y de las Artes», entiende la Facultad debería desglosarse en dos enseñanzas separadas aunque complementarias entre sí: «Teoría de la Literatura y de las Artes», e «Historia del Arte». En Teoría se estudiarían nociones de Estética, la técnica, la teoría de la producción y la clasificación tradicional en géneros de las obras artísticas y especialmente de las literarias. Esta Teoría tiene su proyección en la realidad literaria y artística; y, por tanto, un complemento de la historia literaria, sería la Historia del Arte, no incluida hoy en los estudios de la Licenciatura, aunque de hecho se expliquen las clases de Teoría de la Literatura y de las Artes.

3º La Facultad propone que se agregue a la «Paleografía» otros estudios, no existentes hoy y que entiende son indispensables. Son estos la «Diplomática» y la «Archivología». En la Paleografía se enseña la interpretación de los medios gráficos, especialmente los documentales; pero no se proporcionan los conocimientos necesarios para juzgar la autenticidad de los documentos, ni la técnica de los archivos, no habría obstáculo ninguno en agregar estas cosas a la Paleografía, cuyo título pasaría a ser «Paleografía, Diplomática y Archivología».

4º La Facultad estima conveniente que los licenciados en Letras completen sus conocimientos recogiendo de otras Secciones los estudios de «Introducción a la Filosofía», «Historia de España y América» y «Arqueología e Historia de Grecia y Roma», estudio este último indispensable para el mejor conocimiento de la Literatura de estos pueblos.

La distribución por cursos sería la siguiente:

PRIMER AÑO, común a las tres Secciones

Introducción a la Filosofía	3 horas semanales
Lengua y Literatura latinas	6
Lengua griega, 1º	3
Teoría de la Literatura y de las Artes	3
Historia de España y América	6

SEGUNDO CURSO

Lengua y Literatura españolas	6
Lengua latina, ampliación, 1º	3
Lengua griega, 2º	3
Lengua árabe	6
Paleografía, Diplomática y Archivología	3

Arqueología de Grecia y Roma

Historia de Grecia y Roma

TERCER CURSO

Literatura española, investigación	3
------------------------------------	---

Lengua latina, ampliación, 2º	3
Lengua y Literatura griegas, 1º	3
Lengua hebrea	6
Bibliología	3
CUARTO CURSO	
Historia de la Lengua castellana	6
Lengua y Literatura griegas, 2º	3
Historia del Arte	3
Lengua y Literatura latinas	6

Sección de Historia

En la Sección de Historia la principal modificación que debe introducirse es la de cambiar las actuales divisiones de los cursos de investigación, atendiendo para ello a las características fundamentales de los medios para realizarla. Basándose en ellas, es divisible la Historia en tres grandes períodos: 1º Prehistoria e Historia antigua, en el que los medios de conocimiento son fundamentalmente arqueológicos o libros de la cultura clásica, cuya literatura es casi totalmente conocida; 2º Edad Media, en la cual son medios básicos los documentos, en cantidad considerable y poco conocidos (basta para ello tener en cuenta la importancia extraordinaria del Archivo de la Corona de Aragón en Barcelona), y códices apenas explorados; 3º Edades Moderna y Contemporánea, durante el cual, con la invención de la imprenta, el libro impreso es base esencial, en unión del documento. La Facultad propone que los cursos de investigación se dividan en los tres grupos indicados. Mantener la división actual es hacer infructuosa la labor de ciertas cátedras, pues no hay posibilidad de conseguir que en un mismo curso y por un mismo catedrático, se enseñe simultáneamente los métodos de investigación de la antigüedad y de la Edad Media.

La distribución de materias sería:

Prehistoria e Historia universal antigua	6 horas semanales
Prehistoria e Historia de España antigua	3
Historia universal media	3
Historia de España media	6
Historia Universal moderna y contemporánea	6
Historia de España moderna y contemporánea	6

Otra pequeña modificación consistiría en agregar a la «Historia de España», curso general, la «Historia de América», complemento adecuado de la Historia peninsular, respondiendo al deseo de que los españoles no ignoren la historia de los países descendientes de España y tan íntimamente unidos a ella por los intereses espirituales del idioma y de la cultura.

Lleva consigo esta propuesta la desaparición de la asignatura de Historia universal, curso único. A ello se ve precisada la Facultad, para no sobrepasar el número de 36 horas dedicadas

a Historia en el plan vigente, y porque entiende que un curso de Historia Universal es de poca eficacia, dada la amplitud de su contenido.

Como resultado de ello, los cursos de Historia Universal serían más bien expositivos; en cambio los de Historia de España, subsiguientes al curso de Historia de España y América, serían esencialmente de investigación. Aconseja esta solución el ser preferible identificar la investigación española, hoy muy atrasada, y el que, dividida la Historia por períodos de la manera propuesta, los mismos métodos que se enseñan para la investigación de la Historia española, son aplicables para la de la Historia universal.

2º Hay otro problema de importancia, que la Facultad cree deber someter a la consideración de la Superioridad. La «Epigrafía» supone la técnica formularia y el idioma. En la de España se usan como idiomas: el ibérico, el griego, el romano, el latín, las lenguas romances, el árabe y el hebreo. Como lo esencial es el idioma y lo accidental la fórmula, es pedir a los catedráticos de Epigrafía una serie de conocimientos filológicos, difíciles, casi imposible de poseer, sobre todo si han de dedicar también su actividad a la Arqueología. Urge poner en esto remedio, pues el conocimiento de la Epigrafía es indispensable para catedráticos y encargados de museos; y quizás la solución más favorable sería que la Epigrafía a base de idiomas especiales, se confiase, en lecciones suplementarias, a los catedráticos de latín, griego, hebreo y árabe.

3º También sería conveniente modificar la distribución horaria de la «Arqueología» y «Numismática y Epigrafía». Actualmente se dedica una clase alterna a la Arqueología y otra a la Numismática y Epigrafía, con cuyo sistema es muy escaso proporcionalmente el tiempo dedicado a la Arqueología. Descargada del modo propuesto la Epigrafía de parte de su contenido, podrían distribuirse las horas, destinando un curso alterno a Arqueología y otro alterno dedicado a continuar y completar el estudio de la Arqueología al mismo tiempo que se hace el de la Numismática y Epigrafía.

4º La «Geografía» se propone se desglose en una «Geografía de España y América», en correlación con la Historia de España y América, y una «Geografía humana», ambas de clase alterna.

5º Los Licenciados en Historia completarían sus conocimientos estudiando: «Lengua y Literatura latinas»; «Paleografía, Diplomática y Archivología»; «Teoría de la Literatura y de las Artes», con el desglosamiento propuesto; la «Introducción a la Filosofía», en continuación de la Lógica fundamental; y «Lengua griega», cuyo estudio se estima indispensable.

Otras materias, como la Lengua arábica, sería conveniente llevar a la Sección de Historia; pero se abstiene la Facultad de proponerlas por no rebasar el número de años de Licenciatura, que en realidad debería ser cinco, para que fuese factible una más adecuada distribución de sus enseñanzas.

La distribución por cursos sería:

PRIMER CURSO, común a las tres Secciones.

Introducción a la Filosofía	3 horas semanales
Lengua y Literatura latinas	6
Lengua griega, 1º	3
Teoría de la Literatura y de las Artes	3
Historia de España y América	6
SEGUNDO CURSO	
Lengua griega, 2º	3
Paleografía, Diplomática y Archivología	3
Arqueología	3
Prehistoria e Historia Universal antigua	6
Geografía de España y América	3
TERCER CURSO	
Arqueología, Numismática y Epigrafía	3
Prehistoria e Historia de España antigua	3
Historia Universal media	3
Geografía humana	3
CUARTO CURSO	
Historia del Arte	3
Historia de España media	6
Historia Universal moderna y contemporánea	6
Historia de España moderna y contemporánea	6

La Facultad ha creído conveniente someter a la consideración de V. E. otros extremos relacionados con el plan de estudios, que no figuran de modo concreto en la Real Orden.

1º Cree la Facultad procedente hacer constar su opinión acerca de la conveniencia de sistematizar y coordinar la enseñanza superior a base de la Universidad, de modo similar a la sistematización y coordinación de la enseñanza universitaria a base de los Institutos, que es pensamiento de V. E., según nota oficiosa publicada en la Prensa: sería un medio de vigorizar la vida universitaria y evitar la duplicidad de enseñanzas dadas de modo idéntico en Centros distintos. En relación con este principio, sería conveniente buscar el medio de que los estudiantes que aspiran al profesorado normal y a la inspección de primera enseñanza conviviesen en su formación con los futuros profesores de enseñanza secundaria y superior, a fin de que un mismo espíritu de continuidad presida en todos los grados de la Enseñanza.

2º Otro extremo que la Facultad entiende debería modificarse es el sistema de ingreso en el Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y arqueólogos, y, como consecuencia, la preparación necesaria para poder aspirar a ello. Actualmente tienen derecho a servir en Archivos, Bibliotecas y Museos, los Licenciados en Letras, que estudian además «Arqueología», «Numismática y Epigrafía», y los en Historia, que cursen «Bibliología» y «Ampliación de Latín». Con este sistema se da el caso de que un Licenciado en Historia puede servir bibliotecas sin saber grie-

go, hebreo, ni árabe, y con ligeros conocimientos de latín y español, o que un Licenciado en Letras servir en Archivos y Museos, desconociendo en absoluto la Geografía y los métodos de investigación en Historia. Sería conveniente que, en dicho Cuerpo, el ingreso se hiciese separadamente a las tres secciones de Archivos, Bibliotecas y Museos, quedando los individuos definitivamente adscritos a la Sección por que ingresaron, sin permitir, como hoy puede hacerse, que individuos especializados en Archivos y que siempre han servido en ellos al final de su vida oficial pasen a Museos o al contrario. Si se aceptase este criterio, deberían fijarse los conocimientos precisos para el ingreso en cada Sección, formando a modo de nuevas modalidades del título de la Facultad: Licenciado en Filosofía y Letras: Archivos; Licenciado en Filosofía y Letras: Bibliotecas; Licenciado en Filosofía y Letras: Museos.

Si esta solución no se estimase oportuna, al menos sería conveniente formar en la Facultad una Sección especial de Archivos, Bibliotecas y Museos, fijando, de acuerdo con el Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, un plan propio, en el que se incluyesen las enseñanzas peculiares e indispensables para el servicio de tales establecimientos.

EXTREMO SEGUNDO

El «Instituto de preparación profesional», bien organizado, pudiera llegar a ser un excelente complemento de los estudios de licenciatura, en uno de los dos aspectos a que debe responder la enseñanza universitaria: el profesional.

Las profesiones para las que habilita el título de la Facultad son: la enseñanza y el servicio de archivos, bibliotecas y museos.

La preparación para la cátedra de Universidad e Instituto supone un perfeccionamiento de los estudios de la licenciatura y una práctica de la enseñanza. El perfeccionamiento de estudios debe adquirirse mediante la investigación, según el criterio del extremo tercero de la Real Orden. La práctica de la enseñanza podría o debería adquirirse por los alumnos colaborando con los catedráticos y acostumbrándose, bajo su dirección, a los métodos docentes: explicación de puntos concretos, revisión de trabajos de alumnos, participación en las prácticas, etc., para irse habituando a la función propia del catedrático numerario, actualmente, con arreglo al Real Decreto de 9 de enero de 1919, existen, como colaboradores de los catedráticos numerarios, los auxiliares temporales y los ayudantes de clases prácticas, con la misión de auxiliar al catedrático y de suplirle las ausencias y enfermedades. El fin propuesto podría conseguirse ampliando el concepto actual de ayudante o autorizando nombramientos similares, al modo de alumno en prácticas, cosa ya dada en la Facultad de Medicina con los llamados alumnos internos.

Las prácticas para el servicio de archivos, bibliotecas y museos podría adquirirse organizando cursos complementarios o trabajos prácticos de Paleografía, y catalogación y servicio de archivos, bibliotecas y museos, utilizando las actuales bibliotecas de las Facultades, los establecimientos a cargo del Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, o los demás

oficiales o particulares de la localidad, en colaboración con los funcionarios del Cuerpo citado u otros elementos especializados. Para ello sería necesario que se hiciese obligatorio a los establecimientos dependientes de dicho Cuerpo la admisión, en ellos, de los alumnos de las Facultades en prácticas, y a prestar la colaboración que las Facultades pudiesen necesitar, como ampliación del criterio del artículo 30 del real Decreto de 20 de julio de 1900, que dispone se den determinadas enseñanzas de la Facultad en establecimientos del Cuerpo.

El «Instituto de preparación profesional» puede tener un escollo, que conviene evitar: que se convierta en academia preparatoria de cuestionarios para el ingreso en profesiones; sería establecer competencia con la industria privada dedicada a estos menesteres, desvirtuar el espíritu universitario, y hacerse solidario de un método de selección que todo lo fía a un sistema memorista, muchas veces de improvisación o de adquisición superficial de conocimientos heterogéneos.

Al esquema dado por la Real Orden, se permite la Facultad proponer algunas modificaciones:

a) Las enseñanzas se darán en la Facultad, salvo el caso que sea forzoso darlas fuera de ella, como las prácticas de catalogación y servicio de archivos y museos.

b) La colaboración del profesional o profesionales no será forzosa, sino potestativa.

La parte correspondiente a la «inspección», recomendada «a los catedráticos numerarios correspondientes a los estudios propios de cada profesión», debería aclararse en el sentido de dar libertad a la Facultad para confiar la dirección e inspección de los estudios al catedrático que estime más oportuno.

c) No debe admitirse matrícula de alumnos que carezcan de los estudios de licenciatura necesarios para que sea útil su asistencia al Instituto.

d) La determinación de la cuantía mensual, no debería tasarse por el estado, sino dejarla al arbitrio de las Facultades, con aprobación, en todo caso, de la Junta de Gobierno de la Universidad o del propio Ministerio.

e) La retribución del personal docente del Instituto puede consistir: en una cantidad fija o en la percepción de los derechos a abonar por los alumnos. Esta última solución parece dada por la Real Orden de 30 de diciembre pasado, que fija como ingreso de «Atenciones de cultura» el importe de las matrículas de las enseñanzas que no sean del plan de estudios; por otra parte, en estudios propios de la Facultad, no sería muy cuantiosa la cantidad a distribuir reunida por este medio. La cuantía fijada sería un medio más seguro de percepción para el personal docente; pero tiene la doble desventaja de que tal vez resulte gasto crecido en relación con el número probable de asistentes, y que, habiendo de concederse por la Junta de Gobierno de la Universidad en concepto de «atenciones de cultura», es tanto como supeditar su aprobación a este nuevo organismo dirigente de la vida universitaria.

Lo que si entiende la Facultad, es que la cantidad a percibir debe ser la misma para todos los elementos docentes, sin otra preferencia que la que se reconozca al Catedrático numera-

rio, respondiendo al criterio de preferencia a su favor que es norma de la legislación de Instrucción pública; y que, por lo mismo, debe rechazarse como peligroso cualquier método de preferencia que busque como base «la mayor capacidad y celo demostrado en la preferencia demostrada por los alumnos hacia sus enseñanzas de un determinado auxiliar o ayudante».

Como norma general, convendría que en la organización del Instituto se dejase bastante margen a la iniciativa de las Facultades para organizarlas y para modificarlas, limitándose el Ministerio a señalar las bases esenciales y, mejor aún, a reservarse el derecho de aprobar las iniciativas y propuestas de las Facultades.

EXTREMO TERCERO

La Facultad se adhiere del modo más decidido al pensamiento de fomentar la investigación, estimando es la función preferente de la Universidad.

Al esquema ofrecido por la Real Orden, se permite hacer algunas observaciones:

a) No debe admitirse a los alumnos que carecen de la preparación necesaria para la investigación.

b) La limitación de número debería fijarla la Facultad en cada caso, de acuerdo con el catedrático respectivo y atendiendo a las circunstancias de local, etc.

c) La cuantía debe quedar al arbitrio de la Facultad, en la forma advertida en el apartado d) del extremo segundo.

d) La adquisición de una imprenta universitaria entiende la Facultad que sería cosa prematura. Una imprenta moderna, con monotipias, linotipias, talleres de fotograbado, encuadernación, etc., supone un desembolso cuantiosísimo para servir a una producción que, por desgracia, es hoy escasa. En poblaciones como Barcelona, en las que las artes del libro tienen un gran desarrollo y la industria privada puede atender a todas las necesidades de la producción científica de la Universidad, es mucho más útil, e incluso más económico, contar con esta industria; sobre todo sabiendo que sería muy difícil, por de pronto, igualar con ella y menos superarla.

Sí entiende la Facultad que podría fomentarse la producción científica, no limitándose, como se hace hoy, a la publicación de las obras de catedráticos y auxiliares, sino aceptando la participación de otras personas, y ayudando económicamente, al personal docente y alumnos de los seminarios de la Facultad, con elementos para la investigación o con un tanto por trabajos de investigación publicados, al modo como lo realiza el Centro de Estudios Históricos y otras entidades.

También sería medio adecuado para fomentar la investigación por parte de los alumnos, autorizar a las Facultades en las que están establecidos seminarios o laboratorios, para que en ellas puedan preparar y aprobarse las tesis doctorales. El Doctorado lo integra hoy, según el Reglamento de exámenes, orden [¿] de 10 de mayo de 1901, artículo 15, la aprobación de las [-

--] asignaturas, y la de una tesis, como ejercicio propio del grado de Doctor. Como la preparación de una tesis es obra larga y la gran mayoría de alumnos no pueden residir en Madrid mientras la preparan, han de ser guiados a distancia por un catedrático u obrar por propia iniciativa. Sería mucho más útil que su trabajo lo hiciese bajo la inmediata dirección de los catedráticos en los laboratorios y seminarios de las Facultades. Bastaría para ello con autorizar a las Facultades que tengan establecidos seminarios y laboratorios para que, previa la aprobación en Madrid de las asignaturas del Doctorado, puedan examinar y aprobar, en forma reglamentaria, las tesis elaboradas en sus seminarios o laboratorios bajo la dirección de sus catedráticos.

La Facultad está convencida de que es indispensable, por parte de la Universidad, la publicación de obras, que vienen a constituir a modo de su ejecutoria. Pero es opuesta, en absoluto, a toda publicación periódica que incluya toda la producción científica de la Universidad, con el título de anales universitarios u otro similar. En tiempos como los actuales, de tan abundante producción científica, se tiende cada vez más a las publicaciones especializadas; y tener que manejar revistas de materias heterogéneas, en las cuales al lado de un artículo de Filología hay otro de Farmacia o Medicina, es cosa pesada y molesta y que hace perder lastimosamente el tiempo. Por estos motivos, la Universidad de Barcelona tiene tomado el acuerdo de que las publicaciones se hagan por Facultades; y esta Facultad ha tomado, a su vez, y lo lleva a la práctica, el de hacer las suyas sin someterlas a plazo fijo, sino cuando los trabajos estén dispuestos para la edición, procurando hacer series de categorías homogéneas: arte, prehistoria, filología, etc.

EXTREMO CUARTO

La Facultad está convencida de la necesidad expuesta por la Real Orden de fomentar «la investigación científica original de catedráticos numerarios»; pero el medio de «sobresueldos permanentes», con cargo a los fondos de los Patronatos Universitarios, lo juzga peligroso y susceptible de crear situaciones molestas y aún difíciles al profesorado. Más oportuno sería, como medio de fomentarla, ayudarlas económicamente, como antes se propone, proporcionándolas los medios necesarios para la investigación o concediendo un tanto por ciento por trabajo de investigación publicado.

Barcelona 4 de Febrero de 1927

El Decano,

Excmo. Sr Director General de Enseñanza Superior y Secundaria.

Informe del degà a propòsit del cas Serra Ràfols (1927)

EXCMO. SR.

Aunque este Decanato desconoce en absoluto los términos del escrito a que hace referencia la comunicación de VE del 24 del corriente, y por lo tanto la finalidad de la reclamación de los documentos relativos a la provisión de una Auxiliaría de la Sección de Historia vacante en esta Facultad, finalidad que este Decanato, respetuoso siempre con la superioridad, ni remotamente intenta averiguar, considera, no obstante, que no debe limitarse a dirigir a VE la comunicación de fecha de hoy remitiéndole los indicados documentos, sino que además procede que dirija a VE esta otra comunicación (a lo menos así lo entiende el Decano que suscribe), a fin de dejar en ella consignados algunos hechos y manifestaciones.

El Decano que suscribe, aunque ya se sentía algo enfermo, asistió el día 17 del actual al Te-deum y Recepción que se celebraron con motivo del jubileo de nuestro agosto y amadísimo Monarca (q.D.g.); pero desde el día siguiente tuvo que guardar cama. Su enfermedad no lo obligó a dejar el Decanato, que ha venido sin interrupción desempeñando hasta hoy, pero lo impidió asistir a la Junta de la Fac del día 19, la cual, en su ausencia, fue presidida por el Sr. Catedrático más antiguo.

Enterado el infrascrito, poco después de celebrada dicha Junta, por el Sr. Secretario y otros Catedráticos de la Facultad del incidente en ella ocurrido y que no consta en acta, porque, según se me asegura, el propio Catedrático que lo suscitó desistió de que se llevase a ella, creyó, no obstante, que, como Decano de la Facultad, debía ocuparse inmediatamente del asunto, comenzando por ponerlo perfectamente en claro y adoptar en su vista las resoluciones que fuesen menester, sobre todo dada la especialísima índole del mismo, ya que el Decano que suscribe de nadie ha de recibir lecciones de patriotismo, pues constantemente desde su juventud (ello es perfectamente público y notorio) en su vida privada, en la cátedra y en el Senado, ha dado repetidas pruebas de amor y de entusiasmo por su España y por su Rey.

El incidente ocurrido en la Junta de la Facultad, se refería a un trabajo manuscrito presentado por uno de los concursantes, el Sr. Serra y Rafols, titulado «Geografía de Cataluña» y redactado en catalán (también aparecen redactados en catalán tres trabajos de los seis que presenta el concursante Sr. Rius y uno del otro concursante); y por lo tanto quiso que el suscribe conocer inmediatamente este trabajo, que el propio Sr. Secretario de la Facultad lo llevó a su domicilio. Examinado este trabajo, salta desde luego a la vista que se trata de un trabajo de un principiante redactado hace bastante tiempo, pues en él se consigna que hace pocos años que la Mancomunidad fue concedida a Cataluña; y en dos párrafos del mismo se lee con pena aquel tópico que siempre indignó al infrascrito a pesar de oírlo y leerlo con suma frecuencia durante largos años en que Gobiernos débiles permitieron que se anunciase hasta por elevados funcio-

narios de la Administración española, a saber, aquello de que Cataluña es nación, aunque constituye una de las regiones del Estado español, con su lengua propia y su bandera especial, tópico que cada uno de los que lo enunciaban lo interpretaba a su gusto, ora en el punible sentido antipatriótico ora en un pretendido sentido científico.

Enterado así personalmente del contenido de este trabajo, inmediatamente, el mismo día 20, o sea, el siguiente al de la Junta, el Decano que suscribe, aunque guardaba cama, llamó al Sr. Serra y Ráfols y le interrogó sobre el particular haciéndole verbalmente los oportunos cargos. El Sr Serra contestó que presentó dicho trabajo sin recordar que en él constasen las frases en cuestión, con el afán de llevar el mayor número de trabajos posible; que lo redactó hace muchísimos años, cuando todavía no había terminado el Bachillerato, en colaboración con otra persona y con el fin de obtener un premio en cierto certamen; que tales frases eran corrientes en la época en que el trabajo fue escrito y que desde luego estaba dispuesto a declarar y a mantener que España constituye una sola Nación, haciendo a la vez protestas de su amor a España, y rogándome que aceptase un escrito que en este sentido me dirigiría. En efecto, aquel mismo día recibí una carta, cuyo original obra en mi poder y que dice textualmente los que sigue:

«Barcelona 20 de Mayo de 1927.- Excmo Sr. Don José Daurella y Rull, Decano de la Facultad de Filosofía y Letras- Mi respetable Jefe: Refiriéndome a las preguntas que V. se ha dignado hacerme verbalmente esta tarde, tengo el honor de confirmar a V. por escrito que en efecto entre los trabajos que tengo presentados a la Facultad, con motivo del Concurso para la provisión de una Auxiliaría, hay uno sobre Geografía de Cataluña, que redacté en el año 1915 cuando estudiaba el último curso de Bachillerato con motivo de un concurso para aspirar a un premio ofrecido por una entidad barcelonesa y que por no ser premiado, como es natural, no llegó a imprimirse. Reconozco que en este trabajo se deslizaron algunos errores científicos y al mismo tiempo conceptos que expuestos con arreglo a la terminología corriente entre la juventud de aquellos tiempos, no responden a ningún criterio científico ni real, particularmente en lo que se refiere a la posición de Cataluña dentro de la Nación española, pues en realidad no puede haber duda de que España constituye una sola Nación, a la cual todos debemos nuestra adhesión y amor, como me complazco en manifestar públicamente en esta carta.- Autorizo a V. para que haga de ella el uso que tenga por conveniente.- Quedo de V. afmo. S.s.- José de C. Serra Ráfols (rubricado)».

A pesar de que el Decano que suscribe continuó en cama sufriendo bronquitis durante los días sucesivos, no dejó de celebrar varias conferencias con algunos Catedráticos a fin de enterarse de cuanto se manifestó en la Junta de la Facultad respecto de este asunto, y dio orden al Sr. Secretario de que mientras el infrascrito no pudiese abandonar el lecho y salir a la calle, no le pusiese a la firma la propuesta acordada por la Facultad, pues antes de hacerlo deseaba poder

conferenciar con VE acerca de los extremos a que se refiere la presente comunicación. Pero habiéndose recibido con fecha 25 la comunicación de VE del día 24, en la cual, sin aguardar a que este Decanato elevase a VE la correspondiente propuesta o previamente le consultase lo que considerare oportuno, reclamaba el envío de todo el expediente, aquel mismo día este Decanato se apresuró a dirigirse oficialmente a VE manifestándole que había dado a la Secretaría de la Facultad las disposiciones oportunas para el cumplimiento de lo decretado por VE, cumplimiento que se efectúa hoy mediante otra comunicación a VE dirigida.

Por la copia de la minuta del Acta que se acompaña junto con toda la documentación, verá VE que el trabajo en cuestión no guarda relación con el grupo de asignaturas objeto del concurso, y que por lo tanto debía ser considerado como mérito especial en virtud del acuerdo que en este sentido adoptó la Junta antes de que surgiese el expresado incidente. También verá VE en dicha minuta del Acta que en la votación de propuesta el Sr. Serra obtuvo 9 votos y el Sr. Rius uno; y al superior conocimiento de VE no se ocultará que resultaría desatentada la imputación de antipatriotismo, si es que alguien se atreviese a formularla, dirigida contra los nueve Catedráticos que emitieron dichos votos, entre los cuales se encuentran el Dr. Rubió y Lluçh, que presidía la Junta y que repetidamente ha declarado su amor a España en la cátedra, en conferencias y hace ya 25 años en el Mensaje por él redactado y leído ante SM el Rey (q.D.g.) por el Sr. Rector de esta Universidad; el Dr. Banqué, Alcalde de esta ciudad en los primeros tiempos del Directorio militar; el Dr. Font y Puig, bien conocido por su amor a España declarado en conferencias dadas dentro y fuera de Cataluña y en artículos periodísticos; el Dr. de la Torre, cordobés de nacimiento, etc., para no citar otros.

Dios guarde a VE muchos años.

Barcelona 28 de Mayo de 1927

El Decano

Excmo. Sr. Rector de esta Universidad.

Acta de presa de posesió de Pompeu Fabra com a catedràtic (1932)

Junta de la Facultat de Filosofia i Lletres (7-11-1932)

El Dr. Bosch Gimpera manifesta que l'objecte principal d'aquesta Junta és donar possessió al Sr Fabra de la càtedra de Llengua catalana i diu que l'arribada d'en Fabra entre nosaltres no es res més que el coronament d'uns esforços i dels desitjos d'aquesta Facultat, que havia comptat entre els seus professors al gran mestre del Renaixement català com Milà i Fontanals, i Rubió i Ors... i que fins en el temps d'uniformisme burocràtic no havia deixat de mantenir viu l'amor als estudis catalans representats pel venerable mestre Rubió i Lluçh, havia demanat repetides voltes la creació de càtedra de Literatura, Llengua i Històries Catalanes.

Essent Rector de la Universitat el jurista Duran i Bas, es demanà aquesta Càtedra; mes tard el Parlament Espanyol la posà en pressupostos; però no s'arribà a realitzar aquesta esperança i fins i tot un Real Decret prohibia l'establiment a la Universitat de les càtedres creades pels Estudis Universitaris Catalans.

I per això avui precisament, cal recordar aquell segon Congrés Universitari Català en que aquest i la Facultat de Filosofia i Lletres formularen un pla de reforma en el que es feia la part deguda dels estudis catalans. I també demanava la correcció d'un error: el que consistia en no permetre l'hostatjament dels Estudis Universitaris catalans en la nostra Universitat.

Avui en canvi, la llengua catalana senyoreja en la nostra Universitat: els Estudis Universitaris Catalans estan entre nosaltres hostatjats; i la Facultat veu complerts els seus anhels de reforma amb el pla d'autonomia universitària avui vigent.

Heus ací com avui podem estar en gran manera emocionats, al festejar la nostra cultura i la nostra llengua. Mestre Fabra, en saludar-vos en nom de la Facultat de Filosofia i Lletres, crec interpretar el desig d'aquesta de què disfruteu de llargs anys de vida, durant els quals el vostre ensenyament produeixi fruits fondos amb col·laboració amb els estudiants d'aquesta Facultat, que sempre s'ha distingit per la seva adhesió i pel seu afany de cultura.

Saludem també a l'Institut d'Estudis Catalans representats aquí pel seu President i per distingits membres seus: a la institució benemèrita que ha mantingut el foc sagrat de la nostra llengua i de tots els rams del saber català. I esperem que ens haurem de trobar encara moltes vegades junts l'Institut i la Facultat en íntima i fonda col·laboració.

Avui en l'hora de Catalunya, devem insistir encara en la nostra més afectuosa salutació dirigida al Mestre Fabra. Sia Benvingut.

S'aixecà el Dr. Rubió i Lluçh: al parlar-vos, diu, no puc menys de sentir l'emoció romàntica de les generacions desaparegudes: he estat l'coŝtat de moltes figures, al coŝtat de les més grans.

Jo encara puc fer sentir la meva veu conjunta a la dels que ja son fora.

Jo fa 60 anys formo part d'aquesta Facultat: des de l'any 1871 en què vaig entra-hi com estudiant i durant aquests 60 anys he vist com la nostra llengua era un pecat burocràtic.

Avui, per fi, portada pel seu apòstol més fervent, per Mestre Fabra, entra triomfant.

Es la personificació de la Llengua Catalana que entra triomfant per mitjà de l'Institut d'Estudis Catalans: això per a mi es encara més recordança: perquè jo he estat president d'ell, succeint a l'inoblidat Milà i Fontanals.

Jo no puc afegir més que la meva felicitació més fervent a la que li ha adreçat el Dr. Bosch Gimpera.

I al saludar al que ha donat un caire científic i literari a la nostra llengua, saludi en ell a un company, Mestre Fabra.

Pren la paraula a continuació el Sr. Fabra: jo sento, diu, que en aquesta ocasió em trobi en una casi impossibilitat física d'adreçar-vos la paraula. Però el meu parlament s'ha de limitar a agrair als que han fet possible el meu ingrés en aquesta Facultat. I a afirmar que faré tots els esforços necessaris per a fer-me digne company d'ells que és com dir fer-me digne també del meu càrrec.

Ja que per unanimitat la Facultat proposa el meu nomenament –i sé les gestions que han realitzat alguns catedràtics– per aquest nomenament. Això són dos motius de satisfacció.

Un altre i de caràcter íntim: el que aquest nomenament ve a satisfer una il·lusió que tornant de Bilbao a l'encarregar-me de la Secció Lexicogràfica de l'Institut d'Estudis: la de fer la carrera de Filosofia i Lletres, per a aconseguir després quan hi hagués una avinantesa ocupar una càtedra de Filologia Romànica. La meva feixuga tasca a la qual darrerament s'hi ha afegit la de formar el Diccionari, m'havia apartat.

Per això aquella il·lusió constituïa per a mi una terra interdita.

Avui, per tant, aquella il·lusió està assolida, però no sols la satisfacció per aquest alt honor que crec sincerament no merèixer, és la satisfacció perquè penso poder dur a terme una tasca que altrament no hagués pogut realitzar: el crear un Seminari en el qual amb ajuda de deixebles i col·laboradors, reunís els materials per a la creació d'una Gramàtica Històrica de la Llengua Catalana.

Però no cal fer ara programa. Aquesta i altres tasques seran la meva il·lusió. En la realització d'elles el millor possible crec poder trobar la col·laboració de tots, així com a tots jo ofereixo la meva.

El Sr. Puig i Cadafalch diu que l'Institut d'Estudis Catalans no podia deixar d'associar-se a aquesta solemnitat.

Havent passat els camins més arids del desert, nascut, viscut en catacumbes per a fugir de la persecució, l'Institut en la seva tasca es trobava allunyat de la Universitat. No ha pogut però

crear deixebles: i els que estan en ell, hem viscut amb la temença de què el nostre camí acabava amb la nostra vida.

Del Mestre Fabra, company d'estudis fa anys, els camins de la vida m'han separat. A mi m'escau de recordar aquells anys de juvenesa per a recordar-ho. I felicitar a la Universitat que l'ha proposat i al Govern de la Republica que l'ha anomenat.

El Dr. Serra parla dient que el Rector està obligat a cloure aquests parlaments. Avui, a desgrat de què hem procurat abolir tots els tràmits burocràtics, no puc resistir-me a aquest. Per a recordar com fa pocs dies i als pocs moments de firmar-se el Decret pel Ministre i el Subsecretari m'ho comunicava en conferència telefònica. Aleshores mentalment abraçaba a l'home –que allunyat de nosaltres fa la seva ideologia– havia signat aquell Decret.

I per acabar com a filòsof, que busca les causes i els sentits de les coses, cal que remarqui en aquest acte el sentit de quatre coses: el de la docència d'una llengua que fins avui oficialment era bandejada de l'ensenyament; el del triomf acadèmic de la mateixa, el del triomf nacional i el d'abolir definitivament les lluites entre professors i alumnes per diferències d'origen.

Jo em dono per satisfet de què en la meua vida de Rector, hagi pogut passar per dos moments que avui recordo: el en què per primer cop vaig poder utilitzar oficialment el català dintre de la Universitat, i el d'avui en què dono la benvinguda al Mestre Fabra.

Mestre Fabra sigueu benvingut.

Decret d'autonomia de la Universitat de Barcelona (1933)

Decreto de 1 de junio de 1933 otorgando a la Universidad de Barcelona la autonomía solicitada por el consejo de la Generalidad de Cataluña. Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. Gaceta de Madrid, 2-6-1933.

A propuesta del Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes y de conformidad con el Consejo de Ministros,

Vengo a decretar lo siguiente:

Artículo 1. En cumplimiento de lo establecido por el artículo 7 del Estatuto de Cataluña, se otorga a la Universidad de Barcelona la autonomía solicitada por el Consejo de la Generalidad de Cataluña.

Artículo 2. La Universidad de Barcelona estará regida en lo sucesivo por un Patronato formado por cinco Vocales designados por el Gobierno de la República y por otros cinco que designe el Consejo de la Generalidad de Cataluña. El Rector de la Universidad de Barcelona, elegido a la forma que preceptúe el Estatuto Universitario que esté vigente, formará parte de dicho Patronato en calidad de Vocal nato.

La duración del cargo de Vocal del Patronato Universitario será por tiempo ilimitado. Las vacantes que en aquel se produzcan serán provistas, a propuesta del Patronato, por el Gobierno de la República o por el Consejo de la Generalidad, según que la vacante corresponda a los cargos que han de proveer uno u otro, conforme al párrafo anterior. Tanto el Gobierno de la República como el Consejo de la Generalidad podrán devolver la propuesta al Patronato, para que formule otra.

Artículo 3. Misión inmediata del Patronato será:

a) Elegir en su seno un Presidente, un Vicepresidente y un Secretario, sin que ninguno de estos cargos pueda recaer en el Rector; y

b) Constituir una Comisión permanente y las Comisiones que estime oportunas para mejor cumplimiento de sus fines.

Artículo 4. El Patronato se reunirá a instancia del Presidente, en ausencia suya, del Vicepresidente, o cuando así lo pidan por lo menos tres miembros del Patronato.

Artículo 5. El Patronato establecerá el Estatuto de autonomía de la Universidad ateniéndose a lo preceptuado en el artículo 49 de la Constitución y en el 7 del Estatuto y garantizando la recíproca convivencia de las lenguas y cultura castellana y catalana en igualdad de derechos, para Profesores y alumnos, y sobre la base del respeto de la libertad de unos y otros a expresarse en cada caso en la lengua que prefieran.

Artículo 6. El Estatuto autonómico de la Universidad de Barcelona habrá de ser aprobado por el Ministerio de Instrucción Pública y por el Consejo de la Generalidad. Si el Ministerio de Instrucción Pública o el Consejo de la Generalidad de Cataluña no aprobasen el Estatuto redactado por el Patronato, remitirán a éste las observaciones pertinentes para que estudie su incorporación al texto del mismo, y si no se lograra acuerdo pasados treinta días, quedará disuelto el Patronato, retrotrayéndose la Universidad al régimen común. El Estatuto de la Universidad podrá ser reformado siguiendo los mismos trámites y con iguales requisitos establecidos en este artículo y en el anterior. Si el Gobierno de la República o el Consejo de la Generalidad no aprobasen el proyecto de reforma, la Universidad continuará rigiéndose por el Estatuto que estuviese en vigor.

Artículo 7. El Estatuto de la Universidad de Barcelona dictará disposiciones transitorias para la adaptación del mismo. Los actuales Profesores de la Universidad de Barcelona que así lo deseen, podrán solicitar la excedencia antes del 1º de Julio de 1934, la cual les será concedida con la totalidad del sueldo que disfruten hasta tanto puedan ocupar vacante en otra Universidad o Institución oficial.

Los alumnos de la actual Universidad de Barcelona que deseen continuar sus estudios en la Universidad autónoma lo solicitarán previamente, en el plazo que el Patronato determine, de sus Facultades respectivas, y éstas, reconociéndoles la escolaridad de los estudios hasta aquel momento realizados, señalarán a cada uno el plan de estudios que ha de seguir en lo sucesivo para continuarlos en la nueva Universidad.

Artículo 8. Una vez constituido el Patronato de la Universidad de Barcelona, la Ordenación de Pagos del Ministerio de Instrucción Pública librará a aquél las cantidades consignadas en los Presupuestos del Estado para la Universidad de Barcelona.

Artículo 9. La autonomía de los patrimonios universitarios, establecida por el Decreto de 25 de Agosto de 1928 y perfeccionada por los Decretos de 9 de Marzo y 15 de Abril de 1932, formará parte integrante del régimen de la Universidad autónoma de Barcelona como base mínima e inicial de su régimen, sin perjuicio de las dotaciones que habrá de recibir en los Presupuestos generales del Estado.

Artículo 10. Los gastos que ocasionen la reunión del Patronato serán satisfechos por el Gobierno de la República y el Consejo de la Generalidad; los de cualquier otra índole que exija el funcionamiento de dicha Institución serán de cuenta del Patrimonio de la Universidad de Barcelona.

Dado en Madrid a primero de Junio de mil novecientos treinta y tres.

NICETO ALCALÁ ZAMORA Y TORRES

El Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes

Fernando de los Ríos Urruti

Manifest dels 41 (1933)

Honorable Senyor President del Patronat de la UB.

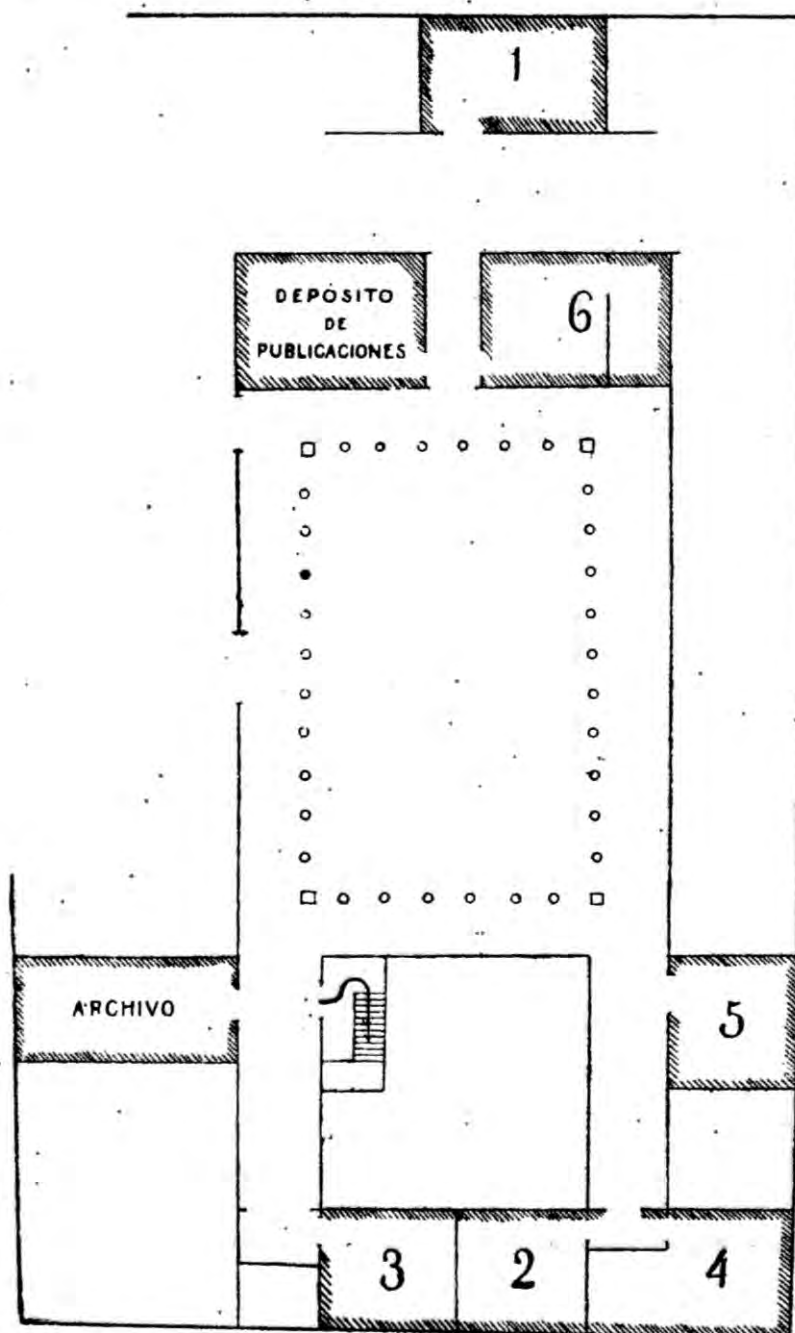
Els catedràtics sota-signants estimem que el Decret de primer de juny d'aquest any i que l'Estatut de la Universitat de Barcelona format com a conseqüència d'aquell Decret, encara que afirmaven que "atorgava a aquesta Universitat un règim d'autonomia, el que feren en realitat, fou sotmetres-la a un règim de disminució d'atribucions i de subjecció a la voluntat d'un Patronat en el nomenament del qual no hi havia tingut intervenció de cap mena. Estimem, també, que la continuació d'aquest estat de coses és perjudicial per a la bona marxa de la Universitat i per el pervindre de la cultura a Catalunya. Per això, i amb el desig de que la autonomia de la Universitat sigui un fet, exposen al Patronat la seva convicció de que aquesta Universitat ha d'ésser reorganitzada de conformitat amb les bases següents:

1. Que la Universitat de Barcelona sigui la que elabori el seu Estatut d'autonomia i el sotmeti a l'aprovació del Govern de la República i de la Generalitat de Catalunya.
2. Que sigui missió del Patronat, a més d'«oferir a les llengües i cultures castellana i catalana les garanties recíproques de convivència, en igualtat de drets per a professors i alumnes», tal com està ordenat en l'article 7è de l'Estatut de Catalunya, el compliment d'aquelles altres funcions que el nou Estatut li encomana.
3. Que els vocals del Patronat hagin d'ésser renovats, o conformats en llurs càrrecs, periòdicament, amb la deguda intervenció de la Universitat.

Enric Soler, Angel A. Ferrer Cagigal, A. Torroja, Antonio de la Torre, S. Gil Vernet, Blas Pérez González, C. Torres, E. Fernández Galiano, M. Sanmiguel de la Cámara, B. Fernández Riofrío, E. Alcobé, José M. Orts, Francisco Pardillo, A. Taure, Tomás Carreras Artau, Gonzalo del Castillo, Ángel de Apraiz, E. Jimeno, Jaume Peyrí, A. Pedro Pons, Luis G. de Valdeavellano, Dr. Josep Deulofeu i Poeh, R. Casamada, Daniel Marín, José Fuset Tubiá, Mariano Soria, Luis Segalá Estalella, Eduardo Pérez Agudo, Ramon Jardí, J. Amorós, Josep Banqué Faliu, Dr. Ramírez Ramírez, Dr. Vidal Jordana, J. Millás i Vallicrosa, Francisco Gómez del Campillo, Javier Palomas, J. Algarra, Antonio Salvat Navarro, José Mur, P. Nubiola, E. Terrades.

Barcelona, 11-12-1933

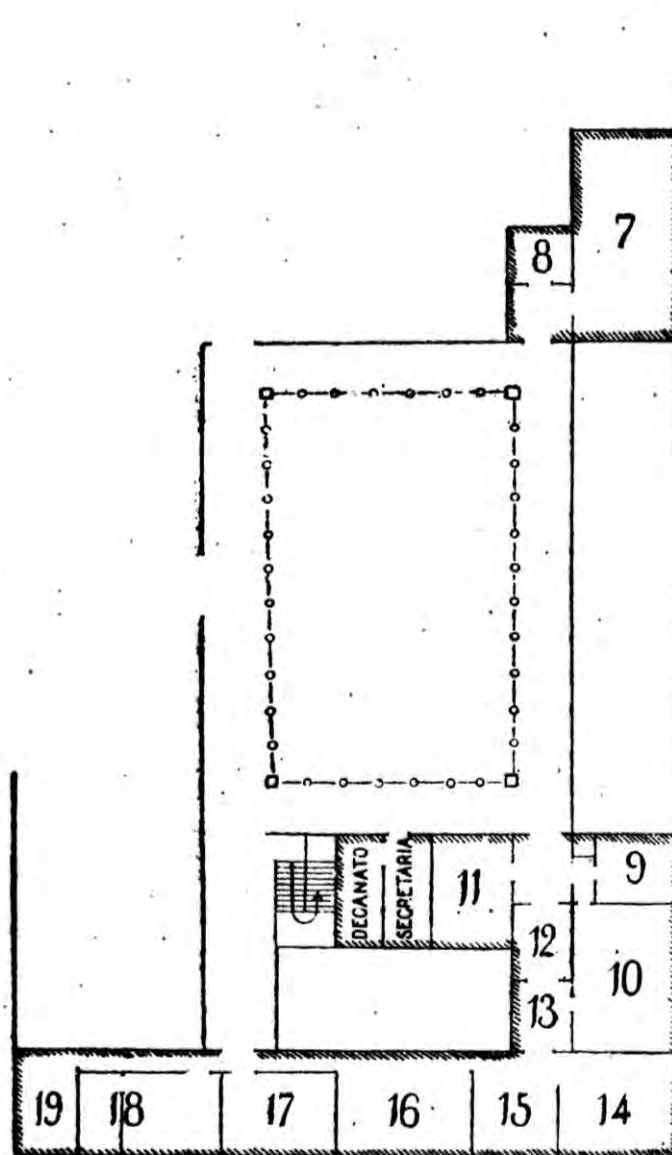
Plànols de la Facultat (1941)

LOCALES DE LA FACULTAD EN EL PATIO DE LETRAS
(Planta baja)

1 AULA.	4 SEMINARIO DE ARQUEOLOGÍA E HISTORIA DEL ARTE.
2 AULA.	5 SEMINARIO DE PSICOLOGÍA.
3 AULA.	6 SEMINARIO DE GEOGRAFÍA.

Escala aproximada, 1 : 600.

LOCALES DE LA FACULTAD EN EL PATIO DE LETRAS
(Primer piso)

7 SEMINARIO DE HISTORIA.	14 SEMINARIO DE HISTORIA DE LA FILOSOFÍA.
8 AULA.	15 SEMINARIO DE ÉTICA.
9 SEMINARIO DE HISTORIA ANTIGUA.	16 SEMINARIO DE ESTUDIOS HISPÁNICOS.
10 SEMINARIO DE FILOLOGÍA CLÁSICA (1).	17 SEMINARIO DE FILOLOGÍA MODERNA.
11 SEMINARIO DE FILOLOGÍA CLÁSICA (2).	18 SEMINARIO DE PEDAGOGÍA.
12 AULA.	19 SEMINARIO DE FILOLOGÍA SEMÍTICA.
13 SEMINARIO DE FILOLOGÍA CLÁSICA (3).	

Escala aproximada, 1 : 600.

Maqueta de la Facultat de Filosofia i Lletres (1972)

Nadala dels PNN (1972)

